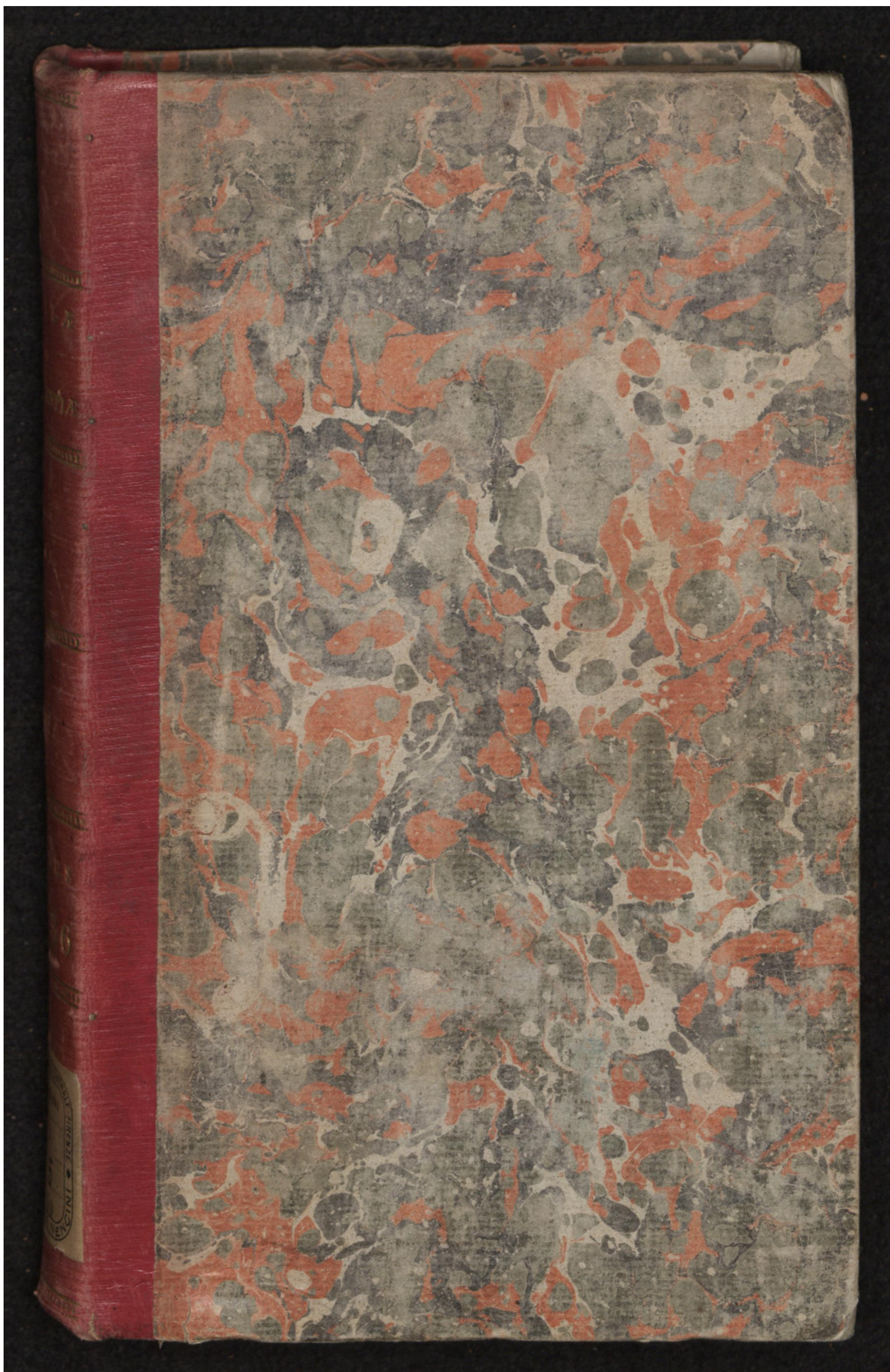
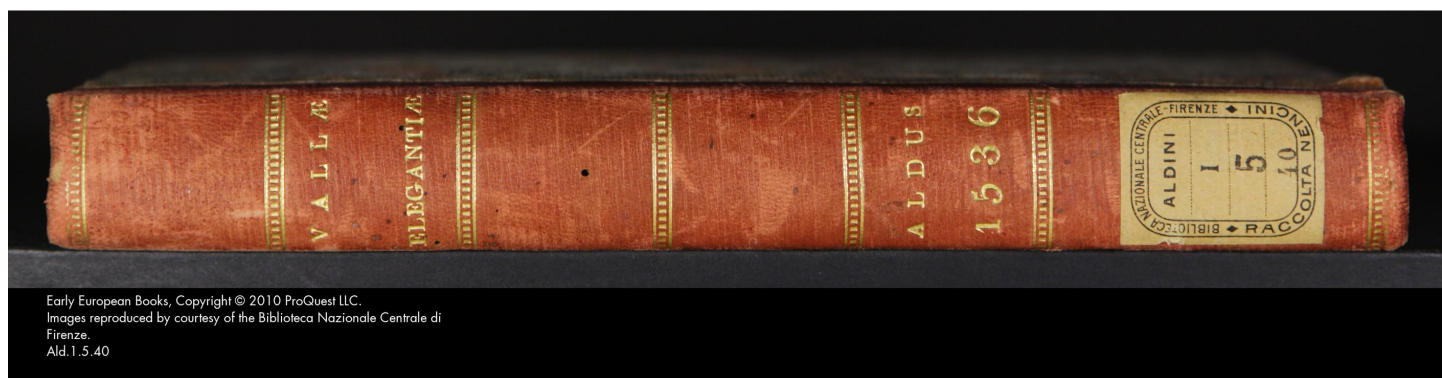
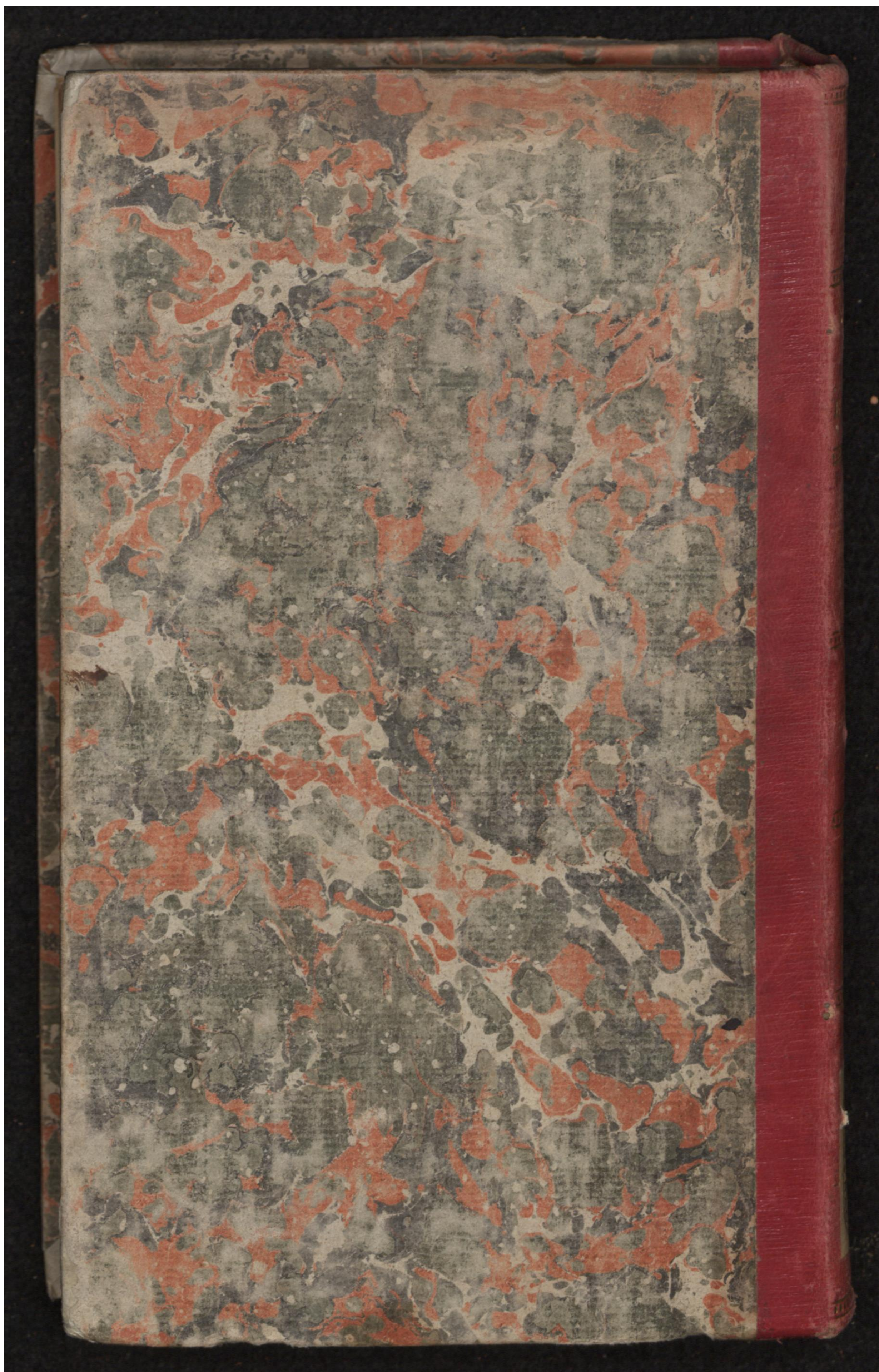

VALLÆ
ELEGANTIÆ
ALDUS
1536
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
I
5
40

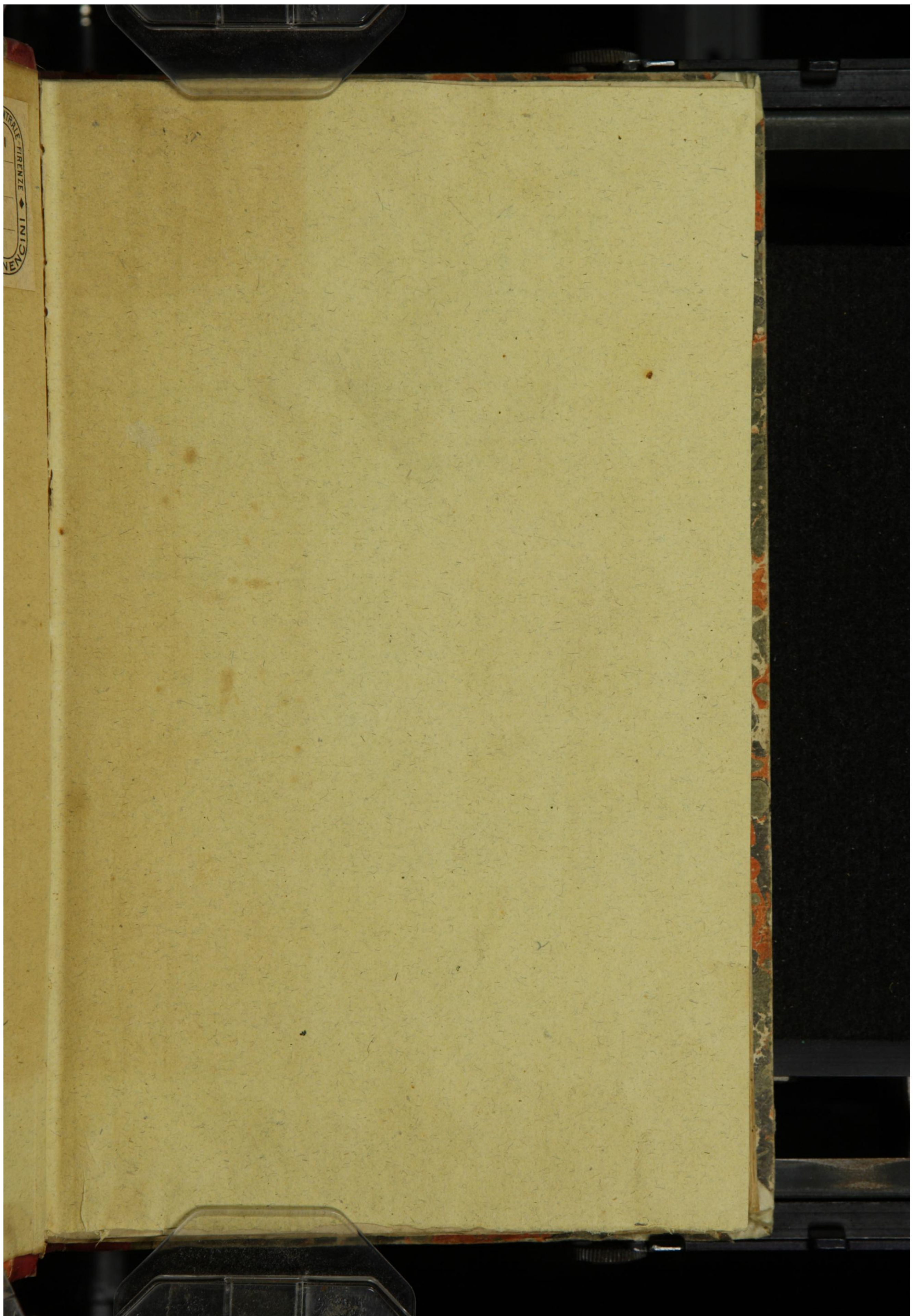

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
ALDINI
I
5
40
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1874

15

FIRENZE

Renouard a. 274.

Double

LAVRENTII

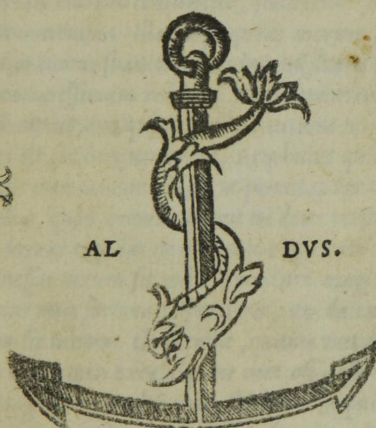
VALLAE ELEGANTIARVM LIBRI SEX.

EIVSDEM

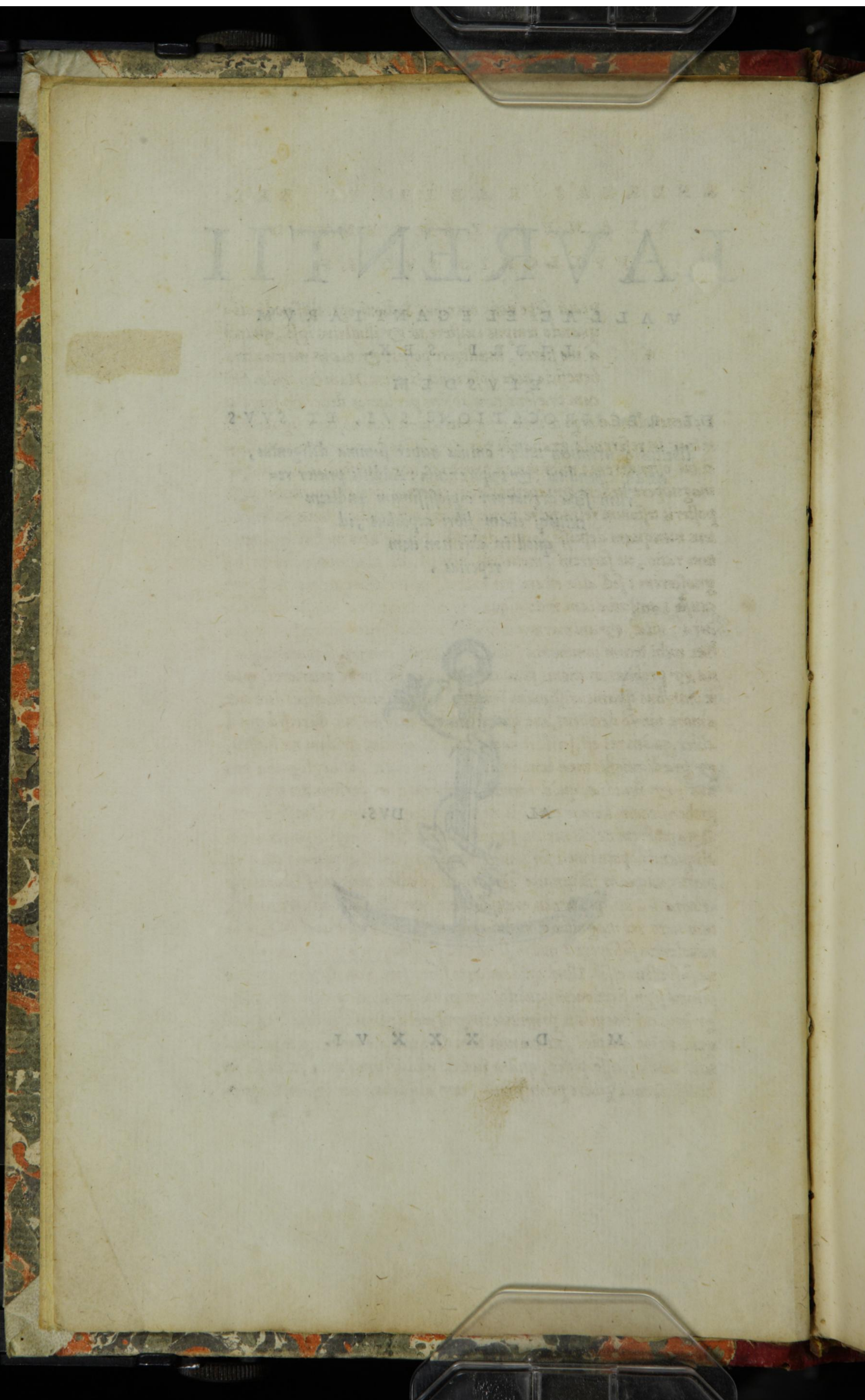
DE RECIPROCATIONE SVI, ET SVVS

libellus plurimum utilis: omnia nuper summa diligentia, curaq; emendata, & typis excusa: Additis præter rerum scitu dignarum copiosissimum Indicem cuiusq; etiam libri capitibus, id quod in alijs non item reperias.

M D. X X X V I.

ANDREAS RABIRIVS BRI-
XIANVS LAVRENTIO
FVLLONIO SVO S. P.

Optaui saepe uotis omnibus Fulloni opt. eiusmodi aliquando tempus existere, ut & illustrius ipse, quanti à me fieres, intelligere posses: & tua in me maxima beneficia nota posteritati facerem. Nam etsi multa tibi cum praesens, tum absens per literas dederam singularis beneuolentiae erga te meae, & grati animi non obscura signa: ut, si minus in referenda gratia tibi par esse possem, amore certe non uinci me ostenderem: mihi tamen propterea non satisfaciebam, ut qui magnopere uellem & apertius tibi amorem declarare meum, & posteris testatum relinquere: mihi scilicet referendae gratiae uoluntatem nunquam defuisse, locum defuisse. Neque uero me haec ipsa tantum ratio, ut facerem, mouebat, quia tibi me plurimum debere cognoscerem: sed aliae etiam per multae, neque illae quidem uulgares causae: amicitiae iam inde usque à pueritia institutae uetustas, patriae iura, uitae, & animorum coniunctio, studiorum societas. Verum haec mihi tecum communia. illa tua propria: morum summa elegantia, & probitas, orationis suauitas, acies ingenij, literae interiores, quae te omnibus quam carissimum reddunt. Neque mehercule haec dico aut amore nimio deceptus, aut quò uelim hoc auribus tuis dare: sed quòd aliter, quàm res est, scribere nequeam. Atq; huius quidem me iudicij, & praedicationis meae tantum abest, ut poeniteat: ut negligentiae potius, & inuidiae, quòd breuiter animi tui dotes perstrinxerim, reprehensionem uerear: quàm ne uirtuti tuae nimium tribuisse dicar. Quamobrem nescio utrum sit mihi laetandum magis, quia tandem aliquando optatis meis fortuna responderit, an do'endum: quòd in me nequaquam sit tantum eloquentiae, quanta merentur laudes tuae celebrari. In quo tamen excusabit me cum officiosa uoluntas mea, tum uero rei magnitudo. malui enim scribendi impudentiam cum beneuolentia suscipere: quàm, si non id fecissem, ingrati animi crimine suspectus esse. Illud quidem certe spero fore non dubiam amoris summi significationem, quòd te unum ex omnibus potissimum delegerim: cui has ueluti primitias ingenij mei dedicatas uellem. Quod quidem ita accipies, ut me non tam declarandae meae erga te uoluntatis causa fecisse putes, quàm iudicio adductum: quia, cum sis in hoc scribendi genere politissimus, non alij debuit hoc ipsum Elegan-

tiarum uolumen, quàm summa elegantia prædito nuncupari. De quo plane opere illud tibi Fulloni suauissime habeo polliceri, à me nuper ita multis in locis fuisse emendatum: ut sperem industriam hanc nostram non minimo studiosis adolescentulis adiumento fore. Id enim ego diligentiæ adhibui, ut ex omnium ferè codicum fide, quos Vallensis ipse testes citat: integram, germanamq; restituerem lectionem. quæ si à me, ut erat mendosa, relicta fuisset: non ipsorum modo, sed etiam doctissimi cuiusq; animum retardare poterat. Quòd si eadem diligentia, quemadmodum faciendum fuit, usi essent ij, qui ante nos typis excudêre: profecto & ipsi multo plus laudis essent assecuti, & nobis minus laborandum fuisset. Nihil est autem, cur ea tibi, quæ emendauimus loca, recenseam: propterea quod & propè infinita sunt, & tu per te facile perspicere poteris, si cum alijs hæc nostra conferas. Nos certe non pauca prætermisimus, quæ tametsi non omnino probarentur, maluimus tamen ea doctiorum iudicio relinquere: quàm ueterē, & receptam lectionem immutando diligentiores uideri. Illud tantum magnopere doleo, quòd eo ipso tempore, quo me interesse excudendo operi maxime oportuit: mensem, & amplius abesse coactus sim. qua re effectum est, ut absente me typographorum incuria, uel inscitia potius non pauca deprauauerit. Quæ cum interlegendum fient obuia, ea te, reliquosq; omneis æqui, boniq; facere uelim. Tu uero mi Laurenti sic interim hoc à me, quicquid est munusculi, accipies: ut, si intelligam tibi, ac doctis hominibus probatam operam nostram, & tu aliquando maiora, ac meliora fortasse progressu ætatis expectaturus sis: & ego putem me non mediocrem ex industria mea fructum percepisse.

Bene uale, & nos, ut facis, ama.

LIBRI SECVNDI CAPITA.

LIBRI TERTII CAPITA.

LIBRI QVARTI CAPITA.

Iucundus,

LIBRI QVINTI CAPITA.

d

LIBRI SEXTI CAPITA.

In eundem

DE RECIPROCATIONE SVI, ET SVVS.

LAVRENTIVS VALLA IOANNI TORTELLIO ARETINO CVBICVLARIO APOSTOLICO, THEOLOGORVM FACVNDISSIMO, S.

LIBROS de linguæ Latinæ elegantia (mi Ioannes unicum amicitiæ specimen, & omnis scientiæ decus) olim iam tibi debitos, toties'q; abs te efflagitatos, & tanquam creditore repetitos, tandem exhibeo: nomini'q; tuo dedico, ac uelut æs alienum persoluo, & (ut longioris moræ dem pœnas) etiam cum fœnore, eo'q; tanto, ut sorti par sit. Nam, quum sex essent libri quos tibi (cui omnia debeo) repromiseram, nunc totidem ad illos accedunt, eiusdem germanæ'q; materiæ, & quasi semissi semis additus, explet assem lucri. Fecisti itaq; tu longam quidem expectationem. Verum ipsius expectationis non negligentia mea, sed consilium extitit causa. Nolo enim fraudare beneficium meum gratia sua. Siquidem nullam aliam inire rationem poteram, qua libros iniussu meo (ut scis) editos, & in plurima exemplaria transcriptos tibi dicarem, nisi & repurgarem diligentius, & (quod maius est) aliorum ueluti reliqui corporis accessione perfectos me emittere testarer, ut nemo nisi ab hoc fonte, & eius riuis nostrarum elegantiarum aquas sibi hauriendas existimaret: non solum uberiore gurgite, sed etiam nitidiore. Quo magis & spero, & opto libros hos abs te in summi pontificis bibliotheca repositum iri, te'q; curaturum, ut ille, cuius contubernalis es, & studiorum intimus comes, nonnunquam eos euoluat, & quemadmodum de parte iam fecit, totum opus laudet: eximium profecto, ac maximum laboris mei fructum, ac præmium. Nam quis uberior fructus, aut quod magis opimum præmium generoso animo contingere potest, quàm laudari à laudato uiro? ut ille apud Næuium inquit: Gaudeo abs te laudari pater, laudato uiro. Etenim quisnam multis iam seculis laudatior extitit, qui'ue sit magis iure laudandus, quàm nostrum omnium pater summus pontifex Nicolaus Quintus? qui non magis prudentissimorum hominum iudicio electus esse, quàm natus ad illam dignitatem uidetur: quem Deus nobis præbens singulari quadam hoc seculum est beneficentia prosecutus: & quo sospite (ut est hominum opinio) res humanæ futuræ felices

sunt. Adeo nescias, an uirtus eius, an dignatio inter homines magis emineat: & inter ipsius uirtutes, quæ cui præstet, si qua modo præstat, & non unaquæq; omnes in se numeros habet, nisi ut quod quisque maxime uirtutem aliquam colit, ita maxime adesse huic illam existimat. Veluti tu nonnunquam, atq; ego prudentiam, cum cæterarum rerum, tum uero literarum. Quid enim tam arduum, tam difficile, tam profundum, quod non consilij altitudine expediat, conficiat, transigat? Tot summi pontificatus, quem propè lacerum ac naufragum acceperat, negocia, quibus distringitur, quorum pars quemlibet alium deprimeret, unus omnia curat, omnia suis humeris sustinet, unus omnia obit, & (quod magis nostram admirationem auget) non fortiter modo, sed etiam libenter. Diuina nimirum est in eo ingenij celeritas, ac uis. Iam uero de literis quoties nobiscum alióue quo erudito, post fluctus occupationum loquitur? Taceo qua pronunciandi maiestate & gratia, quanta memoria, quanta rerum copia, quanta doctrinarum omnium peritia eluceat, uel humanarum, ut historicæ, ut oratoriæ, ut grammaticæ, ut philosophicæ, ut poëticæ, etiam metricæ, uel diuinarum, ut theologiæ, ut omnis iuris, ut eius, quam Græci μεταφυσικὴν uocant. Nihil ita arduum, itaq; abditum, quod eum fallat: nihil ita tenue in literis exiguumq; (unde haud secus miror) quod eum fugiat: eóq; nunquam minus loqui, magis attendere mihi libet, quam quum ipsum audio: pace tamen eius dictum sit, non minus ornat illam dignitatem, quàm ab illa ornetur. Nec ego minus ueneror eius uirtutem apud me, quàm datas à Deo Apostolicas claues, quum præsertim scientia sacrarum literarum clauis uocetur, ab eodem Deo tributa quæ aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit. Itaq; utraq; manu claues gestat, sapientiæ altera, altera potestatis. Quare (ut libere, quod sentio, dicam) uel magis mihi lætandum, atque gloriandum erit, si à tam integro, tam sancto, tam sapienti uiro, quàm si à summo pontifice laudabor. Summi enim pontifices multi fuerunt, sed qualis hic, uix unus aut alter: quem absit, ut emerendi fauoris gratia impensius laudauerim: quippe qui sciam & me improbaturos homines, si mentiar: & illum talem esse, qui nec seipsum ignoret, & testimonia suarum laudum malit in pectoribus esse, quàm in linguis. Neque uelim te hanc e epistolam ostendere. In qua etsi laudatur, id tamen nō ideo fit, ut has laudes ipse, sed ut cæteri legant: & (quod ad nos attinet) magna sanè honori tuo ac meo fiet accessio ex hac Nicolai pontificis commemoratione. Etenim si in arcubus triumphalibus, & columnis, cæterisq; id genus operibus in honorem aliquo-

rum extructis, quò sint augustiora, cernimus interdum alicuius dei, aut deo similis imaginem superpositam: cur ipse non putem mihi faciundum, ut huic meæ columnæ (non ausim dicere arcui) duodecim passus altæ, quam ego opifex tibi ob singularem eruditionem, summam beneuolentiam, maxima in me merita dicaui, imaginem Nicolai summi pontificis mea manu sculptam in culmine collocem, ut operis decori quædam etiam ex ipso præside maiestas accedat? Ita & nostra in illum reuerentia, ac religio, & illius in nos fauor splendorq; constabit.

Vale.

LAVRENTII VALLAE PATRITII ROMANI, ET DE LINGVA LATINA BENE MERITI, IN SEX ELEGANTIARVM LIBROS, ELEGANS ET DOCTA ADMODVM PRAEFATIO.

QVVM sæpe mecum nostrorum maiorum res gestas, aliorumq; uel regum, uel populorum considero: uidentur mihi non modo ditionis, nostri homines, uerum etiam linguæ propagatione cæteris omnibus antecelluisse. Nam Persas quidem, Medos, Assyrios, Græcos, aliosq; permultos longe, lateq; rerum potitos esse: quosdā etiam, ut aliquanto inferius, quàm Romanorum fuit, ita multò diuturnius imperium tenuisse constat: nullos tamen ita linguam suam ampliasse, ut nostri fecerunt: qui (ut oram illam Italiæ, quæ magna olim Græcia dicebatur, ut Siciliam, quæ Græca etiam fuit, ut omnem Italiam taceam) per totum penè occidentem, per Septentrionis, per Aphricæ non exiguam partem, breui spatio linguam Romanam (quæ eadem Latina à Latio, ubi Roma est, dicitur) celebrem, & quasi reginam effecerunt, & (quod ad ipsas prouincias attinet) uelut optimam quandam frugem mortalibus ad faciendam sementem præbuerunt: opus nimirum multò præclarius, multoq; speciosius, quàm ipsum imperium propagasse. Qui enim imperium augent, magno illi quidem honore affici solent, atque imperatores nominantur: qui autem beneficia aliqua in homines contulerunt, ij non humana, sed diuina potius laude celebrantur: quippe qui non suæ tantum urbis amplitudini, ac gloriæ consulant, sed publicæ quoque hominum utilitati, ac saluti. Itaque nostri maiores rebus bellicis, pluribusq; laudibus cæteros homines superarunt, linguæ uero suæ ampliatione seipsis superiores fuerunt, tanquam relicto in terris imperio, consortium deorum in cœlo consecuti. An uero Ceres, quòd frumenti, Liber, quòd uini, Minerua, quòd olei inuentrix putatur, multiq; alij ob aliquam huiusmodi beneficentiam in deos repositi sunt: linguam Latinam nationibus distribuisse minus erit, optimam frugem, & uere diuinam, nec corporis, sed

animi cibum? Hæc enim gentes illas populosq; omnes, omnibus artibus, quæ liberales uocantur, instituit: hæc optimas leges edocuit: hæc uiam ad omnem sapientiam muniuit, hæc denique præstitit, ne barbari amplius dici possent. Quare quis æquus rerum æstimator non eos præferat, qui sacra literarum colentes, iis, qui bella horrida gerentes clari fuerunt? Illos enim regios homines, hos uero diuinos iustissime dixeris, quibus non (quemadmodum ab hominibus fit) aucta respublica est, maiestasq; populi Romani solum, sed (quemadmodum à Diis) salus quoque orbis terrarum: eò quidem magis, quòd qui imperium nostrum accipiebant, suum amittere, & (quod acerbius est) libertate spoliari se existimabant, nec fortasse iniuria. Ex sermone autem Latino non suum imminui, sed condiri quodammodo intelligebant: ut uinum posterius inuentum, aquæ usum non excussit, nec sericum, lanam linumq;: nec aurum, cætera metalla de possessione eiecit, sed reliquis bonis accessionem adiunxit. Et sicut gemma aureo inclusa anulo, non deornamento est, sed ornamento: ita noster sermo accedens, aliorum sermoni uernaculo, contulit splendorem, non sustulit. Neque enim armis, aut cruore, aut bellis dominatum adeptus est: sed beneficiis, amore, concordia. Cuius rei (quantum coniectura suspicari licet) hoc, ut ita loquar, seminarium fuit: primum, quòd ipsi maiores incredibiliter se in omni studiorum genere excolebant, ita, ut ne in re quidem militari aliquis, nisi idem in literis, præstans esse uideretur, quod erat cæteris ad æmulationem non exiguum incitamentum: deinde, quòd ipsis literarum professoribus præmia egregia sanè proponebant: postremo, quòd hortabantur prouinciales omnes, ut cum Romæ, tum in prouincia Romane loqui consuescerent. Ac (ne pluribus agam) de comparatione imperii, sermonisq; Romani, hoc satis est dixisse. Illud pridem, tanquam ingratum onus, gentes, nationesq; abiecerunt: hunc omni nectare suauiorem, omni serico splendidiorem, omni auro, gemmaq; pretiosiorem putauerunt, & quasi Deum quendam è cœlo demissum, apud se retinuerunt. Magnum ergo Latini sermonis sacramentum est, magnum profectò numen, quod apud peregrinos, apud barbaros, apud hostes, sanctè ac religiose per tot secula custoditur, ut non tam dolendum nobis Romanis, quàm gaudendum sit, atque ipso etiam orbe terrarum exaudiente gloriandum. Amisimus Romam, amisimus regnum, amisimus dominatum, tametsi non nostra sed temporum culpa: ueruntamen per hunc splendidiorem

dominatum in magna adhuc orbis parte regnamus. Nostra est Italia, nostra Gallia, nostra Hispania, Germania, Pannonia, Dalmatia, Illyricum, multaeq; aliae nationes. Ibi nanque Romanum imperium est, ubicunque Romana lingua dominatur. Eant igitur nunc Graeci, & linguarum copia se iactent. Plus nostra una efficit, & quidem inops (ut ipsi uolunt) quàm illorum quinque (si eis credimus) locupletissimae: & multarum gentium uelut una lex, una est lingua Romana: unius Graeciae (quod pudendum est) non una, sed multae sunt, tanquam in republica factiones. Atque exteri nobiscum in loquendo consentiunt, Graeci inter se consentire non possunt, nedum alios ad sermonem suum se perducturos sperent. Varie apud eos loquuntur autores, Attice, Aeolice, Ionice, Dorice, κοινῶς: apud nos, id est apud multas nationes, nemo nisi Romane, in qua lingua disciplinae cunctae libero homine dignae continentur, sicut in sua multiplici apud Graecos: qua uigente quis ignorat studia omnia, disciplinasq; uigere, occidente occidere? Qui enim summi philosophi fuerunt, summi oratores, summi Iureconsulti, summi denique scriptores? nempè ij, qui bene loquendi studiosissimi. Sed me plura dicere uolentem, impedit dolor, & exulcerat, lachrymariq; cogit intuentem quo ex statu, & in quem facultas ista reciderit. Nam quis literarum, quis publici boni amator à lachrymis temperet, cum uideat hanc in eo statu esse, quo olim Roma capta à Gallis? omnia euersa, incensa, diruta, ut uix Capitolina supersit arx. Siquidem multis iam seculis non modo Latine nemo locutus est, sed ne Latina quidem legens intellexit: non philosophiae studiosi philosophos, non causidici oratores, non legulei Iureconsultos, non caeteri lectores ueterum libros perceptos habuerunt, aut habent: quasi amisso Romano imperio, non deceat Romane aut loqui, aut sapere, fulgorem illum Latinitatis situ, ac rubigine passi obsolescere. Et multae quidem sunt prudentium hominum, uariaeq; sententiae, unde hoc rei acciderit, quarum ipse nullam nec improbo, nec probo, nihil sanè pronunciare ausus: non magis, quàm cur illae artes, quae proximè ad liberales accedunt, pingendi, scalpendi, fingendi, architectandi, aut tandiu tantoq; opere degenerauerint, ac penè cum literis ipsis demortuae fuerint, aut hoc tempore excitentur, ac reuiuiscant: tantusq; tum bonorum opificum, tum bene literatorum prouentus efflorescat. Verum enimuero quò magis superiora tempora infelicia fuere, quibus homo nemo inuentus est eruditus, eò plus his nostris gratulandum est, in

quibus (si paulò amplius adnitamur) confido propediem linguam Romanam uirere plus, quàm urbem, & cum ea disciplinas omneis iri restitutum. Quare pro mea in patriam pietate, imò adeo in omneis homines, & pro rei magnitudine cunctos facundiæ studiosos, uelut ex superiore loco libet adhortari, euocareq;, & illis (ut aiunt) bellicum canere. Quousque tandem Quirites (literatos appello, & Romanæ linguæ cultores, qui & uere, & soli Quirites sunt, cæteri enim potius inquilini) quousque inquam Quirites urbem uestram, non dico domicilium imperij, sed parentem literarum à Gallis esse captam patiemini, id est, Latinitatem à barbaris oppressam? Quousque prophanata omnia duris, & penè impijs oculis aspicietis? An, dum fundamentorum reliquiæ uix appareant? Alius uestrum scribit historias, istud est Veios habitare. Alius Græca transfert, istud est Ardeæ considere. Alius orationes, alius poëmata componit, istud est capitolium, arcemq; defendere: Præclara quidem res, & non mediocri laude digna: sed non hoc hostes expellit, non patriam liberat. Camillus nobis, Camillus imitandus est, qui signa (ut inquit Vergilius) in patriam referat, eamq; restituat: cuius uirtus adeò cæteris præstantior fuit, ut illi, qui uel in Capitolio, uel Ardeæ, uel Veijs erant, sine hoc salui esse non possent. Quod hoc quoque tempore continget, & cæteri scriptores ab eo, qui de lingua Latina aliquid composuerit, non parum adiuuabuntur. Equidem (quod ad me attinet) hunc imitabor, hoc mihi proponam exemplum, comparabo (quantulumcunque uires meæ ferent) exercitum, quem in hostes quamprimum educam, ibo in aciem, ibo primus, ut uobis animum faciam. Certemus, quæso, honestissimum hoc, pulcherrimumq; certamen: non modo ut patriam ab hostibus recipiamus, uerumetiam ut in ea recipienda, qui maxime Camillum imitabitur, quis appareat. Difficilimum quidem præstare, quod ille præstitit, omnium imperatorum mea sententia maximus, riteq; secundus à Romulo conditor urbis appellatus. Ideoq; plures pro se quisque, in hanc rem elaboremus, ut saltem multi faciamus, quod unus effecit. Is tamen iure, uereq; Camillus dici, existimariq; debebit, qui optimam in hac re operam nauauerit. De me tantum affirmare possum, non quòd sperarem tantæ me rei satisfacturum, difficilimam sumpsisse laboris partem, durissimamq; prouinciam, sed ut redderem alios ad cætera prosequenda alacriores. Hi enim libri nihil ferè, quod ab aliis autoribus (ijs duntaxat qui extant) traditũ est, cõtinebunt. Atq; hinc principiũ nostrũ auspicemur.

De nominibus, quorum ablatiui plurales exeunt in abus. Cap. I.

d Eus dea deabus dicimus, diuus diua diuabus non dicimus. Item in quibusdam alijs, ut filius filia filiabus, non priuignus priuigna priuignabus: natus nata natabus, non genitus genita genitabus: equus equa equabus, mulus mula mulabus, non asinus asina asinabus, nec iuuencus iuuenca iuuencabus, nec cætera similia, non ceruus cerua ceruabus, non lupus lupa lupabus. Item, ut dicimus libertus liberta libertabus, ita non dicimus libertinus libertina libertinabus, non patronus patrona patronabus, non concubinus concubina concubinabus, non pedissequus pedissequa pedissequabus, non seruus serua seruabus, non famulus famula famulabus, non dominus domina dominabus, non animus anima animabus. Tametsi quidam his posterioribus utuntur. Cicero tamen ad uxorem, & filiam scribens, duabus animis suis dixit, non animabus. Et Curtius de matre, & uxore Darij, dominis non dominabus dixit. Quod si qui per licentiam aliter loquuntur, non est mirandum: cum quidam ueteres dixerint dextrabus, pro dextris, & eabus, pro eis. Sed ego de usu loquendi disputo, non de abusu.

De uerbalibus exeuntibus in Atio. Cap. II.

n Omina quæ ueniunt a' uerbis primæ coniugationis, positionem supini habentibus in itum, uel in ctum, præter cæterorum uerborum legem exeunt in atio, & non in itio, uel in ctio, ut Veto uetui uetitum, inde uetatio, non uetitio. Præsto præstiti præstitum, præstatio, non præstitio, Cubo cubui cubitum, cubatio, non cubitio, Domo domitum, domatio, non domitio, Sono sonitum, sonatio, non sonitio, Crepo crepitum, crepatio, non crepitio, Tono tonitum, tonatio, non tonitio, licet dicamus sonitus, crepitus, tonitus, non sonatus, crepatus, tonatus. Frico frictum, fricatio, non frictio, & ita in cæteris. Sectio tamen crebrius reperitur, quàm secatio. Horum participia dissimilia sunt. Nam ea, quæ sunt præteriti temporis, exeunt in itus, quæ uero futuri in aturus: uetitus uetaturus, præstitus præstaturus. Vnde Lucanus: Constatura fides superum. Domitus domaturus, & ita in cæteris. Lauo, & Poto non habent supina, neque in atum, neque in itum, neque in ctum, sed in otum: ideoq; formant nomina sua lotio, & potio: inde sunt lotor, & potor uerbalia nomina, & lotium pro urina, prima tamen breui non longa. Aliquando reperitur lauatum, & potatum, inde sunt lauatio, & potatio, lauatorq;, & potator. Iuuo, iuui, iutum, nec in hunc, nec in illum modum format suum deriuatiuum. Cæterum ex alio supino

innatum facit innatio, ab illo fit iutor, seu potius adiutor. Ex cæteris autem pauca sunt nomina uerbalia in or, ut domitor, non domator, & Sector, qui significat eum accusatorem, qui ex damnatione accusati dimidium bonorũ expectat illius, aut certe aliquã partem.

De hoc nomine Ludicrum. cap. III.

l Vdicra (inquit Priscianus) & non ludicria, ab hoc ludicri dicimus. Vergil. in XII. Neque enim leuia, aut ludicra petuntur Præmia. Per quod uult ludicra tertiæ declinationis, cum contrà notum sit secundæ esse, ut in lege illa frequenter repetita: Qui artem ludicram exercuerit, in quatuordecim ordinibus primus ne sedeat. Ars ludicra, est ars histrionica & scænica, & (ut sentio) quicquid nomine ludicri intelligitur. Nam ludicrum, quod est substantiuum, non modo ludus histrionicus est, & scænicus, sed quodcunque lusorium opus, ac ioculare, etiam ludi publici.

De hoc nomine Ficus. cap. IIII.

f Icus (idem inquit) etiam uitium corporis quartæ est. Martialis primo epigrammatum.

Cum dixi ficus, rides quasi barbara uerba,
Et dici ficos Cæciliane iubes.
Dicemus ficus, quas scimus in arbore nasci,
Dicemus ficus Cæciliane tuos.

Ex quo ostendit & uitium, & fructum quartæ esse declinationis, genere autem differre. Ego uero reperio ancipitem apud Martialem scripturam, & frequentius sic, ut & ipse puto scribendum.

Cum dixi ficos, rides quasi barbara uerba.
Et dici ficus Cæciliane iubes.
Dicemus ficus, quas scimus in arbore nasci,
Dicemus ficos Cæciliane tuos.

Ante omnia, cur ille risisset Martialem, quòd diceret ficus? An non reperitur ficus, saltem pro arbore, atq; etiam pro fructu in numero singulari? Non hoc ergo ille ridebat. Quid ergo? quòd genere abuteretur? ne hoc quidem. Quippe cum dico ficus, quo genere utar, nemo intelligit. Certe ridebat, quòd alia declinatione uteretur, quàm ea, qua debebat, ut ex secundo uersu, in quo mutata est declinatio, apparet. Quòd si igitur Cæcilianus de declinatione agebat, non de genere, debuerat Martialis ad declinationem, non ad genus respondere, ut est putandum: atq; adeo necesse est eum respondisse. Siquidem (ut ostendi) ille reprehenderat, quod hic ficos diceret, non ficus. Quæ reprehensio si uera est, ut Prisciano uidetur, qui uult ficus magis esse quartæ, quæ tandẽ modestia poëtæ fuisset, eum, qui recte admoneat, tã execrabili,

etiam

etiam uero crimine incessere? ergo coniunxit accusationem imperitiæ cum accusatione flagitij per iocũ, & dicacitatem, ut moris sui est, quòd ille adeo stolidus, non solum nequam esset, ut negaret ficos reperiri, quos secum semper, & quidem cum dolore gestaret: quod minime mirum est reperiri, quum pro fructu, ad cuius similitudinem morbus appellatus est, in secunda declinatione, & (ut opinor) in genere masculino non modo apud poëtas, sed apud oratores quoque probatissimos reperiatur, ut Horatius:

Pinguibus & ficis pastum iecur anseris albi.

Et Plinius ad Octauium Ruffum: Quæ nunc cum ficis, & boletis certamẽ nondum habent. Et Cicero de Senectute: Ex tantulo grano fici. Quidam grammaticorum recentium, id est imperitorum aiunt, pro fructu quartæ, pro arbore secundæ esse declinationis, quum pro arbore sit sæpius quartæ, ut idem de Oratore: Vxorem suam suspendisse se de ficu. Secundæ autem ut apud Iuuenalem:

Ad quæ Discutienda ualent sterilis mala robora fici.

Macrobius & ipse in secunda declinatione semper ferè utitur, & plurimos ueterum ostendit usos. Priscianus uero uult pro fructu, & morbo quartæ esse, & hoc autoritate Martialis. Neque ego inficior ultimum illum uersum posse sic legi, ut recitat Priscianus. Sed id ioco magis, quàm serio à poëta accepimus esse dictum: neque enim seipsum, quòd ficos dixisset, sed illius & nequitiam, & imperitiam reprehendere uoluit: non ignorans ficos & latine, & usitate dici. Nec uero Prisciano faciendum fuit, ut unum Martialem sequeretur, & Cæcilianum nescio quem, ut flagitiosum hominem, sic ineruditum in eo præsertim loco, ubi iocabatur poëta, nec suam sententiam aperiebat, & tacite negabat, quod affirmare uidebatur. Nam nequaquam dixisset ficus quartæ esse declinationis, & generis masculini, quod inauditum est, nec differentiam posuisset generis inter morbum, & fructum, quum hoc ab illo dicatur. Quidam ecclesiastici aiunt pro arbore ficulnea, ut ibi: Respicite ficulneam, & cæteras arbores, quod nusquam alibi (si memoria non excidit) mihi repertum est. Sed adiectiuum ficulnus, na, num, pro materiato ex illa arbore, ut à populus populnus, & à corylus colurnus, & ab abies abiegnus, ab ilice iligнus dicitur.

De nominibus diminutiuis. cap. V.

Nomina diminutiua exeuntia in talem uocem, qualis est pisciculus, si rite formentur, uera sunt diminutiua, ut Pisciculus, Vermiculus, Passerculus, Fraterculus, Securicula, Lucubratiuncula, Virguncula, Sororcula, Munusculum, Corpusculum,

Mendaciunculum, Plusculum. Sin minus rite formentur, diminutiua non sunt. Auunculus, Cuniculus, Musculus, quando non est paruus mus, Pediculus, uel (ut alij uolunt) pedunculus: & penultima longa cuculus. Cicercula nomen leguminis. Nouacula culter rasorius. Lenticula uasculi genus: alia masculina, aut fœminina non occurrunt. Seruius tamen super Donatum ait. acus acicula. Acus enim dicitur, qua uestes sarciuntur. Acicula, qua mulieres utuntur ad ornamentum capitis. Adiectiua tria, Anniculus, Ridiculus, Vernaculus: anniculus puer, annicula puella, anniculum iumentum, hoc est unius anni: sicut Bimus, ma, mum, id est duorum annorum. Trimus, trima, trimum, id est trium annorum. Quadrimus, quadrima, quadrimum, id est quatuor annorum, & non amplius: nec de animalibus modo, sed de inanimatis, ut anniculum uinum, bimum oleum. De pueris tamen magis loquimur per diminutionem, bimulus, trimulus, quadrimulus, quia intra hos annos adhuc parui sunt. Similiter de his, in quibus hæc ratio habet locum, ut anniculus equus, bimus aries, trimus porcus, quadrimum uinum, bimulus puer, trimula puella. Dissimiliter in quibus hæc ratio locum non habet. Ridiculus homo, ridicula res, ridiculum caput, id est deridendum. Est etiam sæpe neutrum, significatq; plerunque sermonem risus potius, quàm derisus excitantem. Vernaculus, uernacula, uernaculum, quod est domi nostræ, uel in nostra patria natum, ut lingua uernacula, quod uulgò dicunt lingua materna: dictum est à Verna, qui est seruus domi nostræ natus, id est ex nostra ancilla. Præterea neutra multa sunt, ut, Vmbraculum, Tabernaculum, Spectaculum, Habitaculum, Cœnaculum, Crepusculum, Germiculum pro germine, Crepitaculum, Vinculum, Amiculum pro amictus genere quodam ferè pallio. Curriculum pro cursu, & pro loco, in quo certamen currendi exercetur, nonnunquam etiam pro curru, ut Curtius libro octauo. Aliorum turbati equi non in uoragines modo, lacunasq;, sed etiam in amnem præcipitauere curricula. Cubiculum, quod certe à cubili non uenit, quum intra cubiculum cubile sit, & eius diminutiuum foret cubiliculum. Puluis & significatione, & formatione legitima diminutiuum facit, sed genus mutat apud Hieronymum, ut uile puluisculum: masculine tamen posuit Apuleius in quodam suo carmine, de quo meminit in apologia de Magia. Misi (ut petisti) munditias dentium, nitelas oris, Ex Arabicis frugibus tenuem, candificum, nobilem puluisculum, Complanatorem tumidulæ gingiuulæ, Sarritorem pridianæ reliquiæ, Ne qua uisatur tetra labes sordium, Restrictis si forte labellis riseris. Conuentus quoq; facit conuenticulum.

Cicero pro Sextio: Tamen conuenticula hominum, quæ ciuitates nominarunt. Baculus non terminat diminutiuum in hac uoce, quia sua talis est, tamen neutrum habet Bacillum. Cicero secundo de Finibus: Bacillum aliud inflexum, aliud ita natum. Reperitur tamen primitiuum & in neutro: ut apud Ouidium libro. XV. Esse solet, baculumq́; tenens agreste sinistra. Ne Terebra quidem huius uocis est, tamen gignit diminutiuum terebellum, non terebella. Auricula uero rite formatur, sed significatione dissentit: nanq; cartilago illa est circum aurium concauitatem, non autem parua auris. Mentula quoque, quæ non paruam mentem significat, sed uirilia. Fidicula pro instrumento torquendi, quod an rite formetur, nunc uideamus. Nam fidis, inquit, Priscianus, facit fidicula. Nam si esset fides in hac significatione, quo modo Seruio placet, non fidicula fecisset, sed fidecula. Auidius Seruium Priscianus carpsit, ut pote unam rem non uno in loco reprehendens. Cæterum ipse fallitur, non Seruius. Nam nec fidis (quemadmodum ueterum autoritas tradit) sed fides dicitur & si fides dicatur, fidiculam potius, quàm fideculam analogia exigit: de autoritate satisfecerit Festus Pompeius, ita scribens: Fides genus citharæ, dicta quòd tantum inter se chordæ eius, quantum inter homines fides, concordent: analogiæ quoq; ratio fidicula exigit à fides: sicut ædicula ab ædes, sedicula à sedes, cædicula à cædes, non ædecula, sedecula, cædecula: sicut apes (de quo solo nomine facit ille mentionem) apicula facit, non apecula. Et si quando apis in nominatiuo reperiatur, ut ille ait, ueluti apud Ouidium in XIII. Non apis inde tulit collectos sedula flores: hoc perquam rarum est, & analogia apes potius, quàm apis defendit, quia à pede compositum, ac deriuatum putatur. Deniq; fidis in nominatiuo inauditum est: ergo fides dicendum est, cuius diminutiuum fidicula, id est parua cithara, uel chordula: in plurali tortorum, (ut dixi) instrumentum ex duobus (ut reor) & obliquatis lignis compactum, uel ab extorquenda fide, ac ueritate, uel à nerueis funibus, uinculisq́;, quibus ad illum modum homines torquendi alligabantur.

a D hunc locum pertinet, quod nunc subijciemus. Nomina tertiæ declinationis exeuntia in er siue masculina, siue fœminina, siue communia, huiusmodi uocem diminutiuorum sortiri, ut pater paterculus, frater fraterculus, mater matercula, cuius quasi similis soror facit sororcula, cicercula à cicer tanquam à fœminino, pauper pauperculus, paupercula. Quæ sunt secundæ declinationis tum adiectiua, quàm substantiua, faciunt diminutiua in ellus masculina, in ella fœminina, in ellum neutra, Cul=

ter cultellus, Liber libellus, Puer puellus, Tener tenera tenerum, tenellus tenella tenellum, miser misera miserum, misellus misella misellum, Sacer sacra sacrum, sacellus sacella sacellum: unde hoc sacellum pro templo modico. Hinc factum est, ut fœminina quoque substantiuorum eodem modo, quo adiectiuorum, facerent diminutiua. Caper, capra, capella. Puer, puera, puella. Liber, libra, libella, licet multo aliud libra, quàm liber significet. Hæc diminutiua in ellus, & ella exeunt. Sunt quædam in illus, illa. Inter ea autem priora Priscianus ponit Ala, uultq; facere diminutiuum ascella. Cicero tamen inter posteriora: duo enim masculina, totidemq; fœminina donat hoc genere terminationis. Palus, paxillus. Talus, taxillus. Mala, maxilla. Ala, axilla. Sunt tamen alia in hanc uocem exeuntia.

I Lla quoq; diminutiua, quæ finiunt in aster, imitationem potius, quàm diminutionem significant, neque enim ea ratione dicitur Oleaster, Pinaster, Apiastrum, Mentastrum, Siliquastrum, quòd sit parua olea, parua pinus, paruum apium, parua menta, parua siliqua, sed quòd syluestria, oleam, pinum, apium, mentam, siliquam imitantia: & quo quidam utuntur filiaster pro priuigno, non paruus filius est, sed imitans filium, & parasitaster non paruus parasitus. Aliter enim non diceretur à comico, parasitaster paruulus, sed imitator parasitorum: ut apud M. Tullium pro Vareno. Erucius hic noster Antoniaster est. Et ad Atticum lib. xij. Omnino solet esse Fuluiaster, id est, Antonij, Fuluijq; imitator. Et hunc Augustinus appellat philosophastrum, non (ut puto) paruum philosophum, sed imitatorem philosophorum, nisi dicas imitationem esse diminutionem quandam perfectionis. Tamen aliud est esse diminutiua, aliud imitatiua. Nec quispiam dixerit oleastrum esse minutam oleam, & pinastrum esse minutam pinum, quam Plinius ait esse miræ altitudinis: & ut quidam nunc solent pusillos homines appellare Antoniaster, Luciaster, Paulaster, secuti Priscianum, qui præter superiora, hæc addit esse eiusmodi diminutiua adulationis & maxime puerorum, ut Catulaster, Antoniaster, Patritiolus, Sergiolus. Sed hæc posteriora sunt uere diminutiua, illa (ut ostendi) non uera, ideoq; nec adulationis, quanquam omnia diminutiua (non minus quàm hæc in olus) sunt apta adulationi, & sæpe etiam contemptui, ut homunculus, homulus, argutulus: sed ad rem reuertamur, Pullastra apud Varronem, quæ est parua, adolescensq; gallina, quod nec ipsum diminutionem significat. Nam maiuscula potius pulla, quàm minuscula est, etiam si minor gallina est, non gallinastra dicitur, sed pullastra. Duo tamē nomina sunt, quæ diminutionis regulā seruāt, surdaster &

ster & recaluaster: quorum alterum significat diminutionem surditatis. Non est plane surdus surdaster, sed (ut sic dicam) surdulus: & Recaluaster, qui fronte caluus est, non toto capite, quasi recaluaculus, quod est diminutiuum, in quem modum nequeunt resolui nomina illa, de quibus supra disputauimus. Ex his autem quae retuli exemplis, liquet non modo in aster finiri haec nomina, sed etiam in astra foeminini generis, ut pullastra, filiastra apud quosdam pro priuigna: siliquastra pro piperite, quod non uideo quid ex siliqua imitetur: & in astrum neutri, ut apiastrum, siliquastrum à siliqua arbore ferente fructum sui nominis, quod Graeci κεράτιον uocant: significat etiã siliqua folliculum, ubi grana leguminum includuntur, & si quid leguminibus est simile, fereq; haec nomina arborum, herbarumq; diuersum genus habent & in primitiuis, à diminutiuis, uel deriuatiuis.

De nominibus exeuntibus in rius uel rium. Cap. VI.

Tabularium locus ubi tabulae, id est, instrumenta, & literae reponuntur. Sacrarium repositorium sacrorum. Aerarium repositorium aeris, id est, nummorum similiumq; rerum pretiosarum, atque opum. Armarium ubi reponuntur libri, caeteraq; huiusmodi. Armamentarium ubi reponuntur armamenta & arma. Atramentarium, uasculum quod continet atramentum. Calamarium quidam usurpant pro theca calamaria, ubi calami reconduntur: sed, quia hoc tempore plerique penna scribunt, potest etiam dici pennarium, nisi malumus appellare thecam pennariam, thecam calamariam, & thecam graphiariam. Penarium ubi reponitur penus, hoc est, edulia & ad uictum pertinentia. Viuarium, ubi continentur uel aues, uel pisces, uel ferae, quae duntaxat ad uictum spectant. Pomariũ, locus pomorum reponendorum, uel locus consitus pomis, ut Ouidius: Id metuens, solidis pomaria clauserat Atlas Moenibus. Quidam hoc pomerium uocant. Titus autem Liuius pomerium ait esse locum ad muros intra & extra, ubi aedificare non licet, quasi post moenia, ut dicimus Pomeridianum, pro eo quod est postmeridianum, unde Lucanus: Lõga per extremos pomeria iungere fines. Pomarium igitur aut locus frequens arboribus pomi, siue fructuum pomi repositorium, aut copia ipsa arborum pomiferarum. Nam horum nominum natura est, significare uel locum, ubi illa sunt, uel ipsarum rerum, quae in loco sunt, copiam, ut aluearium, tametsi potest dici locus ubi sunt aluei apũ, tamen potius accipitur pro copia alueorum eodem in loco collatorum, uel apum mellificantium. Et rosarium magis copiam fruticum uno loco rosas gignentium, quàm ipsum locum, ubi hi frutices sunt, significat: quem locum ne Rosetum quidem appellare possis, cum idem si-

gnificet quod rosarium, nisi per contentum significetur continens. Plantarium, non locus plantarum, sed ipsæ plantæ, etiamsi euulsæ, aut non consitæ fuerint. Nec me fallit Seruium separare plantaria à plantis, dicentem: Plantæ sunt raptæ de arboribus, plantaria uero quæ ex seminibus nata cum radicibus de terra propria transferũtur: ad quod sentiẽdum uidetur allexisse eum Vergilij uersus: Et uina sua plantaria terra. Seminarium non locus, sed semen ipsum, id est, plantulæ. Pampinarium non terra, ubi nascuntur pampini, sed congeries pampinorum, id est, uirentium ramusculorum uitis: uel (ut ait Plinius) palmes qui è duro exit, materiamq́; in proximum annum promittit, pampinarium uocatur, certe in hoc palmite multi sunt pampini. Calcearium, Vestiariumq́;, pro calceis et uestibus, ut cibaria pro cibis. Fustuarium, pro fustigatione. Carnarium, non locus, ubi caro salsa suspenditur, sed caro ipsa, nisi contentum pro continente accipiatur. Donaria, non locus repositorius donorum, sed ipsa dona: licet Seruius dicat, ubi dona oblata sunt, sicut lectisternia dicuntur, ubi homines sedere in templo consueuerunt. Ita in cæteris adhibenda est in similium nominum significatione accuratio, & hæc de neutris. Nam masculina, fœminina, & communia, officia hominum, qualitatemq́; significant. Caprarius, saltuarius, camparius, horrearius, classiarius: custos, exercitor'ue caprarum, saltus, campi, horrei, classis. Sagarius, lintearius, uestiarius: uenditor sagorum, linteorum, uestium. Proprietarius, Fructuarius, Vsuarius: cuius est proprietas prædij, cuius fructus, cuius usus: quæ omnia significant actionem, possessionemq́; numero quidem incomprehensibilia. Pauca autem, quæ passiue accipiuntur. Legatarius, Commodatarius, Depositarius, Beneficiarius, Fideicommissarius: qui legatum, commodatum, depositum, beneficium, fideicommissum accepit, & si qua sunt alia. Ex huiusmodi nominibus fiunt etiam nomina quædam rerum, calcaria, sulphuraria, ubi calx coquitur, & sulphur fit. Atque hæc à nominibus ferè proficiscuntur, illa uero magis à uerbis, uel à uerbalibus in or. Et sunt adiectiua in orius, oria, orium, actionem significantia, accusatorius, petitorius, defensorius, fideiussorius, institutorius, exercitorius, tributorius. Nam Tributarius uenit à tributum, Tributorius à tributor, sicut Depositarius à depositum, Depositorius à depositor. Significat itaque Tributarius, qui soluendo tributo obnoxius est, ut Stipendiarius, qui soluendo stipendio, & Depositarius, qui reddendo deposito, ut Munerarius, qui dat munera populo gladiatoribus in arena exhibendis. Ideoq́; uas escarium dicimus, & uas potorium, quia hoc à nomine uerbali uenit, illud non uenit. Prætor, senator, holitor, lictor,

non

non opinor deſcendere à uerbis, ſed quia uocem uerbalem obtinent, ſicut cenſor, & quæſtor, ſic formauerunt ſua denominatiua, prætorius, ſenatorius, holitorius, lictorius, cenſorius, & quæſtorius. Holitor autem eſt, qui hortum holerum exercet, quem nonnulli hortulanum uocant. Eſt & holus unaquæque herba, qua ueſcimur. Nam ſunt & horti non holerum, ſed arboribus conſiti, & uoluptatis gratia comparati, ut horti Salluſtiani, Pompeiani, Lucculliani, Claudiani. Lictor miniſter conſulis, proconſulis, præſidis, prætoris, qui faſcem uirgarum alligatum cũ ſecuri portat: ſuntq; lictores conſulis duodeni, aliorũ ſeni. His addere poſſumus aleator, quod uidetur deſcẽdere à uerbo, quod nuſquam reperitur. Non enim aleare dicimus, ſed alea ludere.

Neutra autem in orium, locum plerunque ſignificant, ubi aliquid fit, ut deambulatorium, locus ubi deambulamus: Dormitorium, locus ubi dormimus: Repoſitorium, ubi reponitur aliquid: Tentorium, locus ubi tendimus uela, aut ſi quid inſtar uelorum habet, uel potius ipſa uela, ſiue uelamenta contra iniuriam cœli: Auditorium, locus ubi audimus præceptorem, aut orantem non in uera cauſa, aut opus nouum recitãtem, aut ſi quid ſimile eſt, uel ipſa turba, atque ipſe cœtus auditorum. Tectorium illinimentum eſt, & quaſi pauimentum parietis, atque incruſtatio. Amatorium, genus ueneni amorem uel inſaniam ingerentis. Portorium, uectigal portus, uel fluminum, uel lacuum, uel ſtagnorum. Nam & Portitor ille dicitur, qui traducit homines, ac uehit nauigio, uel ad nauem de littore, uel de naui ad littus, uel ad ulteriorem fluminis, lacus, ſtagniue, ſeu ripam, ſeu littus, licet frequentius dicatur littus. Poteſt etiam accipi pro eo, qui portoriũ conduxit, id eſt, qui fructus pecuniarios ex portu conduxit, & à uenientibus illos exigit: quæ ratio in cæteris huiuſmodi diſcernenda eſt. Hoc etiam loco addam, quòd, quum dicamus dumetum, ſpinetum, ueprетum, ſimiliáq;, tamen dicimus ſenticetum, non ſentetum.

De euentu, iuſſu, permiſſu, iugero. Cap. VII.

Ventus in ſingulari generis maſculini, & declinationis
e quartæ eſt, cuius plurali M. Tullius ſæpiſſime in neutro genere, & declinatione ſecunda utitur, ut de oratore: Ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis. Idem de diuinatione. Si euenta quærimus, quæ exquiruntur auibus. Et ad Luceium: Fabulam rerum euentorumq; meorum. Et ad Atticum: Semper enim cauſæ euentorũ magis mouent, quàm ipſa euenta. Quidam planè imperiti euentum aiunt ſignificare principium, ut apud Ouidium: Exitus acta probat, careat ſucceſſibus opto, Quiſquis ab euẽtu facta notanda putat. Illud enim, exitus acta probat, uox eſt accuſantium Phyllidem argumento,

quod dicitur à casu, eosq; Phyllis ipsa execratur, dicens. Careat successibus opto, quisquis à casu, & non à causis alium laudat, aut uituperat. Similia sunt huic iussu, & permissu tuo, quorum pluralia sunt potius secundæ declinationis, in singulari ferè nunquam. Neque enim dicere solemus iusso tuo, sed iussu: non permisso tuo, sed permissu. Horatius tamen, utar permisso, id est, re permissa, non autem permissione, nec dixisset permisso tuo, nec iussibus, permissibusq; tuis, sed iussis permissisq; tuis: nec iussus, permissusq; tuos, sed iussa, permissaq; tua. Verg. Accipe iussis Carmina cœpta tuis. Et iterum. Ille patris iussa exequitur. Et alibi. Hic haud mollia iussa. E` diuerso iugerum in singulari secundæ, & in plurali tertiæ declinationis. Non autem (ut ait Priscianus) iuger iugeris, cum omnes dicant in singulari iugerum, & in plurali iugeribus, significat autem mensuram ducentorum xl. pedum in longitudinem, dimidij in latitudinem, uel (ut aliqui uolunt) quantum, par boum una die arat, quæ duæ significationes in idem recidunt: tantum ferè solet una die par boum arare, quantum dixi.

De nominibus adiectiuis in tilis, silis, & xilis. Cap. VIII.

nomina, quæ exeunt in tilis, uel in silis, uel in xilis, simillimam suis participijs unde nascuntur, significationem habet. Vas fictile, quod fictum est à figulo, non quod fingi potest. Coctiles lateres qui cocti sunt, & non crudi. Rasiles calathi, quasi rasi: nihil extantis, aut redundantis plenitudinis. Vergilius tamen, Et torno rasile buxum, quasi rasibile. Pensilis uua, pensilis lectus, pensiles lychni, pensiles horti, quòd suspensi sunt, pensiles balneæ, & in aëre pendentes. Flexilis ramus, flexiles uites, quòd flexæ sunt, & lapsu erratico torquentur. Tortilis ansa, quòd retorta, & replicata est. Tornatile poculum, quod tornatum est, et torno factum. Textilis uestis, quæ detexta est. Sutilis baltheus, sutilis cymba, quòd cōsuta est. Sculptile simulacrum, quod sculptum est. Altilis auis, altilis quadrupes, altilis piscis, qui sagina altus, siue alitus est, atque saginatus. Structilis basis, structiles columnæ, quæ non sunt ex uno lapide, sed multis.
Apertile latus, quod apertum est, ut Ouidius de tristibus,
Aspicis à dextra latus hoc adapertile tauri.
Tinctile uirus, quod tinctum est, aut intinctum spiculo sagittæ, ut apud eundem, & in eodem opere. Et tinctile uirus. Tonsile buxetum, & tonsiles oleas legimus, quòd tonsæ sunt, & in orbem, ac comam putatæ. Et hæc nomina in participium passiuum resoluuntur, quæ passiuum habent: quæ uero passiuo carent, in præsentis participiū, qualia sunt neutra, ut anima uolatilis, quasi uolans, & quidam uolatilia uolucres uocant, quia uolant, ut altilia animalia, quæ aluntur.

Sessiles

sessiles lactucæ, quasi sedentes, quod licet à participio non ueniat, tamen eiusdem naturæ est, cum in significatione consentiat, & à supino nascatur. Vmbratilis uidetur conuenire cum cæteris, quasi umbratus, ut uita umbratilis, & res umbratiles, id est uita, umbra & opaco marcescens, & res per inuolucra & inanitatem, qualis umbra est, ductæ, umbratiles appellantur. Versatilis quoque scena uidetur significare, quòd uersatur huc & illuc, non quòd uersata est: & axis uersatilis, & gladius angeli uersatilis, quòd uersatur. Quidã autem uersilis scena & ductilis, uersilis quidem, quòd, quum tota machinis quibusdam conuertebatur, aliam picturæ faciem ostenderet. Ductilis uero, quum tractis tabulatis hac, atque illac species picturæ nudabatur interior. Plicatilis crista upupæ, quòd plicatur, non quòd plicata est: et nauis plicatilis, quæ plicatur, quum facta est ex corijs. Fissilis arbor, fissile lignum, fissile robur, tum quasi fissum cuneis: tum quia finditur, quasi fissibile, ut Plinius libro. XVI. Hæc maxime fissilia, alia frangi celeriora quàm findi. Idem paulo post. Nullisq; fissile rimis hoc lignum, id est fissum. Solutilis etiam nauis dicitur (qualis nauis in qua Agrippina à Nerone filio per insidias posita, naufragium fecit) quasi solubilis, quæ facile solui posset. Ego uero malim solutilem dicere solutam, & non fideliter consutam. Et sectile porrum legimus, non tam sectibile (quid enim non est sectibile?) quam sectum, & sua sponte concisum. Futilis, uanus uel inutilis, uel à futio futis, unde effutio effutis, uel à fuo futum, uel per apocopen ab alio supino, quod ab alijs diuinari malo, quàm à me proferri. Aquatilis, à nomine uel à uerbo, animal in aqua degens. Saxatilis, incola saxorum. Piscis fluuiatilis incola fluuij, non maris aliarumúe aquarum piscis. Pluuiatilis aqua à pluo, uel magis à pluuia.

De adiectiuis in bundus. Cap. IX.

PRiscianus libro quarto inquit, In bundus desinentia similitudinem habere significant, ut Vitabundus, similis uitanti, prædabundus similis prædanti, Moribundus similis morienti, Errabundus similis erranti, Furibũdus similis furenti. Et paulo post, excipitur alternitatis causa rubicundus, quod in penultima syllaba pro b, c habuit, ne sit absonum si rubibundus dicamus. Sed uideamus, an Priscianus recte sentiat: neque à me primum hæc quæstio mouetur, sed olim ab Aul. Gellio, atque ante hunc à Terentio Scauro Adriani temporibus (ut idem Aul. Gellius ait) grammatico uel nobi-

lissimo contra Cesellium in commentario lectionum antiquarum ita scribentem: Ludibundus, errabundus, ridibundus: idem est, quod ludens, errans, ridens. Quod Scaurus reprehendit, dicens Ludibūdum esse, qui ludentem, errabundum, ridibundumq́;, qui errantem ridentemq́; agit, ac simulat: hoc Aul. Gellius confutat, atque ita cum Cesellio sentit, ut non simulationem per hæc nomina, sed è contrario uehementiam intelligi uelit, his quidem uerbis. Sed qua ratione Scaurus adductus sit, ut Cesellium in eo reprehenderet, non hercle reperiebamus. Non est enim dubium, quin hæc genere ipso duntaxat idem significent, quòd ea demonstrant, à quibus producuntur. Quid esset autem ludentem agere, uel imitari? & paulo post. Cum reprehensionem autem illam Scauri notaremus, in memoriam nobis rediit, quòd Sisenna in quarto historiarum eiusdem figuræ uerbo ita usus est. Populabundus, inquit, agros ad oppidum peruenit. Quod scilicet significat cum agros popularetur, non ut Scaurus in consimilibus uerbis ait, quum populātem ageret, uel cum imitaretur. Poterat tamen Aul. Gellius magis proprium producere exemplum, quale apud Sallustium in Iugurthino. Ipse quasi uitabundus per saltuosa loca, & tramites exercitum ductare. Si huiusmodi nomina in būdus significarent similitudinem, quid ita adderet quasi, quod similitudinē imaginemq́; significat? Pergit idem Aul. Gellius dicens. Sed inquirentibus nobis, quænam ratio, & origo esset huiuscemodi figuræ populabūdus, & errabundus multorumq́; aliorum id genus uerborum, ἐπιβόλως hercle, Apollinaris noster sibi uideri ait, particulam istam postremam, in quam uerba talia exeunt, uim, & copiam, & quasi abundantiam rei, cuius id uerbum esset, demonstrare: ut lætabundus is dicatur, qui abūde lætus sit, & errabundus, qui longo, atque abundāti errore sit. Cæteraq́; omnia ex ea figura ita dici ostendit, ut productio hæc & extremitas, largam & fluētem uim, & copiam declaret: hæc Aul. Gellius: à quo miror, cur desciuerit Priscianus, & uni Scauro potius, quàm his duobus, tribus'ue astipuletur. An quia grammaticus Scaurus, & Prisciano similitudine professionis coniunctus, Cesellius uero iurisconsultus, et Aul. Gellius orator, Apollinarisq́; philosophus? puto potius Seruium secutū, quanquam ab eo libenter dissentire solet. Ait enim ille tum alibi, tum decimo Aeneidos, moribunda morièti similis. Quod ita esse Sallustius ostendit, qui ait. Quasi uitabūdus per tramites, & saltuosa loca exercitum ductare. Nullum exemplum Seruius magis contra se proferre potuit, ut modo ostendi. Audi quam subiungit rationem. Nam Iugurtha non uitabat legatum, sed eum uitare simulabat. Ita exposuit, quasi uoluerit uitabundum dici à simulatione, & non à similitudine: non si

mulabat

mulabat uitationem legati, sed timorem. Praeterea si qua foret similitudo, ea similitudo atque simulatio intelligitur per illud quasi, non per illud uitabūdus: addit adhuc rationem. Nam quia nomen est, ideo significat similitudinem non passionem, & alia deinceps, ubi nullum robur rationis est. Sed praeter rationes illorum, ipse quoq; Priscianus imprudens confessus est, quod negabat. Quaero enim, nunquid homo rubicundus (quod ille simile facit caeteris in bundus) similis rubenti est, an uere rubens? profecto uere rubens: ergo idem erit rubicundus & rubens: quae sententia Cesellij est, quae & breuior est, nec minus fortasse uera, quàm illa siue Aul. Gellij, siue Apollinaris, quum frequentissime sic accipiantur, populabundus populans, errabundus errans. Sed nonnunquam (ut Gellius ait) uehementiam significant, quae ut breuiter & ipse complectar, idem significant, quod participia frequentatiuorum, lusitans, risitans, erratitans, lectitans, populitans, si reperiremus: quod quum non sit, ad haec (ut reor) in bundus terminata decurrimus.

De nominibus in icus. Cap. X.

Magnificus, honorificus, munificus non ex se gignunt comparatiuos, superlatiuosq;, sed ex alijs quae in usu non sunt, ac ne possunt quidem esse magnificens, honorificens, munificens. Non enim dicimus magnificior, honorificior, munificior: sed magnificentior, honorificentior, munificentior, & in superlatiuo magnificentissimus, honorificentissimus, munificentimus. Mirificus tamen etiã mirificissimus facit, ut Terentius. Atqui mirificissimum: patruus tuus pater inuentus est. Et M. Cato teste Prisciano contra Thermum de Ptolemaeo rege optimo atque beneficissimo: & Accius in secundo didascalicôn. Atque magnificissimo, excellentissimoq; honore. Omnia ergo à facio sic composita & terminata, hanc regulam sequuntur: mirificus, maleficus, beneficus, ueneficus, uulnificus, tabificus, luctificus, pacificus, morbificus, sacrificus, & si qua sunt alia, quae omnia ascititium comparatiuum, superlatiuumq; habent, aliquando etiã suum. Suntne alia nomina & eiusdem naturae? certe sunt ea, quae formantur à dico, et à loquor: ut maledicus, maledicentior, maledicentissimus. Benedicus autem non inueni, quia nec benedico inuenitur, licet eo Priscianus utatur, & hoc tempore utamur more Graecorum, quorum autoritate dedimus huic uerbo accusatiuum praeter naturã suam, quũ postulet datiuũ, sicut maledico, quod & ipsum nunc ad imitationẽ Graecorũ habet etiã aliquando accusatiuum. De benedico unius uocis loquor, non

duarũ. Nam tunc & aliud significat, & aliter regit. Praeterea fatidicus, ueridicus: iuridicus uero rarum est uerbum, causidicus magis substantiuum. A loquor fortasse sunt plura, à sequor fortasse nulla, nisi pedissequus, quod substantiuum est. Magniloquus, altiloquus, grãdiloquus, uaniloquus, doctiloquus, uersutiloquus, fatiloquus, faciunt comparatiuum magniloquentior, grandiloquentior, & item caetera. Superlatiuum, magniloquentissimus, grandiloquẽtissimus & reliqua, sed horum positiua possunt esse tum participia magniloquẽs, grandiloquẽs, tum nomina magniloquus, grandiloquus, praeter unum suauiloquẽs, quod nescio an dici possit suauiloquus. Maledicens planè participium est, sed & maledicus dicimus, quod in fatidicus & ueridicus non fit: neque in illis superioribus, magnificens, honorificens, munificens, quae participia esse non possunt, quum haec fuerit futura uera uox, magnificiens, honorificiens, munificiens.

De nominibus in ceus, in eus, & in itius. Cap. XI.

f Inita in ceus pauca sunt, materiamq; significant, ut Herbaceus, Betaceus, Maluaceus: ex materia herbae, maluae, betae. Arundinaceus, Ferulaceus, Rosaceus, Triticeus, Hordeaceus, Testaceus, Tophaceus, Arenaceus, Cretaceus, Argillaceus: ex materia arundinis, ferulae, tritici, hordei, rosae, testae, tophi, arenae, cretae, argillae. Hoc tamen differunt (si quid differunt à materialibus) quòd illa magis totum significant, haec partem. Ager enim cretaceus non idem est, quod creteus, nec arundinaceus surculus, quod arundinea fistula: unum est natum, & positum in creta, aut arundine: alterum ex corpore ac materia cretae, & arundinis factum: & panis triticeus, hordeaceus'ue, non ex solo tritico hordeo'ue compositus est, sed ex aqua quoque, licet triticeus utriusque harum, de quibus loquor, formarum uideri possit, & magis illius, cuius sunt creteus, arundineus, et similia. Nam triticaceus facere deberet, nisi dicamus euphoniae causa ca syllabã esse sublatam: quod mihi ita uidetur esse, quia disiuncta est species eorum, quae exeunt in ceus, & eorũ quae exeunt in us. Huius generis est uinaceus, quum est adiectiuum, ut uinaceo grano legimus quendã suffocatum, pro acino uuae: & uinacea substantiuum plurale pro granis uuae iam pressae. Dicimus tamen mons terrenus potius, quàm terreus aut terraceus. Sunt item nomina finita in itius, descendentia ab habentibus t in ultima syllaba, & si à nominibus quidem, significant materiam: si à supinis uero, passionem quandam: ut Cratitius, Stramentitius, Lateritius, Caementitius, Commentitius, Pauimentitius.

Item

Item Fictitius, Commentitius, Pigneratitius, Fœneratitius, Conductitius, Conuentitius, Adscriptitius, Dedititius. Ratio Fictitia, ac commentitia, quæ ficta & ad tempus commenta est, & excogitata. Res pigneratitia, aut fœneratitia, quæ data est pignori, aut ad fœnus pertinet, Domus conductitia, quæ coducta est. Homo adscriptitius, dedititius'q;, qui ad aliquam rem adscriptus est, & qui ex numero eorum est, qui se in alterius imperium dediderunt.

De natura comparatiui. Cap. XII.

Comparatiuum pro minore ui accipi, quàm ipsum positiuum habeat, ait Priscianus: ut Vergilius,

Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitentes.

Tristior enim hic ex parte tristis accipitur. Sæpe per se positum pro ipso positiuo, ut, Comites senioris Acestæ, pro senis. In quorum utroq; est causa, cur aliquid nos addamus. Nam illud tristior, planè pro tristis, non pro ex parte tristis accipitur, ut ait Quintilianus. Vtimur uulgò comparatiuis pro absolutis, ut si quis se appellans infirmiorē, non dixit pro minus, quàm infirmus: & hic senior potius pro ualde senex, quàm tantum senex: ut idem Quintilianus de Isocrate. Eo'q; iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) præcipere Aristoteles pomeridianis scholis cœpit. Et Ouidius de tristibus,

Sospite sic te sit natus quoque sospes, & olim
Imperium regat hoc cum seniore senex.

Ideo cum Seruio non sentio dicente secundum Varronem, Senior, & iunior comparatiua sunt per imminutionem. Est enim senior non satis senex, iunior non satis iuuenis, intra iuuenem, sicut pauperior intra pauperē: hoc autem dicit Varro in libris suis ad Ciceronem: quam rem, à Varrone tractatam confirmat etiam Plinius: hæc Seruius. Si uero hoc Varro & Plinius ait, quis non cernit sibiipsi repugnare rationem hanc? Est enim natura cōparatiui superare in ea qualitate, quā obtinet positiuus: quæ superatio quoties incolumis est, non possis tunc dicere factam esse imminutionem. Ponamus exemplum huic rei simillimum. Antiquior te ego sum, id est maior te natu sum. Item, adolescentior te sum, id est minor natu te sum: ita iunior te sum, id est minoris ætatis, quàm tu, uidelicet supero te paruitate ætatis: quem in modū accipitur illo in loco Seruij. Ergo non per imminutionem, sed proprie. Quare ut in iunior fallitur, ita & in senior falli dicendus est, quæ tamen omnia (ut sentio) pro positiuo accipi solent. Quemadmodum ēt ocyus pro ocyter. Minus pro non, semper ferè accipitur: frequentissi-

me tamen iunctum cum sin, aut cum quo pro ut : sin minus, id est si non , quominus, id est ut non: sicut, Quosecius, etiam pro ut non. Quia de hoc comparatiuo minus feci mentionem, aliquid etiã de ipso dicam: placet autem mihi non modo à paruum uenire, sed etiam à parum: ut parum pecuniæ habeo, non autem paruũ pecuniæ, ergo minus pecuniæ, ad parum pecuniæ potius, quàm ad paruũ pecuniæ uidetur referri. Addam aliquid econtrario de magis. Ait idẽ Priscianus, omnia cõparatiua mittere aduerbia similia neutro generi. Atqui magis, non in us exit more aliorum, sed in is: quod comparatiuum esse & uis ipsa huius uocis indicat, & multo post (nescio quomodo) fatetur hic autor. Prætereo, quod à maius nullũ aliud aduerbiũ est, et aliquod esse debet. Dicimus enim iustius queror, melius scribo, peius cãto, plus gaudeo, minus doleo: maius gaudeo nõ dicimus, sed magis: quod à magnum positiuo cõparatiuũ esse uel hinc palàm est, quòd omnes sic loquimur: magis poterat Põpeius, q̃ Cæsar, sed postea maxime oĩum potuit Cæsar. Ex quo apparet eiusdẽ positiui, quod est magnum, comparatiuum esse magis, cuius superlatiuũ est maxime, mutata u in g & anteposita i: quod quum ita sit, cur per magis et positiuũ resolui cõparatiuũ Priscianus uoluit, tacens de cæteris, quæ eundẽ usum præstãt: Fortior, plus fortis, uehementius fortis, ualidius fortis, et quæ sunt eiusmodi? opinor, quòd non putabat hoc esse comparatiuũ: ut quod à uoce cõparatiui recesserat, aut si putabat, absurdũ uidebatur comparatiuũ per comparatiuũ resolui cũ positiuo, quum præsertim ipsum magis, more aliorum cõparatiuorum resoluendũ sit, quod fieri nequit. Quòd si resolui nequit, ne aliud quidẽ poterit. Quale est si dicam, quod est istorum maius ædificiũ, aut quod ualidius? absurdũ (ut dixi) quibusdã uideri possit, si resoluatur magis magnũ, & ualidius ualidum. Adde q; sicut resoluit comparatiuũ per magis, ita debuit resoluere superlatiuũ per maxime, fortissimus Græcorum Achilles, maxime fortis Græcorum, non autem super oẽs Græcos fortis. Nam hoc modo supra se fortis erit, quod fieri nequit. Item sine apposito, fortissimus Hercules non dicitur commode, ualde fortis, sed ualidissime, id est maxime fortis. Nam quid absurdius, quàm, quum exponamus comparatiuum per cõparatiuum, exponere superlatiuum per positiuum?

De differentia comparatiui à superlatiuo. Cap. XIII.

INter comparatiuum et superlatiuũ, ea in primis, quæ apud Græcos, differẽtia est, q; comparatiuũ refertur ad unum, superlatiuũ ad plura: quod reprehẽdit Priscianus, inquiẽs, Fit autem

autem comparatio uel ad unum, uel ad plures tam sui gnis, q̃ alieni: quamuis Græci honoris causa suæ gentis magis, q̃ ratione ueritatis, dicant non posse ad multos sui gnis fieri comparationem. Alij aũt dicunt hanc esse rõnem, propter quam nõ utuntur tali comparatione, ꝙ, quum ad plures sui generis fit cõparatio, superlatiuo uti possumus, ut fortissimus Græcorũ Achilles. Sed superlatiuus multos alios excellere significat, Cõparatiuus uero ẽt potest paruo superãtem demonstrare, unde etiam diminutionẽ iure accepit apud nos maiusculus, minusculus: hæc Priscianus. A quo tã pro Græcis. q̃ pro Latinis dissentio. Nam quæro à Prisciano, quonã mõ Græci distinguerent sensum cõparatiui à sensu superlatiui, quũ ipsi quoq; comparatiuo genitiuũ tribuant, nisi hac ratione, ut hoc ad unum, illud referatur ad plura? Loquor quoties comparatio fit ad eos, qui sunt eiusdẽ generis. Nã ad eos qui sunt alieni, necessario quoq; utuntur genitiuo per cõparatiuum, quũ ablatiuo careant. Quum dico cõparationem more Prisciani, tam comparatiui, q̃ superlatiui intelligi uolo. Atqui apud Latinos ista ambiguitas nõ est, quia comparatiuo ablatiuũ tribuimus: de hoc paulo post respondebo. Tamen tanti momenti est illa Græcorũ ratio, ut eã Latini ad formã Græcæ constructionis imitati sint, hoc est, ut cum genitiuo iungerent cõparatiuum utiq; inter duo (nam superlatiuũ dubiũ non est habere locũ inter plura) ut Aiacum fuit fortior Telamonius, & manuũ melior est dextra. Si uero tres Aiaces fuissent, diceremus non fortior, sed fortissimus, sicut digitorũ longissimus est, nõ lõgior, medius. Horatius, O maior iuuenũ, inquit, ad duos enim Pisones patrem filiumq; scribebat. Ouidius in persona Medeæ, quæ duos filios habuit,

Quum minor è pueris iussu, studioq; uidendi
Constitit ad geminæ limina prima foris.

Et Cæsar, siue alius pro Cæsare in commentario X. in testamento Ptolemæi patris, Hæredes erant scripti ex duobus filijs maior, et ex duabus ea, quæ ætate antecedebat. Ideo maior Aiax & minor, ille Telamonius, hic Oilẽi filius. Maior & minor Atrides, ille Agamemnon, hic Menelaus, Maior Cato & minor. Maior & Minor Scipio de duobus Aphricanis. Maior Cyrus & minor, siue superior & posterior, nam tempus significamus, non dignitatem maiorem minorem' ue. De malis tamen non maior & minor dicimus, ut Dionysius superior, & Dionysius inferior. Qui numerus quum superat, non per comparatiuum, sed per positiuũ, aut per superlatiuum loquimur: ut magnus Alexander, magnus Pompeius, Fabius Maximus, Valerius Maximus. Et hæc est Græcorum ratio, in qua nobis

cum illis conuenit: quòd ad unum sui generis utendum est comparatiuo, ad plures superlatiuo. Ideóq; curiosissimus in loquendo, & reconditissimæ scientiæ Macrobius in Saturnalibus mihi non probatur, ubi dixit, Age Serui dum non solum adolescentium, qui tibi æquæui sunt, sed senum quoq; omnium doctissimus: non enim est eiusdem generis adolescens cum senibus, non aliter quàm si dicam, ego sum doctissimus Romanorum, & Carthaginiensium: si Romanus sum, tollendum est Carthaginiensium: si Carthaginiensis, tollendum est Romanorum: si neutrum, utrunq; male iungitur. Et Priscianus in primo: Omnium est breuissimum eorum, quæ diuidi possunt, id, quod diuidi non potest. Non aliter quàm si dicas, hæc est pulcherrima suarum sororum, cum sit dicendum, hæc est pulcherrima sororum: nam sororum, ipsa una est, suarum non est. Quid autem ad plures generis diuersi? Nempè nos qui sextum casum habemus similimum genitiuo, hunc adhibemus, ut Achilles Troianis fortior fuit, & ego sum doctior Carthaginiensibus, qui non sum doctissimus Romanorum: & tu es doctior senibus, iuuenum longe doctissimus. Græci eodem genitiuo utuntur, ut sit hæc differentia, Superlatiuum ad plura sui generis, comparatiuum ad plura diuersi generis comparari: quod Priscianus reprehendit, nolens illam differentiam inter gradus hos esse, sed hanc, quòd comparatiuus parum, superlatiuus multum excellere significet. Quæ ratio, præterquam quòd non satis defendit opinionem Græcorum, atque adeo usum Latinorum, etiam falsa est. Neq; enim (ut ipse uult) quia comparatiuum diminutionem accipit, ideo parum significat, & non potius multum, quia diminui potest, præsertim quum dicat comparatiuum aliquando transcendere superlatiuum: ut Achilles fortissimo Troianorũ Hectore fortior fuit. Sed ego hoc non laboro, quòd comparatiuum modo transcendat, modo minuatur: quæ res non mutat naturam comparatiui. Aliud animaduertendum est, quo solo ipsi gradus comparationis ponderãtur: quòd comparatio unum gradum obtinet siue primum, superlatio uero plures siue ultimum. Atque (ut ego sentio) non ad singulas res, sed ad gradus quosdam illa referenda sunt. Nam ubi fuerint multa eiusdem generis, non tamen cadit superlatio uno eminente cæteris paribus: ut, si inter plura uascula, aut plura nauigia ad unam magnitudinem facta, aliquod sit lõge capacius, & grandius, non recte dicas, hoc esse omnium maximum. Necesse enim est, ubi superlatio est, ibi sit & comparatio, & aliquod sit maius aliquo, & iterum alterum maius hoc, quod erit iam omnium maximum: ut in Troianis sunt aliqui fortes, & his alij fortiores,

fortiores, atque alij adhuc his fortiores, qui uocantur fortissimi. Itaque nunquam citra tertium numerum fit superlatio. At Prisciano uidetur, si cætera paria nauigia aliquod paululũ antecederet, dicendum maius cæteris: si multo, maximum omnium. Quid ergo? si inter ipsa paria unum utcunque emineat, eiusdem tamen generis non diuersi, quomodo dicendum erit? Comparatiuum non refertur ad ea, quæ plura sunt eiusdem generis, & superlatiuum non habet locum inter paria. Malim ergo dicere per comparatiuum, sed in ablatiuo, ut maius cæteris. Nam inter duo (ut dixi) damus genitiuum. Quidam dant genitiuum etiã, ubi plura duobus sunt, sed tantummodo ecclesiastici, præsertim imitati Græcos autores, unde interpretantur. Nulla enim litera est latina noui testamenti. Dicunt ergo, maior discipulorum, minor fratrum, siue quia cæteri pares sunt, unus autem aut excellat, aut excellatur, siue quia non magnifecerint hanc differentiam comparatiui & superlatiui, altero pro altero, hoc est comparatiuo pro superlatiuo utentes, ut ex loco illo datur intelligi: qui uult inter uos maior esse, sit uestrum minimus. Cur non dixit maximus, minimusq́;, aut maior, minorq́;? nisi quod pro maximus posuit maior, in quo Græcos secutum scimus. In illo autem (licet huc parum pertineat) Græcum non sequimur. Nunc manent fides, spes, charitas, tria hæc, maior horum est charitas. Cur non aut maior harum aut maius horum? Græci genitiuum hunc in omnibus generibus unũ habent, qui est ἀυτῶν, Veruntamen potuisset latinius dici, maximum, nisi Græcos imitari maluissemus, Græcos inquam, unde traduxerunt, non autem ueteres illos, ex quibus grammatica confirmatur. Nam ut charitas est maior cæteris, ita cæterarum duarum (ut opinor) altera alteram superat: raroq́; reperitur numerus trium, ubi non potius superlatio cadat, quæ tres diuersas exigit quantitates, quàm comparatio. Ideoq́; Græci contenti fuerunt dicere comparationem ad unũ, superlationem ad plura, quasi omnia inter se aliud ab alio distantia. Quin ipse Priscianus, quanquam dissentit, tamen paulopost quasi imprudens, quod negauerat, confessus est, prior referri ad unum, primus ad plura. Quod antea Diomedes, Donatus & Seruius dixerant. Ideoq́; illud iũgi ablatiuo more comparatiuorum, hoc autem genitiuo more superlatiuorum. Quæ non significant melior, & optimus (quemadmodum ipse uult) sicut nec potissimum, optimum in Phormione apud Terentium: Vbi dubites quid sumas potissimum: sed in his omnibus principalior, principalissimus & principalissimum. Quod quum ita sit (ut in summa colligam, & breuiter dicam, ut à principio institui) comparatiuum inter duo esse, superlatiuũ inter plura, si modo tria sunt imparia, ueluti si in duas parteis ciuitas

diuisa est, ut bello Ciuili Pompeij, & Cæsaris, recte dicas, maior pars Quiritum sequebatur Pompeium, minor Cæsarem, non autem maxima, aut minima, nisi accipias pro ua de magna, maximā, & pro ual de parua minimam. Sin in tres partes, ut tempore triumuirali, dicendum erit, maxima pars Quiritum sequebatur Octauium, pars maxima legionum erat cum Lepido, maxima pars nauium erat cum Antonio, non maior. In quorū utroque (ne quis putet neminem hoc ignorare) peccauit Lactantius uir latinus planè & facundus, qui in secundo libro institutionum, inquit: Vt possis dubitare, quos dicas potissimum stultiores, illos'ne, qui falsam religionem suscipiunt, an qui nullam? Et in septimo: Vt ea ipsa quæ dicerem non nostris, sed aliorum potissimum literis cōfirmarem: potissimum dixit pro potius: duæ enim partes erant, non multæ, ut apud Quintilianum: Hoc loco quæram necesse est, quæ ratio fuerit, ut iuuenis ad parricidiū suo potius gladio uteretur? tametsi non absurde hic potissimum dici posset, quasi suo ex omnibus potissimum. Et in illo Lactantij quoque, si tale foret, non aliorum, sed nostris potissimū, quasi ex omnibus potissimum. Eruntq; multæ partes, & totidem quot sunt genera literarum, uel non aliorum, sed nostris potius. Eruntq; duæ partes, hinc nostræ literæ, illinc alienæ. Idem Lactantius in primo: Omnes Sibyllæ unum Deū prædicant, maxime tamen Erythrea, quæ celebrior & nobilior inter cæteras habetur. Celeberrima, & nobilissima dicendum erat. Cicero autem quodā loco id, quod dico, apertissime ostendit, quū ait in Pisonem: Me quum quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum, cunctis suffragijs P.R. faciebat. Aedilem priorem dixit, quia tantum erant duo ædiles, sicut duo censores, & duo consules. Cæteri autem fere omnes magistratus multi, ut prætor, quæstorq;, inter quos se creatum dixit aut primum, aut inter primos. Cuius rei si quis fidem desiderat, bini semper ædiles nominantur à Terentio. Ipse Cicero pro Milone, inquit: Septem prætores, octo tribuni plebis, illius aduersarij, defensores mei. Nam quæstores penè singuli singulis prouincijs præficiebantur. Et exemplo Lactantij admoneor, ut dicam illas præpositiones inter, & ex, tam comparatiuo quàm superlatiuo posse dari, ut constat superioribus, quæ retuli exemplis, et Quintiliani in Gladiatore: Qui inter nos (ut apparet) fortior fuit Et in Geminis languentibus: Dij prohibeant, ut ex duobus filijs utilior incipiat esse periurus. De superlatiuo ipse paulo ante protuli exemplum. Celeberrima inter omnes & nobilissima habetur, quæ si pares præter unam fuissent, utendum putarem comparatiuo, ut fecit Lactantius. Solemus quoque interrogando, & dubitando dare utrum comparatiuo, quid autem superlatiuo,

ut idem Quintilianus: Ita non tantum utrum idem sit melius, sed quid sit optimum quaeritur. Iterum: Ex duobus uter dignior, ex pluribus quis dignissimus. Et Cicero: quum quaerere uideretur orator utrum potius, aut quid potissimum dicamus. Tamen aliquãdo damus quid etiam comparatiuo. Sed ego ad altiora ducente stylo transeo, & ad ea quae oratorum magis sunt, quàm grammaticorum, & magis latine eleganterq; loqui uolentium, quàm eorum, qui ad normam grãmaticae periti esse contenti sunt. Quare separemus ea, quae de hac re dicenda supersunt, & eis suum locum assignemus, quae etsi possent posterius tractari, tamen quia ad materiam graduum pertinent, in hoc potissimum loco exequemur rẽ dignam auribus studiosorum, de exactissima antiquorum latinitate et elegantia à Marco Cicerone, Marcoq; Fabio Quintiliano praecipue obseruata, duobus luminibus, atque oculis quum omnis sapientiae, tum uero eloquentiae latinae.

De natura superlatiui. Cap. XIIII.

IGitur superlatiuus adsciscit sibi quisque, relinquit autem omnis uel cunctus positiuo: ut optimus quisque, sapientissimus quisque, pro eo quod est, unusquisque qui est bonus, ac sapiens, uel omnes boni, & omnes sapientes. Non enim liceret dicere boni quique & sapientes quique, nec omnes optimi, & cuncti sapientissimi. Idẽ intelligo si superlatiuus in alio casu ponatur, quàm illud quisque. Sic maximo quisque animo diuitias despicit. Valentissimi quisque corporis longe abest à sapientia. At uero comparatiuo non quisque conuenit, sed omnis. Vegetius tamen non perpolitus sanè scriptor, inquit, Honestiores quique milites, pro honestissimi quique. Et Lactantius de opificio: Nam & si ita esset, placidiora quaeque animalia uel nihil fellis omnino, uel minus haberent, quàm ferae. Maluissem ego dicere, placidiora omnia animalia: ut Quintil. in Aegro redempto: Rus, seruulos, Penates, & omnia utiliora properanti festinatione parenti addixit. Ex positiuis autem illa excipimus, quae carent superlatiuo, qualia sunt, quae habent i uel u ante us, ut pius & strenuus, quae nonnunquam patiuntur superlatiuum, ideoq; utranque rationem sequuntur omnis pius, & pius quisque. Sallustius in Catilinario: Nam strenuus quisque aut ociderat in praelio, aut grauiter uulneratus discesserat. Ipse mallem dicere strenuissimus quisque, pijssimus quisque. Quidam tamen Sallustiani codices scriptum habent strenuissimus. Carent etiam superlatiuo illa numeralia secundus, tertius, quartus, quintus, et deinceps. Nam primus etiam quum numerum significat, superlatiuum est, & ultimus. Dicimus itaque primo quôque tempore, primo quôque die, quod imperitiores putant esse coniunctionem quoq;,

quæ habet primam breuem, quum hic sit longa. Cicero in Philippicis: Primo quoq; die consules ad senatum referant. Quanquam hic non tam omnis, quàm unus omnium primus dies significatur. Idem pro Rabirio: Tertio quôque uerbo excitabatur. Et pro eodem Rabirio: Quinto quôque anno de moribus nostris iudicaretur. Cæsar commentario quinto: Legione producta cognoscit non decimum quenque militem reliquum esse sine uulnere. Suetonius in uita Cæs. Et intercalario mense sublato, unus dies quarto quôq; anno intercalaretur. Quod inerudititi sic pronunciare solent: omni quarto anno est bissextum, omni quinto anno fit lustrum apud Romanos Græcosq;: omni quinquagesimo anno Iudæi agunt iubileum, quum sit dicendum, quinquagesimo quôque anno. Vlpianus apud Iustinianum lib. XXVII. ait: Militem quasi millesimum quenque dictum, id est, omnem qui ex millenario numero ultimus: tamen accipiendus est non ultimus, sed quisque ex eo numero. Nam quum dico, dabo tibi ex ouibus decimam quanque, non eam intelligo, quæ decima in numerando eueniet, sed unam de decem quæcunque sit, uel (ut absolutius loquar) singulas ex denis siue ex decem, quas tu elegeris. Itaque unaquæq; potest esse decima. Et exēplo Cæsaris constat decimum quenque, esse unum ex numero denario. Ita dicamus millesimum quenque esse unum ex numero millenario. Iurisperiti nostri elegantiæ latinæ ignari, intelligunt militem ex mille maxime strenuum. Vnde puto errorem ortum de uocitandis militibus hoc tempore insigne quoddam dignationis ferentibus. Sed ad rē. Hinc etiam factum est, ut dicamus unusquisque, et singularis quisq;, non singularissimus quisque, quod non reperitur, sicut nec unicus habet unicior, & unicissimus. Quotus etiam iungitur cum quisque, sed tamen diuersa ratione à superioribus. Nunquam enim feré utimur hac dictione, nisi interrogatiue, & in significatione, quæ est quot. Quotus enim frequenter significat quot, ut Martialis,

Dic quotus, & quanti cupias cœnare, nec unum
Addideris uerbum, cœna parata tibi.

Id est, quot estis, & quot tecū habes. Cicero pro Ligario: Quotus enim istud quisque fecisset, id est, nullus uel rarus. Ouidius de arte, Forma dei munus, forma quota quæque superbit. Id est, nulla, uel rara. Non uenit in mentem, an cum alijs nominibus iungatur quisque. Hoc tamē scio, non habere, quisque genitiuum pluralem duntaxat cum adiectiuo iunctum. Ideóq; genitiuo utimur singulari pro genitiuo plurali: idem enim est optimi cuiusque animus, quod omnium bonorū animus. Vnusquisque autem ideo non facile patitur superlatiuum, quia illud unus uim quandam, ac naturam (ut paulo ante ostendi) superlatiui

obtinet:

obtinet: potiusq; dicimus, unusquisque bonus, quàm unusquisque optimus: atq; hæc hactenus de quisque.

De Vt & Ita cum superlatiuo: de Quò & Eò cum comparatiuo. Cap. XV.

Ddamus de ut et ita, similibusq;. Duplicatur superlatiuum, a uel altera ex parte nomen, uel altera ex parte aduerbium, uel utrinq; nomen, uel utrinq; aduerbium cum his indeclinabilibus quæ nominaui. Cicero de Orato. Vt quisq; optime Græce sciret, ita esse nequissimum. Idem in eodem: Vt enim quisq; optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis, expectationemq; hominum pertimescit. Idem de officijs, Vt quisq; animi magnitudine maxime excellit, ita et maxime uult princeps omnium uel potius solus esse. Quintilianus, Quod ut longe optimum, ita difficillimum. Et iterum: Non ut quidq; primum dicendum, ita primum occurrit. In quo caueamus, ne pro quidq; dicamus quodq;. Multum enim refert inter hæc duo. In Catone maiore utrunq; superlatiuum sustulit Cicero, Vt quisq; ætate antecedit, ita sententiæ principatum obtinet: Quod facere alibi solemus, ut in illo: Homo in primis doctus, non in primis doctissimus, ne duas res superlationem habentes coniũgamus. Iusta igitur causa quare Cicero superlatiuos prætermisit. Quæ causa Donato in Eunuchum Terentij non fuit, qui ait: Vt quisq; miser est, ita senior uidetur. Nam præter id, quod non adhibuit superlatiuum, etiam confusionem quandam fecit ex positiuo, & comparatiuo, quod ita emendemus, tum per aduerbium, sic, ut quisq; maxime miser est, ita maxime senex uidetur: tum per nomen, sic, ut quisq; miserrimus est, ita annosissimus uidetur, tum per alterum aduerbium, alterum nomen, ita ut quisq; maxime miser est, ita annosissimus uidetur: uel, ut quisq; miserrimus est, ita & maxime senex uidetur. Tum per comparatiuũ, nam & hoc idem efficit quod superlatiuum, hoc modo, Quò quisq; miserior, uel quò quisq; magis miser est, eò senior, uel eò magis senex uidetur. Quod ita licere fieri, exemplo probãdum est. Quintilianus secundo institutionum: Quò quisq; ingenio minus ualet, hoc se magis attollere, ac dilatare conatur. Et paulo post: Erit eò etiam obscurior, quò quisq; deterior. Iustinus autem siue Trogus superlatiuum cum cõparatiuo miscuit, inquiens libr. XVI. Locupletissimus ut quisq; est, ita plures equites in bello suo regi præbet. Ego dicerẽ ita plurimos, quin & ita ab illo scriptum fuisse suspicari libet. Dicebam paulo ante, non licere dicere, in primis doctissimus, idem sentio de inter primos, & cũ primis: licet Sallustius (si modo codex non sit mendosus) aliter dixerit. Ac sanè, quod difficillimum in primis est, & prælio strenuissi-

mus erat, & bonus consilio. Similia his sunt in paucis, cum paucis, inter paucos: item super omnes, ante alios, præter cæteros. Sed hæc etsi positiuo frequentius gaudent, tamen nonnunquam patiuntur superlatiuum. Vt Plinius lib. XXVI. de usu absynthij, Conuenit dicere herbæ facillimæ, atque inter paucas utilissimæ. Vergilius in VII.

-Petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus auis, atauisq; potens-

Et in eiusdem operis primo,

Pygmalion scelere ante alios immanior omneis.

De hoc magis, & Eò magis, Tantum & Tantò, similibusq;, quomodo iungantur gradibus. Cap. XVI.

Hoc magis, & eò magis, idem est, quod tantò magis. Item quò magis, idem est, quod quantò magis. Quare admoneor, ut aliquid de horum omnium natura præcipiam: positiuos magis decere tantum, & quantum: comparatiuos tantò & quantò. Cicero: Quantò es maior, tantò te geras summissius. Non autem quantum es maior, tantum te geras summissius. Contra, quantum potes tantum elabora: non autem, quantò potes, tantò elabora. Lactantius tamen præter morem oratorum inquit: Quantò frequenter impellitur, tantò firmiter roboratur. Et Boëtius in dialecticis dixit, Paulo æquales, hic pro paulum, dicens paulo: ille pro frequentius firmiusq;, frequenter firmiterq;. Tolerabilius, quod fecit poëta Catullus, Tantò pessimus omnium poëta, quantò tu optimus omnium patronus. In superiore Lactantij exemplo, bis peccatum est in utroq; membro. Quidam peccant in altero, ut si dicatur: Quantò frequentius impellitur, tantò firmiter roboratur: uel quantò frequenter impellitur, tantò firmius roboratur. Nisi ita uenuste dicas, ut Vergilius in duodecimo:

Ò præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est Consulere.

Et Quintilianus in primo: Quid autem aliud in nostris legionibus cornua, ac tubæ faciunt? quorum concentus quantò est uehementior, tantò Romana in bellis gloria cæteris præstat: quod non licuisset aliter dicere. Proxime autem ad uim comparatiuorum accedunt illa aduerbia ante, & post, siue præpositiones, ut tantò ante ego ueni, quantò tu post uenisti. Et illud nomen alius, & eius aduerbium aliter, et huic simile secus, ut Quintil. At quanto alius fuit ille infelicissimi iuuenis affectus. Et Terentius:

Verum aliter euenire multò intelligit. Et Cicero: Multò secus euenit. Nam quod dico de tanto & quantò, idem intelligo

tellige de aliquanto, de multo, de paulo, cæterisq; similibus. Rursus quod de tantum, et quantum, idem de aliquantum, de multum, de paulum, & reliquis. Sed quia hæc transeunt in aduerbia, ideo nonnunquam (de his quæ exeunt in um loquor) abutimur pro iis, quæ exeunt in o, præsertim quando non est illa contrapositio duorum, ut superioribus exemplis ostendimus. Iuuenalis:

Despiciam quid sit quantum sublimior Athlas. Terentius:

Eius frater aliquantulum est ad rem auidior.

Quintil. At quidam si forte susceperint negotia paulum ad dicendũ tenuiora ea conuitiis implent. Ita in aduerbiis præpositionibusq; multum ante, uel multo ante: paulum post, uel paulo post. Verbis autem semper ferè conuenit per um potius, quàm per o, exceptis ab ante, à præ, à post compositis more eorum unde componuntur, ut multo præstat, & multum præstat: Sallust. Multò præstat maleficii quàm beneficii immemorem esse. Ita multum, uel multo antecellit, paulũ uel paulo posthabui tua negotia meis. Tam & quàm similia, atque eadem uidentur, tantum, & quantum, ideóq; raro cum comparatiuo iunguntur, ut Vergilius:

Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.

Cum superlatiuo frequentius, ut tam hic est omnium optimus, quàm nobilissimus. Sallust. Quàm quisq; pessime fecit, tam maxime tutus est. Quod idem ualet, ac si diceret, ut quisq; pessime fecit, ita maxime tutus est. Terentius:

Nanque adolescens quàm minima in spe situs erit,
Tam maxime patris pacem in leges conficiet suas.

Solent ponitam & quàm separatim, & alterum sine altero, utrunq; in significatione uehementiæ, ut Cicero: In tam optima causa non debeo timere, id est in tam ualde, ac perquam ualde bona causa. Et iterum: Nodum erat uestris tam grauissimus, tamq; multis iudiciis, ignominiisq;, tantopere grauibus concisus. De quàm, hoc sit exemplum, Tu es homo quamiocundissimus, id est ualde, uehementerq; iocundus. Sed de hoc disserendum est latius, ideóq; non in eundem locum includã.

De per & quàm cum gradibus. Cap. XVII.

Idem nanq; ponderis in compositione habent per, & quàm, sed alterum positiui proprium est, alterum superlatiui, ut perpulchre, perbelle, perdiligenter, quampulcherrime, quãoptime, quamdiligẽtissime, quorum exemplorum referta sunt omnia. Hoc intelligitur quoties accipitur quàm pro ualde, siue uehementer. At contra, quàm pro quantum nunquam cum superlatiuo, sed semper

cum positiuo, ut Cicero: Quàm morosi sint, qui amant, ex hoc potes intelligere. Vides, ut quàm pro quantum non potest adiũgi uerbo principali, duntaxat in recto modo loquendi, hoc est, quando non figurate loquimur, ut exprobrandi, deridendiue causa hoc modo, Quàm cito uenisti, quàm suauis homo es. Loquor autem quoties duo uerba in eadem oratione inseruntur, semper cum uerbo non principali iungi, quàm pro quantum, pro ualde frequenter uno uerbo contentum esse, & in duobus principali potius gaudere, nonnunquam altero, ut, ubi est lucrum, eò quamprimum aduolas: & ibi est lucrum, quò tu quãprimum aduolas. At in hac differentia positiui, et superlatiui aliqui se obijcient, afferentes Terentium in Andria: Reiecit se in eum flens quamfamiliariter, & in Eunucho: Post illa tempora tute scis, quàm intimum te habuerim. In quorum exemplorum priore est quàm, pro ualde cum positiuo, in posteriore quàm, pro quantum cum superlatiuo. Ego uero accipio illud quamfamiliariter pro quantum familiariter figurate, quasi ò quantum familiariter: & hoc intimum accipi uelo pro positiuo, sicut proximum. Dicimus nanq; hic est mihi magis proximus, ita, hic est mihi magis intimus. Neq; in hoc toto meo opere tã licentiam poëtarum consector, quàm usum oratorum. Neq;, si quid aliter penes autores reperiatur, mihi obesse debet, qui non legem scribo, quasi nunquam aliter factum sit, sed quòd frequentissime factitatum est, præsertim à Marco Tul. Marcoq; Fabio, apud quos si quando reperiatur quàm cum positiuo pro ualde, aut cũ superlatiuo pro quãtum, ausim affirmare mendose scriptum, ut in proœmio de Oratore: Quàm boni perdiu nulli, quasi de ualde bonis, & non potius de bonis loquatur. Vera scriptura erat, boni perquam diu nulli, aut potius, cum boni perdiu nulli: aliter enim uidetur non congrue dici. Quod uitium scribẽdi utinam in paucioribus esset. Quod Cicero ipse illo suo eruditissimo seculo (quod uix credibile uidetur) queritur, ita, ut apud Latinos mendosiores sint codices Latini, quàm Græci. Quanquam apud Græcos longe difficilior sit scribendi, quàm apud Latinos ratio. Nam cur non sæpius quàm, pro ualde cum positiuo in illis reperiremus, si probassent potius quàm respuissent? Qua in re non uerebor reprehendere Boëtium, Priscianum, & elegantiorem utroque Lactãtium. Primus super Ciceronis Topica ita ait: Nosti oblatrantis morsus inuidiæ, nosti quamfacilime in difficilimis causis liuor iudicium ferat. Mallem dixisse quamfacile. Secundus lib XVIII. ita: Ideo ex uno libro Ciceronis tot usus proponere statui, ut docerem quàm frequentissime hac constructione usi sint autores eloquentiæ Latinæ. Latinius erat, quàm frequenter usi sint, uel quamfrequentissime usos.

Tertius

Tertius ita libro primo institutionum: Et quàm multa alia de deo nostris hominibus locutus est similia. Permulta ego dixissem. Idem lib. VI. Hoc autem duplex sacrificij genus quàm sit uerissimum, Trimegistus Hermes idoneus testis est. Et in principio statim libri de opificio inquit: Quàm minime sim quietus summis etiã necessitatibus, ex hoc libello poteris æstimare. Puto Ciceronem quàm sit uerum, & quàm parum sim quietus, potius fuisse dicturum, qui scribens ad Trebatium in prooemio ita ait: Sed dum fuimus unà tu optimus es testis, quàm fuerim occupatus: non dixit, quàm summe occupatus, aut quàm maxime occupatus, aut quàm occupatissimus fuerim. Quod ante dixi de quàm, non debere illud iungi cum superlatiuo, quoties significat quãtum, unum uerbum excipitur possum, & quæ idem significant, queo, ualeo, licet, & si qua sunt alia: ut scribas quàm optime potes. Nec recte dicas, scio quàm optime scribas, quod præter autoritatem summorũ autorum, etiam ratione nititur. Quia ubi est uerbum potes, ibi quàm non iungitur cum superlatiuo, sed cũ uerbo, sic: Scribas optime quàm potes. In alijs autem nequit iungi cũ uerbo, sic, Scio optime quàm scribas, nisi alter sit sensus. Ergo illud non planè latinum est, quamprimum mare intraui exorta tempestas est, sed quum primum, et quàm primum potero, mare intrabo, uel quum primum potero, uel ut primum potero, uel ubi primum mare intraui, aut ut primum uel ubi primum potero, mare intrabo, latinum erit. Ex his quæ dixi, colligitur, ubi est quàm pro quantum, ibi quoque poni posse ipsum quantum: ut Cicero de amicitia, Nisi quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest, morum, studiorumq; distantia. Quintilianus in secundo: Quũ aliquid adhibita quanta maxima potest cura, diligẽter elimauerit. Vt quoque in locum, quàm, uel quantum succedit, nũc sine ita, nunc cum ita. Primo modo fit, ut apud eundẽ in XII. Non omittenda pars hæc orationis, sed exigenda, ut optime possumus: & Cicero in Philippicis: Quas ut honorificentissimis uerbis ipse consequi potero, complectar mea sententia. Altero modo sic, ut apud eundem de Oratore: Hæc ut breuissime dici potuere, ita à me dicta sunt. De positiuo autem nemini dubium erit quàm & ut, conuenire cum possum, ut idem in Philippicis: Sed reliquum cursum uitæ quàm quidem possum breuiter perstringam, & ut potui, breuiter perstrinxi. Recte ergo pones, quàm pro quantum cum positiuo, & superlatiuo intercedente uerbo possum. Male autem cum comparatiuo, siue sine possum, ut quamplura uolumina ille composuit, dicendum est complura nõ quamplura, ut quidam male scribunt. In aduerbio quoq; superlatiuo nonnunquam legimus complurimum, pro plerunq;: siue per possum: ut narraui rem gestam

quàm breuius potui, aut quàm potui breuius. Cuius hic quidem sensus, sed tamen barbare prolatus est, narraui quàm breuissime potui: quanquam hoc secundum potest accipi in eum sensum, qui est: quàm breuius potui, siue (ut apertius loquar) breuius quàm potuissem. Primus modus sic accipi non potest. Nec hoc quidem barbarie caret, licet huius loci non sit. Iste est nimis iuuenis ad dandum sibi tale negotiũ, quod sic latine diceretur: Iste est nimis iuuenis, aut iunior, quàm ut ipsi detur tale negotium, uel est iunior quàm cui tale negotium detur. Cuius rei plurima ubiq; exempla sunt. Vt Quintil. Sed hoc apertius est, quàm ut probandum sit. Et ita opus inchoatur Valerij Maximi, Vrbis Romæ, exterarumq; gentium facta, simul ac dicta memoratu digna, quæ apud alios latius diffusa sunt, quàm ut breuiter colligi possint. Id est latius sunt dispersa, ita ut non breuiter cognosci possint. Item Quintilianus in X. Ideoq; ne suscipiendæ quidem sunt causæ plures, quàm quibus se suffecturum sciat. In eandem rationem cadit ille modus, qualis est, maiorem geris uestem, quàm pro habitu corporis. Vt Curtius: Maiorem quàm pro magnitudine, syluæ reddebant sonum. Illud hoc loco iocosum inserere non pudebit. Si quis interrogatus huiusmodi positiui perpulcher, qui comparatiuus sit, & qui superlatiuus? non aliter bene respondebit, nisi ita multò pulchrior, et quàm pulcherrimus. Ex his autem duobus, de quibus diu disseruimus, per, & quam conflatur unum perquam, quod utri dandum erit, positiuo, an superlatiuo? (truncq; enim in eo partem sibi uendicat) certe positiuo, uel quia per anterius est: uel quia indecens uideretur duo aduerbia uehementiam significãtia superlatiuo anteponi. Dicimus itaq; perquam doctus, perquam eruditus, perquam pulcher Et sicut uerbo solet apponi per, ita perquam, ut peruelim, perplacet: perquam uelim, perquam placet. Plinius iunior in epistolis: Perquam uelim scire. Nisi interpositum sit, quàm, inter præpositionem et uerbum, cum quo illud copulatur. Quale apud Terent. Per pol quàm paucos reperias meretricibus fideles euenire amatores. Quod sic resoluitur, Pol perquam paucos. Boëtius tamen in commentarijs logicæ breuioribus superlatiuo dedit, dicens: Apud scriptores quidem Græcos perquam rarissimos. Et Pomponius de origine iuris, digestorum Iustiniani libro primo: Nã ante eum Seruius duos libros ad Brutum perquam Breuissimos ad edictum scriptos reliquit. Et facundus scriptor Curtius libro quarto: Bessum quoque Bactrianorum ducem perquam maximo posset exercitu coacto descendere ad se iubet. Sed huiusmodi exempla tam rara sunt, ut dubitem, an librariorum sit culpa. Certe ipse sic loqui nõ ausim. Aulus quidem Gellius hoc quod præcipimus, semper custodiuit.

uit. Cæterum, ut est in loquendo curiosior, pro perquam ita loquitur, Sanequam utile: uoce admodumquam suaui, oppidoquam libens, nimisquam ineptum, quæ aduerbia idem pollent quod per, pro ualde. Vsitatius tamen est perq̃, ut perq̃ utile, uoce perq̃ suaui, perquam libens, perquam ineptum. Tametsi Cæsar commentario XIII. Quibus rebus oppido quàm pauci sub pellibus acquiescebant. Et Seruius Sulpitius ad Ciceronem scribens ita incipit: Posteaq̃ renuntiatum est mihi de obitu filiæ tuæ, saneq̃ pro eo ac debui grauiter, molesteq; tuli. Et ad eundem Cælius etiam ita incipit: Saneq̃ literis Cæsaris sumus commoti, Nam Cassius cis Euphratem Parthorum copias esse scripsit. Et brutus quoq; Decius ad eundem: nam suos ualde q̃ paucos habet. Et iterum in eadem epistola, Saneq̃ gauisus sum, Quid plura? Ipse quoq; Cicero ad fratrem: Nam quod de Pompeio Caninius ait, saneq̃ refrixit. Non succurrit mihi, si quod aliud exemplum apud Cic. reperim. Et Titus Liu. nescio an alibi q̃ libr. XLVIII. Quum haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim multa solum, sed etiã pleraq; oppido quàm parua erant. Hæc igitur dantur positiuo, illa uero magis superlatiuo multo & longe, in eo ferè significato, quo solet q̃ cum superlatiuo: Sed cum hac tamen differentia, quòd huic quàm non tribuimus genitiuum illum superlatiui proprium, aut ablatiuum, accusatiuum'ue cum præpositione, ut fit sine ipso quàm. Marcus Tullius: Acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus, esse sensum uidendi. Et iterum: Quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum. Non dixit quàm acerrimum, aut quamplurimũ ex omnibus, siue inter omnes.

De Longe, Multo, Facile, Valde. Cap. XVIII.

i D quoq; fit in multo, atq; in longe pro ualde, et in facile pro non dubie, ut Quintilianus libro secundo: Declamandi ratio ut est ex omnibus nouissime inuenta, ita & multo est utilissima. Idem: Longe omnium, quos quidem mihi audire contigit, præstantissimus Domitius Apher. Et Marcus Tullius: Sed ego neq; illis assentiebar, neq; harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni. Idem pro Rabirio: Virum unum totius Græciæ facile doctissimum Platonem. Amat etiam longe (ut multo) secum iungi comparatiuum. Vt Verg. in IX. At pedibus longe melior Lycus: & ea de quibus antea disputaui, alius, aliter, secus, ante, post: ut longe alius, longe aliter, longe secus, longe ante, longe post. Et composita à præ, ut longe præstans, longe præstat. Quintilianus: Sed eum longe præcedunt ingenia uiuentium: & cætera quæ superlationem quandam habent, & proxime

ad comparatiua accedunt, ut longe superat, longe uincit: & ea quæ diuersitatem, more illorum alius, aliter, secus, qualia sunt diuersus, dissimilis, alienus: ut longe diuersus, longe dissimilis, longe alienus. Princeps ne adiectiuum quidem est more positiuorum, tamen quia superlationem significat, adsciscit sibi longe: ut idem: Nouem uero lyricorũ longe Pindarus princeps: & facile, pro eo, quod est haud dubie. Marcus Tullius pro Roscio: Non solum municipij Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius & uicinitatis uirtute, existimatione, nobilitate facile princeps. Præterea cum præcipuus, cum primus, cum secundus, & si qua alia sunt. Quintil. de Euripide loquens, In affectibus cum in omnibus, tum in his, qui miseratione constant, facile præcipuus, & admirandus maxime est. Sic facile primus, uel facile summus. Facile uero secundus dicimus, non ad ordinem respicientes, sed ad dignitatem: quale est, tu es facile secundus à rege, hoc est facile post regẽ primus. Longe igitur pro ualde, proprium est (exceptis paucis) comparatiui & superlatiui. Ipsum autem ualde positiui, & uerbi: ut ualde diues, ualde pauper, ualde laudat, ualde uituperat. Nec ausim dicere, lõge diues, longe laudat, nec ualde ditior, ualde ditissimus. Hæc autem, quæ à me de aduerbijs traduntur, non fuerunt intentata ueteribus grammaticis. Nam nuper, quum iam ista composuissem, inueni in bibliotheca Beneuentana Sergium super Donatum ita dicentem, Donatus dicit quinq; tantum aduerbia positiuo esse iungenda: tam, magis, maxime, minus, & minime: ea scilicet ratione, quoniam uim in se habẽt comparandi, atque ideo non debent comparatiuis casibus iungi, ne uideatur comparatio geminata. Qui enim dicit tam doctior, penè hoc dicit, doctius doctior, quod latinitas non patitur. Probus autem dicit, Omnia aduerbia, quæ uim augentis, & minuẽtis in se habent, non debere coniũgi nec comparatiuo, nec superlatiuo, ut sunt ista, ualde, multum, plurimum, per, & similia. Nam ista omnia tantum positiuis casibus debemus adiungere. Idem Sergius longe post ita ait: Comparatiuo, & superlatiuo quinq; hæc comparationis aduerbia non apponemus, ut tam, minus, minime, magis, maxime, quæ tamen soli positiuo adijcientur. Hæc, quæ tres autores tradunt, & imperfecta sunt, nec omnino uera, ut ex eis datur intelligi, quæ ipse præcepi. Dicimus enim multo fortissimus, & ego sum tam te fortior, quàm nobilior: & tam omnium sum fortissimus, quàm nobilissimus. Comparatiua uero addi non oportere comparatiuis, ne præcipiendum quidem est. Quòd autem posuit minime & maxime, & similia Sergius, non recte posuit. Nam minimum, est proprium aduerbium superlatiuum, minime uero pro negatione accipitur, quasi nequaquam, ut hic homo est minimum literatus,

teratus, id est pauxillum literatus. Ego sum minime literatus, id est idiota, & nihil prorsus habens literaturæ.

De proprietate quadam comparatiui. Cap. XIX.

Atq; hæc hactenus. Illud ad extremum adijciamus de comparatiuo, cōsuetiorem sermonem esse per accusatiuum, quàm per nominatiuum in illis, quale est, tu maiorem laudem assecutus es patre tuo, tuisq; maioribus: uix audeas dicere, tua laus est maior patre tuo, Tamen solemus aliquādo sic uti, ut Vergilius in VIII. Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo.
Et Quintil. de apibus pauperis: Vnum rogo, ne cui minor uestra dignitate uideatur causa litis meæ. Et in tertio institutionum, Non debes apud prætorem petere fideicommissum, sed apud consules, maior prætoria cognitione summa est. Fortasse uideatur mollius in obliquo casu: quod si ita non est, uolo tamen annotatum esse, quod inconsueta uox auribus hæc uidetur esse: maior summa pecuniaria est prætoria cognitione, pro eo quod est, maior summa est, quàm ut apud prætorem peti possit. Minor causa dignitate uestra: pro eo, quod est, minor, quàm ut uideatur digna, quæ apud dignitatem uestram agatur. Et Vulcanus, non segnior illo tempore, pro eo quod est segniori tempore, quàm illud fuit. A quo non dissimile illud est, Ego sum maior uiginti annis, pro eo quod est, ego sum maioris ætatis, quàm ea, quæ est uiginti annorū, uel maioris ætatis uiginti annorum. Nam & hoc licet dicere, quale etiā est, ego sum maior uiginti annorum, id est ætate tali, uel ego sum ætatis maioris ætate uiginti annorum. Frequentissime autem huiusmodi genere orationis utimur, ubi adest hoc nomen opinio, ut sum ditior opinione hominum, non quasi opinio hominum diues sit, cum sic accipi debeat, magis quàm opinio hominum sentit, uel quàm homines opinantur. Cicero ad Brutum suum sic exorsus est: Cum è Cilicia decedens Rhodum uenissem, ibiq; de Quinti Hortensij morte esset allatū, maiorem opinione hominum cepi dolorem, pro eo quod est maiorem, quàm ille, quem in me homines opinantur. Nec illud ab hoc multum recedit, quum dicimus: Nihil isto homine peius, nihil tuo patre abiectius, nihil hoc uino insuauius, pro eo quod est, nullus homine isto peior, nemo patre tuo abiectior, nullum uinum hoc insuauius. Rursus in laude: nihil isto homine melius, nihil patre tuo generosius, nihil matre tua sanctius, nihil uxore tua uerecundius, nihil hoc uino suauius. Dictum est de omnibus rebus, non tantum de singulis. Interdum etiam ubi nihil plus comprehenditur in uniuerso, quàm in parte, ut nihil est te literatius, nihil est illo prudentius, nihil est isto inhumanius: nihil plus significatur hoc modo, quàm si dicas: nemo te literatior, nemo illo

prudentior, nemo isto inhumanior: quoniam literatura, prudentia, inhumanitasq; non nisi in homines cadit. Quid ergo in neutro genere potius, quàm masculino, & fœminino prolatum est? nempè, quia nescio quid plenius, & suauius in neutro genere est. Ideoq; tali sermone delectati autores sunt, ut ipsorum crebra exempla documento esse possunt, quæ inquirentibus notiora erunt, quàm ut à me huc afferri debeant.

De compositis à somnus. Cap. XX.

À Somnus composita quædam sunt secundæ semper declinationis, quædam tertiæ. Secundæ, Cicero in Verrem: Hic etiã quum semisomnus stuperet. Et Cælius in Antoniũ: Ipsum nanq; offendunt semisono sopore profligatum. Et Sallustius in Iugurt. Signo dato castra hostium inuadunt, semisomnos partim, alios arma sumentes fugant. Insomnem, & exsomnem draconem sæpe legimus, & ferè hanc differentiam seruatam inuenimus. Hæc admonui, ut in his nominibus, quæ ancipitem in compositione declinationem sortitæ sunt, tamen sciamus usum frequentiorem imitandum. Seneca autem de breuitate uitæ ait, Quàm multi hesterna crapula semisomnes & graues.

De nominibus in osus. Cap. XXI.

NOmina, quæ exeunt in osus, partim à nomine descendunt, partim à uerbo, partim ab utroq;. Et ea quidem, quæ descendunt à nomine, habitionem siue uehementiã, copiamúe significant, & affectionem: ut Animosus, Ingeniosus, Lacertosus, Neruosus, Saxosus, Aquosus. Hæc copiam, siue uehementiã, habitionemq; significant, quòd habent in se uehementiam, ac copiam aquæ, saxorum, neruorum, lacertorum, ingenij, animi. Vinosus, Mulierosus, Libidinosus, Seditiosus, Factiosus, qui affectus est ad hæc: & amat uinum, mulieres, libidinem, seditiones, factiones. Rursus ea, quæ à uerbo sunt, partim actionem significant, partim passionem, partim utrunq;. Studiosus, Fastidiosus, Stomachosus, Iniuriosus, Cõtumeliosus, Curiosus, semper actiue ab autoribus accipi solent. Otiosum est in re aperta inculcare exempla, quæ uulgo sunt plurima. Hæc enim accipiuntur pro his, qui operam dant studio, qui fastidiunt, qui stomachantur, qui iniuriam contumeliamq; faciunt, qui nimis curant, nisi uelimus hæc à nominibus uenire, non à uerbis, ut fraudulosus, qui fraudem facit: quod à fraudula diminutiuo uidetur uenire, potius q̃ à fraude, quemadmodũ Meticulosus, qui timidus est, à meticulo magis q̃ à metu, & Somniculosus magis à somniculo q̃ à somno, & Siticulosus magis à siticula, q̃ à siti uenit. Tenebricosus quoque reperitur & tenebrosus,

& tenebrosus, licet quaedam ab usu regulaq; recedant, ut montuosus potius quàm montosus, saltuosus quàm saltosus, tortuosus quàm tortosus. Veruntamen quae sunt quartae declinationis, assumunt u, ut uultuosus, actuosus, fructuosus. Ideoq; illud in psalmo: Oues eorum foetose, legendum est foetuosae à foetus, sicut è diuerso pleriq; scribunt monstrosum pro monstruoso. Luca. Mõstrosiq; hominum partus. Nec modo in osus faciunt nomina quartae declinationis, uerumetiam in arius, ut saltuarius, actuarius, fructuarius, quum nomina secundae declinationis careant, u ut asinarius, caprarius. Odiosus & inuidiosus passiue. Ille enim significatur, qui odio habetur, & cui inuidetur, non is qui odit, & qui inuidet. Haec passionem significant, utiq; quum à uerbo ueniunt, secus quum à nomine. Nam odium molestiam quoq; antiquitus significabat. Terent. in Phor. Nunquam tuo odio me uinces. Et iterum: Si porrò esse odiosi pergitis, id est molesti. Cic. ad Att. Sed quũ horas treis ferè dixisset, odio & strepitu senatus coactus est aliquando perorare. Et sic in Catone Maiore: In infirmo corpore odiosa est omnis offensio. Et de Oratore: Verum si placet (quoniam haec satis spero uobis quidem certe maioribus molesta, & putida uideri) ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Odiosiora dixit, quasi molestiora. Inuidia autem praeter illam significationem notam, est uel dicto uel facto in alterum maleuolentiae conciliatio: ut si quis referat, ostendat'ue calamitates suas, ut autori calamitatum odium caeterorum concitet. Et hoc uocatur inuidiam facere, uel uocare, uel adducere in inuidiam: inde inuidiosa res quae atrocitatem facti augens. inuisum illud uel illius autorem facit. Et inuidia quasi atrocitas, uel detractio: inquam significationem accipio illum uersum:

Inuidiam nimio cultu uitare memento.

Nam latentem inuidiam, quia non deprehendo, uitare nequeo: sed eã, quae extrinsecus significatur uel uoce, uel gestu, cum populus indigne ferre se indicat in aliquo nimium, & insolentem corporis cultum. Ideoq; subiungitur, Quae si non laedit, tamen hanc sufferre molestum est: hanc scilicet uel uoce, uel gestu, uel utroq; modo detractionẽ. Quale illud quoq; Terentianum: Ita ut sine inuidia laudem inuenias, & amicos pares. Et illud Sallustij, licet è Demosthene sit sumptum: Inuidiam gloria superasti. Formidolosus, Laboriosus, Operosus, pariter actiue passiue'q; accipiuntur. Terent. Egon' formidolosus? id est ego'ne, qui timeã? Sallustius: Regibus boni, quàm mali suspectiores sunt, semper'q; his aliena uirtus formidolosa est, id est quae formidatur. Cic. Videtis ut senectus non modo languida non sit, uerumetiam operosa, id est quae agit, & rebus agendis operam dat. Idem pro Caelio: Vos la=

boriosos exiſtimet, quibus otioſis ne in communi quidē otio liceat eſſe. Ouidius: Moles operoſa laborat. Operoſa, quæ ab aliquo operata eſt, non quæ aliquid facit, uel uehementis operis, et multarum operarum. Ita res laborioſa, uel quòd in ea laborē capiamus neceſſe eſt, uel quòd plena laboris eſt. Voluptuoſus quoq; & religioſus licet à uerbis non ueniant, tamen iſtis ſimilia ſunt, ut affectionem ſignificent, & habitionē ſiue plenitudinem, ſimul'q; actiue accipiantur, & paſſiue. Voluptuoſus homo, qui perquā amat uoluptatem. Res uoluptuoſa, quæ in ſe habet uoluptatem, uel quæ plena eſt uoluptatis, & qua homo delectatur. Ille recipit, hæc recipitur. Religioſus homo, qui amat religionē. Sepulchra & monumenta religioſa ſunt, id eſt habent in ſe religionem, Ille adorat, hæc adorātur. Præterea, Glorioſus, Famoſus, Imperioſus, nonnihil & ipſa à cæteris differunt. Nam licet legamus glorioſam uictoriam, id eſt plenam gloriæ: & apud Iuuenalem:

Famoſos equitum cum dictatore magiſtros,

Et imperioſos populos, hoc eſt latum imperium poſſidentes, tamen dicimus ita glorioſum hominem affectatorē gloriæ, ut uinoſum cupidū uini, & mulieroſum nimis appetentem mulieres: qualis miles glorioſus apud Plautum, & Terētium: Et Famoſum pro infami & turpi, ut famoſa mulier, quæ noſcitur impudica eſſe. Et imperioſus oſtētator imperij in exercenda ſæuitia, qualis Torquatus apud Liuium, qui filium ſecuri ob imperium contemptum occidit, unde imperioſus appellatus eſt. Verum imperioſus & glorioſus, quando honeſtæ ſignificantiæ ſunt, pro gloriā imperium'q; habente, habitionem plenitudinem'q; ſignificant: quando inhoneſtæ, affectionem, ut dixi: Similiter quæſtuoſus & ſumptuoſus ab affectione magis, quàm ab habitione ſiue plenitudine ueniunt. Quæſtuoſus eſt homo auidior quæſtus, & lucri, undiq; lucella quæritās. Sumptuoſus, qui auidior eſt ſumptus, quàm quæſtus, & immoderatum ſumptum facit, id eſt immoderatas impenſas. Quæ duo magis poſſunt accipi actiue, quàm paſſiue, magis'q; ad homines pertinent: ut homo quæſtuoſus, homo ſumptuoſus. Luctuoſus uero magis ad rem, ut res luctuoſa, hoc eſt, plena luctu. Neſcio, an liceat de homine miſero, & afflicto dicere, homo luctuoſus, ſicut fortuna huius luctuoſa. Ab induſtria autem non habemus induſtrioſus, ſed induſtrius. Nec à uirtute uirtuoſus more Græcorum, qui ἀπὸ τῆς ἀρετῆς non deriuant ἀρετὸς, licet habeant ἀρετὸς, ſed pro illo dicunt tum ἀγαθὸς, id eſt bonus, tum σπουδαῖος, id eſt ſtudioſus. Ariſtotele quoq;, et alijs quibuſdam teſtantibus. Quod Cicero ad Herēnium imitatus eſt, dicens: Ideo'q; bonis uiris, id eſt ſtudioſis amicus erat. Moroſus à more uenit, non à mora. Primam enim habet longam ut mos moris, ſignificat'q;

gnificatq; eum, qui nimis exacte, nimisq; ad unguem fieri omnia postulat, ut aliquando ob id indignetur, ac irascatur. Vt Suetonius de Cæsare: Circa corporis curam morosior, ut non solum tonderetur diligenter, sed etiam uelleretur. Idem de Tiberio: Sed affectatione, & morositate obscurabat stilum. Cicero de Senectute: At sunt morosi, & anxij, & iracundi, & difficiles senes. Et idem secundo de Oratore: Mequidem hercle illa ualde mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal: sed natura ridetur. Suetonius accipit pro cupido nimis exactæ diligentiæ: Cicero uero adiungit impatientiam, & iracundiam. In significato tamen illo superiore posuit in Oratore: Vsque adeo morosi sumus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. Deniq; sic dicitur Morosus à nimia diligentia & seueritate, ut Curiosus à nimia cura, quoties plus diligentiæ, quàm oporteat impendimus rebus uel nostris, uel alienis: nostris, quum minutissima quæq; disquirimus, ut nullius frugis: alienis, quũ de rebus cæterorum occultioribus nõ satis cum pudore perscrutamur, aut interrogamus. Sed non tam à cura Curiosus uidetur descendere, quàm à curia, cuius compositum est magis in usu incuria, id est negligentia, tametsi curia à cura dicatur. Atq; ut Curiosus à peruersa cura uocatur, ita Cerebrosus à cerebro peruerso. Vnde Horatius: Donec cerebrosus prosilit unus, id est insanus, et cerebri peruersi. Pannosus & ipsum aliquid differentiæ habet: is enim dicitur pannosus, qui crasso panno ac uili opertus est. Nec hoc nisi de paupere dicitur: quæ exempla sunt plurima.

De uerbis inchoatiuis, falsò sic dictis. Cap. XXII.

GRammatici autores uno ore uniuersi, qui de hac re scriptum aliquid reliquerunt, aiunt illa uerba in sco, ut calesco, frigesco, significare inchoationem: ideoq; inchoatiua: illa in so, ut uiso, desiderium, ideoq; desideratiua: illa in rio, ut esurio meditationẽ, ideoq; meditatiua appellari solent. In quibus omnibus ab omnibus dissentio. Sed Prisciano eruditorum nuperrimo potissimum respondebo, qui (ut ordinem sequar) inquit in illo Verg. uersu: Aegrescitq; medendo, significari inchoationem. Qualem medicum uoluit esse Priscianus, quo curante quis incipiat ægrotare? Quanquam quomodo curari quis ante possit, quàm ægrotus sit? Necesse est ergo, ut ante ægrotare cœperit, & quum dicitur ægrescere, ut intelligatur inter medendum ægriorem fieri. Et hoc de turno Vergilius intelligit: cuius augebatur ægritudo ad Latini salubria consilia. Sicut de Didone prius dixerat: Expleri mentem nequit, ardescitq; tuendo.

Quid igitur attinet exempla repetere, quum nunquam in sensu in-

choationis reperiantur? An illud apud Quintil. hoc significat? Tenuit consuetudo, quae quotidie magis inualescit. Aut illud Cic. Quanto plura ille miscebat, tanto hic magis in dies conualescebat. Et illud Ecclesiasticum: Qui sordet, sordescat adhuc. Quo modo potest quid quotidie incipere ualidum fieri, & quidem magis, quod dicitur respectu praecedentis? At inchoationem nihil praecedit: aut quo modo quod sordet, potest incipere sordere? & sordescere adhuc, id est magis? q̄d magis? certe q̃ antea incoeperat. Sed quid ibi disputamus, quũ dicatur, qui iã sordet, sordescat adhuc? quasi sordidior fiat, non autem sordere incipiat, quia iam sordet. Ideóq; Graeci & hoc, & caetera huiusmodi uerba per uerba passiua explicantur: et illud Graece sordescat, nihil aliud est, quàm sordidetur. Plau. in Captiui duo: Ego, qui tuo moerore maceror, macesco, consenesco & tabesco miser. Pro eodem pené accipit maceror & macesco, nisi quòd maceror ad animum magis pertinet, quasi affligor: macesco magis ad corpus. Videtur autem ratio dici uelle potius macresco, ut nigresco, pigresco, aegresco. Sed etiam dici potest macesco, ut acesco. Crebresco tamen potius dixerim, quàm crebesco. Verum ad rem. È diuerso Vergilius:

Maria incipiunt agitata tumescere. Et iterum:
Fluctus ubi primo coepit cum albescere ponto. Et iterum:
Sin in processu coepit crudescere morbus.

Vbi quid opus erat dicere, quòd incipiant res tumescere, albescere, crudescere: quum satis, imo magis proprium fuisset dicere, quòd tumescebant, albescebant, crudescebant, id est quòd incipiebant, siue inchoabant tumere, albere, siue crudere? Quid ergo significant uerba inchoatiua? Nempé (ut breuiter finiam) quod uerba composita à fio, calefio, frigefio, sordefio, inualefio, aegrefio, & ardefio: quae ideo in usu non sunt, quia superuacuum esset, duas nos uoces habere idem significantes, nec nisi ubi alterum deficit, alterius praesidio utimur. Calescẽs pro calefiens, patescens pro patefiens, quum utrunq; reperiatur, patesco & patefio, quanquam ne in simplici quidem suo reperitur fiens, nec quod ab hoc formaretur fiendus. Dicemus itaque calescens, & calefaciendus. Nec desunt, qui fiens utantur, sed in eo, de quo loquor, significato, ut in Psalmo uicesimoprimo: Et factum est cor meũ, tanquam cera liquefiens in medio uentris mei. quum in alia translatione dicatur liquescens. Ex quo liquet eiusdem utrunq; esse significationis. Idiomate quoq; Italico, atq; Hispano (quod ex Italico oriundum est) adstipulante, apud quod pené latina uoce haec uerba pronunciantur, & certe in hunc, quem ego dico, sensum, quale est hoc, ognidi magrisco, hoc est, omni die macresco, per quod incrementum assiduum, atq;

continuum

continuum declaratur, non inchoatio. Quòd ſi quid inter huiuſmodi uerba in ſco, & in fio, intererit, hoc eſſe arbitror, quòd hæc in ſco paſſionem in ſe habent, illa uero extrinſecus allatam. Vt in Aegypto Cæſar, quum hoſtes fugeret, elata læua natabat, ne libelli, quos tenebat, madefierent, melius quàm madeſcerent. Et quum fores aperiuntur, melius patefiunt dicitur, quàm pateſcunt. At quum quis in balneo ſudore irrigatur, & fores ſua ſponte aperiuntur, magis ille madeſcit, quàm madefit, & hæ magis pateſcunt, quàm patefiunt. Inchoatiuorum autem dicuntur præterita eadem eſſe, quæ primitiuorum: tamen paucisſimis curæ eſt dignoſcere, quando à primitiuis ſunt, quandóue ab inchoatiuis, quorum multum differt ſignificatio, licet crebrior ſit illa inchoatiuorum, ut pinguit, macruit, frixit, caluit, idem eſt quod pinguis factus eſt, non autem pinguis fuit: macer factus eſt, & frigidus, & calidus factus, non autem macer, frigidus, & calidus fuit. Nam pinguet idem eſt quod pinguis eſt, macret, friget, calet, idem quod macer eſt, frigidus eſt, calidus eſt: quorum præterita ſunt pinguit, macruit, frixit, caluit: uix unquam in hoc ſignificato pinguis, macer, frigidus, calidus fuit, ſed in illo pinguis, macer, frigidus, calidus factus eſt, ut etiã in hoc apertius patebit exemplo. Tam cito macruiſti? tam ſero pinguiſti? non id ſignifico, quòd tam cito macer, aut tã ſero pinguis fuiſti, quaſi nũc talis non ſis, ſed quòd pinguis aut macer factus es, atq; etiam talis es, ſiue tunc eras, ſi de alio tempore loquimur. Quæ præterita, quia à primitiuis non ueniunt (ut ſignificatio indicat) neceſſe eſt ueniant à deriuatiuis in ſco. Vnde probatur etiã inchoatiua non ſignificare inchoationem. Quare Seruius uiderit, qui his uerbis præteritum nõ tribuit, quorum frequentius eſt, quàm ſuorum primitiuorum. Nam quòd ait, quia inchoatiua ſunt, ideo carere præteritis, caſſa ratio eſt, quum hoc uerbum inchoo etiã præteritum habeat. Verũ hæc uerba nec inchoatiua ſunt, & præteritũ habent. Illud tranſeo, quòd multa ſunt, quæ pro ſuis primitiuis accipiuntur, conticeſco, adhæreſco, deliteſco, concupiſco, labaſco, obdormiſco, contremiſco, expaueſco, & his ſimilia.

De uerbis deſideratiuis male ſic uocatis. Cap. XXIII.

n Am quæ idem autor deſideratiua appellauit, ipſius quoque exemplo oſtenduntur, nequaquam eſſe deſideratiuæ ſignificantiæ. Hoc enim exemplum ille affert. Verg. in VIII.

Nam memini Heſionæ uiſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum. Viſentem dixit, pro cupientem uidere, quod Græci dicunt ὀψείοντα. Idem & in eodem exemplo Seruius dixerat, Simile eſt facio faceſſo, capio capeſſo, lacero laceſſo, arceo arceſſo, accio, acerſo? quæ poſſumus non incongrue deſideratiua nominare.

Sed quæro à Prisciano, cur magis Priamus cupiebat uidere sororem, dum iter faciebat, quàm, quum erat in Troia? aut cur magis Priamus quàm cæteri? aut cur solus? Postremo quis nouit uoluntatem eius? quid agat uideo: quid uelit, non uideo. Quid ergo significat uisere? Nimirum id, quod agit Priamus, ire ad uidendam sororem, quod frequentatiuum ipsius declarat uisito. Itaq; actum corporis hæc significant uerba, non affectum mentis. Viso, uado ad uidendum, non autem cupio uidere. Cicero ad Atticum: Cupio equidem & iampridem cupio Alexandriam, reliquam'q; Aegyptum uisere, id est (ut ego sentio) ire ad uidendum. Aliter dicendum erat, uiso equidem & iampridem uiso. Quo certe modo ne Priscianus quidem ipse loqui auderet. Vsurpamus tamen hæc uerba (quemadmodum de superioribus testatus sum) pro eorum primitiuis, ut missi sunt legati uisendi causa, id est uidendi. Quod certe ita exponi non potest, causa uideri cupiendi. Tolerabilior'q; nostra sententia expositio foret, causa ut eant ad uidendum. Similiter facesso, eo ad faciendum, uel facio. Vergilius:

Haud mora, continuo matris præcepta facessit.

Frequentius tamen accipitur pro eo ad recedendum, uel recedo. Vt Liuius libro primo: Facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum. Capesso, eo ad capiendum, uel capio, Lacesso, eo ad lacerandum, uel lacero prouocando, Accerso, uel arcesso, utrunque pro eo ad uocandum uel uoco. Terentius in Andria: Obstetricem accerso. Quidam etiam in quarta coniugatione utuntur, ut ibi: Mitte in Iopen, & accersi Simonem quendam, qui cognominatur Petrus.

De uerbis meditatiuis non rite sic uocatis. Cap. XXIIII.

Commodius autem desideratiua, atq; optatiua uocarētur ea, quæ nominantur meditatiua in rio, parturio, esurio. Cicero: Vtinam aliquando dolor Populi Romani pariat, quod iādiu parturit. Et Liuius: Et quod diu parturit animus uester, aliquando pariat: affectum significauit, non cogitationem, aut actum corporis, qui per hoc uerbum indicatur. Vnde meditatio armorum, meditatio declamādi, meditatio gladiatorū, id est exercitatio. Esurio, cupio edere. Quintilianus: Pater filios esurit. Valerius Martialis octauo epigrāmatum,

In omnibus Vacerra quòd conclauibus
Consumit horas: & die toto sedet,
Cœnaturit Vacerra, non cacaturit.

Id est cœnare cupit, non cacare. Vel dicamus hæc accipi pro primitiuis. Scaturio magis pro suo primitiuo scatet ponitur, quod est nō solum aquarum, sed herbarum, cæterorum'q; sua sponte ubertim nascentiū. Quòd si uolumus sua quibusq; apta tribuere uocabula, nec à consuetis

fuetis recedere, ea quæ sunt in sco, appellemus meditatiua, id est exercitatiua. Qui enim calescit, siue calesit, quasi meditatur: atq; ut caleat, exercetur. Terent. Nūc uide utrum uis argentum accipere, an causam meditari tuam. Ea in so, inchoatiua: hæc in rio, desideratiua. Atq; hanc opinor fuisse ueram & germanam uerborum significationem, quàm antiquitus impositam posteritas deprauauit.

Vbi infinitiuo, ubi gerundio potius utendum sit. Cap. XXV.

q Vædam orationes infinitiuum magis postulant, quædam gerundium, quædam utrunq;. Adiectiua magis infinitiuum siue actiuum, siue passiuum. Substantiua gerūdium genitiui duntaxat casus. Nam de accusatiuo mox dicam. Tu es dignus habere opes, tu es dignus honorari, tu es lætus me beneualere, tu es lætus me honorari. Rursus tempus est gaudendi, locus est expostulandi, commoditas est alloquendi. Participia autem, & multa adiectiua à uerbis deriuata utranque formam sibi uendicant. Sed participia iuncta infinitiuis, dicuntur seruare uim participiorum, iuncta gerūdio uim nominum. Timens nauigare, & nauigandi: cupiens discere & discendi: doctus, peritus, promptus, consuetus cantare & cantandi. Timidus, cupidus, auidus nauigare & nauigandi. Nam illud admonitione non indiget, optima res est agricolare recte dici: optima res est agricolandi, dici non recte: quia illud resoluitur, Agricolare est optima res: hoc resolui sic non potest, agricolandi est res optima: nisi forte dure & aspere sic: Ipsa enim res agricolandi est optima. Quare illum non probauerim, qui dixit: non est mihi opus respondendi: quum esset dicēdum respondere, ut sit suppositum, me respondere, opus uero appositum. Itē habeo à patre mandatum conueniendi te, latine dicitur. Mandatum est mihi à patre conueniendi te, latine non dicitur: quia mandatum hic uerbum est. Vnde non potest regi huiusmodi gerundium, illic nomen substantiuum, unde regitur gerundij genitiuus, nisi in utraq; oratione expositione utaris. In prima quidem ut sic intelligas, Habeo à patre mandatum conuenire te, scilicet hoc ipsum conuenire te. In secunda uero ut mandatum sit nomen, non uerbum aut participium, quasi mandatum adest mihi à patre. Ad quam terguersationem confugere non poterit quispiam in talibus exemplis: Habeo in tabulis publicis à patre mandatum conueniendi te. Hic non poteris dicere, conuenire te. Item, est mihi iniunctum, ac mandatum conuenire te, ubi dicere non poteris, conueniendi te. Cicero tamen ad uxorem nouo quodam modo locutus est: Quum in animo haberem nauigandi: pro eo, quod est nauigare. ut lib. I. de diuinatione: Haberet'q; in animo nauem conscendere. Itaq; subintelligitur propositum, siue uoluntas. Sicut in illo fit apud

eundem? Quum illius diei mihi uenit in mentem. Et alibi: Non minus ei uenit in mentem potestatis, quàm æquitatis tuæ. Vbi quidam uolunt accipi genitiuum pro nominatiuo. Mihi potius placet subintelligi conditio, status, qualitas illius diei, tuæ potestatis, tuæ æquitatis, aut aliquid simile. Ita hic propositum siue uoluntatem, ut sit quum haberem in animo propositum nauigandi. Venio nunc ad accusatiuum gerundij. Dicimus itaque, induxe te ad nauigandum, non autem nauigare: nisi more Græcorum, qui, quum careant gerundio, funguntur infinitiuo cum articulo, raro sine eo: licet nunc quidam frequentissime utantur, ut non ueni soluere legem, sed adimplere. Plerique eruditorũ dixissent, non ueni ad soluendam legem, sed adimplendam, quos & ipse nunc imitor, imitandosq; omnibus arbitror. Quam enim causam habes, ut alienam linguam secteris, relinquas tuam? Quanquam ne illam quidem sequaris, quum careas articulis, quibus Græci utuntur. Et quod illi habent καθότι, tu malis dicere, quia, aut quoniam, quàm quòd, ut in eodem: Putatis, quia ueni soluere legem, quum esset dicendum, quòd. Sed ad rem. Vocaui te ad currendum, non currere: sto ad prædandum, non prædari: sedeo ad audiendum, non audire: uado ad uenandum, non uenari. Rursus iussi te arare, non ad arandum: cogito insidiari, non ad insidiandum: timeo ædificare, non ad ædificandum. Quædam uerba cum utroq; conueniunt. Hortor te studere, et ad studendum: flagitor respondere, & ad respondendum: paratus sum scribere, & ad scribendum: ego aptus sum pugnare, & ad pugnandum: ille est idoneus militare, & ad militandum. Quæ omnia rara sunt: nam pleraque huiusmodi accusatiuum postulant, ut bonus, utilis, commodus, malus, inutilis, incommodus ad militandum.

De differentia infinitiuorum esse & fore, & compositorum. Cap. XXVI.

f Ore uocem quidem habet infinitiui ut esse, significationem uero participij, quod est futurum, unà cum infinitiuo esse. Idem est enim fore, quod futurum esse, non tantum esse: licet forem fores foret, idem sit, quod essem esses esset. Quare cum nomine iungi debet fore, non cum participio, ne duo participia simul confundamus. Spero te amatorem, uel amicum fore, non autem amaturum fore, sed tantum amaturum: ne uidearis hoc dicere, te futurum amaturum, quod ratio non patitur, quum futurum superuacuum sit. Item de participio passiui futuri: timeo te uerberandum fore. Satis erat uerberãdum, uel adiuncto infinitiuo uerberandum esse. Participia autem præsentis temporis, & præteriti uidentur minus communionis habere cũ fore, quod ad futurum spectat, quàm participia futuri temporis, tamen

plus habent communionis. Ibi enim ideo non conuenit, quia superuacua significatio est, quod hic non fit: eo quòd sæpe cum istis coniunctum illud fore reperimus, sed ita transeunt in nomen, alioquin nõ congruant diuersorum temporum eodem in loco participia, ut spero te sapientem fore, credo me amantem tui fore, nõ te. Seruant enim naturam nominis, non participij. Opinor te acceptum illis fore, non ab illis. Cic. Spero amicitiam nostram notam posteritati fore, non dixit à posteritate. Quod si quando reperiatur retinere naturam uerbi, quid mirum? quum etiam nomen'ne sit, an participium dubitari possit, & putari potius nomen, ut: ego sum dilectus ab omnibus, & ego ero dilectus ab omnibus Non enim hoc est participium præsentis temporis, aut futuri, nec tempus perfectum indicatiui, nec futurum subiunctiui, tamen cum præsenti iungitur, & futuro. Propter quod debet potius nomen uideri, sicut & participium futuri passiuum in nomen reuertitur, tuncq; recipit fore, ut spero hunc puerum admirandum uirum fore, id est admirabilem. Composita autem à fore nullam controuersiã habent, quia ferè nuda ponuntur sine nomine & participio. Affore, ut Verg. Affore cernetis. Statius tamen libro primo Thebaidos uidetur accipere pro significatione præsentis:

-Sensit manifesto numine ductos
Affore, quos nexis ambagibus augur Apollo,
Portandi generos uultu fallente ferarum. Ediderat.

De fore, ut Marcus Tullius contra Rullum: Verum arbitrantur non defore qui illam restituerent. Abfore, quod minus in usu est, unde dicuntur absuturi. Confore & profore apud Comicos: Profore, ut Hor.

Quæ nocuere, sequar, fugiam quæ profore credam.

Id est profutura esse.

De Gerundijs. Cap. XXVII.

GErundia, licet à participijs differant, tamen proprie inter participia numerari possunt, sicut supina inter uerba meritoq; participalia uocata sunt. Nam & casus & genera in utroque numero habent, ex quo uerba nõ sunt, sed participia siue participialia. Regũt præterea casum more uerborum participiorumq;: ex quo nomina non sunt. Post se inquam regunt, non ante se. Nam eiusmodi locutio, qualis est: In conuertendo dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati: inaudita est: Græca figura decipiente (ut in alijs multis) interpretem. Græci enim hoc loco infinitiuum habẽt, quod uult ante se accusatiuum. Quod multis modis transferri poterat, uel sic, Dum conuerteret dominus captiuitatem Sion. Vel sic, Conuertente domino captiuitatem Sion: & alijs (ut dixi) multis modis. Quidã im-

periti aiunt, casum pro casu poni, quasi latine diceretur, si esset dominum, quale est illud: In deficiendo ex me spiritum meum. Et alibi: In conueniendo populos in unum, & reges, ut seruiant domino: quum (ut ostendi) gerundium non habeat ante se casum. Sed ad propositum. Differunt gerūdia à participijs, quòd ipsa significant rei administrationem sine tempore: illa uero tempus sine rei administratione. Vt tenet me occupatio iuris dicundi, gerundium est, nec tempus significo futurum, sed rei administrationem, hoc est in iure dicundo. Rursus, tenet me cura dotis numerandæ, id est quæ numeranda est: participium est futuri significatiuum sine administratione rei. Nescio an dicendum sit gerundium esse participium præsentis temporis more Græcorum: cuius rei hoc argumentum est, quòd idem est in legendo, & in ipso legere, quod Græci melius ἐν τῷ ἀναγινώσκειν: & in libris legendis, idē est, quod quum libri leguntur, penè eodem modo, quo de futuro in legendis libris, uidelicet qui legendi sunt. Nolunt autem grammatici gerundium rectum habere casum, sed quatuor tantum obliquos: fortasse & casu recto non caret apud Lucretium atq; Vergilium: Voluenda dies en attulit ultro. Voluenda, non tempus futurum intelligit, sed rei administrationem, dies uidelicet quæ uoluitur, non quæ uoluenda est, aut quæ uoluetur. Vnde indicatur gerūdium esse participium præsentis temporis. Iusiurandum enim potest uideri eiusdem casus, atque etiam uocatiui. Sed de quatuor nunc obliquis disseramus, quo in loco breuissime stultorum quorundam opinionem reprehendamus, qui aiūt rectè dici, cū essendi rex, essendi regis, essendi regem, quū nusq̄ essendi reperiatur: et si reperiretur, nō regeret casum, sicut manendi, uiuendi, existendi. Et de genitiuo iam exemplum subiecimus: occupatio iuris dicundi. De datiuo tale est, da operam rebus agendis. De accusatiuo, Vt ad accusandos homines duci præmio, proximum latrocinio est. De ablatiuo, Tu delectaris criminibus inferendis. Cum accusatiuo ferè semper iungimus præpositionem, præter quædam pauca, quæ sunt: Loco, Conduco, Mando, Curo, Habeo, pro debeo, et si qua sunt alia, Vt, faciendam sepulturam locarent, id est alteri darent faciendam: uel, ipsi locarent se ad faciendum, utrunque enim significat: nec participium est, sed gerundium illud faciendum: quod exemplum sumptum est ex Sulpitio. Cicero de diuinatione libro secūdo: Magis numine deorum id factum est, quàm casu, ut arbitraris: & redemptorum, qui colūnam illam de Cotta & Torquato conduxerant faciendam: quasi locarant, & conduxerant ad faciendum. Suetonius autem in uita Cæsaris, Gladiatores, inquit, notos sicubi infestis spectatoribus dimicarent, ui rapiēdos, reseruandosq; mandabat. Curauit iaciendos lapides, sæpe legimus:

mus: sed ita fere, ut alius curet, alius iaciat. Vt Cicero VII. Verrinarum: Recenti negotio ad te literas misit, mittendasq; curauit. Interdum idem qui curat, et qui agit: ut Plinius posterior, Petis ut libellos meos, quos studiosissime comparasti, recognoscendos, emendandosq; curem. Et iterum: Continendos cauea nido'ue curabis. Quintil. in Mathematico: Positus in ea cōditione tristissimae sortis, ut nec morte dignus sim, nisi me parricidam putetis: nec praemio, nisi innocentem: adeoq; ludibrijs miserae sum diuersitatis implicitus, ut impetrandum à uobis habeam odij mei fauorem. Plinius idem ad Saturninum: Praesertim quū enitendum haberemus, quod parentibus eorum & orbis probaretur. Suetonius in uita Caesaris: Vt consolādos eos magis imperator, quàm puniendos habuerit. Hunc modum loquendi apud Ciceronem reperisse non memini me. In his exemplis, ubique gerundium est. Illa autem participia in nomen transeuntia, putaui ad te scribendum, existimaui hanc rem tractandam, censui tibi illud significandum, id est dignum scribi, tractari, significari, quae omnino idem ualent, quod scripsi, tractaui, significaui: sed non sine deliberatione tamen, nec inconsulto. Dicebant autem antiquiores rogatum te uelim, oratos uos uelim, pro eo, quod est rogo, uel oro. Sicut posteriores (quorum est Quintil.) dicebant: uenio petiturus, uenio oraturus: pro eo, quod est uenio petitū, & uenio oratum. Sed hoc ad supini magis rationem pertinet. Illud autem, quod Seruius ait gerundium esse, participium est potius. aut nomen, quum inquit, Similiter etiam accusatiuo casu utimur, quum uolumus absolutam facere elocutionem, & per gerundij modum aliquid dicere, ut petendum mihi est equum, codicem, birrum. Hinc Verg. Pacem ab rege petendum. Nam si dixeris, petendus est codex, iam non per gerundij modum, sed participialiter loqueris. Hoc non aliter participium est seu nomen, quàm illud, petendum est mihi iumentum, praesertim quòd gerundia non regunt passiue, sed actiue, & nominatiuis carere creduntur, & accusatiuis praepositionem anteponi uolunt, sicut ante ostendi. Vt accusatiuus, ita & ablatiuus amat secum praepositionem. Vt, In defendendo maior labor est, quàm in accusando. Indagemus (si possumus) cum quot praepositionibus accusatiuus gerundij iungitur, cum quot item ablatiuus. Accusatiuus iungitur frequenter cum ad, raro tamen cum in. Item frequenter cum ob, propter, & inter, raro cum ante: ut uado ad capiendum hostem, ego ueni ob te, uel propter te redimendum. Inter nauigandū pro in nauigando saepe legimus. Verg.

-Et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caueto. Idem:
-Nanq; ante domandum Ingentes tollent animos.

Totidem ferè præpositiones ablatiuo gerundij seruiunt. In, frequenter, cæteræ rarius: de, ex, uel è, à, uel ab, & cum. IN, ut in nauigando. DE, ut edendo, de migrando, de agendo. Quintil. Sed quia latius fusus est hic locus, mixtus'q; cum elocutione tractabitur, cum præcipere de apte dicendo cœperimus. Etiam cum motu, ut Cic. ad Atticum lib. VIII. Tu quid cogites de transeundo in Epirum, scire sanè uelim. EX, uel E, Vt ex defendendo, quam ex accusando uberior gloria comparatur. A, uel AB. Cic. Ex quo exardescit siue amor, siue amicitia (utrunque enim dictum est ab amando.) Alibi quoque: In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à dicendo'q; deterrent. Et alibi: Non distinguit à non dolendo uoluptatem Plinius posterior: Sermonibus dies trāsigebat, quum à scribendo uacaret. CVM, ut Quintil. Sed ratio recte scribendi iuncta cum eloquendo est. Variantur porrò gerundia per omnes quos enumerauimus casus, numeros'q;, & genera. Nam (ut ego sentio) hæc omnia habent in genitiuo, ut delectatio fruendi principatus, fruendæ prouinciæ, fruendi imperij, molestia educandorum filiorum, locandarum filiarum, colendorum prædiorum: regit'q; hic genitiuus aliquando casum. Cicero: Equidem efferor studio patres uestros, quos colui & dilexi, uidendi. Nam durum fuerat futurum, studio uidendorum patrum uestrorum. Et quoties oporteat loqui per relatiuum, necesse est loqui per hoc gerundium, ut hic dies attulit initium dicendi quæ uellem, non autem dicendorum eorū quæ uellem. Illud Titi Liuij lib. XXI. nisi scriptura uitiosa est, certe uitio non caret: Non enim uereor, ne quis hoc me uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Adhortandi enim singularis numeri est, uestri uero pluralis. Item Cicero libro secundo de diuinatione: Dolebis tamen Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. Plautus in Captiui duo: Nominandi tibi istorum erit magis, quàm edundi copia. In datiuo, Vaco agro colendo, uineæ pastinandæ, nemori succidendo. In plurali una uox est trium generum, ut uaco agris, uineis, nemoribus procurandis. Qui casus regimen non habet. Absurdum sit nanque dicere, do operam colendo agrum, uel legendo librum. Soluendo non sum, nunquam patitur secum substantiuum. Ideo dubitari potest, an datiuus sit, an ablatiuus. Significat autem satis facere, pro eo, quo obligatus sum siue pecunia, siue remuneratione. Vt Quintil. Placeamus licet nobis fortuna nostra, pater, pauperi soluendo non sumus. Vult autem semper post se datiuum, licet non semper apponatur. Interdum etiam alium casum, ut apud eundem: Maximi tum uirorum, & quibus artis suæ soluendo non sit humanitas. In accusatiuo, ut eo ad salutandum fratrem, ad

salutandam

salutandam sororem, ad salutandum sidus, ad salutandos fratres, ad salutandas sorores, ad salutanda sidera. Quod elegantius dicitur, quàm cum regimine, ut eo ad salutandum fratres, ad salutandum sorores, ad salutandum sidera. Per alias quoque præpositiones similiter, sed inter, raro habet cum gerundio substantiuum, rarius regimen. Vt Liuius lib. II. Et ipse inter spoliandum corpus hostis ueruto percussus. Et iterum: Inter accipiendas de suis commodis rogationes. De ante, nullum tale in præsentiarum exemplum occurrit. In ablatiuo sine præpositione, ut, fit iniuria domino fundi, uel defringendo ramo, uel ligno incidendo: res eunt ordine lite æstimanda, id est quum defringitur ramus, quum inciditur lignum, quum lis æstimatur: uel defringēdo ramum, incidendo lignum, æstimando litem. Sed frequentius usi sunt ueteres ablatiuo plurali in tali genere sermonis, ut Cicer. Orationem autem latinam efficies profecto legendis nostris pleniorem, id est legendo nostra. Nam in singulari solebant sæpius apponere præpositionem, ut in committendo prælio. Regit autem hic ablatiuus sine præpositione casum, ut hos accusando, illos occidendo totam ciuitatem labefactasti. Cum præpositione IN, tum regit, ut in tribuendo suum cuique, tum uariat genera, ut in colendo agro, in pastinanda uinea, in nemore excidendo. Per DE, simili modo etiam regit, ut Cic. in Tusculanis: His præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo paulo ante dicta sunt. Nisi dicimus, nihil esse aduerbium, non nomen. Et uariatur per genera, ut de accusatore constituendo, de collocanda filia, de prædio emendo. Per EX, uel E, & A uel AB, nescio an liceat dare tali gerundio regimen: nullum enim exemplum occurrit. Variari autem per genera certum est. Cato: Ex cataplasmatis biblendis, ex aluo leuanda: Et abstineas ab offendenda Repub. Sed cauendum, ne id uerbum significet motum, quale esset reuertor ab arando, uel ab arando aruo. Redeo à spectando, uel à spectandis ludis: quum sit dicendum, reuertor ab aratione, uel ab aratione arui, redeo à spectaculo, uel à spectaculis ludorum. Per CVM uix locum habet talis oratio, ut non participium sit potius, quàm gerundium: ut sedeo cum uiro coronando, id est qui coronabitur, non autem qui coronatur. Posset habere regimen, sed nullum exemplum ad manum est. Atque omnia gerundia cum sociata sunt substantiuis, passiue accipiuntur: disiuncta uero, actiue, nonnunquam passiue utique sine genere & sine præpositione in casu ablatiuo, & quasi absolute, ut apud Verg. Alitur uitium, crescitq; tegendo. Et alibi: Aegrescitq; medendo. Et iterum: Vritq; uidendo Foemina: hoc est, quum tegitur uitium, quum curatur æger, quum uidetur foemina. Neque id modo apud poëtas, uerum apud oratores quoq;

ut apud Mar. Fab. Sed memoria excolendo, sicut alia omnia, augetur: excolendo, dum excolitur, non autem dum excolit. Nec regit casum, quale foret: urit fœmina uidendo à maribus. Sicut dicimus, uruntur uiri, & equi uidendo fœminas. Accusatiuus quoque cum præpositione non tantum actiue accipi solet: ut tu es idoneus ad discendum, sed etiã passiue, ut hæc res est facilis ad discendum. Sallustius in Iugurthino: Pauca supra repetam, quò ad cognoscendum omnia illustria magis, magisq; in aperto sint. Quidam uero indoctus hac ætate scribere ausus est, Iamiam urbs in periculo capiẽdi est pro eo, quod est, urbs iam in periculo est, ne capiatur, siue hostis parum abest à capienda urbe. Quum semper sine substantiuo gerundium accipiatur actiue, aut si à neutro uenit, neutraliter: nisi aliquando, ut ostendimus, in ablatiuo.

De supino in tum. Cap. XXVIII.

De supinis ita ait Priscianus in compendiario quodam opusculo, Sed hoc interest inter amandum, quod est gerundium, & amatum quod est supinum: quòd amandum necessitatem amoris significat, amatum autem imitationem ad amorem. Dignum obseruatione præceptum elegantiæ, si modo uerum: quod minime est, tum autoritate, tum ratione. Nã autoritatis loco exemplum nullum posuit: Et quodnã quæso ponere poterat? Quid interest uado uenatum, & uado ad uenandum? uado piscatum, & uado ad piscandũ? dormitum, & ad dormiendum? Sallustius: Legatos ad Iugurtham de iniurijs questum misit. Et iterum: Non mea culpa ad uos sæpe oratũ mitto P. C. sed necessario, non imitatione. Præterea pro ratione hoc sit, ꝙ Græca pro his duobus nostris transferentes utuntur uno suo infinitiuo cum articulo πρὸς τὸ παρακαλεῖν, quod nos uicissim transferentes, nũc per gerũdium, nunc per supinum interpretamur. Si quid autem inter hæc duo interest, id erit, ꝙ supinum nunquam ferè est sine uerbo significante motum ad locum, ut eo, & uenio. Nam illa, do filiam nuptũ, do uenum, siue uenundo ædes, spectatum admissi fuimus, latentem in se motum obtinent. Idem Priscianus in alio grandi opere & multi tũ ingenij, tum laboris inquit. Frequẽter tamen antiquissimi neutro participio futuri addebant esse, & infinitiuum futuri significabant, ut oraturum esse, pro oratum ire: facturum esse, pro factum ire: nupturũ esse, pro nuptum ire, quod mihi minime uidetur, Nam ut concedam, quod merito denegare possum, quòd latine, aut certe usitate dicamus, pro eo quod est, cupio filiam meam nuptum ire, & nos factum ire: Cupio filiam meam nupturum esse, & nos facturum esse: quum dicendum sit nupturam esse & facturos esse: dico aliud esse oratum ire, & oraturum esse. Ego quidem cœnaturus sum, non tamen eo cœnatum, uel ad

cœnandum.

cœnandum. Et scio te cœnaturum esse, sed non protinus ire cœnatum, uel ad cœnãdum. Nam participium futuri cum uerbo substantiuo nõ habet actionem illam, & motum, quem habet uerbum eo. Atqui in passiuo fuerat uerisimilius si dixisset: quo etiam freqũeter utuntur autores, idem esse, damnandum esse & damnatum iri. Nam eodem loco dicere possumus, credo peccatum meum resciscendum esse, & rescitũ iri. Item intelligo, scio, uideo, opinor, existimo peccatum meum patefaciẽdum esse, uel patefactum iri: & cætera uerba huiusmodi. Illa autẽ quæ ad futurum respiciunt, ut timeo, metuo, uereor, spero, cupio non idem faciunt, quibus maior differentia est cum passiuo participio futuri: ut uereor peccatum meum patefactum iri, magis quàm patefaciendum esse. Cupio culpam meam celatum iri, potius quàm celandã esse. Item timeo peccatum meum patefactum iri. Et pro illo modo per passiuum participium futuri substituimus hunc: timeo peccatum meum ne patefiat, uel ut patefiat: quod fieri nequit in alijs uerbis. Non enim licet dicere, scio peccatum, ut resciscatur, sed rescitum iri, uel resciscendũ esse. Denique (ut eò reuertar, unde egressus sum, & semel Prisciano respondeam, non idem esse oratum ire, & oraturum esse) alterum præsentis temporis est, ut uideo te accusatum ire me, id est nunc: alterum futuri, ut uideo te accusaturum esse me: & tamen accusatum iri me abs te uideo, accipitur pro eo quod est, uideo te uel accusatum ire me, uel accusaturum esse me, uel abs te accusandum esse me.

De supino in tu. Cap. XXIX.

IDem autor & in eodem quo supra dixi opusculo, ita ait: Hoc interest inter amando & amatu: quòd amando est in ipso amore, amatu uero pro amatione, uel pro amore, id est pro ipsa re accipitur. Et hoc manifestat ipsa etiam interpretatio Græca. Sed an hæc differentia uera sit, et hoc ex Græco argumentũ quãtum momenti habeat, Priscianus uiderit. Mea autem sententia tum ex superioribus, quæ dixi in gerundio, tum ex sequentibus apparebit.

Paulo post subiungit: Accipitur uenatum pro ad uenationem, quomodo uenatu pro uenatione: sicut miserabile uisu pro uisione. Et: Nec uisu facilis, nec dictu effabilis ulli: pro uisione & dictione. Multis igitur modis, sicut & in alijs docuimus locis, nomina sunt hæc accipienda magis, quàm uerba. In hoc ego à Prisc. libere dissentio, uel ratione, quam postea dicam, uel autoritate, & potissimum Mar. Fab. quem omnibus sine controuersia ingenijs antepono, qui ait, dictu factu'q; aliud esse, quàm dicto facto'q;, quæ Prisc. appellat dictione & factione, quæ alius in significando figuræ sunt, quàm uisione & uenatione. Præterea Quint. uocat uerba participalia, sicut à multis gerundia dicuntur no

mina participialia. Et (quod ad rationem pertinet) supina haec per uerbum à Graecis transferuntur, quàm per nomen, quòd si nomina forent casus ablatiui, certe alij casus non deessent. At nemo unquam auditum habet, hic dictus, hic factus, sed tantum dictu & factu, Propter quod necesse est aliud esse, quàm dicto et facto, siue dictione, & factione, id est aliud, quàm nomẽ. At uisu, auditu, cognitu, inquies omnes casus habent, & hi ablatiui sunt. Haec parum prudentis, aut certe parum perspicacis est ratio. De qua antequam dicam, libet castigare uulgus imperitum grammaticae professorum, qui uniuersum sanè orbem stulto errore peruertunt, sic semper loquentes, eo lectum, uenio lectu, pergo auditum, reuertor auditu. Qui error unde profectus, & quo ex fonte imperitiae emanauerit, nescio: summoq; opere hallucinationẽ publicam admiror, quòd tandiu à nemine animaduersus est. Nunc ostendamus, quae differentiae est inter uisu & auditu nomina, & inter uisu & auditu uerba. Quando sunt nomina, significant sensus corporis, coniunguntur cum adiectiuis, reguntur casus, reguntur etiam à uerbo & participio, subseruiente quoq; praepositione: ut careo toto uisu oculorum, antea priuatus auditu aurium, nonnihil etiam ex odoratu. Haec omnia absunt à supino: siquidem non rem, non substantiam, nõ qualitatem, sed actionem, seu potius passionem uerbi significant. Nõ iunguntur cum adiectiuo, non regunt casum, non reguntur nec à uerbo, nec à participio, sed à nomine tantum, eodemq; adiectiuo, nunquã interueniente praepositione: ut miserabilis uisu, id est quum uidetur: non autem miserabilis sensu uidendi: facilis uisu, id est ut uideatur, uel facilis ad uidendum, non autem quòd habeat uisum facilem: effabilis dictu, id est ut dicatur, non autem ut dicat. Optimum factu, id est ut fiat, non autem ut faciat: difficile factu, quia difficile ad faciendum est: incredibile memoratu, quum memoratur, non memoratione: dignum auditu, quod est audiri dignum, non ut sensu audiendi potiatur: impossibile creditu, ut credatur, non ut credat. Accipenser piscis rarus inuentu, ut inueniatur scilicet, non ut inueniat: res iocunda cognitu, ut uidelicet cognoscatur: absurdum relatu, cum refertur: obscoenum aspectu, quum aspicitur, & si qua sunt alia. At homo superbus dicto & dictis, non dictu. Saeuus facto & factis, non factu, id est quũ dicit, non quum dicitur, quum facit, non quum fit. Res uero saeua factu & dictu, id est quum fit aut dicitur, non quia facit, aut dicit. Scipio clarus administratione bellorum dicitur, & administratu bellorũ, quando est ablatiuus, id est administratione. Cato dignus administratione Reipub. & administratu, eodem modo. At Resp. digna est administratu, uerbum est, id est ut administretur, nisi addendo genitiuũ facias

cias nomen, administratu Catonis. Quare in illo Vergiliano, quod Priscianus attulit:

Nec uisu facilis, nec dictu effabilis ulli,

quandoquidem abest genitiuus, non est nomen, ut ille uult prouisione, & dictione, sed uerbum, pro eo, quod est ad uidendum uel audiẽdũ. Nec ignoro à multis legi affabilis, non effabilis, quod putatur sumptum ex illo uersu Accij in Philoctete: Quem neque tueri contra, neque affari queas. Quod si ita est, nomen esse confitebimur, sed tamen nequaquam supinum. Multi scripserunt de cultu agrorum, nomen est, id est de cultione & cultura agrorum. Locus autem saxosus non est dignus cultu, nempe ut colatur, uel dignus coli. Homo dignus amatu, puer dignus doctu, liber dignus lectu: id est qui ametur, doceatur, legatur. Ideoq; quum ex omnibus uerbis passiuis liceat uti talibus supinis, raro tamen eiusdem uocibus utimur loco nominum. Quis enim dicat, tu es priuatus amatu meo, exclusus à doctu meo, doctus sine lectu meo? profecto nemo. Ex quo apparet, quum in usu uulgatissimo sint pro uerbis, ut ille liber est dignus lectu, non posse inter nomina numerari. Ea tamen quæ ambiguum usum habent uerbi & nominis, animaduertendum est utram in partem accipi debeant: ut tu es dignus gubernatu: si pro gubernatione, nomen erit: si pro eo, quod est, ut guberneris, uel dignus gubernari, uerbũ: sed nomini accommodare solemus, aut etiam debemus genitiuum: uerbo, nec debemus, nec solemus. Deniq; ex duobus supinis alterum actiuo uerbo dare possis, alterum passiuo, ut amatum sit ab amo, amatu ab amor.

De participio præteriti temporis significante actionem, & de præsenti, passionem. Cap. XXX.

Participia quædam in uoce passiua actionem: quædã in actiua passionem significant. Circunspectus, Consideratus, Disertus, Cautus, Tutus, Ignotus, Argutus, Falsus, Contentus, Tacitus, Profusus, Fluxus, Scitus, & quo nonnulli utuntur, Discretus. Circunspectus est, non qui circunspicitur, quem solemus appellare conspicuum, sed qui circunspicit, & in omnem partem more Iani spectat, hoc est prudens & sagax. Consideratus, inconsideratusq;, qui agenda considerat, aut secus, non qui consideratur, aut non consideratur. Disertus, qui probe disserit, non qui disseritur. Cautus, qui scit sibi cauere, non cui cauetur. Nonnunquam tamen res cui cauetur, ut pro Cecinna Cicero: Quo res mulieri esset cautior. Tutus portus, tuta urbs, quòd tueatur alios, non quòd ab aliis defendatur. Tamen sæpe passiue in hominibus, ut tutus sum ab hostibus, quòd munitus, & sine periculo sum. Ignotus etiam sæpe actiue, ut Quinti-

lianus: Ne quis tamen erret ignotus, non est filij mei nouerca, sed mater: ignotus dixit pro ignorãs, & pro hospite & alieno, non pro ignorato. Argutus, qui est acuta quadã, et accurata solertia, quasi acute argues, et uestigans, non aũt ab altero acute intellectus et uestigatus. Falsus, qui fallit, ut Terentius: Cẽsen' me aliquam causam fictam, falsam, ineptam saltem potuisse proloqui? Aliquando etiam passiue, ut idem: Carine falsus es, id est deceptus es. Et Sallustius: Nec ea res me falsum habuit. Contentus, qui continet, quod animo satisfacit, non qui continetur. Tacita homo, taciturnus. Vergilius tamen posuit passiue:

Quis te magne Cato tacitum, aut te Cosse relinquat?

Profusus & fluxus actiue apud Sallust. Alieni appetens, sui profusus, quasi profusor. Nam diuitiarum & formæ gloria, fluxa & fragilis habetur. Scitus, qui sciens est, & argutus, unde scitæ Platonis interrogationes dicuntur, astutæ, & uafræ, ac cum magna arte compositæ. Vt apud Terẽtium quoq;: Scitum hominem, hic prorsus ex stultis insanos facit. Nisi accipere uelimus passiue, ut apud eundem: Scitus puer natus ẽ Pamphilo est: quasi scite & docte natus. Discretus, qui qualitates personarum, et rerum momenta discernit, nõ qui discernitur. Complacitus autem ab actiua uoce, sicut fluxus uenit, habetq; significationem nec actiuam planẽ, nec passiuam, sicut fluxus & inueteratus, quod & ipsum ab actiua uoce descendit inueterasco. Neutralis enim uerbi, & actiui una uox est, sicut passiui & deponentis, atq; cõmunis: cui simile est iuratus à iuro. Iuratos enim iudices dicimus, qui iurarunt: et excretos hœdos apud Vergilium, ab excresco. Et exoletus ab exolesco, quod dum est substantiuum, significat scortum masculum, & præcipue iam adultum: dum est adiectiuum significat adultum, sed raro reperitur, ut apud Plautum: Reliqui domi exoletam uirginem. Adultus ab adolesco. Defectus quoque qui deficit. Vt Martialis:

Dulcia defecta modulatur carmina lingua
Cantator cygnus funeris ipse sui.

Quintil. Defectaq; labore senectus, magna pars mortis nihil mihi reliquit, nisi diligẽtiã. Et hæc qdẽ signãtionis actiuæ i uoce passiua: pauciora sunt in actiua passiuæ. Euidẽs negotiũ dicitur, qđ uidetur apte, et intelligitur, nõ qđ uidet, et intelligit. Indulgẽtior facies apud Quintilianũ pro pulchra, nõ quæ alijs indulgeat, sed cui alij indulgeant. Idẽ in alio loco: Fili indulgẽtissimi uidi te, nec semel uidi. Vñ Statius:

Pulchrior haud ulli triste ad discrimen ituro
Vultus, & egregiæ tanta indulgentia formæ.

Præterea honorificentissimos, magnificentissimos, munificentissimos ludos quum dicimus, uidemur passionem significare in participio

præsentis temporis: ab honorificens enim magnificens, munificens ue niunt, licet ficens pro faciens non dicatur, uel certe à magnificus, munificus, honorificus: quæ cum facio componuntur, quod est actiuum, & tamen ita accipiuntur quasi honorifice, munifice, magnifice facti, non autem facientes. Sed causa est, quòd hæc ipsa cum facio composita tam actiue, quàm passiue significant. Siquidem uocamus hominem magnificum, & opus magnificum. Illum quidem magnanimiter facientem, hoc uero magnanimiter factum.

Participium præsentis temporis pro præterito poni. Cap. XXXI.

Solent autores nonnunquam pro præteriti participio substituere illud præsentis, nec solum latini, qui carent participio præteriti actiui, sed Græci quoque, qui non carent. Cicero in Bruto, Quum è Sicilia discedens Rhodum uenissem. Non enim quis discedens applicat. Multum inter principium uiæ, & finem interest. Primum discedimus, postquam uero discessimus, nauigamus, uel iter facimus: postea, quò tendimus, peruenimus. Quomodo ergo discedens è Sicilia uenit Rhodum? nempè utens præsentis participio loco præteriti, quod deest. Quod probatur per aliquod uerbum cui non desit huiusmodi participium: quale est proficiscor. Neque enim dixisset, quum è Sicilia proficiscens, sed profectus. Vt idem de officijs libro tertio: Si exempli causa uir bonus Alexandria profectus, magnum frumenti numerũ Rhodum aduexerit. Nec tamen quis in omnibus uerbis permissum esse, quod in discedendo permittitur, putet: ueluti si dicas, quũ amicos salutans, qui Alexandriæ erant, Rhodum uenissem: dicendum erat, amicis salutatis. Nam is qui recedit, tandiu recedere dicitur, quãdiu tendit ire, dumq; perueniat: quod non idem fit in salutando. Si quis tamen hoc sæpius uti uelit, faciat, sed temperate.

De compendio participij. Cap. XXXII.

Habet autem participium talem, tantamq; nonnũquam gratiam, ut sine eo non sit latina planè oratio, ut est apud quẽdam persæpe hoc uitium admittentem. Circundedimus castris fossam, & uallum, ne hostes uenire possint, & nos opprimere. Quasi fossa, & uallum ideo fiant, aut hoc præstare queant, ne hostes uenire possint. Sola ratio est, ac cautio de oppressione. Itaque dicendum fuit, ne uenientes hostes, aut ne aggressi hostes, nos opprimãt.

De participijs in ens, in substantiuum transeuntibus. Cap. XXXIII

Præsentis temporis participia solent, quum substantiuantur, neutri generis esse, ut accidens, contingens, antecedens, consequens,

decens, conueniens, præsens, continens, apud rhetores pro firmamento rationis. Quædam tamen alterius generis sunt, masculini, ut oriens, occidens, profluens, pro flumine, & confluens, quo duo flumina conueniunt. Fœminini, continens pro terra, quæ non est insula: ut a Sicilia ad continentem parum intercapedinis est. Plinius maior libro sexto, Alymnum a proxima continente abest CLVII passuum. Animans quoque: ut Cicero: Requirat atque appetat, ad quas se applicet sui generis animantes. Nonnunquam tamen hoc nomen in neutro genere reperitur, sed magis in plurali. Consonans pro litera non uocali. Prægnans uero unde sit participium, nescio. Alia quoque quædã huc pertinentia, in nostris de philosophia libris commodius explicantur.

Quòd participium futuri temporis in nomen transit.

NE ILLVD quidem transeũdum est, quemadmodum participium passiuum futuri temporis transit in nomen. Amandus, dignus amari: colendus dignus coli, ita & actiuum. Seneca de naturalibus quæstionibus: Nullam autem mentionem fecit cometarum, non prætermissurus, si quid explorati apud illos comperisset: prætermissurus dixit pro eo quod est, talis qui prætermitteret: nec tempus innuit, sed hominis qualitatem, atque animi uoluntatem. Quintilianus in undecimo: Neque omnino huius rei meminit usquam poëta ipse: profecto non taciturus de tanta sua gloria. Non alio modo dixit, non taciturus, quàm per participium passiuum iam conuersum in nomen, ut modo dixi, tacendum dignum taceri. Neque omnino significauit hoc usquam poëta ipse, profecto rem sibi non tacendam. Et adhuc Plinius Iunior: Itaque partem oneris tui mihi uendico, & tanquam parens alter, puellæ nostræ confero quinquaginta milia nummũm: plus collaturus, nisi a uerecundia tua sola mediocritate munusculi impetrari posse confiderem, ne recusares.

De repetundis & repetundarum. Cap. XXXIIII.

r Epetundarum, & de pecunijs repetundis, non habet alios casus: & dubitari potest participium ne sit, siue nomen, an gerundium. Verres accusatus est repetundarum, uel de pecunijs repetundis. Quum dico repetundarum, subintelligo pecuniarũ. Quo nomine, pecuniæ, et omnia quibus diuitiæ cõstant, contineri dicimus. Hæc accusatio proprie cadit in eos, qui quum forent magistratus, prouincialibus aut ui, aut dolo eripuerunt pecunias, aut uasa pretiosa, uestem, frumentum, nauigia, nummos. Mutatur autem e in u, Repetendarum enim erat dicendum. Sed tertia coniugatio præter cæteras hoc iuris habet, ut literam hanc immutare possit, sicut accusatiuo plurali tertiæ declinationis licet mutare eandem uocalem in i, duntaxat

in his

in his nominibus, quorum genitiuus pluralis exit in ium, ut Seruio placet: nam Priscianus plura præcepta dat. Sallustius in initio Catilinarij: Omneis homines, qui sese student præstare cæteris animantibus, summa ope niti decet, ne uitam silentio transeant. Ita hoc siue participium siue nomen, siue gerundium: à tertia coniugatione natum mutauit e in u, uel ob hoc saltem, ut differret ab illo, quod dicitur ad res repetendas: ut sunt missi legati ad res repetendas, quo significatur, aut principi, aut populo erepta esse uel pecorum, uel hominum, uel locorũ, aut terrarum, agrorumq; corpora.

LAVRENTII VALLENSIS IN SECVNDVM LIBRVM ELEGANTIARVM PRAEFATIO.

HACTENVS de nomine uerbóque, & ex his duobus composito participio: nunc de alijs partibus orationis, quid singulæ proprietatis habeant, disseramus: postea de earum disputaturi complexu. De quo priusquam ego dicam, non puto mihi dissimulandum, non deforе, qui meos hos commentarios, antequam legant, sumant'ue in manus, putent respuendos, tanquam aut ea, quæ haudquaquam uetustas statuisset digna memoratu, continentes, aut uetustatem ipsam partim negligentiæ, partim imperitiæ condemnantes: quod præterisset, quæ essent in primis (ut ego sentio) digna, quæ literis mandarentur, aut potius utrunque facientes: quod inepta quædam, minimeq; memoratu digna præcipiam, & ueteres illos perfectos sanè & consummatos, existimem minus commode præcepisse. Ego uero (ut ad illud primum respondeam) non uideo cur hanc, de qua loquor, materiam se indignam existimasset aut C. Cæsar, qui de analogia, aut Messala, qui etiam de singulis literis uolumina conscripsit, aut Varro, qui de etymologia minutissimas tractauit quæstiones, aut Marcellus, Pompeiusq; linguæ latinæ indagatores, aut Aulus Gellius publicus penè literarum censor, qui ut magnum quiddam annotasse se præter cæteros apud Ciceronem existimat, explicauerunt pro explicuerunt, & esse in hostium potestatem, pro potestate, quæ ipse indigna ducerem opere meo: aut Macrobius Gellij æmulus, qui omnes libros uidetur excussisse, ut aliquid in latina lingua, quod auribus hominum

dignum esset, pro sua uirili parte conferret in medium. Aut tres illi tanquam triumuiri, de quorum principatu inter eruditos quaeritur, Donatus, Seruius, Priscianus: quibus ego tantum tribuo, ut post eos quicunque aliquid de latinitate scripserunt, balbutire uideantur: quorum primus est Isidorus indoctorũ arrogantissimus, qui, quum nihil sciat, omnia praecipit. Post hunc Papias, aliiq; indoctiores, Eberardus, Huguitio, Catholicon, Aymo, & caeteri indigni qui nominentur, magna mercede docentes nihil scire, aut stultiorem reddentes discipulum, quàm acceperunt. Multos transeo quum indoctos, quos numero comprehendere non licet: tum doctos, inter quos sunt Paedianus & Victorinus: quorum alter ad orationes, alter ad rhetoricos Marci Tullij commentaria composuit: sed prior ut aetate, ita doctrina longe antecedit. Postremo non uideo, cur aliquis de grammatica ac lingua latina componẽs, haec suo officio minora existimet, quibus nihil sanè est in grammatica & latinitate praestantius, ut proximus liber potuit esse documento. Quod quum ita sit, dicam'ne eos aut imperitia haec omisisse, aut negligentia? minime. Sed C. Caesaris, ac Messalae libri interciderunt temporum culpa. Varronis uero de lingua latina dimidiati reperiuntur, in quibus fortasse ea, quae ego praecipio, continebantur. Caeteri autem (fieri potest) ut quae à superioribus tractata nouissent, sibi non attingenda existimarent. Denique multi scriptores ad nostram usque memoriam non peruenerunt. Neque uero aliquis hoc loco expectet, ut dicam, non esse contumeliosum prioribus, si quid ad illorum inuenta posteriores adijciant: nulli unquam ab antiquis ad eundem cursum conficiendum uiam fuisse praeclusam: nihil usquequaque perfectum, nõ omnia posse omnes. Non dicam id, quod Priscianus ait: artis grammaticae uetustissimos quosque autores maxime errasse, recentissimos uero & ingenio et diligentia longe praestitisse. Id dicam, quod uere possum dicere, me non tam mea uoluntate (quae ardentissima erat) ad hoc opus descendisse, quàm prudentissimorum, atque amantissimorum consilio, quum aliorum, tum praecipue Aurispae & Leonardi Aretini: quorum alter Graece legendo, alter latine scribendo ingenium excitauit meum. Ille praeceptoris (uni enim mihi legebat) hic emendatoris, uterq; parentis apud me locum obtinens. Ad quos quum separatim de proposito animi mei retulissem, degustationemq; quandam operis demonstrassem, uterque pro se, ut pergerem, hortatus est, & ut se autore ederem, iussit: ut iam integrum mihi non esset, illorum autoritati repugnare, si repugnare uoluissem. Sed currentem (ut dicitur) incitarunt. O` uiros omni laude dignissimos. O` de literis ac de literatis optime meritos, non ueremini ne alij eò, quò peruenistis (licet perquam arduũ sit)

ſit) perueniant: ſed hortamini, incenditis, & quaſi de alto, manum ſcãdenti porrigitis. Quare querentibus, atque mirantibus audaciam meam, ita reſponſum uelim, me ſummis uiris ſuadentibus hoc opus et condidiſſe & edidiſſe. Quanquam (quod ad cupiditatem meã attinet) quæ tandem ſocordia, atque ignauia mea extitiſſet, ſi commiſiſſem, ut alius hanc laudem mihi qualemcunque præriperet? Sunt enim qui nonnulla horum, quæ à me præcipiuntur, uel de me, uel de auditoribus meis audita (nunquam enim iſta ſuppreſſi) in opera ſua retulerint, feſtinantq́; edere, ut ipſi priores inueniſſe uideantur. Sed res ipſa deprehendet, cuius domini uere ſit hæc poſſeſſio. Quorũ unius libellos quoſdam pro amicitia quum legendos eo præſente cœpiſſem, deprehendi quædam mea, & quæ me amiſiſſe neſciebam, furto mihi ſublata cognoui. Parco illius nomini. Erat autem locus de per, & quàm in compoſitione, de quare proximo libro diſputaui: & de quiſque, quum adiungitur ſuperlatiuo: negligenter ille quidem & inſcite tractatus, ut ſcires aliunde decerptum, non ex ſe prolatum: & auditum non ex cogitatum eſſe. Conturbatus tamen ſum, & inquam homini, Hanc ego elegantiam agnoſco, & mancipium meum aſſero, teq́; plagiaria lege conuenire poſſum. At ille erubeſcens, ioco tamen atque urbanitate eluſit, quòd diceret, uti rebus amicorum licere ut ſuis. At iſtud inquam abuti eſt, non uti. Nihil enim mihi reliqui fit, ubi tu huius rei, in qua ipſe laboraui, palmam ſemel occupaueris. Tum ille etiam urbanius, quòd malus parens eſſem, qui filios quos genuiſſem & educaſſem, è contubernio eijcerem: ipſe tum miſericordia, tum amicitia noſtra ad ſe domum ſuam colligeret, atque educaret pro ſuis. Deſtiti in illum ſtomachari intelligens multo magis mihi bona mea negligenti, quàm illi bona ab alijs neglecta colligenti uitio dandum eſſe. Quare quis non uidet, non inhoneſtum eſſe, ea me mandare literis ex me inuenta, quæ alij ne furto quidem ſublata, turpe ſibi ducunt ſcriptis ſuis inſerere? Adductus ſum igitur ad hoc opus componendum non modo magnorum hominum conſilio, ſed etiam neceſſitate. Nunc ad inceptum redeundum eſt.

De tribus pronominibus, Mei, Tui, Sui. Cap. I.

Multis in locis Priſcianus teſtatur nihil intereſſe, an utamur primitiuo, an deriuatiuo in illis pronominibus mei, tui, & ſui. Quid eſt, inquit, meus eſt filius, niſi mei filius? Et alibi, mei ager eſt, & mei agri inſtrumentum: & mei agro dedit, & mei agrum colo: ſimiliter mei agri, & mei agrorum, & mei agros dicimus. Similiter tui agrum. & tui agros: ſui agrum, & ſui agros: noſtri agrum, & noſtri agros: ueſtri agrum, & ueſtri agros. Et alibi,

amat ille suum filium, & amat sui filium: benedicit suo filio, & be-
nedicit sui filio. Petit à me ut prosim sui filio: & prosim suo filio: &
in alijs adhuc locis, nisi hac ratione, ut ipsius utar uerbis. Si ipsa tamē
possessio in possessorem faciat transitionem, non est congruum uti ge-
nitiuo primitiui pro possessiuo, quia uim habet compositi Graeci: ut Ci-
ceroni redit suus filius: non satis commodo pro hoc dicitur, Ciceroni re
dit sui filius, nec Ciceronem laudat sui filius, pro suus filius, & simi
lia: quia nec apud Graecos bene dicitur, κικέρωνα φιλεῖ ἑαυτοῦ ὑὸς,
nisi more Attico pro simplici accipiatur. In quo Priscianum falli uel
ex hoc argumentum est, quòd nulla (ut ferè solet) autorum exempla
attulit, & de contrario illorum usu reticuit. Ego autem (quoniam de
his trium pronominum genitiuis inter me, & Priscianum quaestio est)
aliquanto altius repetam de natura genitiui, & de usu doctissimorum
autorum disputabo. Et licet non pauca in hăc rem mihi dicenda sint,
non prosequar tamen paruula & minuta quaedam, & tot uerbis,
quot ille fecit, sed quae eruditissimis euadere uolentibus sint gratissi-
ma: quae quum ignota fuerint Prisciano, declarant eum non satis stilo
oratorio fuisse exercitatum. Genitiuus omnis (ut taceam, si qui sint alij
modi) aut actiue, aut passiue accipitur: adde etiam possessiue, quod pe
nè pro actiue accipio. Actiue, ut prouidentia dei bonitas dei. Passiue, ut
timor dei, cultus dei: Ibi deus prouidet, & benigne agit, non ipsi pro-
uidetur, & benigne fit: Hic timetur & colitur, non timet nec colit. Pos-
sessiue, ut sedes dei, regnum dei. Atque in huiusmodi oratione, ut intel
lectus apertus atque unus est, ita in illis ambiguus & anceps. Amor
dei, charitas patris, suspicio uxoris: dubium est de utro loquaris, an de
amore, quem deus in nos habet, an de eo, quem nos in eum: de chari-
tate patris in filios, an filiorum in patrem: de suspicione maritali, an
de suspicione uxoria. Taceo quòd aliquando hi genitiui eidem orationi
adsunt, ut in Catone maiore Cicero: Quid de Publij Licinij Crassi &
pontificij, et iuris ciuilis studio loquar? Crassus studet, quod est actiue:
ius (ut sic dicam) studetur, quod est passiue. Iterum de officijs libro pri
mo: Quare L. Syllae & C. Caesaris pecuniarum translatio à iustis
dominis ad alienos, non debet liberalis uideri. Tria igitur pronomina,
de quibus agimus, sola omnium binos genitiuos sortita sunt: unos mei,
tui, sui: alteros, qui iam exoleuerunt, mis, tis, sis: in quorum penè locū
successerunt deriuatiua, meus, tuus, suus. Horum binorum genitiuorum
antiquitati placuit, alteros actiue significare, alteros passiue. Nam illa
mis, tis, sis, (ut coniectura ducor) actiue, siue possessiue significabant:
ut haec ipsa meus, tuus, suus, unde pronomina possessiua uocitantur. En
nius libro secundo:

Ingens cura mis est concordibus æquiparare. Plautus in Penulo:
Do diem hunc sospitem rebus mis agundis.
Quamuis idem in Milite, & iterum in Mercatore, tis pro tui uideri possit accipere, tamen hic Cum Ennio, mis posuit pro meis, nō pro mei.
Quod non licere fieri autoritatem ex autoribus repetamus, nec accipi unquam mei, tui, sui, nisi passiue. M. Fabius Quintil. Et (quod inter ista difficillimum fuit) amore mei uicit etiam matrem suam, Cicero.
Quod desiderium tui ferre non posset, & me tui pudet.
Vergilius in sexto:
Quiq; sui memores alios fecere merendo. Terent.
Vnum scio hoc, hanc meritam ut memor esses sui.
Non significatur hic amor meus, quem in alterum habeo, sed (ut sic dicam) quem de me alter habet, & quo amor. Item non desiderium tuum, sed alterius de te: & pudor non tuus, sed de te: & memoria non sua, sed de se. Similiter in plurali duntaxat duorum. Nam sui non uariat uocem genitiui pluralis, ac ne singularis quidem, ut Prisciano placet: Sis enim non reperitur, ut mis, tis. Ideoq; opinor et hæc duo illius exemplo pariter intercidisse, quum præsertim in uicem eorum succedant deriuatiua. Habent itaque hæc duo pronomina in plurali nostrum, & uestrum quæ respondent ad illa mis, & tis: & item nostri, & uestri, quæ respondent ad illa, mei, tui: ut, Nemo nostrum: ne mo uestrum: non autem nemo nostri, nemo uestri. Rursus habete curā nostri, sicut habemus curam uestri: non autem habete curam nostrum, sicut habemus curam uestrum. Si quis exempla desiderat, sibi facile reperire poterit. In diuersa opinione Seruius grammaticus est, qui ait: Nostri autem & uestri genitiuus pluralis est antiquus, & ex Græco descendens, sicut singularis est mis & tis: & hoc est unde dicimus, nostri causa fecit, hoc est nostrum. Forsitan A. Gellium (ut postea apparebit) est secutus. Sed hos & Priscianum cum alijs in errorem, ut auguror, induxit, quòd interdum inueniunt hæc non ad alia referri personam, sed reciproca esse. ut:
Ego omnia facio amore mei, tu istud fecisti gratia tui. Verg.
Oblitus'ue sui est Ithacus discrimine tanto.
Sed non fuit causa cur errarent. Nam ita in his passio est, ut in illis: nec alio modo, aliqd ego facio amore mei ipsius, quàm tu amore mei, Vt enim diligor abs te, ita diligor à me: ut est apud Ouidianum Narcissum: Vror amore mei: & tu, sicut ab altero, ita & à te ipso diligeris, & sibi quisque amicus est, ut alteri. Est alia præterea causa, cur errarent, quod uiderent hæc (quæ nos distinximus per actiue et passiue) in multis indifferenter poni: ut causa mea, & causa mei: fama mea,

& mei: mago mea, & mei: potestas mea, & mei: usus, utilitas'q; mea, & mei: memoria mea, & mei: interdum etiam ipsa deriuatiua pronomina passiue accipi, ut apud Terent.
- Et lachrymis opplet os totum sibi: Vt appareat facile desiderio id fieri tuo: uidelicet quod tu desideraris, nõ quod desideras. Quale est, accusatio mea, & crimen meum, quum accusor criminis, quasi accusatio mei, & crimen mei. Sed non satis solertis fuit, tam facile falli. Nam ultimum, ubi passiue positum est hoc pronomen deriuatiuum (quod quidem rarum est) non magis contra me facit, quàm contra ueteres omnes, qui hæc pronomina possessiua uocauerunt, id est possessionem significantia, quod (ut dixi) rarum est. Ideo'q; non passim hoc reperias. Non enim dicas pro eodem dolorem tuum, & dolorem tui, ut dixit Terentius desiderium tuum, pro tui, quod scilicet ipse non dicerem. Verum quandoquidem non infinita sunt hæc nomina, quæ natura quadam ab usu aliorum recedunt, non grauabor de nonnullis sigillatim dicere, dum non grauentur audientes legentes'q;, hæc audire uel legere. Dicam tamen breuiter: & res digna scitu in primis, in qua uidemus maximos etiam esse hallucinatos. Primum est, causa mea uenisti, & causa mei. Causa mea accipitur possessiue, eo modo, quo uia mea uenisti pecunia mea fecisti sumptum, iter meo sumptum fecisti. Causa mei uero passiue, eo modo quo beneuolentia mei, Modus tamen prior est usitatior. Quid autem de hoc Seruius idem sentiat, postea uidero. Fama mea & fama mei, eiusdem rationis est: & mea fama frequẽtius dicimus. Imago mea, scilicet quæ mea est, ut statura mea, & forma mea. Imago mei, nempè quæ de me est. Sed prior modus est usitatior. Hæc quæ sequuntur, in utranque partem frequentiora, ut alterum tamen, alterius sensus sit. Memoria mea actiue, quòd ego recordor, memoria mei passiue, quòd alij de me recordantur, uel mentionem habent: sæpe etiam possessiue eo modo, quo fama mea. Dolor meus, quem ipse patior: dolor mei, quem alius de me patitur: uel forsan ego ipse, sim'q; dolens, meã uicem, sicut dicimus misereor mei. Copia mea possessiue, quam ego possideo: copia mei passiue, qua ego possideor: ut faciam omnibus copiam mei, non meam: meretrix facit omnibus copiã sui, non suam. Potestas mea, quam habeo: potestas mei, qua habeor. Nec pulchre dicas alteram pro altero: ut tu uides potestatem meam, quanta est, non mei: habes potestatem mei, non meam: nisi aliud significet, pro eo quod est, habes eandem similem'ue potestatem, ut apud Cicer. Bello Marsico, Q. Octauius omnibus faciebat sui conueniendi potestatẽ. Vtilitas mea, aliud ẽ, quàm utilitas mei, Ibi possideo hic possideor. Quint. Sed ut aliquid præstaret patriæ utilitas mei, id est de me. Nã

fieri

fieri potest ut in eadem re sit utilitas sua alicui cum utilitate sui. Quidam legunt utilitas mea. Idem: Quid nunc agam, aut quem ultra eẽ usum mei dijs repugnantibus credam? usus inquam est non meus, sed ex me aliorum. Adhuc idem: Præsens quidem illa protinus redditur merces, quòd omnibus, quibus insedere, odorem mellis inspirant, & breui contactu uim sui relinquunt: uim sui, non suam, sed ex se. Quo modo tu captus amore mulieris, malles habere copiam sui, quàm suã. Fastidium mei, quo ego ab alijs fastidior: fastidium meũ, quo ego alios fastidio. Vt idem: Seu mulier omnibus exposita mortalibus uanitatem fastidio mei, despectuq; captauit. Hæc sunt & his similia, non tamen plurima, quæ ancipitem naturam habent, cætera uero minime. Non enim sic dicimus, pulchritudo mei, fortitudo tui, longitudo sui, ut imago sui, non prudentia, non ingenium, non sapientia, non probitas, non uirtus, non innumera alia. Quòd si tam parua res eos mouit, debuit è diuerso illud magis mouere, quòd quædam, quæ & ipsa non multa sunt, habent ancipitem significationem, sed quam nemo nisi cæcus nõ discernat, ut pars, dimidium, medium, membrum, quid, aliquid, multum, & si qua alia. Quis enim non uideat, quum dico, hæc est pars mea: non de corporis mei parte intelligi, sed de hæreditatis? Et iterum, hæc est pars mei, non de hæreditate, sed de corpore? Manus pars mei est, non mea: fundus pars mea est, non mei. Dimidium tui maius est, quàm dimidium sui, profecto de corpore intelligo. Dimidium tuum maius est, quàm dimidium suum, de præda, aut de cibo, aut de successione, alijsq; similibus intelligendum est. Medium tui tangam, non medium tuum. È medio mei prodijt, non è medio meo, ut auferam iniquitatem de medio tui Israël. Membrum, quum pro parte accipitur, eãdem rationem sequitur: ut hic puer membrum mei est, quasi pars mei: sin pro membro aliquo, & in suo significato, ita accipitur, ut caput, ut manus, ut pes. Hic puer membrum meum est, quasi sit caput, & manus. Hic digitus membrum meum est, non mei. Item, quid mei tetigisti? quid tui uidi? aliquid tui uirgo perdes, si uenatum cum adolescentulis prodibis: non aliquid tuum: nisi dicamus tui à neutrali genere, ut Cicero de oratore libro tertio: Ex quo uereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis imitatus: id est de tuo, non de te. Vlysse, si quid tui Polyphemus prehendet, id omne deuorabit. Mei nihil attigit: quicquid enim attigisset mei, statim contriuisset. Multum mei ille auferre potest, sed plus tui: plus inquam de te, quàm de me: non de tuo, & de meo. Item quicquid Melibœe diripuisti, aliquid meum fuit, non mei. Nunc redeo ad Seruium, qui ait: tui causa feci, & tua causa feci, discretionẽ

hanc habent, tui causa tunc dicamus, si aliquid ipsi, ad quem loquimur præstiterimus, ut puta tui causa te defendi. Verg. in XII.

Victus amore tui, cognato sanguine uictus,
Coniugis & mœstæ lachrymis uincla omnia rupi.

Tua uero causa, cũ alteri aliquid alterius contemplatione præstamus. Vt tua causa mancipium tuum defendi. Si Seruius tantum de hoc uocabulo causa loquitur, & non in uniuersum de omnibus huiusmodi, non recte attulit exemplum alterius uocabuli, præsertim nonnihil natura differentis, sin uero de omnibus, non potest una lex dari diuersis, ut supra ostendimus. Si tamen lex est, & non potius contra legem omnium ueterum. Nam (ut ego dicebam) causa sæpius cum pronomine deriuatiuo copulatur: atque hoc quidem indifferenter, siue aliena sit causa, siue tua: ueluti si quis dicat, Epicurus uult omnia cuique agẽda esse causa sua, mihi mea, tibi tua, illi sua, nobis nostra, uobis uestra: non mihi tua, aut sua, nec tibi mea, nec illi uestra, nec nobis sua, nec uobis nostra. Hic nihil opus est admiscere primitiuum. Sed ne sine exẽplo loquar (quod ipse fecit) uno ero contentus sumpto ex Quintiliano: Mea depugnasti causa, tua peristi. Atque hoc, quod Seruius præcipit nobis, ipse constanter usus est, neminem tamen secutus. Quale est illud in VII. Aeneidos: Non spe salutis, sed mei causa. Et in VIII. Hæc signa mei causa fiunt. Et in IX. Vult enim intelligi sui causa matrem secutam. Verum quid mirum de Seruio, cum Aulus Gellius, & quidẽ antiquior, non modo nullum exitum in hac quæstione potest reperire, sed etiam non optime sentit. Ita enim inquit, Cur igitur Terentius: Pœnitet nostri, non nostrum? nihil hercle mihi uenit in mentem, nisi autoritas quædam uetustatis, non minus anxie, quàm superstitiose loquentis. Paulopost: Sed procul dubio qui rectissime loqui uolet, nostrum potius dixerit quàm nostri. Et idcirco importunissime fecerunt, qui in plerisque Sallustij exemplaribus scripturam istam syncerissimam corruperunt. Nam quum ita in Catilinario scriptum esset: Sæpe maiores nostrum miserti plebis Romanæ, &c. nostrum aboleuerunt, & nostri scripserunt. Et quo in plures libros mendæ istius soboles manauit. Tu Aule Gelli de genitiuo nostri loqueris, non de nominatiuo nostri pluralis numeri. Vtrum rectius sit ad exemplum Sallustij (ut mihi & cæteris placet) in nominatiuo casu, nihil ad rem facit, neque ad exemplum Terent. Et qui (ut tu uis) Sallustij scripturam corruperunt, non in genitiuum mutauerunt sonum illum, sed in nominatiuum, per quẽ casum non audeas tu dicere, corrupte nos loqui, imo (quantum ego sentio) incorruptius. Est enim una eademq; uox nostri, ab eo quod est ego

genitiui

genitiui casus, & nominatiui ab eo quod est noster. Neque uero ego repugno Aulo Gellio dicenti mutatam scripturam esse à nostrum in nostri: nominatiuum tamen non genitiuum. Nam neque aliquis recte in genitiuum mutasset, neque ratione mutasset. Quin potius fateor, et hoc libentius, quòd unicum illud exemplum, quod ipse ex Plauto protulit, fortasse mēdosum est, dicente: Duorum labori hominum parsissem libens, mei te rogandi, & tui mihi respondendi. Ait autem Aulus Gellius, mei enim hoc in loco Plautus non ab eo dixit quod est meus, sed ab eo quod est ego. Itaque si dicere uelis patrem mei, pro patrem meū (quod Græci modo τὸν πατέρα μου dicunt) inusitate quidem sed recte profecto eáq; ratione dicas, qua Plautus dixit labori mei, pro labori meo. Nolo equidem tam confidenter (ut facit Gellius) scripturam mendosam dicere, & affirmare quod inexploratum habetur. Taceo autem quòd damnat fortassis immeritos, qui nec corruperunt scripturam, et melius sic dici putauerunt. Quæro cur uerisimilius sit aliquos scripturam illam mutasse Sallustij, in qua nihil absurdi erat, quàm hanc Plauti, qui contra grammaticorum leges, qualis est Seruius, & Priscianus, & Donatus, qui hunc poëtam in schola lectitabant, facere uidebantur? si ita diceretur, Duorum labori hominum parsissem libens, meo te rogandi, & tuo mihi respondendi. Nulla nanque grammaticæ ratio uidetur posse hoc tueri, Quin potius per īdiuidua exponimus singillatim, quod dixeramus per uniuersum, eodem casu utamur, sic, Duobus hominibus laborem detraxi, necesse est ut dicamus mihi scilicet & tibi, non autem meum & tuum. Tamen (ut ego sentio) in genitiuo permissum est: ut, affert hic accusationem duorum hominum, mei & tui, siue meam & tuam, quale hoc loco fit, sed dicendum potius per pronomina deriuatiua, quia possessio, siue actio significatur, non passio. Quod ego mutatum esse nolo dicere ab ipso Aulo Gellio, sed à grammaticæ professoribus, quorum nihil est supercilio superbius, nihil'q; improbius, & ad emendandos libros, uel corrumpendos potius magis audax. Præterea Plautus licentia uerborum potest dici usus, in qua fuit planè nemo liberior. Postremo quid habet momenti ex uno autore & eo Poëta, afferre unum exemplum in tanto numero omnis generis autorum, qui adeo refugerunt dare actiuam significationem his tribus genitiuis primitiuorum, ut eos mutauerint in alteram uocem, genitiuis aliarum dictionum, cum quibus coniuncti erant natura repugnante. minime mutatis, ut Cicero in Gabinium & Pisonem: Dico mea unius opera Rempub. esse liberatam. Idem ad Atticum: Solius enim meum peccatum corrigi non potest. Idem pro Muræna: Ex tuo

ipsius animo coniecturam ceperis. Non dixit, ac ne dicere quidem potuisset, mei unius opera, mei solius peccatum, tui ipsius animus. Et in plurali. Quintil. Deinde quum satis uires eorum explorauerint, suæ ipsorum fiduciæ permittunt: nō dixit sui ipsorum fiduciæ. Quid multis? cum etiam apud recentiores (de Christianis loquor) hoc sit obseruatissimum, ut in Psal. CXLI. & LXIII. secundum Hebraicam ueritatem, quorum alter ita incipit: Domine clamaui ad te, festina mihi, exaudi uocem meam clamantis ad te. Alter sic: Audiens uocem meam loquentis, à timore inimici serua uitam meam. Et in LXX. secundum aliam è Græco translationem: Domine memorabor iustitiæ tuæ solius. Est autem solius non fœminini generis, sed masculini, ut ex Græco apparet, referturq; ad dominum, non ad iustitiam. Item in libro Regum tertio: Sustulit filium meum de latere meo ancillæ tuæ dormientis. Et in euangelio Lucæ: Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. Nec desunt quidam imperite docti, qui conantur illud exponere, tuam ipsius animam, aliud esse quàm tui: si tui dicere liceret homines ignaros non solum Theologiæ, sed etiam literarum. Interrogent Græcos, & reperient penes eos, unde nos sumpsimus, tui esse nō tuam: quum illi non habeant in his tribus pronominibus, quam nos, elegantiam. Ideoq; apud eos est, Pater nostrum uel nostri, qui es in cœlis. Sanctificetur nomen tui. Adueniat regnum tui. Fiat uoluntas tui, sicut in cœlo, & in terra. Panem nostri, uel nostrum da nobis hodie, & dimitte nobis debita nostri, uel nostrum, sicut & nos dimittimus debitoribus nostri, uel nostrum: quæ nos ne barbare loqueremur, mutauimus in pronomina deriuatiua. Ex quo apparet non modo illud Auli Gellij maiores nostri per genitiuum contra grammaticam, uerumetiã illud maiores nostrum contra usum eẽ, potiusq; in tali genere utẽdum esse deriuatiuo nostri, quàm primitiuo nostrum, licet hac ratione non uteremur. Nec usquam contrarium exemplum reperire contingit, nisi unum in epistola quadam Ciceronis ad Curionem sic dicentis: Eam autem unius tui studio me assequi posse confido, quod & sic defendi posset, studio pro gratia et fauore, uel amore aliorum erga te, ut apud Horatium ad Iunium: Ne studio nostri pecces: tamen malim dicere id factum esse uitio librariorum. Ac ne semper culpam reijciam in librarios falsò, dabo argumentum cur & prius, & nunc merito in illos impetum faciam. In proxima statim epistola legitur bis, tyranno P. Lentulo, pro eo quod est, tribuno plebis. Et in præcedente libro ad Lentulum, qui est illius operis primus, bis etiam idem uitium est in secunda, & XI. epistola. Et quum omnia ut reor (maximã enim partem

tem uidi) exemplaria, quæ in Italia ſunt, mendoſa & deprauata hoc uitio eſſent, nullus tamen flagitium animaduerterat. Itaque ſicut nunc illud emendauimus, ita hoc quoque emendare, & in priſtinam ſyncæritatem reſtituere audeamus, ſic: Eam rẽ tuo unius ſtudio me aſſequi poſſe confido. Nec alia cauſa factum eſt, ut Terent. dixerit, ſaluus ſum meo præſidio, atque hoſpitis: non præſidio mei atque hoſpitis. Quem imitari Petrarcha ſi ſciuiſſet, non titulum operi ſuo indidiſſet de ſui & aliorum ignorantia, ſed de ſua. Aliud nanque eſt ignorantia ſui, aliud ignorantia ſua: Si tamen ſenſit de ignorantia quam de ſe habuit, rectè dixit. Et uulgo dicimus, ſcio tuas diuitias, qui te pauperem quereris, non tui diuitias. Aſpice liberos meos, qui dicor orbus, non mei liberos. Cernant ſua prædia, qui mihi unum fundum inuident, non ſui prædia. Vbi non modo genus diſſimile eſt antecẽdẽti & relatiuo, ſed etiam numerus. Quanquam (quod ualidiſſimum eſt) ingens differentia ſignificationis eſt inter primitiua pronomina, et deriuatiua. Sed iſta omnia fieri cogit, quòd non licet primitiuis genitiuis dare ſignificationem actiuam. Cuius rei & illud maximum argumentum, & apertiſſimum eſt, quod ſubijciam, nulli adhuc grammaticorum intellectum: quòd dicimus mea, tua, ſua, noſtra, & ueſtra, intereſt & refert, non autem mei, tui, ſui, noſtri, & ueſtri. Eſt autem illud mea tua, non ex parte ante (ut quidam uolunt) ſed ex parte poſt, non aliter quàm quum dicimus, hoc intereſt illius, quaſi hoc eſt officium illius. Ita hoc intereſt mei, ſi liceret mei aliter accipere quàm paſſiue. Nunc dicimus mea in uoce poſſeſſiua, ſed tamen ut ſit primitiuũ & ſubſtantiuum, & non adiectiuum. Denique ita ac ſi diceremus mis, regi autem à parte poſteriore, atque ideo hoc uerbum habere ante ſe nominatiuum, ſicut ſum, es, eſt. Sed in neutro genere quis dubitet, quum omnia plena ſint exemplorum? Cicero pro Plãcio: Si quid mea minus intereſt, id te forte magis delectat. Et pro eodem: Non ſolum quid cuique debeam, ſed quid cuiuſque interſit. Et pro Sylla: Veſtra enim, qui cum ſumma diligentia, & integritate uixiſtis, maxime intereſt. Et pro lege Manilia: Illud primum parui refert. Vbi etiam dicere poſſumus, illud mea parui refert. Sed hoc nihil ad preſens tẽpus. Hæc omnia reſoluuntur in uerbum ſubſtantiuum, hoc modo: Si quid minus meum eſt, quid cuiuſque eſt, ueſtrum eſt hoc maxime. Illud parui momenti eſt, ut appareat non differre naturam uerbi ſubſtantiui, et horum duorum imperſonalium uerborum, niſi quòd illud naturaliter poſt ſe nominatiuum poſtulat, hæc genitiuum, ſed actionis ſiue poſſeſſionis more uerbi ſubſtantiui. Sed hoc in cæteris nominibus, ac prono-

minibus nihil dubitationis habet, quorum genitiui actiue, passiue, possessiue, & si quis est alius modus, accipiuntur. Mei autem, tui, sui, diuersam naturam habent. Quid igitur faciendum erat? hæc passiue accipiuntur, nō actiue nec possessiue. Illa uerba post se uolunt genitiuum actiuum, siue possessiuum. Danda ergo fuit uox possessiui pro significato primitiui, non genitiuus possessiui, qui idem erat, qui est primitiui, non genitiuus possessiui, qui idem erat, qui est primitiui, sed ablatiuus, qui natura est genitiuo simillimus, & in genere fœminino, uel tanquam medio trium generum: uel suauitatis gratia: ne durum uideretur meo, tuo, suo, nostro, & uestro. Ideoq; hi ablatiui iunge sibi patiuntur adiectiua illa, tanquam actionem possessionemq; significantia in genitiuo, ut supra demonstrauimus, sic mea solius interest, tua unius refert, sua ipsius interest, non mei solius, tui unius, suiipsius, nisi in alia loquēdi figura, de qua mox subijciam. Vnde maxime palàm fit, nunquam hos genitiuos sumi nisi passiue, ut habeo curam mei solius, non meam solius: habeo curam tui unius, non tuam unius: unusquisq; curam gerit suiipsius, non suam ipsius, Cur ita? quia passio hic significatur, ubi superius uel actio, uel possessio. Cuius rei unum exemplum suffecerit ex Terentio: Hem tot mei solius solicati sunt causa, ut me expleant. Et planum quidem iam facimus, tres genitiuos mei, tui, sui, passiue semper poni: meus, tuus, suus, plerunque possessiue. Ideoq;, cum utendum est illis primitiuorum genitiuis, mutari sonum de i, in a. Nūc aliqua addenda sunt de his dictionibus, quæ legitime coniunguntur cum huiusmodi pronominum genitiuis: nec enim omnes possunt. Ante omnia nullum substantiuum in consortio suo sustinent. Vt, fili noli domo recedere respectu mei patris. Quod non tam placuisse Prisciano reor, quàm per imprudentiam esse lapsum, quum dicit, mei Prisciani eges. tui Prisciani egeo. Et alibi: Ego Vergilius, tu Vergilius, ille Vergilius, mei Vergilij, tui Vergilij, illius Vergilij. Hæc enim oratio declarat meum Priscianum, Vergilium'ue, aut tuum: non me Priscianum, Vergilium'ue, aut te: non aliter quàm si dicas, eges mei patris, ego tui domini. Quod profecto non est primitiuorum ab eo, quod est ego et tu, sed deriuatiuorum, ab eo quod est meus & tuus Neque discrimen facit, quòd hic appellatiuum nomen est, ibi proprium. Vergilius:

Si qua tui Corydonis habet te cura, uenito. Et alibi:

Aeneæ mihi cura tui. Et iterum:

Aeneæ mei. Quæ à meus, tuus, non ab ego, tu, ueniunt.

Itaque sic emendemus Priscianum, qui quum de lingua latina composuit, antiquitatem omnem corrigens, nomen suum latine proloqui nesciuit.

uit. Mei, qui sum Priscianus, eges: tui ego, qui Priscianus es, uel me Prisciano eges: te Prisciano ego, uel tui uel te Prisciano ego. Nã illud Apostoli ad Corinthios: Salutatio mea manu Pauli, é Græco est sumptum: ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ παύλου. Tertiũ uero exẽplũ quod idẽ protulit, illius Prisciani eget, recte dicitur. Non habent enim cætera pronomina ancipitem naturam, ut illa tria, de quibus diximus. Adeóq; uerum est, hos ipsos genitiuos respuere consortium substantiui, ut ne in possessiuorum quidem forma illud pati uelint. Vidimus licere dicere, meam unius operam, tuum solius studium: Non tamẽ dicemus, meum Laurentij studium, suum Prisciani prædium, sed meum studiũ, qui sum Laurentius, prædium suum, qui est Priscianus. Neque tamen ob id excludo, si genitiuos hos passiue accipiamus, eo modo quo exemplũ ponemus. Nam (ut superius docui) aliquando duos genitiuos alterum actiue, alterum passiue positum uidemus unà iungi, ut quid de P. Licinij Crassi iuris & ciuilis, & pontificij studio loquar? Ita fit in pronomine, ut idem autor ad Atticum: Mihi fuit & laudis nostræ gratulatio tua iocunda, & timoris consolatio grata. Et iterum: Vehemẽterq́; tua fui memoria delectatus. Quod si igitur hæc pronomina, siue in genitiuo passiue, siue mutata in uocem possessiuorum actiue non admittunt genitiuos substantiuorum, nunquid admittunt omnium adiectiuorum? Non opinor: sed proprie solorũ participiorum, participialiumq́; gerundiuorum, & frequentissime illorum trium (ut quidam uolunt) pronominum unius, solius, ipsius, & si qua alia, quæ rara sunt, de quibus mox dicam, per genitiuum cum participio. Cic. ad Lentulum: Quocunque tempore mihi potestas præsentis tui fuerit.
Per fœmininum, sed cum gerundio. Ouidius heroidum:

Copia placandæ sit modo parua tui.

Per uocem mutatam in possessiuum, ut ad Ciceronem Cato: Libenter facio, ut tuam uirtutem, innocentiam, diligentiam cognitam in maximis rebus domi togati, armati foris pari industria administrare gaudeam. Cicero de Oratore, L. Crassum quasi colligendi sui causa se in Tusculanum contulisse. Sed hoc gerundium est, & ea exempla, quæ supra attuli, quorũ unum fuit, Sustulit de latere meo ancillæ tuæ dormientis: ad quod pronomen malo referri illud dormientis, quod est adiectiuum, quàm illud ancillæ, quod est substantiuum: ita ut, si abfuisset participium, uix tolerabile fuerit futurum, quale Boëtij: Solantur mœsti nunc mea fata senis. Quintilianus etiam solet omittere pronomẽ, ut: Accepi fateor illum, qui solus quoque non sequebatur, quem non gaudium redemptionis, non lætitia prælati, non hortantis erexit pa-

tris amplexus. Et in eodem libro: Rus, seruulos, penates, & omnia utiliora properanti festinatione parentis addixi. Omisit sui, ut esset, non lætitia sui prælati: & meus, ut esset, non meus hortantis amplexus. Et iterum mea, ut esset quoque festinatione mea parentis. Poëtæ etiam frequenter. Ouid. heroidum:

Denique quisquis erat castris iugulatus Achiuis,
Frigidius glacie pectus amantis erat.

Id est, meum amantis. Idem:

Illa meis oculis species abeuntis inhæret,
Quum premeret portus classis itura meos.
Ausus es amplecti, colloq; infusus amantis,
Oscula per longas iungere pressa moras.

Id est, tua abeuntis, & meo amantis.
Idem in eodem opere, sed inusitatius:

Et flesti, & nostros uidisti flentis ocellos.

Nostros dixit pro meos, & flentis pro flentium. Est enim illud flentis genitiuus singularis, nō accusatiuus pluralis: quod accentus probat, quum tales accusatiui habeant ultimam longam, quæ hic non est. Hoc dixi, quia quidam hunc locum exponunt per accusatiuum. Illa diuersitas numerorum, meos siue nostros amantis, uix alij, quàm poëtæ permissa est. Postremo hæc pronomina, siue in primitiuorum genitiuis, siue in possessiua uoce (ut dixi) maxime gaudent illis tribus unius, solius, ipsius, quorum multa exempla iam protuli. Nec ab re fuerit, sicut unius, ita duorum, trium, quatuor posse dici. Item omnium cuiusque, plurium, & si qua sunt adhuc: ut uestram duorum, uel uestram trium, uel uestram omnium operam desidero, pro uestrum. Cicero de oratore lib. III.

Sed uoluntati uestræ omnium parui.

Cuiusque, aptius cum pronomine sui, siue suus coniunguntur, ut uellem nosse quæ sit sua cuiusque sententia, non sui cuiusque. Brutus ad Ciceronem:

Qui uestris paucorum respondeat laudibus, pro uestrum.

Verum iam huic quæstioni finem imponamus.

De Meme, Tete, Tutu, Sese. Cap. II.

Eadem ferè hæc tria pronomina geminari etiam solent: priora quidem per figuram meme, tete: tertium sine figura. Vergilius in nono,

Meme, adsum qui feci, in me conuertite ferrum

O Rutuli. Et in undecimo:
Meme duce ferrum
Corripite o Rutuli. Et in XII.
Verte omnes tete in facies.
Sed hoc uideri potest esse sine figura. Non enim est ita acre & ardēs, ut apud Quintil. Tete hoc loco mulier interrogo. In nominatiuo plane semper figuratum est, ut Cic. in Antonium: Tutu faces illas incendisti. Sese (ut dixi) nunquam figuratum est, ut idem: Hic uiri fortissimi sanguine aspersus sceleratum gratulātibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese, id est se.

De nostrâs, Vestrâs, & Cuiâs. Cap. III.

Ostrâs, uestrâs, et cuiâs, non tantum patriam, nationemq; innuunt, sed etiam partes, & quasi sectam, ut uestrates philosophi, non sunt ita populares & fauorabiles, ut nostrates: qui ab Epicuri schola prodierunt. Et, cuiates philosophi uos estis? Stoicine, an Academici, an Peripatetici, an nostrates Epicurei? Cic. Putares'ne unquam accidere posse, ut mihi uerba deessent, non solum ista uestra oratoria, sed hæc etiam leuia nostratia.

De Iste & Ille. Cap. IIII.

Ste & ille (si audire Priscianum uolumus) hoc differunt, quòd iste spatio propinquiore, ille autem longiore intelligitur: cuius autoritas plurimos in errorē induxit, qui pro istud dicunt illud, ueluti si ad hominem longe positum scribas, si quid noui in illa urbe est, mihi notum facias, pro eo quod est in ista urbe. Quod non mediocre peccatum est. Nam de me loquens dicere debeo, hoc caput, hæc manus, hæc ciuitas. De te uero istud caput, ista manus, ista ciuitas. De tertia autem persona, illud caput, illa manus, illa ciuitas. Cicero in Antonium: Remoue paulisper istus gladios. Et in eodem lib. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate tantum uini in Hippiæ nuptijs exhauseras, ut tibi necesse esset in cōspectu populi Rom. uomere postridie. Hoc est istis tuis faucibus, istis tuis lateribus, ista tua firmitate. Vnde nascuntur aduerbia istic, istinc, istac, istuc, istorsum, istò. Vt idem ad Valerium iurisconsultum: Qui istinc ueniunt, aiunt te superbiorem esse factum, id est qui ab ista prouincia in qua agis, huc in Italiam, Romamq; ueniunt. Aliquando tamen iste accipitur pro hic, ut idem & in eundem: Cum isto tempore stent cum gladijs armati. Et Quintilianus: Iuuenis iste, de quo summa in rebus humanis monstra gignuntur. Et iterum: Iuuenis iste patris sui hæres solus inuentus est. Ille quoque nonnunquam per dignitatem, aut per eminentiam ponitur, indicans esse, quod omnes debeant nosse, ut Ale-

xander ille Magnus: ille Censorius Cato, Architas ille Tarentinus.

De Hic, Is, Idem & Ad hoc. Cap. V.

h Ic, & is habent potius illam (de qua modo memini) Prisciani differentiam, ut hic spatio propinquiore, is uero longiore intelligatur. Multis tamen in locis utrunque locum habet: ut qui præfert uirtutem diuitijs, is sanè fortis est, uel hic sanè fortis est: uel per compositionem, ut quæcunque mulier adultera, eadem uenefica est. Et ferè per hæc duo pronumina licet sic loqui, nec per ulla alia, licet poëtæ utantur ille pro is, quia amborum eadem penè significatio est. Vt Horat. de arte poëtica:

Qui didicit, patriæ quid debeat: & quid amicis:
Quo sit amore parens: quo fratrer amandus, & hospes:
Quod sit conscripti: quod iudicis officium: quæ
Partes in bellum missi ducis: ille profecto
Reddere personæ scit conuenientia cuique.

Quare sanctis uiris è Græco transferentibus sic permittamus dicere: non, qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem deus commẽdat. Possunt autem hæc eadem duo, de quibus loquor, pronomina, & alio modo usurpari. Vt Alexander paruis copijs fretus, superauit Darium cum infinito exercitu, & id in adolescentia, uel & hoc in adolescentia. Item & hoc modo: Pauca uestis, & ea detrita & sordida: potius quàm & hæc. Paucis nummis superbit, nec ijs suis, sed aliunde corrogatis: potius quàm & his. Idem, quod est ab Is compositum, quasi pro etiam poni solet, ut Cicero: Et huic coniuncta est beneficentia, quam eandem uel benignitatem, uel liberalitatem appellari licet: id est, quam etiam. Quintilianus: Si causam ueneficam dicat adultera, non M. Catonis damnata iudicio uidetur, qui nullam adulteram non eãdem esse ueneficam dicit. In hoc pronomine, Idem, annotaui quiddam dissimile ab Is: Ibi potest addi copulatiua, hic non potest: Quod tamen affirmare non ausim, ut quamcunque in sedem migrat apium rex, in eam & apes ipsæ comitantur At si dicam, in eandem, tollam copulatiuam, sic: in eandem apes ipsæ comitantur. Nam Idem habet in se uelut uim copulatiuæ. Hoc compositum cum præpositione Ad, significat præterea, ut apud Sallustium: Cognoueram paruis copijs bella gesta cum opulentis regibus, ad hoc sæpe fortunæ uiolentiam tolerasse, facundia Græcos, scientia belli Gallos ante Romanos fuisse.

De præpositione Cum. Cap. VI.

c Vm præpositio, per appositionem non iungitur rei notanti instrumentum, sed comitem. Et hoc est quod Quintilianus ait:

Vt

Vt quæramus nunquid apud nos sit uis quædam septimi casus, & apud Græcos sexti. Nam, inquit, quum dico hasta percussi, non utor ablatiui natura, nec, si idem Græce dicam, datiui. Propter quod Seruius, & quidam alij planè affirmant esse septimum casum. Quòd autem non utamur ablatiui natura, hanc causam existimo, quòd ablatiuus aut ui nominis regitur, aut ui uerbi, aut aduerbij, aut postremo intercedente præpositione, quorum nihil hic fit, nisi uolumus errorem quorundam sequi, qui subintelligunt præpositionem cum. Et quomodo subintelligi potest, quæ ne poni quidem potest? Nam percussi cum hasta, inauditum est: instrumentum enim percussionis hasta est. Peccauitq́; nó incelebris huius ætatis uir, qui scripsit: gladium, qui cum se percusserat, eduxit. Percussit igitur gladio, non cum gladio. Impuli te pugno, non cum pugno, Video te oculis, non cum oculis, Tango te manu, non cum manu. Deleuit epistolam lachrymis, Abstersit sordes aqua, siccauit cretam, liquefecitq́; ceram igni: non autem cum lachrymis, cum aqua, cum igni. Sed hoc fefellit, quòd aliquando illa præpositio uideri possit iuncta nomini instrumentum significanti: ut, Acceptus est à nobis cum honore, Magna cum beneuolentia scripsit, Cum mira affabilitate me allocutus est, Cum dira truculentia me aspexit. Veruntamen hi ablatiui instrumentum non significant, sed comitem. Siquidem acceperunt me homines instrumento corporis, non honoris, sed honore comite. Scripsit ministerio manus, non beneuolentiæ, sed hac socia: allocutus est lingua operatrice, affabilitate præsenti, & aspexit instrumento oculorum truculentia suffusorum, quæ nihil facit ad ipsam inspectionem, sed oculi. Sunt qui uelint Priscianum sensisse cum hasta percussi, dici posse, uel hanc præpositionem subintelligi. Ego uero affirmo neminem antiquorum neque protulisse hanc, neque subintellixisse.

De Circiter. Cap. VII.

c Irciter Priscianus inquit ad tempus solum pertinet, ut circiter calendas Ianuarias. Imo & quidem frequentius ad numerum, ut circiter duo millia militum, circiter decem milliariorum. Sed aliquando etiam ad locum, ut Cassius Hemina, lapidem fuisse quadratum circiter in media arce iunctum candelis quoque uersum.

De Versus & Vsque. Cap. VIII.

u Ersus contra naturam præpositionis semper postponitur: ut Italiam uersus, Megaram uersus. Liuius: Duo Romana uno loco propius Albã, tria Albana Romam uersus. Sallustius: Deinde Philenorum aræ, quem locum Aegyptum uersus, finem imperij habuere Carthaginienses. Cicero de diuinatione: Qui cum exer-

citu lustrato Aretium uersus castra mouisset. Sursum, siue Susum uersus frequenter legimus. Nonnunquã dicitur uersum, sicut aduersum. Nam ita uersus, sicut aduersus, unde quoquo uersus, & utroque uersus, id est in unamquanque partem, & quocunque, & in utranque partem, & deorsum uersus. Atque nescio, quomodo non reperio hanc inter præpositiones esse numeratam, an quia postponitur, & non præponitur? Ne tenus quidem præponi solet, de qua nunc dicam. Et tamẽ est præpositio: an quia uice præpositionis non fungitur, quoties alia adest præpositio? ut ad occidentem uersus: quo quidem modo aduerbiũ est, ut Vsque, quæ & ipsa sic aliquando in oratione collocatur, ut ad occidentem usque.

De Tenus. Cap. IX.

t Enus (ut dixi) semper postponitur. Atque in singulari utiq; cum ablatiuo, ut hactenus, quatenus, uerbotenus, capulo tenus. In plurali uero cum genitiuo etiã, non solum cum ablatiuo. Sed, quantum ego sentio, cum genitiuo tunc aut necessario, aut uenustius fit, præsertim more Græcorum, quum res est uel gemina, uel numero singulari carens. Neque hoc apud poëtas modo, sed etiam apud oratores. Vergilius:

Crurum tenus hispida nanti. Et iterum:

Et crurum tenus à mento palearia pendent.

Quintilianus in XII. Sed ille uir bonus, qui hæc nõ uocibus tantum sibi nota atque nominibus, aurium tenus in usum lingua perceperit: sed qui uirtutes ipsas penitus mente complexus ita sentiet. Cælius: Iã illi rumores de comitijs Transpadanorum Cumarum tenus caluerũt. Curtius: Pauci hostium tenus exacti penetrauere ad portum. Est autem significatio usque ad, Vmbilico tenus, usque ad umbilicum: Aethiopia tenus, Nilo tenus, usque ad Aethiopiam, & Nilum: Aliquando etiam pro non ultra: ut gessit consulatum titulo tenus, id est non ultra quàm titulo: cuiusmodi nonnulla ex superioribus exemplis sunt.

De Pridie & Postridie aduerbijs. Cap. X.

p Ridie & postridie, quemadmodum tenus, genitiuo seruiũt, & nonnunquam etiam accusatiuo. Vt pridie illius diei, postridie nonarum Decembrium. Cicero ad Atticum: Pridie compitalia memento. Titus Liuius libr. VII. Etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum. Inde ut postridie Calendas, ac nonas eadem religio esset, traditum putant. Idem libro quadragesimooctauo: Pridie Parilia medio fermè die atrox cum uento tempestas coorta. De quo uide plura in nudiustertius.

De Hei,

De Hei, Heu, Eheu, Væh, & Procul. Cap. XI.

Ei quoque, & heu simile quid obtinent, tamen alterum dativo, alterum accusativo iungitur, ut:

b

Hei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo

Hectore. Terentius: Heu me miserum. Et ferè cum huiusmodi pronominibus. Nam cum alio nomine frequentius per exprobrationem, ut Vergilius: Heu stirpem invisam. Et Plinius libro VII. Heu dementiam ab his initijs existimantium ad superbiam se genitos. Aliquando etiam cum nominatiuo, ut idem Vergilius: Heu pietas, heu prisca fides. Terentius in Adelphis: Heu misera. Illud uero in Psalmo: Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, nescio an uitio factum sit librariorum: quale illud in Euangelio: Ascendit in arborem sycomorum, quia inde transiturus eras: quod scribendum est, illac. Et illud ad Romanos: Tu autem cum oleaster esses, insertus es, pro insitus. Et in Actis apostolorum: Egressi sumus foras portam iuxta flumen, pro extra portam. Eheu nulli casui seruit. Vergil. in Bucolicis: Eheu quid uolui misero mihi? Væh quoque datiuo. Martialis:

Capere causidicus fertur mea carmina, qui sit
Nescio: si sciero, uæh tibi causidice.

Hæc appelles licet siue aduerbia siue interiectiones (nam hanc inter partes orationis non numero) siue etiam præpositiones. Procul apud quosdam casui seruit, ut apud Curtium: Procul urbem.

Quòd quædam comparatiua, et superlatiua aduerbia, seruiunt accusatiuo. Cap. XII.

Omparatiua aduerbia, & superlatiua præter suam constructionem ablatiui & genitiui, ut scribo melius te, & optime omnium: aliquando seruiunt accusatiuo, utique ea, quæ à præpositionibus ueniunt, illarum naturam seruantia. Cicero ad Octauium: Quum castra medio itinere longius aduersariorum castris, & propius urbem mouerentur. Idem ad Atticum: Tamen esse officium meum putaui, exercitum habere, quamproxime hostem. Sallustius: Proxime Hispaniam Mauri sunt. Nec hæc regere possunt datiuum, ut Prisciano placet, quale uult esse, Quum propius stabulis armenta tenerent. Datiuus hic non regitur natura comparatiui, sed ipsius nominis, non aliter quàm si dicam, nauigo te propinquius terræ. Et quoniã ipsa rei seriæ quædam de complexu orationis dicere incepimus, iam de hoc ipso disseramus, simulq; de natura indeclinabilium dictionum quarundamque aliarum: ab eo potissimum incipientes, quod huic loco simillimum est.

c

De O, uel prolata, uel omissa. Cap. XIII.

Fortunati, quorum iam mœnia surgunt,

ô Aeneas ait. Et alibi:

O` fortunatos nimium, sua si bona norint, Agricolas.

Hic accusatiuus est, ibi uel nominatiuus, uel uocatiuus esse potest. His enim tribus casibus indifferenter autores utuntur. Cicero: O` uariam, uolucremq; fortunam. Neque hoc in tertia persona tantum, sed etiam in prima, & secunda, ut idem: O` me miserum, o` te felicem. Etiam non apposito pronomine, ut idem: O` miserum, & detestabilem hominem, si hæc ignoras. Idem: O` te miserum, O` te infelicem: quæ exclamatio ad omnem affectum conuenit, uel miserationis uel indignationis. Simili modo in nominatiuo, & uocatiuo, ut idem: O` fortunata mors, quæ naturæ debita, pro patria est potissimum reddita. Et iterũ: O` magna uis ueritatis, quæ contra omnium ingenia, calliditatem, solertiam, contraq; fictas hominum insidias se per se ipsa defendit. Idẽ: O` nox illa, quæ penè æternas huic urbi tenebras attulisti. Et iterum: O` Nonæ illæ Decembres, quæ me consule fuistis. Aliquãdo ab illo supersedemus, utique in re leuiore, neque ita magni caloris. Vt indignũ facinus, & hominem nequam, qui non dubitaret uel in foro alea ludere, uel cum lege de alea condemnatis: Ciceronis uerba sunt in Antonium. Et Plinius Iunior ad Octauium: Hominem te patientem, uel potius durum, ac penè crudelem, qui tam insignes libros tandiu teneas. Quòd si excandesceremus, dicendum esset, O` hominem nequam, & o` hominem patientem. Aut sine indignatione, ut apud Val. Maximũ lib. III. Sed mihi uti ista conditione uitæ non est opus, sine ullis imaginibus, nobilem animum. Aliquanto hoc remissius est, quàm si dixisset: o` animum sine ullis imaginibus nobilem, id est sine maiorẽ nobilitate nobilem. Idemq; Terentius leuioris caloris interiectione usus est:

Hui tam graueis rastros quæso.

Sed hoc simile eius speciei, cuius mentionem modo faciam.

De me cum infinitiuo, uel accusatiuo. Cap. XIIII.

Mè'ne incepto desistere uictam,

m Nec posse Italia Teucrorum auertere regem? Et iterum:

-Me'ne Iliacis occumbere campis

Non potuisse? tuaq; animam hanc effundere dextra?

Hæc Vergil. Ad Terentiam autem Cicero: Me miserum, te in tantas ærumnas propter me incidisse? Et iterum in Bruto: Tum Brutus admiratus, tantam'ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem senserit, quantum flagitij commisisset. In his omnibus placet mihi subintelligi, uerè'ne ita est, me non posse auertere Italia re-

gem

gem Teucrorũ? & cætera. Plinius Iunior ad Adrianum: Hominem'ne Romanum tam græce loqui? id est uere'ne ita est? uel oportuit'ne? siue oportet? Terentius in Andria:

Seruo'n' fortunas me commisisse futili?

De En & Ecce, suis'q; compositis. Cap. XV.

e N, & ecce in eadem penè significatione amant nominatiuum et accusatiuum: apud Comicos uero hem pro en, affectui seruiens, quo oratores non utuntur: quemadmodum nec ast pro at, quod est poëtarum, syllabam illam breuem interiectione s, longam facientium. Adiungitur autem en nominatiuo pariter, & accusatiuo, tum indicando, tum exprobrando. Indicando, Verg.

En Priamus, sunt hic etiam sua præmia laudi:

Exprobando: En agros, & quam bello Troiane petisti Hesperiam, metire iacens. Seneca in Agamemnone: En paridis hostem.

Iuuenalis Satyra secunda:

En habitum, quo te leges, & iura ferentem
Montanum positis audiret uulgus aratris.

Oratores sæpius exprobrando, & sæpius per nominatiuum. Quintilianus: En improbitas. Cic. En crimen, en causa, cur regem fugitiuus, dominum seruus accuset. Ecce, similiter cum utroque casu iungitur, ut idem: Ecce tibi status noster. Cum accusatiuo autem non memini me apud oratores legisse, sed ne apud poëtas quidem. Nam illud apud Terent. in Eunucho: Ecce autem alterum, nescio quid de amore loquitur. Alter scribi debet, non alterum, Donato quoque probante. Sed demus aliquando reperiri, ut semel apud Plaut. in Bacchidibus: Opus'ne erit tibi aduocato tristi, iracundo? ecce me. Eccum, eccam, eccos, eccas: ellum, ellam, ellos, ellas, ab ecce composita sunt, & secum uidentur gerere casum, sed non gerunt, quæ Priscianus ita resoluit, Ecce eum, ecce eam, ecce eos, ecce eas: ecce illum, ecce illam, ecce illos, ecce illas. Sergius quoque commentans Donatum ait, nihil significat ellum, nisi ecce illum. Pauloq; post: Quum ergo ellum sit ecce illum, & ellam ecce illam, nihil possumus dicere nisi magis demõstratiue. Sed pace Prisciani, Sergij'q;, & aliorum, hoc nec uerum, nec conueniens significatum est. Nam inter ecce eum, & ecce illum, quid interest? Potius dicendum erat: eccum, ecce hunc: eccos, ecce hos, de quibus agimus. Talis erat conuenientior interpretatio, sed quæ nec uera foret. Resoluuntur enim hæc per aduerbia, non per pronomina: eccum ecce hic, subintellige uirum, de quo agebamus: eccum ecce hic, subintellige fœminam, de qua mentio erat. Ellũ, ellam, ecce illic uirũ, fœminam'ue, subintellige, de quo, de qua'ue agitabatur. Nam, ut de homine, qui ante conspectum nostrum adest, recte

dicas, ecce ille, uel ecce ego, siue ecce illum, uel ecce me: ita male loquaris, ellum hominem, uel ellum me: & rursum de longe posito, eccum. Terē. Eccum Parmenonem, & eccum me. Nempe non ecce eum Parmenonem, quasi aliquis alius sit, praeter hunc, Parmeno. Et ecce eum, me, quem me, & quem eum quaeris. Plaut. in Menaech. Atque eccam. Et in Mercatore, Ecce illum uideto: Eccum ergo Parmenonem, id est ecce hic Parmenonem, & eccum me, id est ecce hic me. Et ellum Parmenonem dicentes, non sic loquimur quasi de parum noto, ut solemus, quum dicimus, ecce ille Parmeno, quasi ille tibi incognitus, sed auditus. Ellum igitur Parmenonem significat, ecce illic Parmeno, siue Parmenonem. Sed an possit ecce habere accusatiuum, non ante indubitatum habebo, quàm exemplum uidero, nisi illud tale sit apud Verg.

En quatuor aras,
Ecce duas tibi Daphni, duoq; altaria Phoebo.
Pocula bina nouo spumantia lacte quotannis,
Craterasq; duos statuam tibi pinguis oliui.

Sed de prosa magis dubitare me dico.

De Age, Agite, & Agedum. Cap. XVI.

Age, singularem numerum desiderat, Agite plurale. Agedū uero non singularem tantum, sed etiam pluralem. Neque id modo in carmine, ut Propert. Vos agedum, sed etiam in prosa, ut Quint. Agedum (si uidetur) extra portas prospicite squallida arua, & spinis obsitas segetes, et semesos arborū truncos. Cic. Agedū conferte nunc cum illis uitam P. Syllae uobis, pop. Romano notissimam.

De An, & Aut, Ne, Vel, Ve, & eorum compositis. Cap. XVII.

An, & aut, coniunctiones sunt, Quintilianus inquit, Male tamen interroges, hic, aut ille sit. Nos quum talem tantumq; autorem habeamus, tamen plerique multis iam seculis peccauerunt, ac peccant: quod grande flagitium est. Sed duae causae eos decipiunt. Ferè enim nunquam decipimur, nisi mendaci quadam specie ueritatis, &, ut inquit Horatius: Decipimur specie recti. Vna, quòd interpretantes è Graeco non reperimus hanc apud illos differentiam. Quippe, quum Graeci unam tantum habeant utrique nostrarum respondentem, putant pro una uoce graeca, unam latinam posse sufficere. Altera, quod reperiunt apud nos in interrogando, aut. Et primae quidem opinioni hoc responsum sit, eos male mereri de lingua latina, qui dimidium uerborum fastidiunt. Nam plerunque utuntur, aut, more Graecorum, & interrogando, & sine interrogatione: an, omnino relinquentes. Sequenti (quod tamen caput huius erroris est) ita respondemus, si paulo diligentius aduertissent: non in aut, sed in an interrogationem

tionem consistere deprehendissent, ut apud Ciceronem: An uero Romulus ille, aut pastores, aut conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur? Non est hic multiplex interrogatio, quasi de horum singulis interrogaretur, sed duplex, sic: Nunquid Romulus hæc omnia fecit eloquẽtia? Hæc una pars est interrogationis: supple an non fecit? Et hæc erit altera pars. Item: Es tu Stoicus, aut Epicureus, aut Peripateticus, aut Academicus? Hæc interrogatio & bene dici potest, & male. Nam si nõ constet interroganti te esse philosophum, bene interrogauit, supplẽdáq; est duplex an, sic, Es'ne tu Stoicus, aut Epicureus? & cætera, an non? Sin constet illi te esse philosophum ex aliqua illarum sectarum, sed cuius sis ignorans de ipsa interroget, male quæsiuit: cum an, non aut dicendum fuerit: &, ubi nos modo posuimus duplex an, omittendum sit, sic: Es tu Stoicus, an Epicureus, an Peripateticus, an Academicus? quæ interrogatio potest tendi in infinitum. Illa uero semper est duplex: hic ad singulas particulas binæ interrogationes sunt, ibi in uniuersum duæ. Quum enim quæro an Stoicus, subintelligitur altera interrogatio è diuerso, sic, an non? Item es'ne Epicureus, an non? es'ne Peripateticus, an non? es Academicus, an non? Afferamus aliud apertius exemplum. An est hic illo nobilior, an plus pro salute mea laborauit? an cui homines magis cupiant? an formosior, & magis dignus, cui filiam meam collocem? Hic octo interrogationes sunt, quia octies interrogatio repetitur. Ibi semper duæ, quia bis semper repetitur. Ex quo patet non esse interrogationem in aut, sed in an. Interrogationem inquam contrariorum: qualis est illa, quid dicam? aut quid non dicam? Inter hæc non ambigimus, sed ipsa ambo simul ambigimus. Secus in illo, abeam, an maneam? De duobus ita quæro: ut, utrum mihi faciendum, & utrum non faciendum sit, dubitem: Ideóq; non solum interrogando, sed citra interrogationem quoque utimur an, ubicunque aliquid contrarietatis inest. Vt dubito, an uiuat pater, an mortus sit: & in maiori numero, Nescio, an pater Romæ sit, an ualeat, an uiuat, an uenturus ad me sit. Muta uerbum dubitationis, & inscientiæ in dissimile aliud uerbũ, sic, Scio, an pater uiuat, an mortuus sit, male locutus es, Bene autem nescio, an pater uiuat, an mortuus sit. Itaque uerbis huiusmodi dubitationis, & inscientiæ damus subiunctiuum cum an, uerbis uero opinionis, & scientiæ indicatiuũ cum quòd, & aut, sic, Opinor, quòd pater aut mortuus est, aut grauiter ægrotat. Quod præceptum est de an, hoc quoque sit de ne, quæ plerunq; una, soláq;, et semper in parte prima collocatur, ut bonus'ne uir est, an malus? Aliquando cum socia, sed id sæpius apud poëtas, ut Verg. in pri. lib. Aeneid.

Qui teneant (nam inculta uidet) homines'ne, feræ'ne,
Quærere constituit, socijsq; exacta referre.
Sæpe hoc modo, Illuc eam, nec'ne, ignoro, hoc est dubitatiue. Interrogatiue quoque, ut pro Flacco Cicero: Vtrum uultis prætori Flacco licuisse, nec'ne? id est licuisse, an non? Quidam superuacue addunt alterum an, sic, Nescio, an bene faciam, an nec'ne. Atque ut ostendi quosdam errare in aut, non uidentes in quo differat ab an, ita quidam faciunt in uel, putantes poni pro an, id est interrogatiue uel dubitatiue, siue ignoratiue: ut istud est aurum, uel orichalcum? nescio si sit aurũ, uel orichalcum: imo scis quòd est aurum, uel orichalcum. Et neuter uestrum dubitat, quòd uel hoc, uel illud est: sed nescitis an hoc, an illud sit. Ideoq; & tu interroga aurum'ne sit, an orichalcum: & tu responde, quòd nescis, an sit hoc, an illud. Illud autem, quod est apud Quintilianum: Quærendumq; arbitrantur iustum'ne sit sacrilegium appellari, quod obijciatur, uel furtum, uel amentiam: potest quibusdam mouere dubitationẽ, quasi in re dubia loquamur per uel, atq; ideo ipsum misceamus cum ne, siue an. In quo minime dubitandum nobis est. Talis enim ibi locutio est: quærendumq; arbitrantur, iustum'ne sit appellari aliquid nomine sacrilegij, an non? uel iustum sit aliquid appellari furtum, an non, uel aliquid sit iustum appellari amentiam, an nõ. Ve magis accedit ad uel, quàm ad an, ut duobus tribus'ue mensibus, id est duobus uel tribus mensibus. Raroq; reperitur geminatum, nisi adiuncta si: ut siue hoc siue illud: aut adiuncta ne, pro ut non: apud eũdem: Cauendum etiã ne'ue sit maior translatio, quàm oporteat, ne'ue (quod sæpe accidit) minor, ne'ue dissimilis. Cicero: Ita iũgetis, ut ne'ue aspere concurrant, ne'ue uastius diducantur. Lucanus sine compositione aliqua:

Nec quenquam iam ferre potest Cæsar'ue priorem,
Pompeius'ue parem: id est non potest iam aut Cæsar superiorem ferre, aut Pompeius parem. An & ne, coniungi solent pro an, quod magis poëticum est, ut apud æmulos Vergilij:
Dic mihi Dameta, cuium pecus an'ne Latinum? Illud Ciceronis multi ita legunt: Quo mihi etiam indignius uidetur obtrectatum esse, Gabinio dicam, an'ne Pompeio, an'ne utrique, id quod est uerius? Sine interrogatione durum uidetur, ut Vergilius:

Vrbeis'ne inuisere Cæsar,
An deus immensi uenias maris, ac tua nautæ, &c.
An'ne nouum tardis sydus te mensibus addas.

Ideo dixi durum, quia per interrogationem quiddam urgentius, et instantius est in hac geminatione an'ne, quàm in illa simplicitate an, qđ

hic

hic non ſit, ut ex alijs compoſitis elucebit:

Non'ne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia? non'ne Menalcam?
Non ego te uidi Damonis peſſime caprum
Excipere inſidijs?

In hac interrogatione nõ id agitur, ut reſpõdeas neſciẽti, ſed cogaris aſſentiri ſciẽti. Nec alia uis orationis eſt, q̃ ſi diceres an nõ, quod magis urget, q̃ ſolũ nõ. Licet & hoc ſolũ pro illo compoſito accipi ſoleat. Alia compoſita (ſi modo cõpoſita ſunt) hæc ſunt: Ita'ne, ergo'ne: quæ interrogando reſponſionem non poſcunt, ſed aſſenſum extorquent.

De Nedum, & Non ſolum, Non modo, & Non Tantum. Cap. XVIII.

nEdum duobus modis periti uti ſolent. Vno modo cum utrãq; ſententiã eodem claudimus uerbo: altero, quum ſuũ utrique ſententiæ uerbum damus. Primo modo ſic: Funderem pro te ſanguinem, nedum pecuniã. Secundo ſic, Funderem pro te ſanguinem nedum pecuniã tibi crederẽ, & hoc affirmatiue. Negatiue ſic: non perderem pro te obolum, nedum ſanguinem. Item, non crederẽ tibi obolũ, nedum pro te funderem ſanguinem. Atq; in affirmando id, quod plus eſt, maioriſq; momenti, in prima parte eſt ponendum, In negando id, quod minoris. Plus eſt, & magis momentoſum, fundere ſanguinem, quàm pecuniã: & minus eſt, & leuius, perdere, aut credere obolum, quàm perdere, aut fundere ſanguinẽ. Imperiti uero hanc dictionẽ accipiunt pro non ſolum, ſic dicentes: Nedũ laborẽ pro te ſuſciperem, ſed etiam mortem, quod ſic dicendum erat, Mortem pro te ſuſciperem, nedum laborem. Aut per non ſolum, nam contrarius modus eſt per nõ ſolum, & non modo ei, qui eſt per nedum, ſic, ne priora exempla cõmutemus, Non ſolum pecuniam pro te funderẽ, ſed etiam ſanguinem. Item, non modo pecuniam tibi crederẽ, uerumetiam ſanguinem pro te funderem, hoc affirmatiue. Rurſus negatiue: Non modo pro te ſanguinem non perderem, ſed nec pecuniã. Item, non tm̃ pro te ſanguinẽ nõ funderem, uerum ne obolum quidem tibi crederem. Hæc igitur differẽtia eſt inter nedum, & non ſolum, ſiue non modo, ſiue non tm̃. Aliqñ tamen reperimus hoc poſterius pené pro nedum accipi Cic. in officiorum tertio: Huic igitur uiro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates nouerat, nullo modo uideri poteſt quicquam eſſe utile, quod non honeſtum ſit. Poſſemus dicere hic pro, non modo Socrates nouerat, nedũ Socrates: ſed nedum auget, præpolletq; alteri parti, cui adiungitur: nõ modo autem æquiparat. Ideoq; puto Ciceronem uoluiſſe æquare Fimbriam Romanum Socrati Græco, dixiſſeq; illud non modo, ſicut in

quibusdam alijs exemplis: ut in ijsdem officijs: Ad quod est adhibenda actio quædam, non solum mentis agitatio. Et pro Plancio: Plura ne dicam, tuæ me lachrymæ impediunt, uestræq; iudices, non solum meæ. Hic non ausim, pro non solum, dicere nedum.

De nisi. Cap. XIX.

n Isi, quoties principium sententiæ est, indicatiuum desiderat, aliàs etiam subiunctiuum. Cicero pro Milone: Nisi forte putamus dementem P. Africanum fuisse, qui, quum à Carbone Trib. pl. in concione seditiose interrogaretur, quid de Tiberij Gracci morte sentiret: respondit iure cæsum uideri. Et Quintil. Nisi fortem imperatorem quis idoneum credit, in prælijs quidem strenuum, & fortem, & omnium, quæ pugna poscit, artificem, sed neque delectus agere, nec copias cõtrahere, atque instruere, nec prospicere commeatus, nec locum capere castris scientem. Præter principia autem sententiarum, sic: Vapulabis, nisi caues, uel nisi caueas. In illo superiore, nisi, adest uerbum principale, hic non adest.

De coniunctione quòd. Cap. XX.

q Vòd scribas gaudeo, & quòd scribis gaudeo, utroque modo dicitur. Volo quòd scribas, non autem quòd scribis. Illius superioris hæc similia sunt, credo, opinor, puto, lætor, uoluptatẽ cupio, & reliqua. Huius posterioris hæc, mando, iubeo, impero, exigo, postulo, & reliqua. In illo tamen superiore cauendum est, ne diuersorum modorum uerba copulemus: quale foret illud Terentij, quod nõnulli sic legunt: An quod uiã ignorant, an quòd iter perferre nequeant? Cum sit dicendum aut sic, An quòd uiam ignorent, an quòd iter perferre nequeant? aut sic, An quòd uiam ignorant, an quòd iter per ferre nequeunt? Cui simile illud aliud est apud eundem: Nihil quum est, nihil desit tamen: quum sit potius legendum defit, non desit, ut bonis autoribus placet. Et in procemio Ciceronis ad Herennium sic quidam legunt: Etsi negotijs familiaribus impediti, uix satis otium studio suppeditare possimus, & idipsum, quod datur otij, libentius in philosophia consumere consueuimus: quum sit potius legẽdum possumus, ut modi concordent, qui copula media coniunguntur: quanquam & sonus ipse, ut pote in cursu medio periodi, conueniẽtior est in possumus, quàm in possimus. Est etiam alia causa, cur hoc non liceat, quam modo subiungam.

De Etsi, Quanquam, Quamuis, & Licet, Cap. XXI.

e Tsi, quanquam, quamuis, licet: eiusdem significationis sunt, aliquid in utendo discriminis habentia. Nam maior quædam dignitas data est primis duobus, quæ semper adsci-

ſcunt ſibi indicatiuum duntaxat, in principio ſtatim orationum, epiſtolarum, librorum. Alia duo in hoc loco, raro: in cæteris, omnia indifferenter. Cicero in oratione pro Milone: Etſi uereor iudices. Et in epiſtola ad Atticum: Etſi nihil noui afferebatur. Et in opere ad Herennium: Etſi negotijs familiaribus impediti uix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & idipſum, quod datur otij, libentius in philoſophia conſumere conſueuimus. Quintilianus in declamatione de corpore proiecto: Etſi iudices in hac aſperrima conditione fragilitatis humanæ, in qua nemo prope mortalium impune uiuit, hæc omnibus natura eſt, ut ſua cuique calamitas præcipue miſera, atque intoleranda uideatur. Cicero pro lege Manilia: Quanquam frequens conſpectus ueſter mihi multo iucundiſſimus, hic autem locus ad dicendum ampliſſimus, ad agendum ornatiſſimus eſt uiſus Quirites. Idem de officijs: Quanquam te Marce fili annum iam audientem Cratippum, idq́ue Athenis, abundare oportet præceptis, inſtitutisq́; philoſophiæ. Lactantius tamen ſecundum librum de inſtitutione ſic incipit: Quanquam libro primo religiones deorum falſas eſſe monſtrauerim. Alia duo magis poſtulant ſubiunctiuum, nonnunquam tamen & indicatiuum, ut dixi. Vt apud Horatium ſic quædam epiſtola incipit:

Quamuis Scæua ſatis per te tibi conſulis, & ſcis.

Et apud Quintilianum declamatio: Quamuis iudices in tanta malorum continuatione iam poteram nihil ex accidentium meorum nouitate mirari. In alijs partibus, quàm in principijs, parem omnia hæc locum ſortiuntur. Habent & hoc differentiæ duo priora à duobus poſterioribus, quòd illa aliquando eodem modo, quē de niſi oſtendimus, à nullo dependent. Cicero pro Marcello: Quid enim eſt omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum? quod quum uenerit, omnis uoluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit: quanquã iſte tuus animus nunquam his anguſtijs, quas natura nobis ad uiuendũ dedit, contentus fuit, ſemper immortalitatis amore flagrauit. Nec uero hæc tua uita dicenda eſt, quæ corpore, & ſpiritu continetur. Hoc fit acrius per interrogationem, ac ſublimius, ut (ne ſi alia exempla afferam, longior ſim) ſi dicamus hoc idem ſic: Quanquam quis ignorat iſtum tuum animum nunquam his anguſtijs, quas natura ad uiuendũ nobis dedit, fuiſſe contentum, ſemperq́; immortalitatis amore flagraſſe? De etſi, ſiue tametſi (idem enim ſunt) & apud eundem, & apud alios reperienda relinquimus exẽpla hmõi, licet pauciora. Vnum ex Pli. ſatis ſit, ad Corn. Priſcum: Dedit. n. mihi quãtum maximũ potuit, daturus amplius, ſi potuiſſet, tametſi quid homini dari poteſt maius, q̃ gloria, laus, & æternitas? Hic non poſſis ponere licet, & quamuis.

De Cum, & Tum. Cap. XXII.

Cum, & tum indicatiuum ferè postulant. Est autem in cum quiddam minus, in tum quidam maius. Et hoc duobus modis, ut aut generale aliquid praecedat, speciale sequatur, aut ambo sint specialia. Primo modo sic, ut apud Quintilianum: Quod cum omnibus confitendum est, tum nobis praecipue, qui rationem dicendi à bono uiro non separamus: id est omnibus multum, mihi uero maxime. Altero modo apud eundem: Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus: quē cum amicissimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, dignissimum hoc mutuae inter nos charitatis pignore iudicabamus: id est multum propter amorem tuum in nos, plus tamen propter amorem in literas. Vix aliter reperias, quale est Ciceronis in Verrem actione prima: Factum est, uti cum summum in ueteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Sed hoc loco adiectiua sunt, quae distinguant illud plus, & illud minus. In caeteris locis ferè adiectiua non adhibentur, qualia nunc sunt summum, & nonnullum. Raro autem alius modus, quàm indicatiuus, conuenit, quale fuit proximum exemplum. Idem Quintilianus in secundo: Quid autem est ex his, de quibus supra dixi, quod non cum in alia, quae sunt rhetorum propria, tum certe in istud iudiciale causae genus incidat. Cicero ad Curionem: Graui teste priuatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo clarissimo uiro, qui cum suis laudibus, tum uero te filio superasset omniū fortunam, si ei contigisset, ut te ante uideret, quàm è uita discederet. Nunquam hoc fit nisi sub uno uerbo: quod, si quando sub duobus fieret, nunquam tamen in diuersis uerborum modis, diuersis'ue temporibus, ut fecit Boëtius in principio tertij (ut reor) de dialectica libri: Cum in omnibus philosophiae disciplinis ediscendis, atque tractandis, summum in uita positum solamen existimem, tum iocundius, et uelutí cum quodam fructu etiam laboris arripio, quae tecum communicanda compono. Nisi forte putamus hoc eodem modo pro Deiotaro incepisse Ciceronem: Cum in omnibus causis grauioribus C. Caesar initio dicendi commoueri soleam uehementius, quàm uidetur uel usus, uel aetas mea postulare, tum in hac causa ita me multa perturbant: tamen dicitur, nō tum: respondet enim ad illud cum, pro quamuis: ut alio idem in loco: Satis'ne constanter facere uideamur, qui cum praecipi nihil posse dicamus, tamen & alijs de rebus disserere soleamus, & in hoc ipso tempore praecepta officij prosequamur: cum, scilicet pro quamuis: aut si scribitur tum, non tamen, scribendum etiam erit soleo, non soleam: quale esi illud in proœmio quarti libri Tusculanarum quaestionum: cū multis

tis in locis nostrorum hominum ingenia, uirtutesq; Brute soleo mirari, tum maxime ijs in studijs, quæ sero admodum expetita in hanc ciuitatem è Græcia transtulerunt. Idem autor opus de natura deorum sic inchoat, quod quidam deprauare solent, dicẽtes sint, pro sunt: Cum multæ res in philosophiæ nequaquam satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis Brute (quod tu minime ignoras) quæstio est de natura deorum. Priscianus quoque uix grammatice locutus est in prooemio magni operis, et quidem in prima dictione, atque adeo in prima syllaba, dicens: Cum omnis eloquentiæ doctrinam, et omne studiorum genus sapientiæ luce præfulgens à Græcorum fontibus deriuatum, Latinos proprio sermone inuenio celebrasse: & cætera, quæ tanta sunt præcedentia uerbum principale, ut non modo Demosthenes, qui contenta uoce, & uno spiritu complures uersus pronunciabat, aut Hercules, qui sine respiratione unum stadiũ decurrebat, sed ne Nouellius quidẽ Torquatus Mediolanensis, qui uno spiritu tres uini congios siccabat, posset illam sententiam, atque periodum una uocis contentione pronũciare, tandem uerbum principale subiungit: conatus sum pro uiribus rẽ arduam quidem, sed officio professionis non indebitam supra nominatorum uirorum præcepta, quæ cõgrua sunt mihi uisa, in latinum trãsferre sermonem. Cum inueniam, erat dicendum, aut, quoniam inuenio. Sed ad tum reuertamur, quod sæpe sine cum ponitur geminatum, triplicatum, & in quamuis longum multiplicatum. Sed quantum ego sentio in rebus paribus, ut Quint. Nec indignetur Herodotus æquari sibi T. Liuium, tum in narrando miræ iocunditatis, clarissimiq; candoris, tum in concionibus (supra quàm enarrari potest) eloquentem, ita dicuntur omnia tum rebus, tum personis accommodata. Taceo de eo modo, quando accipitur pro aliquando, ut tum hoc, tum illud dicas, id est aliquando hoc, aliquando illud, Vel modo hoc, modo illud.

De quidem. Cap. XXIII.

Quidem, duobus, tribus ue modis accipi solet. Vno modo ad distinguendas res, quod apud Græcos penè nimis fit sæpe, ut unus quidem sic, alius autem sic. Ego quidẽ Romæ sum, tu uero Athenis, fratrer autem Alexandriæ. Altero autem, quasi per exceptionem illius quod affirmes, ut apud Marcum Fab. Torquebis quidem filium, sed fatebitur mater. Adeo ut apud hunc, & M. Tulliũ nunquam coniungantur quidem, & ille, quin huiusmodi sequatur exceptio: ut de officijs lib. III. Ab optimis illis quidem uiris, sed non satis eruditis. Et de amicitia: Qui autem in uirtute summũ bonum ponunt, præclare illi quidem, sed hæc ipsa uirtus amicitiam & gignit & continet. Dicendum erat, præclare hi quidem, ut in pronominibus,

ostendimus, potius quàm illi: sed hoc fecit, ut ille coniungeretur cum quidem. In superiore modo tantum duabus comitibus quidem uti potest, quæ sunt, uero, et autem: in hoc secundo pluribus potest, præter has duas, uerum, ueruntamen, at, sed, cæterum, tamen, attamen, sed tamen. Atque in hoc secundo modo ipsum quidem alternatim poni potest, nūc in laudem, nunc in uituperationem: atque id aut à uituperatione incipiendo, & finiendo in laudem: aut incipiendo à laude, & finiendo in uituperationem: ut, tu lentus quidem es, & piger, sed tamen fidelis. Rursus, tu quidem fidelis es, sed tamen lentus, & piger. Tertio modo, quo plenus est etiam sermo uulgaris, nullo autem, aut uero, aut sed, aliáue coniunctione simili sequente, sicut & hæ ipsæ nonnunquam sine quidem sunt. Cic. At enim nemo (quod quidem magis credo) aut si quisquam est, ille sapiens fuit.

De Verò, Autem Porrò. Cap. XXIIII.

u Ero, & aūt idem significant, et eodem in loco poni possunt, antecedente utique aliqua dictione. Nunquam enim ab his sententia incipit. Collocantur autem frequēter, ut nusquam referantur, sed tantum distinguant sententiā à sententia, ut mea ipsius uerba declarant, ubi sum usus modo, autem. Habent tamen aliquando nescio quid differentiæ in utendo. Cur nanque non dicimus, neque autem, sicut neque uero? ut Quintil. Neque uero me Lacedæmonij, atq; Athenienses magis mouerunt, quàm populus Romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Item, tum propter hoc, tum uero propter illud: non aūt tum propter hoc, tum aūt propter illud. Contra, non dicimus non uero, sicut non autem, ut sum tibi amicus, nō autem assentator: muta illud aduerbium, & habebit locum uero, sic: Sum tibi amicus, assentator uero non, uel assentator autem non: & in quibusdam similibus. Incipimus enim maiora quædam capita per uero, potius q̃ ꝑ autē. Verg. Iunonem cum Venere sic loqui incipiētē fecit:

Egregiam uerò laudem, & spolia ampla refertis,
Tuq; puerq; tuus.

Et ad Seruium Sulpitium scribens Cicero ita epistolā incipit: Ego uero Serui uellē (ut scribis) in meo grauissimo casu affuisses. Præterea non ita dicas, age aūt, sanè autem, iam autem, enim autem, at autem, Vt age uero, sanè uero, iam uero, enim uero, at uero. Atq; ut in quibusdā locis hæc duo, & cætera similia à me prius enumerata habent gratiam, si ponantur, ita in quibusdam non habent: quale est, quum idem uerbum repetitur, hoc modo, Quintil. Pro patre mori possum, coràm patre non possum: non rectè dicas, coràm patre autem non possum, nisi reticeas uerbum, sic: coràm patre autem non. Atque hic sequitur

tur negatio, aliquando autem antecedit. Cicer. Tu, cum principem senatorem auunculum domi habeas, ad eum de R.P. nihil refers, ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt. Quare non de eo modo intelligitur, quoties uerbum sine contrarietate repetitur, ut idem: Tribues his temporibus quantum poteris, poteris autem, quantum uoles. Neque quoties aliquid prælongum est, aut nonnihil immutatur, ut idem in Verrem: Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, quũ uehementius contendi impetrare, ut reus absoluatur, non peto, sed ut potius ab hoc, quàm ab illo accusetur, id peto. Et in Philipp. Ego autẽ ueteranos tueri debeo, sed eos, quibus sanitas est, certe tueri non debeo. Tale non fuit Lactantij, qui ait: Sed (ut dixi) uenia concedi potest imperitis, & qui sapientes se non fatentur: his uero non potest, qui sapientiam professi, stultitiam potius exhibeant. Ego dixissem, his nõ potest. Poëtæ hoc non seruant. Vergilius:

Non erit auxilio nobis Aetholus & Arpi,
At Mesapus erit. Ouidius:
Non formosus erat, sed erat facundus Vlysses.

Porrò, licet eiusdem significationis sit, cuius uero, & autem: tamen, ut puto, pro illis ponere non possis: nonnunquam tamen eundem locũ sortitur, ut age uero, age porrò: sed illud nunquam in fronte sententiæ collocatur, hoc autem sæpius, ut Quintil. Porrò qui confessum defendit, non absolutionem sceleris petit, sed licentiã. Per illa diceremus, qui uero, uel, qui autem confessum defendit. Apud quosdam, & præsertim poëtas, uolunt significare longe, certe, postea, ultra. Ideoq; sæpe non in principio sententiæ, sed in medio inuenitur.

De Siquidem. Cap. XXV.

Siquidem, ex si & quidem compositum uidetur, sed cur nec primam syllabam longam habet, cum si, longa sit, nec significationem alicuius harum, unde componi dicitur, dictionũ? Est enim siquidem, idem, quod nam, ut apud Quintil. Atque natura ipsa uidetur ad tolerandos facilius labores musicam uelut numeri nobis dedisse: siquidem & remigem cantus hortatur. Et Ciceronem: Confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conseruatoresq; Reipublicæ sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quàm suum occidere. Nonnulli non internoscunt, quando siquidem est una dictio, quando duplex: quod internoscere facile est, ut apud eosdem ambos. Priorem lib. IIII. Quare illud stultissime præcipitur, quod defendi non potest: silentio siquidem dissimulandum est illud, de quo iudex pronunciaturus est. At si extra causam sit adductum, & cætera. Posteriorem pro

Milone: Deinde profectus est per id temporis, quum iam Clodius (si quidem eo die Romam uenturus erat) redire potuisset. Et pro Flacco: O` morem praeclarum, disciplinamq́;, quam a` maioribus accepimus, si quidem teneremus, sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. In hoc tamen significato apud Ouidium reperitur lib. IIII. Fastorum prima syllaba breui, tanquam sit dictio composita:

Sed, si forte tibi non est mutabile pectus,
Statq́; semel iuncti rumpere uincla thori,
Hoc quoque tentemus, si quidem ieiuna remansit;
Sin minus, inferni coniugis uxor erit.

Idem libro tertio sine titulo:

Quae mihi uentura est, si quidem uentura senectus,
Quum desit numeris ipsa iuuenta suis?

In altero significato apud Lucanum libro quarto:

Hoc siquidem solo ciuilis crimine belli
Dux causae melioris eris.

De Sin. Cap. XXVI.

S In pro si, nunquam in prima parte collocatur, sed in secunda, ubi fere' duorum est oppositio, atque hoc siue uocali sequẽte, siue consonante. Terentius: Si illum relinquo, eius uitae timeo, sin opitulor, huius minas. Et alibi: Si hoc caeletur, in metu: sin patefit, in probro siem. Nonnunquam sin unum reperitur, sed quod secundi loci uicem obtineat, ut Sallustius: Imperat, ut pretio, sicuti multa confecerat, insidiatores Masinissae paret, ac maxime occulte: sin id parum procedat, quouis modo Numidam interficiat: id est si potest occulte, si non potest, utcunque. Quorundam tamen usus est, ut dicant, sin autem, pro eo, quod est, si non, quasi in sin, aut in autem sit negatio. Mirarerq́; de uulgo, nisi id apud quosdam praestanteis uiros reperirem. Quale est illud Apocalypsi: Sin autem, uenio, & mouebo candelabrum tuum: quum praesertim paulo post dicatur: Si quo minus, ueniam. Ego uero in utroque dixissem sin minus, uel sin aliter. Et in Euangelio: Si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax uestra: sin autem, ad uos reuertetur. Et alibi: Siquidem fecerit fructum, sin autem succides illam: in quibus omnibus graece negatio adest. Seruius uult nonnunquam, si, accipi pro siquidem, ut ibi:

Tua si tibi Maenala curae: quod mihi minime placet.

De Quippe, Vtpote, Profecto, Vtique, Nempe', Nimirum, Sane', Certe. Cap. XXVII.

Q Vippe, & utpote, profecto & utique, nempe, et nimirum, sane', & certe, uel certo, similiora sunt quidem in significato, quàm illud,

lud, quod modo dixi (de siquidem loquor) sed ad hoc ipsum proxime accedunt præsertim duo, quippe & utpote: quæ licet uulgo accipiantur pro certe, cui non omnino equidem repugno, tamen malim accipere pro causatiuis, ut Quintilianus: Falsa enim est querela, paucissimis hominibus uim percipiendi, quæ tradantur, esse concessam, plerosque uero laborem, ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contra, plures reperias, & faciles in excogitando, & ad discendum promptos. Quippe id est homini naturale, ac sicut aues ad uolatum, equi ad cursum, ad sæuitiam feræ gignuntur: ita propria nobis est mentis agitatio, atque solertia, unde origo animi cœlestis creditur. Atque, licet huiusmodi dictiones eodem tendant, tamen usu dissident, & quasi diuerso itinere ad idem perueniunt. Vt enim pro quippe, hoc in loco recte dicam siquidem, uel nam, aut nanque, uel enim, aliqua dictione antecedente, ad hunc modum: Id enim est homini naturale: ita rarius per quoniam, quæ coniunctio habet alium suum usum, qui nulli horum alteri concedatur, ut in hoc Tulliano exemplo: Quoniam utriusque consilij causam P.C. probatam uobis esse confido, priusquam de re publica dicere incipio, pauca querar de hesterna M. Antonij iniuria. Hoc idem per quippe sic dicam: Priusquam de Republica dicere incipio P.C. pauca querar de hesterna M. Antonij iniuria: quippe probatam uobis esse confido causam utriusque consilij, Vel, quippe quum probatam uobis esse confidam, Vel, quippe qui probatam uobis esse confido, uel confidam. Huic similimũ est utpote, præterquam primo modo. Nõ enim habet suum uerbum, quale foret, utpote id est homini naturale. In cæteris omnibus usum eundem habet, Plinius de naturali historia: Vtpote quum quidam annuo & biennij spatio durauerit. Cicer. ad Atticum: Me incommoda ualetudo, qua iam emerseram, utpote quum sine febri laborassem, tenuit. Idem ad eundem: Ea nos (utpote qui nihil contemnere solemus) non pertimescebamus. Et in Philippicis: L. quidem fratrer eius, utpote qui peregre depugnauit, familiam ducit. Sallusthius in Catilinario: Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos in fugam sequeretur. Hic subiunctiuo, ille indicatiuo usus est. Nonnunquam sine cum, & sine relatiuo reperitur, & nescio an frequentius, cuiusmodi esset hoc: Antonius aberat à bello, utpote æger, ac iacens in lecto. In qua forma etiam reperitur quippe, ut Quintil. Si alienum & ignotum, tamen quæ communis omnium mortalium, quippe sub uno parente naturæ cognatio est, hominem cibo forte inuissem pœna dignum: uiderer seruasse perituram animam. Titus Liuius libro tertio: Notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum autorem argumenti peragit. Profecto autem, & utique

sine dubio affirmant: sed hoc secundum nunquam, aut ferè nũquam apud Cic. apud posteriores frequenter, ut Quint. Sed solent huiusmodi negotiatores aliquid proprium, ac priuatum stipulari, utique quum alienam rem uendunt. Quod non ita solet ad responsionem adhiberi, ut illud alterum, ut Cicero: Quis hæc renunciat? is profecto qui interfuit. Licet idem facere per certe, ut idem: Tantum solicitudinem bonorum, tantum timorem omnium in quo meminimus? certe in nullo. Et per nimirum, ut Quintilianus: Demus id, quod nullo modo fieri potest, idem ingenij, studij, doctrinæ, pessimo, atque optimo uiro, uter melior dicetur orator? nimirum qui homo quoque melior. Sed usitatum omnium maxime est nempe, ut Cic. apud quem hæc dico? nempe apud eum, qui quum hæc sciret, me tamen antequam uidit, Reip. tradidit. Nonnunquam sine interrogatione. Horatius enim quandam epistolam sic inchoat: Nempe hoc quæsisti. Et Persius: Nempe hoc assiduæ, dixit. Quintil. quoque inquit: Nempe enim in hoc plurimum laboris exhausimus, ut rhetoricen ostenderemus bene dicendi scientiam & utilem, & artem & uirtutem esse. Sanè tum affirmatiue sumitur, ut ita sanè, sanè uero, tum pro ualde, ut homo sanè nobilis: interdum cum superlatiuo, ut Sueto. de uita Cæsaris: Bellum sanè difficilimum gessit: tum permissiue quoties aliquid aduersario tribuimus, ut sit sanè ut ais: ut Quintil. Tulerit sanè filius noster merito pœnas, dederit spiritum supplicio: nihil de præterito loquamur, quasi esto, ita sit, ut uis. Certe modo affirmat, modo pro saltem accipitur, ut non potero tangere? certe potero uidere, uel at certe. Ideo dixi quòd pro saltem accipitur, quòd hanc eandem sententiam nihil differre puto ab ea, quæ est, non potero tangere? saltem, uel at saltem potero uidere. Adiungitur autem illud at, quomodo iungitur sed cum tamen: licet alterum eorum sufficeret. Significat enim nonnunquam at, idem, quod saltem, ut in illo Vergiliano: At Mesapus erit. Certe, coniuncta cum coniunctione &, semper affirmat, ut Cic. Et certe contra Cæsarem est ingressus armatus, apud Quintil. Et sanè frequenter, ut libro primo: Et sanè quis concipiat uel declamantis habitum, uel orantis uocem, incessum, pronuntiationem, illum denique animi, & corporis motum? Certe, coniuncta cum scio, similibusq; uerbis solet mutare e in o, ut certo scio, sicut dicimus manifesto scio, pro manifeste, aperto pro aperte, liquido pro liquide, tuto pro tute, & similia.

De Vt. Cap. XXVIII.

u T, pro quippe, siue pro utpote accipitur sequente relatiuo. Vt Quintil. Quum me, ut cuius interiecto mari non fortunam quisque nosse, non natales, non patrem poterat, una tamen

res faceret

tres faceret apud quosdam miserabilem, quòd uidebar inique compara tus. Et alibi: Iam illud diximus, quanto plus nitoris & cultus demon stratiuæ materiæ, ut ad delectationem audientium compositæ, quàm quæ sunt in actu, et contentione suasoriæ, iudicialesq; permittant. Vbi est ut, licet ponere quippe, uel utpote. Quintil. ut frequenter utitur, utpote autem raro. Et alibi: Nec ignoro igitur, quos transeo, nec utique damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid. Et alibi: Theopompus his proximus, ut in historia prædictis minor, ita oratori magis similis, ut qui, antequam est ad hoc opus solicitatus, diu fuerat orator. Aliquando accipitur quasi pro secundum, ut Cicero: Qui sermo, quæ præcepta, quanta notitia antiquitatis, scientia iuris, augurij, multæ etiam, ut in homine Romano, literæ, id est secundum id, quod solent scire Romani. Et alibi: Posteáq; Clistenem multum (ut temporibus illis) ualuisse dicendo, id est secundum illorum temporum eloquentiã. Et iterum: Denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, per antiquus, ut apud Athenienses, non ita sanè uetus. Et iterum, atque iterum in eodem Bruto: Fuit, ut temporibus illis, luculẽtus, erat cum literis latinis, tum etiam græcis, ut temporibus illis, eruditus. Erat etiam in primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis institutus, quorum utriusque orationes sunt, ut Asiatico genere, laudabiles.

Quibus cum literis iungitur Ab, & Abs. Cap. XXIX.

a B, cum duabus liquidis, & cum i, quando fit consonans, adiungi solet, ut ab lege, ab legatis, ab literis, ab rege, ab rogo, ab re, ab Ioue. Abs uero cum t, ut abs te, abs Tito: interdũ uero cum q, ut Terentius, Abs quiuis homine beneficium accipere, gratum est.

De continuo, Protinus, Statim. Cap. XXX.

c Ontinuo, protinus, statim, quid significent, notum est, quibus addita negatione significatio fit qualis non ideo, ut de Oratore Cic. ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, & fraude capitali esse ponendum. Quintilia. Non autem ut quicquid præcipue necessarium est, sic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Et iterum: Neque id statim legenti persuasum sit, omnia quæ omnes autores dixerunt, utique esse perfecta. Eandem uim obtinet interrogatio, quam negatio, ut idem: Continuóne, si ille stulte cogitauit, nobis quoque stulte dicendũ est? id est num ideo? Cuius significationis mutatæ hæc causa est, quòd non planè recessum est à prima illa eius, & naturali: quasi dicatur, num autem, non propter hanc solam, & se primo offerẽtem rationem. Seruius non est usus

hac re eleganter in ea parte, ubi abest negatio, non quia mulier statim & ancilla: si autem ancilla, statim & mulier est. Tollendum enim erat posterius statim. Protinus (ut interpretor) pro simul siue etiam aliquando accipitur, ut Verg.

-Quin protinus omnem Perlegerent.

Quintil. Traxerat ex firmitate mentis magnam protinus & in membra constantiam. Etenim quod statim fit, quasi simul fit.

De tantum abest, Tantumq; non. Cap. XXXI.

Tantum abest, aut unum ut post se habet, aut duplex. Vnũ, sic. Cice. de officijs: Tantum abest ab officio, ut nihil officio magis possit esse contrarium. Idem pro Marcello: Tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas nondum ieceris. Duplex sic. Idem pro lege Manilia: Tantum abest, ut aliquam bonam gratiam quæsisse mihi uidear, ut multas etiam simultates, partim occultas, partim apertas subeundas mihi esse intelligã. Quem modum loquendi à Græcis mutuati sumus. Hos autem duos, quos attigi modos, idem significare ex hoc liquebit, quòd alterum in alterum conuertere licet, sic: Tantum abest, ut officium sit, ut nihil officio magis possit esse contrarium. Item tantum abes, ut maxima opera perfeceris, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum ieceris. Rursus, tantum absum à comparatione alicuius bonæ gratiæ, ut multas etiam simultates, & cætera. Quin, quò planius huiusmodi orationis sensus patefiat, resoluamus per non solum: ut non solum aliquam gratiam quæsisse non uideor, sed etiam multas, & cætera. Item, non modo officium non est, uerumetiam nihil magis officio potest esse contrarium. Et, non tantũ abes à perfectione maximorum operum, sed fundamẽta quoque, quæ cogitas, nondum iecisti. Potest & in nedum resolui, ut supra docuimus. Sed hoc faciendum legentibus relinquimus. Aliquãdo tantum abest, & sine geminatione illa, & sine ablatiuo reperimus, sed perquam raro, ut in Curionem Cic. Tantum abest, ut inflammares nostros animos, somnum isto loco uix tenebamus. Apud Quintil. hæc exempla non inueni, sed tale genus loquendi, Si ultra hostium affectus, qui cæsos acie sæpe tumularunt, ultra tyrannos, ultra latrones, parum habet non sepelire, nisi aliorum quoque officia præciderit, tantumq; non petita ex fluctibus aqua restinguit ignem. Et alibi: Hoc triste spectaculum, & tantum non ipsi, qui fecerat, miserandum. Et iterum. Tantumq; non durum, ac rusticum & parum meretricijs artibus queratur educatum: id est tantum abest, ut restinguat ignem, tãtum abest, ut ipse misereatur, tantum abest, ut queratur durum, ac rusticum, ac parum meretricijs artibus educatum. Valerius in primo:

Tantum non suis manibus deducit: siue prope adest, uel pro prope est: id quod etiam è Graeco sumus mutuati.

De Simul, Vna, Pariter. Cap. XXXII.

s Imul geminatum non memini me reperisse apud Ciceronē, apud posteriores saepe: ut Quintil. Simul ut pleniore obsequio demererer amantissimos mei, simul ne uulgarem uiam ingressus, alienis demum uestigijs insisterem. Vergil.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates. Et iterum:
Accelerat simul Aeneas, simul agmina Troum.
Cicero tamen raro pro simul dixit unà, in Verrem actione secunda: Vnà & id, quod facio probabit, unà & in hac causa profecto neminem praeponendum mihi esse existimabit. Simul non geminatum, et pariter, apud Quintilianum saepe: Vt homo fortis simul & sapiens: uel homo fortis pariter & sapiens. Raro cum & geminata, ut Horatius:
Aut simul & iocunda, & idonea dicere uitae.
Cicero pro Roscio: Perditissimi est igitur hominis simul & amicitiam dissoluere, & fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset.

De Nudiustertius, Nudiusquartus. Pridie, et Postridie. Cap. XXXIII.

n Vdiustertius, & nudiusquartus, nec ultra progreditur, sicut biduo, triduo, quatriduo, & binoctio, & trinoctio, quadrinoctio, & non amplius: nisi putamus sine menda scriptum esse in Philipp. Nudiustertiusdecimus. Plautus (ut solet) licenter inquit, nudiustertius, quartus, quintus, sextus, septimus, octauus, & adhuc deinceps: ut etiam ad millesimum fuerit processurus. Sed cur, quemadmodum habemus biduo, & binoctio, nō etiam habemus nudiussecundus? nempe quia adest aliud uocabulum: et quidem magis proprium, quod est heri. De die autem, qui praecessit hesternum, dicimus nudiustertius, & de superiore adhuc nudiusquartus, scilicet nunc de die tertio, uel quarto. De sequenti, cras, de hinc proximo perendie. Cicer. ad Atticum lib. XII. Scies igitur cras, ad summū perēdie. Vnde dies perendinus, dies abhinc tertius. Caesar in commentarijs: Qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hybernis coniuncti, communem cum reliquis belli casum sustineant. Et comperendinare, differre in longum de die in diem. Pridie, & Postridie similimam obtinet significationem ei, cuius sunt heri, et cras. Est enim pridie, quasi heri, nō tamen praesentis diei: & postridie quasi cras, non praesentis diei, sed cuiusdam alterius, aut praeteriti aut futuri. Praeteriti sic, Pridie quàm intrarem mare, lux serena fulsit, Futuri sic, Pridie quàm intres patriam, sacrificium facito: id est die praecedenti, quo aut mare intrasti, aut patriam intrabis. Itē

postridie quàm pater mortem obijt, epulum fecit: Et postridie quàm uxorem duxero, nauigandum mihi est. Vel cum genitiuo sic. Pridie illius diei, & postridie illius diei, quo aut hæc feci, uel faciam. Vel sine quàm, & sine diei, sic, Venit ad me Chremes postridie clamitans: supple illius diei, quo hæc gesta sunt. Et cum intraui urbem, audiui hominem pridie recessisse. Dicimus tamen, quum has literas dabam, erat pridie calendas Augusti, uel postridie nonas: et hodie est pridie ludorum Circensium: cras erit postridie nundinarum. Refertur enim tale tempus non ad hodiernum, crastinum'q; diem, sed ad alium quendam, uelutî ad eũ, quo hæ literæ legentur. Ideo'q; errauit qui scripsit sic: Quũ eum Romæ domum loquendi gratia adissem, orauit me, dicens, Postridie ad me redeas: Dicendum erat, cras: aut sic, postridie ut redirem, orauit. Rursus non recte dixisset sic, cras ut redirem, orauit, sed postridie. Atque ut non dicimus nudiussecundus, ita nec secundo calendas, secundo nonas, secundo idus: sed pridie calendas, pridie nonas, pridie idus. Item, ut non dicimus nudiusprimus, ita nec primo quidem calendas, primo nonas, primo idus: sed calendis, nonis, idibus. Præterea ex his duobus, alterum format ex se denominatiuum, alterum uero minime. Ex pridie fit pridianus, ex postridie non fit postridianus, aut in usu non est. Sed pro eo abutimur crastinus, per quòd significatur nõ modo dies sequens hodiernum, sed etiam quemlibet alium.

Vergilius Georgicorum primo:

Si uero solem ad rapidum, lunas'q; sequentes.
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, neque insidijs noctis capiere serenæ.

Eodem quoque modo abutimur hesternus pro pridianus. Terentius: Iure hesterno panem atrum uorẽt. Cic. Videre uideor alios intrantes, alios exeũtes, quosdã ex uino uacillantes, quosdã hesterna è potatione oscitantes: non de hesterno die loquitur, quia (ut sic dicam) ab illo heri non fuerat factum, quum hæc dicerentur. Vtimur frequentius hoc per abusionem, quàm illo naturali & proprio, quo & ipso frequenter utimur. Suetonius in uita Tiberij: Solennibus ipse cœnis pridiana sæpe, & semesa obsonia apposuit. Item in uita Caij: Marcente adhuc stomacho pridiani cibi onere. Bartholus cum leguleis suis accipit postridie, pro post tres dies: Vnde consequens fuit dicere, pridie pro eo, quod est prioribus, & proximis diebus. Nam ita uulgo loquuntur, pridie emi domum, quum dicendum sit nuper, de quo nunc disseramus.

De Dudum, Nuper, & pridem, compositis'q;. Cap. XXXIIII.

d Vdum, & iamdudum, & de paruo tempore unius horæ, aut semihoræ, aut duarum horarum, aut certe breuissimi temporis.

Nuper,

Nuper, siue pridem, & iampridem de longiore tempore decem, aut uiginti dierum, aut mensis mensium'ue, & nonnunquam annorum, pro conditione materiæ. Item dudum, & nuper, seu pridem, de re siue actione, quæ non insistit, sed statim transit. Iamdudum & iampridem, de re siue actione, quæ insistit, & immoratur. Illa præteritum utique postulant, hæc frequentius præsens, nonnunquam etiam præteritum. Dudum intraui, et iamdudum te expecto, id est hora, aut semihora est, uel duæ, uel tres, uel (ut multum) quatuor, ex quo intraui, & ex quo te expecto. Sed ipsa actio intrandi non insistit, sed statim desinit. Secus autem expectandi actio. Item, nuper ex Sicilia redij, et iam pridem ex Sicilia absum, uel iampridem ex Sicilia redij, id est superioribus diebus, mensibus'ue ex Sicilia redij: & iam multi dies sunt, uel aliquot menses, ex quo absum ex Sicilia, uel ex quo ex Sicilia redij: hic continuatio intelligitur temporis, illic minime. Hic significatur mora, qua in hoc loco immoratus sum, illic momentum illud applicationis. Cæterum, quia dixi nuper, & iampridem non modo menses complecti, uerumetiam annos pro conditione materiæ, tale exemplum sit: Nuper inuenta est machina, quam bombardam uocant, id est non multo tempore abhinc. Iampridem bombarda in usu est, hoc est, iam aliquanto abhinc tempore in usu est. Cicero de diuinatione: Neque ante philosophiam patefactam, quæ nuper inuenta est, hac de re communis uita dubitauit. Idem de amicitia: Neque enim assentior his, qui hæc nuper disserere cœperunt, cum corporibus simul animas interire, atque omnia morte deleri. Quid attinet plura hic exempla repetere, quum nemo aliter locutus sit? Forsan aliquando poëtæ, apud quos legimus iamdudum pro continuo, sed ferè in persona loquente, alios, ut maturent, hortante, ut Vergilius: - Iamdudum sumite pœnas.

Rarius iampridem, ut fecit Lucanus:

Tollite iampridem uictricia tollite signa: nisi iampridem uictricia diximus. Quare Boëtius uidetur male uoluisse imitari unum locum M. Tullij in rhetoricis, dicentis: Aliquando respondendum est, primum his, quæ aduersarius nuperrime dixerit, quum in commentarijs dialecticis, inquit: Hoc autem quod nuper diximus, quum dicere debuisset ultimo, aut nouissime, aut postremo, aut proxime. In Saturnalibus quoque Macrobius: iamdudum, inquit, hæc quæstio ab Aristotele & proposita est, & soluta quum dicere debuisset iampridem, aut potius iam olim. Plinius etiam maior (si uere scriptum est) libro uigesimo tertio, sic inquit: Somno accommodatum ac securitatibus. iamq; dudum hoc fuit, quod Homerica illa Helena ante cibum ministrauit. Et iterum libro XIX. Iamdudum ex eadem Hispania Zoëlicum

uenit in Italiam plagis utilissimum. Et Liu. lib. XLI. In eo captiuorum numero, fabri, qui dudũ fuere assueti apud Poenos mercede opus in arce locrorum facere. Pridem autem, et nuper idem significant. Est autem nuper non longo tempore à nunc: interdum non longo tempore à tunc, ut Curtius: Qui nuper ab Alexandro missi erant. T. Liu. Tunc hæc ipsa indignitas agebat animos, non in retinendis modo publicis agris, quos ut teneret, pertinacem nobilitatem habere, sed ne uacuum quidem agrum nuper, ex hostibus captum plebi diuidere. Cic. de Oratore lib. II. Quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat. Pridem uero rarum est. Plin. lib. VII. nat. hist. Ipsi nos pridem uidimus eadem fermè omnia, præter pubertatem, in filio Corn. Taciti equitis Romani. Paulus iureconsultus: Et non est mirum, si peculium quoque defuncti pridem filij defertur patri. Vlpianus: Tenetur eum ordinem tenere, quem pridem habuit. Modestinus: A literis pridẽ sibi editis. Sæpius cum negatione & cum quàm, & cum ita. Plin. lib. XV. Quæ & ipsa non pridem uenere in Italiam. Cic. pro Roscio Comoedo: Quampridem nomen Fãnij in aduersaria detulisti? Idem in Bruto: Fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. Papinianus: Idem in uectigalibus non ita pridem constitutum est, ut sui temporis singuli periculum præstarent. Idem intelligitur in dudum, quod in pridem, ut quãdudum hic sedes? respondebis, non ita dudum, uel iamdudum.

De Olim, & Diu, eorumq; compositis. Cap. XXXV.

Olim, & iam olim, siue olim iam, diu & iandiu, & tandiu habent aliquid cum superioribus affinitatis. Quorũ primum apud Cic. rarissimum: apud Quintil. freques, qui lib. VIII. sic ait: Sed in foro tamen illam iam facilitatem olim desideramus, id est iã olim. Et alibi: Olim iam imperator inter fulgentes uirtutes tuas liuor locum quærit: hoc est iam olim, quod est iam à longo tempore. Olim pro futuro non apud poëtas tantum, ut Verg.

Hunc tu olim cœlo spolijs orientis onustum
Accipies:

sed apud oratores quoque, ut idem Quintil. Sunt clari quoque hodie eiusdem operis autores, qui olim nominabuntur. Poëtæ etiam pro aliquando, ut idem Vergilius:

Ac iam olim seras posuit quum uinea frondes.

Nonnunquam etiam pro iandudum accipitur, ut Curtius libr. VIII. Olim enimuero mero sensibus uinctis, ex lecto repente consurgit. Diu uero nihil aliud significat, nisi per longum tempus, diu nauigaui, diu equitaui, non autem diu recessi, aut diu equum ascendi. Sed nuper recessi, aut dudũ: et dudũ equum ascendi. Quidam tamen sic loquũtur:

Iandiu eſt, quòd receſſi, utentes aduerbio pro nomine. Eadem ratio eſt in iandiu, & tandiu. Ideóq; cauendum eſt, ne uerba, quæ momentaneam actionem ſignificant, his aduerbijs applices, quale eſt, Iãdiu publicaui opus, iãdiu duxi uxorem, ſed iampridem: licet recte dicatur, iãdiu eſt opus publicatum, & iãdiu uxor mihi ducta eſt, non aliter, quàm ſi dicatur, opus iãdiu eſt publicatum, adhuc tamen elimare non deſino: & uxor mihi iandiu ducta, adhuc tamen uirgo eſt. Significatur enim hic continuatio temporis, quo opus quidem publicatum eſt, uxor uero ducta manet, ac perſeuerat: quod in illo ſuperiore non fit. Ideóq; tuba dudum, aut iandudum ſonuit: non iandiu ſonuit, iandiu mortuus eſt, non iãdiu animam emiſit, ſed dudum: & idẽ in cæteris.

De Velut, Sicut, Quaſi, Tãquam, & ſimilibus. Cap. XXXVI.

u

Elut, & ueluti, & uti, tria hæc ſimiliora ſunt in ſignificatione illis tribus, quaſi, tanquam, ceu, quàm alijs tribus ſicut, ſicuti, ut. Ea enim ſex ſuperiora imaginem innuũt, hæc tria poſteriora ſimilitudinem: quanquam ut, poteſt uideri generale, & commune, cum omnibus, necnon uti, cuius proprie ſignificatio eſt, quæ ut. Tu iraſceris tanquam leo, quaſi canis, uelut urſus, eſt metaphora. Tu iraſceris ſicut, uel ſicuti leo, comparatio eſt. Ibi enim dico te leonem, hic autem leoni ſimilem: quod hinc probatur, quòd illud reſoluitur per uerbum ſubſtantiuum, hoc per idem uerbum: Tu iraſceris tanquam leo, id eſt tanquam leo eſſes. Iraſceris ſicut leo, id eſt ſicut leo iraſcitur. Atqui quomodo hoc ipſum probatur, quòd ita hæ orationes reſoluantur potius, quàm è contrario? Nempe, quòd cum huiuſmodi uerbis coniunctas inuenimus, ut tu incedis, uelut eſſes rex, non autem, ſicut eſſes rex. Rurſus, tu incedis, ſicut incedit rex, non autem uelut incedit rex, ita in ſimilibus: Ego ſentio, ſicut Plato, ſupple ſentit, non, ſicut Plato eſſem: Ego dico, ſicut antea, ſupple dixi, nõ ſicut antea fui. Poſſunt tamen illa, quæ dixi, reſolui per idem uerbum, ſed non indicatiuo, ut tu incedis, uelut incederet rex. Adeo illa, quæ habent præpoſitionem uix aliter reſolui poſſunt. Ego uenio ad te tanquam ad deum, non eſt dicendum, tanquam Deus eſſes, ſed tanquam ad Deum accederem. Deniq; hæc ſubiunctiuum poſtulant, illa indicatiuum. Seruius pro ſicut poſuit uelut, XI. Aeneidos: Nam diadema uelut aliarum Italarum gentium reges non habebant. Si uelim afferre exempla uiuentium, plura poſſem ineleganter dicta, ſed unum interim afferam, qui ita è Græco interpretatur: Nam ueluti iuſtum eſt in eos animaduertere, qui aliquid perperam patrarunt, ita his, qui nos beneficio fouerunt referre gratiã decet: ueluti, pro ſicuti poſuit. Sed deceptus eſt, quia Græci iſta non diſtinguunt. Aliquando ne nos quidem diſtinguimus, utiq;

cum quædam enumerantur, postea aliquid exempli subiungimus, ut apud Ciceronem officiorum primo: Tamen ex singulis certa officiorũ genera nascuntur, uelut ex ea parte, quæ prima descripta est. Idem de natura deorum: Aut quid tam temerarium, tam'q; indignum sapientis grauitate, atque constantia, quàm aut falsam sentire, aut, quod nõ satis explorate perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæstione. Plinius naturalis historiæ libro secundo: Præter hæc inferiore coelo relatum in monumenta est, lacte & sanguine pluisse, M. Acilio, C. Portio Coss. Et sæpe aliàs carne, sicut L. Volũnio, Seru. Sulpitio Coss. ex ea'q; non perputruisse, quod nõ diripuissent aues. Et iterum: Quidam uero odio maris ipsa subeunt uada, sicut Arethusa fons Syracusanus, in quo redduntur iacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens, Peloponnesiaco littori infunditur. In hoc igitur solo modo loquendi, uelut cum sicut similitudinem habet, cũ reliquis illis, quæ iam enumeraui, dissimilitudinem, quæ nequaquam licet ponere in tali genere sermonis. Significant enim imaginem, id est non ipsam planè ueritatem: aliquando tamen propè ipsam quoque ueritatem, tum affirmando, tum uero negando: ut pater tu non amas me, quasi filium, imo te fili amo, quasi filium. Ego non amplector illum ueluti filium, licet mihi filius sit. Ille diligit me tanquam filium, licet non attineam: hic planè imago est. Habet autem quasi quiddam proprium, quale est, obijcis mihi, quòd uxorem repudiauerim, quasi tu idẽ non feceris, uel quasi uero. Quæ exẽpla nusquam non plurima sunt. Vti etiam accipi solet pro ut, & hæc duo pro quòd. Vergilius:

Nanque uidebat uti bellantes Pergama circum,
Hac fugerent Graij.

Quintil. Neque ego grauissimum patrem supprema sua iuueni iactasse crediderim, ut hæredem filium scriberet. Ceu, magis est poëtarum, sed quo multi, & præsertim Plinius utuntur. Quidam indocte his temporibus utitur, pro sicut.

De Non quia, & Non quòd, de quo, & Vt quia, & Vt quòd. Cap. XXXVII.

Non quia negem hoc bene esse compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principijs recusem. Iterũ idem Quintil. Et febrem quiete, et abstinentia, non quia rationem uidebat, sed, quia ualetudo ipsa coëgerat, mitigauit. Iterum: Quod ego non idcirco potissimum in hac parte tractare sum aggressus, quia non in cæteris quoque doctoribus idem hoc examinandum quamdiligentissime putem, sed quòd magis eius rei necessariam mentionem facit ætas ipsa discentium. Iterum: Non quia prodesse unquã satis sit, sed quia hoc prospicere debet, nequid peius, quàm fecerit, faciat.

ciat. Ex his exemplis uidere licet, nunc bis quia repeti: nunc unum quia esse, & unum quòd. Et ubi est quia, ibi semel, bis'ue posset esse quòd. Praeterea in secundo membro nunc subiunctiuum esse, nunc indicatiuum, nunquam tamen idem repeti uerbum, praesertim modo uerbi mutato, ut fecit quidam, qui ait: Non quia amicus non esses, sed quòd ita amicus eras: Quum dicere debuisset, non quia non amicus, sed quia, uel sed quòd ita amicus esses. In quo illud obseruatione dignum, de causa efficiente dicendum esse quia, & quòd: de finali, quò uel ut, de duobus prioribus exẽpla inspeximus: de posterioribus, Cic. in Philipp. Non ut proficerem aliquid, siue, non quò proficerem aliquid. Quidam ignari huius differentiae, scribunt non raro quò pro quòd, ut apud eundem, & eodem in loco: Primum igitur acta Caesaris seruanda censeo, non quò probem, cum scribendum sit quòd pro eo, quod est quia, Quid signi? certe quòd in altero membro est quia, quum dicit: sed quia rationem habendam censeo pacis, atque otij. Et nemini dubium est, quòd, resolui per quia: & quò, per ut. Et hoc in loco à Cicerone significari causam efficientem, cui competunt quòd, & quia: non finalem, cui competunt quò, & ut: Quod liquide probatur, quum in eadem sententia de utraque causa fit mentio. Quale est, nõ castigo te, quòd odio habeam, sed quò meliorem efficiam. In primo membro est causa efficiens, in secundo causa finalis. Mutemus iterum causas sic: Castigo te, non quòd odio habeam, sed quòd amem. Rursus, non castigo te, quò uoluptatem ex cõtumelia tua contraham, sed quò meliorem reddam. Vbi est quòd, illic posse poni quia: & ubi quò, illic ut, uel duplex, uel simplex, iam dictum est.

De Facio ut, & Committo ut, Cap. XXXVIII.

i Nuitus feci, ut C. Flaminium de senatu eijcerem. Et alibi idẽ Cic. Faciendum puto, ut paucis rationem nostri consilij demus. Et Quintilianus: Quòd si nemo miratur poëtas maximos saepe fecisse, ut in principijs operum suorum musas inuocarent. Discrimen habet hic loquendi modus ab altero: Alibi nanque fit aliud propter aliud, ut quum quis inuigilat diligentius faciendae mercaturae cur id faciat interrogatus, ut liberi mei honestius uiuant, respondebit. Aliud est ergo, quod ipse facit, aliud, propter quod hoc ipsum facit. Non ita in exemplis à me modo recitatis. Quid Cato fecit, ut Flaminium eijceret de senatu? Nempè idipsum, quod fecit. Quid faciunt poëtae, ut musas inuocent? Nempè nil aliud, nisi quòd musas inuocant. Idem est igitur in genere huiusmodi principium, & finis, siue opera & effectus. Idem fecit Cic. quodam in loco, in uerbo committo: Qui secundum nauram uiuere uolet, nunquam committet, ut alienum appetat:

&, quod alteri detraxerit, sibi assumat. Idem est hoc, ac si dixisset, qui secundum naturam uiuere uolet, nunquam alienum appetet: ut in superioribus. Inuitus C. Flaminium senatu eieci: & paucis ratio nostri consilij est reddenda: & ita in cæteris.

De Quòd, & Quum. Cap. XXXIX.

q Vòd, & quum, quiddam peculiare in oratione exhibent, ut in Bruto Cic. Augebat etiam molestiam, quòd magna sapiẽtum, ciuiumq; bonorum penuria iam in ciuitate esset. Idem ad Plancium: Quo in periculo nonnihil me consolatur, quum recordor, hæc me tum uidisse. Quid est, quod augeat Ciceroni molestiam? aut quid eum consolatur? uel quòd magna penuria sapiẽtum esset, uel quum recordaretur suæ prouidentiæ? Nempè hoc ipsum: quòd magna penuria sapientum esset, & quòd illud suum consilium recordaretur. Idem est igitur id, in quo molestiam, consolationemúe capit, & propter quod ipsam molestiam, ac consolationem capit.

Qua de causa, Vt, Tamen, & similia abijciuntur quandoque ab oratione. Cap. XL.

s Aepe admirari soleo, quòd nunquam tibi grauẽ senectutem esse senserim. Quid miraris Scipio te non sensisse, quod sentire non posses: quippe quod nunquam fuit? Miraris, quòd nunquam senseris me fuisse luscum, qui nunquam fui? Mirandum potius foret, si sensisses me luscum, aut grauiter tolerantem senectutem. Verum sic locutus est Scipio cum Catone, quasi diceret, Miror senectutem tibi, ut sentio, non esse grauem. Et alibi idem Cicero: Declarat autem studium bellicæ gloriæ, quòd statuas quoq; uidemus ornatu ferè militari: non quòd uidemus, sed ut uidemus, quòd sunt statuæ ornatu ferè militari, declaratur studium bellicæ gloriæ. Et alibi: Non tam me ista fama delectat, falsa præsertim, quàm quòd spero amicitiæ nostræ memoriam sempiternam fore: pro eo, quod est, quàm quòd amicitia nostra (ut spero) sempiterna erit. Et alibi: Num etiam contemnitis, quòd sensistis tam charam populo Romano Auli Hircij uitam fuisse? pro eo, quod est, quòd, ut sensistis, tam chara uita Hircij populo Romano fuit. Et Alibi: Et eò studiosius hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intelligebamus: pro eo quod est, quòd, ut intelligo, non sine causa uis cognoscere rhetoricam. Quintilianus in secundo: Sicut Polycratem, quum Busirim laudaret, & Clytemnestram, quanquam is, quod his dissimile non est, composuisse orationem, quæ est habita contra Socratem, dicitur. Non est hoc, quòd composuisse dicitur orationem contra Socratem, simile illi, quòd laudauit Busirim, et Clytemnestram, sed hoc ipsum, quòd composuit orationem

nem

nem, ut dicitur. Nanque, dum fortius opus permisit ætas, terram manibus subegi, & difficultatem labore perdomui, & inuito solo nonnihil tamen fœcunditatis expressi: subintellige quamuis: sic, quamuis solum esset inuitum, tamen nonnihil expressi fœcũditatis. Et in his pristinæ fortunæ reliquijs miseris et afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset, id est quamuis reliquiæ pristinæ fortunæ miseræ sint, & afflictæ, tamen haberet quosdã, etc.

Illud hoc loco non omittamus quærentes, ubi est quamuis, licet, etsi, quanquam, similiáq;, & tamen, unde incipienda sit construi oratio? Vtrinque prohiberis. Sed nimirum à uerbo cui adhærebat tamen, ipso tamen excusso: quod idcirco in ligatura, & quasi iunctura orationis insertum est, quia oratio, unde non debuerat, inceperat. Vt, etsi uereor iudices, & cætera. Quòd si à principali uerbo cœpisset, superuacuum fuisset inserere tamen, Nunc igitur quum rectè inchoatur, illam dictionem ut superflam, quasi functam officio suo debemus abijcere.

De Duntaxat. Cap. XLI.

d Vntaxat, licet idem significet, quod solum, tamen ferè solet aliter in orationis serie disponi, nec recipere post se illud, sed etiam, ut solum, ut tantum, ut modo faciunt. Cicero pro Deiotaro: Quod ipsum, & si non iniquum est in tuo duntaxat periculo. Et de Oratore: Ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit. Quintilianus in undecimo: Ergo, quum iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de causa iusserit, leniter consurgendũ, tum componenda toga, uel (si necesse erit) de integro reijcienda duntaxat in iudicijs: apud principem enim, & magistratus, ac tribunalia non licebit. Paulo post: Narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, uocem sermoni proximam, & tamen acriorem, sonum simplicem frequentissime postulabit in his duntaxat, qualia hæc sunt. Caius tamen, & Paulus præter morem hac dictione sunt usi. Aliter enim ait sic: Fabros lignarios dicimus, non eos duntaxat, qui ligna dolant, sed omnes, qui ædificant. Alter sic: Quũ tutor non rebus duntaxat, sed etiam moribus præponatur, in primis mercedes præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, pro facultate natalium constituet. Semel quoq; Titus Liuius lib. XLVI. Nec animum uobis duntaxat fidelem, ac bonum præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ gessistis.

De Quandoquidem, Quando, & Quatinus. Cap. XLII.

q Vandoquidem, & quando, idem significant, & significãt quoniam. Cicero et Vergilius frequentius superiore utuntur, Quintilianus posteriore. Cicer. igitur de Oratore: Quæ sunt

in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materia, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, cognita esse debent. Vergilius:
Quandoquidem Ausonios coniungi fœdere Teucris. Sine quidem:
Hic tibi (fabor enim) quando hæc te cura remordet.
Mirorq́;, cur Priscianus illud Vergilianum quando, pro aliquando exposuerit: quod accipiendum est pro quoniam:
-His se, quando ultima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis.
Quintilianus: Quando igitur orator est uir bonus (is autem citra uirtutem intelligi non potest: uirtus etiamsi quosdam impetus ex natura sumit, tamen perficienda doctrina est) mores ante omnia oratori studijs erunt excolendi. Eiusdem significati est quatenus apud seculum duntaxat Quintil. Is ita ait: Sed quatenus luctus nostri in ius uocantur, & flenti disputandum est, et orbitati suæ mater irascitur, superemus, quam exorare non possumus. Et ebus discipulus Plinius iunior: Et quatenus negatur nobis diu uiuere, relinquamus aliquid, quo nos uixisse testemur. Nam Cicero dixit, quatenus solummodo pro inquantū, sicut eatenus pro intantum. Vt in Lælio: Videndum est quatenus amicitiæ tribuēdum est. Seculum autem Quintiliani à Liuio, Verḡlio, Horatio exordior, quorum ultimus in sermonibus sic ait,
Surrentina uafer, qui miscet fæce falerna
Vina, columbino limum bene colligit ouo,
Quatenus ima petit uoluens aliena uitellus.

De Igitur, Ergo, Quare, Quamobrem, Quapropter. Cap. LIII.

Igitur, atque ergo breuioribus adhibentur conclusionibus: quare, quamobrem, quapropter maioribus: nisi ita dicas: nescio, quare sic loquaris, intelligo, quamobrem sic facias. Illud autem primū, quod protuli, sæpe ad significandū coniunctionē partiū orationis adhiberi solet, & ferè post aliquam rē interiectam, quasi in hūc sensum: Vt aūt continuem, aut ut pergam ad sequentia: ac ne sim longus in exēplo, ut necesse foret, afferā breue ex Poëta sumptum:
Et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere uersibus ambo Cœpere.
Ergo & si rarius, tamen nonnunquam & hoc modo usurpatur.

De Adeo, Vsqueadeo, Vsque eò, et Tantum. Cap. XLIIII.

Adeo exponunt pro ualde, ut Terentius: Iuuenem adeo nobilem. Significat etiam intantum, nonnunquam sequente, ut nonnunquam non sequente, ut apud Quintilianū: Cuncta

(si uidetur)

(si uidetur) iura percurrite, nusquam adeo pro nobis solicita lex est, ut, quod praestat, extorqueat, dedit caeco talionis actionem, non manus recusantis impellit, iniuriarum, caedis agere permisit, sed non cogit inuitos, adeo pené leuius est ultionem perire, quàm potestatem. Genus seruitutis est coacta libertas. Hic eadem sententia fuerit, si dixero, adeo ut pené leuius sit ultionem perire, quàm potestatem. Nam saepe hoc modo legimus adeo positum cum uno uerbo, non cum duobus. Quale fuerat exemplum superius, ut apud eundem: At quum protinus respondendum est, omnia parari nó possunt, adeo ut paulo minus promptis etiam noceat scripsisse, si alia ex diuerso, quàm opinati fuerint, occurrerint, Licuisset hoc etiam si dicere, Adeo paulo minus promptis etiam nocet scripsisse. Idem efficit usqueadeo, & usque eò, ut apud eundem: Hinc tumor, & uana de se persuasio, usqueadeo, ut illo discipulorum tumultu inflati, si parum à praeceptore laudentur, ipsi de illo male sentiant. Sine ut, & per indicatiuum apud Ciceronem: Ne, si quando ei dicendum erit de iustitia, de fide, mutuetur à Platone, qui quum haec exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, usque eò illa, quae de iustitia dicenda putabat, à uitae consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Multi adhuc ipsum modum usurpant Tantum.

De Quin, & Quinetiam. Cap. XLV.

Quin pro quinetiam, siue atque etiam. Vergilius:

-Quin aspera Iuno,
Quae mare nunc, terrasq; metu, caelumq; fatigat,
Consilia in melius referret

Quin pro ut non, ubi desideratur utique subiunctiuum uerbum, idemq; non principale, ut idem, lib. III. Aeneidos:

Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
Quin adeas uatem, precibusq; oracula poscas.

Quin pro cur non, semper interrogatiue, & per indicatiuum. Idem:

Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
Viminibus, mollíq; paras detexere iunco?

Nescio quid uiderit Seruius, qui hunc locum exposuit per quinetiam. Sed duo priores sensus uulgo sunt noti, in carmine, & in prosa frequẽtes & obuij. De tertio afferam ex oratoribus quoque exemplum. Cic. pro Rabirio: Quin compescitis istam uocem indicem stultitiae, testem prauitatis? Quintilianus in paupere amatore: Quin tu potius admittis iuuenis consilij rationem?

De Secundum præpositione. Cap. XLVI.

Secundum, nonnunquam pro iuxta & post. Vergi. Dulcibus illa quidem illecebris, aut plena secundum Flumina. Quintil. in pariete palmato: Tu iaces secundum occasionem, & expeditum tibi in proximo facinus est. Sulpitius M. Marcellum post cœnæ tempus a P. Magio Chilone familiari eius pugione percussum esse, & duo uulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem: Hic iuxta significat. Item, quod ab altero secundum est, id iuxta est, atque post. Ideoq; secundum pro post accipitur, quasi secundo loco. Idem Quintilianus in gladiatore: Nam, quod unum mihi secundum patrem fortuna uidebatur parasse præsidium, id ego sperare in illa sorte non poteram. Cicero: Proxime autem & secundum deos, homines hominibus maxime utiles esse possunt. Idem: Appellat L. Annium, qui erat institutus secundum filiã. Liuius lib. IX. Hetrusci belli fama exorta est: nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent. Secundum etiam accipitur pro eo, quod est pro: ut secundum te litem do: secundum me iudicat: secundum se iudicium des, uult, id est pro me, pro te, pro se. Et pro in, ut secundũ quietem, id est in quiete somni. Secundum autem Platonem, secundum Pythagoram, sensus hic notissimus est.

De Iam, & Iam iam. Cap. XLVII.

Iam eleganter usurpari solet, aliquando quasi pro tunc, ut Cicero: Ipsa uerba compone, & quasi coagmenta (quod ne Græci quidem factitarunt) iam neminem antepones Catoni. Quint. Quod si satis prudenter ea uiderint. iam propè consummata fuerint præcipientis opera. Aliquando significat præterea, quasi nodus quidam inter sententias, ut Vergilius:

Iam maris immensi prolem, & genus omne natantum,
Iam uarias pelagi uolucres.

Huiusmodi exempla sunt crebra. Idem efficiet iunctum cum uero: iam uero urbibus constitutis: & cætera. Iam iam de futuro palàm est, quid significet: ut iam iam aderit. Et de præsenti, licet ad futurum resoluatur:

-Iam iamq; manu tenet, & premit hasta.

quasi nunc nunc tenebit. Nonnunquam figurate per indignationem, miserationem' ue accipitur. Vt idem Vergilius:

-Iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.

Cic. in Verrem: Iam iam Dolabella neque me tui, neque tuorum liberorum,

rorum, quo te aliqui innocentem putant, casus miseret. Quintil. Iam iam malo uenena, ferrum, subitos ictus, improuisamq; mortem, qui incestum non credit, torquere non debet: qui credit statim debet occidere. Et haec per indignationem. Per miserationem uero, Sallustius in Iugurtha: Iam iam animo meo charissime frater, quanquam tibi immaturo, & unde minime decuit, uita erepta est, tamen laetandum magis, quàm dolendum puto casum tuum. Per exhortationem quoq;, ut apud Quintil. Iam iam commilito, quicunque casus manet, etiamsi te imperator damnaturus est, habes solatiũ, satius est, quàm à patre occidi.

De Tantisper, Paulisper, Aliquantisper, Parumper, & similibus. Cap. XLVIII.

TAntisper, ferè postulat post se dum, pro donec, siue quandiu. Nam & donec duobus modis accipitur. Dabo operam uoluptatibus, donec moriar, id est usque ad mortem: & dabo operam uoluptatibus, donec uiuo, id est quandiu uiuo. Eiusdem naturae est dum. Ideoq; in priore sensu amat subiunctiuum, in posteriore indicatiuum more donec, ut apud Ciceronem: Deinde est in carcerem ductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, in quem coniectus deferretur, compararetur. Terentius: Ego tantisper te dici uolo meum, dũ id, quod uolo, facis. Sunt tamen, qui pro tantummodo accipiant. Sunt, qui etiã pro interea. Caetera quoque sic à per composita, ad temporis breuitatẽ referuntur. Parumper, paulisper, aliquantisper. Sunt, qui per imperitiam haec accipiunt pro suis primitiuis, quae sunt parum, paulum, aliquantulum.

De Ferè, & Temere. Cap. XLIX.

FEre significationem habet non omnibus notam, nisi quando significat penè, cuius significatio est, paulum abfuit quin, ut penè, siue ferè in manus hostium incidi, id est paulum abfuit, quin in manus hostium inciderẽ. Altera significatio est, quum subintelligitur aliqua uniuersalitas, ut Quintil. Hae sunt ferè emendate loquendi, scribendiq; partes, id est ferè omnes. Ideoq; ferè omnes adiungitur, ut idem: Nam in omnibus ferè minus ualent praecepta, quam experimenta. Similiter de loco, de tempore, similibusq;: ut utor ferè hac ueste in faciendis sacris, id est in omni ferè tempore. Ferè Romani orbem subegerunt, id est ferè totum orbem. Ferè fit, ut iuuenes ament, id est ferè ubique. Cuius significationis imperiti corruperunt illud Ciceronis de amicitia: Memini illum in eum sermonem incidere, qui tum ferè multis erat in ore: quum scribendũ sit, qui tum ferè erat in ore, id est ferè omnibus. Pro ferè accipitur temere apud omnes post Ciceronem natos, ut Quintilianus: Illud ingeniorum uelut praecox

genus non temere unquam peruenit ad frugem. Sunt enim quædam, quæ sequens, ac proximum M. Tullio seculum adiungenda existimauit: ut proculdubio, obiter pro specialiter, tali causa, uel pro statim, quones pro quando. Nam Cicero ferè nunquam utitur, nisi addat toties. Citra pro sine: ut ibi, plusq;, si separes, usus sine doctrina, quàm citra usum doctrina ualeat. Interim pro aliquando, Meo nomine, tuo nomine, hoc nomine, pro mea, tua, hac causa, siue hoc respectu, ut ibi: Minus est, quòd flendum meo nomine, quàm, quòd illius gaudendum est. Et alibi: Ago quinimo gratias hoc solo nomine crudelissimis fatis, quòd maximum facinus non in prima æui mei parte posuerunt. Cicero rarissime, ut in Bruto: At uero inquam tibi ego Brute non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Et pro Sylla: An cum tanto imperio, tantaq; potestate non dicis fuisse regem, nunc priuatum regnare dicis, quo tandem nomine? Sed hoc declinabile est. Nunc autem de indeclinabilibus agimus, qualia & hæc sunt: alioquin, aliàs, nihilominus, super, & supra, diuersius aliquantulum à Ciceronis usu. De qua differentia in commentarijs à me in huius orationes, et illius declamationes cõponẽdis disseretur.

De Perinde, Proinde, Subinde, Identidem, Itidem, & Item. Cap. L.

PErinde flagitat post se, ac si, uel atque si, quum significatio eius sit ita: ut fac perinde, ac si tua res esset, id est ita quasi. Cum negatione uero etiam quàm, ut Suetonius de uita Domitiani: Nulla tamen re perinde motus, quàm responso casu Aschitarionis mathematici. Quod si non sequatur nec acsi, nec negatio, accipietur pro æque, ut Plinius Iunior: Funus Ruffi clarissimi uiri, & perinde felicissimi. Pro ita, id est quod est multum, ut idem Suetonius de uita Galbæ: Quare aduentus eius non perinde gratus fuit. Proinde idem est quod ideo, uel potius ideoq;: semper enim dependet à superiore sententia. Quidam, quorum est Lucretius, accipiunt proinde in eam significationem, quam dedimus perinde: ubi proinde duas syllabas habere facit. Subinde reperitur pro inde, uel deinde, statim, ut T. Liuius lib. III. Subinde acceptus à Publio Numitorio Spurius Oppius. Et horatius ad Celsum:

Si dicet recte, primum gaudere, subinde
Præceptum auriculis hoc instillare memento.

Etiam pro identidem, siue frequenter cum quodam interuallo. Vt, si iter faciens crebro ad comitem respiciam, an me sequi possit, dicam, sub inde respicio. Cicero autem diceret identidem. Nam subinde uti non solet, ne æquales quidem eius, Varro, Sallustius, Cæsar: licet illi utantur

nouissimo pro ultimo, multiq; alij, quod Cicero non facit. Itidem, & item, significant id, quod similiter. Hæc omnia ab inde composita Priscianus, multiq; alij pronunciari uolunt accentu in antepenultima syllaba, qualia sunt (ut eidem placet) composita à quando, aliquando, siquando, nequando, nunquando. Est enim hoc ultimum & ipsum compositum. Ideoq; per n, in tertia litera scribendum est, non per m, pro eo quod est num aliquando. Est autem huius monosyllabæ significatio pene eadem, quæ an, subintelligitq; utique negationem. Vt, num ego te spoliaui? quasi dicat, ego te non spoliaui. At quoties per negationē interrogamus, subintelligitur affirmatio: ut non ego te spoliaui? quasi dicat, ego te spoliaui. Affirmatiua autem respōsio hæc propria est Etiā. Vt, uidisti me hodie? si uidi te, respondere debeo, Etiam, uel Sic. Plinius ad Tacitum: Studes inquam? respondit, etiam. Vbi? Mediolani. Vulgo autem respondemus, Ita: Neque hoc sine autoritate. Simo apud Terentium dicenti Dauo, mihine? respondit, Ita.

De Nunc. Cap. LI.

n Vnc, solet usurpari sine significatione temporis, ut de diuinatione Cicero: Quæ quidem multo plura euenirent, si ad quietem integri iremus: nunc onusti cibo & uino, confusa et perturbata cernimus. Et de Oratore: Et si in huiusmodi genere nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, maior ars aliqua esset requirenda: nunc ego quid dicam? Et in eodem: Nam si ita diceres, & cætera. Nunc uero fateris, & cætera.

De Bene, Male, Peius, Pessime. Cap. LII.

b Ene nonnunquam accipitur pro ualde, ut Cic. Habetis orationem bene longam. Quintil. Quum multa diserte, summisq; clamoribus, quæ neque ad iudicem, neque ad declamationē pertinent, decantauerunt: bene sudantes, beneq; comitati per forum reducuntur. Huic simile quiddam habet male, ut Comici frequenter utūtur. Male mihi timeo, pro eo, quod est, ualde timeo. Cicero in Bruto: Addebat etiam, idq; ad rem pertinere credebat, scriptores illos male mulctatos, id est ualde, & quasi bene mulctatos, sed in malum illorum. Ideoq; non bene dixit mulctatos, sed male. Neque id solum in positiuo aduerbio, sed in superlatiuo quoque, ut pessime mulctatos. Atque adeo in comparatiuo, sed frequentius cum uerbo odi, ut idem in Philipp. Quo neminem ueterani peius oderunt: peius quasi magis, & ualidius. Idem ad Marium: Oderam multo peius hunc, quàm illum ipsum Clodium. illum enim oppugnaram, hunc defenderam. Nec tātum per comparatiuum cum hoc uerbo, uerumetiam per positiuum. Vt Teren. in Adelphis: Illud rus nulla alia causa tam male odi, nisi

quia prope est: tam male, pro eo quod est, tam ualde: per aliud autem uerbum, ut Ouidius Heroidum:

Peius adulterio turpis adulter obest.

De Super, Supra. Intra, Infra, Subter. Cap. LIII.

s Vper, & supra, licet in eodem loco sedere possint, tamen in hoc plerūque differunt, quòd illud contiguum est, hoc interiecto spatio. Vt sedeo super lapidem, magis quàm supra lapidem. Rursus, aquila uolat, uel nubes pendent supra nos potius, quàm super nos. Non tamen sic semper, ut apud Quintil. Nec ulla est supra terras adeo rabiosa bellua, cui non imago sua sancta sit. Et Liuiū lib. XLIIII. Vbi circa muros subter terram per dies quindecim pugnatū est. Intra, & infra etiam differunt: quia intra ad numerum, & spatium refertur, ut intra uiginti dies, & intra muros, non autem infra uiginti dies, uel infra muros. Infra ad dignitatem, & ad locum: ut infra dignitatem meam est, & infra tectum, id est subter tectum. Deniq; intra habet relatiuum extra: infra uero supra. Subter quoque relatiuū habet super. Ideóq; tactum rei ferè significat. Vt, hic urinator mirificæ natat, duratq; subter aquam.

De Sicut, Ita, Itaq;, & Sic. Cap. LIIII.

s Icut, habet nonnunquam uenustatem magnam, atq; utilitatem in disponendo, quoties antecedentem annectit cum sequente sententia, ut apud Quintilianum: Sunt & alia ingenita quidem, quæ adiuuant, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, decor: quæ, si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari. Sed nonnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenij, studiáq; corrumpant: sicut & hæc ipsa sine doctore perito, studio pertinaci legendi, scribendi, dicendi multa, & continua exercitatione per se nihil prosunt. Plinius libro VII. Ferunt Crassum auum Crassi in Parthis interempti nūquam risisse, ob id ἀγέλαστον uocatum, sicut nec flesse multos. Seruius grammaticus hac dictione & bene, & frequenter utitur. Possumus eodem modo, quo sicut, usurpare duo alia, quemadmodum, et quomodo, aut si quid aliud est eiusmodi naturæ. Habet & aliam naturam sicut, ut non modo res similes copulet (quod est frequentissimum, sed diuersas quoque & sæpe contrarias, ut idem Quintilianus: Sed hæc eloquendi præcepta, sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi ualent, nisi illis quædam facilitas, quæ apud Græcos ἕξις nominatur, accesserit. Quod licet dicere etiam per ut, & quidem frequētius, ut idem: Quod ut optimum, ita longe difficillimum. Sed in hoc genere sermonis bonam sibi partem uendicat illud ita. De quo hoc etiam addam, quòd nonnunquam accipitur pro itaque, sed hac differentia, ut

nonnunquam

nonnunquam accipitur pro itaque, sed hac differentia, ut nonnunquam ipsum antecedat in eadem sententia altera dictio. Cicero in Tusculanis: Ita nobilissima ciuitas Graeciae, & olim potentissima sepulchrum ciuis sui ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Possumus per itaque sic dicere. Itaque ciuitas, uel ciuitas itaque, eodem modo quo sic, pro sicq;. Quintilianus, ubi de adolescente in opere duro, ac uirili se exercente dixisset, intulit: Sic effectum est, ut, quemadmodum aliqui putant, posset cito militare. Accipitur etiam ita pro ualde, ut Cicero: Nec ita multo post edictum Bruti affertur, & Cassij. Quintilianus: Nec res est ita magni temporis, ac laboris.

De Nam, Nanque, Nam quòd, Quòd autẽ, & Quòd uero. Cap. LV.

n Am, & nanque quiddam simile habent, quod ita, & itaq;. Quippe cum nanque soleat & primum locum sortiri, & secundum, aliquando etiam tertium: nam non solet, sed prima semper est dictionum. Praeterea hoc aliquando accipitur pro autẽ, ad distinctionem sententiarum, ut in Sallustium Cicero: Nam quòd in uxorem, atque filiam meam tam petulanter inuectus es. Idem ualet ac si dixisset, quòd autem in uxorem, & caetera. siue quod uero, ueluti saepe incipere solemus, ut idem: Quòd autem scribis, quid de exitu belli sentiã, magis consilium petere possum, quàm ipse alijs dare. Idẽ de Oratore lib. I. Quòd uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & praemia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs, equidem putabam uirtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi.

De Iterum, Antehac, Posthac, Deinceps, & Rursus. Cap. LVI.

i Terum, refertur etiam ad primam uicem, non tantum ad posteriorẽ: nam iterum uoco te, id est iterata uice, usitatum est. Iterum uocaui te praeter hanc uicem minus est usitatum. Cicero pro lege Manilia: Quum tantam multitudinem cum tanto studio uideremus, quantam non iterum in eodem homine praeficiendo uidimus. Antehac, & posthac huic similia sunt, hoc est, ante hoc, uel post hoc tempus. Aliquando tamen reperimus ante illud, uel post illud tempus. Sallustius: Sic erat accensa libidine, ut saepius peteret uiros, quàm peteretur: sed ea saepe antehac fidem prodiderat, creditum abiurauerat. Suetonius in Domitiani uita: Pari arrogantia cum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic coepit: Dominus, & deus noster sic iubet fieri. Vnde institutum posthac, ut ne scripto quidẽ ac sermone cuiusquam appellaretur aliter. Deinceps, similiter accipitur pro dehinc, & pro deinde, atque etiam pro gradatim. Cicero in

Tusculanis: Omnes qui deinceps accubarent, ad lyram canerent. Et ad Thermum: Sed tamen tres fratres, summo loco natos, promptos, non indisertos te nolo habere inimicos, quos uideo deinceps tribunos plebis per triennium fore. Sed redeamus ad Iterum, quod aliquid nouitatis exhibet, quum dicitur: – Iterumq; ad tarda reuerti Corpora. Quomodo iterum? nunquid semel antea redierant? minime. Quid ergo? Aut accipiendum est quomodo Rursus, pro econtrario. Cicero officiorum libro tertio: Neque me doloribus dedi, quibus essem confectus, nisi restitissem, nec rursus indignis homine docto uoluptatibus: aut reuerti, redireq; pro uenire, ut idem de fato: ad Chrysippi laqueos reuertamur: quum nihil de Chrysippo meminisset. Quintilianus: Si uerum est post uetusta secula, & innumerabiles annos reddi rursus alijs corporibus animas, fortasse in me renatus sit aliquis ex illis. Reddi quasi dari: nam idem hoc uerbum efficeret. & alibi: Sed ad illos iam perfectis, constitutisq; uiribus reuertamur, quod in cœnis grandibus sæpe facimus, ut, quum optime satiati simus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata sit. Non ait reuertendum ad uiliores libros, quasi ab his incipiendum sit, sed quum satiati fuerimus bonis libris, tanquam cibis, postea nos ad uiliores conuertamus.

De ultro, citroq;, Huc, Illuc, Sursum, Deorsum, Vltrò, & Sponte. Cap. LVII.

u Ltro, citroq; in factis, & in dictis. Quintilianus in cæco: In limine iuuenis sicut solet ultro, citroq; commeare. Cicero libro sexto de republica: Multisq; uerbis ultro, citroq; habitis, ille nobis consumptus est dies. Quum ego te alloquor, tunc uerba ultro, quasi ultra eunt: quum te alloquẽtem audio, tunc uerba citro, quasi citra ueniunt: sicut pedes, quum à loco recedo, tunc ultro eunt: quũ redeo, tunc citro. Nec elegans esset, huc atque illuc commeabat, nisi errabundum, & incertum iter significes, Quidam tamen sursum, & deorsum utuntur, opinor, imitantes Terentium, qui in Eunucho ait: Sex ego te totos Parmeno hos menses quietum reddam, ne sursum, deorsum cursites: Nescio an de Athenis hoc dictũ sit, quibus portus in imo, urbs uero editiori loco sita est. Forte sic loqui deceat per sursum, deorsumq;, si de fortunæ mutabilitate dicatur, quæ nunc tollit, nunc deprimit. Vltro tamen à sponte sic uidetur (ut breuiter dicam) differre, quòd ultro est, quasi sine requisitione: ut ultrò ad te ueni, id est à te non requisitus ueni. Sponte ad te ueni, id est meo consilio: licet ad res inanimatas transferimus: ut multæ arbores sua sponte nascuntur, id est per se.

De Et, Ac, Que, cum suis compositis. Cap. LVIII.

ET, multifariam solet in usu accipi, cuius conditionis est, que, et ab eo composita negatiua neq;, et per apocopen nec. Verg. Audieras, & fama fuit. Martialis:

Quòd nummos cernis, mitti nos credis amicæ,
Falleris, & nummos ista tabella rogat.

Quintilianus: Has primum audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenacissimi sumus eorum, quæ rudibus annis percepimus. Et, pro quia accipiendum est. Ouid. in Fastis:

Nil aliud Vestam, quam puram intellige flammam,
Natáq; de flamma corpora nulla uides.

Que pro quia, siue nanque. Similiter Cicero: Non solum nobis nati sumus, ortusq; nostri partem sibi patria uendicat, partem amici. Duplicantur interdum hæ coniunctiones, sed in rebus diuersis uenustius: ut, te admirantur & ciues, & hospites. Vergil.

O qui res hominumq;, deumq;.

Id est o qui res & hominum, & deorum. Sallustius in Iugurthino: Séq;, uobisq; dignum est, id est & se, & uobis dignum est. Raro tamen in prosa, in carmine uero frequentius. Quintilian. Nihil ociosum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione, annotandum erit. Quare de nec, & de neque, & de siue similibusq;, quoties geminantur (quum facilia inuentu sint) omitto exempla. Et, quoque initijs sententiarum competit, ut idem libro primo: Et finitæ quidem sunt partes duæ, quas hæc professio pollicetur. Eiusdem naturæ est ac, & atque. Cicero: Ac si uolumus eius rei, quæ uocatur eloquentia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdã à natura profectæ considerare principium, & cætera. Idem: Atque cæteri imperatores, qui de illo triumpharunt, & cætera. Interdum etiam &, affectui seruit, ut idem pro Milone: Et sunt qui de uia Appia loquantur, taceant de Curia. Et in Philipp. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiauit. Idem: Et postea miramur, quare ferat moleste populus Romanus. Interdum neque copulã, neque affectum significat, ut si hoc modo loquar, Superaui illum in palestra, & est tam uastus, & sum tam pusillus. Vt idem de senectute: Defendi legem Voconiam magna uoce, bonisq; lateribus, & uidetis annos meos. Ac si dixisset, defendi legem Voconiam iuuenili uoce, atque lateribus, & uidetis annos meos, & sum ita senex. Interdum etiam tali modo: Defendi fortissime illã legem: & hoc in tam prouecta ætate, uel, & id in tam prouecta ætate: uel per que, siue per atque, sic: Idq; in tam prouecta ætate. Repu-

dicaui uxorem, id'q; autore patre eius. Item per negationem. Duxi Paullam uxorem, neque hoc, uel, neque id sine prudentum hominum autoritate, uel nec id sine consilio, uel & hoc non sine consilio. Quae exempla & mihi relatu longiora sunt, & legentibus (ut supra dixi) facilia inuentu. Illud non indiget admonitione, que pro &, & quoque pro etiam debere accipi, ut alterum quasi membra cum membris, alterum quasi corpora cum corporibus copulet, aliter absurdum esset. Hoc admonendum est, &, pro etiam apud Ciceronem nusquam reperiri, sicut in caeteris illo posterioribus, ut à Vergil. incipiamus: ut, Natus & ipse dea. Quintilianus: Tamen si quid aduersus te ipse commisit adolescens, sit hostis & meus. Cicero dixisset, sit hostis etiam meus, uel meus quoque. Idem inquit: Quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Quintilianus, id est seculum ab illo proximum dixisset, tum illo modo, tum etiam sic, nisi inter eos, qui & ipsi insaniunt. Simili ratione de nec, pro nec etiam. Vt idem: Persolui gratia non potest, nec malo patri. Cicero & superiores omnes dixissent, ne malo quidem patri. Interdum miscemus, &, atque, nec, nunc ab hoc, nunc ab illo principium sumentes, ut & pacem respuis, nec bellum geris, uel, nec bellum geris, & tamen respuis pacem: uel sic, & pacem non uis, nec tamen bellum geris, uel, & pacem non uis, & bellum gerere non potes. Nam in nec, siue in neque (de utroque enim loquor) inclusa est &, uel que, in quae resolui potest, & ubi est nec uel neque, id resolui potest per & non, uel que non. Poëtae etiam maiorem in his sibi licentiam permittunt. Nec & neque, sequente enim, aut uero, pro simplici, non pro composita negatione accipiuntur. Siquidem idem est nec enim, siue neque enim, quod non enim, nisi ita resoluimus, non etenim: neque uero, idem quod non uero, si modo non uero dicere licet.

De Vicissim, Inuicem, Mutuo. Cap. LIX.

u Icissim, non memor sum usquam esse apud Ciceronem, & Quintilianum, & ferè maximos quosque autores, nisi pro secundo loco, siue è diuerso, uel è contrario. Vergilius tantũ semel, neque id aperte uidetur usus pro inuicem & mutuo:

-Quid possit uterque, uicissim Experiamur.

Quod imitatus est Suetonius, & alÿ plures. Cicero semper (quod ego quidem sciam) sic, Id acciperet, ab alio, uicissim'q; redderet. Et iterum: Sed ego admiratione quadam uirtutis eius, ille uicissim opinione fortasse nonnulla, quam de moribus meis habebat, me dilexit. Itidem Quintilianus,

Quintilianus, apud quem, & caeteros illius aetatis non modo inuicem tali modo usurpatur, quale est in declamationibus: Inuicem sustinentes, inuicem innixi, id est alter alterum sustinens, & uterque alteri innitens, sed etiam in sensu, cuius est uicissim, ut in libro decimo: Tam contumeliosos in se ridet inuicem eloquentia, & qui stultis uideri eruditi uolunt, stulti eruditis uidētur. Et iterum: Neque enim uideo, quae iustior acquirendi ratio, quā̀m ex honestissimo labore, & ab ijs, de quibus optime meruerunt, qui si nihil inuicem praestent, indigni fuerunt defensione. Plinius posterior: Habes res urbanas, inuicem rusticas scribe. In eadem significatione est Mutuo, de quo modo attigi, non solum in hac, qualis est, inuicem se amant, & mutuo se amant, et mutuus amor, sed in ea, de qua disputaui. Idem Quintilianus in eodem statim post loco. Ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua beneuolentia utetur, id est respondente. Cicero: Fac me mutuo diligas, hoc est, fac mihi in amore respondeas.

De Scilicet, & Videlicet. Cap. LX.

S Cilicet, & uidelicet uidentur significare idem, quod certe, sed usum suum habent, & praecipuum per amaritudinem quandam cum derisu permixtam, ut apud Vergilium: Scilicet is superis labor est. Et apud Terentium: Id populus curat scilicet. Et apud Quintilianum: Haec uidelicet expectasti, ut ne captiosum esset officio tuo, maturius rediÿsse, ex industria tempus triuisti. Nonnunquam sine hac amaritudine, & irrisione, ut apud eundē: Sed est uidelicet ultima quaedam calamitatum rabies, & nouissime in furorem uota ipsa uertuntur. Nonnunquam post relatiuum, sicut solet poni quidem, nonnunquam & ante, uel sine relatiuo. Et hi sunt ferè modi utendi his duabus dictionibus apud doctissimos: apud quos uix reperias illum uulgo usitatissimum modum, cum ea, quae confuse dicta sunt, per singula postea exponimus: quale esset, quatuor sunt uirtutes, scilicet, uel uidelicet prudentia, iustitia, fortitudo, modestia.

LAVRENTII VALLENSIS IN TERTIVM LIBRVM ELEGANTIARVM PRAEFATIO.

PERLEGI proxime quinquaginta Digestorum libros ex plerisque iurisconsultorũ uoluminibus excerptos, & relegi cum libenter, tũ uero quadã cum admiratione. Primum, quòd nescias, utrum diligentiá ne, an grauitas, prudentia, an æquitas, scientia rerum, an orationis dignitas præstet, & maiori laude digna esse uideatur: deinde, quòd hæc ipsa ita in unoquoque illorum omnia sunt egregia, & perfecta, ut uehementer dubites, quem cui præferendum putes. Cui simile quiddã (ut de ultima tantum parte, quæ ad nos pertinet dicam) in epistolis Ciceronis admirari solebam, quæ quum à pluribus scribãtur, omnes tamen ab uno, eodemq; (audacius dixerim) si personas sustuleris, ab uno Cicerone scriptæ iudicentur. Ita uerba, ac sententiæ, characterq; ipse dicendi ubique sui est similis. Quod eò magis in iurisconsultis est admirandum, quòd illi eadem ætate cuncti extiterunt in eodem quasi ludo, ac schola instituti: hi uero inter se etiã seculis distant, licet omnes post Ciceronem: ideóq; quibusdam in uerbis ab eo differentes, quales omnes à Vergilio usque ad Liuium fuerunt. Nam Seruij Sulpitij, atque Mutij Scæuolæ nihil extat, sed alterius Mutij recentioris. Et prisci illi quidem iurisconsulti quales, quantiq; in eloquendo fuerint, iudicare non possumus: quippe quorum nihil legimus. His autem, qui inter manus uersantur, nihil est, mea sententia, quod addi, ad mi'ue posse uideatur, non tam eloquentiæ (quam quidẽ materia illa non magnopere patitur) quàm latinitatis atque elegantiæ, sine qua cæca omnis doctrina est, & illiberalis, præsertim in iure ciuili. Vt enim Quintilianus inquit, omne ius, aut in uerborum interpretatione positum est, aut æqui, prauiq; discrimine. Et quantum momenti in uerborum interpretatione sit, ipsi iurisconsultorũ libri maxime testantur, in hac re præcipue laborantes. Vtinamq; integri forent, aut certe isti non forent, qui in locum illorum etiam Iustiniano uetante successerunt. Nota sunt eorum, & nimis nota nomina, ut superuacuum sit, ea per me recenseri, qui uix quintam partem iuris ciuilis intelligunt, & ob imperitiæ suæ uelamentum aiunt non posse doctos euadere in iure ciuili facundiæ studiosos, quasi iurisconsulti illi aut rustice locuti sint, id est istorum more, aut huic scientiæ non plane satisfecerint

rint: quid de illis loquor? ego mediocri ingenio & mediocri literatura præditus, profiteor me omnes, qui ius ciuile interpretãtur, ipsorum scientiam edocturum. Quòd si Cicero ait, sibi homini uehementer occupato, si stomachum moueant, triduo se iurisconsultum fore, non'ne & ipse audebo dicere, si iurisperiti (nolo dicere iurisimperiti) stomachum mihi moueant, aut etiã sine stomacho me glossas in digesta triẽnio conscripturum, longe utiliores Accursianis? Merentur enim, merentur summi illi uiri nancisci aliquem, qui eos uere, riteq; exponat, uel certe à male, & Gothice potius, quàm latine interpretantibus defendat, Gothi isti quidni & Vandali existimandi sunt? Nam postquam hæ gentes semel, iterumq; Italiæ influentes Romam ceperunt, ut imperium eorum, ita linguam quoque (quemadmodum aliqui putant) accepimus, & plurimi forsan ex illis oriundi sumus. Argumento sunt codices Gothice scripti, quæ magna multitudo est: quæ gens si scripturã Romanam deprauare potuit, quid de lingua, præsertim relicta sobole putandum est? unde post illorum aduentum primum, alterumq;, omnes scriptores nequaquam facundi. Ideoq; prioribus multo inferiores fuerunt. En quò literatura Romana recidit. Veteres admiscebãt linguæ suæ Græcam. Isti admiscent Gothicam. Neque uero hoc dico, ut iuris studiosos carpam, imo ut adhorter potius, persuadeamq; sine studijs humanitatis non posse, quam cupiunt, assequi facultatem. Malintq; iurisconsultorum, quàm leguleorum similes esse. Nam (ut Vergiliano uersu utar)

O` fortunatos nimium, sua si bona norint, Agricolas.

Ita ego appellem iuri operam dantes fortunatos, si norint sua bona. Quæ enim disciplina, scilicet quæ publice legitur, tam ornata, atque (ut sic dicam) tam aurea, ut ius ciuile? An (ut hinc incipiam) ius pontificiũ (quod canonicum uocant) quod ex maxima parte Gothicũ est? An philosophorum libri, qui ne à Gothis quidem, aut Vandalis intelligerentur? quos ego ob hoc maxime errare, quòd loquendi facultate caruerunt, in libris meis de dialectica ostendo: quos iam edidissem, nisi amici me hos potius edere coëgissent. An grammaticorum, quorũ propositum uidetur fuisse, ut linguam latinam dedocerent? An deniq; rhetoricorum, qui ad hanc usque ætatem plurimi circunferebantur, nihil aliud docentes, quàm Gothice dicere? Vna supererat iuris ciuilis scientia adhuc inuiolata, & sancta, & quasi Tarpeia arx urbe direpta. Hanc etiam isti Gothi, non Galli, per speciem amicitiæ polluere, atque euertere tentauerunt, euertereq; pergunt. Hanc ipse (quantum in me erit) ut M. Manilius Torquatus protegam, imo omnes, qui hoc nomen profitentur, protegere debent. Quod si fecerint (ut spero & opto) non

legulei, sed iurisconsulti euadent. Quod ad meum autem hoc opus attinet, non fraudabo iuris conditores debita laude. Tantum igitur debere puto huius facultatis libris, quantum illis olim qui capitolium ab armis Gallorum, atque insidijs defenderunt: per quos factum est, ut nõ modo tota urbs non amitteretur, uerum etiam ut tota restitui posset. Itaque per quotidianam lectionem digestorum, & semper aliqua ex parte incolumis, atque in honore fuit lingua Romana, & breui suam dignitatem, atq; amplitudinem recuperabit. Sed ad reliqua pergamus.

De Tanti, & Quanti, cum suis compositis, deq; Pluris, & Minoris. Cap. I.

Tque ut ab eo potissimum incipiã, quod nec ab aliquo (quod sciam) traditum, & traditu dignissimum est: duo, tanti & quanti, compositaqúe cum eis tantidem, quantilibet, & quanticunque: totidemq́; comparatiua pluris, & minoris: præterea, nulla alia nec comparatiua, nec nomina, nec dictiones queunt in genitiuo casu adiungi his uerbis: emo, uendo, uenundo, ueneo, mereor, comparo, æstimo, taxo, liceor, addico, distraho, metior pro æstimo, constat, conduco, loco, fœneror, paciscor, pango pepigi, condemno, postulo, & si qua sunt alia similis horum significationis. Neque enim audiuimus dici unquam, uendidit patriam hic auri, aut Achilles uendidit corpus Hectoris auri, Priamusq́; illud redemit magni ponderis auri: sed per ablatiuum sic, Vendidit hic auro patriam, &c. Exanimumq́; auro corpus uendebat Achilles. Hæc Vergil. Valerius quoque libro quinto: Magno ubique pretio uirtus æstimatur. Quanti uero, & tanti, cæteráq; (ut dixi) genitiuũ non mutant, ut Terentius in Eunucho: Quid agas? nisi ut te redimas captum quàm queas minimo: et si nequeas paululo, at quanti queas: id est tanti te redimas, quanti queas. Cur non dixit quanto, ut congrueret cum illis minimo, et paululo, aut minimi, et pauxilli, ut congrueret cum hoc quanti: nisi quia tanti, & quanti mutare non licet, & ab eis, quæ dixi composita? Quintil. in pastu cadauerum: Hoc unum superat, ut deuectum tantidem uenderes. & in Verrem Cicero: Aiebat te tantidem æstimasse, quanti sacerdotem. Iuuenalis: Quanticunque domus constet. Idem (quod ad prædicta comparatiua pertinet) Balnea sexcentis, & pluris porticus empta: cur non dixit, & pluribus, ut copularet coniunctio eosdem casus? Titus Liuius libro XLVIII. Mancipia minora annis uiginti, quæ post proximum lustrum decem milibus æris, aut pluris uenissent, ea quoque decem tanto pluris, quàm quanti essent, æstimarentur. Adeo ut interrogati per eundem sæpe casum respondere nequeamus: ut Plaut. in Epidico:

Quanti eam emit? uili: quot minis? quadraginta minis. Hora. Quanti emptæ? paruo: quanti ergo? octussibus, heu heu. Nam illud apud Ciceronem, quanti addictus? mille nummûm, non est illud mille genitiui, sed ablatiui casus, ut mox docebo: quasi millenario nummûm, id est nummorum. Et hæc quidem interrogatio est per genitiuum, responsio autem per ablatiuum. Aliquando è diuerso: ut emisti ne decem minis istum equum? imo pluris. Aliquando hi duo casus iuxta idem uerbum hærent, ut emisti istum equum decem minis, an pluris? Quòd si aduerbia forent (ut nonnulli existimare solent) cur potius dictum est tanti, & quanti, pluris & minoris, non tanto, et quanto, pluri & minori? quum huiusmodi uerba utique ablatiuum desiderent. Cur non idem fit in cæteris comparatiuis, quæ palàm aduerbiantur? Nó enim dicitur, emi equũ uilioris, carioris ue, q̃ tu: nec uiliori, cariori ue, sed uilius, q̃ tu, aut carius, neque uendidi ædes melioris, peioris ue, quàm tu, sed melius, peius ue, quàm tu. Cur denique (quod non minus mirandũ est) hæc ipsa, quæ nominaui, quoties substantiuis maritantur, formam naturalem, & legem uerborum custodiunt, excepto tantidem? quia est substantiuum, quod ablatiuum, datiuumq; non agnoscit tantodem: solaq; has uoces habet tantundem, & tantidem. Dicendumq; erit: quãta pecunia istum equum emisti? sicut, quot minis? Iuuen. -Quanto

Metiris pretio, quod ni tibi deditus essem,

Deuotusq; cliens, uxor tibi uirgo maneret.

Liuius libro XXII. Hic miles magis placuit, cum pretio minore redimendi captiuos copia fieret. Itaque genitiuos illos, tanti emi equum, quanti potui, sic exponere non possumus, tanti pretij, & quanti pretij potui, sed sic, tanto pretio, quanto potui. Et per comparatiuum, ut illud Ciceronis: Non pluris uendo, quàm alij, fortasse etiam minoris. Cum aliquem doces, non ita exponas pluris, id est pretij: et minoris, id est pretij. Nam huiusmodi expositio fecit, ut plerique fallerẽtur: sed sic, pluris, id est pluri pretio: minoris, id est minori summa.

De Mea, Tua, Sua, & Cuia. Cap. II.

Non tantum in his causis, quas ostendi: nonnunquam aliter respondemus, quàm quo modo interrogati sumus, sed etiam in illis tribus pronominibus, de quibus proximo libro disputaui tam primitiuis, quàm deriuatiuis: quorum diuersam conuictiuus naturam esse, & præter hæc, unum cuius cuia cuium: quod à ueteribus non inter nomina, sed inter pronomina numerabatur, ut meus mea meum. Nec Græci relatiuum, unde hoc nomen descendit, inter nomina, sed inter articulos collocant: & nos pronomina quædam,

articularia ſolemus appellare. Ideóq;, ut dicimus, mea eſt, tua eſt, ſua eſt: & mea, tua, ſua intereſt: ita cuia eſt, & cuia intereſt. Plautus in Epidico: Ego illum conueniam, atque adducam ad te, cuia eſt fidicina. Cicero pro Muræna: Ea cædes potiſſimum crimini datur ei, cuia interfuit: non ei, cuia nihil interfuit. Igitur interrogati, Cuius hominis eſt hoc opus? reſpondebimus meum, non mei. Cuius domini hic fundus? tuus, aut ſuus, non tui, aut ſui. Rurſum, meum'ne fundum poſſides, an tuum? reſpondebo neutrius, uel illius. Interrogamus adhuc, reſpondemus'q; per uarios caſus: meum'ne prædium eſt, an illius? reſpondebo illius, certe non tuum. Similiter de cuius, ad quod nunquam reſpõdeas per eundem caſum, niſi in tribus pronominibus deriuatiuis, ut cuium pecus? reſpondeas meum, uel illius. Interrogatur etiam per diuerſos caſus, ut cuium pecus, tuum'ne, an Melibœi? ſed per talem dictionem nunquam reſpondetur: niſi ſi dicas, eſt cuium eſt, uel, eſt cuium eſſe debet, & ſi quid eſt ſimile.

De Tanti, Quanti, Magni, Parui, cum intereſt. Cap. III.

e Adem tanti, & quanti, poſitiua quoque duo magni, et parui, ſola in genitiuo iunguntur cum illis geminis uerbis intereſt, & refert. Cætera autem, uel aduerbialiter, uel in uoce nominatiui, ſiue accuſatiui, & in primis horum comparatiua, ſuperlatiua'q; magis, & minus, maxime, & minime, atque horum germana, multum, plus, plurimum, parum, paululum, paulum, pauxillum, nihil, aliquid, & ſi qua ſunt alia. Tanti intereſt, quanti intereſt, magni refert, parui refert, ac multum refert, plurimum intereſt, maxime refert, magis refert, paulum refert, minus refert, parum refert. Quinetiam non modo quatuor hæc nomina id naturæ habent, cum his duobus uerbis, uerumetiam cum multis alijs: ut magni æſtimo, paruifacio, paruipendo, quanti facis, tanti facio. Sed cum huiuſmodi uerbis nonnũquam alia nomina iunguntur, ut plurimi æſtimo.

De Mille, & Millia. Cap. IIII.

a Tque (ut promiſſum exoluam) illud Ciceronis mille nũmũm ſingularis numeri eſſe, tum exemplo eiuſdem, tum præcepto M. Varronis cõprobabo. In Philippicis: Inuentus eſt qui L. Antonio mille nũmûm referret expenſum. Et pro Milone: In quibus propter inſanas iſtas ſubſtructiones facile mille hominum uerſabatur. Qualia exempla plura repeterẽ, niſi Varronis præceptio ſatis eſſet, qui in libris de analogia, inquit: Quum peruẽtum eſt ad millenariũ, aſſumit ſingulare neutrũ, quod dicitur hoc mille denariûm, à quo multitudinis numerus fit millia denariûm. Et paulopoſt: Vt ſic utrunq;

ſine caſibus uocis dicemus, ut hoc mille, huius mille, ita hoc decies, huius decies. Hæc hactenus. Illud quoque præter hæc addamus, mille hominum dici, & millia hominum. Iterum mille homines dici, millia uero homines non dici. Cuius rei cauſa eſt, quod proprie dicimus mille homines, ut centum homines, millia hominum, ut centenaria, uel turbæ hominum. Hoc ſubſtantiuum eſt, illud uero adiectiuum. Itaque non licet dicere millia homines, quia duo ſubſtantiua non cohærent ſine copula. Neque in his ullus certus ineſſet ſenſus. Mille hominum licet dicere, quia mille ſubſtantiuatur, ut multum hominum, pro multi homines. Item mille hominum, pro mille homines: idemq́; erit, quod milliũ hominum, ſi millia ſingulare haberet: quod non habet, niſi pro milliario, quod conſtat ex mille paſſibus: uel pro ſeminis genere: Vel more Varronis, quia dicimus hoc mille: Vel quia (ut maxime reor) nec adiectiuum plane, nec ſubſtantiuum eſt, ſicut hic hæc hoc, iſte iſta iſtud, et nonnulla alia pronomina. Nam cætera adiectiua non patiuntur ſibi ita adhærere adiectiua, ut pronomina. Dicimus enim hic robuſtus meſſor, iſta robuſta mulier. Nec dicimus antiquus robuſtus meſſor, antiqua robuſta mulier. At nomina numerorum ſunt iſtis pronominibus ſimilia, ut centum aureæ pateræ, mille armatæ naues. Ergo latine dicetur, mille ex hominibus, ſicut dicetur iſti ex illis. Quæ locutio idem eſt, quod mille hominum. Cæterum nomina numeralia, ſiue ſubſtantiua, ſiue adiectiua ſint, inter ſe iũgi recuſant, quia nec duo ſubſtantiua, nec duo adiectiua ſola eſſe poſſunt. Vt duo centum, tria mille, quum præſertim ſint ſua propria nomina, ut ducenta, trecenta, & ſupra mille eſt millia, quod plane ſubſtantiuum eſt. Ideoq́; dicimus mille hominum, duo millia hominum: non duo mille, tria millia, quatuor millia hominum. & deinceps. Nec (ut dixi) tria, aut quatuor mille, ſed bis mille, ter mille, aut bis centum, & ter centum: non duo centum, tria centum, aut (ut aliqui indocti loquuntur) ducentum, tricentum, ſed tercentum. Vergilius:

Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci. Et alibi:

Hic iam tercentum totos regnabitur annos.

Reperimus tamen apud eccleſiaſticos ſæpe hoc modo dici, quale eſt: Debebat decem millia talenta: &, duodecim millia ſignati. Quod defendi non poteſt, niſi reſoluas ſic. Signati duodecim millia, talenta decem millia: quaſi dicatur, numero duodecim millia, & numero decem millia, & ſubintelligatur entia. Debebat talenta entia decem millia. Signati entes duodecim millia. niſi interponas uerbum ſubſtantiuum, ſic: Signati erant duodecim millia, quod in altero exẽplo fieri nequit. Quo certe modo ipſe non loquerer, ſed potius duodecim millia ſigna-

torum, aut duodecim millia signata, & decem millia talentorum, & duodecim millia drachmarum argenti. Cuius erroris (si error est) causa (ut opinio mea fert) hinc fluxit, quod sæpe legimus decem millia pôdo argenti, quasi illud pondo sit nominatiui, aut accusatiui casus, & non potius genitiui. Sæpe decem millia quingenti pedites, non peditũ. Ita, cum numerus posterior defuerit, putant recte dici posse, decem millia pedites, quod falsum est. Nam cum dicimus, decem millia quingenti pedites, sic intelligimus, decem millia peditum, & quingenti. Quo sæpe modo loquimur, nec aliter loqui possumus. Atque, ut nunc ad hoc quingenti, subintelligimus pedites, ita ad illud millia, subintelligimus peditum. Quale esset in superioribus exemplis, duodecim millia, & ducenti signati, uel duodecim millia signatorum, & ducenti, & ita in cæteris. Rarius autem reperitur mille pro millia. Nam illud, quicunq; te angariauerit mille passus, uade cum illo & alia duo: subintelligitur millia passuum. Alioqui dixissit alios duos, non alia, uel potius alios bis mille.

De numerabilibus. Cap. V.

Et quoniam de numeris cœpimus, de ipsis aliqua dicere prosequamur. Et primum hoc admoneamus, in quo pleriq; falluntur, treceni scribendum esse, non trecenteni, nec triceni: quum significat trecentenarium numerum, quod syncopatum est, sicut cætera. Dicimus enim duceni, pro ducenteni, treceni, pro trecenteni, quadringeni, quingeni, sexceni, septingeni, octingeni, nongeni, uel noningeni, pro quadringenteni, quingenteni, sexcenteni, septingenteni, octingenteni, nongenteni, uel noningenteni. Centeni autem, & milleni non syncopantur, quia non sunt prælongæ dictiones, sicut superiores. Triceni autem caret syncopa, sed immutauit g in c, sicut uiceni pro uigeni, & triceni pro trigeni. Est enim simillimæ uocis c & g, quemadmodum d & t: propter quod dicimus quadringenti, pro quatrincenti. In quo nomine & t in d, & c in g mutatum est. Atque, quoniã dixi quosdam falli similitudine uocum, recenseamus hæc ipsa infra cẽtum, ut supra centum fecimus. Dicimus igitur singuli, bini, terni, quaterni, quini, seni, septeni, octeni, noueni, deni, undeni, duodeni, ternideni, quaternideni, quinideni, senideni: uel deniquaterni, deniquini, deniseni, deniseptení, deniocteni, deninoueni: uiceni, uicenisinguli, uicenibini, uiceniterni, uel (ut postea ostendemus) singuli & uiceni, bini & uiceni, & ita deinceps. Tum triceni, quadrageni, quinquageni, sexageni, septuageni, octogeni, non octuageni (octoginta enim dicimus, non octuaginta) nonageni, uel nongeni, non nouageni: deinde centeni. Ideo autẽ hæc nomina in plurali protuli, quod in prosa scribentes ferè plurali

utuntur

utuntur, in carmine frequenter etiam singulari. Et singularem quidem horum nominum numerum non prosa oratione scribentium, ait Priscianus esse, sed poëtarum. Vt Vergilius:
Gurgite septeno rapidus mare summouet amnis.
Veruntamen non tantum poëtarum uideo esse, sed nonnunquam etiã aliorum, ut Plinius lib. XVII. Traduces Gallica cultura binis utrinque lateribus, si pars quadrageno distet spatio, quaternis, uiceno, inter se obuij miscentur. Et in uicesimoquinto: Altera maior folijs laterũ modo inclusa quoq;, quia septena est. Et in XXVI. Prodigiosa sunt, quae circa hoc tradit Theophrastus autor alioqui grauis, septuageno coitu durare libidinem contactu herbae, cuius nomen, speciemq; non posuit: septuageno, id est septuaginta coitibus per singulas noctes. Nam ita haec nomina exponuntur, ut creabantur olim bini consules, id est per singulos annos duo. Vtuntur ergo oratores legitima significatione horum nominum: binus enim, siue bini, significat singulis duo: ternus, siue terni, singulis tres: quaternus, siue quaterni, singulis quatuor. At poëtae non ita. Septenus enim gurges non est singulis septem, sed septem tantum uni flumini Nilo. Nec in singulari modo significatione hac abutuntur, uerumetiam in plurali. Vt idem:
Per duodena regit mundi sol aureus astra.
Duodena astra pro duodecim astra. Ad hoc septeno Priscianus exponit septenario, quod mihi non placet, quum inauditum sit flumen aliquod habere septenarium alueum, & fontem edere septenarium riuum. Siquidem haec nomina numerum aliarum rerum, quae non nominantur, indicant, non multiplicationem sui ipsorum, ut lapis centenarius, non quod sit centuplus lapis, sed centum librarum: homo centenarius, non quòd sit centum geminus, sed quòd habet centum annos: grex centenarius, non quòd sint centum greges, sed grex centum capitum. Rursus non dicimus centenariam libram, sed centuplam, nec cẽtenarium annum, sed centuplum annorum. Tamen dicimus centenarium, septenarium, duodenarium numerum. Siquidem numerus omnia complectitur siue centenarius, siue decenarius, siue alius quiuis numerus caeterarum rerum, librarum, annorum, similiumq;. Ideóq; recte dicimus centenarium numerum annorum ingressus est, non autem centenarium annum: & millenarium numerum portat pondo, non autem millenaria pondo. Potuisset igitur Priscianus commodius exponere, septeno gurgite, pro septenarij numeri gurgite. Qua expositione uti solemus in illis numeralibus, quae ultimum numeri eius significant: decimus, undecimus, centesimus, millesimus, id est qui ultimus est ex decem, ex undecim, ex centum, ex mille. Aliquando etiam sic: hoc

arium attulit centesimum, illud uero sexagesimum, tuum uero tricesimum fructum: id est centenarij numeri, sexagenarij, tricenarij fructũ, uel centuplum, sexagentuplum, tricentuplum. Plinius libro XVIII. Admiscetur huic far, ut mitiget amaritudinem eius, & tamen sic quoque ingratissimum est uentri: nascitur qualicunque solo cum centesimo grano: ipsumq; pro laetamine est. Non ultimum granum ẽ centenario numero intellexit, sed grana centenarij numeri, siue granum centuplum, siue centenum, eo modo, quo idem autor dixit uiceno. Hac ẽt ratione appellata est quadragesima, quòd quadraginta dies continet. Quo uocabulo eloquentissimi Christianorum utuntur. Quidam etiam quinquagesima, sexagesima, septuagesima: atque (ut ad rem redeam) utimur superioribus illis nominibus crebrius in plurali numero, singuli, bini, terni. Trinum igitur cum habeat singularem numerum, apparet non esse naturae istorum. Quinimo non memini comperisse me illud in plurali, licet & singulare perrarum sit, ut trinum nundinũ. Promulgari enim debebat antiquitus rogatio apud Romanos trino nũdino: quod (ut opinor) aut tribus in locis uno die, aut tribus diebus uno in loco celebrabatur: ut trimus trium annorum, ita trinus trium dierum, aut trium locorum. Priscianus autem ait trinundinum pro trinundinarum, Ciceronis exemplo pro Cornelio: Primo ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum potestasq; uenisset. Quod si ita esset, à tris compositum esset, non à trinum, ut ait Priscianus, sicut trinoctium, sed forsan per apocopen dicimus trinundinum pro trinum nundinum, aut plane trinundinum. Quintilianus libro secundo: Siue non trino forte nundino promulgata, siue non idoneo die, siue contra intercessionem, uel auspicia, aliud' ue quod legibus obstet, dicitur lata esse uel ferri. Titus Liuius libro tertio: Postquam uero comitia decẽuiris creandis in trinundinum indicta sunt. Idem libro quinto, nisi aeditioni menda inest, ait: Antea trina loca cum contentione summa patritios explere solitos, nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire. Donatus tamen hoc nomine utitur, & discipulus eius, non tamen magistro indoctior Hieronymus, cum alibi, tum ad Marcellam: Et trinam negationem, trina postea confessione deleuit, id est triplici. Caeteri quoque eodem nomine utuntur. Vnde dicta est trinitas, trium personarum una diuinitas. Seruius super illud Vergilianum:

Terna arma mouenda, ait figura poëtica: Nam trina debuit dicere. Arma enim, sunt tantum numeri pluralis. Sed haec ratio Seruij, quàm sit efficax, ipse uiderit, qui uult hoc nomen aptum esse nominibus numeri pluralis: quod etiam reperimus coniunctum cum nominibus singularem numerum habentibus. Ecquid praeterea dixisset, si apud Vergilium

glium

gilium foret quaterna arma? nunquid legendum esset quatrina? uerũ non est trinum de numero eorum, de quibus disputauimus, quorum singularem non frequentari ab oratoribus diximus, sed à Poëtis, & quidem improprie. Etiam nonnunquam improprie pluralem, quod aliquando ipsi quoque oratores faciunt, sed necessitate in his nominibus, quæ singulari carent, ut codicilli. Licet Iustinianus utatur, ut libe ri, ut pugillares, ut nuptiæ, ut arma, ut castra. Aut si nõ carent: suntq; uel diuersi generis, ut nundinum, & nundinæ, delitium, & delitiæ, Vel diuersæ significationis, ut hæc ædes, & hæ ædes, Vel diuersi & generis, & significati, ut epulum, & epulæ. Necessarium est autem dicere binos codicillos, & ternos, & quaternos, non duos, tres, quatuor, ratione dictante. Quid enim si de diuersis codicillis dicẽdum mihi sit, quomodo dicam? duos codicillos scripsit pater, unum ad me, alterum ad uxorem? illud enim unum, & illud alterum ad quid refertur? ad codicillum, quod nõ reperitur? Dicendum est ergo unos? Quòd si unos, ergo & binos dicendum erit: quod ex Cic. exemplo liquebit. Duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborũ. Quòd si dixisset, duplex similitudo, subiunxisset, una rerum, altera uerborum. Verum quia in plurali locutus est, non putauit alteri numero locum esse oportere. Dicamus ergo binos codicillos, non duos. Rursus duo testamenta, non bina: de cuius naturæ nominibus quibusdam nominatim faciamus mentionem: si tamen illud monuerimus ex prædictis colligi, utroque modo posse dici. Relinquo filijs meis testamento singulis, siue cuique, si multi: siue utrique, si duo fuerint, dena prædia: uel singulis, siue unicuique, siue utrique, decem prædia: cum ego, & fratres mei ex bonis paternis habuerimus singuli, siue unusquisque, siue uterque unum prædium: uel singuli, siue unusquisque, siue uterq; singula prædia: quæ etiam uno loco coniunxit Cicero in Paradoxis: Capit ille ex suis prædijs sexcenta sestertia, ego centena ex meis. Non dixit aut sexcenta, & centum, aut sexcena, & centena, quæ tamen di uersa sunt, ut intelligamus ab illo sexcenta capi uno anno, non singulis annis, ab hoc centena non uno anno, sed singulis annis. Ego tamen puto scribendum esse sexcena, non sexcenta. Multa hic, & multifariã uitiose dicta repetere liceret, sed uereor tantos uiros carpere. Vnum tã tummodo dixerim ex tertio libro Regum: Septena retinacula in capitello uno, & septena retinacula in capitello altero: quum dicendum esset, septem in uno, & septem in altero, aut septena in singulis: aut septena in utroque. Et si fuissent plura duobus, septena in unoquoque. Cuius conditionis est illud in eodem libro: Quòd absconderim de prophetis domini centum uiros, quinquagenos & quinquagenos in spelũ-

cis, hoc modo non recte dicitur, sed eo modo, quo paulo ante dictum erat. Tulit ille centum prophetas, & abscondit eos, quinquagenos in speluncis, id est in singulis speluncis quinquaginta. Quidam iuris studiosi accipiunt dena pro uiginti, non intelligentes significari singulis duorum decem, de quorum imperitia quid multis dicendum? cum putent recte dici unaquinque, quasi una, sit nomen, & non aduerbium. Ne illud quidem obticebo (quemadmodum superius ostendi) illa nomina supra centum syncopari, infra uero centum minime. Ita e diuerso aduerbia infra centum syncopari, ultra non syncopari, ut uicies pro uigинties, tricies pro triginties, deinde quadragies, quinquagies, sexagies, septuagies, octogies non octuagies, nonagies non nouagies. Cætera non syncopãtur, quinquier, sexies, septies, octies, nouies, decies, centies, ducenties, trecenties, quadringenties, septingenties, octingenties, noningenties, millies: deinde bis millies, ter millies, quater millies, quinquies millies, decies millies, uicies millies, & deinceps cætera. Nunc ad institutum redeamus ab hoc potissimum nomine incipientes.

De litera, & Epistola. Cap. VI.

Litera in singulari numero significat elementum ipsum, ut a, & b: uel manum scribentis, ut ad Attic. Cic. Nam Alexidis manum amabam, quòd tam propè accedebat ad similitudinem tuæ literæ. In plurali uero epistolam, præterquam apud Poëtas, qui pro epistola, uersus gratia, in singulari semper utuntur. Vt Ouid.

Quam legis à rapta Briseide littera uenit.

Nam quòd Cicero ad Cælium scribit, ad se nullam literam Bibulum misisse, ita ait: quasi nullum uerbum misisset, quod ut uehementer extenuaret: non dixit uerbum aut syllabam, sed literam. Frequentissimum igitur est literæ pro epistola, inter quæ duo nomina hæc elegantiæ differentia est: quòd dicimus unam epistolam, unas literas, duas, tres, quatuor, quinque epistolas: binas uero literas, ternas, quaternas, quinas, senas, septenas, octenas, nouenas, denas: nunquã aliter, quale esset: unas, binas, ternas epistolas: duas, tres, quatuor literas. In hoc tamen cõueniunt, ut dicamus dedi singulis, uel unicuique, uel utrique, siue singulas literas, siue singulas epistolas. Item in maiori numero non conueniunt: ut dedi singulis duas literas, uel binas epistolas: sed binas literas, & duas epistolas, non autem secus, de quo iam dixi. In quo obseruandum est de cæteris quoque uocabulis: ut si dicas, accepi abs te binas literas, non subiungas, quarum alteri respondi per proximum tabellarium, alteri nunc respondeo, sed alteris. De epistola uero apertum est, ut accepi duas epistolas, quarum alteri iam respondi, alteri nunc respõdeo. Cic. uero ferè ait: accepi literas, accepi epistolas. Plinius frequenter

etiam recepi, nisi libri mendosi sint.

De Aedes, & eius deriuatiuis. Cap. VII.

a

Edes in plurali accipitur pro domo, nec unquam aliter, ut ædes meas non proscribam. In singulari, atque adeo in plurali pro templo, ut Cic. in Philipp. libro primo: Ex eo die, quo in ædem Telluris conuocati sumus, in quo templo (quantum in me fuit) ieci fundamenta pacis. In quo templo, id est in qua æde Telluris. Sed hac in re differt à templo, quòd semper in utroque numero habet adiectionem, ut in æde Iouis, Mercurij, Mineruæ: in æde Concordiæ, Telluris, Honoris, Virtutis, in æde sacra, & in plurali sacras ædes: ædes deorum, ædes nympharum. Nam, quum ait Lucretius de Ioue loquens: Ipse suas ædes disturbat: perinde est, ac si dixisset, Iouis ædes. Igitur pro templo dicemus duas, tres, quatuor deorũ ædes, duas sacras ædes: pro domo, binas, ternas, quaternas priuatas ædes. Aeditui autem ab ædibus sacris, quas tuentur, appellati sunt, non à priuatis. Aediles quoque magis à sacris ædibus dicti sunt, quibus curandis præpositi erant. Aedificare autem magis ad domos hominum spectat, quàm deorum, nec domos tantum, uerumetiam naues, ut Cic. Qui quum maximas ædificasset, instruxissetq; classes. Neque hoc indignum est admonitione, eum, cui domus ædificatur, dici ædificare, ut idem de consulari uiro inquit: Qui quum ædificasset in palatio plenam dignitatis domum. Similiter in cæteris uerbis, ut Horatius de prædiuitibus:

Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis.

De Liberi, Pugillares. Cap. VIII.

l

Iberi pro filijs singularem non agnoscit, cuius natura à superioribus dissentit. Nam ut dicam, lego Titio ternas ædes, unas in foro, alteras in Ianiculo, tertias in Suburra: ita non dicam ex ternis liberis meis unos, alteros, tertios: sed ex tribus liberis meis unum in alienam familiam dedi, alterum abdicaui, tertium hæredem institui. Cuius rei causa est, quòd, quum dico unum, alterum, tertium, adiungi solet filium, et tres liberos, quasi tres filios: quod ita non fit in ædes, & in literas, nisi subintelligas domum, & epistolam. Sed quid facies in cæteris, in nuptias, & in pugillares? absurdum sit dicere, unam nuptiam, unum pugillarem. Pugillares autem significat tabellas cereas, siue ligneas, siue alterius materiæ, in quibus stilo scribimus. Liberum tamen pro filio & apud Quintilianum, & apud Paulum, Caiumq; reperio.

De Hortus. Cap. IX.

h

Ortus quoque eiusdem naturæ est. Nam in singulari pluraliq; pro hortis olitorijs accipitur, id est olera producentibus.

Est enim olus, omnis herba satiua, qua uescimur, & cuius folijs, & caule in edulium utimur. Horti uero in plurali arboribus consiti dicũtur, & uoluptatis, amœnitatisq; causa parati. In superiore igitur significatione dicemus unum hortum, duos, tres hortos. In posteriore unos, binos, ternos, quaternos hortos, nisi alicuius autoritas aliud sibi uendicauerit.

De Odor.

ODOR huic simile est, qua uoce notum est, quid in utroque numero significetur: in plurali uero tantum odoramenta, ut, odores ex Arabia sunt. Hoc tamen nomen raro cum numeralibus iungitur, sed cum alijs adiectiuis.

De Commeatus. Cap. X.

c Ommeatus autem, & si qua sunt similia, non recipiunt talẽ ambiguitatem. Siquidẽ superiora in uno sensu habent utrũque numerum: in altero tantum pluralem. Hoc uero in altero tantum singularem. Est enim commeatus in singulari tantum pro facultate, ad tempus à militia, ab alio'ue ministerio recedendi, quam præbet militi imperator, præpositus'ue inferiori, eundiq;, quò uelit, ad præscriptum diem reuersuro. Licet Liuius libro XXIII. ait: Magna pars sine commeatibus dilabebatur. In utroque autem numero pro cibarijs ad alimoniam Reip. aut exercitus, aut alicuius multitudinis. Interdum etiam priuatim. Cic. pro lege Manilia: Iam commeatu & priuato, & publico prohibebamur.

De usu pluralis pro singulari, & de reditu parenthesis. Cap. XI.

e X his, quæ dixi, colligi potest, non uerum esse, quod aliqui uolunt, quoties autor in numero plurali loquitur declarari dignitatem quandam, & (ut sic dicam) magisterium. Quid enim causæ est, cur hæc nomina pluraliter, non singulariter efferãtur? quid Athenæ potius, quàm Athena? quid Roma potius, quàm Romæ? Sed, ne in re aperta dicam pluribus, huic opinioni repugnat cum ipsa rhetorica ars, quæ iubet nos uti modo plurali pro singulari numero, modo singulari pro plurali: tum plurima exempla, adeo ut uno, atq; eodem loco de se orator in utroque numero loquatur. Vergil.

Ò Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.
Nanque erit ille mihi semper deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues.

Hic de se loquens Tityrus nunc nos, nunc me ait. Homerus quoque Iliados decimotertio:

Ἔρχομαι, εἴ τι τοι ἔγχος ἐνὶ κλισίῃσι λέλειπται,

Οἰσόμενος,

Οἰσόμενος, τὸ νυ γὰρ κατεάξαμεν, ὃ πρὶν ἔχεσκον.

Et in prosa, ut Quintil. in ægro redempto: Vtinam hoc saltem mihi sero fata præstarent, ut residuum laborantis animæ in tuo poneremus amplexu. Et Cic. in Philipp. quod exemplum in alium etiam usum uolo afferre prolixius, ait igitur: Itaque ego ille, qui semper autor pacis fui, cuiq; pax præsertim ciuilis, quanquam omnibus bonis, mihi tamen in primis fuit optabilis: omne enim curriculum industriæ nostræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est. Hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus. Ego itaq; pacis (ut ita dicam) alũnus, qui quantuscunque sum (nihil enim mihi arrogo) sine pace ciuili certe non fuissem: periculose dico: quemadmodum accepturi P.C. sitis, horreo. Sed pro mea perpetua cupiditate uestræ dignitatis retinendæ, & augendæ, quæso, oroq; uos P.C. ut primo, si erit uel acerbum dictu uel incredibile, à Marco Cicerone esse dictum accipiatis sine offensione, q̃d dixero: ne'ue id prius, quàm quale sit explicauero, repudietis. Ego ille (dicam sæpius) pacis semper laudator, semper autor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Hæc in eum quoque finem retuli, ut ostenderẽ oratores, cum inceptæ orationi aliquid longius inseruerunt, redire iterum ad id, quod inceperant. Aliquando etiam frequentius memoriæ iudicum reficiendæ gratia, uel eodem uerbo repetito, ut in proximo exẽplo, uel quod idem efficiat. Vt apud eundem & in eodem opere: Collegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quæ bona ipsi uidetur, mihi (ne grauius quippiam dicam) auorũ, & auunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior uideretur: sed eum iracundũ audio factum. Aiũt, & audio, idem efficiunt.

De Questubus, & Quæstibus. Cap. XII.

q Vestus in plurali pro querela à queror, unde fit conqueror, cuius datiuus, et ablatiuus questubus, ut portubus. Quæstus in utroque numero. cuius in plurali datiuus, & ablatiuus est quæstibus, à quæro, unde fit conquiro, deriuatur per syncopen à supino quæsitum, significatq; lucrum nummarium. Nam lucrum uocamus etiam non nummarium, uelut amicitiæ, gloriæ, scientiæ, cæterorumq; huiusmodi. Quæstum quoq; nonnunquam recipi pro actione ipsa, atque artificio lucrandæ pecuniæ, ut apud Ciceronem: Nam de artificijs et quæstibus, qui liberales habendi sunt, qui sordidi sunt. Et Quintilianum: Nam ut primum lingua esse cœpit in quæstu, institutumq; eloquentiæ bonis male uti. Quæstu dixit, quasi acquisitione.

De Scala, & Pondo. Cap. XIII.

S Cala à quibusdam in singulari usurpatur. Sallustius cum alijs quibusdam ostendit pluralem tantum habere, quũ dixit in Iugurthino: Deinde ubi unæ, atque alteræ scalæ comminutæ sunt, qui superstiterant afflicti sunt: non dixit una, atque altera. Põdo autem caret singulari numero teste Foca. Dicimus autem duo pondo, tria pondo, non bina pondo, terna pondo. Quintil. in primo: Quid? quòd quædam singula proculdubio uitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur? Nam dua, & tre, & pondo, diuersorum generũ sunt barbarismi: at duapondo, & trepondo usque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & recte dici Messala confirmat. Forsitan huius rei causa est, quòd, sicut superius de liberis diximus, ita hic, si quis ita loquatur, relinquo liberis meis duo pondo auri, alterum signatum, alterum rude, intelligitur libram. Idem est enim duæ, tres, quatuor libræ, quod duo, tria, quatuor, pondo, ut quidam uolunt, quod multi autores non probant, ut Liuius lib. XXII. Argenti pondo bina, & sex libras in militem præstaret, cum legendum sit selibras. Quidam etiã singularem huic nomini dant, & huius ipsius autoris (si æditio uerax est) nonnulla exempla sunt. Quale est etiam Columellæ: Scyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere. Sed nunc pro pondere uidetur accipi. Huiusmodi conditionis est ludus, & ludi. Sed hæc in alterum librũ reseruamus. Nunc aliquid etiã de numeris addamus.

De ordine numerorum. Cap. XIIII.

P Lato uno, & octogesimo anno scribens mortuus est. Isocrates quarto, & nonagesimo anno eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, scripsisse dicitur: uixitq; quinquennium postea. Cuius magister Leontinus Gorgias centum & septem compleuit annos: hæc Cic. Cuius ex uerbis datur intelligi, ante centum præponi numerum minorem, post centum uero postponi, Quod Quintilianus quoque confirmat, quum ait: Artium autem scriptores antiquissimi Corax, & Thisias Siculi, quos insecutus est uir eiusdẽ insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) discipulus. Is beneficio longissimæ ætatis (nam centum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit. Et paulo post: Nam & Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere, eoq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum compleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artem oratoriam cœpit. Hoc tamen uidetur fieri intercedente copula: Nam ea sublata, ut quisque numerus maximus est, ita primo loco ponitur, duntaxat citra centum: ut maior uigintiquinque annis, non autem maior quinque uiginti annis. Etiam in illis, quæ supra tractaui,

ctaui, numeralibus, uicenisinguli, uicenibini, uiceniterni: aut singuli & uiceni, bini & uiceni, terni & uiceni. Supra centum naturalem ordinem sequimur, ut superiora exempla docent: centum & septem compleuit annos, centum & nouem uixit annos. Plin. lib. VII. natur. historiae: Cētū uiginti annos Parmae tres edidere. Brixelli unus CXXV. Parmae duo CXXX. Placentiae unus CXXXI. Fauentiae una mulier CXXXII. Bononiae L. Terentius Marci filius, Arimini uero M. Aponius, CL. Tertulla, CXXXVII. Circa Placētiam in collibus oppidum est Velleiacium, in quo CX. annos sex detulere, quatuor centenos uicenos, unus CXL. M. Mutius M. filius, Galerius Felix: Ac (ne pluribus moremur in re confessa) in regione Italiae octaua centenū m annorum censi sunt homines LIIII. centenū m denū m homines LVII. centenū m uicenū m quinū m homines duo, centenū m tricenū m homines quatuor, centenū m tricenū m quinū m, aut septenū m totidē, centenū m quadragenū m homines tres. Idem tamen Plinius paulo post ait: Vt tamen in septenum & quinquagesimum atque centesimum uitae duraret annum. Ex quo apparet sine copula maximum quenq; numerum praecedere: quum copula non nihil uariet, praesertim retrorsum eūdo. Adhuc, quae diximus, & recitauimus, exempla intra numerum millenarium sunt, sed in ipso quoque maximum quenque numerum semper praeponemus, ut à natali saluatoris anni sunt mille quadringenti & XXXVIII. uel mille & quadringenti ac trigintaocto. Illud tamen notandum est, in millibus eandem esse naturam, atque in numeralibus citra centum: ut milites nostri sunt sex, & uiginti millia, non autē uiginti & sex millia: uel milites nostri sunt uigintisex millia, siue militum nobis sunt uiginti millia, siue milites nostri sunt uicies mille, siue nobis singulis sunt decies mille milites, siue nobis singulis sunt dena millia militum, siue nobis singulis sunt decem millia militum. Oīa autem, quae locuti sumus, ultra uicesimum numerum intelligi uolo. Nam decem & septem, decem & octo, decem et nouem normam illam, quā dixi, non tenent. His inferiora ne ipsa quidem seruant suam legem. Illam enim coniunctionem habent interpositam, haec non habent. Verū tamen nec habere possunt, quum sint composita, nec plura, sed singula nomina: undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, sexdecim, sicut illa quoque composita, atque unica sunt nomina, undeuiginti, duodeuiginti, undetriginta, duodetriginta, undecentum, duodecētum, hoc est uno, aut duobus demptis deuiginti, de triginta, de centum: ut ab incarnatione saluatoris sunt anni mille quadringenti duodequadraginta. Et per denominatiua, ut ab incarnatione agitur annus millesimus quadringentesimus duodequadragesimus. Plin. lib. XXXV. na-

turalis histor. Duo.n. deuicesima Olympiade interijt Candaules. Licet pleraque exemplaria habeant duodeuiginti Olympiade. Idem proximo libro: Atque adeo duodequadragenûm pedum Lucullei marmoris in atrio Scauri collocari? Duodequadragenûm, pro duodequadragenorum. T. Liuius lib. I. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius.

De Domus. Cap. XV.

d Omus genitiuos duos habet, unum secundæ, alterum quartæ declinationis, domi & domus. Sed prior significat locũ, ubi quis manet. Posterior corpus ipsum, atque ædificiũ, quod ex parietibus constat, & tecto: ut domi maneo, non domus: & partem domus demolitus sum, superiora domus ascendi, non domi. Nam illud, domus meæ imperium teneo, non pro loco accipitur, sed pro familia, quæ continetur ædificio, figurate continens pro contento. Quod etiam dicere licet domi meæ, quasi in domo mea. Quòd autem idem sit domi, & in domo, notum est. Vnum tamen afferam exemplum Quint. lib. V. In domo furtum factum ab eo, qui domi fuit. Datiuus tantum quartæ est. Accusatiuus indifferens. Ablatiuus secundæ. In accusatiuo, & ablatiuo uel cum præpositione, uel sine præpositione loquimur, ut reuertor domum, uel ad domum. Ex eo domo, uel è domo, & sum in domo, uel domi: hoc grammaticæ est, illud uero latinitatis, & elegantiæ. Hunc genitiuum secundæ non coniungimus nisi cum tribus, siue quinque pronominibus meæ, tuæ, suæ, nostræ, uestræ, & uno nomine alienæ, ut ego uiuo domi meæ, non uiuo domi tuæ: erat domi suæ, nostræ, non uestræ domi habitare uolo. Cic. in libris ad Herennium: Qui cum ista ætate, & forma alienæ domi, nolo dicere. Quidam uolunt illud domi aduerbia scere. Sed quomodo coniungeretur cum adiectiuis? quòd si quando quinque hæc pronomina adiectiua supprimantur, tamen subintelliguntur, ut domi ero, id est meæ, domi erimus, id est, nostræ, domi eris, eritis' ue, id est tuæ, aut uestræ: domi erit, aut erunt, id est suæ, sicut in altero sensu, & in plerisque nominibus, ut partem domus locaui, in altera parte ipse habito, id est partem domus meæ. Et pater mihi iussit, mater te uocat, frater nos expectat: hoc est pater meus, uel noster, mater tua, uel nostra, frater noster. Quando autem hic genitiuus secũdæ regit alterum genitiuum, siue pronomen, siue nomen, certum est, ut ego eram domi illius, domi huius, domi Cæsaris, domi Pompeij. Domi autem publicæ, domi priuatæ, domi honestæ, domi infamis, domi paternæ, domi maternæ habito, & similia, non licere dicere, iam tradidimus.

De compoſis à Quis,uel Qui. Cap. XVI.

q Viſquis, & quicunque pro eodem accipi ſolent,ut quiſquis es,huc uenias,& quicunque es,huc uenias. Quicquid, & quodcunque non accipiuntur pro eodem,quum alterum ſit ſubſtantiuum,ut quicquid feſtiuum, quicquid molle, quicquid tenerum,quicquid iucunditatis,quicquid gaudij, quicquid pecuniarum. Alterum adiectiuum,ut quodcunque telum,quodcunq; ſcutum,quodcunque iaculum.Cuius differentiæ cauſa eſt,quòd uoces hæ in maſculino conuenientes,in neutro poſtea diſcordant. Erat enim quidcunq;, & uox,& ſignificatio ſimilior, ſi reperiretur eo modo,quo dicimus quidque,& quicquid:quodque enim, ſiue unumquodque componitur à quod.Sed ut non reperitur quidcunque,ita nec quodquod.Illud nāque componitur ex qui,quæ,quod,hoc autem ex quis,et quid. Caretq́; quod genere fœminino, quinetiam maſculino in accuſatiuo caſu, tantumq́; habet nominatiuum quiſquis, quicquid, accuſatiuum quicquid, ablatiuum quoquo,tum in maſculino, tum in neutro . Nonnunquam etiam in fœminino quaqua,ut apud Suetoniū de uita Titi.Galba mox tenente rempub.miſſus ad gratulandum,quaqua iret,conuertit homines,quaſi adoptionis gratia accerſeretur. In accuſatiuo quoque interdum in alio genere,quàm neutro, ſed uix apud oratores.Plaut.in Captiui duo: Nam meus baliſta pugnus eſt,cubitus catapulta ,humerus aries,cum genu ad quenquam iecero,ad terrā dabo:dentilegos omnes mortales faciam quenquem offendero.Quēquem, id eſt quencunque. Sergius autem Donatum commentans ait: Vtraque parte declinatur hoc pronomen quiſquis,cuiuſcuius,cuicui,quenquem,quiſquis,à quoquo: quiqui,quorūquorū,quibuſquibus,quoſquos,quiqui,à quibuſquibus.Noli putare hoc caſu declinationis eſſe,ut apud Ciceronem,remanſit cuicui.Hæc Sergius:Igitur,quum ſit compoſitū quicquid ex quid, quodcunque ex quod,debuit illud eſſe ſubſtantiuum,ut quid, & aliquid,hoc adiectiuum,ut quod,& aliquod . Dicimus enim quid feci? non autem quod feci?aliquid feci,non autem aliquod feci. Item quod malum feci?non autem quid malum feci,ſed quid mali? Et ſcio,quid faciam,non autem ſcio,quod faciam:uideo,quid facis,ſepius,quàm uideo,quod facis.Ita & cætera ab his compoſita quiddam, quoddam. Nam quiddam adhæret adiectiuo,quoddam ſubſtantiuo : ut mirabile quiddam,obſcœnum quiddam,quiddam maius.At quoddam templū, quoddam nemus,quoddam antrum,oppidum quoddam:in quo nulli ferè errant.Hic autem multi,pro quidque ponentes quodque,ut optimum quidque,honeſtiſſimum quidque, ſaluberrimum quidq;:ubi non liceret poni quodq;.Ex his liquet exemplis, optimum quodq; prædiū,

honestissimum quodq; consilium, ex iumẽtis, quæ cepi, decimum quodq; sit tuum. Nam substantiui natura est coniungi cum adiectiuo, adiectiui uero cum substantiuo, quasi connubio quodam. Ideo ubicunque est substantiuum, desiderat adiectiuum quasi coniugem, impatiens alterius substantiui. Rursus adiectiuum sine substantiuo, tanquã sine uiro esse non potest, cum altero adiectiuo nihil consortij habẽs. Eóq; factum est, ut hi, quos dixi, errarent, quòd quandoque uidetur sine substantiuo esse quodq;: ut reliquit. mihi pater multa prædia, quorum optimum quodq; sublatum mihi est, uel ex meis multis prædijs optimum quodque mihi sublatum est. Sed omnibus liquet subintelligi substantiuum sic: optimũ quodque prædium. Quodq; autem idem esse, quod unumquodq;, ante significaui. Quintilianus: Nec causas, cur quodq; eorum accidat, prosequi proposito operi necessarium est. Hoc quodq; addamus, quid solere usurpari pro in quo, ut apud eundem: Quid tibi tantum mali feci? quid offendi? & alibi: Si quid offendi. Cicero in Lælio: Quid enim indigens Africanus mei? Eodem modo nihil, ut nihil te offendi. De differentia autem inter quidam, & aliquis, siue quispiam, siue quisquã, quòd illud certum hominem, hoc unum quemlibet significat, in libris dialecticis disputauimus. Hic tantum admonendum est, quosdam his posterioribus eo modo uti, quo ego non uterer pro illo superiore, ut Hieronymus, qui sic librum de Hebraicis quæstionibus exorditur: Qui in illis principijs librerum debeam secuturi operis argumentum proponere, cogor prius respondere maledictis, Terentij quippiam sustinens, qui comœdiarum prologos in defensionem sui dabat. Ego dixissem quiddam potius, quàm quippiam. De certo enim crimine loquitur, non de incerto. Idem est enim quippiam, quod aliquid. Sed de hoc in libris his, quos dixi, latius. Sed forte Hieronymus scriptum reliquerat quiddam, & librarij in quippiam mutauerunt.

De affinitate Genitiui, & Ablatiui. Cap. XVII.

Agna autoritate est uir, uel magnæ autoritatis (utroq; enim
m modo dicimus) sed raro sine adiectiuo duntaxat in genitiuo: nam in ablatiuo nunquam, ut Cicero in Sallustium: Nunquid hi quos protulit Scipiones, et Metellos, ante fuerint aut opinionis, aut gloriæ? Cæterum in eadem oratione non est utendum genitiuo, et ablatiuo, nisi uelimus illud Plinianum ex lib. VII. naturalis historiæ sequi: Choromandarum gentem uocat Tauron syluestrem sine uoce, stridoris horrendi, hirtis corporibus, oculis glaucis, dentibus caninis. Poterat dicere, stridore horrendo: quanquam (quod ad elegantiam pertinet) ego pro lege accipio quicquid magnis autoribus placuit, quorum in primis est Plin. præsertim quũ Cic. ad Lentulum ita scribat: Len-

tulum

tulum nostrum eximia spe, summæ uirtutis adolescentem, cum cæteris artibus, quibus studuisti semper ipse, tum in primis imitatione tui fac erudias. Licet illud eximia spe, posset uideri separatũ ab illo, summæ uirtutis, quod regitur ab illo, adolescentem. Vt si dicas, habeo summa spe filium, adolescentem optimæ indolis. Quod si ita non est, licebit in utraq; oratione uti genitiuo, et ablatiuo, tamen (ut ego sentio) parce. Nam illud ab hoc loco separatum est, quod idem dixit, Scipio Africanus id ætatis, atq; his rebus gestis. Illud enim id ætatis, uel idem est, quod ea ætate, sicut dicimus, decem annis uixi, & more Græco decem annos: quam honestiorem locutionem Seruius putat: uel aduerbialiter ponitur, uel subintelligitur hñs, uel agẽs, uel natus id ætatis. In quo protinus admoniti sumus oratores summopere synecdochẽ refugisse: quale foret, gentem stridore horrendã. hirtam corporibus, oculis glaucam: historici non refugerunt, ut Sal. At ex altera parte C. Antonius pedibus æger in prælio adesse nequibat. Cic. Quintilianus'q; dixissent pedibus ægris. Nec dixissent, doleo caput, doleo ilia, aut ilibus (esset. n. synecdoche) sed dolet mihi caput, & ilia tibi dolent. In hoc uerbo et illud notandum est, ꝙ de re extra nos posita, sicut de corpore nostro loquimur ut istud, quod facis, dolet mihi, utinã doleret tibi, ut apud Terentium:

Dolet dictum adolescenti pudenti, & libero. Et iterum:

Si istud itidem doleret tibi, ut mihi dolet.

Et in eadem comœdia: Fac, illi quod itidem doleat: quod nunquã per synecdochen dicere possumus. Nã ego doleo istud, quod fecisti, qui sermo ut superior, apud autores est frequens, ut Sallust. Quasi dolens eius casum: non est synecdoche. Hæc enim figura tantum ad animi, et corporis qualitatẽ pertinet, nihil ad externa respiciẽs, qualia fuerint, doleo caput, doleo ilia, et hic pulcher faciẽ, ornatus aĩum. Ideo'q; illa synecdoche non erunt, potens diuitijs, grauis pietate, præditus dignitate.

De in auro, & In æs. Cap. XVIII.

IN marmore incisæ sunt literæ, in gẽma, in lapide, in ligno, in auro: non autem in marmor, in gemmam, in lapidem, in lignum, in aurũ. E` diuerso in æs, nõ in ære. Ita enim apud omnes autores (quantum inueni) semper scriptum est. Liuius lib. III. Prius, quàm in urbem ingrederetur, leges decemuirales (quibus duodecim tabulis est nomen) in æs incisas in publico proposuerunt. Sed q̃d exempla ponimus paucorum, quod omnes facere affirmamus?

De uenustate discordiæ relatiui cum antecedente. Cap. XIX.

RElatiuum frequenter non respondet antecedenti neque in genere, neque in numero, utique quum reflectitur eius sentẽtia ab antecedente ad sequens substantiuum. De masculino

in neutrum, ut Sallustius: Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur. Quod aliter dixit Valerius Maximus libro secundo: Antea senatus assiduam stationem eo loci peragebat, qui hodie Senaculũ appellatur. Et Plin. In coitu uero lunæ, quod interlunium uocant, quum apparere desierit. Mutato etiam numero, ut Cicero: Quibus tandẽ gradibus Romulus in cœlum ascendit? his'ne, quæ isti appellant bona? De masculino quoque in fœmininum, ut idem: Omnes tenues, atque humiles, quæ maxima in populo multitudo est, sibi præsidiũ paratũ putãt. Et Verg. Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est.

Manente quoq; genere uidetur fieri quædã mutatio, ut Quintilianus: Vbi uero uniuersas familias fames extinxit, quæ maxima pars est, inanes domus situm ducunt. È diuerso de fœminino in masculinum non mutato numero. Sallustius: Ea fines habet ab occidente fretum nostri maris, & Oceani, ab ortu solis decliuem latitudinem, quem locum κατάβαθμὸν incolæ appellant. Mutato etiã numero, ut Quintilianus: Resistam his, qui omissa rerũ, qui nerui sunt in causis, diligentia quodam inani circa uoces studio senescunt. Et alibi: Et supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit. De neutro in aliud genus, Sallustius: Ipse ex flumine, quam proximam oppido esse aquam supra diximus, iumenta onerat. Mutato etiam numero, ut Liuius: Anxur fuit, quæ nunc Terracinæ sunt, urbs prona in paludem. Aliquando sine ullo certo antecedenti, ut Quintilian. Ego, quæ felicissima uel lassitudo, uel satietas est, uirtute consenui. Diuersum huic genus est, quum dictio respondet antecedenti, quum deberet respondere sequenti substantiuo, ut apud Vergilium:

At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo.

Liuius lib XXV. Scipio, cui Africano fuit cognomen. Qui modus per datiuum licet frequentior sit, tamen nonnunquam & nominatiuo, quod est magis generale, utimur, ut Cicero: Argentarius Sextus Clodius, cui nomen est Phormio. Et Quintil. Motum est quid Gliconi acciderit, cui Spiridon fuit cognomen. Neq; per relatiuum modo, sed etiam citra relatiuum. ut Terentius: Hecyra est huic nomen fabulæ: & hoc per nominatiuum. Per datiuum, ut Liuius libro primo: Faustulo fuisse nomen ferunt. Et Solinus de memorabilibus: Lapis iste in aquis mollis est, humo duratur exemptus, nunquam duo simul reperiuntur, inde unionibus nomen datur. Hæc de datiuo. Est & accusatiuo quoque sua natura, ut antecedens sequatur casum relatiui relicto suo, ut apud Vergilium:

Vrbem quam statuo, uestra est, subducite naues.

Oratores autem postponunt antecedens, quale foret, quam urbem

statuo,

statuo, uestra est. Vt apud Ouidium:
-Cecidere manu, quas legerat herbas.
Et quale est Quintil. Timeo, ne, quos porrexerim cibos, uenena fiant. In quo est habita ratio uenustatis, ut relatiuum, & antecedens sint in eodem casu. Sed sæpius antecedente postposito, quanquam apud Ciceronem nonnulli illud in Sallustium sic legunt: Nunquid eos quos protulit Scipiones, & Metellos, ante fuerunt aut opinionis, aut gloriæ? quidam legunt, nunquid hi quos protulit: quidam, nunquid quos protulit. Tale est in Euangelio: Sermonem quem uos audistis, non est meus: quod in Græco, hoc est in fonte, est sermo, non sermonem: unde interpres noster transferens maluit latine, quàm græce loqui. Nec ignoro, qualia imperiti in hoc Euangelij loco disputare soleant, profecto nequaquam sic disputaturi, si græcam linguã mediocriter, latinam perfecte tenerent. In tali sermonis genere uel idem nomen repetemus, uel accusatiuum in debitum casum resoluemus. Nam utrunque fieri exẽplis comperimus. Siquidem ita frequenter locuti sunt autores. Quas res tibi tum terra, tum mari nuper commisi, hæ res sint cum fratre cõmunes, uel hæ sint tibi cũ fratre cõmunes, uel ex eis aliquas cõmunicabis cum fratre. Et iterum per cæteros casus, ut quarum rerum non indiges, eas res donabis mihi, uel hæ meæ erũt, uel, hæ res auxilio mihi esse poterunt. Et ita multis modis per casus uariare orationem licebit. Cic. pro Ligario: Sed hoc non concedo, ut quibus rebus gloriemini in uobis, easdem in alijs reprehendatis. Et paulopost: Quotus enim istud quisque fecisset, ut à quibus partibus in dissensione ciuili non esset receptus, esset'q; etiam cum crudelitate reiectus, ad eas ipsas rediret? Idẽ tamen in rhetoricis inusitatius: Sulpitio cui pauloante omnia cedebant, eum breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Illud magis Poëticum, quale apud Horat. in Epodo:
Quis non malarum, quas amor curas habet,
Hæc inter obliuiscitur? Et iterum in prima Satyra:
Qui fit Mecœnas, ut nemo quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu fors obiecerit, illa
Contentus uiuat, laudet diuersa sequentes?

De interiectu huius uocis, Ne dicam, & Dicere oportet, similium'q;. Cap. XX

homo prudens, ne dicam sapientem, melius quàm ne dicam sapiens. Cic. pro Deiotaro: Crudelis Castor, ne dicam sceleratum, et impium. Et hoc substantiuo præcedente, secus autem sequente, quale esset, crudelis, ne dicam sceleratus, & impius Castor, & prudens, ne dicam sapiens homo. Nam si ponamus in accusatiuo,

perquam abſurdum foret, ſic, crudelis, ne dicam ſceleratum, & impium Caſtorem, & prudens, ne dicam ſapientem hominem. In priore enim modo ſubintelligitur eum, ſic, crudelis Caſtor, ne dicam eum ſceleratum, & impium. In alijs caſibus non eſt hæc neque diuerſitas, neque cauſa. ut idem: An ſperaſſet hoc uiuo Milone, ne dicam conſule? uel ſic, An ſperaſſet hoc uiuo, ne dicam cōſule Milone? Illud eiuſdem in libris ad Herennium, neque diſſimile his, neque uſqueadeo ſimile eſt: Obfuit plurimum eo tempore Reipub. conſulum ſiue malitiā, ſiue ſtultitiam dicere opertet, ſiue potius utrunque. Nam ubi erit ſuppoſitum? certe deeſt. Illud nanque uerbum quod interiectum eſt de nominatiuo, mutauit in accuſatiuum. Sed ſicut in Euripo, aut Siciliæ freto inflata uento uela, aquarum impetus retroire cogit, ita orationem lege grammatica euntem autoritas ipſa, conſuetudóq; inhibet, ac repellit. Verum (ut grammaticorū expectationi ſatisfaciam) ſic erit conſtruendum: aut ſtultitia conſulum, aut malitia, aut potius utrunque obfuit plurimum eo tempore Reip. ſiue illud factum conſulum dicere oportet ſtultitiam, ſiue malitiam, ſiue potius utrunque: uel ſic, obfuit plurimum Reipub. eo tempore conſulum factum, ſiue illud malitiam, ſiue ſtultitiam eorum, ſiue utrunque dicere oportet.

De Infinitiuo, uel Interiecto, uel poſtpoſito. Cap. XXI.

a Vdiui te, ut cæteros, affuiſſe in prælio, & audiui te affuiſſe in prælio, ut cæteri. Hic ſubintelligitur affuerunt, ibi intelligi non poteſt ſtatim ſequente infinitiuo, & omnia ad ſuum regimen trahente. Itaque ſic exponitur, audiui te affuiſſe in prælio, ut audiui cæteros affuiſſe. Alterū uero (ut dixi) hoc modo, audiui te affuiſſe in prælio, ut cæteri affuerunt. Quod nequaquam conceditur ſic dicere, audiui te, ut cæteri, affuiſſe in prælio. Hoc enim declarat, audiui, ut cæteri audierunt. Alterum fortaſſe ſic, audiui te affuiſſe in prælio, ut cæteros.

Vbi utimur Nominatiuo pro Vocatiuo, uel contra. Cap. XXII.

d Efende me domine, adiuua me optime uir, tace imperite homo, mutato uocatiuo in nominatiuum non recte dicitur. Itē defende me tu Deus meus, adiuua me tu uir optimus, tace tu homo imperitus. Hic per nominatiuum recte loquimur, ſubintelligitur enim ens hoc modo, tu ens dominus meus. Qua ratione defendi poſſet illud in Pſalmo: Domine dominus noſter, niſi ſumptum eſſet è Græco. Idem fit in uocatiuo alicuius nominis. Vergilius:

Nate meæ uires, mea magna potentia ſolus.

Idem fit in nominibus proprijs, quod fit in hoc pronomine, & in uocatiuis caſibus, ſic: Aue Cæſar ſummus imperator. Neque illud tantummodo

tummodo in imperatiuo, uerumetiam & quidem facilius in alijs modis, ut quò tendis Aenea extremus omnium Troianorum, uel extreme? uiuis & regnas Helene dono deûm, & regnas medius sæuissimorum hostium, melius quàm medie. Male per solum proprium nomen aut iunctum cum pronomine, ut quid facis tu Seruius? aut per nomen appellatiuũ sine pronomine, ut quid facis dominus meus? nisi tali modo, ut quid sedes inter seruos dominus? hic subintelligitur ens, ibi subintelligi non potest. Quare illud Plinianum in libro septimo de naturali historia, nisi menda librarij est, non placet mihi: Salue primus omnium parens patriæ appellate: ubi non modo appellate à primus in casu discordat (quod etiam imperitis ad reprehensionem patet) sed ne appellatus quidem si diceretur, planè latinum foret:, quum fuerit dicendum prime, siue sic: Salue tu Marce Tulli primus omnium parens patriæ appellatus: siue, Salue tu prime omnium parens patriæ appellate: uel, Salue parens eloquentiæ primus omnium pater patriæ appellatus. Est enim illud parens uocatiuus.

Vbi utimur Nominatiuo pro Accusatiuo. Cap. XXIII.

Spero tibi esse bonus amicus, credo tibi fuisse fidelis, proprie dicitur: per accusatiuum uero non, nisi alterum accusatiuũ addas, qui antecedat infinitiuum. Nam hic sequitur hoc modo. Spero me tibi esse bonum amicum, credo me fuisse tibi fidelẽ. Quædam uerba cum nominatiuo iungi recusant imo pleraque. Nam ut recte dico, incipe mihi esse familiaris, & noli esse illi intimus: ita inusitate dicam, præcipe illi esse familiaris mihi, ne libeat tibi esse illi intimus. Hoc tamen genus loquendi nonnunquam reperimus, ut apud Lucanum in IX. -Tutumq; putauit Iam bonus esse socer. Alius dixisset, iam socerum esse bonũ. Et apud Ouid. de Ponto:

Ecquis in extremo positus iacet orbe tuorum,
Me tamen excepto, qui precor esse tuus?

Dicere potuisset, sed non tam uenuste, quem precor esse tuum.

Terentius in Andria:

Quæ sese inhoneste optauit parare hic diuitias
Potius, quàm in patria honeste pauper uiuere.

Apertius apud eundem Ouidium libro primo sine titulo:

Sperneq; tu molli mobilis esse thoro.

Et ille uersus uulgatus:

Sperne repugnando tibi tu contrarius esse.

Quòd si dixisset, noli repugnando tibi tu contrarius esse, uersusq; pateretur, nullum de constructione dubium esset. Talis tamen modus loquendi, è Græco fluxit, ubi usitatissimus est.

Cui personæ, generi, numero, uerbum respondere debeat. Cap. XXIIII.

u Erbum sequi debet ultimum suppositum in persona, numero, & genere: ut, ego illum de suo regno, ille me de nostra Rep. percontatus est. Duo supposita sunt ego, & ille, quorum utrique uerbum accommodatur. Sed sequenti palàm, antecedenti per subintellectionem, ut sit: Ego illum de suo regno percõtatus sum, ille me de nostra Repub. percontatus est. Converte ordinem personarum, simul personam uerbi mutaueris, sic: Ille me de nostra Repub. ego illum de suo regno percontatus sum. Muta genus sic: ego illam de suo regno, illa me de nostra Repub. percontata est. Muta numeros sic: ego illos, illas'ue de suo regno, illi, illæ'ue me de nostra Repub. percontati, percontatæ'ue sunt: et item econtrario. In hanc tamen formulam non cadit, quoties per comparationem, aut similitudinem loquimur, quale est: Melius ego istud, quàm uos, fecissem, non autem, quàm uos fecissetis. Hoc ille ita prudenter, ut ego, fecisset, non autem, ut ego fecissem: hic enim subintelligitur, sic: Hoc ille ita prudẽter, ut ego feci, & ipse fecisset. Melius ego istud, quàm uos fecistis, fecissem. Verbum enim principale debet efferri, subintelligi autem, quod non est principale.

Vbi collocandum sit adiectiuum. Cap. XXV.

a Diectiuo, quum præcedit, debent obsequi substantiua, aliter uitiosum est, ut hoc modo: Nulla uirgo est dicenda corrupto uel animo, uel corpore: dic pro animo mente, sic: Nulla uirgo dicenda est corrupta, uel mente, uel corpore: aut, corrupto uel corpore, uel mente, non erit latinum. Quod contra fit aut præcedente substantiuo, aut reiecto in finem adiectiuo, sic: Nulla uirgo dicenda est uel mente corrupta, uel corpore: aut uel corpore corrupto, uel mente. Item uel mente, uel corpore corrupto: aut, uel corpore, uel mente corrupta. Similiter in plurali (uariabo exempla ad euitandum fastidium) Nemo diues est uel ualetudine infirma, uel sensibus: aut uel sensibus infirmis, uel ualetudine. Item, nemo felix est uel conscientia, uel membris affectis: aut uel membris, uel conscientia affecta. Cicero tamen in Philippicis inquit: Optima sunt & mente, & uiribus. Nescio an culpa librariorum sit, quia ita scripserunt, pro eo, quod est, & mente optima sunt, & uiribus, uel optima sunt mente, & uiribus.

Quid momenti faciat coniunctio, aduerbiumq; disiunctiuum ex collocatione. Cap. XXVI.

e X his, quæ tradidimus, palàm est, nequaquam recte dici, corrupto uel corpore, uel mente. Debet enim adiectiuum illud ad utrunque substantiuum applicari in genere, & numero.

Neque

Neque de Vel, tantummodo intelligo, sed de cæteris quoque coniunctionibus, per Et, ut modo ex Cicer. attuli exemplum: per Nec, per Sine, per cætera huiusmodi: neque hoc solum ubi adest substantiuum cum adiectiuo, sed etiam sine eo, quale hoc est: Tu nec faceres, nec ego permitterem, non est hic sermo latinus. Dicendum nanq; erat, nec tu faceres, nec ego permitterẽ: aut sic, Tu nec faceres, nec à me facere per mitteretis. Tota enim oratio dependet à prima dictione. Item, potes cognoscere partim ex aliorum sermone, partim te docebit ipse tabellarius: non est latiuum: sed sic, Partim potes cognoscere ex aliorum sermone, partim ex tabellario. Item, puto tum ex superioribus literis te omnia intellexisse, tum ex his intelligere potes: dicendum erat, tum ex his intelligere posse. Item, paratus sis uel pugnare, si qui te lacessunt, uel si qui non sunt, ne recuses facere pacem: dicendum erat, aut sine illo ne recuses: aut sic, uel paratus sis pugnare. Ex his quæ dixi, uideor reprehendere legem illam duodecim tabularum: Liberi parentes in egestate aut alant, aut uinciantur: quasi dicendum fuerit, liberi aut parentes in egestate alant, aut uinciantur. Sed non est uenustas illa reuocanda ad hanc regulam, quæ constat ex usu eorum, qui more illo uetusto non sunt locuti: tametsi haud dubie opinor, primum aut, à quibusdam adiectum, legiq; ita in uetustissimo quodam codice declamationum Senecæ: Liberi parentes alant, aut uinciantur. Huius etiam loci illud est, ne hoc modo uerba commisceamus diuersam naturam habentia, quale est: Ille mihi nec nocuit unquam, nec adiuuit, ego nec offendi eum, nec profui: dicendum erat, ille mihi nec nocuit unquam, nec profuit: aut sic, ille nec nocuit mihi unquã, nec adiuuit: ego nec offendi eum, nec adiuui: aut, ego nec offendi eum, nec eidem profui.

De usu negationis. Cap. XXVII.

Tres aliquando negationes non plus efficiunt quàm duæ, collocatione ipsa dictionum efficiente. Vt nunquam mihi nec obfuisti, nec profuisti. Tres hic sunt negationes: muta primam negationem in medium, aut in postremum, iam euanescet, quum ibi locum non inueniat: sic, Mihi nec obfuisti unquam, nec profuisti: aut sic, mihi nec obfuisti, nec profuisti unquam. Nescis nec in pace, nec in bello uiuere: nec in pace, nec in bello scis uiuere. Ibi tres negationes sunt, hic duæ, quum eadem sit sententia. Vereor, metuo, timeo, & si qua sunt alia, idem efficiunt, uel cum negatione, uel sine ea: ut, uereor ne ueniat, & uereor ut ueniat: timeo ne moriatur, & timeo ut moriatur. More Ciceronis, ut ne, pro ut non, Metuo ut ne pereat. & Terentius: Apprime in uita utile, ut ne quid nimis, pro ne quid nimis. Ex quo miror Seruium ita scripsisse primo Georgicorum: Vnde male quidam hunc

locum scribunt: Pater adest, caue ne te tristem sentiat. Si enim hoc est, dicit, uide ut te tristem sentiat: nam & ne & caue, prohibentis est. Neutiquam pro nequaquam, & ipsum nequaquam, & nusquam, & nuspiam simplicem negationem indicant. Ideoq; unico uerbo contenta sunt: ut nequaquam ueniam. Necubi uero duplicem, ideoq; duplex uerbum postulat. Volo necubi mihi obuius fias, id est ne alicubi: ut sicubi pro si alicubi, sicunde pro si alicunde. Caetera, quae de natura negationum disputari solent, in libros dialecticae nostrae cōtulimus, quae ideo praeterimus, quòd ferè non sunt ignota oratoribus, dialecticorum uero nemini cognita. Illud tamen ad uerbum huc illinc transferamus: Vir malus nulla lacessitus iniuria ab amicitia recedit: uir autem bonus nulla lacessitus iniuria ab amicitia recedet, uel recedat: nescio tamen an liceret dicere recedit. Hoc loco eadem uerba dantur malo uiro, & bono: sed tamen malus recedere ab amicitia intelligitur, bonus non recedere: & ille non lacessitus iniuria, hic lacessitus. Et haud scio, an hoc sit satis ad haec distinguenda dixisse, quòd alibi rem significamus, alibi admonemus. Huc addamus unum, in quo non pauci falli solent, ubi debeat geminari negatio, ubi non debeat, ut hoc exemplo: Non modo stellae, sed ne luna quidem ad solem seruat splendorem suū, rectè dicitur. Item hoc modo rectè: Non modo nullae stellae, sed ne luna quidem, & caetera. At quoties dictionibus quaedam adest contrarietas, non possis tollere alteram negationem, ut hoc modo: Non modo stellae non apparent, sed etiam luna ad solem obscuratur. Sine negatione geminata non rectè loquaris: Item non modo non absoluo hunc, sed ne leui quidem poena cum eo transigendum esse puto. Quidam tamen nuper scripsit: Non modo absoluendum hunc, sed nec etiam grauiter puniendum puto: quum dicere debuisset, non modo non absoluendum: sunt enim diuersa absoluendum, & puniendum. Item, non tantum non constanter, sed etiam trepide, & confuse locutus est. Item, nō tantum inconstanter, sed fortiter, & propè minaciter locutus est. Male hoc secundum dixisti, dempta negatione: erat enim dicendum, non tantum non inconstanter. In quod uitium incidit Boëtius lib. III in Ciceronis Topica, dicens: Si non confuse solum, uerumetiam distributim, & suarum partium proprietate noscantur. Dicendum erat non solum non confuse. Diuersum est eorum uitium, qui ad illud non modo applicant, sed etiam, quum deberent applicare, sed saltem, aut sed certe, aut sed uel: quale est Lactantij libro primo: Quis enim mentis emotae non modo futura praedicere, sed etiam cohaerentia loqui possit? Dicendum erat, sed uel cohaerentia, aut sed saltem, aut sed certe cohaerentia possit loqui? Nisi forte culpa librarij est. Ego uero in utroq; non

autorem,

autorem, sed tale genus orationis reprehendo.

Quot modis iubemus, quid etiam intersit inter præteritum, futurumq; coniunctiui modi. Cap. XXVIII.

Veni ad me, uenito ad me, uenias ad me, uenies ad me. Scribe ad me, scribito, scribas, scribes, indifferenter pene his quatuor utimur. Horum tamen uno in negatione, ne uenias: & altero, quo in affirmatione non utimur in hunc modũ, ne ueneris. Nã ipsum ueneris, duobus modis accipitur. Vno modo subiunctiue, ut si ueneris, uel quum ueneris: altero sine subiunctione: ideo illud non est uerbum principale, hoc est, ut si me iuueris, rem optimam feceris. Dimitte me, & diuitem feceris. Aufer huic magistratum, & eum iugulaueris. Eamus in portum, iam naues uenerint. Cicero, atqui nobis gratissimum (ut etiam pro Scipione pollicear) feceris, si, quoniam & cætera. Sciendum tamen est, quòd hæc omnia uerba futuri sunt temporis, ueluti si ita commutemus, si abstulero huic filiam, eum iugulauero, non autem iugulauerim. Ego hoc uidero, tu uideris, uos uideritis, quasi ego hoc uidebo, uel uideam, tu uidebis, uel uideas. Ne ueneris: futuri item est temporis: non ueneris, præteriti: illud uetat, hoc negat: quod secundum commune est cum prima persona, & tertia: ut, neque uero crediderim, neq; uero fuerim in ea opinione, qua cæteri. Et sine negatione, improbe dixerim, dixerit aliquis, ne ueni, ne fac, ne iugula, apud oratores ferè nunquam, sed apud poëtas, ut Vergilius: Ne sæui magna sacerdos. Et Terent. Ne nega. Liuius libro secundo: Crastino die, oriente sole in aciem redite, erit copia pugnandi, ne timete. Et Quintilianus: Tu illã defende, arma ne relinque. Hic nos Quintilianus admonet, ne pro illo ne feceris, dicamus non feceris: quia alterũ negandi est, alterum uetandi. Ideoq; ne cum prima persona singularis numeri nunquam coniunctum inuenimus, ob eandem causam, propter quam imperatiuum caret prima persona in singulari, quia nemo sibi soli imperat, aut uetat. Vnde frequenter legimus, ne timuerimus, ne timeas, ne timueritis, ne timeant. Nunquam autem ne timeam, nisi ne pro ut non: sed non timeam, non ausim, non sperem, non timuerim, non sperauerim, non crediderim, id est timere, audere, sperare, credere non possum: aut non debeo: ita in alijs personis, ut idem Quintilianus: Non expectes, ut statim gratias agat, qui sanatur inuitus, id est expectare non debes. Non enim eo modo hoc dixit, quo dicere solemus, quum uetamus, ne me expectes amplius. Hic enim negatio est, non uetatio. Ita non expectaueris, & ne expectaueris, quorum alterum præteriti temporis est, negatq;, alterum futuri, & uetat.

De lepore Si non, & Nisi, cum alijs uerbis. Cap. XXIX.

h Oc, quod adhuc de negatione subijciam, ad solam elegantiã dicendi pertinet: quod quale sit, subiectis exemplis per se apparebit. Quintilianus: Non est difficile, ut maritum uxor occidat, si non est difficilius, ut filius patrem. Idem: Atque eò causam dimittimus, ut non sit absoluendus adolescens, nisi etiam laudandus. Idem: Quare non petit, ut miserum putetis, nisi & innocens fuerit: non petit, ut afflictum alleuetis, nisi & probauerit sese infeliciorem, quòd patrem amisit, quàm quòd oculos. Seruius Sulpitius: Atqui amittere liberos malum est, non malum: nisi hoc peius est ferre, & perpeti. Sallustius: Parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiæ, si famæ suæ, si dijs, aut hominibus unquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentiæ, nisi iterum patriæ bellum fecit. Titus Liuius libro trigesimo primo: Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit, nisi gloria digna sint, fateor ea defendi non posse. Ouidius lib. XIII. Metamorph.

Nec tamen hæc series in causam prosit Achiui,
Si mihi cum magno non est communis Achille.

Huic simile est, quale apud eundem, lib. II.

Mentior, obscurum nisi nox quum fecerit orbem,
Nuper honoratas summo mea uulnera coelo
Videritis stellas.

& Quintilianum: Mentior, nisi, quum peregrinatio mea nos diduceret, maluit esse cum matre. & iterum: Assidere enim, cibos ministrare, manum porrigere quilibet poterat: mentior, nisi factum est. Idem uerbum apud Ambrosium eodem modo positum, tũ in libris officiorum, tum Hexamerõ, tum in alijs reperies. Et apud Cyprianum ad Donatum: Mentior, nisi alios, qui talis est, increpat: turpes turpis infamat.

De Vter utri, Alter alteri, Neuter neutri, et Quis cui. Cap. XXX.

u Ter utrum accusat, latine dicitur, ut Cicero pro milone: Vter utri insidias fecerit. Vterque utrique, uix ausim dicere. Neuter neutri. omnino non dixerim Terentius in Phormione inquit: Quia uterq; utrique est cordi. In decimo quoq; commentario rerum à Cæsare gestarum, siue ab Hircio, siue ab Oppio (nam incertus autor est) edito, sic legi: Interim dissensione orta inter Achillam, & Arsinoën, quum uterq; utriq; insidiaretur, & summam imperij ipse obtinere uellet. Cic. autem, & Quintil. (quantum inueni) sic nunquã locuti sunt, quorum prior sic ait: Quorum uterq; suo studio delectatus, contempsit alterum: posterior sic, Quũ enim uterq; alteri obijciat, palàm est utrunq; fecisse. Atque sic dicendum esse per illud frequentissimum probatur, alter alteri obijcit, alter alterum contemnit, alter alterum

rum accusat: alter enim alterum, non ambo ambos accusant. Idem dico de neuter, ut idem Quint. Ita fiet, ut, cum æquali cura linguam utranque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quare peccauit tum amicus meus (si amicos palàm licet reprehendere) qui mihi nuper ad se scribenti, uter utri bellum intulisset, respondit, neuter neutri, aut potius uterque utrique: tum Priscianus, qui libro secundo ait: Fiscina uero à fisco, an fiscus à fiscina, an neutrum à neutro, dubium est. Debuerat dicere, an neutrum ab altero: nam quòd à se non deriuetur, superuacuum est dicere: sed dicendum tantum ab altero, non autem à neutro, quasi nec ab altero, nec à se. Ne illud quidem sileamus, ut dicimus uter utri, ita quis cui, ut Verg. Quæ quibus anteferam. Et Cic. Quid cui præponendum sit. Quintil. Quid quo loco collocandũ sit. Idem Quintilianus: Ut dubium sit, quid quò referri oporteat.

De Prior, Primus, & similibus. Cap. XXXI.

Uocaui te prius, non est idem, quod prior: Illud significat tẽpus, quasi prius quàm nunc, uel tunc: hoc uero personam, id est ego duorum prior, & hoc quando duo ad unum referuntur. Siquidem ego, & hic te uocauimus, sed ego prior, hic autem posterior. Idem fit, quum unus ad duos refertur. Uocaui te priorem, melius quàm prius, illum autem posteriorem, melius quàm posterius. Per passiuum quis iam hoc nequeat dicere? uocatus es à me prior, si duo estis, uocatus es à me priore, si duo sumus. Eadem ratio est super latiuorum primus, & postremus, & si qua sunt alia. Uocaui te primus, uel postremus, si multi sumus, uel uocaui te primum, uel postremum, si multi estis. Nonnunquam ex neutra parte sunt duo, sed utrinque singuli, & tamen per hoc idem comparatiuum loquimur: ut uocaui te prior, percussi te posterior, supple quàm tu me. Nonnunquã unus hinc est, illinc plures: ut uocaui uos prior, supple quàm uos me: uocauimus te priores, supple quàm tu nos. Idem de superlatiuo, ubi multa membra sunt, ut primi nos uenimus, uos posteriores, ille ultimus: primus ego intraui uallum, tu serior, illi tardissimi.

De regimine nominum criminalium, & pœnalium. Cap. XXXII.

Si quis furetur rem sacram de prophano, tenetur'ne sacrilegij, an furti, an utroque? non autem an utriusque. Qui sustulerit rem suam de sacro, furti'ne tenetur, an sacrilegij, an neutro? non autem an neutrius. Accusare hunc potes, uel furti, uel sacrilegij, uel de utroque: uel de ambobus, non autem utriusque, aut amborum. Condemnare non licet de utroque, sed de altero, uel furti, uel sacrilegij: non autem sed alterius, uel furti, uel sacrilegij. Cur ita fit, ut demus uarios casus eidem uerbo, præsertim sub coniunctionibus, quæ

eosdem coniungere debent casus? Nempè quòd nomina peccatorum cũ huiusmodi uerbis idem ualent in genitiuo, quod in ablatiuo præpositionem habente, uel non habente: non idem in cæteris. Neque hoc in his modo nominibus, quæ certum peccatum significant, & speciale, sed in his etiam, quæ generale, & incertum, ut Cicero: An non intelligis, primum quos homines, & quales uiros mortuos summi criminis arguas? Et iterum: Sceleris, atque nefarij parricidij condemnabimus? Per hæc uerba licebit tanti, & quanti, cum substantiuis adiunguntur, per genitiuum uti, ut quantæ pecuniæ condemnasti, tantæ summæ damnaui, quantæ postulasti. Liuius libro XLVII. Sed nequaquam tantum relictum est, quantæ summæ damnatus fuerat.

De Impleo, Refercio, plenusq́;, ac Refertus. Cap. XXXIII.

Contrarium propè huic est, quod subijciam. Impleo, & refercio, & similia uerba ablatiuum sine præpositione postulãt: ut, impleui nauim frumento, referfi apothecam uino. Et tamen aliquando addimus præpositionem de: sic, impleui nauim de omni genere frumenti, referfi apothecam de uaria natura uinorũ: uixq́; ausim dicere, impleui omni genere frumenti, & referfi uaria natura uinorum. Hoc, quod diximus, exemplo comprobandum est. Cicer. de Oratore: Quòd si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici amplecterentur, quærebat, cur de proœmijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri. Hic nequaquam licuisset sine præpositione loqui. Non enim libri illi referti sunt proœmijs, & epilogis, sed præceptis proœmiorum, & epilogorũ. Sicut in superioribus, non est nauis impleta omni genere frumenti, sed frumento omnis generis: neque apotheca referta omni natura uinorũ, sed uino omnis naturæ. Quia de refercio, & impleo feci mentionem, dicam hoc amplius de refertus, & plenus. Exemplum, quod modo attuli, ostendit refertus postulare ablatiuum, sicut impletus, sicut uacuatus, sicut uacuus. Idem tamen Cicero ait pro lege Manilia: Referto prædonum mari. Et pro Plancio: Audieram refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum: sed nunc transit in nomen, tametsi cætera huiusmodi nomina ablatiuum semper habent: ut uacuus incolis, non incolarum: frequens populis, non populorum: præterquam plenus, cui Cicero semper genitiuum dedit. De cæteris autoribus non possum in uniuersum pronunciare, cum multi etiam ætatis eius dederint ablatiuum, ut Varro lib. I. rerum rusticarum: Sua nihil interesse, utrum his piscibus stagnum habeat plenum, an ranis? Et Sallust. in Iugurth. Quæ quanquam grauia, & flagitio plena uidebãtur, tamen, quia mortis metu uulctabantur, sicut regi libuerat, pax conuenit.

conuenit. Suo itaque arbitrio scriptores utuntur. Posteriores uero omnes, ut hoc nomen nouissimus pro ultimo, ita etiam plenus uino dixerunt, non solum plenus uini. Quare, qui solum genitiuo contentus erit, Ciceronem imitabitur: qui utroque casu utetur, cæteros. Sed mutando habebit & uenustatis rationem, & lucis: quod uel ex proximo exẽplo ostenditur: Aue gratia plena. Ego ad euitandam amphibologiam dixissem, Aue gratiæ plena, quemadmodum in alio factum est, ubi non erat ambiguitas. Plenum gratiæ, & ueritatis. Licet diuersa uerba hic sint, atque illic: in altero est κεχαριτωμένη: in altero πλήρης χάριτος, καὶ ἀληθείας. Liuius, ut nomini plenus dat etiam ablatiuum, ita uerbo impleo dat etiã genitiuum, ut in quinto: Ipse multitudinem quoq;, quæ fermè semper regenti est similis, religionis iustæ impleuit.

De Potior, Potitus, & Compos. Cap. XXXIIII.

Potior hos eosdem casus habere potest, sed cum cæteris frequentius ablatiuum, cum hoc nomine res, ferè semper genitiuum, ut Lacedæmonij rerum diu potiti sunt, id est rerum imperium diu tenuerunt. In alijs nominibus magis significatio exponitur per obtinuerunt, quàm per tenuerũt, ut potitus sum uictoria, sum potitus amica, id est pugnando, uel laborando obtinui uictoriam, uel amicam. In præsenti tempore plerunque pro fruor. Cicero: Quòd si uoluptatibus his bona ætas fruitur libentius, primum paruulis fruitur rebus, ut diximus: deinde his, quibus senectus, etiam si non abunde potitur, non omnino caret. Pro eodem posuit fruitur, & potitur. At potitur pro potitus est, præsertim more historico legimus. Potior à potis descendit, ideoq; illi in significatione simillimum est. Nam sum compos mentis, compos animi, compos rationis, compos sanitatis, quòd hæc habeo: At compos uoti, compos uictoriæ, compos optati, quòd hæc opera mea, atque labore obtinui, obtineoq;. Illud tamen sciendum est apud Ouidium in XIII. sic legendum:

Tuq; tuis armis, nos te poteremur Achille.

Non potiremur, antepenultima breui, non longa, à tertia scilicet, non à quarta coniugatione.

De Traijcio. Cap. XXXV.

Traijcio exercitum, id est transporto exercitum trãs mare, aut trans flumen. Traijcio mare, uel flumen, id est transeo. Aliquando utrunque coniunctum, ut Liuius: Traiecit copias Hiberum. Et plancus: Traieci exercitum Isaram.

Do tibi, & ad te literas. Cap. XXXVI.

Do tibi literas, tanquam tabellario: do ad te literas, scilicet ad te perferendas. Aliquando hæc duo coniunguntur, ut Cicero: Dedi

illi ad te literas. Et Sallustius: Vulturtio literas ad Catilinam dat. Ergo, qui mittit literas, dat: cui literæ dantur, si perfert, reddere dicitur: sicut ille, ad quem dantur, accipere.

De In, & Ad, cum alijs uerbis. Cap. XXXVII.

e O in uillam, & eo ad uillam: proficiscor in campum, & ad campum: confero me in agrum, & ad agrum, idē sunt. Et item in similibus, præterquam in hoc ultimo uerbo quoties refertur ad personam. Dicimus enim contuli me ad Catonem, & contuli me ad patrem, non autem in Catonem, & in patrem, ad distinguendam uidelicet significationem. Nam, quum dico, contuli in personam, non possum addere alteram personam uelut me, sed rem, uelut beneficium. Eritq; significatio donationis: ut multa contuli in Catonē, id est multa donaui Catoni: nemo in patrem potest tanta beneficia conferre, quanta contulit pater in filium.

De Refero tibi, & ad te. Cap. XXXVIII.

r Etulit mihi, et retulit ad me, ita differunt, quòd illud est, narrauit: hoc uero in consultationem tulit, ut Quint. Relaturus uobis iudices ordine malorum meorum euentum, quem nemo tam crudelis, nemo tam sæuus audiet, ut me non pascat. Sed hoc nemini ignotum est. Idem: Vultis scire iudices, nihil impatientia charitatis fecisse patrem, non retulit ad matrem, non propinquos consuluit, non amicos. Cic. in Catilinam: Refer, inquis, ad senatum, id est refer in consultationem senatus. Vergil. III. Aeneidos:

Delectos populi ad proceres, primumq; parentem
Monstra deûm refero.

Et ne dubitares de sensu sermonis huius, more suo aperuit, subiungens:

Et quæ sit sententia posco.

Pauloq; post:

Surge age, & hæc lætus longæuo dicta parenti
Haud dubitanda refer.

Sunt enim deorum uerba, non consiliū ab Anchisa petentium, sed illum quid agendum sit, docentiū. Ideoq; additur illud, haud dubitanda. Porrò utraque harum sententiarū in uerbo uersatur, aliquando etiam in facto, sed diuersa est significatio, ut Quintil. ad patrem arma non retuli, id est reportaui. & Cicero: Si ad unum omnia referenda sunt, dignissimum esse Pompeium, hoc est, si in unum omnia conferenda sunt, de re intelligitur, non de oratione. Quale illud eiusdem est pro Deiotaro: Qui rumores ad se referrent, & quale est Cæsaris, Vt, quæ diceret Ariouistus, cognoscerent, & ad se referrent. Hic de uerbis agitur, & tamen non significatur ferri in consultationem, sed potius narrari, & renuntiari mandata ab altero data. Præterea hic solet adhiberi accusatiuus, uel nominatiuus: ibi crebro

bro

bro (in prosa præsertim) ablatiuus cum præpositione de, ut de omnibus his referã ad senatum. Omnia autem hæc referam ad senatum, rarius dicitur. Tamen significat idem, quod est, in senatorum consilium ferã.

De Interdico. Cap. XXXIX

i Nterdico tibi aqua, et igni, non autem interdico tibi aquam, & ignem: neque interdico te aqua, & igni. Quo autẽ modo mutabitur in passiuum hæc oratio? Sunt tres modi (quantum colligere possum) mutandi actiuum in passiuum. Unus, ubi est solus accusatiuus, ab eo in nominatiuum mutato incipiendi: ut, dedi tibi equum, equus à me tibi datus est. Alter, ubi sunt duo accusatiui, alterũ in nominatiuum conuertendi, alterum relinquendi: ut docui te musicam, tu à me doctus es musicam, non autem musica docta est à me te. Tertius utrumlibet horum accusatiuorum mutandi in nominatiuum, alterum uel relinquendo, uel in ablatiuum cum à uel ab transferendo, sic, Ego rogaui te ueniam, tu rogatus à me es ueniam, uel uenia abs te rogata est mihi: licet per hoc secundum tu magis uidearis rogasse pro me, quàm ego te. Quem horum modorum huic uerbo tribuemus? nullum. Et tamen tres isti similes sunt. Unus hic est: tibi interdictum est aqua, & igni, quod est frequentissimum. Alter hic: aqua & ignis tibi interdictus est, ut Liuius lib. octauo: Interdictumq; mare Antiati populo est, quòd si esset mari, prioris modi foret exẽplum. Tertius hic: tu interdictus es aqua, & igni: sed tamen hic modus cæteris est rarior. Metellus Numidicus, Illi uero omni iure, atque honestate interdicti sunt: ego neque aqua, neque igni careo.

De Pluit, & Ningit. Cap. XL.

p Luit caret supposito, habens appositum ablatiuum, ut Liu. Nuntiatum est in Albano lapidibus pluisse. Licet nunc dicamus: Deus pluit carnem, pluit manna, pluit escam: Ningit uero suppositum, & appositum respuit.

De Decet, Iuuat, Conducit. Cap. XLI.

d Ecet, iuuat, conducit pro utile est, & si qua sunt alia, nec personalia sunt planè, nec impersonalia, quum habeant numeros. Uestes hæ decent nos, isti cibi iuuant te, studia secreta conducunt maxime. Explicat, explicant nunquam (quod sciam) legi.

De Ausculto, et Audiens tibi sum. Cap. XLII.

a Usculto te, audio te: ausculto tibi, obtẽpero tibi: sum audiens te, quòd te audio: sum audiens tibi, quòd tibi obedio: ut lex XII. tabularum apud Quint. Filiũ minus audientem dicto liceat abdicare. Cic. in Philipp. Et audiens esset huic ordini. Et pro Deiotaro: Aut qui dicto audientes in tanta re nõ fuissent. Cum uerbo re-

perisse apud scriptores prosæ orationis tale loquendi genus non memini, sed apud Plautum in comœdia, quæ inscribitur Captiui duo: Memini, quum dicto haud audiebat, facto nunc lædat, licet.
Hinc est, quare unum obedio ex compositis ab audio, postulat datiuũ.

De Dono tibi, & te. Cap. XLIII.

d Ono tibi munus, notum est, quid significet, dono te munere plerunque præmij gratia, sed interdum admirationis, interdum beneuolentiæ, interdum misericordiæ. Cic. pro Archia: Sylla, cum Gallos, & Hispanos ciuitate donasset, uidelicet in præmiũ. Quæ exempla sunt plurima: ut militaribus donis, corona uallari, immunitate donatus sum. Idem pro eodem: Itaque, si ciuis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore ciuitate donaretur, perficere non potuit. Certe imperator nõ remunerationis causa Archiam ciuitate donasset, sed admiratione ingenij, & beneuolentia.

Vergil. Aeneid. quinto:

Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.

Nimirum non præmij gratia: nam tres præmia primi accipient. Beneuolentiæ ergo, non meriti illorum gratia, cum postremi nihil omnino mereantur. Quale est Valerij Maximi libro secundo: Rex Antiochus bello, quod cum Romanis gerebat, filium Scipionis à militibus suis interceptum, honoratissime excepit: regijsq; muneribus donatum, ultro, et celeriter patri remisit. Vtique amicitiæ gratia. Et Amphitryon apud Plautum: Verum ita animatus fui, itaq; nunc sum, ut ea te patera donem. Et paulo post Alcmena, inquit: Pateram profecto feras, qua hodie meus uir donauit me. In quorum utroque sola in donando beneuolentia declaratur. Idem Plautus in Aulularia: Dij immortales quibus, & quantis me donatis gaudijs. Quintilianus in Gladiatore: Quod me facere conuenit, qui per maria latrocinijs infesta solus petitus sum, qui lucem, libertatem, denique quicquid pati debeo non ignarus (ut primo natalis horæ tempore) sed uidens, sentiensq; acceperim: nec solum donatus his bonis, sed summis periculis liberatus sum. Verba sunt hominis aggerantis beneficia amici, ut se maxime illi ostendat obstrictum. Sola ergo fuit ratio beneuolentiæ. Idem in pariete palmato: Quàm blande ille seposuit miserum suum, quàm diligenter uxoris gaudentis exclusit oculos, quàm multo cæcum pudore donauit. Hic habita est misericordiæ ratio. Suetonius in uita Augusti: Et ne enumerem quot, & quos diuersarum partium uenia, & incolumitate donatos. Cornelius Nepos de uita Attici: Auxit hoc officium alia quoque liberalitate: nam uniuersos frumento donauit. perfecto clementiæ, non remunerationis gratia.

De Incumbo huic rei, & in hanc rem. Cap. XLIIII.

Ncumbo ſtudijs, & incumbo remis. Vergilius:
i -Validis incumbite remis.
Incumbo in ſtudia, et ad ſtudia, ſed non incumbo in remos,
& ad remos. Cicero: Pergite adoleſcentes, & in hæc ſtudia, in quibus
eſtis, incumbite. Et alibi: Quare incumbamus ò noſter Tite ad illa
præclara ſtudia, & eò, unde diſcedere non oportuit, aliquando reuer
tamur. Neque hoc in bonum tantummodo accipitur, ſed etiam in ma-
lum: ut idem, M. Catoni incumbenti ad eius perniciem. Sed illud, incũ
bite remis, non eſt per translationem dictum, ut hoc: Nam ut, quum
remiges incumbunt remis, uel quum nos operi faciundo incumbimus
toto pectore, ſignificatur diligentia & conatus: ita, quum accuratius
quid mente agimus, incumbere dicimur, quemadmodum econtrario ſu
pini dicuntur, qui negligenter agunt.

De Diuerſo, uarioq́; regimine uerborum, cum diuerſa, ſi-
milíue ſignificatione. Cap. XLV.

Imeo te tanquam inimicum, timeo tibi tanquam amico. Illic
t tanquam offenſurus ſis, hic tanquam defendendus. Commẽ
do te regi, id eſt committo, Commendo te apud regem, id eſt
laudo. Cedo tibi, unde et concedo tibi, pro non repugno tibi: facitq́; præ
teritum ceſſi. Cædo te, pro flagello te, cuius præteritũ eſt cecîdi pro fla
gellaui, & ſupinũ cæſum: Vnde cæſus, uel qui flagellatus eſt, uel qui
amputatus eſt, ſiue occiſus. Raro pro occido hoc uerbum accipitur. Cice
ro in Philipp. Cædit greges armentorum. Dimitto te diſcedens, id eſt re
linquo. Dimitto te diſcedentem, id eſt abire permitto, uel dimitto te, id
eſt mitto, unde dimiſſi legati dicuntur. Inceſſit mihi cupiditas, id eſt ſu-
bijt. Inceſſit me ille, id eſt offenſurus me petit, & accuſat. Ineſt huic lo
co, & ineſt in hoc loco. Primum apud Quintilianum, cæterosq́; fre-
quentius, ait enim: Verum hoc melius faceret natura ipſa duce, ſed na
turis ipſis ars inerit. Secundum apud Ciceronem frequentius, ut ibi:
Illud enim honeſtum, quod ſæpe diximus, ſi in alio cernimus, tamen
nos mouet, atq; illi, in quo id ineſſe uidetur, amicos facit. Comparo hãc
rem illi, & cum illa. Confero te iſti, & cum iſto. Ego ſum ſimilis tibi,
& tui. Hoc eſt commune omnibus, & omnium, uel commune mihi te-
cum, & cum cæteris. Ego ſum particeps laborũ tuorum, & tibi ſum in
laboribus particeps. Quint. Et in pleriſq; ruris operibus marito parti
ceps. Curtius: Quòd fuiſſet illis in periculis particeps. Accedit huic rei,
& ad hanc rem, uel accedit huc, uel eò, uel eodem. Quint. Atq;, ut ac
cedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit, uxor mea eſt. Cic. Vt ad illã
optimam, præclaramq́; prædam damnatio Sexti Roſcij uelut cumu-

lus accedat. Impendo curam, uel operam, uel laborem, et similia, huic rei, & in hanc rem: quod in Quint. sæpe reperies: Partior laborem multis negotijs, & in multa negotia ut apud eundem. Adijcio huic rei, & ad hanc rem. Respondeo tibi, & ad te. Celo te hanc rem, & celo te de hac re. Tu es natus ad laudem, & laudi. Cicero pro Sextio: Nam quid ageret uir ad dignitatem, & gloriam natus? & in eadem: Qui se patriæ, qui ciuibus suis, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, & conuiuijs, & delectationi natos arbitrantur. Aggregabo te illis, uulgo dicimus. Idem: Aggregare te soleo in numerum nostrum. Idem pro Archia: Ascribi se in eam ciuitatem uoluit. & pro eodem: Quum fuerit in alijs quoque ciuitatibus ascriptus. Idẽ in Philipp. Tu uero ascribe me in talem numerum. Idem pro Rabirio: Si quis hunc reprehendendum putat, ascribat ad iudicium suum non modo meam, sed huius etiam ipsius, qui commisit, sentẽtiam. Idem contra Rullum: Illum sibi collegam ascriberes. Tibi hoc ascribendum est, id est tibi tribuendum, & imputandum.

De noua ratione regendi quorũdam impersonaliũ. Cap. XLVI.

c Oepit eum pœnitere, posset te pigere, desinet me tædere, sæpius dicimus, quàm cœpit ille pœnitere, posses pigere, desinam tædere. Quintilianus in milite Mariano: Neque, si sit cupidissimus uitæ, pœnitere eum sui facti potest. Cicero de petendo consulatu: Si hic ciuis liber est, cuius autoritatis neminem posset pœnitere. Idẽ in Verrem: Iam iam Dolabella me neque tui, neque tuorum liberorũ, quos tu miseros in egestate, atq; in solitudine reliquisti, miserere potest. Simile est illud Terentij:

Ita dij me bene amabunt, ut me tuarum misertum est
Menedeme fortunarum.

Me, pro à me misertum, dixit.

Quum uenuste uerba aut desunt, aut redundant. Cap. XLVII.

d Esunt nonnunquam uerba in oratione, sed non sine gratia, ut Horatius:

Quò mihi fortunam, si non conceditur uti?

Id est ad quid uultis esse mihi bona fortunæ? Hic modus incipit per quò, alius incipit per unde, ut idem:

Vnde mihi lapidem? quorsum est opus? unde sagittas?

Supple putes, uel dicas mihi esse. Iuuenalis Saty. XIIII.

Vnde tibi frontem, libertatem'q; parentis,
Quũ facias peiora senex?

Cicero ad Fabium: Martis uero signum quò mihi pacis autori? Quintilianus: Quò per fidem diuitias cæco? Et alibi: Quò nunc tantum frumenti? quò classem commeatu grauem? Idem: Vnde hunc illi animum? Et alibi: Vnde tantum uirium cæco, ut in uno statim icto mors

tota

tota peragitur? Idem tamen ait alio loco: Vnde miserae tunc, unde somnus? supple erat, uel est. Tertius modus, ut apud eundem: Sequitur quaestio, an utilis rhetoricae ? nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & (quod sit indignissimum) in accusatione orationis utuntur orandi uiribus. Eloquentiam enim esse, quae poenis eripiat scelestos, cuius fraude damnanentur interim boni, consilia ducantur in peius: supple, dicunt enim eloquentiam. Cicero: Habendas esse quàm laxissimas amicitiae habenas: caput enim esse ad bene uiuendum securitatem: supple, dicunt enim caput. Qui modus loquendi apud Graecos est frequẽtissimus. Idem uerbum aliquando redundat, ut de Oratore Cicero: Tityum illum, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesq́;, cur in campum non uenisset, requirerent, excusauit Vespa Terentius: quòd eum brachium fregisse diceret. Satis erat dixisse, quòd brachium fregisset. Et non longe illinc: Cui quum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore, quos serã surculos. Sat erat sine illo, quòd diceret: Sed hoc uerbum libenter apponit Cicero. Quartus, quum suppletur respondeo, ut idem frequenter: Quod autem scribis de illo negotio, ego nescio quid consilij capiam, uel ego iam antea timueram, supple respondeo. Raróq́;, uel nunquam hoc uerbum profertur. Aliquando subintelligitur simile uerbum, ut apud Quintilianum: Sed si confessionem culpae meae exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his administrari poterat, tenax custos: supple confiteor, quod est. Quintus modus, ut apud Ciceronem: In obsequio (quoniam Terentiano uerbo libenter utimur) assentatio absit, ueritas retineatur. Subintellige, ita loquimur (quoniam Terentiano uerbo libenter utimur) Et alibi: Satiari delectatione non possum, ut meae senectutis requiem, oblectationemq́; noscatis. Subintellige, hoc dico, ut noscatis. Sextus modus, ut apud Plinium Iuniorem: Studes, an piscaris, an uenaris, an simul omnia? supple facis. Quintilianus: Nil aliud, quàm renuet: id est nil aliud faciet, quàm renuet. Et iterum: Et acceptis literis meis iuuenis filius nihil aliud, quàm cũ matre fleuisset, id est nil aliud fecisset, quàm cum matre fleuisset. Martialis: Nil aliud, bulbis quàm satur esse potes, id est nil aliud facere. Cui confine est illud, ubi prolato aliquo aduerbio qualitatis subintelligitur pro conditione materiae, aut dixit, aut fecit, ut bene Ennius, praeclare Anaxagoras, fortiter Scipio, prudenter Fabius, supple dixit, aut fecit, prout ex his, quae aut iam diximus, aut dicturi sumus, colligitur. Et per comparatiuum: Dij melius, supple fecerint, aut faciant, aut certe uelint. Nec de dijs solum, uerumetiam de hominibus, ut apud Quin

cilianum: Tu melius uxor, quæ facturum retinebas, supple fecisti. Interdum etiam per nomen, nam illud melius, est aduerbium: ut, dij meliora. Lucanus ipsum uerbum apposuit: Dij meliora uelint. Nec procul ab huius natura abest, quando utimur hoc nomine res, siue in nominatiuo, siue in accusatiuo, forte etiam in alijs casibus, ut restat mihi exponenda uita, quam hic egit in magistratu, res digna auditu in primis, uel reliquum est, ut exponam uitam huius, qua fuit in magistratu, rem dignam auditu in primis.

Quòd amœne tempus aliquando pro tempore ponitur. Cap. XLVIII.

Annibal apud Titum Liuium alloquens milites inquit: Si tales animos in prælio habebitis, quales hic ostendistis, uicimus. Quintilianus: Si tales milites omnes habebimus Mari, uicimus. Cur de futuro non per uerbum futuri temporis locutus est? Nempè ad asseuerandam rem, ut non futura, sed iam esse uideatur: multoq; plus ponderis habet, ut dicamus uicimus, quàm uincemus. Idem Quintilianus: Dimitte tantum, & euocasti, id est euocaueris, Cicero: Vnum ostende in tabulis, aut tuis, aut patris tui emptum, & uicisti, pro uiceris. Idem pro Sextio: Restitisses, repugnasses, mortem pugna oppetisses: pro eo, quod est resistere, repugnare, mortem pugna oppetere debuisses. Ouidius lib. V. Metamorph.

Præmiaq; eripies, quæ, si tibi magna uidentur,
Ex illis scopulis, ubi erant affixa, petisses?

Id est petere debuisses? Terent. in Andria: Prædiceres, pro eo, quod est prædicere debebas. Et alibi: Fortasse aliquanto iniquior erat propter eius libidinem: pateretur, pro pati debebat. Item Cicero tertio offic. Male etiam Curio, quum causam Transpadanorum æquam esse dicebat, semper autem addebat, uincat utilitas, potius diceret non esse æquam, quia non esset utilis reipub. id est dicere debebat. Huic simile est quale apud Ouidium de remedio:

Gnosia, fecisses inopem, sapienter amasset.

Id est si fecisses inopem. Horatius:

Decies centena dedisses
Huic parco paucis contento, quinque diebus
Nil erat in loculis.

Id est si dedisses. Plinius Iunior: Dedisses huic animo par corpus, fecisses quod optabat. Id est si dedisses: Illud magis poëticum. Vt Verg.

—Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare haberes.

Id est si sineret. Iuuenalis:

Græculus

Græculus esuriens in cœlum, iusseris, ibit.
Id est si iusseris. Adhuc diuersum huic est, quale est apud Ciceronem: Conchiliatis Cn. Pompeij peristromatis, seruorum in cellis stratos lectos uideres, id est uidisses. Quintil. semper uidisses, ut ibi: Vidisses non quemadmodum tenues umbræ corpus accipere cogitationibus solent. Apud hunc sæpe est hic modus loquendi. Si perseuerassem, duos excæcaueram, pro excæcassem. Quale est illud Horatianum secundo carminum, quod metri causa Priscianus dici putat:

Me truncus illapsus cerebro
Sustulerat, nisi Faunus ictum Dextra leuasset.

Apud illum quiddam penè cõtrarium, ut ibi: Dictatoris nomen, quod sæpe iustum fuisset: pro fuerat. Nam de imperfecto subiunctiui, quod solet poni pro imperfecto, indicatiui, in proximo libro iam dixi, cuius hoc exemplum fuerat, Non quia amicus non esses. Cic. de repub. libro sexto: Et quòd de uia fessus essem, & ad multam noctem uigilassem, pro fessus eram, & uigilaueram.

Vbi nitidius utimur actiuo, ubi passiuo. Cap. XLIX.

Oportet legere libros, expedit euoluere autores, utile est cognoscere plurima, operæpretium est habere, quos imitemur, necesse est adhibere usum, conducibile est descendere in certamen, & agitare cum alijs controuersias. Vel per passiuum, oportet legi libros, euolui autores, cognosci plurima, haberi, quos imitemur, adhiberi usum, agitari cum alijs controuersias. Hunc posteriorem modum magis ars grammatica probat, illum magis autoritas. Secus in præterito: nanque non ita sæpe legimus, fecisse hoc oportuit, ut factum hoc oportuit. Cicero in Verrem: Tamen id factum non oportuit. Et in eundem: Apollinis signum ablatum certe non oportuit, & alibi: Totam rem illi integram seruatam oportuit. Non dissimile sanè est illud per alterũ uerbum (de Volo loquor) ut idem: Liberis consultum uoluimus, etiam si posthumi futuri sint. Idem: Percurram tamen breui, ut non minus hominem ipsum, quam ius commune defensum uelitis. Quintilianus: An incidisse in sordidum nomen, non eo contemptum hominis, quem destructum uolebat, auxisse.

Propositiones, rationesq; interdum misceri. Cap. L.

Nam ubi uinci necesse est, expedit cedere, siue plura sunt, de quibus quæritur, facilior erit in cæteris fides: siue unum mitior pœna solet irrogari uerecundiæ. Miscuit hoc loco Quintil. propositiones, rationesq;, quum sit usitatissimum sic dicere: Siue plura sunt, de quibus quæritur, siue unum. Si enim plura, facilior erit in cæteris fides. Sin unum, mitior pœna solet irrogari uerecundiæ. Atque

iterum: Firmis autem iudicijs, iamq́; extra periculum positis, suaserim & antiquos legere (ex quibus si assumatur solida, & uirilis ingenij uis, deterso rudis seculi squallore, tum hic noster cultus clarius enitescet) & nouos, quibus & ipsis multa uirtus adest. Alius dixisset, suaserim & antiquos & nouos: antiquos quidem, & cætera: nouos uero, &c. Cic. in Antonium: O` te miserum, siue illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti) siue sunt, qui apud tales uiros tam impudenter loquare.

De usu uenusto uerbi Videor. Cap. LI.

n On uidetur tibi, quòd bene faciã, & mihi non uidetur, quòd bene loquaris. Sicut uobis uidetur, quod male facimus, ita nobis uidetur, quòd male facitis: uidetur tibi, quòd ille bene scribat, & uidetur mihi, quòd isti bene arent. Rusticanus hic sermo est, et agrestis. Eruditi enim sic loquuntur: Non uideor tibi bene facere, & tu non uideris mihi bene loqui. Sicut uobis uidemur male facere, ita nobis uos uidemini. Ille uidetur tibi bene scribere, & isti mihi uidentur bene arare.

De uulgari quodam usu Mihi, & Tibi. Cap. LII.

h Ic mihi gloriatur se omnes honores sine repulsa obtinuisse, et alibi idem Cicero narrans Bruto rem, in qua ille non adfuerat, inquit: Ecce tibi Pompeius noster. Illud mihi, & tibi nõ magis ad me, uel ad te, quàm ad cæteros pertinet: sed est oratio sumpta de medio, qua uulgo utimur. Tu mihi semper dormis, ille mihi assidue sedet. Quum super cœna essemus, ecce tibi ostium crepuit. Hic sermo neque ad me, neque ad te, neque ad quenquam refertur. Ideoq́; differens est ab illo figurato, quale est apud Vergilium:

Ne mihi tum molles libeat iacuisse per herbas. Et iterum:
Ne´ue tibi ad solem uergant uineta cadentem. II. Georg.

Hic præcipitur ad uniuersos sub prima, & secunda persona, ibi non præcipitur, nec ad aliquem sermo est.

Quando maiori tempore expresso, partem eius accipimus, & quando deest Post. Cap. LIII.

s Vperioribus diebus ueni in Cumanum, & iterum: Qui his paucis diebus pontifex factus est. Et in futuro: Paucis diebus eram domesticos tabellarios missurus, et iterum: Triduo, aut ad summum quatriduo periturum. Hæc Cic. & Sallustius: Legati triduo nauim conscendẽre: non est accipiendum per superiores dies, & per paucos dies, per triduum, & quatriduum, sed intra superiores dies, intra paucos dies, intra triduum, & quatriduum. Nam illud, quod aliqui dicunt, tempus continuatum & solidum significari

per

per accusatiuum, secus uero per ablatiuum, planè falsum est. Cicero enim, atque Vergilius sæpius accusatiuo, & quidem indifferenter utũtur, posteriores uero plerique ablatiuo. Aliquando in huiusmodi genere sermonis omittimus post: sic, Intra decem dies, quàm uenit, confecit omne negotium. In paucis diebus, quàm Rhodum appulit, uxorem duxit, id est postquam uenit, postquam appulit: quæ exempla apud historicos sunt plurima.

Vbi deceant, Nisi, Quàm, & Præterquam. Cap. LIIII.

q Vid est animal, nisi corpus cum anima concretum? recte & latine: quid est animal, quàm corpus cum anima concretum? non recte, nec latine. Adde aliud, uel aliter, uel secus, & utroque modo licebit dicere. Quid est aliud animal, quàm corpus: uel nisi corpus cum anima concretum? Cicero: Quid est aliud gigantũ more bellare cum dijs, nisi naturæ repugnare? Idem faciet comparatiuum. Vt, quid est melius quàm gaudere, uel nisi gaudere? ut Quintilianus: Nihil est facilius, nisi totam causam omnino non agere. Præterquam, eandem, aut propè parem uim obtinet, quam nisi. Cuius exẽpla, ut facilia prætermittimus, unum illud admonentes, ubi est præter, ibi locum habere præterquam, ad hunc modum, ut: nullius rei sum auarus præter laudem, uel præterquam laudis: nulli places, præterquam mihi, uel præter me.

De usu huius uerbi Transfero. Cap. LV.

q Vem morem Spartiatæ transtulerunt in fœminas: & alibi idem Cicero: Quod nisi in amicitiam transferatur. Quæ in alios transferũtur, non solent remanere penes eos, à quibus transferuntur. Mos autem (ut Cicero uult) ita transfertur, ut penes priorem quoque remaneat: & libro primo officiorum: Quod ab Ennio positum in una re transferri in multas potest, & in eodem: Eademq; mediocritas ad omnem usum, cultumq; uitæ transferenda est.

Lucanus in decimo:

Nondum translatos Romana in secula luxus.

De Committo. Cap. LVI.

n On committas, ut, quum omnia tibi à nobis suppeditata fuerint, tu tibi defuisse uideare. Et iterum: Non committas, ut dicendum sit, non putaram. Hæc Cic. Quintil. quoque: Non commutam, ut illa dubia faciam defensionis solicitudine. Et alibi: Nihil tibi minus committendum, quàm ut ulciscaris hoc flagitium, in eo præsertim, qui apud malignos poterit uideri te permittente fecisse. Cic. tamen quodam in loco non per ut, sed per quamobrem locutus est, dicens: Considerare debes nihil tibi esse committendum, quamobrem co-

rum, quos laudas, te non simillimum præbeas. Idem pollet quamobrē, quod ut, & licebit illud tollere, & hoc subijcere. Ex quibus exemplis datur intelligi hoc uerbum sequente ut, uel simili dictione semper acci-pi in malam partem: nec recte dicas, fac committas, ut omnes te laudēt: aut sic, non commisisti unquam, ut laudareris. Præterea semper habet secum negationem.

De Oriundus, & Ortus. Cap. LVII.

oRiundus quòd non habeat uim participij, credo alij dixerunt. Cuius utendi hic modus est: Ego sum ortus Romæ, oriundus à placentia. Titus Liuius: Nati Carthagine, sed oriūdi à Syracusis; id est à Syracusis originem trahentes, unde fuerunt parentes: uel sine præpositione, ut idem: Alba oriundum sacerdotium. In personis ferè cum præpositione. Idem: Is longe princeps Latini nominis erat (si famæ credimus) ab Vlysse, deaq; Circe oriundus, Idem: Quid hoc si polluit nobilitatem istam uestram, quam plerique oriundi ex Albanis, & Sabinis non genere, nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis? Nonnunquam per indeclinabilia, ut inde ego sum oriundus, unde tu. Liuius tamen (si recte scribitur) ait libro octauo: Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est, duabus urbibus idem populus habitabat. Cumis erant oriundi, &c.

De Memini. Cap. LVIII.

mEmini pro recordor, tum genitiuum, tum accusatiuum postulat. Vt Terentius: Faciam ut meiq;, et huius diei, ac loci semper memineris. Cicero: Omnia, quæ curant senes, meminerūt, uadimonia constituta, qui sibi, cui ipsi debeant. Quid iurecōsulti, quid pontifices, quid augures, quid philosophi, senes quàm multa meminerunt? Idem uerbum pro eo, quod est mentionem facio, recusat accusatiuum, postulatq; genitiuum, uel ablatiuum cum præpositione de, ut Quintilianus: Neque omnino huius rei meminit poëta ipse, & iterū: De quibus multi meminerunt. Hinc uidetur deriuari mentio, quasi à meno præsenti, & geminato præterito memini: unde supinum mentū, ex quo mentio, & mens, quæ omnium recordatur, & mentum quia in mentione facienda, hoc est, in loquendo, præcipue mento utimur. Nullum enim animal mouet partem oris superiorem, nisi Crocodilus, sed omnia inferiorem, sicut & nos mentum. Hinc etiam mentior, quia cō tra mentem loquor. Forte & hinc uenit menta. Sed nolo eius etymologiam aliquam afferre, ne cui forte uidear argutulus.

De differentia inter Alter, & Alius. Cap. LIX.

aLter de duobus dici, alius de multis, notum est omnibus, licet nō omnes recte utantur. Macrobius de Saturnalibus: Quum igitur

asseruerimus

asseruerimus quatuor in corpore fieri digestiones, quarum altera pendet ex altera, dicendum erat, quarum alia pendet ex alia. Idem in alio opere de naturalibus: Illæ uero insolubiles causæ sunt, quæ mutuis inuicem nexibus uinciuntur, & alteram altera facit, ac uicissim de se nascuntur, nunquam naturalis societatis amplexibus separãtur. Nam Ouidius de nouem picarum transformatione loquens, quanquam eũ excusare metri necessitas potest, tamen quòd singulæ singulas, ac certæ certas intuerentur, intellexit, quum inquit:

Alteraq; alterius rigido concrescere rostro

Ora uidet. Suetonius de uita Caij: Nec cessauit ex eo alterum alter criminari, atque inter se omnes committere. Nescio an sic accipiendum sit, unum uni, & rursus hunc illi. Plinius libro undecimo, inquit de formicis: Et quoniam ex diuerso conuehunt altera alterius ignara.

Quare dicimus aliquando sic loqui esse permissum. E` diuerso nonnũquam de duobus dicimus alius, et alius, nec dicere aliter possumus: ut, dubitatur, uter excellat, Sallustius, an Liuius: &, alius alium præponit, non autem alter alterum. Ratio postulabat ut diceremus, alius alterum. Nam alius ad plurimos refertur, qui de duobus iudicant, alter ad unum de duobus, de quibus iudicatur. Sed quia uidebatur inuenustum sic loqui, maluerunt mutare alterum in alium. Afferamus exemplum. Sallustius in Catilinario de Cæsare, & Catone loquens inquit: Genus, ætas, eloquẽtia propè paria fuere, magnitudo quoque animi, & gloria, sed alia alij. Vel est ea ratio, quam dixi, uel hæc, quod idem est alia alij, quod diuersa diuerso: ut alia est facies mea, alia est facies tua, id est diuersa. Proprie igitur alter refertur ad unum de duobus, ut Hannibal in transitu Apennini amisit alterum oculum: siue ad unam duarum partium, quod superius etiã significaui, ubi hoc Ciceronis exemplo usus sum. Duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Et quale est Vergilij exemplum:

Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

Aliquoties etiam accipitur alter pro secundo ex duobus, pluribus'ue. Vt unus, alter, tertius, quartus: unæ, alteræ, tertiæ, quartæ literæ. Et hic est alter annus belli Punici: & ego altero mense repudiaui uxorẽ, id est secundus annus ab origine belli Punici, & secundo mense à ductione uxoris. Aliquando pro ipsis duobus: ut, unus aut alter, id est unus aut duo. Quod etiam in aduerbijs respondet semel, aut iterum, id est semel, aut bis. Item semel, & iterum Cicero in Bruto semel, & iterum in Philippicis. Dubitari tamen potest, quum dicitur, Iterum consul, an secunda uice, an bis consul intelligatur: quæ dubitatio in cæteris non erit. Tertium enim consul, & quartum consul, sic differt ab illo

ter consul, & quater consul: quòd in altero significatur tertia, et quar ta uice, in altero tribus, & quatuor uicibus. Aliqui tamen dubitarent, an in hanc significationem uice, & uices reperiatur.

De Quisq;, & Vterq; cum uerbo, aut participio. Cap. LX.

h Irundines uere ineũte redeunt, in suum pristinum unaquæque nidum immigrantes. Muta illud unaquæque, sic: In suum pristinum nidum unaquæque immigrantes: aut sic, Vnaquæque in pristinum nidum immigrantes: iam non erit latinũ. Item offendi parentes suo utrunque morbo affectos, transfer illud utrunque, ut modo ostendi, iam non erit elegans. Nam, si ita mutemus, ille pluralis numerus immigrantes, & affectos referetur ad illũ singularem unaquæque, & utrunque, quod fieri non potest. At illo modo superiore secus: refertur enim numerus pluralis ad pluralem, sic: Hirundines uere ineunte redeunt immigrantes in nidos pristinos, unaquæque in suum supple immigrans. Offendi parentes morbis affectos, utrunque supple suo affectum morbo. Verg. in XII.

Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter. Et paulo post:
Pro se quisque uiri summa nituntur opum ui.

In priore exemplo, si uersus pateretur non decuisset dicere, quisque suum populatus iter, sed populati: nec in posteriore pro se quisque uiri summa nituntur opum ui. Secus autem solet fieri, ubi abest suus, aut se. Vt Quintil. Commendo tibi senem, quem fecimus uterque mendicũ. Nec recte dicas, commẽdo tibi senem, quem nos filij alleuare debemus, eum uterque mendicum facientes: uel sic, quem nos uterque captiui mẽdicum fecimus, nisi more Poëtico, ut apud Ouidium:

Vtraque formosæ me iudice sunt uenerandæ. Et apud Horat.
Legati magnis missi de rebus uterque.

Quod apud oratores non reperitur: sicut nec illud quidem: licet Aulus Gellius utatur, quale apud Terentium:

Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.

Quod quidam exponunt pro eo, quod est, plerique omnium: quidam pro eo, quod est, omnes.

De Tamen, & Sed cum relatiuo. Cap. LXI.

h Omo illiteratus est, cui tamen paucos in rerum gerendarum scientia anteponas, latinum est. Homo illiteratus est, sed cui paucos in rerum agendarum scientia anteponas, etiam elegans est. Item in negatione. Homo quidem illiteratus est, quem tamen non postponas multis, latinum est, ut dixi. Elegans etiam sic: homo quidem illiteratus, sed quem multis nõ postponas. Ideo dixi elegans, quia subin-

subintelligitur talis, quod in alio non fit, ut sic, homo illiteratus, sed talis quem, & cætera: uel, sed is pro talis: ideoq; & hoc eleganter dicetur: Homo illiteratus, non tamen quem multis postponas, id est non tamen is, quem multis postponas. Aliquando non subintelligitur talis, neque is: ut hic ager est meus, sed cuius usu careo.

De Id quod, cum alio antecedente. Cap. LXII.

u Ideo te amatorem studiorũ, quod me maxime iuuat, uel quæ res me maxime iuuat, uel id quod me maxime iuuat, amator es studiorum. Item, uideo te, quod me maxime iuuat, uel quæ res me maxime iuuat, uel id quod me maxime iuuat, amatorem studiorum: quæ exempla sibi quisque conquirat.

De aliquis, Quisquam, Quispiam, & Vllus. Cap. LXIII.

a Liquis, quisquam, quispiam, ullus idem significant, differuntq; à quidam, ut in alio opere (quod de dialectica prope diem edemus) ostendetur. Vllus tamen quodammodo claudicat, nec ferè citra negationem, quasi citra baculum ingredi potest, nisi interrogatiue, ut uocat me ullus? aut subiunctiue, ut si ullus me uocat. Nunquam planè affirmatiue, sicut illa superiora.

De eadem persona tanquam alia. Cap. LXIIII.

m E occupato in administratione magistratus, nullum tempus seponere ad studendum poteram. Vel me occupato in administratione magistratus, nullum tempus mihi reliquum erat. Rarissime Latini sic locuti sunt, Græci frequenter, sed hoc modo potius: Occupatus in administratione magistratus, nullum tempus seponere ad studia poteram: uel, occupato in administratione magistratus, nullum mihi tempus ad studia reliquum erat. Dixi rarissime, non tamen nunquam: nam quidã sic locuti sunt, ut Horat. de arte poëtica:

-Laudator temporis acti
Se puero, censor, castigatorq; minorum.

Quintus Tullius ad Tyronem: Non potes effugere huius culpæ pœnã te patrono, Marcus est adhibendus pro ipso patronus. Simile quiddã sapit per, quale est apud M. Tullium: Quum et per meipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem. Illud enim per, significare solet medium quẽdam, aliumq; intercessorem. Nunc uero quis queat medius esse inter se, & alium, & tamen sic uulgo loquimur, per meipsum rogaui, per teipsum obtinuisti.

Auxilium do, feroq;, Opem fero tantum. Cap. LXV.

a Vxilium do, feroq; dicimus. Opem do non dicimus, sed fero: unde opitulor, quod Tullianum uerbum esse Seneca autor est: quo tamen et Sallustius, utitur et Plautus, et alij nonnulli.

De A, Ex, & De, cum aliis. Cap. LXVI.

Vdiui à patre meo, & audiui ex patre meo, & audiui de
a patre meo, idē significare inueniet, qui bonos libros euoluet.
Cic tamen sic praecipue locutus est. Similiter apud eundem: Quaesiui te ab ostio, ex ostio, de ostio. Vocaui te à uia, è uia, de uia: sed hoc ultimum apud eundem in alium quoque sensum accipitur, ut in Philipp. Cumq; de uia languerem, & mihimet displicerem, & de Rep. Et, quòd de uia fessus essem, & quòd ad multam noctem uigilassem, & de Academicis: In Cumano nuper quum mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis à M. Varrone uenisse eum Roma pridie uesperi, & nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturū fuisse, quasi de labore uiae. Hic enim uia significat iter, hoc est actionem ambulandi: illic locum, quo ambulamus.

De Solus, & Vnus. Cap. LXVII.

Nter omnia adiectiua, quae non sunt superlatiua, duo ferè
i haec, solus, & unus, more superlatiuorum regunt genitiuū.
Vt solus omnium non remittit sibi, ut incredibilior sit in parricidio caecus, quàm fuit, quum uideret. Haec Quintil. Et Plinius: Acipenser unus omnium squamis ad os uersis contra aquam nando meat. Similiter ablatiuum cum praepositione: nā ut dicimus maximus ex omnibus, & inter omnes maximus, ita unus, & solus ex omnibus, uel inter omnes. Verum unus pro solus accipio, ideoq; ferè cum illo adiectiuo omnis tantummodo coniungitur. Nam unus ex fortibus, unus ex populo, alterius significationis est. Cum substantiuo quoque iungitur, ut idem Plinius: Caluitium uni tantum animalium homini: sed quasi subintelligitur omnium.

De In diem, In dies, In horam, In horas, Propediem, ac Propemodum. Cap. LXVIII.

N diem aliud multo est, quàm in dies. Illud plerunque cum
i hoc uerbo uiuit iungitur. Vt Quintilianus: Non ut ferè uolucres praesentis modo cibi memores in diem uiuunt, duraturus hyeme reponitur uictus. Aliquando sed raro cum alio iungitur uerbo, ut Sallustius: Panem in diem mercari, quasi dicat praesentis diei habere rationem, nihilq; cogitare de crastino. In dies idē est, quod quotidie, sed proprie cum quodam incremento: ideoq; plerunque cum comparatiuo, ut quum in dies malum arctius premeret: &, Quū in urbe infinitum malū serperet, idq; manaret in dies latius: Etiā sine comparatiuo, sed tamen per uerbū significans incrementū, ut Liu. Crescente in dies multitudine, quod nō liceret dicere, cōcurrente in dies multitudine, sed quotidie, aut in dies magis: quū tamen liceat superiora exēpla

pla dicere per quotidie: quum quotidie malū arctius premeret, & quū in urbe infinitum malū serperet, idq; manaret quotidie latius: & per singulos dies. Vt Cic. ad Atticū: Quotidie, uel potius in dies singulos, breuiores ad te literas mitto, id est nō modo quotidie breuiores, sed etiā in dies. Nā hæ quotidianæ literæ sunt breuiores his, quas antea mittere solebam: quæ poterant esse omnes pari breuitate. Atqui hæ, quas in dies singulos, siue in dies mitto breuiores, tales sunt, ut hodiernæ sint breuiores hesternis, & crastinæ hodiernis, & perendinæ crastinis, et ita assidue. Et pestilentia in dies fit maior, & quotidie fit maior. Sic possunt uideri hæc duo differre, quòd in hoc possunt hodie supra numerum hesternum decessisse quatuor, quum heri decesserint decem supra numerum eorū, qui decesserāt nudiustertius. Nō ita in illo, ubi ultimus quisq; dies maxime increscit, ut si nudiustertius decesserint duodecim, heri quatuordecim, hodie necesse est, decedant saltē decem, et septē, cras saltem unus et uiginti, perendie saltem sex, et uiginti. Eādem differentiam habēt in horā, et in horas, quā in diem, et in dies. Cic. in Philipp. Nec qui in horā uiuūt, non modo de fortunis, & bonis ciuium, sed ne de utilitate quidem sua cogitauerunt. Vergilius:

Gallo: cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum uere nouo uiridis se subijcit alnus.

Si quis autem in dies, & in horas, siue in dies singulos, et in horas singulas, sine illa exacta ratione incrementi accipere uelit, non denegandum ipsi hoc puto. Propediem est, quasi propè est dies, quādo hoc fiet. Cicero: Et præsens propediē (ut spero) & dum aberis absens loquar. Eodem modo quo dicimus propemodum, quasi propè mensurā: quod accipitur pro penè siue propè, quum est aduerbium.

De animaduerto. Cap. LXIX.

a Nimaduerto te, & animaduerto in te, differunt, cum intueor te, & intueor in te non differant. Animaduerto in te, est punio te: sed cum hac differentia, quòd punire est quorumcunque, siue iure, siue iniuria: animaduertere est eius, qui in alterum habet potestatem ordine, ac rite, id est cum animaduersione puniendi. Sed hoc proprie refertur ad personas. Animaduerto, & pro intueor, personam, & rem dicimus.

Filius, Natus, Genitor, Vir, Pater, Mater, Genitrix, Parens. Cap. LXX.

o Ratores sæpius dicunt filius, quàm natus, pater, quàm genitor, mater, quàm genitrix, parens pro utroqueque: etiam sæpe homo potius, quàm uir, quoties ita accipitur ille, de quo agimus, aut loquimur, quale est hoc: Illi deduxerunt hominem in pa-

læstram. Poëtæ potius econtrario. Historici mediam quandam uiã tenent, ut Sallustius: Eos mores, atque eam industriam uiri cognoui.

De Imprimis. Cap. LXXI.

In primis potens, si de masculo loquaris, intelligitur inter primos: si de fœmina, inter primas: si de neutro, inter prima. Nam idem pollet in primis quod inter primos, uel inter primas, uel inter prima. At si defuerit adiectiuum, utique accipietur in neutro, quale est illud Vergilij:

In primis uenerare deos.

Nisi sit tale, quale apud eundem:

- In primis regna quietum
Accipit in Teucros animum, mentemq; benignam.

In primis, non inter primas, aut inter prima accipiendum est, sed inter primos. Vna enim inter mares fœmina nominatur sine fœminis alijs, aut inter primos, & inter primas.

Hic non est cum illo comparandus. Cap. LXXII.

Hic non est cum illo comparandus, melius de minore ad maiorem dicitur. Vt Vergilius cum Homero, Horatius cum Pindaro non est comparandus, quàm è diuerso, sic: Homerus cum Vergilio, Pindarus cum Horatio non est comparandus. È diuerso tamen nonnunquam reperitur.

Intercedo. Cap. LXXIII.

Intercedit mihi tecum amicitia, Intercedit tibi cum illo affinitas, Intercedit tibi mecum necessitudo, hoc est amicitia, affinitas, necessitudo inter nos est media quædam, quæ nos conciliat. Tribuni intercesserunt, Scipio intercessit, Cato intercessit, hoc est in medium se uerbis, aut ui opposuit.

Amare inuicem, mutuo, pariter, & inter se. Cap. LXXIIII.

Amamus nos inuicem, amatis uos mutuo, amant se pariter. Quum uero adhibemus præpositionem inter, tollitur accusatiuus, qui regitur à uerbo, ne turpe foret si replicaretur, sic: Amamus inter nos, nõ autem amamus nos inter nos, amatis inter uos, amant inter se, nõ autem amatis uos inter uos, amant se inter se. Cic. ad fratrem: Pueri ualde inter se amant, & de Amicitia: Neque solum inter se diligent, & colent, sed etiã uerebuntur. Terentius in Adelphis: Video eos sapere, intelligere, in loco uereri, inter se amare. Idem & in eadem: Quasi non norimus inter nos. Bene habeo, bene habes, id est bene ualeo, bene uales. In tertia autem persona etiam sine supposito: Bene habet, id est bene se res habet, quod exemplum ubique frequens est.

De

De Facio, Ago, Frango, & Accipio. Cap. LXXV.

f Acio te certiorem, non certum. Nam Vergilius: Anchisen facio certum, ideo dixit quòd syllaba breuis inter longas non potest collocari in uersu Heroico. Prosa oratione scribentes, semper certiorem dixerunt. Et semper facio, nunquam ago certiorem. Facio tibi gratum, nunquam ago tibi gratum. Facio ludos, facio rem diuinam, facio sacrificium, facio solennitatem, nunquam ago: & multa huiusmodi. Item feci iacturam, feci damnum, feci naufragium: uix unquam, passus sum iacturã, damnum, naufragium. Cic. Magna in Repub. facta iactura est. Idem: Damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ Latinæq; literæ fecerunt. Quintil. In portu naufragium fecimus: & in cæteris quibusdam. Feci tamen fugam, quòd ego fugi alterum, non quòd alter me. Feci timorem, non quod ego timui alterum, sed quòd alter me. Item, feci iter, non egi iter. Aliquando etiam feci uiam, feci copiam tibi rerum mearum: nũquam egi, aut dedi, aut præstiti copiam. Feci potestatem tibi uendendi meas res domesticas, nõ autem dedi. Feci lucrum, non autem acquisiui lucrum. Honore dicto, urinam fecit, stercus fecit, non autem emisit. Simile huic est, quod dicimus, fregit nauim, fregit brachium, quasi ipse fregerit, id est ipse egerit, non potius passus sit. Terentius: Is fregit nauim apud Andrum. Cic. Gregalesq; cur in campum non uenisset, requirerent, excusauit Vespa Terentius, quòd eum brachium fregisse diceret: alius dixisset, quòd ei brachium fractum esset. Ita etiam accepi molestiã, accepi cladem, accepi contumeliam, accepi uulnus, accepi iniuriam, accepi dedecus, accepi ignominiam: uix autem passus. De quo uerbo commodius alio loco dicam: accepi etiam uoluptatem, gaudium, lætitiam.

De Conuenit. Cap. LXXVI.

c Onuenit hoc mihi, aut conuenit hoc nobis, id est decens est, & conueniens. Conuenit hoc inter nos, id est constat, & cõtrouersia caret. Conuenit mihi hoc tecum, id est sine controuersia est inter nos, quod ego dixi. Conuenit tibi mecum, id est sine controuersia est inter nos, quod tu dixisti. Nonnunquam sine supposito, ut conuenit inter nos. Nonnunquam sine apposito, sed tamen subintellecto, ut hoc conuenit. Nonnunquam sine utroque, ut conuenit.

De Obuio tibi, Obuius tibi fio, Obuius sum tibi, & similibus. Cap. LXXVII.

o Buio tibi, obuius tibi fio, obuius sum tibi, obuium me tibi fero, obuium me tibi fortuna obtulit. Cicero: Fit ei Clodius obuius. Vergilius:

Cui mater media sese tulit obuia sylua.

Domitius Afer apud Quintilianum: Forte uos in ea solitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit. Obuiam quoque per eadem, & alia plura uerba uariatur, ut obuiam processi, obuiam iui, & alia multa.

De uerbis ad finitionem pertinentibus. Cap. LXXXVIII.

e Picurus omnia terminat uoluptate. Zeno cuncta finit honestate. Hiero uniuersa definit, determinatq; indolentia corporis. Carneades singula metimur naturæ bonis. Aristippus nihil non ad commodum suum refert. Pyrrhon nihil reliquit, quod non reuocet ad scientiam. Ille summum bonum in gula constituit, ego bonum ipsum pono in dilectione dei. Tuus finis, ad quem tendis, tibijpsi ignotus est. Tot igitur uerbis unam eandemq; rem declaramus: quæ exempla passim inquirentibus sese offerent.

De uerbis ad coniecturam pertinentibus. Cap. LXXIX.

c Oniecto, coniecturo, coniecturam facio, coniecturam capio, coniectura consequor, coniectura colligo, coniectura ducor, pro eodem accipiuntur, aut parum differunt: quia efficacius quiddam est in coniectura consequor, & coniectura colligo, quàm in cæteris, quorum exempla adducere longum esset.

De uerbis ad notitiam pertinentibus. Cap. LXXX.

n On me fallit, non me præterit, non me fugit, non me capit, idem significare quod nõ ignoro, Quintilianus autor est.

De uerbis ad spem pertinentibus. Cap. LXXXI.

c Apio spem de te, concipio de illo spem, ducor in spem huius negotij. uocor in spem, ingredior in spem: non tantum spei firmitatem significant, quantum colloco in te spem, & repono in te spem. Cicero: In quo maiores natu spem suæ dignitatis collocarãt. Quintilianus: In quo spem unicam senectutis reponebam.

De uerbis ad recordationem pertinentibus. Cap. LXXXII.

i N mentem uenit mihi, occurrit mihi, succurrit mihi, subit mihi, pro eodem accipi solent. Sed hoc ultimum frequentur quoque ad miserationem. Quintil. Nobis uero natura aduersus exanimes ingenuit non solum miserationem (quæ cogitationi nostræ subit) sed etiam religionem. Vbi non ita decuisset, succurrit, occurrit, in mentem uenit. Vergilius: Subijt chari genitoris imago, subijt deserta Crëusa. Vbi nequaquam decuisset, in mentem uenit mihi de charo genitore, & de Crëusa deserta. Iungitur etiam hoc uerbum cum accusatiuo, ut Curtius: Sera pœnitentia subit regem.

De uerbis ad uisionem pertinentibus. Cap. LXXXIII.

u Ideas, uidere licet, licet cernere, apud quosdam etiã cernere est, pro eodem accipiuntur. Vt itaque uideas iustos iniustis rebus

maxime

maxime dolere, imbecillibus fortes, moderatos imodestis. Licet uidere nonullos tanta stultitia, ut uix differant à natura brutorũ. Licet ora ipsa cernere iratorum, ut imitentur. Ciceronis hæc exempla sunt.

De Parenthesi, per Quis, & Is. Cap. LXXXIIII.

s I potuisset redimere oculos matris (qua pietate fuit) uicarios suos dedisset, id est tanta pietate in matrẽ fuit. Idem Quintilianus: Hoc si scisses pater affirmo, promitto (cuius pietatis es) nemo te antecessisset. Et alibi (quæ pietas tua est.) Tribus enim modis utimur per relatiuum, totidem per pronomen is. Primo modo sic, ea pietas tua est. Secundo sic, eius pietatis es, sed hoc rarius. Tertio sic, ea pietate es. Ea pro tanta accipitur. Ideoq; & ipso tanta, uti licet eodem modo, quo & pronomine. Habet autem aliquid plus talis oratio, quàm si dicas, pro tua pietate.

De uerbis ad finem operis pertinentibus. Cap. LXXXV.

h Abes, quæ sentiam Brute de ratione dicendi. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. Hæc sunt, quæ putaui dicenda hoc tẽpore. Sunt uerba Ciceronis ad extremum materiæ à se tractatæ, quibus & cæteri autores uti solent. Vt Quintilianus: Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi adiuuari per nos posse uidebantur. Et iterum: Nihil habui amplius, quod in uniuersum præciperem. Et iterũ: Hæ ferè sunt emendate loquendi, scribendiq; partes.

De nominibus quibusdam in io. Cap. LXXXVI.

u Eni in opinionem, actiue accipitur, quòd talẽ opinionem habeo, aliquãdo etiam passiue, quum opinio significat famam, opinio inquam, quæ de me habetur ab aliјs, non quam ipse habeo de aliquo. Sicut existimatio est opinio, atque sententia, quum accipitur actiue, ut existimatio mea, id est ita existimo. Aliquando passiue, ut homo magnæ existimationis, id est famæ & nominis, quòd eum homines magni existimant: ita homo magnæ opinionis, ut Quintil. Quod accidisse etiam Portio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur: ut, cum ei summam in scholis opinionem obtinenti causa in foro esset oranda, impense petierit, uti subsellia in Basilicam transferrẽtur. Cicero: Sermonibus familiarium peruenimus etiam nos in opinionem. Venio in suspicionem semper passiue, ut idem: Quòd si falso P. Sextio uenisses in suspicionem, id est in suspicionẽ tui, non tuã. Veni in obliuionem semper etiam passiue, ut idem: Vt, si fuerint ex=

cellentes uiri, certe iam uenerint in obliuionem, id est quòd cæteri de illis obliti sunt, non quòd illi de alijs, aut de se. Similiter, uenio in uituperationem. Idem quarto Verrinarum: Vt propter eum in sermonẽ hominum, atq; in tantam uituperationem ueniret. Offensio etiã prope semper passiue accipitur. Ideóq; idẽ nõ Clodij offensiones dixit, sed offensas, suas uero offensiões. Et alibi: In ægro corpore odiosa est omnis offensio: id est molesta omnis passio. Vectatio quoque huic simile est, cuius rei causa est, quòd uector, quum deberet significare id, quod uehit, ut nauis, equus, uehiculum: significat potius id, quod uehitur, qui est homo. Cicero: Etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus à minoribus uectoribus admoneri solent. Quintilianus: Sic in nauim filij mei male permutatus uector imponor. Nõ tamen uectorem accipias pro nauta. Hinc est quòd inuenimus nonnunquam dictum nautas, & uectores. Sunt enim uectores, qui pretio in aliena naui uehuntur. Idem Quintil. Cur in frenatis equis uector insidet? Nonnunquam pro eo, qui uehit, ut Seneca in Hercule insano:

Tyriæ per undas uector Europa nitet. Idem in Hippolyto:

Pro sua uector timidus rapina. Quum de eodem tauro, eademq; Europa loqueretur. Nam cætera ferè, quæ à supinis ueniunt, tam actiue, quàm passiue accipi solent: ut accusatio Marci Tullij, actiue: accusatio Verris, passiue: donatio mariti, actiue: donatio uero bonorum, passiue: & cætera.

De Bene, & Male, cum uerbis. Cap. LXXXVII.

Male iudico, male censeo, male pronuncio, male opinor, male sentio, male existimo, hoc male ad meipsum refertur, errorémq; meum declarat. Male cogito, ad alterum refertur, significatq; perniciem, non errorem, ut Cicero: Carthaginem diu male cogitantem, non prius timere desinam, quàm excisam cognouero: male cogitantem uidelicet mala in alterum, perniciémq; cogitantem, non autem seipsam fallentem. Item male dico tibi, male opto, male precor tibi, male imprecor. His nonnihil similia sunt, male de te sentio, male tu de me existimas, male de illo iudicamus. Non error hic sentientis, existimantis, iudicantisq; innuitur, sed uitium de quo iudicamus, existimamus, sentimus. Male quoque audio, id est infamor crimina mea audiẽs, cuius contrarium est male dico. Sallustius in Ciceronem: Respondebo tibi, ut, si quam uoluptatem male dicendo cœpisti: eam male audiendo amittas. Bene quoque maxima ex parte huic simile est, ut de te bene sentio, bene tibi precor, bene de te mereor.

De

De Loco patris, & In locum patris, & similibus.
Caput. LXXXVIII.

l Oco patris, loco fratris, loco filij te habeo, non ita accipitur, quòd, ubi illi antea erant, ibi tu nunc apud me sis, sed quòd in ea charitate, qua illi, aut fuerunt, aut sunt, aut essent, aut esse debent, ut Chrysis Pamphilo apud Terentiũ loquitur: Si te in germani fratris dilexi loco. Cic. in Verrem: In parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere. Illa autem sententia in locum potius, quàm in loco, requirit tale aliquod uerbum, quale est apud Quintilianum: Nam quomodo pugnam ineuntibus tot simul metus laborum, dolorũ, postremo mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerint? Et alibi: Non perdidit filium quisquis occidit: explicat à dolore patrem, quod sibi uidetur fecisse rem maximam, & iuuenis in locum amissi substituit de uanitate solatium. Ergo ita dicitur, ubi aliud erat, aliud successit, quæ diuersa à superiori sententia est. Loco uoluptatis mihi est, loco turpitudinis, loco honoris .i. uoluptuosum, turpe, honorificũ. Illud aũt hac in parte competit, ut dicamus, nõ recordari me, an usq; reperim genus illud sermonis, quo Ecclesiastici passim utũtur: Ego hẽo te in patrem, tu es mihi in filiũ, accipio te in fratrẽ. Dicunt .n. ueteres, hẽo te loco patris: tu es mihi loco filij, accipio te loco fratris: uel habeo te pro patre, tu es mihi pro filio, accipio te pro fratre, & nonnullis alijs modis. Atque hic uidetur aliquid non utique tale esse, sed perinde esse, ac si tale foret. Ideoq; expositiones nostræ locum habent, ubi tale aliquid non est, ut dixi, sed pro tali habetur, ut in illo: Ex illa hora accepit eam discipulus in suã: quod liceret dicere, accepit eam loco matris, uel pro matre, siue pro sua: non autem ita in illo, quod pro uero accipi debet: Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Licuisset ergo dicere, id est dixissent ueteres, ego ero illi pater, ipse erit mihi filius: sed more Græcorum, unde hæc sumpta sunt, nostris ecclesiasticis ita loqui placuit. Iidem ueteres, qui illo modo locuti non sunt, sic tamen loquebantur: reuertor in patrem tibi, redij in amicum: sed hic uerbum est significans motum. Quintil. Et post exitum amici reuertor in patrem. Q. Curtius tamẽ lib. V. Igitur rex, arci Babyloniæ Agaticem in præsidem esse iussit.

De uerbis ad autoritatem pertinentibus. Cap. LXXXIX.

m Ore maiorum comparatum est, legibus ita comparatum est, legibus ita constitutum est, ita natura comparatum est, ita natura constitutum est, ita natura præscriptum. Hoc nobis ipsa

natura præscribit, nobis natura datum est, ut periclitantes alleuemus. Hoc ratio ipsa præscribit, ita uidetur ratio dictare.

De Nihil ad te, & Quid ad te. Cap. XC.

a Ddidit etiam illud: equites non optimos misisse credo Cæsar, nihil ad tuum equitatum, id est nihil ad comparationem tui equitatus. Idem Cic. Persium non curo legere: hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus, Lælium Decimum uolo, quem cognouimus uirum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium, id est nihil ad Persij comparationem. Quale est, Quum subintelligitur pertinet: ut hoc, quid ad te? hoc nihil ad te, supple pertinet: uel potius parum est, ut sit in comparatione Persij, parum doctus, & in comparatione tui equitatus sint parum boni equites. Terentius: Est'ne, ut fertur, forma? sane: at nihil ad nostram hanc: nō planè nihil, sed parum potius accipiendum est.

De communione gerundij, & nominis. Cap. XCI.

i Nter agendum, inter actionem, in agendo, inter cœnandum, inter cœnam, in cœna, super cœnam, inter consulendum, siue consultandum, inter consilia, siue consultationes, in consulendo, siue consultando.

Et appellant te homines sapientem. Cap. XCII.

e T appellant te homines sapientem, & existimant te malum esse, & dicunt, & sentiunt: illum & putant probum, & loquuntur: hi & habentur mali, & appellantur. Diligentia honores & gignit, & continet. Studio literæ & parantur, & conseruantur.

De Memoria & Memoriter, cum alijs uerbis. Cap. XCIII.

m Emoria teneo, non memoriter: pronuntio memoriter, non memoria. Cic Memoria teneo bello Marsico cum Quinto Octauio. Idem: Quintus Mutius Augur Scæuola multa narrare de C. Lælio socero suo memoriter, & iucunde solebat. Complector tamen memoria, & memoriter. Repeto memoria, & memoriter. Quintil. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere. Cic. Complectebatur memoriter, diuidebat acute. Quintil. Memoria repeto conuictos à me, qui reprehendere erant ausi, quòd hoc uerbo pepigi usus essem. Terent. An cognoscit signa? ac memoriter. Aliud tamen est ille ablatiuus, quàm illud aduerbium. Memoria

enim

enim quid significat, apparet. Memoriter uero est, quod literatores nostri imperiti dicunt, corde tenus, mente tenus. Apud Plinium tamen ad Romanum lego: Tu facilime iudicabis, qui tam memoriter tenes, ut cum hac conferre possis: si recte sic scriptum est, recte sic dici iudicabo.

De facio tibi iniuriam, & Afficio te iniuria. Caput. XCIIII.

f Acio tibi iniuriam, & facio tibi contumeliam. Afficio te iniuria, & afficio te contumelia. Facio tibi molestiam non ita libenter dixerim, ut afficio te molestia.

De uerbo Impono. Cap. XCV.

i Mpono tibi hoc oneris, notum est, quid significet. Impono tibi, idem quod decipio te. Quintil. Quid quod hoc ipsum tā placide, tam quiete facit, quasi captet imponere? Et alibi: Fefellit te ingenitus honestis animis gloriæ amor, spes tibi perpetuæ laudis imposuit. Vnde impostores dicuntur, qui alios uerbis magna pollicentibus, incantationibusq; seducunt, ac decipiunt. Paulus: Item aleatores, & uinarios non contineri edicto, quosdam respondisse Pomponius ait, quemadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mendaces, aut litigiosos. Vulpianus: Non tamen, si incantauit, si imprecatus est, si (ut uulgari uerbo impostoris utar) excorcizauit, non sunt ista medicinæ genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse cum prædicatione affirment.

De uerbo Spectat. Cap. XCVI.

a D me spectat, id est ad me pertinet. Ad mortem spectat, id est ad mortem quasi respiciendo tendit. Cicero officiorum libro tertio: Ad extremum, si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ salutem anteponet saluti patris. Quintilianus in paupere amatore: Et quod ad pessimum spectat euentum, miserabilis sis oportet, ut amator esse uidearis.

LAVRENTII VALLENSIS IN QVARTVM LIBRVM ELEGANTIARVM PRAEFATIO.

s CIO ego nonnullos, eorum præsertim, qui sibi sanctiores, & religiosiores uidentur, ausuros meum institutum hoc, laboremq; reprehendere, ut indignum Christiano homine, ubi adhortor cæteros ad librorum seculariũ lectionem, quorum, quòd studiosior esset Hieronymus, cæsum se flagellis ad tribunal Dei fuisse confitetur, accusatumq; quòd Ciceronianus foret, non Christianus, quasi non posset fidelis esse, & idem Tullianus. Eoq; spopondisse, & id diris execrationibus, libros seculares postea se non esse lecturum. Hoc crimen nõ magis ad præsens opus pertinet, quàm ad meipsum, ac cæteros literatos, quorum studium, ac doctrina literarum secularium reprehenditur. Respondeamus igitur istorum accusationi, eoq; uicissim, & quidem in præteritum quoque accusemus, quorum culpa non ex minima parte Latinæ literæ iacturam, naufragiumq; fecerunt. Quid? ais tu nõ esse legendos, autore Hieronymo, seculares libros? Qui sunt isti quæso libri? omnes'ne oratores, omnes historici, omnes Poëtæ, omnes philosophi, omnes iurisconsulti, cæteriq; scriptores? an unus Cicero? Si illos dicis, ut debes dicere, cur non cæterarum quoque literarum studiosi abs te reprehenduntur, cum quibus me aut damnare debes, aut absoluere? Sin ita non sentis, & solũ Ciceronem reum facis, uide ne stultum Hieronymum uideri uelis, qui neminem secularium promisit se lecturũ, quum de Cicerone tantum promittere deberet. At non, quid ille promiserit, inquis, est intuendum, sed quid accusatus sit. Fuit autem accusatus, quòd esset Ciceronianus. Ita'ne? missum ergo faciamus Ciceronem, relinquamus, abijciamus. Quid de alijs autoribus senties? Quid de toto disciplinis? certe omnes seculares sunt, atque adeo gentiles, id est non à Christianis, nec de Christiana religione conscriptæ. Si legendas ais, tibijpsi repugnabis, qui mihi harum obijcis lectionem. Si negas, etiã atque etiam considera, ne secularium disciplinarum familiæ in te impetum faciant, teq; omnes nemine auxilium ferente discerpant. Minime, inquis, ita est. Sed quum Hieronymus quòd Ciceronianus est, reprehenditur, id reprehenditur, quòd studiosus eloquentiæ esset. Ideoq; damnati, & repulsi intelliguntur, qui comparandæ eloquentiæ gratia lectitantur. Iam uideo, times inuidiam, sed sero times, & in eodem

hæsitas

hæſitas luto, ſi tantum eloquentes excludis. Cur modo in uniuerſum
mihi uetabas (ut ſæpe facere ſoles) legẽdos ſecularium libros: at poſtea
accuſationem temperaſti, et de eloquentibus duntaxat intelligis. Ita ſit:
erraueris ſanè, do ueniam imperitiæ, parco cupiditati feriendi, licet la
ceſſitus. Cur tamen ab Hieronymo diſſides, qui ſeculares, non autem
eloquentes, ſe nolle tangere promiſit? Cur tu neque cum iudice illo unũ
Ciceronem intelligis, neq; cum Hieronymo uniuerſos ſeculares? Quid
ſibi uult iſta anceps, uacillansq́; ſententia? quanquam (dij boni) nihil
ne in illis libris, niſi eloquẽtia eſt? non memoria temporum, gentiumq́;
hiſtoriæ, ſine quibus nemo non puer eſt? non multa ad mores pertinẽ
tia? non omnium diſciplinarum tractatio? Nunquid hæc omnia negli
gam, ne forte, dum talia diſcere uolo, eloquentiam diſcam, & uenenũ
bibam hoc uino dilutum, malimq́; aquam & quidem cœnoſam pota-
re, quàm cum hoc timore falerna dulciſſima? Porrò quinam ſunt iſti
libri in quibus uenena eloquentiæ occultantur? Certe nullos ego ſcio nõ
eloquentes, niſi tuos, tuorumq́; ſimilium, quibus nec robur ullum adeſt,
nec ſplendor: contraq́; cæterorum opera pro ſua unumquodque por-
tione miram quandam præ ſe ferunt bene dicendi elegantiam. Ita aut
eloquentes, aut nulli libri legendi erunt. An ex his duobus, de quibus
Hieronymus meminit, aut ille Græcus infacundus fuit, aut noſter La
tinus ulli duntaxat Latinorũ in philoſophia ſecundus? quorum uterq;
neſcias præſtantior ſit philoſophus, an orator. Quòd ſi omnes libri ue-
terum ita ſunt eloquentes, ut uel plurimum ſapientiæ, ita tradentes ſa
pientiam, ut uel plurimum eloquentiæ habeant: quinam iſti erunt,
quos ob eloquentiam damnandos putemus? Atque, quum eos duos le-
ctitaſſe ſe Hieronymus fateatur, uide ne non tam de Oratorijs Cicero-
nis operibus, quàm de philoſophicis dictum exiſtimare debeas. Ego cer
te de philoſophicis dictum accipio, ubi ſoli philoſophi nominantur,
quodq́; Platonicus eſſet, non ideo non obiectũ, quaſi ſancte faceret Pla
tonem legens, ſed tantũ Ciceronianus, quòd homo latinus magis Cice
ronis ſtylum cupiebat exprimere, ſtylum inquam, quali ille utebatur
in quæſtionibus philoſophiæ, non quali in forenſibus cauſis, concioni-
busue, aut in ſenatu. Non enim orator cauſarum ciuilium Hierony-
mus, ſed ſcriptor ſanctarum diſputationum ſtudebat euadere. Cur nõ
ergo credamus, non minus Platonem nocuiſſe ei, quàm Ciceronem? cur
non magis philoſophos, quàm oratores? At ornatus ipſe dicendi repre-
henſus eſt, non ſcientia. Si ita eſt, omnes ad unum reprehendũtur: quis
enim caret ornato? in quo tu intolerabili calumnia uteris, quum non
ſit facta mentio de ornatu in illa accuſatione, ſed quòd tantum Cicero-
nianus eſſet. Nunquid tantum in Cicerone ornatus? nonne & philoſo

phia? non cæteræ artes? non (ut dixi) in Platone facundia? non in cæteris? cur non omnes pariter exterminamus? cur non potius Ciceronis philosophia nocuisse putāda Hieronymo est, quàm ars dicendi? Nolo hoc in loco comparationem facere inter philosophiam, & eloquētiam, utra magis obesse possit, de quo multi dixerunt, ostendentes philosophiam cū religiōe Christiana uix cohærere, omnesq; hæreses ex philosophiæ fontibus profluxisse. Rhetoricam uero nihil habere, nisi laudabile, ut inuenias, ut disponas, quasi ossa, & neruos orationi des, ut ornes, hoc est, ut carnem, coloremq; inducas: postremo ut memoriæ mandes, decenterq; pronuncies, hoc est, ut illi spiritum, actionemq; tribuas. Hæc ego cuiquā nocere posse credam? nisi ei, qui cætera negligat, & præsertim ueram sapientiam atque uirtutes, quod Hieronymus non faciebat. Hanc ego artem obfuturam putem? profecto non magis, quàm pingendi, fingendi, cælandi, & (ut de liberalibus dicam) quàm musices artem. Et si ex his, qui bene canunt, bene pingunt, bene fingunt, cæterisq; artibus multum usus, atque ornamenti diuinis accedit rebus, ut propè ad hanc rē natæ esse uideantur: profecto multo plus accedet ex eloquētibus. Quare non fuit illa accusatio, quòd Ciceronianus esset Hieronymus: sed q non Christianus, qualem se falsò esse prædicauerat, quum literas sacras despiceret: non studium huius artis, sed nimium studium, siue huius artis, siue alterius, ita ut locus melioribus non relinquatur reprehensus. Non cæteri, sed solus Hieronymus accusatus est: alioqui cæteri simili castigatione correpti fuissent. Neque enim una omnibus medicina conuenit, & alios aliud decet. Neque semper, & ubique idem aut permittitur, aut uetatur, neque ille hoc alijs uetare ausus est, ne facerēt: contraq; plurimos laudauit, tum superiorum, tum suorum temporum eloquentes. Verum quid multis agimus? Quid Hieronymo ipso eloquētius? quid magis oratorium? quid (licet ille sæpe dissimulare uelit) bene dicendi solicitius, studiosius, obseruantius? Quid, quod ne dissimulabat quidem (nam obijciente sibi hoc somnium Ruffino, hominem deridet) planeq; fatetur se lectitare opera gentilium, & lectitare debere? Idq; cum in alijs multis locis (quanquam etiā sine confessione palàm est) tum uero epistola illa ad magnum Oratorem. I nunc, & uerere, ne aliena accusatio tibi obsit, quum illi non obfuerit sua: & non audeas facere, quod ille rescissa pactione facere non timuit: tametsi non desunt, qui credant eum puerili ætate illa percepisse, semperq; postea memoria tenuisse. O ridiculos homines, et omnis doctrinæ imperitos, qui opinentur eum tantam rerum copiam, ac scientiam, qua nulli Christianorum cedit, aut tam cito potuisse discere, aut tandiu non potuisse dediscere, quum & rarissimi reperiantur, qui centesimam partem scientiæ illius

illius aſſequi poſſint, & non minore labore (ut antiquitus dictum eſt)
hæc facultas retineatur, quàm paretur: & tamen quantulum intereſt
inter furari, & furtum non reddere? Quid prodeſt alijs furtum prohi
bere, ne furentur, ſi tu furto tuo palàm potiris? Si non debemus diſcere
eloquentiam, nec uti certe ſi didicimus. Quid quòd libros gentiliũ ſæ
pe in teſtimonium aſſumit? quos ſi non licet legere, minus profecto le=
gendos exhibere: & ſi nos dehortaretur à lectione gentilium (quod nó
facit) magis nituendum putarem, quid ipſe ageret, quàm quid agendũ
alijs diceret: ueruntamen ſemper ipſe idem dixit, & fecit. Nam, poſt-
quam teneram illam ætatem ſaluberrimo ſacrarum ſcripturarum ali
mento pauit, ac in ea, quam deſpectam habuerat, ſcientia ſibi uires fe
cit, iamq́; extra periculum poſitus, ad lectionem gentilium redijt, ſiue
ut illinc eloquentiam mutuaretur, ſiue ut illorum bene dicta probãs,
male dicta reprehenderet: quod cæteri omnes Latini, Græciq́; fecerũt,
Hilarius, Ambroſius, Auguſtinus, Lactantius, Baſilius, Gregorius,
Chryſoſtomus, alijq́; plurimi, qui in omni ætate pretioſas illas diuini
eloquij gemmas, auro argentoq́; eloquentiæ ueſtierunt, neque alteram
propter alteram ſcientiam reliquerunt. Ac mea quidem ſententia, ſi
quis ad ſcribendum in theologia accedat, parui refert, an aliqã aliã
facultatem afferat, an non: nihil enim ferè cætera conferunt. At qui
ignarus eloquentiæ eſt, hunc indignum prorſus, qui de theologia lo-
quatur, exiſtimo. Et certe ſoli eloquentes, quales ij, quos enumeraui,
columnæ eccleſiæ ſunt, etiam ut ab Apoſtolis uſque repetas, inter quos
mihi Paulus nulla alia re eminere, quàm eloquentia uidetur. Vides
igitur, ut in contrarium res ipſa recidit. Non modo non reprehenden
dum eſt ſtudere eloquentiæ, uerumetiam reprehendendum, non ſtude=
re. Et ego ſic ago, tanquam eloquentiæ contra calumniantes patroci=
nium præſtem, quod eſt maius propoſito meo. Non enim de hac, ſed de
elegãtia linguæ latinæ ſcribimus, ex qua tamen gradus fit ad ipſam
eloquentiam. Verum, ſi quis eloquens non ſit, ita demum non erit ca
ſtigandus, ſi talis non potuit euadere, non ſi hunc laborẽ effugit. Qui
uero eleganter loqui neſcit, & cogitationes ſuas literis mandat, in theo=
logia præſertim, impudentiſſimus eſt, & ſi id conſulto facere ſe ait, in-
ſaniſſimus: quanquam nemo eſt, qui nolit eleganter, & facunde dice-
re: quod quum ipſis non contigit, uideri uolunt (ut ſunt peruerſi) nolle,
aut certe non debere ſic dicere. Ideoq́; aiunt gentiles hoc modo locutos
eſſe. non decere eodem loqui Chriſtianos, quaſi illi, quos nominaui, mo
re iſtorum locuti ſint, & non more Ciceronis, cæterorumq́; gentilium,
qui qualiter loquantur, nec cognitum iſti, nec expertum habent: non
lingua gentilium, non grammatica, non rhetorica, non dialectica, cæ-

teræq; artes damnandæ sunt (siquidem Apostoli lingua græca scripserunt) sed dogmata, sed religiones, sed falsæ opiniones de actione uirtutum, per quas in cœlum scandimus. Ceteræ autem scientiæ, atque artes in medio sunt positæ, quibus & bene uti possis, & male. Quapropter conemur obsecro eò peruenire, aut saltem proxime, quò luminaria illa nostræ religionis peruenerunt. Vides quàm mirabili ornamento uestes Aaron distinguantur, quàm arca fœderis, quàm templũ Salomonis, per hoc mihi significari eloquentia uidetur, quæ (ut ait nobilis tragicus) regina rerum est, & perfecta sapientia. Itaque alij ornant domos priuatas, hi sunt qui student iuri ciuili, canonico, medicinæ, philosophiæ, nihil ad rem diuinam conferentes. Nos ornemus domum Dei, ut in eam ingredientes non ex situ ad contemptum, sed ex maiestate loci ad religionem concitentur. Non possum me continere, quo minus, quod sentio, dicam. Veteres illi theologi uidentur mihi uelut apes quædam in longinqua etiam pascua uolitantes, dulcissima mella, cerasq; miro artificio condidisse. Recentes uero formicis simillimi, quæ ex proximo sublata furto grana, in latibulis suis abscondunt. At ego (quod ad me attinet) non modo malim apes, quàm formica esse, sed et sub rege apum militare, quàm formicarum exercitum ducere. Quæ probatum iri bonæ mentis iuuenibus (nam senes desperandi sunt) confidimus. Nunc ad inceptum redeo. Quanquam ea, quæ sequuntur, à superioribus nonnihil differant. Tractabimus enim de uerborum significatione, neque de omnibus uocabulis, sed quasi gustum quendã, & eorum maxime quæ ab alijs tractata non sunt, nam de omnibus dicere propè infinitum est.

De Libertinus, & Libertus. Cap. I.

Libertinus, & libertus sola elegantiæ gratia habent differentiam, quam nec grammatici, nec iurisperiti (quod maxime pudendum est) sciunt, quam ne eorum quidem aliquem, qui his temporibus merita bene scribendi laude celebrantur, inueni scientem: quod nolim uideri contumeliose dictum, sed necessario potius, atque honeste. Vereor enim, ne per facilitatem, qua semper candide, quæcunq; studio inuestigassem, cum amicis communicaui, amici ipsi (si modo tales amici dicendi sunt) laudem mihi præripiant: quod crimen longe à me semper absuit. Et ex omnibus, quæ in hoc opere præcipimus, profiteor nihil omnino ex aliquo huius ætatis uel audiuisse, uel legisse. Itaq; sic mihi meam ab alijs gloriam præcipi moleste fero, ut illorum à me præripi nefas puto. Nemo autem literatorum erit, quorum paucissimi mihi familiares non sunt, qui se hoc antea ignorasse, & à me uel uerbo, uel scriptis didicisse negct. Igitur Libertinus relatiuum est ingenui,

nui, Libertus relatiuum est patroni, licet unus, idem'q; sit & libertinus, & libertus. Per libertinum significamus conditionem hominis, sicut per ingenuum: Per libertum significamus priuatum quendam respectum, sicut per patronum. Ideo'q; libertinus adiectiuum est, sicut ingenuus: eo'q; nõ fit à libertina libertinabus, ut à liberta libertabus. Libertus substantiuum, sicut patronus. Illud'q; solemus diffinire, hoc non solemus: ut in iure ciuili, Libertini sunt, qui iusta seruitute manumissi sunt. Quemadmodum è contrario ingenui sunt, qui libera matre nati nec postea serui facti sunt. Significatur enim (ut dixi) conditio hominis per ingenuum, & libertinum: ut libertinus homo, libertina mulier, libertinæ conditionis: non autem libertus homo, liberta mulier, libertæ conditionis. Hæc enim priuatum quendam significant respectum ad patronum, patronam'ue relata, id est ad eum, eam'ue, qui antea dominus, aut, quæ domina huius fuit, quum seruus, ancilla'ue esset, ut libertus Cæsaris, libertus Messalinæ, liberta Claudij, liberta Agrippinæ: non autem libertinus Cæsaris, aut libertina. Ideo'q; interrogamus, hic ingenuus est, an libertinus? non autem, an libertus: & quum responsum est libertinus, interrogamus, cuius libertus? non aũt, cuius libertinus. Respondetur'q;, est libertus meus, aut tuus, aut illius, aut Catonis, aut nullius. Atque libertus sine patrono, patrona'ue non est. Libertinus esse potest, quamuis necesse est eum aliquando habuisse: quo factum est, ut dicamus colliberti, collibertæ'q;, quemadmodum conserui, conseruæ'q;, quòd ij plures sub umbra unius patroni sint, sicut illi sub imperio unius domini: non autem collibertini, aut coingenui: ad nullam enim alteram priuatam personam plures horum referri possunt, nec alij ab alijs distinguuntur. Colliberti à collibertis diuisi sunt, ut mei à tuis, & conserui à conseruis, quemadmodum conciues mei à conciuibus tuis, qui alterius ciuitatis es: condiscipuli mei à tuis, commilitones mei à tuis, qui sub alio uel præceptore, uel duce es. Libertinis uero, atque ingenuis hoc non contingit, quum non magis nexus mihi sit cum ingenuis meæ urbis, & tibi cum libertinis tuæ urbis, quàm cũ alijs quibusuis. Ideo'q; non dicuntur coingenui, & collibertini. Et libertus, collibertus'q; esse aliquando quis desinit, libertinus esse non desinit. Denique, licet poteramus altero horum nominum esse contenti, tamen distinguere ueteribus placuit priuatum respectum à publico. Et ideo libertinitas dicimus, non libertitas. Ex seruo tamen, non quòd ad priuatum dominum refertur, fit seruitus, sed quòd ad publicum: dicimus enim non modo seruus tuus, seruus meus: sed etiam sine respectu patroni, ut hic seruus, & homo seruus, quod in liberto non fit. Cæterum cogitanti mihi unde factum sit, ut in tanta exemplorum co-

pia elegantiam hanc accuratissime custodiētium, tamen tot hominum millia nunquam annotauerint: hoc uidetur causæ fuisse, quòd frequenter inuenirent sine mentione patroni, libertum nominari, quo falli sopitæ negligentiæ fuit. Si enim nonnunquam reperiebant liberto non apponi patronum, tamen reperiebant libertino nunquam apponi, quanquam semper adhæret liberto patronus uel nominatim, uel subintelligendo, ut in multis fit: quale est, uēdidi patrimonium, suppletur meū: collocasti filiam, suppletur tuam: publicauit opus, suppletur suum. Ita hoc loco, quale apud Quintilianum: Licet nihilominus amicum grauem uirum, aut fidelem libertum lateri filij sui adiungere, uidelicet suum. Cicero pro Sextio, quum ait: Quintum fratrem auxilio seruorum, libertorumq́; ereptum à ferro Clodianorum, non genus seruile, libertinumq́;, nec cuiuscunque seruos, libertosq́; significat, sed suos ipsius. Quid attinet plura ex iure ciuili exempla repetere, quum etiā sint distincti tituli de libertis, & libertinis? Quam differentiam qui ignorat (omnes autem legulei ignorant) plurima, & capitalia in ipso iure ciuili peccata committit. Seruius grammaticus (si codex est fidelis) pro libertino posuit libertum in octauo Aeneidos: Feronia mater nympha Campaniæ, quam etiam supra diximus. Hæc etiam libertorum dea est, in cuius templo raso capite pileum accipiebant. Adijciam, quod ait Suetonius in uita Claudij in ipsum Claudium: Ignarus temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.

Inter Accessus, & Accessio, Actus, & Actio, Gestus, et Gestio, quid intersit. Cap. II.

A Cessus, & accessio differunt. Siquidem accessus est aditio, siue appropinquatio. Accessio autem adiectio, atque incrementum: quæ differentia rara est in consimilibus nominibus. Satus enim, & satio idem sunt, cultus, & cultio, motus, & motio, actus, & actio, nisi quòd dicimus actionem causarum, non actum, & actū comœdiarum, non actionem: cursus, & cursio, abusus, & abusio. Gestus quoque, & gestio non parum differunt. Nam gestus est actio quædam, & quasi pronunciatio corporis. Gestio uero est administratio, et actio, quamuis parum in usu est. Hæc autem duo, de quibus dicere institueram, ideo differunt, quòd uerbum, unde descendunt, dupliciter et regit, & significat: ut, accede ad ignem hunc, id est adi, atque appropinqua. Et, hoc calamitatibus meis pōdus accessit, uel ad calamitates meas, id est adiunctum est, & increuit. À prima significatione nascitur accessus, cuius contrarium est recessus. À secunda accessio, ut Cicero: Accessionem adiunxit ædibus, id est adiectionem, & incrementum.

Præter

Præter usum tamen superiorum Macrobius in commentarijs naturalibus dixit: Aut enim accessio, aut in læuam, dextram'ue reflexio, aut sursum quis, aut deorsum mouetur, aut in orbem rotatur. Et iterum: Has solis portas physici uocauerunt, quia in utraque obuiante sol stitio ulterius solis inhibetur accessio. Accessus ipse dixissem potius, Ciceronem imitatus, qui tertio de Oratore libro ita ait: Vt luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat. Nam quòd febris accessio sæpe legitur, ego pro incremento accipio, non pro accessu, alioqui aliquando legeremus, accessus febris, si idē esset, quod nunquam fit. Plinius lib. XXIII. Sed id dandum quidam non nisi in accessione censent, alij non nisi in remissione, Illi ut sudorem coërceant: hi quia tutius putant. Accessionem, remissionemq; pro contrarijs posuit: & si remissio imminutionē significat, profecto accessio significat incrementum. Quia dixi nomina in us, & in io à supinis profecta, ferè eiusdem significationis esse: hoc exceptionis addo, quòd ea, quæ positionem habent in io, latius significare solent, nec actionem modo, sed rem etiam, ac corpus: ut aratio, possessio, sessio. Cic. in Philipp. Hæ quondam arationes Campani, et Leontini agri in populi Romani patrimonio glandiferæ, & fructuosæ ferebantur, id est agri ad arandum idonei. Idem in eisdem: Quid possessiones datas, quid ereptas proferam? Idem de Oratore: Tot locis sessiones gymnasiorum, id est tot sedilia. Ea tamen quæ sunt in us, pro personis accipi solent. Conuentus non est conuentio, sed homines, qui unum in locum conuenerunt. Consessus non est consessio, sed homines uno in loco considentes.

Obseruatio & Obseruantia. Cap. III.

O Bseruatio, & obseruantia simili quodam modo, ut accessus, & accessio, differunt. Obseruo nanque duo significat, unum est, quod custodio aliquid oculis, animoq; in modum speculatoris, ne nos silentio, tacitoq; prætereat: ut, obserua transeuntes, obserua filium, obserua Dauum, quid agat, quid loquatur, quasi custodi, & adnota. Et hinc fit obseruatio, quasi annotatio, & animaduersio. Item obseruo non speculantis modo, sed admirantis, uenerantisq;, & id tātum in homines non in res, quoties quem uel uirtute, uel dignitate suspicimus, & colimus: unde fit obseruantia, quæ est ueneratio quædā, & honoris exhibitio. Quare melius obseruationem, quàm obseruantiam hi, qui nominantur fratres, suum institutum nominarent.

Potus & Potio. Cap. IIII.

P Otus, & potio nō differunt nisi ob huiusmodi causam. Potus. n. uini, aquæ, similiumq; dicitur. Potio uero à medicis datur ægrotanti, quod Græce dicitur φάρμακον. Nonnunquā

tamen potio pro potus accipitur. Seneca de tranquillitate: Aliquando uectatio, iterq́;, & mutata regio uigorem dabunt, conuictusq́;, & liberalior potio. Cic. in Tusculanis: Quid quod ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo, & potione repleti? Et alibi: Tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur uires, non opprimantur.

Senes, Veteres, & Antiqui. Cap. V.

s Enes uocantur quantum ad priuatam ipsorum uitam, quòd usque ad senilem ætatem uixerunt. Veteres quantum ad publicum tempus, quòd alia ætate uixerunt, etiamsi ad senium non peruenerunt. Vnde quidam iuniores, fuerunt seniores ueteribus. Antiqui utrique dicuntur, sed magis ueteres, quàm senes.

Defectus, Culpa, & Defectio. Cap. VI.

d Efectu medicorũ multi perierũt: plures tamẽ culpa eorũ. Is nanq; defectu medici perit, cui medicus præsto non est. Culpa uero medici, qui moriturus nõ erat, nisi præsto ipsi medicus fuisset, quam maiorem partem esse arbitror. Hoc ideo dixi, quòd nonnulli pro culpa medicorum, aiunt defectu. Et uitia hominũ, rerumq́; uocant defectus, quum dicere deberent uitia, uel culpas, uel mendas, ut menda libri. Defectio plurimum à defectu dissentit, quum sit recessio aut militum, aut ciuitatis à domino, uel à superiore. Est enim deficere desistere, & à ductu alterius recedere, & quasi rebellare. Et defectio, quasi rebellio: quæ exempla passim reperiuntur.

Rumor, & Fama. Cap. VII.

r Vmor, & fama idem sunt, quorũ alterum latinũ, alterum è græco est. Cic. in Philipp. Improbissimis rumoribus dissipatis. Et non longe post. Hoc triduo, uel quatriduo tristis à Mutina fama manarat. Et statim post Famam istam fascium dissipauerunt. Significatur autem his duobus nominibus, sermo quidã in populo sine certo autore, de re aliqua recenti, siue bona, siue mala. Exẽplum rumoris de re bona ponamus. Liu. lib. II. Manat tota urbe rumor, Fabios ad cœlum laudibus ferunt. Freq̃ter tamen fama etiam pro sermone nõ rei recentis, sed iã inueteratæ, et pro opinione quadã: ut, fama est, Athenas iam plus annorũ uiginti millibus fuisse cõditas. Et pro laude, & pro celebritate hominis: ut, fama Camilli, fama Scipionum, Metellorum, Fabiorum, & eorũ quoq;, qui uiuunt: ut fama mea, fama tua, fama illius, pro quo non recte dixeris rumor.

Murus, Paries, Mœnia, & Ianua. Cap. VIII.

m Vrus, & paries quid differant, superuacuum erat admonere, nisi his temporibus (ut sunt omnia deprauata) murus pro paries à pluribus usurparetur, quanquam apud Græcos eo

dem sono pronuncietur utrunque, distinctum tamen & literis, & genere. Murus est urbis lapideus ambitus, qui Graece dicitur τὸ τεῖχος. Paries uero domorum, Graece ὁ τοῖχος. Murus est etiam non urbis, sed urbis tamen similiũ, ut munitionum, castrorumq́;. Moenia pro muris accipi solent, & pro aedificijs ipsius urbis. Porta murorum est, munitionumq́;, atque castrorum. Ianua, parietis, ac domorum.

Gesta, & Acta. Cap. IX.

g Esta, & acta hoc differunt, quia illa sunt in administratione magistratus, & in rebus maioribus, & ad rempublicam, uel ad plurimos spectantibus: ut gesta Alexandri, gesta Põpeij, gesta Caesaris. Acta uero etiam rerum priuatarum, & minorum ac familiarium. Vt Cicero: An in commentariolis, & chirographis, et libellis se uno autore prolatis: ac ne prolatis quidem, sed tantummodo dictis, acta Caesaris firma erunt: quae ille in aes incidit, in quo populi iussa, perpetuasq́; legesses esse uoluit: pro nihilo habebuntur? Equidẽ existimo, nihil tam esse in actis Caesaris, quàm leges Caesaris. Quidã illud eiusdem ita legunt in Sallustium: Quòd aut, si de mea uita, atq; actibus huic conuitiatori respõdeo, inuidia gloriam consequetur. Reor scribendum esse, actis. Quòd si scribi potest actibus (ut est apud Luc. Licet ingentes abruperit actus) minus miror, cur actus Apostolorũ magis, quam acta dicamus. Idem tamen sunt actus, & actiones.

Natalia, Natalis, Natalitius. Cap. X.

n Atalia significant, quod natalis, qui est dies natalitius, utrũque conuersum in substantiuum ab adiectiuo, hic & haec natalis, & hoc natale, ut natalis horae tempus apud Quint. in Gladiatore. Natales uero magis conditionem sanguinis, et familiae, ut generosi natales, obscuri natales, ut idem Quintil. in eadem declamatione: Cuius interiecto mari non fortunam quisquam nosse, non natales, non patrem poterat. Plinius ad Messium: Nonnunquam candidatus aut natales competitoris, aut annos, aut etiam mores arguebat. Hic pro ignobilitate accipitur, illic pro nobilitate.

Praecepta, & praeceptiones pro eisdem accipi, Instituta, et Institutiones differre. Cap. XI.

p Raecepta, & praeceptiones indifferenter utimur pro disciplina. Instituta, & institutiones per differẽtiam. Instituta enim sunt mores consilio, & ratione sumpti. Nam mores bonos, & malos dicimus, & in morem, id est similitudinem, ut in morẽ leonis: in morem stagni, placidaeq́; paludis, inquit Vergilius: Institutum autem bonus mos, ut: faciam meo instituto. Licet institutum nonnunquam significet inceptum propositum, ab instituo, quod est incipio. In-

stituta uero (ut institueram dicere) boni mores sunt, consilio, & ratione sumpti. Quintilianus: Nam is, quanquam triennium nutricibus dederit, tamen ab illis quoque iam formandam quamoptimis institutis mentem infantium iudicat. Cur tamen ad literas non pertineat ætas, quæ ad mores iam pertinet? Eandem rem appellans instituta, & mores. Apud Valerium Maximum titulus est de institutis antiquis, quasi de moribus antiquis. Institutiones, sunt præceptiones, quibus instituũtur, & docentur homines, ut libri ab eodem Quintiliano, ac Lactantio, multisq; alijs autoribus inscripti, de institutione oratoria, siue ab alio nomine, atque materia.

Aduocatus, & Patronus. Cap. XII.

A Duocatus, & patronus sic differunt, quòd illud generalius est nomen, quàm hoc, ut non tantum significet eum, qui alterius causam agit. Siquidem quicunque adest alteri in causa officij gratia, aduocatus appellatur, etiam si nihil dicat, neque agat: sed qui tantum paratus sit defendere. Vt Terentius in Eunucho: Tu abi, atque ostium obsera intus, ego dum hinc transcurro ad forum. Volo ego adesse hic aduocatos nobis in turba hac. Et Cicero, quum in alijs multis locis, tum pro Cecinna: Qui ad possidendum prædium contulit se cum aduocatis, quorũ præsidio ab aduersarij iniuria tutus esset, qui & ipse uenit cum aduocatis suis, sed armatis ad arcendum Cecinnam à prædio. Patronus autem proprie est, qui agit causam, sed accusati non accusantis. Quintilianus: Quum accusatori satis sit, plerunque uerum esse id, quod obiecerit, patronus neget, defendat, transferat: accusator præmeditata pleraque domo affert, patronus ex inopinatis frequenter occurrit. Accusator dat testem, patronus ex eo refellit. Ex quo colligitur accusatorẽ nunquam patronum esse. Verum quoniam non omnis lis circa accusationem, & defensionem criminũ uersatur, ut in mutuis, depositis, locato, & conducto, similibusq;, in ea re tam actor, quàm defensor solet appellari patronus. Quippe quũ uterque non alterius oppugnandæ, sed suæ defendendæ partis gratia dicat, ut idem: Nec immerito quidem, quanquam in dicendo mediocres, hac tamen altercandi præstantia meruerunt nomen patronorum. Patronus etiam dicitur respectu liberti. Et nescio an hic ab illo, an ille ab hoc nominatus sit, utrunque tamen à patre uenit. Vterque enim simile quiddam patris habet, & ut dominus manumissione serui liberat eum misera conditione, ita aduocatus hominem obnoxium potestate iudicum, & periculo litis, opera sua liberat. Propter quod clientem uocamus ipsum litigatorem, cuius causam agimus: & eum, qui sectator est sub tutela alterius, et penè famulus, quales sunt liberti in patronos.

Et patrocinari tam uerbo, quàm facto imbecilliorem protegere, à quo fit patrocinium.

Facies, & Vultus. Cap. XIII.

f Acies magis ad corpus: Vultus magis ad animum refertur, atque uoluntatem, unde descendit. Nam uolo supinum habebat uultum: inde dicimus irato, & mœsto potius, quàm facie: & contra lata, aut longa facie, non uultu: à quo compositum est superficies, non sanè discrepans à suo simplici, ut facies maris, facies terræ, quasi superficies: & facies hominis, quasi primum illud, quod intuemur in homine. Est tamen aliquando, ubi utroque uti liceat: ut fœdata facie, & fœdato uultu: scissa facie, & scisso uultu: conuersa facie, & conuerso uultu, quæ exempla sunt plurima.

Series, & Ordo. Cap. XIIII.

s Eries ab ordine in significatione differt. Nam ordo est digestio, & in suo loco cuiusque rei collocatio, ueluti in acie fit, ubi pedites, ubi alæ equitum, ubi leuiter armati, ubi sagittarij, ubi fundibularij, ubi cæteri ex utilitate rei distribuuntur: & in argumentatione, ubi ponẽda sunt firmissima argumenta, ubi infirmiora, ubi mediocria. Vnde in ciuitatibus, & Romæ præsertim, ordines sunt: ordo consularis, prætorius, senatorius, equestris, adeo ut ordo quoque pro ipsis hominibus accipiatur illius conditionis. Cicero in hoc ordine, pro in senatu, aut pro equitibus Romanis frequentissime dixit. Idem quodam loco ait: Qui apud omnes ordines esset gratiosus, id est apud omnium ordinum homines. Series, est rerũ quædam continuata progressio, ut in serie orationis, id est in continuato contextu. Quintil. Quod non nisi in contextu orationis, serieq; contingit. Vergil.

Ductæq; ab origine gentis
Fortia facta patrum, series longissima rerum. Statius:
Longa retro series.

Decus, Decor, & Dedecus. Cap. XV.

d Ecus est illa (ut sic dixerim) honorificentia ex bene gestis rebus, unde decõra militiæ, laudes, honores, honestamenta militi in bello comparata: cuius cõtrarium est dedecus proprie ignominia quædã, aut ignominiæ genus, & infamis turpitudo, Vnde dedecõro. Cic. inquit de quodam: Magistratum ipsum dedecorabat, id est turpificabat, & contumelia, atque ignominia afficiebat. Transfertur etiam ad animum: quippe decus pro honesto, dedecus pro inhonesto accipitur, ut idem: Sequetur decus, atque honestum. Quintil. Satis dedecõris, atque flagitij castra ceperunt. Decor est, quasi pulchritudo quædam ex decentia rerum: personarumq;, in locis, temporibus, siue in

agẽdos, siue in loquendo. Trãsfertur quoq; ad uirtutes: appellaturq; decõrum, non tam ipsum honestum, quàm quod hominibus, & communi opinioni honestum uidetur, & pulchrum, & probabile. Vnde uerbum decõro media longa. Nam decoro media breui à decus uenit.

Iocus, & Ludus. Cap. XVI.

IOcus, & ludus quid significent, tum ex Cicerone de Oratore, tum ex Quintiliano de Ridiculis colligi potest: ut sit iocus in uerbo, ludus in facto. Sed utrunque tamen patitur exceptionem. Vt Iuuenalis:

-Quoties uoluit fortuna iocari.

Videlicet non de uerbo intellexit, sed de facto. Ouidius:

Hos ignara iocos tribuit natura puellis.
Materia ludunt uberiore uiri.
Mille facie esse iocos, turpe est nescire puellam
Ludere: ludendo saepe paratur amor.

Iocos pro ludo & ipse posuit. Ioca quoque pro iocos nonnunquam legimus. Cicero ad Atticum lib. XIIII. Itaque ioca tua plena facetiarum. E diuerso ludus pro iocus. Horatius:

Praeterea, ne sic, ut qui iocularia, ridens
Percurram, quanquam ridentem dicere uerum
Quid uetat, ut pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa uelint ut discere prima?
Sed tamen amoto quaeramus seria ludo.

Hinc ludere pro iocari frequenter inuenitur. Cicer. de natura deorum: Quum uero deos nihil agere, nihil curare confirmat, mẽbrisq; humanis esse praeditos, aut eorum membrorum nullum usum habere, ludere uidetur. Plinius ad Valerium: Quũ alij diuum me, alij rapinis meis, meae auaritiae occursum per ludum acceptum dictitant. Plin idem ad Fabium Iustum: Ludere me putas, serio peto. Ludere dixit pro iocari, & se non ioco agere, sed serio. Quae duo contrario esse Quintilianus autor est, inquiens: Iocum uero accipimus, quod est contrarium serio. Idem in eodem loco inquit: Ludere nunquam uelimus: quod nõ tam pro eo, quod est iocari, puto dixisse, quàm pro eo, quod est scurriliter, & leuiter loqui, uel deludere alterum, siue eludere. Nam composita à ludo ad uerbum quoque, & orationem pertinent, non modo ad actionem, ut in eodem opere Cicero: Sed uos ab illo irridemini, & ipsi uicissim illum eludetis. Ludere etiam dicitur uersibus scribere, sed nõ nisi in opusculis ferè, qualia sunt epigrammata, & haec opuscula dicũtur lusus: & hoc ita sentire sũmos autores annotaui. Alludere est, quũ aliud dicimus, & ad aliud sñiam latenter referimus, ut Vergilius:

Actiaq; Iliacis celebramus littora ludis.

Dum enim narrat ludos Aeneæ, alludit ad Augusti uictoriam, qua cõtra Antonium in his locis potitus est. Ludus item differt à lusu, siue lusione. Ludus enim tum periculum, tum spem sibi propositam habet. Lusus nihil præter meram uoluptatem. Itaque qui pila, qui trocho, qui tesseris, qui etiam quocunque genere talorum delectationis gratia ludunt, lusum potius, quàm ludum exercent. Cicero: Ex multis lusionibus nobis senibus talos relinquant, & tesseras. De uoluptate uidelicet senili locutus est, non de spe lucri: cuius spei causa plerique ludũt. Ideoq; ludum talarium dicimus, non lusum: & ludum aleæ: qui etiã lege prohibetur. Quidam & hunc lusum uocant, ut Suetonius libro quarto: Ac ne ex lusu quidem aleæ compendium spernens. Dicimus etiam ludum scholam ipsam, ubi & periculum, & spes est, & certe labor, atque uapulatio: ut Dionysius tyrannus regno eiectus, factus est ludi magister. Et Camillus ludi magistrum discipulos hostibus prodentem, eisdem pueris cædendum in urbem usque præbuit. Est igitur ludus literarius, tum aliarum quarundam artium, tum schola grammaticæ, quam triuialem scientiam dicimus, quòd in triuijs, & compitis docetur. Hoc ideo admonui, quòd quidam imperiti triuialem scientiam appellant grammaticam, rhetoricam, & dialecticam: quadriuiales alias quatuor liberalium artium. Ludus igitur (sicut dicebamus) est aliarum quoque artium, sicut musicæ, ut apud Terentium de fidicina, quæ quotidie discebat in ludo. De grammaticæ schola (ut mea fert opinio) magis, quàm rhetoricæ intelligit Cicero de Oratore, quum inquit: Hoc in ludo non præcipitur, faciles enim causæ ad pueros deferũtur. Et statim post: Hæc est in ludo causarum ferè formula. Nam ut inquit Quintilianus, Rhetores suas partes omiserunt, & grammatici alienas occupauerunt. Siquidem grammatici latini, rhetoricam et docent, quod indicant ipsius quoque Ciceronis uerba, quum pueros, non iuuenes nominat. Est & ludus armorũ, qui idem (ut sentio) gladiatorius dicitur, ubi discunt gladiatores, ut apud Quintil. Quòd me diu pyratæ in carcere retentum, quia diuitem illius promiseram patrem, in ludum uendiderunt, tanquam decepti. Et iterum: Et inter debita noxæ mancipia contemptissimus tyro gladiator, ut nouissime perderem calamitatis meæ innocentiam, discebam quotidie scelus. Ludos tamen gladiatoris frequentius, quàm ludum dicimus, quoties unũ, plura'ue paria gladiatorum ad spectaculum pugnatura producuntur. Quæ res munus gladiatorium appellatur, quia populo tanquam munus donatur. Et qui donat, munerarius, & qui familiam gladiatorum habet, gladiatoresq; domi in disciplina, & (ut dixi) in ludo exer

cet,

cet, de postea uendit, Lanista. Vocantur autem ludi gladiatorij, sicut Ludi Apollinares, Ludi Circenses, Ludi seculares. Nam spectacula publica utique in honorem deorum, ludos antiqui uocabant, ut non absurdum sit solennitatem in natali die sanctorum, præsertim cum apparatu illo & pompa, ludos uocari. Nam quo alio nomine uocemus illam spectaculi exhibitionem, qualis fit in multis Italiæ ciuitatibus, & (ut audio) in multis alijs prouincijs. Hæc de ludo, & de ludis hactenus. De lusu quoque aliquod afferatur exemplum Quintiliani: Nec me offenderit lusus in pueris, est & hoc signum alacritatis. Et iterum paulopost: Sunt etiam nonnulli acuendis puerorum ingenijs non inutiles lusus.

Libertas, & Licentia. Cap. XVII.

Libertas in loquendo accipitur in bonum, quum quis non timide (quod seruile est) sed ingenue, & libere, hoc est ut liberum hominem decet, loquitur: Licentia uero in malum, quando hac libertate abutitur usque ad temeritatem, & procacitatem, unde Quintilianus: Quæ in alijs libertas est, inquit, in alijs licentia uocatur. In agendo quoque simili modo, ut libere fecit, libere egit, id est, digna libero homine. Cicero sæpe de libere dictis, ac factis loquitur: et de licentia Clodiorum queritur. Quintilianus: Porrò qui confessum defendit, non absolutionem sceleris petit, sed licentiam. Terentius: Deteriores omnes sumus licentia. Est autem huius nominis significatio, impunita quædam facultas agendi, quicquid uelis, de facto loquor: nam de uerbo iam dixi, quòd dubitationem non habet. Ideo hoc dico, quod uidetur uocari posse in dubium de facto. Siquidem Sallustius in Iugurthino ita ait: Romam legatos ire iubet, agendarum rerum, & quocũque modo componendi licentiã illis permittit. Quod nescio an in malum accipi debeat, quasi & male, & cum damno, atque dedecore regis possint componere. Quale est Quintiliani: An existimas hanc legatis peccandi dari licentiam, ut quæcunque scelera in eo officio commiserint, cum his omnibus hac una lege decidant? An etiam in bonũ, ut solent dicere iurisconsulti? Data est mihi licentia eundi, redeũdiq́;, qualiter etiam plerique ecclesiasticorum scriptorum locuti sunt.

Indulgentia, & Venia. Cap. XVIII.

Indulgentiam uulgo nunc accipiunt pro uenia, ut indulgentiam Deus tibi tribuat, uel Deus tibi indulgeat: quod quis neget dici non latinè? Indulgere enim est condere, & (ut sic dicã) obsequenter, delicateq́; tribuere. Cuius rei admoneri certe debuerant trito illo uersu, nescio cuius, sed certe inter autores minutos latinissimi, et quo mille annis nemo carmen scripsit elegantius:

Indulgere gulæ noli, quæ uentris amica est.

Nunquid in gulam nequaquam misericordes iubemur esse, antequam peccauit? an'ne committamus, ut illa peccet? Quintil. Mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes & mentis, & corporis frangit. Non ergo indulgentia pro uenia accipienda est. Est enim uenia remissio culpæ, ut idem: Peccaui, ueniam peto: et errare hominis est, & ignoscere patris. Melius qui è contrario ueniam pro indulgentia accipiunt. Vt Vergilius primo Aeneidos:

Orantes ueniam, & templum clamore petebant.

Et Cicero pro Archia: Dabitis mihi hanc ueniam, id est indulgebitis, concedetis'q; mihi hoc, si forte peccauero. Nam apud hûc uix unquam indulgentia reperitur. Terentius:

Da pater ueniam, sine te exorem.

Hæc duo pro utroque posuit, id est da ueniam, & sine, ut hoc etiam, si improbû sit, abs te impetrem. Et cum uenia tua dixero, hoc est si quid erro, tamen cum pace tua, & (ut isti loquuntur) cum licentia tua dixero. Frequenter legimus, facio tibi potestatem eundi, & redeundi: quem in modum mallem ego dicere, quàm do tibi licentiam. Porrò dare potestatem, est plus, quàm facere potestatem. Est enim dare potestatem, rem alterius arbitrio committere. Ex hoc ueniam dare, admoneor, ut dicã de pœnitere, quod nonnunquam pro pudere, siue tædere accipitur, ut Liuius libro primo: Nec me eorum sententiæ esse pœnitet. Cic. de senect. Num igitur si ad centesimum uixisset annum, senectutis eum suæ pœniteret? Vergil.

Nec te pœniteat calamo triuisse labellum.

Quod qui exponunt, pro parum uideatur, mihi non probantur.

Ambitio, & Ambitus. Cap. XXIX.

Ambitio in animo est, ambitus in actu. Nam qui præter modum cupit aut honores, aut laudem, ambitione peccat. Qui uero dilargitur pecuniam suam, aut populo muneribus, ludis'q; blanditur, aut cæteris artibus, quæ legitimæ non sunt, ad publicos honores tendit: ambitum committit. Cui similis est, quam hodie Simoniam uocant, à Simone Mago, nisi quòd hanc tantum in rebus sacris uolunt esse. Ambitus ab ambio uenit, siue quòd is, qui non suæ uirtuti confidit, non rectè graditur, sed per circuitum: siue quòd Romani, qui honores peterent, singulos circuibant, prehensantes, rogantes'q;, ut se in suffragijs adiuuarent: siue quòd, qui pro adipiscendis honoribus soliciti sunt, quum rogant, exordio quodam longiore, & uerborum circuitu utuntur. Hæc omnia, quæ ambitus facit, ambitio facere compellit, à qua ambitiosi dicuntur, non ab ambitu. Nonnunquam ambitus

pro affectu ambitionis accipitur apud Quintil. siue prospe quadam fauoris, et quasi captatione misericordiæ, ut, si iuuenis innocentissimus iudices uti uellet ambitu tristissimæ calamitatis, poterat allegare uobis amissam cum oculis cogitationum omnium temeritatem. Ab hoc etiam ambitiosus dicitur, ut apud eundem libro sexto: Non sum ambitiosus in malis, nec lachrymarum augere causas uolo, utinamq; esset ratio minuendi. Ouidius libro tertio de Ponto:

Sed tamen hoc factis adiunge prioribus unum,
 Pro nostris ut sis ambitiosa malis.

Vicus, & Suburbana. Cap. XX.

Vicus, pars urbis. Diuisa est enim urbs in uicos, quasi in membra minora, sicut Suburra, Carinæ, Exquiliæ, uici Romæ, ut opinor, erant. Nam regiones circa XX. fuerant, hodieq; tantum tredecim seruant nomina. Vici autem & olim, & nunc ultra mille. Extra urbem uero frequentes uillæ, ac frequentes domus instar uici, urbani uicus uocantur, si modo suburbana non sint. Tunc nanq; suburbana dicuntur plurali quidem numero, nam singulari significatur prædium in suburbanis, ut suburbanum meum, et suburbana mea si plura sunt. Quale est in similibus, ut fui in Cumano, in Tusculano, id est in fundo meo Cumano, & prædio meo Tusculano: eramus in Formiano tuo, & in Pompeiano Varronis, id est in uilla tua, Varronis. Cæterum (ut ad rem redeamus) hic uicus paganus ferè muris caret: nam si haberet muros, castelli nomen acciperet, quod à castrum descendit, quo significatur locus muris munitus, & (ut Seruius ait) urbs. In plurali uero notum est appellari locum, in quo milites tentoria fixerunt. Quanquam uarius mos est castramentandi. Veteres solebant illa fossa, ualloq; circundare, & alijs pro natura loci munitionibus. Oppidum omnis urbs est præter Romam, quæ peculiari nomine urbs uocari cœpta fecit, ut cæteræ urbes oppida uocarentur, quia ipsa oppidum amplius non est. Vnde dicatur urbs, & oppidum, tum alij dixere, tum parum attinet de etymologia disputare, quæ plerunque fallax est, & in primis (nisi fideli fundamento nitatur) friuola. Vicinia autem non tam homines, qui eundem incolunt uicum, significat, quàm qui prope domum tuam habitant. Vicinitas autem non homines, sed propinquitatem: proprie quidem uicinorum, abusiue uero etiam cæterarum rerum. Nonnunquam continens pro contento: ut laudāda uel potius amanda uicinitas.

Commentarium. Cap. XXI.

Commentarij nomen quid significet, tertio declamationum libro Seneca declarat, quum dicit: Sine commentario nunquam dixit,

xit, sed commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur. Et Cicero in Bruto: Non est oratio, sed capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius. Et Quint. Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, & utique initia scribant: cætera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrat: quod fecisse M. Tullium suis commentarijs apparet. Sed feruntur & aliorum quoque, & inuenti forte, ut eos dicturus quisque composuerat, & in libros digesti & causarum, quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi, de quibus loquor, commentarij ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis uideantur esse compositi. Per hæc Quintiliani uerba colligitur nō modo id, quod dicebam, simulq; in plurali hoc nomen esse generis masculini, quum in singulari sit neutri, de quo mox etiam dicam: uerumetiam commentarios idem esse, quod libros, quod Cicero confirmat: tum tertio libro de Finibus, dicēs: Tuipse quum tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris commentarios? quosdam inquam Aristotelicos: tum secundo de Oratore: Tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legēdos dedit, ex libro primo forte euenit, &c. Ac statim post: Vbi sunt hi fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs cōsignatos reliquit? quòd nisi puberem te, inquit iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset. Ecce eandem rem tribus uocabulis Cicero declarauit, libellis, libris, cōmentarijs. Quare ita sentio, omnes commentarios libros esse, sed non continuo libros commentarios. Nanque ubi res sunt latè, diffuseq; explicatæ, & non breuius, quàm poterant, tractatæ, libri tantum sunt, non commentarij. Vnde Cæsaris commentarij, in quibus ad exequendam historiam alijs uidetur subiecisse materiam, qui si fuerint singuli, commentarium, uel commentarius, uel liber dicetur. Liuius lib. XLVIII. Quæri iussit ab eo, quem de his rebus commentarium à patre accepisset. Quum respondisset, accepisse se nihil prius, nec potius uisum esse, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere, librum poposcerunt. Si plures, primus & secundus commentarius, non primum et secundum commentarium, ut Hircius siue Oppius, qui accessionem adiecit Cæsaris commentarijs, ait, proximus, alter'ue commentarius, nunquam commentarium. Ita mihi in magnis autoribus uideor annotasse. Quidam tamen aliter faciunt, utiq; in alia significatione, quæ est (ut sentio) expositio, & interpretatio autorum, utroque genere promiscue utentes ut Aul. Gellius: Est adeo Probi grammatici commentarius satis curiose factus. Et iterum: Nonnulli grammatici, qui commētaria in Vergilium composuerunt. Iterum quoque: Noster Scaurus in

primo commentariorum, quos in Gorgiam Platonis composuit, scriptũ reliquit. Boëtius: Quod in his commentarijs diligentius expediuimus, qui à nobis in eiusdem Ciceronis Topica scripti sunt. Et iterum: Quo autem modo de his dialecticis locis disputetur, in his commentarijs, quos in Aristotelis Topica à nobis translata conscripsimus, expeditũ est. Quidam etiam talia huiusmodi opera commentum uocauerunt, ut Nigidius, Donatus, Priscianus, alijq; nonnulli. Seruius commentariũ, commentariosq; pro homine accipere uidetur, quum inquit, in VII. Aeneid. Dicit quidam commentarius, cõnexa legendum. Et in Georgicorum primo: Superfluo mouent quæstionem commentarij.

Cœnaculum, & Cœnatio. Cap. XXII.

C Oenaculum locus ad cœnandum in loco superiori: cœnatio locus ad cœnandum, sed in imo potius. Iuuenalis:

- Et algentem rapiat cœnatio solem.

Veruntamen cœnaculum non tam pro loco cœnandi, quàm pro parte domus superiore accipitur, quæ frequenter hospitibus ad habitandum locari solet, qui totam domum conducere non possunt, & parte inferiore, siue illa taberna, siue officina sit, nõ habent opus. Cuius rei proferrem exempla, nisi abunde Varro sufficeret, dicens: Vbi cœnabant, cœnaculum uocitabant. Postquam in superiore parte cœnitare cœperunt, superioris domus uniuersa cœnacula dicta, postquam ubi cœnabant, plura facere cœperunt.

Epulæ, Epulum, & Dapes. Cap. XXIII.

E Pulæ, sunt cibi ministerio hominum, & in nostrum usum comparati. Epulum, solenniores quædam epulæ, & proprie publicum conuiuium in propatulo uniuersis ciuibus exhibitum, siue in dedicationem templi alicuius, siue in honorẽ deorum, uel in magnificentiæ ostentationem, siue in funere magni alicuius uiri. Cui simile est, quod hoc tempore fit, quum publice pascimus pauperes, ut in mortibus propinquorum. Quod idem est penè, quod parentare, si Hieronymo credimus, qui ita tertio libro in Hieremiã inquit: Mos autem lugentibus ferre cibos, & præparare conuiuium, quæ Græci περίδειπνα uocant, & à nostris uulgo appellantur parentalia, eo ꝙ à parentibus ista celebrentur. Dapes uolunt esse uel deorum, uel nostras in sacrificijs deorum.

Sementis, & Messis. Cap. XXIIII.

S Ementis est satio, siue (ut sic dicam) seminatio. Liuius, Campani sementem facere possent. Miror, quare cum in alijs locis apud Hieronymum plurimis, tum in Geneseos principio se-

mentis pro semine positum est. Messis, tum ipsa messio est, tum seges iam matura. Cicero de Oratore: Qualem sementem feceris, ita metes.

Seges & Fruges. Cap. XXV.

s Eges est eorum seminum, ex quibus conficitur panis, nondũ demessa. Nonnunquam contentum pro continente usurpãtes, ipsam humum ad accipienda semina subactam, segetem uocamus, ut Vergilius:

Illa seges demum uotis respondet auari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit.

Fruges uero quicquid ex fructu terræ in alimoniã uertimus, Liuius: Eam gentem tradit fama dulcedine frugum, maxime uini, noua tamẽ uoluptate captam. Idem: Non arbore frugifera, non satis in spem relictis. Plinius titulum dedit, de arboribus frugiferis.

Malleolus, & Sarmentum. Cap. XXVI.

m Alleolus à sarmento sic distat, ut pars à toto. Est enim malleolus (ut placet Columellæ) in modum mallei rostra habens, aptus plantationi. Quando autem arefacta sarmenta sunt, cum malleolis igni reseruata, indifferenter uocantur. Nam & Hannibalem legimus sarmenta cornibus boum alligasse, eaq; incendisse, ut hostes falleret. Et nonnullis ciuibus Romanis, quòd domos haberent plenas malleolorum ad capitolij, uel urbis incendia, fraudi fuit.

Arbor, & Frutex. Cap. XVII.

a Rbor à frutice ita differt, ut frutex ab herba. Est enim frutex, qui ad iustam magnitudinem arboris non assurgit, et statura similis est multis herbis, sed non demoritur, neq; arescit, ut herba, sed perennis est. Inter frutices est soboles quoque illa arborum, & plantula. Ab hac fruticari uerbum, quasi fruticem renasci ex arbore. Marcus Tullius ad Atticum: Excisa est enim arbor, non euulsa. Itaque, quàm fruticetur, uides. Nam illud, quod sæpe legimus, fruticari pilum, translatum est.

Acinus, Bacca, Pomum, & Nux. Cap. XXVIII.

a Cinos inter, & Baccas hoc interesse puto, quòd acini inter fructus minutiores arborum, fruticum'ue densius nascuntur: baccæ uero dispersius, & rarius. Inter acinos enim numerantur grana uuæ, grana hederæ, grana sambuci, grana ebuli, grana mali punici: addo etiam morum, & quicquid his est simile. Inter baccas uero, fructus lauri, fructus oliuæ, corni, loti, quam fabam Syriacam uocant, myrti, lentisci, similiumq;. Supra hæc autem poma dicuntur duntaxat, quibus uescimur. Cerasum uero, uel (ut Seruio placet) cerasium, & prunum, & mespilum, poma, non acini, neque baccæ no-

minantur. Glans in numerum istorum non uenit, syluestris enim, et pastio porcorum est. Castanea in nuces refertur, unde Vergilius: Castaneasq; nuces: sicut pinus, corylus, siue à loco auellana, amygdalus, iuglans, & si qua sunt his similia, nec poma dicuntur, sed nuces. Nonnunquam acini, & baccæ indifferenter ponuntur, ut Vergilius: Sanguineis ebuli baccis, minioq; rubentem.

Crepitus, Strepitus, Fremitus, & Stridor. Cap. XXIX.

Crepitus, sonitus est uiolentus ex impulsu resultans. Vnde increpare, est cum eruptione uocis, & immani sonitu reprehendere. Cymbala, tympanaq; crepitant. Vnde fit crepitaculũ. Tubæ quoque, & cornua, similiaq; crepant, siue crepitant. Crepitus quoque speciali uocabulo quid significet, malo me tacente minas notũ esse, quàm me dicente nimis. Strepitus fit ex corporum tactu, siue collisione rerum, & multarum uocum in unum confusione, si modo non sit immodicus: tunc enim dicitur fremitus, ut ex alto mari sonus fluctuum, & in populo murmur uocatur etiam fremitus: quin & indignantis, & excandescentis, et quasi humanam uocem præ iracundia immutantis uox, oratioq; fremitus dicitur. Stridor est acrior, & quasi sibilans collisio. Strepitus tamen proprie pedum ambulantium, manuumq; aliquid pertrectantium sonus est. Appellatur etiam fastus, et pompa diuitiarum, quasi à strepitu comitantium, ut apud M. Fabiũ: Hic quum me euocasset subito trepidũ, totoq; fortunæ suæ strepitu circunstetisset.

Officium, & Officia. Cap. XXX.

Officium est uirtutis actio, quod Græci καθῆκον uocant, uel, ut latius explicem, pro loco, pro tempore, pro rerum dignitate, similibusq;. Inde illud est, quod dicitur à multis, in familia bene instituta omnes in officio sunt, id est omnes agunt, quod debent. Et missi sunt legatis obuiam ciues officij gratia: & circunstabãt Senatores Cæsarem sedentem in aurea sella officij gratia, id est honoris gratia, quem legatis, Cæsariue exhibere debemus. Nihil enim tam nos decet, quàm merenti uel honorem exhibere, uel opem ferre. Quo factum est etiam, ut officia significent beneficia, siue obsequia. Vnde illud Ciceronis: Odiosum sanè genus hominum est officia exprobantiũ, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. Et illud Quintiliani: Duxit me similis ætas, euicerũt officia, cœpit fides, amantem odisse non potui. Magistratus quoque officium dicitur, siue quia honoris causa factus est, siue opis populo ferendæ, siue quia ius suum cuique, & quod cuiq; debetur, reddat. Cæteræ autem ar-

quæ modo honestæ sint, suam rationem officium uocant, ut officium grammatici est, officium medici, officium architecti.

Histrio, & Mimus. Cap. XXXI.

h Istrio, qui personatus in scæna tragœdias agit, comœdiasq́; uoce, & corporis gestu. Mimus, qui uel intra, uel extra scœnam gesticulationes quasdam exercet, imitaturq́; mores hominum, ac naturas præsertim obscœnæ. Nã mimorum scriptores res obscœnas, ut amores, tractant. Primum è Tusco quodam homine tractum nomen esse, T. Liuius, ac Val. Maximus autores sunt. Alterum è Græco uenit ἀπὸ τοῦ μιμέομαι, Mimitam homines, quàm poëmata, uocantur.

Actor, & Autor. Cap. XXXII.

a Ctor, & autor ita differunt, quòd actor dicitur orator, qui agit causam, quiq́; gestum uultus, et corporis agit. Vnde tum ipsa pronũciatio, tum oratio, quæ habetur, tum oratio scripta actio est appellata. Item Comœdus, et Tragœdus, id est histrio, qui agit gestus in scena, et quod huic generi similimũ est, qui agit Atellanas: et Mimus omnis, actor uocari potest: et partes comœdiæ, actus dicuntur. Nam Comicus, Tragicusq́; poëta, ipse est comœdiarum, tragœdiarũq́; conditor. Autor autem est (ut sic dicam) factor. Nam factor in usu non est, nisi in quibusdam è græco translatis. Et illud quotidianum Credo in unum deum patrem omnipotentem factorem cœli, et terræ, græce est ποιητὴν, hoc est poëtam. At nos poëtas, cæterosq́; operum conditores, autores uocamus: & illum, qui fecit aliquod opus, qui egit bellũ, egit pacem, autorem operis, autorem belli, autorem pacis dicimus, nunquam actorem. Quidam originem eius è Græco repetunt αὐθέντω, sed à latino quoque facilius formari potest, nisi quòd nullum latinum in or à supino descẽdẽs, est communis generis, ut autor. Nam, quum est ab augeo (si modo unquam reperitur) auctor, & auctrix facit, ut Seruio placet in Vergilium scribenti. Idem super Donati artem ita ait: Quæritur, autor utrum per se, an de uerbo oriatur. Sed sciendum est, quòd à se nascitur. Nam illud, quod est augeo, non nos seducat, quòd inde ueniat. Aliud enim est augere, aliud autorem esse. Ego uero à Seruio non omnino dissentio, quum huius uocis non uideatur mihi origo esse, nec augeo, nec αὐθέντω: & inauditum est, significationis illius, hic & hæc autor, esse. Nam nunquam aliud (quantum ego sentio) significat, quàm duo. Vnum, quod dixi, & alterum, quod est huic simile, hominem, in quo est uis, potestas, & dignitas. Vnde autoritas dicta est, ut apud Liuium dicitur: Decreuerunt enim, ut, quum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres autores fierent: hoc est autoritatẽ

(ut aiunt) suam, & decretum interponerent, ratum haberent, atque ratificarent, siue comprobarent. Et alibi: Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rẽ agere fœminas sine autore uoluerunt, in manu esse parentum, fratrum, uirorumq́;. Et autores pupilli uocantur, in quorum administratione infirma ætas, resq́; eius sunt. Ideoq́; filios regũ pupillos sub autoribus fuisse legimus. Vnde Paulus iurisconsultus: Etiã si non interrogatus tutor, autor fiat, ualet autoritas eius, quum se probare dicit id, quod agitur: hoc est enim autorem fieri. Et Pomponius: Etsi pluribus datis tutoribus, unius autoritas sufficiat, tametsi tutor autoretur. Quare autores sententiæ alicuius consilij uocantur hi, quorum sententiam, consiliumq́; secuti sumus. Et duces militum, autores uocabantur. Vnde autorare. Liuius libro XLVI. Signo dato suo impressas tabellas misit, & uero pignore uelut autoratum sibi proditorẽ ratus est, id est obligatum, & subiectum. Et Valerius Maximus libro quarto: Autoratu socijs officio. Suetonius lib. III. De legendo, uel autorando milite, ac legionum, & auxiliorum discretione. Ex quo fit autoramentum, uel quasi obligatio, nexusq́;, uel quasi stipendium quoddam, & quasi pretiũ cuiusdã militiæ, ac pugnæ, actionisq́;, ut Quintil. Nec difficilem sanè, sub illo præsertim autoramento, habuisset missionem, sed noluit gladiator uiuere. Suetonius: Munus gladiatorium dedit, rudiarijsq́; quibusdam reuocatis autoramento centenûm millium. Cicero: Quorum ipsa merces autoramentum seruitutis est. Seneca lib. VII. epist. Nullum sine autoramento malum est: Auaritiam pecuniam promittit, luxuria uarias uoluptates, ambitio purpuram, & plausum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia potest, mercede te uitia solicitant. Deniq́; autor nihil habere commune cum augeo, neq; cum αὐξάνω, auctio probat, quæ uenditio quædam est in publico, ac celebri loco. Et hinc auctionari, publice, & ferè sub hasta uendere, non ea, quæ ad esum spectant, sed ea, quæ ad supellectilem, atque ad alios usus, nec ferè, nisi, quæ penes alium in usu fuerunt. Differt igitur auctus ab haustu, quia diuersam originem sortita sunt. Auctus enim est incrementum, ab augeo descendens, ut haustus ab haurio.

Pupillus, & Orphanus. Cap. XXXIII.

PVpillus est, qui caret quidem patre, sed tantisper, dum est in ætate, cui adhibetur tutor. Orphanus, qui caret patre, præsidioq́; paterno, et qui sũmopere desiderat illius opẽ, quũ sine eo male habeat. Græcũ tamen nomen est, non sanè à ueteribus usitatũ.

Triclinium, & Conclaue. Cap. XXXIIII.

TRiclinium à tribus toris, mensis'ue appellatum est. Ibi enim comedebant, præcipue in conuiuium accepti, quum res ipsa postularet

laret tres toros, mēsas'ue extrui. Qui autem huic ministerio praeerat, Architriclinum uocāt. Quintilianus quidem triclinium uocat, quod Cicero conclaue. Nam de eodem conuiuij loco, ubi Simonides artē memoriae traditur inuenisse, ille sic ait: Vix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit. Hic sic: Hoc interim spatio conclaue illud dicitur concidisse. Est igitur triclinium conclaue discubitorium. Nam conclaue generalius est: quod est etiam pars quaedam in penatibus remotior, in qua uel uiri colloqui, uel mulier confabulari solent. Aulam autem, quod graecum est, nostri semper transferunt atrium. Nam aulam pro olla, Plauto, uetustissimis'q; dicendum relinquamus.

Penus, & Commeatus. Cap. XXXV.

p Enu ea omnia cōtineri dicuntur, quae ad uictum pertinent, sed priuatum, si modo domi reposita, ac recondita sunt. Nā locum, ubi ista reponuntur, Varrone teste, penarium appellamus. Quae uero ad uictum publicū spectant (sicut alio loco diximus) commeatus uocatur, sed ex paucioribus constat, ut sumus diligentiores pro re priuata, quàm pro publica. Ferè nihil aliud continet commeatus quàm annonam, et quicquid annonae uicem habere potest. Quanquā (ut iterum dixi) priuatorum etiam commeatus est, nec annona tantum frumentaria, Cicerone dicente lib. II. de Diuinatione: Aut si Epicuri de uoluptate liber rosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. Nescio tamen, an macellum non tantum pro loco, ubi caro uenditur, accipiatur, sed ubi, & annona.

Ceruix, Iugulus, & Collum. Cap. XXXVI.

c Eruix est posterior colli pars, unde origo est omnibus neruis. Iugulus anterior, unde uox, halitus'q; procedit. Collū omnes partes in solidum complectitur. Et quoniam nerui, qui corpus erectum, rigidum'q; faciunt, in ceruice sunt collocati, dicimus hominem durae ceruicis, quasi indomabilem morem ferocium boum: uel qui ceruice erecta, & rigida est, contumaciam quandam, & rigorem mentis prae se fert, tanquam nemini caput inclinare uelit, tali nomine uocatur quasi duri capitis, dura'q; mentis. Ceruicis etiam dicimus pro ceruice: imo singulari numero neminem ante Hortensium dixisse, Quintilianus est autor. Similiter, quoniam in iugulo mortifera statim plaga est prae caeteris membris, eadem'q; pars corporis uulneri obnoxia, ad quam mucro inter ipsa arma facile subit: à ueteribus dicebatur petere iugulum, ferire iugulum, pro eo, quod est, petere mortem, inferre mortem. Quint. Inituris'q; forensium certaminum pugnam, iam in schola uictoriam spectet, & iugulū petere, & ferire uitalia, aut tueri sciat. Cic. in Verrinis: Sua confessione inducatur, ac iuguletur, necesse est.

Sinus, & Gremium. Cap. XXXVII.

S Inus est intra pectoris, brachiorum'q; complexum: unde sinus uestium, quales erant tunicæ Romanorũ, & modo quorundam religiosorum supra cincturam laxitas illa uestis, quæ cingulum operit. Litora quoque curua, & quasi brachijs mare amplectentia, sinus uocamus. Gremium est inter complexum femorũ, feminum'ue: quo in complexu mulieres concipere solent. Et per trãslationem gremium terræ appellamus, quum semen suscipit, conceptum'q; retinet, quasi uiuentem fœtum postea paritura. Quare, quum lactantur infantes, ad sinum admouentur, pueri uero iam facti à sedentibus matribus, utique quum illis blandiuntur, ad gremium accipi solent. Vt Vergilius de Cupidine sub imagine pueri Ascanij:

Hæret, & interdum gremio fouet inscia Dido.

Quinetiã matres, nutrices'ue, quum super genua collocant infantem, aut extremis uestibus repositum, & ad uterum usque sublatum gestãt, in gremio magis, quàm in sinu tenere, aut gestare dicuntur. Vt idem de eodem:

Et fotum gremio dea tollit in altos Idaliæ lucos.

Socius, Comes, & Sodalis. Cap. XXXVIII.

S Ocius socio dicitur, comes comiti raro dicitur. Nanque socius est par, comes uero minor, quippe qui sequitur, & ducem habet, ut Cicer. Non comitem se, inquit, sed ducem præbuit. Et alibi: Neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alij comites noluissent. Ideo'q; duces in bello quoties milites alloquuntur, cõciliandæ beneuolentiæ gratia, non ferè appellant comites, sed socios, communicantes quodammodo ipsorum dignitatem cum illis, ut è diuerso, quum eosdem commilitones uocant, communicantes eorum conditionem, ac sortem cum ipsis. Neq; enim dux commilito est militum, sed milites inter se commilitones, ut apud Vergilium Aeneas comites suos consolans ait: O socij.

Et autor ipse sua persona loquens de Achæmenide, inquit:

-Comes infelicis Vlyssi. Et iterum:

-Vno graditur comitatus Achate.

Neque recte dixeris de Vlysse, & Aenea, hunc esse comitem Achatæ, illum Achæmenidis. Idem tamen ait:

Arma, deos'q; parant comites. Et iterum:

Sacra, deos'q; tibi commendat Troia penates.

Hos cape fatorum comites. Nunquid dij erant comites Troianorum, atque Aeneæ, an duces? certe dij penates comites erant confessione, tum Aeneæ, tum ipsorum quoq; deorum. Nam lib. I. Aeneas ait:

-Raptos

- Raptos qui ex hoste penates
Classe ueho mecum.

Et in tertio dij aiunt:

Nos te Dardania incensa, tuaq; arma secuti:
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor.

Sub te, id est te duce: & secuti sumus, id est tui comites fuimus. Idẽ quoque de Græcis dicendum est, & deorum deis. Idem etiam de Sibylla, & de Aenea, quanquam modo hic, modo illa dux erat, aut comites: tamen quia sequebatur Aeneæ uoluntatem Sibylla, & quasi ministrã se præbebat, comes erat. Quia uero ducebat præmõstrans iter, & declarans, ea quæ ignorabat, dux eadem dicitur: tametsi aliquando comitem pro socio dicimus, ut Cicero in rhetoricis de illo uiatore, qui quũ ante lucem surrexisset, Comitem, inquit, suum inclamauit semel & sæpius: quum de eodem antea dixisset. In itinere quidem proficiscentẽ ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem est comitatus, id est insecutus. Quare peccauit tum Priscianus ad Iulianum scribens: Tibi ergo hoc opus deuoueo omnis eloquentiæ præsul, ut mihi (quantumcunque deus annuerit) suscepti laboris gloriam te comite, quasi sole quodam dilucidius crescat. Quid magis absurdum, quàm, quem dicas tuum solem, eundem appellare comitem tuum hoc ipso, quòd sol est? tum ille (parco nomini sacrosancti uiri) qui dixit, Ebrietas est comes libidinis, & intemperantiæ, superbia comes est odij, diuitiæ sunt comites superbiæ. Nam potius dicendum erat, libido, & intemperantia comes est ebrietatis. Sequitur enim libido, & intemperãtia, ebrietas antecedit. Odium comes superbiæ est, superbia comes diuitiarum. Cicero: Est gloria comes uirtutis. Gloria enim sequitur honestatem, sicut umbra corpus. In eodem opere nuper à quodam perdocto uiro, illud: Iracundiam laudant, comitem fortitudinis esse dicunt. Emẽdatum sic erat: comitem fortitudinem, ut sciremus uerum esse, quod ait Quintilianus: Dum librariorum inscitiam insectari uolunt, suam cõfitentur. Idem Cicero alio loco: Cupiditas dicendi pacis est comes, otijq; socia. Siquidem pacem sequitur dicendi cupiditas. Quid ergo, si hæc comes est, illa dux erit? dicemusq;, pax est dux cupiditatis dicendi, & ebrietas est dux libidinis, & intemperantiæ. Non est hic sermo quidẽ usitatus, sed potius per alia uerba, quorum tria nunc in mentem ueniunt: magister, magistrá ue, pater, materue, materies, materiá ue, ut ebrietas magistra est libidinis, & intemperantiæ: superbia est mater odij: diuitiæ sunt materia superbiæ: quibus tribus ferè indifferenter uti possumus. In personis uero magis conuenit dux, aut in his rebus, quæ personis sunt similes, qualis est fortuna, quæ dea fingitur. Cicero

non

ſemel dixit, fortunam non ducem, ſed comitem fuiſſe quibuſdam imperatoribus. Eſt præterea (ut eò redeam, unde egreſſus ſum) alia differentia inter comitem, & ſocium, quòd comes eſt, qui utcunque ſequitur alterius ductum: ſocius plerunque in negotijs, ſerijsq; rebus, & fortunæ arbitrio ſubiectis, ut Cæſar in commentarijs: Itaque Androſthenes prætor Theſſaliæ, quum ſe uictoriæ Põpeij comitem eſſe mallet, quàm ſocium Cæſaris, in rebus aduerſis omnem ex agris multitudinem ſeruorum, ac liberorum in oppidum coëgit. Verum huiuſmodi differentia aptior eſt inter ſocium, & ſodalem. Eſt enim proprie ſodalis in rebus leuioribus, ac ſæpe uoluptuoſis. Quintil. Quo tandem patereris animo, ſi delicatus adoleſcens, præſertim ſplẽdidis opibus, uel ex ætate mores, uel ex fortuna traxiſſem, & tempeſtiua conuiuia, & peruigiles iocos aduocata ſodalium turba ſolutus, atque affluens agerem? M. Tul. Epulabar modice cum ſodalibus. Sodalitates enim me quæſtore ſunt inſtitutæ. Idem alibi: Ego Planciũ Laterenſem, & ipſum gratioſum dico, & habuiſſe in petitione multos cupidos ſui gratioſos, quos tu ſi ſodales uocas, officioſam amicitiam nomine inquinas uitioſo. Caius autem ſodales, inquit ſunt, qui eiuſdem ſunt collegij, quos Græci συσσίτους, & ἑταίρους uocant. À quo non ſanè diſcordat apud M. Tullium Antonius, qui Norbanum quæſtorem ſuum appellat ſodalem. Comis eſt benignus homo, & facilis, qui alijs non grauate inſeruit.

Pompa, & Spectaculum. Cap. XXXIX.

POmpa omnis, ſpectaculum eſt, ſed non contra. Pompa quidem in proſperis eſt, & in aduerſis, qualis eſt in triumpho, & in funere, quaſi quidam ſolennis apparatus, & oſtentatio. Cicero: Sed iam è pompa in ueram aciem deſcendamus. Verg.

Ad delubra iuuat ſolenneis ducere pompas.

Quintil. Quid enim ſi reſpondere iubeas orbitatem, cur in exequijs totos egerat cenſus, quid ſibi uelit ille funebrium longus ordo pomparum? Spectaculum uero, nunc illud eſt, quod ſpectatur: ut,

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane.

nunc ipſa ſpectatio: ut,

Ò acerbum ſpectaculum.

nunc locus unde ſpectatur: ut, ſedebat in ſpectaculis, & de ſpectaculis excitatus eſt.

Senecta, & Senectus, Iuuenta, & Iuuentus. Cap. XL.

SEnecta, eſt ſenilis ætas. Iuuenta, autem iuuenilis, & (ut quibuſdam placet) dea ipſa melioris ætatis, & iuuentutis. At ſenectus idem eſt, quod ſenecta. Iuuentus uero, etiã frequentia iuuenum, non ſolum ætas. Senium quoque pro ſenectute accipitur.

Continentia, & Abstinentia. Cap. XLI.

c Ontinentia ab abstinentia ita differt, quòd abstinentia iustitia est, Continentia uero illa, quæ inter uirtutes quarta numeratur, quæ eadem dicitur temperantia, & modestia. Est enim hæc, quum à uoluptatibus nos continemus, Abstinentia quum abstinemus ab alienis, nulli uim inferentes, nihil cuipiam eripientes Cicero: Si in una uoluptate continuerit, in alia se effuderit. Rursus: Quod beneficium est, quod te abstinueris à nefario scelere? Nonnunquam tamen indifferenter, ut apud Valerium Maximum titulus est de abstinentia, & continintia, ubi exempla istarum uirtutum promiscua sunt. Vt tamen sentio, continētiæ dare poteris nomen abstinentiæ, potius quàm è diuerso. Illud enim specialius uidetur, hoc generalius, quemadmodum temperantia putatur sub iustitia esse, uel ab ea non posse separari. Illa uero sine hac frequenter est. Quare recte continentia uocatur abstinentia.

Pecus pecudis, & Pecus pecoris. Cap. XLII.

p Ecus pecudis, & pecus pecoris, propè nihil differunt. Significatur enim hoc nomine animal, quod sub imperio hominū ex pabulo terræ pascitur, ut bos (qui taurum, uaccamq; comprehendit, præter suum proprium significatum) equus, caballus'ue: qui asinariam potius operam exercet, Asinus, non autem Onager, nec Lalisio. Mulus qui proprie generatus est ex Asino, et Equa. Nam Hinnulus dicitur, qui patre equo, matre asina genetus est, quem quidā burdonem nominant. Camelus quoque, nam non tantum pascitur sub magistro, uerum in quibusdam locis inter armenta. Et eius significatio non modo ad marem, fœminamq; pertinet, ut passer, & aquila, sed cum genere fœminino nonnūquam iungi inuenitur, ut camelos fœtas: quale est Bos, ut apud Vergilium: Ille meas errare boues, ut cernis. Quod ideo minus mirum est, quod Lupus etiam apud Varronem, et Ennium, & Fabium Pictorem in genere fœminino reperitur, siue hic Lupus Lupam quoque significet. Huic simile est bubalus. Cæterum et ipsi Cameli, & cætera, quæ enumeraui, armenta faciunt, licet quidam uelint tantum esse Boum, quasi ab arando aramenta dicta, deinde sublata tertia litera armenta. Præterea Ouis, quæ marē, fœminamq; significat. Capra, cū qua Caper, siue Hircus. Porcus, cum quo Porca intelligitur. Vnde fiunt greges, ut grex ouiū, grex Caprarū, grex Porcorum. Ouidius Metamorphoseos quarto:

Mille greges illi, totidemq; armenta per herbas
Errabant. Vergilius tertio Georgicorum:
Hæc satis armentis. superat pars altera curæ,

Lanigeros agitare greges, hirtas'q; capellas.

Idem tamen de ceruis primo Aeneidos dixit:

-Hos tota armenta sequuntur A` tergo.

Vt minus mirandum sit, si de bobus gregem dixerit, ibi:

Aut aliquam in magno sequitur grege- tamen ad distinctionem adiecit magno, sicut Horat. adiecit mugientium in Epod.

Aut in reducta ualle mugientium.

Prospectat erranteis greges.

Quasi grex sit generalius nomen, armentum uero specialius, et illud sine apposito de pecoribus minutis intelligatur, cum apposito possit etiã ad maiora transferri. Vt Cic. in Philipp. Fudit apothecas, cecidit greges armentorum. Hæc omnia pecudes & pecora dixeris, quorum exẽpla tot sunt, quoties hoc uocabulũ reperimus. Veruntamen pecus pecoris nonnũquam reperitur pro multitudine pecorum, siue pecudum, sed gregalium potius, quàm armentalium, ut Vergilius:

Dic mihi Damœta, cuium pecus? an Melibœi?

Infelix ò semper ouis pecus. Et alibi:

Caprigenum'q; pecus nullo custode per herbam.

Ouidius Metamorphoseos libro decimotertio:

Hoc pecus omne meum est, multæ quoque uallibus errant.

Multas sylua tegit, multæ stabulantur in antris.

Nec (si forte roges) possim tibi dicere, quot sunt.

Pauperis est numerare pecus. de laudibus harum

Nil mihi credideris: præsens potes ipsa uidere,

Vt uix sustineant distentum cruribus uber.

Sunt fœtura minor tepidis in ouilibus agni.

Sunt quoque par alijs ætas in ouilibus hœdi.

Cur dixit multæ, & harum, quum nullum genus antea nominasset? nisi quòd intellexit oues, & capras, quas postea nominat. Cicero in Verrem: Nominat iste seruum, quem magistrum pecoris esse diceret.

Vergilius tamen Georg. tertio ait:

Pascitur, it'q; pecus longa in deserta sine ullis

Hospitijs, tantum campi iacet, omnia secum

Armentarius Afer agit. Armentariũ pecoris dixit. Nonnunquã pecus pecoris significat ouem, nec solum uulgo, ubi hæc animalia, pecora dicuntur: uerũetiam apud graues autores, quorum est Plin. qui lib. octauo inquit: Est & in Hispania, sed maxime Corsica, non maxime absimile pecori, genus Musimonũ caprino uillo, quàm pecoris uelleri, propius. Quorum è genere, & ouibus natos, prisci Vmbros uocauerũt. Infirmissimum pecori caput. Et non longe post: Suis fœtus sacrificio die

cio die quinto purus est, pecoris die octauo, bouis tricesimo. Quintilianus: Cur in usum uestium saepe pecori lanae detrahuntur? Praeter pecudes autem, caeterae quadrupedes ferae sunt: licet proprie uideantur ferae dici, quae feritatem habent, ut Leones, Vrsi, Pardi, Lupi, Vulpes. Harum quaecunque mansuefactae sunt, cicures uocantur, qualis Canis, qui nec Pecus, nec Fera est, licet sit natura ipsa non tantum Fera, sed etiam Ferus: qualis Elephas, siue quod usitatius est) Elephantus ad bella domitus, alioqui fera natura, de quo nomine idem, quod de Camelo fortasse dici potest, quòd & communis generis sit, et armentum faciat. Quidam suem domesticum tantum, cicurem uocant. Ego potius aprũ dixerim, qui ex fero cicur est factus. Nec aprum modo, sed etiam Onagrum, Ceruum, Capreolum, Damam, Capream, Leonem quoque: denique quicquid cicurari potest. Cicurare enim (ut Varro ait) est mansuefacere. Quod enim à fero discretum est, id dicitur cicur: & ideo dictum cicur ingenium obtineo, id est mansuetum. Innatum à cico cicur uidetur. Cicum dicebant membranam tenuem, quae est in malo punico discrimen. Haec Varronis uerba confirmat Cicero, ubi ait: Nam aliae sunt ferae, aliae cicures, aliae natantes, aliae uolucres.

Collis, Iugum, Cliuus, & Promontorium. Cap. XLIII.

Ollis est (ut ita dicam) monticulus, siue per se, & à monte se
c paratus, siue pars montis. Iugum (ut etiam ita dicam) ipsa arduitas montis, & procliuis, ac prona supinitas, cui similis est in colle Cliuus, tamen mollis magis, & clemens, ut cliuus capitolinus, cliuus, qui ducit ad Ianiculum, cliuus montis Auentini, quos omnes scimus esse in urbe Roma colles. Vnde quidam uocant eam urbem Septicollem. Et antiquitus fiebant festa quaedam Septimontalia. Liuius: Itaque quum per Cassilinum euadere nõ posset, petendumq́; montes, & iugum Caligulae superandum. Et alibi: Quantum in altitudinem egrediebantur magis, magisq́; syluestria, & pleraque inuia loca excipiebant. Vt uero iugis appropinquabãt (quod rarum in alijs locis esset) adeo omnia contecta nebula, ut haud secus, quàm nocturno itinere impedirentur. Promontorium locus est in mari prominens, ut Plinius libro XXVI. Promontoria aperiuntur mari, & rerum natura agitur in planum. Liuius libro XXXIII. Aut aperientibus classem promontorijs. Idem XLV. Adiunctaq́; insula Euboëa, & excurrente in altum, uelut promontorium, Atticae terra sita.

Officina, & Taberna. Cap. XLIIII.

Fficina est, ubi opera fiũt. Taberna, ubi opera ipsa, caeteraeq́;
o merces uenditantur. Officina est statuarij, fusoris, statoris, caelatoris, excusoris, uitrearij, pictoris, sutoris, fabri, qui multi-

plex est, lignarius, & hic non unius generis, ferrarius, nec hic simplex lapidarius, qui & ipse in multas diuiditur species. Taberna uocatur uinaria, lanaria, olearia, & mille huiusmodi: unde opifices, & tabernarij uocantur. Cicero pro Lucio Flacco: Opifices, & tabernarios, atque omnem illam fecem ciuitatum quid est negotij concitare? Nec negauerim aliquando unum, eundemq́; locum officinam, & tabernam esse, ut sutrina, in qua calcei & fiunt, & uenduntur. Quædam igitur artificia (quanquam sola artificia sunt opificum) cætera quæstus, & operæ dicuntur: sed quædam huiusmodi semper habent suum nomẽ, ut hæc ipsa sutrina sutoris, & lignarij proprie fabrica, aurificis aurificina, cauponis caupona, tamen & eam, quæ uinum uenditat, cauponam uocamus. Quidam malunt dicere cauponam pro loco. Argentarij argentaria, quod nomen quidam pro artificio, et argentarium pro artifice (qui idem est aurifex) accipiunt: atque ita est in Hieremia. Titus autem Liuius, Cicero, Quintilianus, cæteraq́; omnis antiquitas pro his accipit, qui campsores uulgo dicuntur, non illos dico minutos, qui nummularij, & mensarij à nobis, κολυβισταὶ à Græcis dicuntur, qui ijdem trapezitæ uocari possent. Nam colybistæ trapezas habent. Sed Plautus in Curgulione trapezitam, & argentarium pro eodem accipit.

Auis, & uolucris. Cap. XLV.

a Vis est, quæ oua parit, pennisq́; est prædita, præter unum uespertilionem, qui utroque caret, quatuor enim pedes habet, & feminus est. Volucris est, quæcunque uolat, nec auis solum, sed illæ bestiolæ quoq; minutiores, ut apes, uespa, culex, tabanus, locusta, musca, cicada. Siquidem Quintilianus apes uolucres uocat. Et Plinius non semel hoc signat, unde & Cupido uolucer dicitur.

Indoles. Cap. XLVI.

i Ndoles est non solum in pueris, & adolescentibus significatio futuræ uirtutis, ut apud Quintilianum: In primis annis laudaretur indoles. Cicero: Vt enim adolescentibus bona indole præditis sapientes senes delectantur. Et Valerius titulum de indole fecit, non tantum puerorum adolescentiumq́; exempla repetens, sed etiam in uiris, & quidem præsentis uirtutis, ut idem Cicero de officijs: In quibus est uirtutis indoles, commouentur. Idem pro Cælio: Si quis iudices hoc robore animi, atque hac indole uirtutis, & continẽtiæ fuit. Liuius de Lauinia iam matre, & post mortem Aeneæ res administrante inquit:

Tanta in ea uirtutis indoles fuit. Lucanus:

Indole si dignum Latia, si sanguine prisco

Robur

Robur inest animis.

Indole quasi generositate quadam uirtutis, atque animi. Liuius ad malam quoque partem, & ad muta, atque inanimata transfert, loquens de Hannibale, sic: Cum hac indole uirtutum, & uitiorum triennio sub Hasdrubale imperatore meruit. Et alibi: Sicut in frugibus, pecudibusq; non tantum semina ad seruandam indolem ualent, quantũ terræ proprietas, cœliq;, sub quo aluntur, generosius in sua quicquid sede gignitur, insitum alienæ terræ in id, quod alitur, natura uertente se degenerat.

Concio. Cap. XLVII.

C Oncio est populi multitudo congregata, uel ex magistratus iussu, uel ex publici sacerdotis, uel interdum sua autoritate, et sponte propria ad audiendum oratorem concionantem in bonum publicum, cuius etiam oratio uocatur concio. In priore significatio est Græce ἐκκλησία, quam nos pro latina uoce habemus. Multiq; ecclesiam, nescio quo iure, ædes sacras appellant, quum cœtum hominum, ut dixi, significet, non loca.

Aliud Leges esse, aliud Iura. Cap. XLVIII.

L Eges, iuraq; scripta sæpe inuenimus: ex quo datur intelligi, aliud esse leges, aliud iura. Sunt igitur leges, aut principis, aut liberi populi, quæ à rege condũtur, alterius consensum non requirunt, quæ ad populum feruntur, quæq; sine eius iussu ferè ratæ non sunt: quia rogari, id est interrogari de his populus solet, rogationes etiam dicuntur. Iura autem magis generalia sunt. Siquidem & ius gentium est, & ius ciuile. Nam ius naturale dicere, quod natura omnia animalia docuit, ridiculum est. Appetitum coëundi, atque adeò nocendi imbecilliori animali, spoliandi, occidendi, quis ius esse dixerit? Ideoq; M. Tullius in libro officiorum de iure naturali silentium egit, inter solos homines ius esse significans, idq; gentium esse, uel ciuile. In rhetoricis tamen ius naturale statuit, sed quod in homines tantummodo cadat: cuius species sex esse uoluit, religionem, pietatem, gratiã, uindicationem, obseruantiam, ueritatem, Sed hæc hactenus. Ius ciuile dicimus tam leges, quàm plebiscita, senatusconsulta, decreta principum, responsa prudentum: quod ultimum uelut interpretatio est superiorum: quod qui profitentur, iurisconsulti nominantur. Qui uero legem fert ad populum, ferè orator est, aut præsidio oratoris indigens, ut appareat, quanto præstantior orator est, quàm iurisconsultus, quum hic sit quasi illius scriba: aut ille præceptor, hic pædagogus: ille dux, hic ducis legatus, atque assecla. Quid dicam de iurisperitis, hoc præsertim tempore, qui cum maximo ab illis Consultis interuallo distent, se literato-

rum arcem tenere arbitrantur? quorum quanta sit eruditio, uel hinc colligi coniectura potest, quòd quoties Pauli, Vlpiani, aliorum'ue testimonium assumunt, legem nominant, quum longe aliud sit, legem esse, & habere uim legis: quodq; deformius est, unam legem in plures partiuntur, uerbi causa, Ad legem Aquiliam, quoties Scæuola, quoties Papinianus, alius'ue quis loquitur, etiam si bina uerba, & quidem à superioribus dependentia, toties nouam legem appellant: non ab aliquo legislatore unam legem, sed ab infinitis interpretibus legum, infinitas esse iudicantes. Etiam titulum de uerborum significatione non legem, imo leges appellant: quo quid absurdius?

Aceruus, Strues, Strages, & Sarcina. Cap. XLIX.

a Ceruus minutarum proprie rerum congeries est, ut frumenti, & leguminis, ut salis. Interdum aliquanto etiam maiorum, ut aceruus scutorum apud Vergilium: Et ferè generale ad omnia est. Strues autem proprie lignorum. Strages uero cadauerum interfectorum uno in loco, ac proprie iacentium multitodo, siue humanorum, siue mutorum. Sarcina utensilium, & eorum, quæ ad cultum, ad ornatum, & ad cæterum usum pertinent (ut sic dicam) fascis, quem quis in itinere faciendo comportare possit. Siquidem milites, quum castra mouere uolunt, sarcinulas colligere dicuntur: & qui in aliam domum immigrant, sarcinas suas componere. Res enim nostras domi cistis, capsisq; compositas, sarcinas uocamus, ut apud Quintilianum: iacent relictæ sine hæredæ sarcinæ.

Inter Ministerium, & Mysterium. Cap. L.

m Inisterium ministri opera est proprie, sed pro omni operatione quoque accipitur, ut de rege Latino Vergilius:

-Mœstusq; refugit Fœda ministeria.

Mysterium uero Græcum est μυσήριον, arcana quædam res, & proprie diuinis uiris, sacerdotibusq; tantummodo cognita. Illud prius in numero plurali solet accipi pro ministris, sicut seruitia pro seruis. Nā seruitium, aut seruitus ipsa, aut seruitutis actio est, ut Dauus apud Terentium:

Ego Pamphile hoc tibi pro seruitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesq;, & dies
Capitis periculum adire, dum prosim tibi.

Afferamus etiam in alijs exempla. Sallusthius: Interea seruitia repudiabat, quorū in initio ad eum magnæ copiæ concurrerant, quia opibus coniurationis fretus, simul alienum suis rationibus existimans uideri causam ciuium cum seruis fugitiuis communicasse. Quintilianus sæpe ministeria pro ministris dixit, ut ibi: Non torsit ministeria cæci.

Et officia

Et officia pro officialibus, obsequia'q; exhibentibus. Paulus iurisconsultus teste Labeone ait: Vrbica ministeria dicimus etiam, quæ extra urbem nobis ministrare consueuerunt. Vlpianus, denique concubinam, filios naturales, alumnos constituit generali appellatione contineri, & si qua alia sunt eiusmodi ministeria. Liuius libro quarto: Frumento nanque ex Hetruria priuata pecunia per hospitum, clientum'q; ministeria coëmpto.

Scurra, & Parasitus. Cap. LI.

S

Curra est, qui risum ab audientibus captat non salua dignitate personæ. Parasitus, qui omnia ad uoluntatem eius loquitur, in cuius contubernio est: omnia assentatur, omnia illius facta, simul ac dicta laudat, nihil repugnat, nihil facere recusat uentris gratia, in quo summum bonum constituit, quorum magna copia in principum domibus est.

Bucca, Gena, Mala, & Cilium. Cap. LII.

b

Vccam, & buccas pro eodem accipimus. Oratores frequẽtius in singulari: unde illud usitatum: Dicam, quicquid in buccã uenerit, id est in os: sed non in labra, ut uulgus existimat, Quintiliano probante, qui ait: Ore enim magis, quàm labijs loquendum est. Sed uulgus errat, atque fallitur, quum legit buccam, & duas buccas: in illa accipiẽs unum os, in his duo labra. Verum ego ostendi, os, ipsam concauitatem esse, unde uox prodit, non oram labrorum. Et enim Iuuenalis, quum ait, Bucca foculum excitat: non de extremitate oris, sed de interiori parte dixit, quæ inflari solet, uentum'q; concipere. Et iterum de tubicinibus loquens: Notæ'q; per oppida buccæ: de illa deformi utrinque inflatione intellexit tubam inflantium, non de labris, quæ latent, cum tuba canit. Nam & Horatius quoque, quum inquit: -Quin illis Iuppiter ambas Iratus buccas inflet. non de labris locutus est, quæ inflari non possunt. Quod Plautus apertius docet in Penulo: Nescias utrum ei maiores buccæ, an mammæ sient. Quid autem buccæ significẽt, ex Plinio audiamus, simul'q; quid malæ, quid genæ, quid cilium. Hæc enim eodem loco tractat is, præterquam quòd alibi dicit buccarum sinus. Et iterum buccarum inanitas, ita libro XI. ait (sequar autem ipsius ordinem, seriem'q; libri) Quibus fragilia operimenta, ijs oculi duri. Omnia talia, & pisces, & insecta non habent genas, nec integunt oculos. Omnibus membrana uitri modo translucida obtenditur. Pauloq; post: Sed quadrupedibus in superiore tantum gena, uolucribus in inferiore. Ac paulopost: Grauiores alitum inferiore gena conniuent. At quadrupedes, quæ oua pariunt, ut testudines, crocodili, inferiore tantum sine ulla nictatione, propter

prædures oculos. Extremum ambitum genæ superioris antiqui ciliū uocauere, unde & supercilia. Hoc uulnere aliquo diductum non coa lescit in paucis humani corporis membris. Infra oculos malæ, homini tantum, quas prisci genas uocabant, XII. tabularum interdicto radi à fœminis eas uetante. Pudoris hæc sedes: Ibi maxime ostenditur rubor. Infra eas, hilaritatem, risumq́; indicantes buccæ. Et altior homini tantum, quem noui mores subdolæ irrisioni dicauere, nasus. Non alij animalium nares eminent. Auibus, serpentibus, piscibus, foramina tantum ad olfactus sine naribus. Et hinc cognomina Simorum, Silonum. Septimo mense genitis sæpenumero foramina aurium, & narium defuere. Labra, à quibus Bronchi, Labeones dicti. Ex his Plinij uerbis apparet, etiam eam in uultu partem uocari buccas, quæ uento inflari solet, genam membranam illam, & quasi uestem, qua oculus integitur, & conniuet, id est aperitur, & clauditur, hoc enim est conniuere. Malam uero, illud inter genam, & buccam, quasi rotundam in speciē mali (nam utrunque horum uocabulorum primam longam habet: Malus uero mala malum, primam breuem) cuius interior pars, quæ oris hiatum efficit, ubi molares affixi sunt, maxilla dicitur, nomen diminutiuum non re, sed uoce. Malam quoque genam dici Plinius idem fatetur. Ideoq́; dens ille intimus, & ipsi genæ affixus, genuinus dicitur, qui, quia maxime latet, ea re factum est iam tritum uetustate prouerbium, genuino rodere dente, id est latenter per inuidiam carpere famā alterius, & hoc (ut ille testatur) à posterioribus. Nam ueteres tantum membranam illam oculi, genam appellabant, quam uetustatem à posterioribus quibusdam seruatam reperimus, nec poëtis modo, ut draconis genæ pro oculis, continens pro contento, & Seneca in tragœdia de Oedipo loquens, inquit: Et per irati sibi genas parentis: etiam continens pro contento: uerum oratoribus quoque, ut Quintilianus de cæco loquens: Illa perpetua nocte clausæ genæ non custodierunt.

Pastio, Pastus, Pabulum, Esca, Pasco, Pascor, & Vescor. Cap. LIII.

Pastio uidetur significare cibum, sed tamen potius ad alimenta pecudum pertinet, quæ pasci dicimus, quanquam suapte natura significat ipsam actionem pascendi, nunc frequētius cibum. Pastus homini competit. Varronis liber de re rustica titulū habet de uillaticis pastionibus, uidelicet quæ ad bruta pertinent. Cicero Tusculanarum libro quinto: Cum oblectatione solertiæ, qui est unus suauissimus pastus animorum. Pabulum est pecudum quidem, & tamen aliorum quoque brutorum, quanquam ego sentio, magis cibus herbaceus, fœniceusq́;, ac paleaceus, & stramentitius, similiumq́;, q̄ ex seminibus:

minibus: à pasco.n. et hoc descendit, sicut pastio. Escam antiqui accipiebāt ēt quod dabatur auibus, piscibus' ue ad decipiendum, non solum pro cibarijs humanis, aliorum'q; animalium. Quo modo autem pasco neutrum, et pascor deponens idem significent, Priscianus uiderit, qui hoc sibi persuasit. Est enim pascor, comedo, & uoro, semper'q; regit accusatiuum, illud uero sine accusatiuo, ut: - Pascentes seruabit Tityrus hoedos. Proprie pascere bestiarum est, sicut uesci hominum, nisi quòd hoc regit ablatiuum, et aliquando potum quoque complectitur, ut Anacharsis apud Ciceronem: Carne, caseo, lacte uescor. Pro quo significato non recte dicam, carnem, caseum, lac pascor. Aliud ergo est pascor, aliud uescor.

Incola, Inquilinus, & Accola. Cap. LIIII.

INcola, qui in alterius regione habitat, & in aliena ciuitate, atque Republica. Inquilinus, qui in alieno priuato, proprie tamē in conducto, siue in urbe, siue ruri, Cicero de officijs: Peregrini, & incolæ officium est, nihil præter suum negotium agere, nec esse in aliena Republica curiosum. Idem in Philipp. Quæ in uilla illa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? iura populi Romani, monumenta maiorum, omnis sapientiæ ratio, omnis'q; doctrina. At uero te inquilino (non enim domino) personabant omnia uocibus ebriorum. hoc est, in quo incola differt ab inquilino. Rursus incola ita differt ab accola, quòd incola, qui in loco, accola, qui ad locum habitat: ideo'q;, quicunque iuxta aquas sunt, accolæ dicuntur, nec refert in suo, an in alieno: ut accola Vulturni, accola Padi, accola Rhodani. At qui in montibus domos, urbes'q; positas habent, incolæ dicuntur: qui iuxta montes, accolæ. Nec immerito legendum est illud in Psalmo CIIII. Et Iacob incola fuit in terra Cham: non autem accola, quia uox Græca etiam consentit παρῴκησεν: licet multis alijs in locis apud Hieronymum quoque hoc uocabulum reperitur sic positum.

Campus, Area, & Ager. Cap. LV.

CAmpus est planicies terræ ampla, & grandis, ideo'q; spatiosæ plateæ, areæ' ue, campi nomen acceperunt. Vnde Romæ campus Martius: nam locus huiusmodi angustior uocatur area. Ager uero, tum circumiectum ipsi urbi territorium, ut ager Campanus, ager Leontinus, ager Faliscus: tum locus in rure, quē colimus, siue arando, siue conserendo. Nam is, qui seritur frumentis aruum nominatur. Verum in hoc secundo significato habet pluralem numerū, ut omnes agros ciuium depopulatus est: in priore non habet, duntaxat dum loquimur de singularium urbium territorijs: non enim dices recte sic: Antonius dedit militibus suis agros Campanos, & Leonti-

nos: nam hoc pacto non complector nemora, saltus, pascua, desertos montes, sed sic potius: Dedit militibus suis agros, Campanum, & Leõtinum, id est agrum Campanum, & Leontinum: quo quidem modo complector omnia, quæ in territorio illo sunt. Ager etiam flumina, lacus, cæteraq; omnia includit.

Sylua, Lucus, Saltus, & Nemus. Cap. LVI.

s Ylua, & lucus, saltus'q; sic differunt, quòd sylua generalius nomen est: præterea solet esse cædua, Lucus nequaquam cæduus est, quin potius manu consitus, religiosus'q;, atque uel alicui deo, uel alicuius hominis cineribus consecratus. Ideo'q; aut circa delubra numinum, aut circa sepulchra uirorum positus est. Saltus uero, sylua inuia, nec transeuntibus peruia, in quo pasci, atque æstiuare pecudes solent: aut, si locus, aër'q; patiatur, hyemare. Nemora autem, uoluptatis causa comparata sunt, & plena amœnitatis.

Femora, Femina, & Coxa. Cap. LVII.

f Emora partem illam exteriorem significant, Femina partem interiorem, molliorem'q;, quæ se contingunt: uel Femora partem anteriorem, Femina posteriorem. Liuius lib. XXII. Quosdam & iacenteis uiuos succisis feminibus, poplitibus'q; inuenerunt. A' quo conficitur nomen femoralia, siue feminalia (utroq; enim modo scriptum reperio) pro bracis. Tamen nominatiuus femen nõ reperitur. Coxa pars supra femora, uertebrum'q; ipsum, quoties uitiatum est, aut os illud, quod in uertebro uoluitur, fractum, coxa uitiata, fracta'ue dicitur.

Crimen, & Flagitium. Cap. LVIII.

c Rimen non modo pro delicto, sed pro ipsa etiam criminatione. Cicero in Philipp. Hæreditates mihi negasti uenire, utinam hoc unum uerum crimen esset. Flagitium proprie in libidine, quasi flagris dignum crimen, sed pro cæteris quoque peccatis accipitur: nec tantum turpibus, uerum his etiam, quæ per negligentiam, imprudẽtiam, obliuionem'q; committuntur, ut idem in Bruto: Tantam'ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legẽs quidem sen serit, quantum flagitij admisisset? id est erroris.

Vectigal, & Fœnus. Cap. LIX.

u Ectigal non solum ex publico, uerumetiam ex priuato capitur, ut in Paradoxis Cic. Ex meo tenui uectigali capio ego du centa. Et iterum: Non intelligunt homines, quantum uectigal parsimonia est. Paulus: Cæsæ arundinis, uel pali compendium, si in eodẽ fundo uectigal esse consueuit, ad fructuarium pertinet. Ex omni tamen prædio uectigal est. Fœnus uero ex solo ipso. Nam dicitur natura

lis fructus

lis fructus terræ fœnus. Postea autem ad usuram translatum, quasi pecunia per se fructum producat, sicut terra.

Luctus. Cap. LX.

Luctus est dolor, qui exterius proditur uultu ipso, atq; aspectu. Sæpe ipse habitus, uultus, atque uestis, luctus est. Vnde de secundo bello Punico post cladem illam Cannensem censuerunt patres conscripti, ne fœminæ ultra triginta dies in luctu essent: non uidelicet, ne in dolore (non enim imperare dolori possumus) sed ne in illo lugubri habitu. Et matronæ Iunium Brutum anno luxere, tanto tempore item Publium Valerium.

Otium. Cap. LXI.

Otium uacatio à labore, quod notum est, cuius contrarium est negotium. Sed quia hi, qui studijs operã dant, necesse est, ut non negotiosi sint, factum est, ut otium pro literario studio accipiatur, ut Quintilianus: Inquirendo, scribendoq; talia consolemur otium nostrum. Non desiderat otium solatium, sed labor: ergo pro labore studij otium accepit. Cicero: Quid dulcius otio literario? id est studio, & (ut ita loquar) negotioso otio? Tale quid habet apud Græcos σχολὴ.

Amor, & Charitas, Caritas, & Penuria. Cap. LXII.

Amor genus est, charitas species. Illud ad omnia pertinẽs, hoc autem ad homines. Demum et quidem pro dignitate, ac qualitate personarum. Maxima quidem charitas debetur parentibus, proxima filijs, & deinceps reliquis. Caritatem etiam pro penuria accipimus, sed frumenti quidem, & annonæ caritatem dicimus. Penuriam uero uini, aquæ, pabuli, pecorum, pecuniæ, uirorum, cæterarumq; huiusmodi rerum. Vel penuria est (ut sic dicam) carentia omnium rerum. Caritas uero, quæ contraria est uilitati. Ideoq; Plinius Iunior ait, accessisse agris suburbanis caritatem, & Quintil. quum ait: Itaque caritas annonæ, rarum frumentum, cædes, ac direptio pecorũ: idem est, ac si dixisset, caritas annonæ, penuria frumenti.

Seditio, & Factio. Cap. LXIII.

Seditio uel à seorsum sedendo, uel (ut Ciceroni placet) à seorsum eundo dicta, tunc est, quum populo secum discordante, res ad manum uocatur. Qualem ciuitatis statum Vergilius describit, sic dicens:

Ac ueluti magno in populo, quum sæpe coorta est
Seditio, sæuitq; animis ignobile uulgus,
Iamq; faces, & saxa uolant, furor arma ministrat.

Similiter dicitur seditio in exercitu, in classe, in schola, & si quid est

tale. Factio est diuisio ciuium in diuersa studia, quum aliqui se principes, et primarios in ciuitate efficere conantur, inter quos æmulatio est, qui & factiosi dicuntur, pro se quisque quàm maximam potest ciuiũ multitudinem (qui clientes uocantur) ad se trahens, sibiq; quouis pacto per fas, nefasq; concilians, quæ pestis intestina cunctas ciuitates duntaxat Italiæ infecit.

Bellum, Prælium, Pugna, & Certamen. Cap. LXIIII.

Bellum est tum ipsa pugna, tum totum tempus, quo in militia
b sumus, quam illiterati guerram uocant. Prælium ipsum tantummodo armorum certamen. Nam & pugna, certamenq; etiam citra arma fit. Interdum etiam fit nudis uerbis.

Copia, & Copiæ. Cap. LXV.

Copia, facultas, potestasq; est: ut faciã tibi copiã inspiciendi li
c bros meos. i. dabo tibi facultatem, uel faciã tibi potestatem: ut .n. alio loco dixi, semper iunctũ est cum uerbo facio, dũtaxat apud oratores. Nã Poëtæ cũ alijs uerbis, et præcipue cũ do. Vt Verg.

Affari extremum miseræ data copia matri. Et iterum:

Postquam introgressi, & coràm data copia fandi.

Sine his autem duobus uerbis, copia plerunq; pro abundantia accipitur. Vnde dicta est copia orationis, et copia pecuniarum, & copia frumenti: In plurali quoq; pro eodem significato, ut noui copias tuas, omnium rerum copias habeo. Peculiariter tamen appellamus militum multitudinem, ut copiæ Põpeij, copiæ Cæsaris, copiæ aduersariorũ: pro quo imperiti dicunt gentes aduersariorum, gentes nostræ. Et in hoc et significato nonnũquam in singulari, ut Põpeius ad Domitium: Neq; solus cum ista copia tantam multitudinem sustinere poteris. Idem ad eundẽ: Etiam atq; etiam hortor, ut cum omni copia q̃primũ ad me uenias. Sallustius: Postremo ex omni copia Catilinæ, neq; in prælio, neq; in fuga quisquam ciuis ingenuus captus est. Verg. in. II. Aeneidos:

Et, quæ sit me circum copia, lustro.

Elogium. Cap. LXVI.

Elogium est testificatio de aliquo, siue honoris, siue uitupera-
e tionis causa. Vituperationis, ut Quintilianus: Non est iudices, quod putetis ideo nullum adiectum ad exhæredationẽ iuuenis elogium, quia de scelere constaret. Et alibi: Si exhæredatum à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricem amaret. Multa sunt huiusmodi exempla iurisconsultos, sed unum suffecerit Modestini, ubi huius nominis (nisi ab altero adiecta sit) interpretatio reperitur. Cuius hæc uerba sunt: Desertorẽ auditum ad suum ducem cum elogio, id est cum uituperatiõe mittat. Honoris causa, ut Mar.

Tullius: In quod elogium plurimæ consentiunt gentes, uirum esse ciuitatis primarium, etc. Et iterum: Quid elogia sepulchrorum? quæ qualia sint, Suetonius in Claudij uita ostendit, dicens: Nec contentus elogium tumulo eius uersibus à se compositis insculpsisse, etiam uitæ memoriam prosa oratione composuit. Seneca in declamationibus: Decessit negotiator, testamento omnium bonorum reliquit formosam uxorem hæredem, & adiecit elogium, quia pudicam comperi. Pro simplici autem sententiæ suæ testificatione, Cicero: Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat uelle suam mortem dolore amicorum, & lachrymis uacare.

Condictio, & Conditio. Cap. LXVII.

Condictio à condico nascitur, Conditio à condo. Illud rarius est, quod ita Iustinianus (si credimus hominem Græcum Romanis iura potuisse præscribere) diffinit. Condicere est denũtiare prisca lingua. Nunc uero abusiue dicimus condictionem actionem in personã, quã actor intendit sibi dari oportere. Nulla.n.hoc tpe eo nomine denũtiatio fit. Ergo condictio erit, uel hæc actio, uel illa denũtiatio. Conditio uero multi his tẽporibus male (ut pleraq;) usurpant, accipientes pro mentis qualitate, ueluti hic est homo mansuetæ, & bonæ conditionis: quod antiqui dicebant boni, & mansueti ingenij. Nos quoque mansueti animi, & mansuetæ mentis: nos cum dico, de illis dico, qui latine loquuntur. Nam homo bonæ conditionis latine dicitur, si ad fortunas referatur, non si ad mores. Vt ille est uir magnæ, paruæ, mediocris conditionis, id est diues, pauperúe aut inter hos medius. Ego sum positus in hac conditione, id est fortuna, ac sorte. Cicero: O miserã conditionem administrãdi consulatus. Huic significato illud penè par est, quum inter plura eligendæ sortis est oblata electio, ut apud Mar. Fabium: Oblata est à iuuenibus tyranno conditio, ut dimitteret alterum ad uisendam matrem, ad diem præstitutum reuersum, ita ut, nisi accurrisset ad diem, de eo, qui restiterat, pœna sumeretur. Dicimus igitur, offero conditionem, uel fero, uel pono conditionem. Nunquam ferè per aliud uerbum. Quæ conditio dum placuit, etiam ferè semper dicimus, accipio conditionem. Vt apud Terentium: Amatores Chrysidis tulerunt mulieri conditionem, si uellet eis morem gerere, se daturos illi pretium, liberalemq; mercedem. Ipsa uero accepit conditionem, hoc est, pactioni, promissioniq; assensit. Ab illo significato non lõge absunt, offero electionem, do optionem. Hæc tamen solent esse inter plura, illud uero in uno frequentius, ut offero electionem, utrum uelis, eligendi, et do optionem, quod uelis potissimum, optandi: deinde tu aut eligere te

dicis, aut optare. Offero conditionem Chrysidi, unam scilicet.

Frondes, & Folia. Cap. LXVIII.

Rondes arborum sunt tantum: Folia autem & arborum, et
f herbarum, & florum quoque.

Excubiæ, & Vigiliæ. Cap. LXIX.

Xcubiæ diurnæ, & nocturnæ: Vigiliæ tantummodo no-
e cturnæ.

Suffragia. Cap. LXX.

Vffragia sunt (ut sic dicam) uoces, quæ dicebãtur ad comitia,
s in tabella'ue scribebantur, quibus suam quisque declararet uolũtatem de aliquo eligendo in magistratum: qualis est hoc tempore electio summi pontificis, & eius, quem Cæsarem Augustum Christiani non erubescunt appellare, à damnatis nominibus tyrannorum, qui non modo oppressere Rempublicam, ut nemo iam possit uocari rex Romanorum, sed sub eorum gladio, REX uerus cœli, & terræ occisus est. Et postea isti insani, & nostræ religionis immemores, uocant diuum Augustum, diuum Claudiũ, diuum Traianum, quasi uulgus, atque homines possint principes referre in deos. Sed hæc omittamus, hoc tantum dicentes, Romanos non agnoscere regem aliquem. Et, quum cæteræ gentes in libertatem se asseruerint, hoc multo magis nobis licere. Suffragia igitur (ut dicebam) sunt uoces in electionibus, quod suffragium, quia cui præstamus, nimirum eidẽ gratum facimus: hinc factum est, ut suffragium pro auxilio sæpe ponamus, & suffragor, pro auxilium fero. Refragor repugno, proprie quidem in dictis, sed nonnunquam & in factis.

Catulus, Pullus, Hinnulus, & Fœtus. Cap. LXXI.

Atuli sunt ferarum siue immitium, siue mitium. Nam &
c catulos murium legimus. Pulli uero pecudum. Fœtus auium, & piscium, quanquam & hoc generalius nomen est. Vnde fœtificare pro parere, & fœtura pro partu, ad omnia animalia muta pertinet. Ceruorum hinnulos dicimus, capreolorum quoque, caprearũ, damarum, leporum, similiumq́;. Catulo, quoque serpentum, ut Vergilius de colubro:

Catulos tectis, atque oua relinquens. Immaniumq́; piscium, qui non ædunt oua. Proprie tamen catuli sunt filioli canum. Verg.

Sic canibus catulos similes.

Cicero de Diuin. Erat autem mortuus catellus eo nomine.

Lues, & Pestis. Cap. LXXII.

l Ves, & pestis hoc differunt, quo genus, & species. Nam, quum in urbe, aut in agro febris, aliud'ue genus morbi sæuit, siue so

los

los homines, siue sola pecora, siue utrosque corripiens, lues dicitur: interdum etiam, si arbores, ac sata. Pestis uero aut cito occidit, aut cito abit ab eo, quem inuasit, quæ eadem dicitur pestilentia. Nonnunquam tamen pro lue ponitur, atque ad animi uitium sæpe transfertur.

Corpus, & Caro. Cap. LXXIII.

c Orpus potius, quàm carnem, nostrum uiuentium dicimus, et hominem corpulentum potius, quàm (ut aliqui loquuntur) carnosum. Quintilianus in sexto: Corpulẽto litigatori, cuius aduersarius item puer circa iudices erat, ab aduocato latus, quid faciam? te ego baiulare nõ possum. Item in primo: Ossa detegunt, quæ ut esse, & astringi neruis suis debent, sic corpore operienda sunt. Idem in quinto: Neruisq; illis, quibus causa continetur, adijciunt inducti super corporis speciem. Et alibi: Hæret astricta nudatis ossibus cutis, & in fame sua homine consumpto iam membra sine corpore. Cicero ad Gallum: Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam, nam & uires, & corpus amisi. Sed, si morbum depulero, facile (ut spero) illa reuocabo. Quod etiam significauit Martialis, quum ait:

Viuebant laceri membris stillantibus artus,
Inq; omni nusquam corpore corpus erat.

Videlicet quòd in corpore illius non erat caro.

Lamina, & Bractea. Cap. LXXIIII.

l Aminam tam ferream, æream, plumbeam, stanneam, quàm auream, argenteã, electreã, aurichalceam dicimus. Bracteã potius ex his posterioribus: aut certe bractea tenuis est, et sua sponte plicabilis, Lamina uero crassior, ex qua armatura conficitur, & qua incensa olim homines torquebantur: nec crepitat ut Bractea præ tenuitate. Vergilius in sexto:

Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni crepitabat bractea uento.

Veruntamen ita tenuis nonnunquam bractea est, ut crepitare non possit, ut illa, ex qua fit auratura, & argenteatura.

Munimenta, & Monumenta. Cap. LXXV.

m Vnimenta sunt munitiones castrorumq;, cæterarumq; rerũ, quæ contra aduentum hostium muniunt siue uallo, & fossa, siue alio quouis modo, quo sunt milites (ut dixi) ab hostium aduentu muniti. Monumenta, i mutata in u, sepulchra statuæ, tituli, libri, cæteraq;, quæ nos alicuius rei præteritæ moneant. Nam de futuro (ut quidam uolũt) ideo sepulchra appellari monumenta, quòd nos nostræ ipsorum mortis admoneant, falsum est. In honorem.n. mortui illa tantummodo fiunt, non in publicam præceptionẽ, uixq; monumen-

tu dixerim, nisi literæ, aut alij tituli appareant: quæ si desint, magis se pulchrum, quàm monumentum erit. Liu. lib. XLVIII. Vtrobiq; monumenta ostenduntur, & statuæ. Nam & Linterni monumentũ, monumentoq; statua superimposita, quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia poëtæ Quinti Ennij.

Opera, & Opus. Cap. LXXVI.

O Pera est actio, ut dabo operam, & in iure ciuili de operis libertorum. Cic. de offic. Non male præcipiunt, qui seruis uti iubent, ut mercenarijs iusta præbenda, operam exigendam, id est laborem, & operationem corporis: siue (ut ait Vlpianus) operæ, sunt diurnum officium. Opus est finis, fructusq; operæ. Vnde opera autorum dicuntur, & opera publica, ipsa publica ædificia. Nonnunquam uidetur opus pro opera accipi, ut Vergil. Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit: quasi ad operas. Sed (ut uidere uideor) quoties non ad laborem corporis, sed laborem animi, & artem, industriamq; respicimus, magis opus, quàm opera, dicendum est, ut in opere rustico, in opere faciendo, in opere fabrili, in opere textorio. Hanc differẽtiam ita ponit Seruius: Hoc opus, & hæc opera tunc dicimus, quando negotium ipsum significamus, quod geritur. Si autem fœminino genere dixerimus operas, ipsas personas, quæ aliquid faciunt, sicut custodia dicitur, quæ custodit. Vt, cernis custodia qualis. Nam, ut hi, qui custodiuntur, custodia dicantur, usurpatum est: unde male est in usu, custodiæ audiuntur. Hæc Seruius. Sed non absolute diffinit opus, & operam: utrũque autem horum nominum in eodem posuit loco Terẽtius: Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ, si sumas in illis exercendis, plus agas. Operæ autem pretium ab opera est, ut uersus indicat Iuuenalis:

Est operæpretium penitus cognoscere, toto

Quid faciant, agitentq; die, id est fructuosum est, & ad rem pertinẽs, ideo uel quia decens, uel quia utile, uel gloriosum, uel quia iocundum. Ab hoc nomine Liuius exorsus est, dicens: Facturusne operæpretiũ sim, si res gestas populi Romani ab initio perscripsero, necdum scio, nec si sciam, dicere ausim.

Solatium, Consolatio, & Solamen. Cap. LXXVII.

S Olatiũ, et consolatio idem sint, nisi ꝙ illud re, hoc uerbis fit. Quint. Cæcitatis miseræ solatiũ est habere rem uidentium. Idem: Itis obuiam consolationibus: & (quod omnem modũ feritatis excedit) captatis in magna calamitate laudari. Nec mirum, quum consolari sit oratione, Solari uero semper ferè aliter. Nolo affirre plura

re plura male utentium exempla, quæ facile quilibet sibi inueniet. Cicero tamen de amicitia ait: Ipse me consolor, & maxime illo solatio, q eo errore careo, quo in amicorum discessu plerique angi solent. Vtrunq; recte dictum est. Quid enim non recte Cic. dicat? Nam, quum se tanquam alterum, quasi colloquio a mœrore reuocet, debuit dicere consolatur. Quia uero oratione non utitur, solatium dicere potuit. Solamẽ idem quod solatium est, sed magis poëticum. Vergilius:

Solamenq; mali de collo fistula pendet.

Quo tamen Boëtius, & quidam alij utuntur.

Affectus, Affectio, & Affectatio. Cap. LXXVIII.

a Ffectum nusquam uideor reperisse apud M. Tullium, frequentissime affectionem. Contra apud Quint. frequentissime affectum, raro affectionem: ut illo loco (si modo non est mendosus) ubi ait: Cupiditas causa sceleris fuit, quæuis eius ira quantum efficiat in animis hominum, talis affectio, nescio, an sit affectus. Et in alio loco: Illa uero frigida: & puerilis in scholis affectio. Affectionem Cicero modo sic diffinit: Affectio est animi, & corporis ex tempore aliqua de causa mutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ in eodem genere reperiuntur. Modo sic: Affectio est quædam ex temporum, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut hominum studio commutatio rerum, ut nõ tales, quales ante habitæ sunt, aut plerunque haberi solent, habendæ uideantur. In Tusculanis idem autor, & alibi: Voluntatem hominis affecti ad uirtutẽ, atque ipsam uirtutem animi, appellari affectionem ait, qualis non est affectus, qui græce dicitur πάθος, quod ipse Cicero interpretatur, perturbationem malẽs dicere, quàm morbum, quo nomine sæpissime utitur. At Quint. non perturbationem, sed affectum nominat: neque ipse aut solus, aut primus, sed plerique ante eum, ut Seneca, Plin. Rutilius, Columella, Valerius, Liuius, aliiq; multi. Ita enim ille ait: Quod Græci πάθος uocant, nos uertentes recte, ac proprie affectum dicimus. Illa igitur (ut ego quidem sentio) affectio græce πάθος dicitur, quam nostrates philosophi in latinum uertentes appellant Dispositionem. Aliquibus tamen uideri posset diffinitio illa Ciceronis, hunc quoque significatum, qui est πάθος, complecti. Quibus, quia ad rem non multum attinet, non sanè repugno: cum præsertim omnes ferè iurisconsulti omnesq; ecclesiastici scriptores affectionem pro affectu accipiant. Est autem affectus pars illa animæ qualitatis, quæ è regione rationis est. Quicquid enim in anima præter partem illam memoriæ ratio non est, affectus est: & rursus, quicquid non est affectus, ratio. Ab hoc fit Affecto, quo etiam Cicero ipse sæpe utitur in libris ad Herennium. Non tam

affectanda, quàm superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Apud eundem nunquam (nisi me incuria fefellerit, aut memoria fallat) legi affectationem, frequenter apud Quintilianum, & cæteros, ut ibi: Nihil odiosius affectatione, id est affectu, conatuq; æmulandi alterius uirtutem, quam assequi nequeas refragante natura, uel nimio affectu, nimioq; conatu alterius uirtutem æmulandi: Ita ut turpe sit, ac deforme, sic auide æmulari.

Latebræ, & Latibula. Cap. LXXIX.

Latebræ hominum proprie dicuntur, Latibula ferarũ. Quintilianus: Et quamuis odio euersoris nostri euocatus ẽ latebris suis populus subsellia non implet. Cicero: Videant, ne quæratur latebra periurio, id est excusatio periurij. Latibula nonnunquã hominum. Latebre etiam ferarum. Liuius lib. XLVII. Inter uepres in latebris ferarum noctem unam delituit.

De Luce, & Tenebris, Die, ac nocte. Cap. LXXX.

Luce, & tenebris, pro die, ac nocte accipere solemus. Differt tamen prima luce, à prima die. Nam ibi intelligitur prima pars diei, & quasi diluculum, hic autem prima dies. Ita primis tenebris, & prima nocte. Ibi de prima parte noctis loquimur, hic de nocte ipsa. Ideoq; ante lucem melius dicimus, quàm ante diem, si diluculum significamus. Nam ante diem, pro ante tempus dici solet, præterquam si de certo die loquamur, ut ante diem decimum, uel ante sextum calendarum Nouembrium, id est sexto die ante calendas Nouembris. In quo loco præceptum Pauli inserere non inutile fuerit, qui ait: Ante diem decimum calendarum, & post diem decimum calendarum, æque utroque sermone undecima dies significatur. Verum non, quemadmodum antem lucem melius, quàm ante diem pro diluculo dicimus, sic ante tenebras, quam ante noctem pro crepusculo, sed ẽ diuerso potius. Reperitur autem luci pro luce, ut uesperi pro uespere, & ruri pro rure. Cicero in Philippicis: Quis enim audeat luci, & in militari uia? Diem pro diurno tempore, itemq; pro certo tempore uolunt esse masculini generis, notaueruntq; Vergiliũ indifferẽter accepisse. Ego tamen et apud hũc, et apud cæteros pro tempore ipso semper annotaui esse fœmininũ: ut ipsa dies facit hominẽ prudentẽ, et multa dies magnã dat hominibus rerũ experientiã. Vnde Pædianus uult fieri diecula, pro paruo tẽpore. Et apud iuriscõsultos bina, trima, quadrima die, pro tẽpore biennij, triẽnij, quadriẽnij, quod iurisperiti non intelligũt. In certo tẽpore Pædianus idẽ consentit debere esse generis masculini. Dicimus ergo hesterno die, & crastino: non hesterna die, & crastina. Ad diem non inuenit, ad diem non affuit, id est die præstituto.

Orator,

Orator, Rhetor, & Declamator. Cap. LXXXI.

ORator, qui causas orat uel in iudicijs, uel in concionibus, qui Græce dicitur ῥήτωρ, id est rhetor. Nos tamen rhetorem professorem rhetoricæ uocamus, non oratorem. Miror'q;, cur in hoc tam facili, promulgato'q; nomine exponendo Victorinus errauerit. Declamator est, qui studens apud rhetorem, in conuentu scholasticorũ fictam causam orat, id agens, ut in ueris postea causis possit orare. Ipse quoque rhetor, & quicunque alius etiam extra scholam hoc ipso genere utitur, siue ut alios, siue ut se exerceat, declamator uocatur. Nonnunquam tamen more græco reperimus poni, ut Cicero lib. II. de natura deorum: Hæc quum Cotta dixisset, tum Velleius, ego inquit incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus sum. Nam neque indisertum Academicum pertimuissem, neque sine ista philosophia rhetorem, quamuis eloquentem. Rhetorẽ dixit uel oratorem, uel rhetoricum.

Peregrinus, & Hospes, Diuersorium, & Hospitium. Cap. LXXXII

PEregrinus, & hospes hoc differunt, quòd peregrinus uocatur, qui in ciuitate sua non est. Hospes qui in aliena est. Vel peregrinus, qui ex nostra ciuitate oriundus non est, Hospes, qui in nostra est. Cic. Vos soli in hac urbe hospites estis, uestræ peregrinantur aures. Quintil. Attica anus Theophrastum hominem alioqui disertissimum annotata unius affectatione uerbi, hospitem dixit. Nec alio id se reprehendisse interrogata respondit, quam quòd nimiũ Attice loqueretur. Pro hoc imperiti dicunt forenses, aut extranei. loquendum enim mihi barbare est, ut barbariẽ emendẽ. Hospites igitur sunt, tam, qui in priuato alicuius hospitio sunt, quàm qui in publico, quod diuersorium, uel tabernam meritoriam appellamus, tam'q; qui recipit, quàm qui recipitur. Vnde Ouidius:

-Non hospes ab hospite tutus.

Cicero: Per dexteram istam, quam hospes hospiti porrexisti. Sed ille receptor proprie uocatur, qui priuatim, & amicitiæ causa recipit, ut idẽ: Fuit mihi cum illo uetus hospitiũ, id est amicitia, familiariter uel mihi hospitandi apud illum, uel illi apud me. Vnde hospitales homines, qui amore, non pretio hospitium suum communicant. Hospitium & priuatum, & publicum dicitur. Liuius: Tarento Hannibali per dolum prodito ait, hospitia tantummodo Romanorum à militibus fuisse direpta. Certe priuata, non publica. Cicero: Ex hac uita sic decedo tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo: Commorandi enim natura diuersoriũ, non habitandi dedit. Pro eodem posuit diuersorium, et hospitium.

Conciuis, Conterraneus. Cap. LXXXIII.

C Onciuis, qui eiusdem ciuitatis est, Conterraneus, qui eiusdem terræ, hoc est territorij. Maior est enim terra, quàm urbs, oppidum'ue, cuius habitatores uocantur ciues. Cic. eorum, qui in hac terra fuerunt, magnam'q; Græciam, quæ tum florebat institutis, & præceptis suis erudierunt. Plinius tamen Catullum conterraneum suum uocat, uel quòd ex diœcesi illa, uel quòd ex urbe sit Veronēsi. Vterque enim dictus est Veronensis. Nam illius nepos, & per adoptionem filius fuit Nouocomensis, & ideo Plinius Secundus & ipse dictus est. Quidam librum nuper sic inchoauit: Fauonius ciuis meus optime princeps, et consul tuus. Quum dicere debuisset, conciuis meus. Dominus enim ciuitatis, ciuem suum uocat, quia non potest appellare conciuem. Quemadmodum miles socium in militia, non militem suū uocare potest, sed commilitonem. Et discipulus eum, qui unà eidē præceptori dat operam, non discipulum suum, sed condiscipulum. È diuerso præceptor non uocat auditores suos condiscipulos suos, sed discipulos. Et dux in bello, non commilitones, sed milites suos appellabit. Licet Cæsar, et quidam alij appellauerint milites suos commilitones, comparandæ beneuolentiæ gratia, ut apud Verg.

Aeneas, qui sub eo erant, socios uocat.

Hic ergo homo priuatus non debuit quenquam suum ciuem appellare, sed conciuem: nec rursum aliquem principem consulem dicere. Nō nunquam tamen inuenitur ciuis pro conciuis, ut Lælius apud Luc.

Hic ciuis meus est, in quem tua classica Cæsar

Audiero. Dicam tamen municeps meus, pro eo, quod est conciuis meus, quia communiceps non inuenitur. At quoties non apponimus pronomen, rectius sine appositione loquimur. Audite ciues, succurrite milites, legite discipuli, etiam si mei fuerint conciues, commilitones, condiscipuli. Quòd si quando per hæc posteriora sine pronomine loquor, tamen pronomen subintelligendum est, ut omnes me conciues amant. Cur tu non das commilitonibus partem? Ille semper exagitat condiscipulos quæstionibus: subintelligitur, mei, tuis, suos. Dicimus tamen uos estis ciues nostri, quasi reipublicæ nostræ, non quasi singularium aliquorum ciuium.

De Prætor, Prætorius'q;, & alijs magistratuum nominibus. Cap. LXXXIIII.

P Rætor, qui præturam, Consul, qui consulatum, Quæstor, qui quæsturam, Aedilis, qui ædilitatem, Censor, qui censuram, Tribunus, qui tribunatum, Primipilus, qui primipilatum gerit. Senator, qui senator est, aut fuit, Prætorius, qui præturam, consularis,

ris, qui consulatum, Quaestorius, qui quaesturã, Aedilitius, qui aedilitatem, Censorius, qui censuram, Tribunitius, qui tribunatum. Primipilaris, qui primipilatum gessit. Senatorius non dicitur senator, sed (ut dixi) uel senatorij ordinis, aut de domo senatoria. Triũphator, qui triũphat proprie, sed etiam qui aliquando triumphauit. Vt uictor exercitus, qui uicit. Triumphalis, qui triumphauit. Caeterum illa priora nomina sunt substantiua, quia iunguntur cum adiectiuis. Vt diligens cõsul, bonus tribunus, iustus praetor, seuerus censor. Haec posteriora sunt adiectiua, eò quia iunguntur cum substantiuis, ut homo consularis, tribunitia mulier, praetoria familia, censorium edictum. Quòd si absint substantiua, subintelliguntur: Vt consulares rogantur primi sententiam in senatu, proximi praetorij, deinde tribunitij: intelligimus homines. Quemadmodum in illis, plebei, nobiles, potentes, ingenui, libertini. Proconsul, non qui pro alio consule praeest prouinciae, sed qui cum potestate consulari extra ordinem, & ad aliquam prouinciam administrandam mittitur: praeterquam quòd non duodecim fasces eum praecedunt, qui praecedunt consulem, sed tantum sex, ut etiam praetorem, & praesidem. Propraetor, non qui pro alio praetore praeturam, sed extraordinariam gerit. Itaque dicitur Proquaestor, & si qui sunt alij huiusmodi nominum magistratus.

De locorum quorundam nominibus & possessiuis horum. Cap. LXXXV.

Hegini ex oppido Calabriae, Rheginenses ex oppido Galliae Cisalpinae: quorum oppidorum utrunque uocatur Rhegiũ. Albani & Albẽses: ex oppido Alba in Latio, Albani: ex oppido Alba ad lacum Fucinum, Albenses: qui à quibusdam Albani dicuntur. Cumani ex oppido Cumarum in Campania, quam nunc praue uocant terram laboris. Campaniam uerò illam regionem, quae illi finitima est Romam uersus. Comenses ex oppido Como, in eadem Gallia, quam nunc Lombardiam nominant, in qua ipsa Gallia, & finitimum Como est Bergomum, unde Bergomenses. Pergamum, ex qua Pergameni in Asia: à qua urbe quia ob penuriam chartae, ab Attalo rege missa est membranarum copia, membranae pergamenae sunt nominatae: in Asia prouincia intelligo: nam in ea, quae est tertia pars orbis terrarum, regio quaedam est eodem nomini, quam Turchiam nunc uocant, non autem, ut quidam uolunt, Teucriam: quemadmodum in Africa, quae & ipsa tertia pars orbis dicitur: est etiam regio eiusdem nominis, nisi quòd Afros dicimus homines, non autem Afram regionẽ. Thebani à Thebis in Graecia. Thebaei à Thebe in Aegypto, sed & Thebaei secundum graecam formam fit. Nam & Thebani Grae

Thebæi dicuntur: non tamen occurrit, ubi in libris gentilium legerim Thebæos.

Priscus, & Pristinus. Cap. LXXXVI.

p Risca, quæ superioribus seculis, aut superiore ætate: ut prisci Latini, priscus Tarquinius, prisca tempora. Pristina, quæ superioribus annis, mensibus, diebus, & quæ nostra memoria fuerunt: ut pristina nostra amicitia, pristina beneficia nostra. Neq; recte hic dicas prisca, neque illic pristina. At uero, si de rebus, quæ non senescunt, loquaris, pristinum, non priscum decebit: ut, Pharos, & Tyrus nunquam in pristinum statum redibunt. Maria in freto Messanensi laborant, ne montes, si Lucano credimus, repetant pristina confinia. Atqui tantum temporis est, ex quo illuc mare irrupit, ut memoriæ non inueniatur proditum. Padus post quingentos, & eo amplius annos solet reuerti in pristinum cursum.

Prosper, & Felix. Cap. LXXXVII.

p Rosper, qui dat. Felix, qui recipit prosperitatem. Sidus ueneris (si credimus mathematicis) prosperum est: natus sub illo sidere felix est. Dicimus ergo proprie homines quidem felices: deos autem, tempora, loca, actiones, fines, successus, prosperos, & si qua sunt similia. Vtrunque tamen aliquando recipit exceptionem. Nā & non semel legimus prosperam alicuius ualitudinem, ut Suetonius de Cæsare: Fuisse eum prospera ualetudine, id est bona, & quasi felici. Et de Tiberio, ualetudine prosperrima usum eū esse ait. Sallustius: Sed postq̄ res ciuibus, muris, agris satis'q; prospera uisa est. Rursus Verg.

Sis felix, nostrum'q; leues quæcunque laborem.

Pro eo quod est, sis prospera, & benigna.

Salûber, & Sanus. Cap. LXXXVIII.

s Alûber, siue (quod usitatius est) salubris dicitur aër, cibus, potus, locus, multa'q; huiusmodi: idē ferè, quod salutifer, siue salutaris. Sanus homo dicitur, cætera'q; animalia. Res salubris præbet sanitatem, homo uero recipit. Potest & præbere, tunc'q; salûber, quasi salutifer dici: sed in utroque etiam aliqua reperitur exceptio. Si quidem sanum aërem, sanum cibum, sanum locum uocamus, quasi salubrem, & præbentem sanitatem. Contra salubris pro sano. Sallustius: Genus hominum salubri corpore, uelox, patiens laborum, plerosque senectus dissoluit. Liuius: Grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere. Martialis dum describit uitam beatam, inquit:

Lis nunquam, toga rara, mens quieta,
Vires ingenuæ, salûbre corpus,

Prudens

Prudens simplicitas, pares amici.

Hi tres, quos produxi, loci, idem nomen habent coniunctum cum corpore. Quare non ausim dicere, ut dixit Boëtius in translationibus suis, Aeger, an salûber. Nam de æquali suo Cassiodoro, qui apud nonnullos in pretio est, nunquam ideo facio mentionem, quia cum regibus suis Theodorico, & Alarico, quorum scriba fuit, Gotticum sonat, & barbarum.

Iucundus, & gratus. Cap. LXXXIX.

Iucundus, & gratus sic differunt, quòd iucundus proprie in prosperis, Gratus in aduersis. Iucundum uoco, non qui lætus est, sed qui lætitiæ est alteri, ut prosper ac salûber. Vsq; adeò potest quis tristis, mœstusq; esse, & tamen iucundus, ueluti quum hostis meus in dolore est, tunc mihi iucundus est, & ego gaudens, sum illi minime iucundus. Quare non rectè locutus est, qui ait, iucundos nos faciat suæ interesse commemorationi: sed ad differentiam. Cicero ad Sulpitium consolantem de morte filiæ inquit: Seruius tamen tuus omnibus rebus interfuit, cuius officia etsi aliquando iucundiora, nunquam tamen gratiora. Idem ad Luceium: Amor tuus ex omnibus partibus se ostendit in his literis, quas à te proxime accepi: nõ ille quidem mihi ignotus, sed tamen gratus & optatus, dicerem iucundus, nisi id uerbum in omne tempus perdidissem. Idem ad Atticum: Fuit mihi sæpe & laudis nostræ gratulatio tua iucunda, & timoris consolatio grata. Idem tamen libro quarto inuectiuarum: Est mihi iucunda in malis, et grata in dolore uestra erga me uolûtas. Iucunda dixit, quasi lætitiæ plena, & uoluptuosa, qualis est in prosperis. Grata quasi plena affectus, ac fructus. In iucundo enim quædam gratia est delectationis, in grato uero etiam commodi. Quippe aspectus rosarum, liliorum, uiolarum, florumq;, ac similium iucundus est. Aspectus plenæ messis, uberum olearum, grauium fructu uitium, pinguiumq; pecorũ gratus: & pueritia filiorum, atque infantia iucundior: adolescentia uerò, ac iuuentus gratior, utpote utilior. Idem de officijs libro secundo: Quanquam enim, quod præsens tanquam in manum datur, iucũdius est, tamen hæc in posterum gratiora, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniaq;, quæ ad usum Reipub. pertinent. Hieronymus nonnunquam his duobus nominibus cum ea, quã ostendi, proprietate, & distinctione usus est.

Plura, Complura, Plerique, & Plerunque. Cap. XC.

Plura, & cõplura sic differunt, quòd plura possunt esse duo: Complura duo esse non possunt: Illud comparatiuum est, hoc uerò minime: ideóq; non regit casum. Plerique modo autores

pro maxima parte accipiunt, modo pro nonnulli. Sallustius: In diuisione orbis terræ, plerique in parte tertia Africam posuere, pauci tantummodo Asiam, & Europam. Paulopost: Plerosque senectus dissoluit, nisi qui ferro, aut bestijs interiere. Nam morbus haud sæpe quenquã superat. Quint. Videas plerosque ita paratos, id est nonnullos. Plerũque magis à priore significato, quàm à posteriore uenit, id est pro eo, quod est ferè semper. Quintil. in amatore: Excussa sunt plerunq; languentium uitia uerberibus, id est nonnunquam. Tamen in hunc sensum hæc dictio (siue nomen, siue aduerbium sit) rarò reperitur. Seruius quidem nescio an unquam utatur aliter.

Clarus, & Præclarus. Cap. XCI.

c Larus, & præclarus figurate accipiuntur pro eo, qui tanquam fulgore quodam famæ, & gloriæ resplendet. Vnde clarissima, & præclarissima gesta dicimus. Sed præclarus nonnunquam pro bono reperitur apud Ciceronem: sicut apud eundẽ Luculentus pro magnus, ut in Philippicis: Luculentum uulnus accepit. In eodem opere ait: O` præclarum custodem ouium (ut aiunt) Lupum. Non claritas in custode desideratur, sed probitas: ergo præclarũ pro bono posuit. Idem in Lælio: Cum illo uerò quis neget actum esse præclare? Et paulopost: Cum illo quidem (ut supra dixi) actum est optime, mecum incommodius: nam non supra dixerat actum cum illo optime, sed præclare. Verum ideo sic dixit, quia præclare, & optime, idẽ roboris, et uiriũ in significatione obtinent. Eóq; κράτισον (quod est optimum) et apud Græcos accipi solet, et à nobis transferri præclarũ.

Festus, & Festiuus. Cap. XCII.

f Estus dies potius, quàm festiuus: Res festiua potius, quàm festa. Nam festus festa festum, ad diem festum pertinens. Festiuus festiua festiuum, res iucunda, et lepida: ut oratio festiua, dictum festiuum, frondem festiuam legimus: non quæ ad festum comparata sit, sed quæ iucunda, & læta. Nam & festam frondem uocamus, quæ festis adhibetur. Festiuum multi pro festo accipiunt.

Venale, & Vendibile. Cap. XCIII.

u Enale, & Vendibile hoc habent differentiæ, quòd illud significant rem uenditioni expositam, hoc rem, quæ facile potest uendi. Hæc domus est uenalis, id est proscripta, uel exposita uenditioni. Et hoc de Curione significat Lucanus, quum dicit, Venali Curio lingua, id est pretium, non ueritatem, honestatemq; sequens ex suæ linguæ facundia. Cicero in Bruto: Horum ætati propè coniunctus L. Gel. non tam uendibilis orator, quàm ut nescires, quid ei deesset. Et

set. Et in eodem: Nam populo non erat satis uendibilis præceps quædam, & cum idcirco obscura, & peracuta, tum rapida, & celeritate ci tata oratio. Et alibi: Nam ut sint illa uendibiliora, hæc uberiora certe sunt. Vendibile dixit pro gratum, & quod animos hominum solicitet, ritu rerum, quæ ad se alliciunt emptorem. Hoc à uendo uenit, illud à ueneo.

De sciens feci, Prudens feci, & similibus. Cap. XCIIII.

s Ciens feci, & prudens feci. Item insciens, & imprudens, atque ignorans feci, hoc est, quòd, quum facerem aliquid, sciui me facere illud, aut ignoraui. At scienter feci, idem est, quod cum scientia, ac doctrina feci, semper'q; in laude est scienter quid fecisse. Scientem uerò quid fecisse tum laudare, tum uituperare solemus pro rei qualitate. Si ergo scienter facere semper laudabile est: è diuerso inscienter facere semper est uituperabile. Prudẽter quoque facere, opus prudentiæ nimirum est, imprudenter uerò stultitiæ. Tamen quid imprudenter facere, ignoranter'ue, raro in usu est, in cuius locum uelut succedit per ignorantiam, & per imprudentiam factum, per se neque laudi, neque uitio dandum. Idem. n. est per imprudentiã, siue per ignorantiam fecisse aliquid boni, uel mali: quod imprudentem, ignorantem'q; fecisse, quorum neutrum aut præmium meretur, aut pœnam.

Marinus, Maritimus, & Transmarinus. Cap. XCV.

m Arinum piscem dicimus, & aue marinam, & deum marinum, uel deã, uel nymphã marinam. Nominatim quoq; Vitulũ marinũ, Lupũ marinũ, Turdũ marinum, periculũ marinũ, Turturem marinũ: Præterea colorem marinũ, casum marinum, sonum, fluctum. Aquam marinam, non maritimam: nauem marinã, quidam etiam nauem maritimam. Rursus oram maritimam, gentem maritimam, res maritimas, bellum maritimum, non transmarinum, non marinum. Item hominem, gentem, urbem, triumphum transmarinum, non transmaritimum. Horum omnium hæc differentia est, quòd marinum uocatur, quod incolit mare, aut ex mari est. Maritimũ, quod mare accolit, & ad mare est, uel ad mare fit. Transmarinum, quod trans mare est. Transmaritimum enim foret, quod trans loca maritima esset, idem proprie quod mediterraneum.

Frequens, & Celebris. Cap. XCVI.

f Requentem locum dicimus, quem frequentare multi solent, ut urbs frequens, oppidũ frequens, platea frequens, ubi multi homines aut habitant, aut diuersantur. Quando autem de persona, aut de re animata loquimur, duobus modis dicitur, uel de sola, sic: Sit miles frequens spectator præliorum, id est creber, & assi-

duus. Vel de turba, sic: frequens populus, frequens senatus, id est copiosus, & multus. Et quidem cum nomine collectiuo in singulari, cum cæteris uero in plurali: ut frequentes ciues, frequentes senatores, hoc est multi, & numerosi. Veruntamen quum dico, sis frequens, innuo actionem: quum dico frequens locus, passionem. Ille frequentat, hic frequentatur. Cui simile est celebris semper passiue positum, tam ad rem, quàm ad personam relatum. Locus celebris, quòd celebratur. Homo celebris, quòd cum honore celebratur & colitur: propter quod in hanc ducor opinionem, ut locus celebris proprie sit honoratorum frequentia cultus: non ita frequens, neque frequentia, quo nomine qualiscunque hominum multitudo significatur: quòd ex uocabulo hinc ducto probatur, quod est celebritas, quæ tum hominum cœtum honoratorum declarat, tum dignationem ipsam, atque honorem. Quintil. Ante omnia futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media Republica uiuendũ est, assuescat iam à puero non reformidare homines: neque illa solitaria, & uelut umbratili uita pallescere. Cic. Itaque nos, qui in maxima celebritate, atque in oculis quondam ciuium uiximus, nunc fugiẽtes conspectum sceleratorum hominum, quibus omnia redũdant, abdimus nos, & sæpe soli sumus. Idem in alteram significationem: Hac celebritate famæ quum esset iam absentibus notus, Romam uenit, Mario, & Catulo consulibus. Quare improprie, licet frequentissime, dicitur, locus celebris, an desertus, quasi contrarium sit celebrem esse ab illo desertum esse: ubi enim baiuli, aut aleatores, aut lenones, scortaq; eẽ consueuerunt, quis eum locum proprie dixerit celebrem? non aliter, q̃ celebrem meretricem, aut nobilem: ut sæpe legimus, & singularem improbitatem, & unicã turpitudinem, ut in bonum, ita & in malum.

Ferus, & Ferox. Cap. XCVII.

f Erus homo, qui animum ferinum obtinet, ut Leonis, Vrsi, Pardi, Lupi. Ferox, qui per animosus est ad decertandũ cum altero, & ad uim alteri faciendam, atque ad nocendum.

Corporeus, & Corporalis. Cap. XCVIII.

c Orporeum est existens ex materia, atq; substantia corporea, & è diuerso incorporeum: ut lapis est res corporea, uirtus in corporea. Corporale uerò existens in materia, substantiaq; corporea, & è diuerso incorporale: ut domus, fundus, mancipium, corporalia sunt, non corporea: Legatũ, hæreditas, iura incorporalia sunt, non incorporea. Nanque hic de qualitate agimus, quæ inest substantiæ, ibi de ipsa substantia, quas res diligentius exequemur in dialecticis nostris. Et sanitas, uires, pulchritudo, bona corporalia appellantur, non corporea. Præterea (ut alia ratione hanc differentiam distinguamus) corporeus,

corporeus, & incorporeus non nisi cum hoc nomine res, aut substantia iunguntur, aut ubi res subintelligitur, ut lapis est res, siue substantia corporea, non autem est corporeus. Virtus est res incorporea, non autē uirtus incorporea. Omnia autem corporea aut tangantur, aut uidentur, id est omnes corporeæ res, non autem sic, res incorporeæ.

De Lassus, Laxus, Lapsus, Fessus, Defessus, Fatigatus, De fatigatus. Cap. XCIX.

l Assum, quod labore fatigatum est, tam animo, quàm corpore: ideoq; ad ea demum spectat, quæ laboris molestiam sentiūt. Laxum uero magis ad inanimata, quæ sunt, lenta, mollia, flexibilia, non dura, non rigida: ut laxi rudentes, laxi funes, laxæ chordæ. Lapsus à labendo, quod uel corpore, uel per translationem animo, & opinione labitur. Fessus idem est, quod fatigatus, siue animo, siue corpore. Defessus, defatigatusq;, qui ita fessus, atque fatigatus est, ut non queat amplius, & sæpe à labore, atque incepto, quod instituerat, desistat, ut in Bruto Cicero: Et, ne defatigaretur, orauissent. Et de Oratore: Profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor, antequam illorum ancipites uias, rationesq;, & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero.

Bonum, & Bonitas. Cap. C.

b Onum generale nomen est, honesta pariter, atque utilia complectens: ut bonum animi, bonum corporis, bonum fortunæ. Bonitas uero non (ut multi opinantur) idem utique, quod bonum honestum, sed idem, quod benignitas. À primo fit bonus uir, bonus seruus, bonus iudex, id est iustus, & exequens officij sui debitum: ab hoc bonus pater, bonus dominus, bonus deus, bonus Aeneas, hoc est, benignus, & clemens, quam alteram iustitiæ partem esse constituunt, uocantes eandem beneficentiam. Nam iustitiam partiuntur in duas partes: Iustitiam, quæ est seueritas: & beneficentiam, quam ego uoco bonitatem. Ergo qui plane bonus esse uult, planeq; iustus, bis bonus sit, necesse est. Et hoc quidem ad uirtutem pertinet. Est autem & alia bonitas, non ex industria, sed ex natura, tam homini, quàm quibusdam alijs rebus attributa. Cicero: Quæ & bonitate naturæ multi assequuntur, & progressione dicendi, id est excellentia, et dote naturæ. Quint. At in solo fœcundo plus cultor, quàm ipsa per se bonitas soli efficiet. Non dixit plus bonitas cultoris, quàm bonitas soli, quia excellens cultor industria fit, non natura. Nonnunquam tamen bonitas pro iustitia, siue pro honesto accipitur. Cicero de officijs tertio: Quum enim bonitatem alicuius, fidemq; laudant, dignum esse dicunt, qui cum in tenebris mices. Quintil. in duodecimo: Quòd si in mediocribus etiam pa

tronis conuenit hæc, quæ uulgo dicitur bonitas: cur non orator ille, qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit moribus, quàm dicendi uirtute perfectus? Nonnunquam etiam bonum accedit ad naturam uirtutis, et bonitatis. Nam quum dicimus de æquo, et bono, non de rigore iustitiæ, & de summo iure loquimur, sed quasi de bona æquitate.

Lubricus. Cap. CI.

l Vbricus locus est, in quo nequeas insistere, nec ingredi, quales sunt herbæ perfusæ sanguine, ut apud Vergilium de Niso, & Homerum de Aiace Oilei, aut aliter humectatæ, marmora leuigata, lapidesq; uel humore consperfi, terra glaciata, aqua gelata, pauimenta, cæteraq; huiusmodi lubrica dicuntur. Inde per translationem adolescentiam uocamus lubricam, in qua qui sunt, uelut in glacie facile labuntur. Anguilla quoque, congrus, muræna, & similia lubrica sunt. Alio tamen modo uidetur Cicero dixisse lubricos oculos, & imitatus eum Lactantius in libro de dei opificio. Ita enim ait ille de natura deorum: Sed lubricos oculos fecit et mobiles, ut declinarēt, si quid noceret: et aspectum, quò uellent, facile conuerterent. Dicti sunt oculi lubrici eo modo, quo à quibusdam pes lubricus, pro eo, quod est in lubrico. Ita oculi quasi in lubrico positi sunt, ut uix queant consistere: quale est, quum dicimus: Spargo humum floribus, pro eo, quod est, spargo humi flores: & sterno lectum pallio, pro eo quod est, sterno pallium lecto.

Aequalis, & Aequabilis. Cap. CII.

a Equalis quid sit, notum est, ut in illo: Sintq; pares in amore, & æquales. Sæpe accipitur pro coætaneo, siue coæuo. Vt Vergilius:

Aequalemq; ab humo miserans attollit amicum.

Cicero: Ego Q. Maximum eum, qui Tarentum recepit, senem adolescens ita dilexi, ut æqualem. Et iterum: Nec cum æqualibus solum, qui pauci admodum restant, sed cum uestra etiam ætate, atque uobiscum. Aequabilis, idem, quod æqualis in priore significato, ut idem: Non ius æquabile (quid utilitatis haberet) acceperat. Iterum: Et uox reducitur in sonum quendam æquabilem, atque constantem.

Perfidus, & Infidus. Cap. CIII.

p Erfidus, qui fidem uiolat: infidus: cui non est fidēdum: hoc à fido descendit, quod habet primam longam, siue fido à fidus: illud à fides, quod habet primam breuem. Ideoq; hæc duo adiectiua uario accentu efferuntur.

Moratus, & Morigeratus. Cap. CIIII.

MORATVS, qui moribus bonis est præditus: Morigeratus,

participium

participium ex morigeror, quod est morem gero, id est obsequor, & obedio. Vnde morigerus, obsequens, obediens, & facile morem gerẽs. Quod Accursius non intelligens (quid aũt intelligat, si ignorat, quid sit morem gerere?) pro glossa scriptum reliquit: Soluat Apollo, quasi aut ænigma esset, aut Apollo soluere ænigmata soleret magis, q̃ proponere soluenda. Et alibi: Primipilus, inquit, nomen Græcum est.

Proteruus, Procax, & Petulans. Cap. CV.

P Roteruus, procax, & petulãs, multum similitudinis habent, & quasi aliud alio magis increscit, tam in factis, quàm in dictis. Tria hæc, tum quandam lasciuiam, libidinem'q; declarant, tum iniuriam: nam & proteruam, petulantem'q; eodem loco de inhonesta fœmina apud Ciceronem legimus pro Cælio: Si uidua libere, proterua petulanter, diues effuse, libidinosa meretricio more uiueret: Proteruam minore gradu, quàm petulantẽ significauit. Petulans pro libidinoso, lasciuo'q; accipi notum est: ut, petulans'q; iuuenta. Et Ouid.

Quinetiam, ut possem uerbis petulantius uti,
Non semel ebrietas est simulata mihi.

Id est lasciuius, & licentius. Procaces quoq; meretrices legimus, qualis Bacchis Terentiana, cæteræ'q; impudicæ mulieres, quæ pudori suo (quæ una dos fœminarum est) ne uerbis quidem mordacibus simul, et turpibus parcunt, à seipsis, suæ'q; conditionis fœminis capientes principium. Proteruia, leuior quædam contumelia, Procacitas maior, Petulantia maxima. Cicero in Sallustiũ: Ne in diem incidam uitium procacitatis, quod huic obijcio. Et iterum: Non procacitate linguæ, uitæ sordes eluuntur. Atque iterum: Nam quòd ista inusitata rabie petulanter in uxorem, filiam'q; meam inuasisti. Et iterum in eadem: Desine bonos petulantissima insectari lingua: desine morbo procacitatis isto uti. Salustius in Ciceronem: Grauiter, & iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli, si te scirem iudicio animi magis, quàm morbo petulantia ista uti. Et iterum Bibulum petulantissimis uerbis lædis. Hæc eadem nomina in factis quoq; nonnunquam reperiuntur, ut si quis ambulans per impotentiam mentis, obuium cubito feriat, aut cum contumelia sibi cedere cogat, hunc proteruum dicimus. Et Vergilius austros procaces uocat. Et ab eodem. hœdi'q; petulci. Floribus insultent: dictum est, q; hœdi soleant iniuriam facere, per animositatem quandã transcendendo sepes, & in alia loca penetrando, quæ iniuria petulantia est.

Orbus, & Cœlebs. Cap. CVI.

O Rbus est, quicunque aliqua re chara priuatus est. Proprie autem parens amissis liberis, quasi amissa luce oculorum. Vnde illud frequens, parens liberorum, an orbus? Et hinc orbi-

tas, quæ est illa qualitas patrum post amissos liberos, ut uxoris uiduitas post amissum maritum. Quintilianus de patribus, in ipsos loquẽs pro uxoribus, ait: Non habet orbitas uestra lachrymas super ardentes rogos, tenetis inconcussam, rigidamq; faciem. Contrarium huic est, quũ dicitur orbus, quasi orphanus, ut apud Terentium: Orbæ qui proximi sunt, uxorem ducant. Et hinc orbitas apud Marcum Tullium lib. III. de Oratore, quasi orphanitas: Deplorauit enim causam, atque orbitatem senatus, cuius ordinis à consule, qui quasi parens bonus, atque tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. Cœlebs, tam qui caruit semper uxore, quàm qui nunc caret, & inde cœlibatus.

Diuturnus, Diutinus, Præcox, Serotinus, Præmaturus, Maturus. Cap. CVII.

d Iuturnus, & diutinus nihil differunt. Vtrũque enim & in bonum, & in malum reperitur, & utrunq; à diu, siue diutius uenit. Sed unum eo modo formatur, quo à die diurnus, à nocte nocturnus. Alterum quomodo à sero serotinus, à mane, siue à Matuta, quæ dea est, matutinus, utq; aliqui utuntur, à uespere uespertinus. De diuturnus plurima exempla sunt. De diutinus apud Ciceronẽ per pauca. Ad Brutum sic scripsit: Libertatis desiderio, tædioq; diutinæ seruitutis. Quintil. Non sic confundunt obuios grauibus catenis colla stridentia, nec diutino squalore concreta facies. Quia dixi serotinus à sero, uideor significasse sero pro uespere, nõ pro eo, quod est tarde, siue post tempus. Hæc enim tria sero significat, quæ tamen penè idem sunt. Vna, & uera significatio est pro uespere, quod est post occasum. Altera, quæ hinc nascitur, quæ est post tempus. Quod enim post solis lucem est, id uere potest post tempus dici. Cicero: Quum accusator Milonis identidem interrogans, instaret, quo tempore Clodius esset occisus, urbane respondit, sero: non tam horam intelligens, quàm tardius occisum, et post tempus, quo debuisset occidi. Tertia significatio est, pro tarde, non pro tardius, ut apud Senecam in Hercule furente:

Sero nos illò referat senectus.
Nemo ad id sero uenit, unde unquam,
Cum semel uenit, potuit reuerti.

Serotinus igitur, quum à primo significato (ut quibusdam placet) uenit, qui dicunt horam serotinam, tempus serotinum, pluuiam serotinam, tum à posterioribus. Appellamus enim, ut præcoces uuas, præcoces ficus, præcocia poma, quæ ante legitimum, consuetumq; tempus, siue cito maturescunt, ita serotinas uuas, serotinas ficus, serotina poma, quæ post legitimum tempus, consuetumq; cæteris pomis, uel tarde maturescunt.

scũt. Praecox quoque ingeniũ per translationem dicimus, quod nimis cito maturitatem cõsecutum nimisq; cito uidetur adoleuisse. Ideoq; ait Quintil. Illud ingeniorum uelut praecox genus, non temere unquam peruenit ad frugem, id est non fere unquam ad perfectionem, tanquã ad frugem, fructumq; peruenit. Praecox quasi ante tempus excoctũ. Huic simile, ac dissimile est praematurus, quod est, antequam sit maturus, & ante maturitatem: ut segetes praematurae, frumenta praematura, poma praematura, id est nondum matura. Et per translationẽ praematurus sum militiae, praematura aetas, praematura legatio, praematura allocutio, praematura postulatio, id est immatura. Quanquam maturũ ipsum in frugibus proprie dicitur, & id uno modo. In personis uero figurate, & hoc duobus modis. Vno sic: Ego sum maturus audiendae philosophiae, tu es maturus rei militari, id est perfectionem temporis habeo ad hanc rem. Vnde senilis aetas uocatur matura, quasi omnino perfecta, et tempus debitum assecuta. Altero sic: Ego sum homo maturus, id est perfectis moribus: & in hac significatione non componitur. Inde maturesco, maturus fio. Et maturo maturas, maturma facio, uel perficio, atque festino. Vt Vergilius:

Maturate fugam.

Cicero ad Herennium in aetate maturrima dixit, pro in aetate festinatissima. Et mature aduerbium pro cito.

Annuus. Cap. CVIII.

Annuus eodem modo dicimus, quo diurnus: spatium diurnũ, spatium annuum, unius diei, uniusue anni. Annuus quoq;, quomodo quotidianus. Febris quotidiana est, quae singulis diebus uenit. Ita apud Vergilium:

Atque annua magnae
Sacra refer Cereri.

Id est singulis annis. Et duo illi Epicurei philosophi annua febri, quo die nati fuerant, corripiebantur: qua febri & mortui sunt, atque eodẽ quidem die. Dictum est ergo annuum, quasi anniuersarium. Nam ut festa, ita febres quibusdam, quorum etiam Augustus fuit, anniuersariae sunt.

Capitalis. Cap. CIX.

Capitale odium, quod caput, & uitam alterius petit. Cicero: Cum his tribunus plebis capitali odio a Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret. Item capitale supplicium, capitalis morbus, qui caput alterius petit. Capitalis autem homo, capitale uitium, capitale peccatum, non quod petat alterius caput, sed cuius caput, aut propter quod caput committentis peti debeat ad poenam, ut

idem: Capitalis Etheocles, uel potius Euripides. Et alibi: Fieri ait in ciuitate uitia capitalia.

Meritorius. Cap. CX.

m Eritoriam tabernam, diuersorium, atque hospitium mercenarium uocamus, quò cuique introire licet danti mercedē. Nā merere, mercede operari, laborare, atque alteri inseruire est. Ideoq; merere, in militia est exerceri, proprie tamen spe stipendij, ac praemij, quod dicitur stipendia facere. Hinc meretrices dictae, suam et ipsae militiam exercentes, ac stipendia sua facientes. Et inde adiectiuū meritorius meritoria meritorium, unde scorta mascula, pueri meritorij uocantur: nam puellae nō uocantur meritoriae: quippe proprium suum habentes nomen, quod est meretrix. Quidā aiunt hos pueros, dici Catamitos, quod mihi non uidetur: sed potius concubinos: meritorij nanque, ut meretrices, pretio merent. Cicero in Antonium: Ingenui pueri cum meritorijs, scorta cum matribus familiâs uersabantur: ingenuos liberos dixit. Meritorios ergo non liberos, quos mango, qui ideo homines mercatur, ut uendat, commodare etiam abutendos pretio solet: siue illi dominorum permissu, aut ipsi suo iure prostant. Appellamus corpus meritorium tam puerum meritorium, quàm meretricem: orationem quoque meritoriam, quasi uilem, & male coëmptam.

Infensus, & Infestus. Cap. CXI.

i Nfensus uehementer iratus, & odium gerens. Infestus uehementer molestus, atque in aduersum uadens. Inde infestare incursibus crebris molestia afficere: & signa infesta, quae in aduersum tendunt, hoc est uexilla in hostem euntia, ut molestiam inferant. Molestare autem rarius reperitur, quàm infestare. Modestinus iurisconsultus ait, ab Aurelio Sempronio fratre meo neminem molestari uolo.

Presens. Cap. CXII.

p Raesens non modo quod est huius temporis, sed etiam alterius, ut Cicero. Ego incolumitati ciuium primum, & postea dignitati: ille praesenti potius dignitati, quàm futurae consulebat. De mortuo loquitur: ergo non nunc praesenti, sed tunc. Quintilianus de ipso Cicerone iam defuncto loquens ait: Postea uero quàm triū uirali proscriptione consumptus est, passim qui oderant, qui inuidebant, qui aemulabatur, adulatores etiam praesentis potentiae, non respōsurum inuaserunt Praesentis potentiae, quae tunc erat praesens. Neque in praeteritum modo, uerum etiam in futurum, ut Horatius:

Pleraque differat, & praesens in tempus omittat,
Hoc amet, hoc spernat promissi carminis autor.

In praesens

In præsens, id est in suum tempus, ut dixi, & quando tempus dicendæ rei aderit, nisi accipiatur pro impræsentiarum. Vt idem secundo Carminum:

Lætus in præsens animus, quod ultra est,
Oderit curare, & amara lento
Temperet risu: nihil est ab omni Parte beatum.

Præsens quoque dicitur subitus, & non dilatus in alterum tempus. Vt Vergilius:

Præsentemq; uiris intentant omnia mortem. Iuuenalis:
Pœna tamen præsens, & præsens ultio.

Vnde præsentissimum periculum, & præsentissima medicina, remedium præsentissimum, uenenum præsentissimum, quod etiam præsentaneum uocatur. Præsentissimum, quia statim aut sanat, aut occidit. Et quoniam ea quæ præsentem uim, effectumq; exhibent, præstantiora, ac potentiora cæteris uidentur: ideo in hunc quoque sensum accipi solet, ut præsens animus, dicitur præstans, atque excellens. Et præsens remedium, præsensq; uirtus, id est potens, & in primis efficax. In rem præsentem, non tempus, sed locum significat, ut Cic. Offic. lib. I. Vt si constitueris cuipiam te in rem præsentem esse uenturum, id est ad locum, de quo controuersia est. Liuius lib. XXXVIII. Responderi legatis utriusque partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginensem, et regem in re præsenti disceptarent. Idem lib. XL III. Eodem anno inter populum Carthaginensem, & regem Masinissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. Valerius Max. lib. VII. Q. Fabius Labeo arbiter à senatu finium constituendorum inter Nolanos, & Neapolitanos datus, quum in rē præsentem uenisset, utrosque separatim monuit. Ad tempus, duobus modis sumitur. Vno ad conditionem temporis, necessitatem, opportunitatē. Cicero pro Milone: Quàm ad tempus aptæ simulationes. Quintil. Fingere nimirū ad tēpus uidebor, & rē nimiū manifestā impudēter complorare. Altero ad spatiū temporis: ut, silebo ad annū, latebo ad tēpus. i. usq; ad annū, & usq; ad tēpus quoddā, uel in tempus. Vt Quintil. Optimū emendandi genus, si scripta in aliquod tēpus reponantur ut ad ea post interuallū uelut noua, atq; aliena redeamus. i. usq; ad aliquod tempus. Nam sæpe subintelligitur usque, ut idē: Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit, argumētum est sacerdotū nomine & religione durans ad hoc tempus saltatio. id est usque ad hoc tempus.

Stultus, Fatuus, & Stolidus. Cap. CXIII.

Stultus, qui imprudens est, & improuidus: multiq; non insipiētes homines aliquando stulte agunt. Fatuus, planè insipiens est,

tractum à sapore ciborum: Nam, quum illi non sapiunt, fatui dicuntur. Ita homo, qui non sapit, fatuus uocatur. Martialis:

Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ,
O quàm sæpe petet uina, piperq; coquus.

Melior huius uocabuli uidetur hæc causa, quàm ea, quæ quibusdam placet, fatuos dictos, qui furore quodam (quali uxor regis Fauni Fatua nomine, corripi solebat) futura prædicunt: ut illa faciebat. Stolidus est, qui proxime accedit ad naturam, sensumq; pecudum.

Beatus. Cap. CXIIII.

b Eatus, qui rebus omnibus ad uitæ usum, ornatumq; spectantibus abundat. Ideoq; locupletes sanè omnes beatos uocamus, ut apud Iuuenalem: Vetulæ uesica beatæ. Et Cic. Sint florentes, sint beati. Et alibi: Crotoniatæ quondam, quum florerent omnibus copijs, & in Italia quum in primis beati nominarentur. Vnde apud inferos in Elysijs campis beati uocãtur, et à nobis, qui apud superos uiuunt: ut penè idem sint felices, & beati, felicitas, & beatitudo. Felices, inquam, omnium bonorum compotes. Sunt & aliæ res pro sua quæq; natura beatæ, felicesq;, ueluti de uoce apud Quint. Ornata erit pronuntiatio, cui suffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra, auribus sedens. Beata dixit pro eo, quod est, plena & perfecta. Et alibi: Nam uocis, quantam in nullo cognoui, felicitas.

Mollis homo, Molle opus. Cap. CXV.

m Ollis homo dicitur, & molle opus, hoc in laudem, illud in uituperationem. Vergilius:

India mittit ẽbur, molles sua thura Sabæi. Idem:
Excudent alij spirantia mollius æra.
Credo equidem uiuos ducent de marmore uultus.

Quod non sine ratione factum est. Nam, qui non fuerit seuerus, fortis, & constans, & in morem rei duræ patiens, resistensq; fortunæ uel aduersæ, uel blandæ, hic mollis est, similis ceræ, et tenellis plantis: quum præsertim, qui mollicula membra habent, ferè molli sint mente, ut pueri, fœminæq;. Contra autem milites, nautæ, agricolæ, ut corpore, ita animo indurati putantur: hoc igitur modo mollis accipitur in uitium. In laudem uero, quòd, ut uitio datur durum, ut durus cibus, durum cubile, durum solum, ita durum ingenium: ueluti durus equus ad domandum, durum ingenium ad docendum: & (ut sic dicam) sculpendum, eadem ratione molle dicetur, quod non est durum, eritq; laudabile. Quintilianus de signis loquens, inquit: Illius opera duriora, huius molliora. Dicũtur autem signa opera sculptilia, siue fusilia,

siue

siue cætera eiusmodi ad effigiem animalium fabricata: quemadmodum tabulæ, opera pictorum. Siquidem in tabulis antiqui pingebant, non in parietibus. Hæc talia magis dicentur mollia, quæ fiunt, quàm ingenium, quod facit.

Crudus. Cap. CXVI.

Crudus uocatur, non qui cibum indigestum habet in stomacho, sed qui ægre, difficileq́; digestibilem, & à quo offenditur, uel tanquam nimio, uel tanquam noxio, ut Cicero de Roscio: Qui in cœnam non ueniret, quòd esset crudior. Et Quintilianus: Crudo oratori declamandum non putat. At cibo indigesto ferè & oramus, & negotia agimus, uel magis quàm digesto. Siquidem digesto, & modificato cibo iterum refici malumus, quàm cætera facere. Appellamus autem hominem crudum, præsertim qui est truci aspectu, quod eius aspectu oculi nostri offenduntur, ut stomachus cruditate cibi, uel quod facies crudum habentis animum insuauis, & fœda est, ut facies crudum stomachum habentis, siue crudum cibum in stomacho. Est etiam crudũ idem, quod recẽs. Vnde crudus dolor, crudum uulnus. Et recrudescere dolor, & uulnus dicitur, quasi renouari. Et cruda poma dicimus, quæ non sunt matura. ut Cicero: Poma quæ cruda sunt, ui auelluntur: quæ autẽ cocta, & matura, decidunt.

LAVRENTII VALLAE IN QVINTVM LIBRVM ELEGANTIARVM PRAEFATIO.

TERTIVS iam mihi, & propè quartus annus agitur peregrinanti semper, & per omnia maria, terrasq; uolitanti, proxima etiam æstate, & quidem tota militiam experto, quod utrum honestiore, an magis necessaria causa fecerim, haud equidem scio. Illud tamen uel me non affirmante, indubitatũ cunctis esse non ambigo, quæ maxima, atq; adeo sola studiorum præsidia sunt, ea mihi omnia defuisse, literatorum consuetudinem, librorum copiam, loci opportunitatem, temporis otium, ipsam postremo animi uacuitatem. Quorum singula quum plurimum incommoditatis afferant, quum desunt, quid tandem putandum est uniuersa fecisse? tametsi repugnauimus assidue. & , quoad licuit, necessitatibus reluctati sumus. Interq; nauigandum, peregrinandum, militandũ, frequenter ad studia respeximus: ita ut si nihil lucri in literis (quod optabamus) certe (quod proximum est) nihil damni faceremus: quod si non contigit, iacturam hanc multarum rerum notitia, quas uel uidimus, uel sumus experti, fortasse pẽsabimus. Hac enim præcipue uia Homerus informandum esse uirum sapientem præcipit,

Vlyssis exemplo. Ita nanque Odisseam inchoat:

Dic mihi musa uirum, captæ post tempora Troiæ
Qui mores hominum multorum uidit, & urbes.

Quanquam quid tergiuersamur, quid blanda, aut inani excusatione nos fallimus? qualescunque redierimus, nihil tamen, quo dotem filiæ iam me absente adultæ ampliare queamus, attulimus, & collocandi iam tempus est, satiusq; multo quamprimum nuptui dare, quàm diutius custodiendo, pudicitiæ periculum adire. Mira enim est puellæ uel procorum, uel amatorum multitudo. Ipsa quoque teneri amplius non uult. Et (qđ me ualde solicitum facit) alios magis incipit amare, quàm patrem. Quare non uacat comparare plura, quo splendidius, ac magnificentius collocemus. Sex nanque talenta, quæ ante profectionẽ nostram parta, ac reposita erant, in dotem dabimus: quod quum satis eẽ debeat, tamen plus est multò, quod posthac temporis accessione adijcere possemus. Et certe similia impedimenta (ut de morte taceam) extimescenda sunt. Ne forte (quod dij omnem auertant) uel absente patre, uel mortuo,

mortuo, filia (ut quæ ea ætate, atq; adeo eá mente sit) prostet. Sufficiãt igitur huic operi quatuor supiora uolumina, quintumq; hoc de uerbis, accedente sexto de notis autorum. Quòd si etiam plura scribendi facultas, tempusq; suppeteret, nescio an faciendum putarem: cum sciam ea, quæ uel optima, atque pulcherrima sunt, nisi compendij gratia inueniantur, ut pontificales olim cœnæ, longitudinis fastidio laborare, simulq; huius, de qua loquor, materiæ neminem (de prudentibus loquor) uniuersum corpus aggredi esse ausum: suam sibi unusquisque particulam ad scribendum delegit, siue ne longiore opere legentibus fastidiũ moueret (quod enim uocabulum non suam habet in significando elegantiam?) siue immensitatem, infinitatemq; uoluminum ueritus. Quibus rebus me quoque motum fuisse fateor, cum mea sponte, tum illorum exemplo maxime, ne semper imperfectum, ne semper inclusum habere, ne semper efflagitantibus opus negare uideamur: ne'ue quibus obsequi, & à quibus laudum suffragia nancisci cupimus, eiusdem iustæ querelæ, iustæq; uituperationis materiam præbeamus. Tum eò quod insidiatores, et fures re expertus (ut secundo libro dixi) cauere debeo, quos nunc multo plures esse, ac fore amici ostendũt: quæ causa Prisciano (ut ipse testatur) fuit, ut festinantius opus illud de arte grammaticæ ederet. Hac eadem nos causa, & cæteris, quas enumerauimus, sumus adacti, non modo ut festinantius libros nostros, uerumetiam ut pauciores ederemus. Et illi tantum æmulorum insidiæ nocebant, mihi etiam præter cætera fautorum, atque amantiũ studia nocent. Tradatur ergo aliquando uiro puella, contenta hac (quantulacunque) dote. Non enim formosam esse credibile est, quæ maritum nisi magnitudine dotis conciliante non inuenerit, uirgo præsertim. Maritum autem puellæ cœtum literatorum intelligimus, à quo sanctitatem uxoris, pudoremq; & custoditum esse cupimus, & custodiri debere testamur. Sed ad promissam uerborum disputationem (cuius hoc libro locus est) descendamus.

Disco, Edisco, Dedisco, Dedoceo, & Instruo. Cap. I.

D Isco, & edisco manifeste differunt. Nam discere est, ut intelligas, ediscere uero, ut memoriter complectaris. Ideoq; caput apud Quintilianum, quod inscribitur de ediscendo, ita incipit: Illud ex consuetudine mutandum prorsus existimo in his, de quibus nunc disserimus, ætatibus, ne omnia, quæ scripserint, ediscant, & certa, ut moris est, die dicant. Dedisco, quod didici, obliuiscor. Dedoceo te, ostendo falsum esse, quod doctus ei, docens, quod uerum est, ut apud eundem in secundo: Et quidem prius, ac difficilius opus dedocendi, quàm docendi. Illud, quo quidam utuntur, instruo, quale est: Instruã te in uia hac, qua gradieris, nobis apud idoneos autores incompertũ

est. Dicimus enim instruo classem, instruo aciem, instruo causam, instruo militem: non autem discipulum, aut mentem alicuius, nisi eo modo, quo instruimus ea, quæ dixi.

Excogito, Reperio, Inuenio, Offendo, Nactus sum. Cap. II.

e Xcogitare, est per cogitationem inuenire, id'q; ad res tantum incorporeas pertinet: ut excogitauit argumenta, rationes, figuras, causas. Est ergo excogitare, & inuenire, consilij: reperire uero fortunæ. Vnde Ouius:

Tu non inuenta, reperta es.

Sed iam usus obtinuit, ut idem sit reperio, quod inuenio. Est autem inuenire uel consilio, uel casu, siue corporea, siue incorporea reperire. Offendo fere, quod reperio, neque solum ad statum rerum uel publicarum, uel priuatarum pertinet, ut offendes rempublicam perturbatam consilijs nepotis mei: uerumetiam sine his, ut idem Cicero: sed tamen neminem tam maleficum offendi, qui illum negaret Antonij dignum senatu. Nactus sum etiam, pro inueni, seu reperi frequẽter accipitur. Vt idem in Paradoxis: Eum tu hominem terreto, si quem eris nactus istis mortis, aut exilij minis. Et de senectute: Vitis quidem, quæ natura caduca est, &, nisi fulta est, fertur ad terram, eadem, ut se erigat, claiculis quasi manibus, quicquid est nacta, complectitur.

Desipio, Desipisco, & Resipisco. Cap. III.

d Esipio, siue desipisco significat, uel quòd aliquid à communi sensu, sapientia'q; minus habeo, uel quòd à meo sensu destituor. Quod fere uitium aut ex ætate uenit, aut ex morbo, aut timore, aut amore, aut simili aliquo affectu. Cuius contrarium est resipiscere: & senes quidem iam dementes nunquam resipiscunt: cæteri autem resipiscere, id est ad priorem mentis statum, uel ad meliorẽ mentem redire solent. Terentius: Multo omnium nunc me fortunatissimum puto esse gnate, quum te intelligo resipuisse.

Prohibeo, & Inhibeo. Cap. IIII.

p Rohibeo uel generale nomen est, uel ante rem inceptam. Inhibeo autem re iam incepta. Illud uetat, ne quid facias, uel ne quid incipias: hoc ne pergas ire, desistas'q; ab incepto. Verg.

Quod genus hoc hominum? quæ ue hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ. Idem:
Parcite iam Rutuli, & uos tela inhibete Latini.

Vtor, Fungor, & Fruor. Cap. V.

u Tor, & fruor aperte differunt, sed non ea ratione, qua quidam uolunt, omnia sua imperitia confundenter, qui aiunt nos uti humanis, frui uerò diuinis: imò & diuinis utimur, & humanis

humanis frui nur. Quis enim mihi usum diuinorum interdicat? quis rursus uetet me frui rebus meis labore, & industria paratis? Aut quis dicat me frui sacris, cum in illorum uersor usu, atque administratione? vel, quis neget, quum uoluptati operam do, me frui his rebus, unde capio uoluptatem? Quòd si dicerent, debere nos frui rebus diuinis, uti uerò humanis (quanquam ne in hoc quidem illis accedo) fortasse audirem: De rebus enim, non de uerbis disputarent. Nunc uerbum ex ponunt, non res. Sed hos cum sua imperitia, & (quod foedius est) cum sua pertinacia relinquamus. Vti igitur est alterius rei gratia: Frui nullius, sed (ut sic dicam) propter se. In illo iter est, in hoc meta. Hoc alterius finis, ad quem illud tendit, qui hoc habet, quiescit, & contentus est: qui utitur, nunquam contentus est, semperq; ulterius tendit. Ideoq; reprehensus est Hannibal, qui cum posset uti Cannensi uictoria, frui maluit. Vtor armis, utor domo, utor libris, utor studio, diligentia, operaq; ut ex hoc postea emolumenti aliquid, boniq; consequar. Fruor bonis meis, fruor tuo aspectu, tuo colloquio, tuo cantu: hoc est delectationē, uoluptatemq; percipio ex hac re, atque ex huius rei usu. Nōnunquam eadē re duo pariter, hic utitur, ille fruitur: ut si alter ad focum sedeat sanitatis causa, alioqui id non facturus, alter uoluptatis: hic non tendit ultra, sed apud finem ipsum quiescit: ille non contentus praesenti conditione, ad ulteriora tendit: qualis Hannibal si fuisset, nec tam praesenti uictoria requiescere, quàm progredi maluisset, non eum Adherbal scire uincere, sed uictoria nescire uti, dixisset, id est qui frui illa, quàm uti maluerat. Dicimus tamen nonnunquam utimur pro fruimur, uerecundiae cuiusdam causa: ut utor pane triticeo, utor palmulis, utor ficis, quasi uiuendi potius causa edamus, quàm edendi causa uiuamus. Denique frui est delectationem capere ex utendo. Itaque in idem recidūt, idemq; efficiunt frui, delectari, uoluptatē capere. Quo fit, ut non fuerit causa, cur recentiores hoc uocabulum frui, unde uenit fruitio, solis rebus diuinis dare uoluerint. Habet enim hoc uerbum duo supina fruitum, & fretum: quorum primum uix in usu est, nisi apud eos, qui uerborum nouitatibus & gaudent, & gloriantur. Secundum significat confisum, ut fretus fortasse familiaritate, quae est ei tecum, ausus est confiteri. Adiungimus etiam alterum uerbum ad personam (de utor dico) significatq; conuersor, ut opera tua utor. Idem Cicero ad Caelium: Fabio uiro optimo, & homine doctissimo, familiarissime utor. Et inde fit usus: ut, usus mihi fuit tecum, id est conuersatio, familiaritas, & cōsuetudo. Quint. Mulierem, cum qua longa consuetudo, seu longus illi fuerat usus. Atque, quia solemus aliqua re ideò uti, ut ex ea fructum percipiamus, factum est, ut dicamus usum pro utilitate, & fructu, tam

in singulari, quàm in plurali: quorum exẽplorum plena sunt omnia. Fungor autem idem est, quod officium, munus'q; ago: ut fungor magistratu, fungor prætura, fungor legatione, fungor officio delegato, fungor munere iudicis. Fungor autem uita, quod fungor officio uitæ, & munere administrandi, gubernandi'q; corpus, munere, inquam, assignato nobis ab imperatore deo. Inde defunctus est uita, id est finiuit officium uitæ. Vergilius:

O tandem magnis pelagi defuncte periclis.

Titus Liuius: Defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere.

Defunctus periculis, quod finita sunt pericula: & defuncta morbis corpora, quod finiti sunt morbi corporum. Legimus etiam defunctus morte, id est mortem finiuit. De potior dixi alio loco.

Sto, Sedeo, Sido, Sisto, et Stator. Cap. VI.

STare est, non ire, in his duntaxat, quæ eunt sine pedibus, aut quæ erecta non sunt: ut nauis stat, flumen stat, currus stat, sol stat, unde est solstitium, & iustitium, quia ius stat, forum'q; clausum est. Anguis etiam, & piscis, & lacertus, & auis in aëre stant. Quædam è diuerso dicuntur stare, quæ erecta sunt, quandiu non cadunt. Sed hæc ferè sunt inanimata, ut arbor stat, simulacrũ stat, domus stat, columna stat. Quædam uero non dicuntur stare, nisi nec eant, & erecta sint, ut homo, equus, uolucris'q; stat. Nanque homo quum sedet, & equus quum recũbit, et auis quum cubat, non stant, nec tamen eunt. Illud tamen notandum aliter dici, sedere de hominibus, aliter de auibus. Nam cætera non sedent, nisi simia, & si quid est simile. Ipsum uero sedere auium, est in loco altiori esse, ut passer sedet in tecto, hirundo sedet in pertica, cornix sedet in arbore. Nec recte dixeris, stat in arbore, sed tali potius quodam modo cornix stat, non cubat. Vergilius:

Alitis in paruæ subitam conuersa figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras.

Quintilianus: Vt si quæratur, an sit credibile super caput Valerij pugnantis sedisse coruum, qui os, oculos'q; hostis Galli rostro, atque alis euerberaret. Denique eodem modo dicitur sedere auis supra rem quãpiam, ut homo super equum, aut iumentum non dicitur stare, aut manere, sed sedere, quocunque modo, aut quocunque corporis habitu, gestu'q; compositus sit. Sidere autem à sedere multum distat. Est enim sidere deorsum descendere, pessum'q; ire. Vergil.

Sedibus optatis gemina super arbore sidunt.

Id est ab alto demittuntur, unde subsido, insido, ut idem Subsidere ualles. Et

les. Et iterum: Subsedit dubius. Nam (ut ego sentio) à sedeo præteritũ mutuatur. Inde insido quoque insedi, & resido resedi, assido assedi. Si quidem assidere est apud aliquem, ut ægrotum, ut regem sedere. Cum enim Sallustius inquit: Consul postquã assedit: magis ab assido, quàm ab assideo præteritum hoc esse, significatio potest esse documento. Ut autem à sedeo distat sido, ita à sto sisto, ut siste lachrymas, siste fugam, siste gradum, id est fac stare gradum, stare fugam, stare lachrymas. Atque ut illa superiora idem præteritum habent, uel alterum ab altero mutuum sumit: ita hæc duo idem supinum, uel sisto à sto, uel sto à sisto accipit, quod est statum. Unde fit stator, quod magis à sisto, quàm à sto descendit: ob idq; Iupiter stator uocatus est, qui Romulum orantem, ut fugam suorum sisteret, audiuit. Quare nescio, cur Hieronymus contra Iouinianum dixerit, offendet Iouem statorem, qui libenter sederit, quasi Iupiter stator à stando dicatur, & non à sistendo. Nimirũ oblitus historiæ est, ut super Ionam fabulæ, ubi ait: Ex Iope Iudææ portu Andromedam à Perseo liberatam. In quo eorum manifestus est error, qui quum legunt, quòd Ionas surrexit, ut fugeret in Tharsis, & uenit Iopen, opinantur hanc esse Andromedæ urbem, quum sit in India ciuitas Tharsis, unde illa fuit, ut ipse quoq; Hieronymus meminit.

Ouidius libro primo de Arte amandi:

Andromeden Perseus nigris portauit ab Indis.

Et Sappho ad Phaonem:

Candida si non sum, placuit Cephei͡a Perseo,
Andromede patriæ fusca colore suæ.

Eadem obliuio eiusdem fuit, quòd Gallos matris deûm in Osee ait eẽ ex gente Gallorum, qui à Romanis ob ignominiã illius nationis uindicæ animo effœminantur, quum à Græcis hoc antea, ut tunc, fuerit factitatum. Sistere dicimus etiam pro repræsentare, & præsentiam corporis exhibere, dictum ab eo, quòd non tantum comparere quis debet, nisi & manserit: unde de iudicio sisti, hoc est, de sistendo aliquem in iudicio. Cicero ad Atticum: Des operam, id quod mihi affirmasti, ut te ante Calendas Ianuarias, ubicunque erimus, sistas. Et hinc stator, nũtius, tabellariusúe consulis. Idem de Officijs libro tertio: Vas factus est alter eius sistendi, ut si ille non reuertisset, moriẽdum esset sibi. Verg. —Et patrio te limine sistam.

Appeto, & Expeto. Cap. VII.

A Ppeto cum affectu: Expeto cum ratione. Appeto qualiacunq;: Expeto honesta, planeq; bona. Unde de rebus expetendis scripsere philosophi, quæ scilicet peti debent: non autem de appetendis: ex quo deriuatur appetitus, qui immensa, & immoderata cu-

piditas dicitur. Quare qui dixit, Omnia bonum quoddam appetere uidentur, mallem dixisset expetere.

Vendico, et Vindico. Cap. VIII.

u Endico idem est, quod (ut sic dicam) approprio, ac meũ esse dico. Quintilianus: Circo usitatum nomen Pœni sibi uendicant. Et iterum: Rusticus petit partem bonorum, orator sibi totum uendicat. Et fere hoc uerbum postulat datiuum, & hunc frequentissime ex pronominibus primitiuis, ut hunc agrum ego uendico mihi, tu uendicas tibi, frater uendicat sibi. Vindico ulciscor, unde uindicta, quoties iniuriam, contumeliamúe illatam punio. Interdum uindico, idem quod ab iniuria, contumeliáue, siue iactura facienda, defendo. Cicero pro M. Marcello: Nobilissimamq; familiam iam ad paucos redactam penè ab interitu uindicasti. Idem de Senectute: Et est senectus natura loquacior, ne ab omnibus eam uitijs uidear uindicare: uitijs, id est uituperationibus, quemadmodum criminibus, pro criminationibus. Dicimus uindicare in libertatem, aut in seruitutem, quasi asserere in libertatem, aut in seruitutem, non (ut quidam uolunt) uendicare: ut Liuius lib. XXIIII. Intermori uehementioribus, quàm quæ pati possit, remedijs ciuitatem sinere in ipsa uindicta libertatis peiturã. Et in secundo: Præmium indici pecunia ex ærario, libertas, & ciuitas data. Ille primum dicitur uindicta liberatus. Quidam uindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, Vindicio ipsi nomen fuisse. Ego nescio, an uendico reperiatur, sed tantum uindico.

Explodo, Complodo, Supplodo. Cap. IX.

e Xplodo non tantum significat eijcio, sed eijcio manibus, & quidem cum sono pulsantibus, qualiter quẽpiam è domo, è theatro, ex aliquo concilio iniectione manuum, atque pulsatione eijcimus. Quod apparet ex alijs à plodo compositis, complodo, et supplodo. Est enim complodere aduersas manus inuicem collidere, quod fieri pluribus de causis solet, uel ad testificandum more fœminarum, dolorem: uel præ gaudio, uel per subitam admirationem, uel si quæ sunt aliæ causæ. Supplodere est pedem terræ incutere, quod interim solet in oratore laudari. Itaque quum dicit Cicero: Quoniã Pyrrhonis, Aristonis, Herilli iampridem explosa sententia est, appositissimo uocabulo (ut semper) est usus. Non enim dixit eiectam sententiam eo modo, quo cætera eijciuntur, sed quasi pulsatione manuum, tanquã ipsi illi huius sententiæ autores è cœtu ab ipso cœtu, iniectis in eos manibus eiecti sint, ut apertius alio loco indicat: Histrio, si paulũ se moueat extra numerum, aut si uersus pronuntiatus est una syllaba breuior, aut longior, exibilatur, & exploditur.

De Dico, & quibusdam compositis ab eo. Cap. X.

d Icere proprie est oratorum, & eleganter, facundeq; loquentium. Quintilianus libro decimo: Nam mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui disposite, ornate, copioseq; dicit. Cicero de officiis: Vt non modo Graecarum literarum rudes, sed etiam docti aliquantulum se arbitrentur adeptos, & ad dicendum, & ad iudicandum, id est in orsitoria arte, & in philosophia. Omnes fere codices habent discendum pro dicendum. Quod exemplum ideo subieci potissimum, ut uulgus emendarem. Vnde dictio uocatur oratoria, & facunda oratio. Nam ab illo generali huius uerbi significato fit dictio, quae est uocabulum siue uerbum. Ex hoc ipso uerbo dico, duo frequentatiua oriuntur, dicto, & dictito: sed posterius potius frequentatiuũ est, & idẽ est, quod frequentibus temporibus, frequentibusq; locis dico, & narro. Alterũ aũt est, quod dico, si id alter scribẽs excipiat, & manu, styloq; notet, ut Cic. ad Atticũ quadã epistolae testatur, se illam non scripsisse, sed reparandi lateris gratia obambulantem dictasse. Et Quintilianus delitias dictandi appellat, sentiens delicati, non laboriosi esse dictare, nec accurate dictando scribi, Ita dicta sunt dictito, & dicto à dico, ut uentito, & aduento à uenio, & eadem pene ratione significant. Nam uentitare est frequenter uenire: aduentare uero proximum iam esse ueniendo: Victare autem eodem modo dicitur, significatq; nõ frequenter uiuere, sed uesci, & quasi uictu uti, siue tali genere uictus frequentissime, & fere semper uti, ut Sarmatae uictitant lacte. Dictũ, & dicta de omni sermone intelliguntur, sed specialem quoque significationem habent pro dicaci sermone: unde dicta est dicacitas, quam Quintilianus ita diffinit: Dicacitas sine dubio à dicendo, quae ex omni genere communi dicta est. Proprie tamen significat sermonem cũ risu aliquos incessentem. Ideo Demosthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Dicacitas igitur (ut dicebam) sermo cum risu aliquos incessens: dictum uocatur, quod Graece σκῶμμα dicitur: quale est Ciceronis: Nisi forte iure Germanum Cimber occidit. Germani, quos Francos nunc dici Hieronymus ait, & Cimbri nationes sunt olim inter se dissidentes. Cicero autem de quodam cui nomen erat Cimber, à quo frater occisus est, loquitur, captans risum ex hac ipsa ambiguitate sermonis. Et illud Terentiani Thrasonis in adolescentulum, quod Gnato uetus dictum credidisse se simulat. i. ueterem facetiam, ac uetus ridiculũ.

Tute lepus es, & pulpamentum quaeris.

Valerius Martialis ad Domitianum:

Consueuere iocos uestri quoque ferre triumphi,

Materiam dictis nec pudet esse ducem.

Qualia autem sunt dicta, quæ in ipsum triũphãtem milites iaculari solebant, illud, quod Cæsari dictatori fuit decantatum, erit exemplo.

Ecce Cæsar nunc triumphat, qui subegit Gallias:

Nicomedes non triumphat, qui subegit Cæsarem.

Illud subegit, & Cæsarem, in quem dicitur, mordet, & alijs, apud quod dicitur, risum mouet.

Adorare, & Supplicare. Cap. XI.

a Dorare ab oro, quod est ore precor, cõponitur: supplicare à plico, quòd genu, poplitem'q;, aut ceruicem plicamus, quum à potentiore aliquo magnum quid precamur. Et tamen adorare sine ore, hoc est sine uoce fit, non sine plicatione genuum, ac gestu corporis. Supplicare sine plicatione genuum, ac gestu corporis, non sine ore, & uoce. Hinc est, quare supplicare tantum homini datur, adorare etiam mutis: unde elephas, & phœnix, & alia quædam irrationalia solem adorare dicuntur. Nos'q; rebus mutis, & sensu carentibus non supplicamus, sed adorationis honorem exhibemus, ut regum statuis, signis, uestibus, literis, alijs'q; similibus. Et præcipue picturis, imaginibus'q;, tum Dei, tum sanctorum, tum ipsius etiam crucis, quam sapientes adorant, stulti etiam orant. Quod de cruce, idem etiam de sudario dico, cæteris'q; similibus: idem de reliquijs sanctorum, quorum corpora præsentia adoramus, animas uero absentes oramus. Si quid autẽ ad hæc muta, quæ uidemus, dicimus, salutatione utimur, non precatione, quale est: Salue sancta crux.

Assurgo. Cap. XII.

a Surgunt sani, ut stent, aut ut obuiam eant: assurgunt ægroti, ut sedeant, aut ut cubito innitantur. Vtroque modo, in alterius honorem, aut officij, aut beneuolentiæ causa hoc agentes. Ideo'q; ferè adiungitur datiuus, ut aduenienti magistratui omnes assurgimus etiam morbo affecti, uidelicet ob honorem. Et pater, quum iaceret in lecto, redeunti à peregrina militia filio assurrexit, optatissimum illud caput amplexurus: nempe ob charitatem.

Tollo. Cap. XIII.

s Vstuli filium ex uxore. i. habui filiũ: Item sustuli filium. i. educaui: & ab utroq; fit sublatum. Primũ est à tollo, pro capio: secundum à tollo pro edũco. Paulus: Tamen intelligendũ est de his legẽ sentire, qui liberos tollere possunt. Itaq; si castratũ libertũ iureiurãdo quis adegerit, dicẽdum est, nõ puniri patronũ hac lege. Quint. Cupidus ego liberorũ uxorẽ duxi, filiũ sustuli, natũ educaui, in adolescentiam perduxi. Aliud est igitur hic sustulisse, & educasse.

misse. Et alibi: Qui ex duobus legitimis, alterum in adoptionem dederat, alterum abdicauerat, sustulit nothum. i. habuit: quanquam parũ proprie significo, quod uolo. Nam ut fœmina, quũ mater fit, dicit, peperi filium: ita uir, quum fit pater, dicit, sustuli filium. Teren. Quicquid peperisset, decreuerunt tollere. i. educare. Idẽ: Meministi me grauidam esse, & mihi te magnopere interminatum, si puellam parerem, nolle tolli. Chremes. Scio quid feceris, sustulisti. Eodem modo dicimus, tulit filium, ut sustulit. Suetonius in Domitiani uita: Deinde uxorem Domitiani, ex qua in secundo consulatu suo filium tulerat, repudiauit. Alia duo significata notiora sunt, quorum alterum est, summouisse, ut Vergilius: -Iubet & sublata reponi Pocula.
Alterum in altum tulisse. ut Idem: -Et sublatum surgit in ensem.
Quæ duo declarantur ex illo in Neronem epigrammate;

Quis neget Aeneæ magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Hic sustulit matrem, quia occidit, & de medio abstulit. Ille sustulit patrem, id est supra humeros sumpsit, & ab incendio eripuit.

Prouoco, & Lacesso. Cap. XIIII.

P Rouoco, in malam partem dicitur, & in bonam. De mala notum est. De bona uero, Cicero ad Brutum: Tuis literis amantissimis sum prouocatus. Lacesso plerunque in malũ, ut idẽ: Sed iustitiæ primũ munus est, ne cui quis noceat, nisi lacessitus iniuria. Sed nõnunquam in bonũ, ut idem quinto Tusculanarũ: Tuis me amãtissimis libris lacessisti. Et ad Atticum libro XIII. Cum ipse homo nunquam me lacessisset, id est nunquam me libris suis prouocasset ad respondendum. Est autem prouocare, et lacessere, tentare ad pugnam, & ad concertationem.

Hio, Hisco, & Dehisco. Cap. XV.

H Iare est aliquid sua spõte, & externa aliqua ui diffindere, ut tellus æstu, & ligna ariditate, aut nimio calore hiant. Hiscere est tm̃ oris, & quidem humani, & accipitur pro eo, quod est loqui, aut os aperire ad loquendum, sed ferè per negationẽ: ut, coràm illo non auderes hiscere, aut per interrogationem: Quid nũc habes, quod hiscere audeas? Ouidius tamen poëticæ dixit,

Hiscere nempe tibi terra roganda foret.

Cum oratores soleant potius dicere dehiscere, id est deorsum, pessumq; se aperire.

Do, & Habeo fidem. Cap. XVI.

D O fidem non est (ut nunc multi loquuntur) des fidem uerbis illius, & non dedit fidem illi secum tantis uerbis loquenti. Hi uidentur significare, quòd non credatur illius uerbis,

quod latine dicitur, fidem habere, loquendumq; sic potius: Habeas fidẽ uerbis illius. Nam dare fidẽ, est aliquid sancte promittere. Vt Terẽt. Grauidaq; facta, dat fidem uxorem sibi fore hanc. Vergilius: Accipe, daq; fidem, id est accipe sponsionem factam à me, & tu mihi uicissim da tuam. Quintil. Fidẽ habeas hominibus, quos mentiri alius affirmat. Atticus ad Ciceronem: Neq; dedi, neq; do infideli cuiq̃ fidem .i. non promissi uere ex animo, quia ipse meretur, ut uicissim fallatur.

Prae se ferre. Cap. XVII.

P Ræ se ferre, est dicto, facto'ue, & ipsa statim fronte, qualẽ opinionem de aliqua re, aut homine habeas, confiteri. Quintilianus: Fiduciã igitur præ se ferat orator, semperq; ita dicat, tanquam de causa optime sentiat, id est ex ipso aspectu oratoris, ex ipsa uoce, ex ipsa tota oratione eluceat fiducia: quemadmodum, qui pugnaturi sunt, in uultu, & gestu indicant tacitam, uel formidinem, uel fiduciam, hoc est, præ se ferunt fiduciam, uel formidinem. Cic. Nam ille qui accipit iniuriam, meminit, & præ se fert, id est ait se accepisse iniuriam, mentem'ue se habere persequendæ iniuriæ ostendit. Iterũ: At beneficio sum usus tuo, quod quanquam illud ipsum, quod commemoras, præ me semper tuli, malui tamen me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minus prudenti non satis gratus uideri. Præ se ferre, & cõfiteri, pro eodem posuit. In eundem sensum accipi solet præfero, item præ me duco, præ me gero, ante me duxi. Idem: Et tamen quum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem: ubi accipitur præ se, ante se, uel in comparatione sui. Et alibi: Præ se utilitatem gerit. Et alibi: Tamen iniuriam à te in me factam, semper ante me duxi.

Rationem habeo, & Ratio constat. Cap. XVIII.

R Ationem habeo, idem est, quod respectum habeo, sed tantummodo in bonum: ut habenda est ratio salutis, ratio honoris, ratio rei familiaris: non autem infirmitatis, turpitudinis, incommodorum, ut quosdam annotaui scribentes: & tu facis contra rationem ualetudinis, id est non habes respectum ualetudinis, sanitatis, inquam, non ægritudinis: quæ duo hoc significat nomen. Quæ exempla, quia passim inueniuntur, omitto. Cic. ad Marium, inquit, inusitatius: Pudori tamen malui cedere, quàm salutis meæ rationem ducere. Et in secundo officiorum: Siue ratio constantiæ, uirtutisq; ducitur, aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eam assequamur. Et hoc fit cum genitiuo. Cum ablatiuo autem præposita præpositione cum habet aliam significationem, ut Cicero in Catone maiore: Rationem habet cũ terra, quæ nunquam recusat imperium .i. negotium, et cõmercium habet cum terra. Quod probatur ex illo in Tusculanis: Quis est omniũ, qui

qui modo cum musis, id est cum humanitate, & doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum maluit, quàm illũ tyrannum? Idem ad Att. Nunc uero, quoniam ea, quæ putaui præclara, expertus sum, quam essent inania: cum omnibus musis rationẽ habere cogito. Rationem constare (ut breuiter dicam) est æquam, legitimamq; rationem aut ostendi, aut apparere ostendi posse. Plinius Iunior: Mihi & tentandi aliquid, & quiescendi illo autore ratio constabit. Et iterum: Mirum est, quam singulis diebus in urbe ratio constet, aut constare uideatur pluribus, cunctisq; non constat. Vlpianus: Planè, ne si defendendi gratia aliquid fecerit, rationem ei constare oportet, id est rationem cum iustam aut ostendere, aut facile posse ostẽdere.

De E, et Ex, diuersisq; nominibus, & uerbis eisdem appositis. Cap. XIX.

é Republica est, id est pro republica est. Quint. At hoc nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse conceditur, saluos esse eos, magis è rep. sit, quàm puniri. E republica dicendum est, ut in Oratore Cic. testatur, non ex repub. Tollitur enim x, sicut in omnibus fit ferè, quæ ab r incipiunt, ut è regione, id est ex opposito, uel ex aduerso, atque è contrario, non ex regione: è re mea, è re tua, è re nostra. Liu. lib. XXXIII. Perinde ac si non postulauerint, quæ è re sua essent, sed suaserint, quæ nobis censerent utilia esse. Similiter è dignitate, ex utilitate, ex usu, pro eo quod esset, pro dignitate, uel ad dignitatem, utilitatem, uel usum. Cicero: Ex tua, ac Reipub. dignitate facies. Et alibi: Legem (ut æquum est) ex utilitate Reipublicæ consideratę. Terent. Quod ex usu fiet. Cæsar in commentarijs: Vtrum prælium committi ex usu sit. Ex tempore dicere, est ex improuiso, et impræmeditatũ dicere, nec domi compositam orationem afferre. Hinc uocatur extemporalis oratio. Persius autem ait: Ex tempore uiuitur. Ex tempore quoq; agere. Cic. Officiorum secundo: Quos credimus expedire rem, & consilium ex tempore capere posse. Aliter idem tertio eiusdem operis libro dixit: Vnius generis quæstiones sunt hæ omnes, in quibus ex tempore officiũ quæritur: ex tempore, quasi ex temporis conditione. E renibus laborabat idem inquit, hoc est, morbum in renibus patiebatur. Ex uinculis causam dicere, est alligatum respondere criminibus, ut ex equo pugnare, est in equo sedentem pugnare.

Aestimo, & Existimo, Cogito, & Excogito. Cap. XX.

Estimo, & existimo à plerisq; confunduntur, quum diuersa sint, sicut cogito, & excogito. Ante enim est cogitare, deinde excogitare, licet non quicunq; cogitat, statim & excogi-

tet. Ita prius rem æstimamus, deinde qualis sit, existimamus. Aestimare enim est considerare. Existimare uero iudicare. Quintilianus: Cõsumptis affectibus, non reperiens, quo digne modo uultum patris posset exprimere, uelauit eius caput, & suo cuiusque animo dedit æstimandum. Cicero de legibus: Sisenna eius amicus omnes adhuc scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus æstimare non possumus, facile superauit. Et in Verrinis: Expẽdite hæc, atq; æstimate. Vnde dictum est æstimare, pro taxare ab æs æris, & τιμὴ Græce, quod est pretium Latine. Ouidius tertio de Tristibus libro:

Quod quicunque leget (si quis leget) æstimet ante,
Compositum quo sit tempore, quoque loco.

Coniuro, & Conspiro. Cap. XXI.

c Oniurare, & conspirare, ferè in malum accipiuntur, quoties in patriam, aut bonum principem coniuratio fit, atque conspiratio. Sed si honesta causa id fiat, in bonum etiam accipi debent. Nam et Mutius Scæuola ad Porsennam regem inquit: Tercenti coniurauimus principes iuuẽtutis Romanæ, ut in te hac uia grassaremur. Et Cicero ad Cæsarem pro Ligario, fratrum conspirationem dixit, quasi unanimitatem. Verum conspiratio, ut in hoc ipso loco, non nunquam nemini perniciosa est, in neminemq; grassatur. Coniuratio semper in alterius perniciem grassari solet.

Cordi est, & in animo est. Cap. XXII.

c Ordi est, & in animo est, differunt. Nanq; hoc secundũ, notum est significare in animo habeo, uel animus est mihi, uel uolo, atq; constituo, ut ad Terentiam Cicero: Nam mihi erat in animo, mittere ad Dolabellam. Illud uero est, delectat, & placet. Vt idem: Itaque non tam me ista sapientiæ, quam modo Fannius commemorauit, fama delectat falsa præsertim, quàm quòd spero amicitiæ nostræ memoriam sempiternam fore: idq; mihi eò magis est cordi, quòd ex omnibus seculis uix tria, aut quatuor numeratur paria amicorũ. Quo in genere sperare uideor Scipionis, & Lælij amicitiam posteritati notam fore, id est eo magis me delectat, & placet. Terent. Si tibi hæ nuptiæ sunt cordi. Et alibi: Quia uterque utrique est cordi, id est nuptiæ iucundæ sunt tibi, & uterque alterum amat.

Inuerto, & Interuerto. Cap. XXIII.

i Nuertere est, quasi in contrarium uertere, ut interiora uestis, aut pellis, aut aliarum rerum exteriora facere, præposteréq; uerba pronũtiare, ut pro lauo, uola. Interuertere est rem aut commodatam, aut depositam, aut creditam, callide, doloq;, ne domino restituatur, efficere, ut Cic. in Verrem: Candelabrum, quod rex Aegy

pti Ioui Capitolino dono tulerat, à Verre, qui illud à rege commodato acceperat, interuersum esse conqueritur. Marcellus iurisconsultus: Si duo, inquit, hæredes rē apud defunctum depositā dolo interuerterint.

Compertum est, et Exploratum est. Cap. XXIIII.

Compertum est mihi, & exploratum est mihi, idem est, quod scio per inuestigationem: similiter comperi, & exploraui. Cōstitutum est mihi, deliberatum est mihi, decretum est mihi, idē, quod apud me cogitando firmatum est, similiter constitui, & decreui. At non ita deliberaui. Possum nanque deliberasse, & nihil tamen cōstituisse. Quintilianus in ægro redempto: Oderitis licet confessionem meam, deliberaui, hoc est, dubitaui, & hæsitaui. Itaque differt an dicamus, senatus deliberauit, an senatui deliberatum est, id est decreuit. Plinius Iunior: Tum ego, si fixum istud tibi, ac deliberatum est, sequar te. Cicero in Verrem: Deliberatum autem est, si res opinionem meam, quam de uobis habeo, fefellerit, non modo eos persequi, ad quos maxima culpa corrumpendi iudicij, sed etiam illos, ad quos conscientiæ cōtagio pertinebit. Exploraui tamen pro inueni ferè accipitur, quum exploro idē sit, quod inquiro sagaciter: unde dicuntur exploratores. Idē fit in nonnullis alijs, ut exigo, quod est uehementer, et iure quodam postulo: inde exegi, & exactum, pro postulando obtinui, & postulando obtentum. Tale est quæsitum, pro partum, à quæro.

Fœnero, Fœneror, Mutuo, & Mutuor. Cap. XXV.

Foenero tibi dicitur, sicut mutuo tibi: fœneror abs te, sicut mutuor abs te. Qui mutuat pecuniam, dat mutuo. Qui fœnerat pecuniam, dat ad usuram. Qui mutuatur pecuniam, mutuo accipit. Qui fœneratur pecuniam, ad usuram accipit.

Gradum facio, & Gradum iacio. Cap. XXVI.

Gradum facere, non est transitum facere, sed aliquam rem gradum, & quasi scalam ad alia facere. Ideoq; à quibusdam dicitur, gradum iacere, ut si riuum transire, si in arborem, fenestram'ue, aut tectum scandere uelim, & saxo, & scamno, aliqua'ue alia re gradum facio, ut apud Quintilianum: Nanq; & illud frequēs est, ut ea, quibus minus confidimus, quam tractata sunt, omittamus: interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea, quæ sunt potentiora, gradum ex his fecisse contenti. Hoc eodem modo Ambrosius in libris officiorum utitur. Cic. contra Rullum: Nunc quasi gradum quendam, atque aditum ad cætera iactum intelligitis. Idē pro Cluentio: Antequam ad hoc nefariam facinus accederet, aditum sibi alijs sceleribus ante muniuit.

De Certum est. Cap. XXVII.

Ertum est, nõ modo accipitur pro manifestum est, ut Quint. Nempe legem esse certum est: sed etiam pro deliberatum, et constitutum est. In quo secundo plerunque adiungitur datiuus cum infinitiuo: ut certum est mihi ire in Hispaniam. Nonnunquã datiuus subintelligitur, ut apud Vergil.

Certum est in syluis, inter spelæa ferarum Malle pati.

Liceor, Licitor, & Addico. Cap. XXVIII.

Iceor uidetur carere præterito, tamen quasi præteritum habeat, format à se frequentatiuum (sed eiusdem tamen significationis) licitor: unde sunt participia licitans, et licitaturus. Vtriusque igitur uerbi significatio est, pretium deferre in auctione facienda, hoc est in uenditione, quæ publice fit. Hinc unum compositum fit polliceor, non multum à primitiua significatione dissidẽs. Est enim polliceri ultro aliquid promittere. Ita, qui licentur, aut licitantur, ultro pro re emẽda pretium, alius alio maius pollicentur, ut sibi potius, quàm alteri uenalia addicantur. Nam tali modo uẽdere, addicere est. Et inde apud iurisconsultos de in diem addictione titulus est, quẽ nostri iurisperiti emendant de in diem adiectione, nõ uerbum modo, sed sententiam quoq;, atq; ius ipsum corrumpentes. Afferamus ergo exempla utriusque uerbi. Vlpianus: Si res eius uenierit, et existat qui plus liceatur, an in integrum propter lucrum restituendus sit? Et quotidie prætores restituunt, ut rursum admittatur licitatio. Caius: Licitatio uectigalium, quæ calore licitantium ultro modum solitæ conditionis inflatur, ita demum admittenda est, si fideiussores idoneos, & cautionem is, qui licitatione uicerit, offerre paratus sit. Ad conducendum uectigal inuitus nemo compellitur. Et ideo completo tempore conductionis, licitatores alloquendi sunt. Licitatores uectigalium ad iterandum conductionem, antequam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. Paulus: Si uenditor simulauerit meliorem allatam conditionem, cum minoris, uel ẽt tantidem alij uẽderet, utriq; emptori in solidũ erit obligatus. Sed si emptor aliũ non idoneũ subiecit, eiq; fundus addictus est, nõ uideo, inquit, quẽadmodũ priori sit emptus, cũ alia conditio, et uera subsecuta sit. Sed si neuter subiecit emptorem, maior autem pretio addictum est prædiũ, ei, qui soluendo non est, abitum est à priori emptione, quia ea melior intelligitur, q̃ uẽditor comprobauit, cui licuit nõ addicere. Quibus ex uerbis intelligitur, quid sibi uelit illud Ciceronis in Offic. libro tertio: Non licitatorem uenditor, nec qui contra se liceatur, emptor opponet. Idem pro Cecinna: Quum esset (ut dicere institueram) constituta auctio Romæ, mulier mandat, ut fundum sibi emat: Ebutio:

Ebutio negotium datur, adest ad tabulam, licetur Ebutius, deterrentur emptores, multi partim gratia Cæseniæ, partim pretio, fundus addicitur Ebutio, pecuniam argentario promittit Ebutius. Quo testimonio nunc uir optimus utitur sibi emptum esse, quasi uero aut nos ei negemus addictum, aut tum quisquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Cæseniæ, cum id plerique scirent, omnes ferè audijssent, cum pecunia Cæseniæ ex illa hæreditate deberetur, eam porrò in prædijs collocari maxime expediret. Essent autem prædia, quæ mulieri maxime conuenirent, ea uenirent, liceretur is, quem Cæseniæ dare operam nemo miraretur. Quintilianus de pastu cadauerum: Si nobis nihil ex commeatu nostro partiris, nos uicinæ ciuitati uendemus, liceat seruire ubi frumentum est. Non exigua res est: pro uita, pro sepultura, pro innocentia licemur. Idem in ægro redempto: Omnes facultates in pretia collegi, rus, seruulos, penates, & omnia utiliora properanti festinatione parentis addixi. Inde addicti apud ueteres dicebantur, qui prætoris pronunciatione ac iussu, quum soluendo non essent, creditoribus uendebãtur. De quibus magna apud Liuium fit mentio. Et addictus morti, destinatus dicitur. Cicero Officiorũ libro tertio: Et is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulasset, uas factus est alter. Aliquando sine auctione fit licitatio, ut apud Curtium de Dario, qui pollicebatur pretium pro capite Alexandri, si quis eum dolo occidisset, ita inquit: Et quum habeatis arma, ita licitamini mihi hostium capita. Si quid tamen inter liceri, et licitari differt, id est quòd liceri uidetur aut sine respectu esse aliorum emere uolentium, aut tantum semel deferre pretium. Licitari uero cum multis, & sæpius augere pretium, ut temere uolentes deterreas ab emendo.

Audio, & Exaudio, Oro, & Exoro. Cap. XXIX.

AVdio, & exaudio, indifferenter ponuntur pro duplici significatione. Vna pro eo, quod est auribus accipio, altera pro eo, quod est audita petenti concedo: ut uisa sum audire uocẽ militis, &: Vox quoque per lucos uulgo exaudita silenteis. Item:

Audijt, & cœli genitor de parte sinistra Intonuit læuum, &
nulli exaudita deorum Vota, precesq; meæ.

Audio tamen frequenter accipitur pro eo, quod est credo, accedo, pareo præcipienti, sed ferè cum negatione, & frequentius per participium, quod transit in nomen, quod est audiendus, ut apud Quintil. Nec audiendi quidam, quorum est Albutius, qui tres modo primas esse partes uolunt, quia memoria, atque actio natura non arte contingant. Audiendus non est, idem est, quod audiri non debet, Ideoq; licebit dicere: Neque uero quosdam, quorum est Albutius, audire debemus. Sine

participio Cic. Tusculan. lib. I. Nec Homerum audio, qui Ganymidem à dijs raptum ait propter formam. Sine negatione. Idem in eodem: Endymion uero (si fabulas audire uelimus) nescio, quando in Lycio obdormiuit. Sed coniunctio hæc tacitam quandam in se habet negatio nem. Aut certe idem hoc loco dicemus, quod diximus lib. III. de ullus. Sed nonnunquam sine negatione apte dicitur, ut apud Liuium: Ciuem tuum non audisti arma capere, ac sequi se iubentem Hannibalē. Paulopost: Audisti castra prodi, & arma tradi iubentem. Audio insuper pro fateor, quæ similis significatio superiori est. Ideoq; sæpe sic scriptum legimus: Audio, & fateor, quasi posterius declaret primū. Exoraui hoc munus, idem est, quod orando impetraui. Exoraui patrem, exorando induxi, quod licet etiam pueris notum sit (quippe Terentiū legentibus, ubi hoc uerbum millies est, nec unquam reperitur aliter acceptum) tamen quidam sic loquuntur: Exoramus te deus.

De lego, & perlego, multisq; alijs à per compositis. Cap. XXX.

Lego, & perlego differunt, & multa huiusmodi. Legere quid sit, notum est. Perlegere uero ad finem usq; legere, ut Quintilianus in XII. Ideoq; opus est intueri omne litis instrumentum, quod uidere non est satis, perlegendum erit. Ouidius:

Perlegis? an coniux prohibet noua?

Lactantius in proœmio libri quinti: Non iniuste petere uidemur, ut si quis erit, qui inciderit in hæc, si leget, perlegat. Ita differt Scribere, & Perscribere, quæ exempla sunt plurima. Titus Liuius lib. I. statim in proœmio: Facturus'ne operæpretium sim, si à primordio Vrbis, res gestas Pop. Rom. ab initio perscripsero. Perferre, usque ad constitutum finem ferre. Vergilius:

Nec spatium euasit, nec totum pertulit ictum.

Et multi ferunt literas, sed eas uel negligentia, uel dolo, uel casu non perferunt. Cicero: Sed nuntius ille, qui literas accepit, non pertulit. Seneca in Tragœdijs:

Leue est miserias ferre, perferre autem graue.

Id est ad spatium temporis in miserijs esse leue est, ad finem uero usq; uitæ graue est, ut in illo simili exemplo Martialis:

Nam uigilare leue est, peruigilare graue.

Hoc est partem noctis uigilare, leue est: usque ad finem uero, et totam noctem insomnem ducere, graue: quod dicitur etiam pernoctare. Vnde & pernox, quod à peruigilando ita differt, quòd hoc interdiu quoque fieri potest, illud uero tantummodo noctu: quanquam pernoctare facere uigilantes possumus, id est totam noctem ducere. Peruigil draco dictus est, non quòd pernox esset, sed quòd nunquam dormiret, semper uigilans.

uigilans. Peragere reum, eſt non tantum agere reum, niſi perueniat
ad illius condemnationem. Dicitur .n. accuſator reũ condemnaſſe, quum
illum condemnandum curauit. Vlpianus: Peregiſſe autem quis reum
non aliter uidetur, niſi & condemnauerit. Perorare, finem orationis
orare. Vnde peroratio, finis orationis dicitur. Sed quia in hac parte
utimur plerunque affectibus, ideóq; uſurpamus interdum perorare pro
ipſa commotione affectuum, ut Quintilianus: At iſta legem recitat, et
in cadauer filij perorat, id eſt indignationem commouet. Perſuadere,
eſt ſuadendo inducere: ut Cicero in Philipp. Duo tamen tempora inci-
derunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompeio ſuaſerim, ea uelim
reprehendas, ſi potes. Vnum, ne quinquennij imperium Cæſari proro
garetur: alterum, ne pateretur fieri, ut abſentis eius ratio haberetur.
Quorum ſi utrumuis perſuaſiſſem: in has miſerias nunquam incidiſ-
ſemus. Suaſit ergo, & non perſuaſit Cicero Pompeio. Ideóq; dicere ſo-
lemus: Sic mihi perſuadeo, non autem, ſic mihi ſuadeo Perſuaſum ha-
beo, perſuaſum eſt mihi, non autem ſuaſum habeo, ſuaſum eſt mihi.
ad Brutum: Perſuaſum eſt adoleſcenti, & maxime per me, niſi Anto-
nio eiecto, rempublicam ſtare non poſſe. Ille tamen, qui alijs, ſiue alios
(utrunque enim dicimus) perſuaſit, non perſuaſor eius ſententiæ ap-
pellari ſolet, ſed autor. Cicero libro Officiorum tertio: Atque huius de
ditionis, ipſe Poſthumius, qui dedebatur, ſuaſor, & autor fuit: quaſi di
xiſſet ſuaſor, & perſuaſor. Apud Quintilianum autem, cæteroſq; ſui
temporis dicitur perſuaſio, pro certa opinione, atque ſententia, quam no
bis perſuaſimus, ut libro primo: Si qua publicæ eſt recepta perſuaſio.
Quæ (quantum ego quidem ſentio) id ſignificare uidetur, quod Chri-
ſtiani dicunt, fidem. Et ſi originem græcam inquiramus, neſcio an com
modius dicamus perſuaſio, quàm fides, præſertim re ipſa pro nobis
faciente. Fides enim proprie latine dicitur probatio, ut facio fidem per
inſtrumenta, per argumenta, per teſtes. Religio autem Chriſtiana non
probatione nititur, ſed perſuaſione, quæ præſtantior eſt, quàm probatio.
Nã ſæpe probationibus nõ adducimur: ut malus ſeruus, malus filius,
mala filia, mala uxor, optimo conſilio, quod confutare nõ poteſt, non tñ
acquieſcit. Qui perſuaſus eſt, planè acquieſcit, nec ulteriorem proba-
tionem deſiderat. Non enim ſolum ſibi probatum putat, ſed ſeſe com-
motum ad ea exequenda intelligit. Sed quia fides etiam pro (ut ſic di
cam) credulitate accipitur, quale eſt, habeo tibi fidem, recte etiam noſtra
religio nominata eſt fides, ſicut à Græcis πίςις. Verũ eo, unde egreſ-
ſi ſumus, reuertamur. Perſuadere ẽ in effectu. Suadere autem in actu.
Itemq; diſſuadere. Itaque nonnulli peccant, quum dicunt, diſſuaſi hoc
illi, pro eo, quod eſt, reuocaui ab opinione, in qua erat. Siquidem pro

hoc sensu dicimus, persuasi, ne faceret: sicut è diuerso, persuasi, ut faceret. Quare & suasor, & dissuasor, nisi persuadeant, nihil effecerunt. Quintilianus: Ergo pars deliberatiua, quæ eadem suasoria dicitur, de tempore futuro consultat, quærit etiam de præterito, officijs constat duobus, suadendi, & dissuadendi. Non dixit persuadendi, quoniam non est officium oratoris positum in euentu, qualis est persuasio: neque est eius ars persuadendi, sed suadendi, & dissuadendi in deliberatiuo genere. In uniuersum autem bene dicendi, quod est in actu, non in euētu. Præterea deliberatio uocatur suasoria, quoniam utrinque suadetur: qui enim dissuadet, nil aliud, quàm in contrarium suadet. Cicero in Catone maiore: Dissuasimus nos. Deinde ut scias finem, euentumq; dissuasionis, subiunxit: Itaque lex popularis suffragijs populi repudiata est, id est dissuasimus, & dissuadendo, ne fieret, persuasimus. Quantū errant philosophi nostri, quorum Albertus unus est, qui quum de comparatione dialecticæ, & rhetoricæ disputant, huius uerbi significationem nescientes, quisquis illos leget, intelliget. Permanere, est usque ad finem manere. Plinius Iunior: Tunc demum lente, cunctanterq; ueniunt, nec tamen permanent, sed ante finem recedunt, alij dissimulāter, & furtim, alij simpliciter, & libere.

De quibusdam alijs à Per, Præ, uel Re, compositis. Cap. XXXI.

l Ocuti sumus nonnihil de præpositione per, quando componitur, addamus adhuc aliquid amplius. Nōnunquam hæc per compositionem in malum accipitur, periurus, perfidusq;, qui iusiurandum, fidemq; uiolat. Pertinax, qui nimis est tenax. Perfuga, qui ad hostes transit. Perditus, qui in omne scelus est traditus. Percitus, qui iracundia, furoreq; est incitatus. Peruersus, qui uersatur in malo, & à bono uersus est. Perpessus, laboriose passus. Sæpe accipitur quasi per medium, ut perlucidum, siue pellucidum, id est per cuius medium fulgor emanat. Perspicuum, per cuius medium, licet opertum sit, oculos dimittimus, & per eius medium uidemus, ut aqua, glacies, laterna, uesica, uitrum, crystallus, gemma. Sed perspicuum plerunque ad mentem refertur, ut id, quod ais, perspicuum est, id est tale, quale uitrum, aut crystallus. Pellucidum magis ad corporea. Plautus in Aulularia: Ita is pellucet, quasi laterna Punica. Seneca de tranquillitate: Quid pellucenteis ad imum aquas, & circunfluentes ipsa conuiuia? Quintilianus: Sed ut inter se iuncti, atque ita cohærentes, ne commissura pelluceat. Aliquando, sed figurate, ad mentem refertur, ut apud Marcum Tullium in Bruto: Ita reconditas, exquisitasq; sententias mollis, & pellucens uestiebat oratio. Idem est pellucens, & translucens, adeo ut Plinius maior ferè nunquam utatur perlucens, siue perluci-

dus,

dus, sed translucens, siue translucidus, quod etiam figurate ad mentem refertur, ut apud Quintilianum libro octauo: Similiter illa translucida, & uersicolor quorundam elocutio res ipsas effœminat, quæ illo uerborum habitu uestiantur. Perfluere, per medium alicuius fluere, ut si lagœna male materiata, maleq́; compacta sit, perfluit, id est per eius medium humor, qui intus est, fluit. Terentius: Hac atque illac perfluo. i. in modũ non fidelis lagœnæ, quæ mihi cõmittuntur, effundo. Plin. idem sæpius utitur transfluo pro perfluo, quæ idem sunt, ut ꝑfuga, et transfuga. Perpluere, ꝑ mediũ alicuius pluere, ut hæc domus ꝑpluit, hoc tectum perpluit. Quintil. in sexto: Quum cœnaculum eius perplueret. Frequentissime accipitur pro ualde, ut alio libro ostendi, permagnũ, pergraue, periucundum. Quo in loco notandum est, quòd cum præ in eadem significatione reperiatur, tamen quædam uocabula cum præ coniũguntur, non cum per, ut præpotens, præcelsus, prælatus, præfulgens, prædiues, prædulcis, prælõgus, prædurus, præclarus, præcultus. Quòd si quid inter has præpositiones interesse uelis, id erit, quòd uehementius auget præ. Nam prælongus homo, prælonga oratio, ea dicitur, quæ enormi longitudine est: & præpotens, præcelsus, & similia, maiorem in modum potens, celsusq́;, et quasi præter modum, morẽ ue aliorum potens, accelsus. Vnde etiam præcox fructus, præter morem cæterorum coctus, siue ante cæteros. Vnde uuæ, ficusq́; præcoces dictæ, & præmaturus antequam sit tempus maturum collectus. Quidam tamen præcoquus dicunt, ut Martialis:

Vilia maternis fueramus præcoqua ramis.
Nunc in adoptiuis persica cara sumus.

Eadem præpositio iuncta cum uerbo, nonnunquam habet penè nihil diuersum à sui simplicis significatione, ut præludo, præcido, præmorior, præcingo. Idem sunt enim quod ludo, cædo siue incido, morior, cingo. Cuius naturæ est etiam re, ut reseco, recido, recingo, repurgo, refodio, repromitto, reuinco: quæ sæpe uix quippiam à simplicibus dissentiunt in significatione. Per, in obtestationibus, atque adiurationibus ferè solet separari à suo accusatiuo interiecto nominatiuo, qui frequentissime est ego, ut Vergilius:

Per ego te has lachrymas, dextramq́; tuamq́;.

Quintilianus in Mathematico: Per ego has te optime pater (si uis) tantum fortes manus.

Inter Prosequor, & Persequor. Cap. XXXII.

Prosequor, & persequor multi nesciunt distinguere, qui, ne falli possint, ita accipiant. Prosequi non ferè carere ablatiui comitatu, ut prosequor te oculis, charitate, odio, honore, uersibus

cantu, conuitijs. Significaturq́; actio declarans alterius affectum in alterum. Persequor autem uel in malam partem, id est insequor, & insector: uel in bonam, cum perseuero exequi, quod agere cœperam.

Partio, & Impertio, & Partior. Cap. XXXIII.

P Artio, & partior quidam pro eodem legunt. Sed mihi uidetur raro reperiri partio sine, in, & partior cum in, quando est deponens, sed quando est passiuum. Est nanque impertio, idem quod impendo, uel partem do. M. Tullius: Huic rei aliquid temporis impertias, quasi impendas. Idem: Laboris mei laudem nemini impertio, quasi partem do. Reperitur aliquando mutata constructione, ut apud Terent. Plurima salute Parmenonem suum impertit Gnato, quasi plurimam salutem Parmenoni suo impertit Gnato: Eo modo, quo dicitur, dono tibi hunc equum, & dono te hoc equo. Huius passiuum est impertior, ut Cicero: Atque etiam uiro forti collegæ meo laus impertitur. Partior idem est, quòd partes facio, partesq́; distribuo sicut sortior, sortem facio, sortem'ue recipio, Vergilius: Et socios partitur in omnes. Quintilianus: Partire uel gratis, dum, quo respiremus, afferas. Partiri itaque de partibus dicimus. Impertio magis de re incorporea, & quasi communico. Imperiti tamen aliqui dicunt, pro impertire, ab ab ipso deponente partior.

In manu est, & in manibus. Cap. XXXIIII.

I N manu est, in manibus est, utrunque accipitur pro eo, quod est in potestate, sed dupliciter, de præsenti, & de futuro. De præsenti, Cicero: Non est istud in manu mea. Et filius in patris, & seruus in domini manu dicitur esse. Vnde mancipium, & manumissio. Lucanus:

In manibus uestris, quantus sit Cæsar, habetis. Vergilius:

Terra autem in manibus uestris. De futuro, Sallustius: Verumenimuero prò deorum, atque hominum testor fidem, uictoria in manu uobis est, uiget ætas, animus ualet. Contra, illis annis, atque diuitijs omnia consenuere: Tantum incœpto opus est, cætera res expediet. In plurali tamen frequentius, quum dicimus uictoria in manibus est, quasi iãiã tenetur. Etiã dicimus in manibus est, in alia significatione, pro eo quod est, inter manus est, aut quia admirationi est, aut quia nondum operi summa manus imposita. Quando est admirationi, Cic. in Catone Maiore: Est in manibus laudatio: quam quum legimus, quem philosophorum non contemnimus? Quando res non est consummata. Idem in eodem libro: Septimus mihi liber Originum est in manibus, omnia antiquitatis monumenta colligo.

Præditus

Praeditus sum, & affectus sum. Cap. XXXV.

P Raeditus sum bono dicitur, & praeditus sum malo: sicut affectus sum malo, & affectus sum bono, id est (ut breuiter magis, quàm optime dicam) habeo bonum, & habeo malum: ut praeditus sum humanitate uirtute, diuitijs, dignitate, uiribus: qui sermo est usitatissimus, nunquam tamen cum ablatiuo, et praepositione à, uel ab, ut fit in affectus, ueluti ego sum à rege magnis honoribus affectus, non autem sum praeditus à Deo magnis uiribus. De malo rarius. Cicero pro Sylla: Ni uero unum me uis ferum, praeter caeteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate, & crudelitate praeditum. Idem pro Rabirio: Senectute affectus, morbo praeditus, Contingit idem in singulari, ut in proximo exemplo: Existimari me singulari immanitate. Saepeq; legimus, ille est singulari improbitate, tu es singulari stultitia. Similiter fit in alijs tribus, quatuor ue: notabilis, nobilis, insignis, & eximius. Quintilianus: Hunc tu animum modo inter libidines, ac scorta perdebas, macie notabilis, pallore deformis, solaq; impatientiae tuae fabula notus. Nobile scortum, quasi in ordine meretricio excellens, uel maxime inter alia notum, ut apud Liuium: Nobilis ille clade Romana locus. Et apud Ciceronem: Cuius praeter caeteros est nobilitata crudelitas. Et latrones uocamus insignes, qui maiore manu, maioreq; audacia grassantur. Et insignis improbitas, insignisq; stultitia dicitur, quemadmodum singularis, eximiaq; stultitia, quod rarius est. Cicero Verrinarum quarto: Sin hanc uos in rege tam eximiam iniuriam, tam acerbam neglexisse audient.

Descendo. Cap. XXXVI.

D Escendo in praelium, descendo in forum, descendo in campũ dicimus: non quia de loco superiore in inferiorem descendimus, sed quia de loco tuto in locũ discriminis: opinor, ꝙ qui in loco celsiore se tenet, pugnam detrectare existimatur, quem quum relinquit, & in locum aequum uenit, atque descendit, mentem se pugnandi habere declarat. Ideoq; non ferè dicitur in forum descendere, nisi, qui pugnandi, & defendendae litis causa uenit in forum, non rerum uenalium coëmptor, ac negociator. Et in campum descendere, non nisi qui litis, dignitatis'ue causa (sicut in campo Martio fiebat) certaturus uadit. Nec in praelium, pugnam'ue descendere, quòd in loca inferiora descendat. Non enim locus est pugna, & praelium, quum nihil intersit qualis locus sit, planus, an montuosus, in quem se confert, qui in pugnam descendere dicitur, ut apud Vergilium (Satis autẽ erit in re perspicua unum exemplum protulisse.)

Instructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Thyrrhenamq́; manum totis descendere campis.

Amo, & Diligo. Cap. XXXVII.

Mare est generalis significati, idem quod diligere, nisi quòd
a putetur plus quiddam esse in amando, quàm in diligendo, ut Cicero ad Brutum: Lucius Clodius ualde nos diligit, aut (ut ἐμφατικώτερον dicam) ualde nos amat. Et iterũ: Sic igitur facies, & me aut amabis, aut quo contentus sum, diliges. Idem ad Dolabellam: Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum tamen accessit, ut mihi deniq; nunc amare uidear, antea dilexisse. Adamare est amatorie amare, ut Quintilianus multis in locis, sed unus suffecerit: Me quidem marite si quis interroget, omnes matres liberos suos tanquam adamauerint, amant. Videbis oculos nunquam à facie, uultuq́; deflectere, comere caput, habitumq́; componere, suspirare, quũ recesserint, exultare, quum uenerint, conserere manus, pendêre ceruicibus, non osculis, non colloquijs, non præsentiæ uoluptate satiari. Amicus cum honesta res est. Amica, quando ad uirum refertur, inhonesta: ut hæc amica mea est, idest concubina. Ego uero ipsius non amicus, sed amator sum. Ideoq́; apud Terentium dicitur: Here, putaui hunc Pamphilum amicum, amatorem, uirum. Ne putares amicum in malam partem accipi, adiecit amatorẽ. Sed apud prosam hoc obseruatum sem̃p inuenies, apud poëtas fortasse non sem̃p.

Declaro. Cap. XXXVIII.

Eclaro frequentius ad facta pertinet, quàm ad dicta. Cicero:
d Declarauit id modo temeritas C. Cæsaris, qui omnia iura diuina, & humana peruertit. Aliquando etiam in dictis. Idẽ ad Ligarium: Postea uero, quàm magnam spem habere cœpi, fore ut te breui tempore incolumen haberemus, facere non potui, quin tibi & sententiam, & uoluntatem declararem meam. Et in eadem epistola: Quando quid sentirem exposui, uellem tua causa, re potius declarare, quàm oratione. Interdum accipitur pro significo, ut idem libro primo de finibus: Nullum uerbum est, quod idem declaret latine, quod græce ἡδονὴ, quàm uoluptas declaret, id est significet, uel ostendat, uel indicet.

Ingredior. Cap. XXXIX.

Ngredior componitur quidem ex in, sed diuersa ratione, nũc
i ad locum, ut ingredior forum, uel in forum. Qui modus loquendi nemini ignotus est. Nunc in loco, quod est ambulo, & incedo. Vergilius:

Continuo pecoris generosi pullus in aruis

Altius

Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Cicero lib. quinto ad Atticum: Si dormis, expergiscere: si stas, ingredere: si ingrederis, curre: si curris, aduola. Idem est ergo ingrederis hoc loco, quod graderis, quod est ambulas.

Consulo te, & tibi, Consulto, Consultor, Consultus, et Inconsultus. Cap. XL.

Consulo te, consilium peto à te, uel interrogo, & inquiro, Quintilianus: Quid per fidem facere uultis? Iuuenem quē de paricidio consuluit pater ille seruatus, miror hercule (non dixisse uolui) sum ueneficus, sum paricida. Idem: Ergo quod primum est, ut quod imitaturus est, quisque intelligat, et quare bonum sit, sciat, tum in suscipiendo onere consulat suas uires. Et iterum: Ego aures cōsulens meas. Consulo tibi, consilium do tibi, uel prouideo tibi: sed hoc frequentius, & magis proprie in rebus, ut consule uitæ tuæ, consule ualetudini, consule dignitati, consule saluti, consule rebus tuis: adeo frequentissime, ut quum dicitur consulere uolo mihi, & liberis meis, intelligitur potius de corpore, & de rebus externis, quàm de animo. In plurali autem numero interdum reperitur, sine apposito tamen, ut cōsulunt senatores, quod frequētius dicimus consultant, id est deliberant. Nisi enim adsit, qui consilium petat, & qui consilium det, non erit deliberatio, siue consultatio. Atque ut, consulunt, dicimus, pro consultant, hoc est, quòd altera pars petit, altera dat consilium: ita econtrario nonnunquam consultare est unius, non plurium, sed ita, si apud se duas partes sustinet, secumq; deliberat. Hinc duo nomina nascuntur, cōsultor, & consultus. Consultor ferè pro eo, qui alium consulit, accipi solet: nonnunquam tamen pro eo, qui alij consulit. Sallustius in Iugurtha: Simul ab eo petiuit, uti fautor, consultorq; sibi adsit. Et iterum: Ita cupidine, atque ira, pessimis consultoribus grassari, neque facto, neque dicto abstinere. Consultus, est homo prudens, ac sciens, dignusq;, à quo consilium petas. Cæterum non occurrit mihi, ubi repererim, nisi aut participium, ut ibi: Consulti medici dixerunt eundem esse languorem, aut nomen pro iurisconsulto, ut Horatius:

-Eris tu, qui modo miles,
Mercator, tu consultus, modo rusticus.

Quintilianus in septimo: Scripti, & uoluntatis frequentissima inter consultos quæstio est. Liuius tamen libro primo, ait de Numa Pompilio: Consultissimus uir, ut illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini, atque humani iuris. Et in decimo: Callidos, solertesq; iuris, atq; eloquentiæ consultos. Horatius primo carminum:

Parcus deorum cultor, & infrequens,

Insanientis dum sapientiæ Consultus erro.

In compositione frequens est, sed adiectiuum, ut apud Quintilianum: O inconsultam muliebrem semper amentiam, id est imprudentem, inconsideratam, & nullius consilij. Alterum quoque compositum, si compositum est, iurisconsultus, quod etiam dici solet iureconsultus. Non nunquam in simplici, ut Ouidius primo de arte amandi:

Sit tibi credibilis sermo, consultaq; uerba.

Ago gratias, Habeo, Refero, ac Reddo gratias. Cap. XLI.

a Gere gratias, est uerbo, quod quiddam barbare dicunt, regratior. Habere gratias in animo, quum memorem accepti beneficij mentem, animumq; habeo, & inuicem gratificandi uoluntatem. Referre, siue reddere gratias, est facto: ut, si tu à me subleuatus aut pecunia, aut patrocinio, aut manu, alioue subsidio, uicissim me aliquo modo subleuaueris, gratias retulisti, reddidistiq;: licet Seneca nolit malas referri posse, sed reddi. Cicero tamen in Sallustium ait: Nam quòd ista inusitata rabie in uxorem, & filiam meam inuasisti, quæ se facilius mulieres abstinuerunt à uiris, quàm tu uir à uiris, satis docte, ac perite fecisti, non enim sperasti me mutuam tibi gratiam relaturum, ut uicissim tuos compellarem. Quanquam Cicero nunquam ferè ait reddere gratiam, sed referre. Porrò hoc exemplum in aliū quoque usum attuli, quod uidetur significare gratiam etiam uerbo referri, non solum facto. Sed multum tamen differt ab illo, agere gratiā, quo tantum innuitur confessio accipiētis beneficium. Qui uero refert gratiam, reddit beneficium, & interdum maleficium, siue facto, siue dicto, quoniam dicendo nonnunquam prosumus æque atque faciendo. Plancus ad Ciceronem: Immortales ago tibi gratias, agamq;, dum uiuam. Nam relaturum me affirmare non possum. Tantis enim tuis officijs non uideor mihi respondere posse. Ecce respondere officijs, & satisfacere beneficijs, est gratias referre. Cæterū frequentius est, refero gratiam, quàm habeo gratiam. Item frequentius habeo gratiā, quàm ago gratiam. Vix enim audiuimus ago gratiam, sed gratias. Et raro refero gratias, sed gratiam. Cuius rei testimonium est illud in libro quadragesimosexto Titi Liuij: Satiatusq; tandem complexu filij, renunciate, inquit, gratias regi me agere, referre gratiam aliam nunc non posse, quàm ut suadeam, non ante in aciem descendat, quàm ut in castra me redijsse audierit. Dicimus item ago grates, sed sæpius apud poëtas, qui necessitate uersus, ago gratias dicere non possunt. Nōnunquam etiam apud oratores, ut Ciceronem: Aliquantoq; post suspexit ad cœlum, & grates tibi, inquit, ago summe Sol, uobisq; reliqui cœlites: nisi legendum est gratias, & non grates pro eodem significato, siue pro

eo, quod

eo, quod est, reddo gratias. Seneca in tragœdia, quæ inscribitur Agamemnon, dixit:
Reddunt grates tibi grandæui,
Lassiq; senes compote uoto.
Reddunt grates. i. (ut ego interpretor) agunt gratias. Quis enim referre possit gratiam deo? quod etiam fando nunquam cognitum est, præterquam apud quosdam recentes, nihil nisi barbare loqui sciētes. Sed gratias agimus. Raro etiam gratiam dijs habere dicimur, quoties agnoscimus, apudq; nosipsos fatemur ab illis beneficium accepisse, citra spem gratiam referendi, ut in Andria Terentius: Pol dijs habeo gratias, quod in pariundo, aliquot affuerunt liberæ.

Gratulor, & Grator. Cap. XLII.

GRatulari, est uerbo testari te gaudere fortuna, ac fœlicitate alterius apud eum ipsum, qui affectus est felicitate. Nōnunquā apud teipsum ob tuam felicitatem. Ideoq; ferè postulat datiuum, ut gratulor tibi ob tuam præturam adeptam, gratulor manibus meis, quibus, ut te contingerent, datum est. Quintilianus: Non efficiet tamen infandum præsentis reatus, indignumq; discrimen, ut misera puella nō gratuletur sibi, quòd ipsam pauper accusare iam potest. Poëtæ nonnunquam prætereunt datiuum, utiq; quū fuerit pronomē, quæ fuit causa, ut quidā existimarent, quorum est Apuleius, hoc uerbum idem significare, quod gaudeo. Ouidius in Heroidibus:
Gratulor Oechaliam titulis accedere nostris. Gratulor inquam tibi, uel mihi, uel nobis. Idem tertio de Arte amandi:
Prisca iuuent alios, ego me nunc denique natum Gratulor.
Gratulor subintellige mihi. Et interdum etiam oratores. Quint. in pastu cadauerum: Gratulemur iam, quòd nulla ciuitas fame laboret, subintellige nobis. Verba autem Apuleij hæc sunt in apologia de magia: Eo tempore, quod non negabunt in Getuliæ mediterraneis montibus fuisse, nisi pisces per Deucalionis diluuia reperirentur. Quod ego gratulor nescisse istos, legisse me, prætermisit datiuum, atque gratulor pro gaudeo accepit. Quod tantum abest, ut approbem, ut possit gratulari quis, quum minime gaudeat, atq; adeo doleat (quod frequenter usu uenit) utique inter falsos amicos, quum alter inuidus, atq; æmulus tacite quidem dolens, quòd alter honoribus auctus sit, tamen illi gratulatur. Forte & Apuleius subintellexit mihi. In eadem significatione accipitur grator, sed poëticum, historicumq; est. Vergilius:
Inueni germana uiam, gratare sorori.
Titus Liuius lib. septimo: Tuum sequentes currum, Iouis optimi maxime templum gratantes, ouantesq; adire. Dicimus aliquando gratu-

lari pro eo, quod est gratias agere, sed non ferè nisi dijs immortalibus. Ideoq; proprie idem est, quod supplicare. Siquidem triumphātes in Capitolium ascendebant, Ioui optimo maximo, cæterisq; dijs gratulatum. Eiusdem quoque significationis fortassis est grator, quod significat Liuius lib. X. dicens: Ita que prætor extemplo edixit, ut æditui ædes sacras tota urbe aperirent, quò circumeūdi, salutandiq; deos, agendiq; grates per totam diem populo potestas esset. Nec mirum, si dicimus gratulari, gratari'ue dijs, quasi ostendere, nos illis adgaudere, quum dicuntur etiam eosdem salutare, quasi salutem illis optare, quod hominibus conuenit, non dijs.

Fingo, & effingo. Cap. XLIII.

f Ingere proprie est figuli, qui formas ducit ex luto. Inde generale fit uocabulum ad cætera, quæ ingenio, manu'q; hominis artificiose formantur, præsertim inusitate, et noue. Effingere est ad alterius formam fingere, & quodam modo fingendo repræsentare. Cicero secundo de oratore: Tum accedat exhortatio, qua illum, quem delegerit, imitando effingat, atque exprimat. Quintil. Nā id quoque est docilis naturæ, sic tamen, ut ea, quæ discit, effingat. Et iterum. Nā mihi uidetur M. Tullius quum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Vnde ductum est nomen effigies, figura ad uiuam alterius similitudinem, uel ad ueritatis imaginem facta, tam in picturis, quàm in sculpturis.

Obeo, Oppeto, & Defungor. Cap. XLIIII.

o Beo legationem, exequor munus, & officium legationis. Obeo prouinciam, exequor officium prouinciale. Ita obeo mortem, exequor, uel perago mortem, uel adeo mortem, quemadmodum dicitur quis obijsse diem, pro adiuisse. Item obijt diem suū, idem est, quod mortuus est, & iuit ad diem fati, ut apud Quintil. Nūciatum est Marcellum diem suum obijsse. Prætermittimus autem nonnunquam illum accusatiuum dicētes, Marcellus obijt. Quod idem fit in illis significatione similibus uerbis, oppetijt, & defunctus est, atque etiam in detulit, & si qua sunt alia. Nam in priore subintelligitur accusatiuus mortem, in posteriore ablatiuus, uita. Quid signi? quod sæpe reperimus hæc nomina esse his uerbis adiūcta. Est autem oppetere frequentius quidem mori, non fatali, sed illata morte. Interdum tamen et fatali. Cicero de offic. Et Aiax traditur millies mortem maluisse oppetere, quàm mulieribus (si Circe, et Calypso mulieres appellādæ sunt) ut Vlysses fecit, inseruisset. Idem de diuinatione: Aequius esse censuit se maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adolescentem

fœminam

foeminam emisit, ipse paucis diebus post est mortuus. Sine accusatiuo apud Vergilium: O` terq;, quaterq; beati,

Queis ante ora patrum, Troiae sub moenibus altis

Contigit oppetere. Defunctus quoq; dicitur, quasi perfunctus munere uiuendi. Ideoq; ut dicimus, perfunctus est, siue defunctus officio praetorio, munere aedilitio, cura tribunitia: ita defunctus uita, id est ab hac administratione, ab hoc munere, ab hac procuratione cessauit, ut apud eundem: Defunctaq; corpora uita. Detulit autem (quod tertio loco posui) in diem significatum accipio, quod est accusauit, ubi subintelligitur reus, ut Quint. Diuitem detuli, reũ pauper, inimicus occisi pater.

Vestigo, Peruestigo, & Inuestigo. Cap. XLV.

p Eruestigo, & inuestigo, non solum quaero, sed etiam (et quidem frequentius) quaerendo inuenio, ut sit Vestigo quaero: Inuestigo, & peruestigo, quasi acquiro. Ductum autem est hoc uerbum a` uestigijs, tanquam signis indicijsq;, quibus ad rei notitiam peruenimus. Cicero tertio de oratore: Ipsa tractatio, & quaestio quotidie ex se gignet aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. Idem in eodẽ lib. secundo: Nosse regiones, intra quas uenias, et peruestiges, quod quaeras. Idem pro Ligario: Sed quoniam diligentia inimici inuestigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor. Terent. Nihil tam difficile est, quin quaerendo inuestigari possit.

Nutrio, & Alo. Cap. XLVI.

n Vtriri, est & paruulorum, ut crescant: unde nutrices dicuntur, nutritijq;, qui curam infantium habent, habuerunt'ue, & adultorum, ut uiuant. Alij quoque in eodem significato: unde lex illa XII. tabularum: Liberi parentes alant, aut uinciãtur. At in rebus incorporeis frequentius, ut crescant. Quint. Sed alere facundiam, uires augere eloquentiae possit: Perinde ac si dixisset, Augere facundiam, augere eloquẽtiae possit. Cic. Sed nec illa extincta sunt, alunturq; potius, & augentur cogitatione, & memoria mea. Coniunxit & ipse haec duo, sicut solemus in multis, quae similia sunt, ut possum, & licet, ut munus, & officium, ut mens, animusq;. Verg. Hos successus alit. i. quasi horum animus successus augescere facit.

Spero, & Confido. Cap. XLVII.

s Pero pro credo, usitatum est, siue de praesenti loquamur, siue de praeterito. De praesenti, Quintil. Facilis (ut animaduertere uos spero) defensionis meae cursus est. De praeterito. Idem: Et innocentiam quidem puellae satis (ut spero) defendimus. Et Cicero: Spero iam probatam esse amicitiam nostram. Similiter cõfido pro credo, tum in praeterito, tũ in praesenti, tum in futuro. In praeterito: Q m̃

probatam rationem officij mei uobis esse confido. In præsenti: Quanquam à Cratippo nostro principe huius memoriæ philosophorum, hæc te assidue audire, atq; accipere confido. In futuro: Ita fore confidimus. Hæc exempla ex Cicerone sunt.

Dico, & Fero sententiam, Dico, & Fero legem. Cap. XLVIII.

d Ico sententiam consiliarius, fero sententiam iudex. Quorũ exempla frequentiora sunt, q̃ ut à me repeti debeant. Nonnunquam tamen dico pro fero, ut apud Quint. Apud iudices quidem secũdum legẽ dicturos sñiam de confessis præcipere, ridiculum est. Iuris quoq; consultos hoc uerbo in hunc sensum frequentissime usos uidemus. Dico leges, aliud, q̃ fero leges. Est enim ferre ad suos: dicere ferè ad uictos. Vt Liuius libro XLVI. Nihil ea mouerũt regem tutam fore bellis Asiam ratum, quando perinde ac uicto, iam sibi leges dicerentur.

Circunsto, & Circunsisto. Cap. XLIX.

c Ircunsto, & circunsisto, utrunque facit circunsteti: sed primũ pro circundo, alterum pro inuado, & irruo, & quasi terrificatione aggredior. Vergilius:

Circunstãt animæ, dextra, læuaq; frequentes. Idem:
At fessi tandem ciues infanda furentem
Armati circunsistunt. Et alibi:
At me tum primum sæuus circunstitit horror.

Quint. in apes pauperis: Quũ me euocassent subito trepidum, totoq; fortunæ suæ strepitu circunstetissent. Nõnunquam nõ terrificandi, sed terroris auferẽdi gratia ponitur, ut Cæsar in comentarijs: Si quis grauiore uulnere accepto decidat, circũsistebant: hoc est socij iacentẽ exhortabantur, tela, hostiũ arcẽtes. Nõnunquã etiam, ut circũsto accipitur, ut apud eundem: Et mercatores in oppidis uulgus circunsistit, quibusq; ex regionibus ueniant, quasq; ibi res cognouerint pronunciare cogit. Quo etiam modo apud Quintilianum accipi potest.

Vsurpare. Cap. L.

u Surpare est uti, siue usitari, tum dicto, tum facto. Cic. in Oratore: Post inuenta conclusio est, qua credo usuros illos ueteres fuisse, si iam nota, atque usurpata res esset, qua inuenta omnes usos magnos oratores uidemus. Hoc etiam sic dicere licebat in eandem sententiam. Post inuenta conclusio est, quam credo usurpaturos illos fuisse, si iam nota, atque usurpata res esset, quam inuentam omnes usurpasse magnos oratores uidemus. Idem: Quod semper usurpamus in omnibus dictis, ac factis minimis, ac maximis: cum hoc de aere dicimus, illud non decere. Idem: Præclare enim hoc est usurpatũ à doctissimis,

à doctissimis, quorum ego autoritate non uterer, si mihi apud aliquos agrestes habenda esset oratio. Sed quũ apud prudentissimos loquar, quibus hæc inaudita non sunt, cur ego simulem, me, si quid in his studijs operæ posuerim, perdidisse? Dictum est igitur ab eruditissimis uiris, nisi sapientem liberum esse neminem. Vsurpatum, & dictum pro eodem accepit, sicut doctissimis, & eruditissimis. Quid multa? cum frequenter iurisconsulti utantur usurpo pro dicito, nã pro facito, minus dubiũ est.

Præsto sum, & Adsum. Cap. LI.

Præsto sum, idem est, quod adsum, nec alteri ferè uerbo cohæret, nisi uerbo substantiuo, & huic simplici: nam præsto adsum, magis poëticũ est. Quid igitur significat adsum? Tria: unum naturaliter, duo per quendam flexum, & deriuaticum. Primum est, præsens sum, quod modo cum ablatiuo iungitur, in, præpositione seruiente, ut apud Ciceronem de oratore: Paulus in pugna non adfuerat. Modo cum datiuo, ut apud eundem in Philippicis: Omnibus his pugnis Dolabella adfuit. Et apud Quintil. Nam in libris obseruationum à Septimio editis, adfuisse Ciceronem tali causæ inuenio. Secũdum est hinc ductum, quòd sæpe corrogamus, qui nobis adsint periclitantibus, quales sunt aduocati, quorum officium est adesse in iudicio. Sed ipsum illud adesse, fauere est, præsidióq; esse, ideóq; dicimus adeẽ, pro eo, quod est, esse præsidio. Vergilius:

-Modo Iuppiter adsit. Et iterum:

Adsis ò tandem, & placidus tua numina firmes.

Et in prosa, Quintil. Nunc omnes in auxilium deos, ipsumq; in primis, quo nec præsentius aliud, nec studijs magis proprium numen est, inuocem: ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aspiret, dexterq;, ac uolens adsit. Idem: Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, & reos parricidij defendit, sic agat, quod contra legem suf ficit. Parricidium obijcitur iuuenibus quorum pater uiuit, atque etiam liberis suis adest. Tertium est aduenio, seu magis aduenian. Nã propè idem sunt, iam ueniet, et iam præsens erit. Itaque aderit, accipitur pro utroque, siue pro utrouis. Vergilius:

Iamq; aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus. Iterum:

Huc ades ò formose puer. Et,

Huc ades ò Galathea, quis est nam ludus in undis? Et iterum:

Huc ades ò Melibœe, caper tibi saluus, & hœdi.

Vbi si eadem foret significatio, quæ est in illo præsens sit, hic ades, nõ huc diceretur. Ergo huc ades, pro adsis, idem est, quod huc ueni. Has easdem significationes habet præsto sum, et eadem ratione. In prima, Ciceronis exemplum est in Bruto: Quibus quidem causis tu etiã Bru

te præsto fuisti. In secunda, eiusdem pro Murena: Ius ciuile didicit, multum laborauit, uigilauit, præsto multis fuit. Et pro eodem: Tu interea Romæ scilicet amicis præsto fuisti. In tertia, eiusdem ad Herenniũ: Hirundines æstiuo tẽpore præsto sunt, hyeme pulsæ recedũt. Et in epistolis frequenter: Stator tuus mihi cũ literis præsto fuit. Et proprie accipi solet hoc ultimum, pro eo, quod nunc dicimus, compareo, ut si quis aliqua dignitate, imperio'ue affectus alteri sic iubeat: Cras mihi ad hunc locum, & hanc horam præsto sis, id est compareas, & te repræsentes, atque exhibeas mihi.

Fleo, Gemo, Ploro, Plango, Eiulo, Lamentor, Vociferor. Cap. LII.

f Lere est lachrymis, ideo'q; tantum hominum, sicut ridere. Gemere est in pectore, quum præ angustia in sonum prorumpit. Ideo & iumenta sub nimio pondere gemunt, et inanima quoque, quum nimis onusta sunt, gemere dicuntur. Vt apud Vergilium: Gemuit sub pondere cymba. Plorare est uoce flebili, & effusa dolorem suum aperire. Vnde implorare, est plorando opẽ orare. Plangere est percussione, ac uerberatione pectoris, capitis, uultus, aliorum'ue membrorum se in dolore affligere, regit'q; post se accusatiuum. Ideo'q; per translationem dicuntur fluctus plangere littora: quasi ad declarandum dolorem, in modum lamentationis: Eiulare est uoce sublata flere, quod magis mulierum est proprium. Vociferari est uoce effrenata, non modo dolorem, sed etiam indignationem (quanquã indignatio doloris genus est) ostendere. Interdum sine affectu, sed tamen uehementius exclamare. Lamentari est uoce querula, & tristi oratione cladem testari suam. Quæ exempla lecturis hoc opus inuestiganda relinquimus.

Existit, & Extat. Cap. LIII.

e Xistit, atque extat, quorum uerborum unũ, atque idem præteritum est, simile quiddam significant, quod est eminet, & superest. Sed primum cum motu, alterum sine motu, ut illud sit prodit, uel exurgit: hoc uero superstat. Cicero de diuinatione: Atq; delapsus in flumen nunquam comparuisses, me contremuisse timore perterritum, tum te repente extitisse. Et iterum in eodem libro: Summersus equus uoraginibus non existit. Adhuc iterum in eodem: Vocem ab æde Iunonis ex arce extitisse. Atque iterum: Neque diu ulla uox extitisset. Et in secundo: Anguem ab ara extitisse. Et iterum: In Lysandri statuæ capite Delphis extitit corona. De rebus quoque mutis existere dicimus, ut idem in Lælio: Existit hoc loco quæstio subdifficilis. De extare exemplum unum Vergilij suffecerit Georgicorum tertio:

-Stant

-Stant circunfusa pruinis
Corpora magna boum, consertoq́; agmine cerui,
Torpent mole noua, & summis uix cornibus extant.

Que fit, ut de libris, qui demortui non sunt, dicamus extare: ut extãt paucissimi Varronis libri, plurimi non extant. Nam ut de homine, qui adhuc uiuit, loquimur, superest, quasi non subter est, sub terra humatus: ita de rebus, extant, quasi extra stant, non intra, & in tenebris latent. Cicero in Oratore: Quæ (ut scis) extat oratio. Et de Senectute: Et tamen ipsius Appij extat oratio.

Conciliare amorem, & beneuolentiam nos dici, Inire autem gratiam. Cap. LIIII.

c Onciliamus amorem nobis alicuius, conciliamus beneuolentiam: non autem conciliamus nobis gratiam. Rursus inimus gratiam, non autem inimus amorem, aut beneuolentiam. Quarum omnium orationum eadem ferè sententia est, acsi hoc uerbo uterer contraho, uel comparo: nisi quòd inire gratiam, est magis fauorẽ comparare, quàm amorem, ut apud Quintilianum: Quinetiã hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam hic liber ineat, quòd pleraque non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit. Reconciliari tamen, & in gratiam redire, idem sunt, quoties amici interposita aliqua offensa, quum aliquandiu fuerunt inimici in pristinam redeunt beneuolentiam, ac familiaritatem. Sed redire in gratiam etiam cum inanimatis solemus, ut Cicero de Senectute: In gratiam cum uoluptate redeamus. Præterea conciliamus nobis laudẽ, famam, honores, similiáq;, non autem inimus. Quintilianus lib. II. Nam & plus autoritatis afferunt ea, quæ non præsentis gratia litis sunt comparata, & laudẽ sæpe maiorem, quàm si nostra sint, conciliant. Rursus ineo rationem, ineo fœdus, ineo pacem, ineo societatem, ineo bellum, ineo pugnã, ineo uiam, quasi capesso, atque ingredior: quod non ferè nisi in re momentosa, aut graui, grandi'ue dici solet. Nam non ita rectè loquar, ineo prandium, cœnam'ue, ut in eo conuiuium. Vnde principium rei maioris initium uocatur, ut initium rationis, Quintiliano quoque testante, qui ait: Quod principium latine, uel exordium dicitur, maiore quadã ratione Græci uidentur procœmium nominasse, quod à nostris initium modo signatur. Et huius uerbi participium absolute positum, sine regimine, maioribus rebus adhibetur, ut ineunte pueritia, ineunte adolescẽtia, ineunte ætate, ineunte uere, ineũte æstate, hyeme ineũte, ineunte anno nouo. Nõ aũt dormitione ineunte, conuiuio ineunte, die ineunte, nocte ineũte, hora ineunte, sed incipiente: nisi dicamus illud ipsum ineunte, certis nominibus debere adiungi, quæ sunt ea, quæ modo exposui.

Obruo, Ingurgito, & Crapulor. Cap. LV.

Obruere est operire, siue aqua: ut obrutus undis: siue terra, ut: Obrue uersata cerealia semina terra: siue per translationẽ ad animum, ut Quintilianus: Tot uoluptates obruere possunt unum dolorem. Sed de multo uino potando etiam obruere dicimus, sicut ingurgitare de absumendis multis cibis. Cicero pro Deiotaro ait: Vino se obruisse, nudumq; saltasse. Et in Antonium: Vt fratrem imitetur se obruit uino Et in eundem idem: Quum se cibis ingurgitasset. Ingurgitare aliquando utrunque complectitur, sicut crapulari non modo in uino, uerum etiam in cibo, unde fit crapula. Vt idem in eundem: E` dormi inquam crapulam, & exhala.

Deuenio, Peruenio, Deuoluo, Despicio, & Dispicio. Cap. LVI.

Deuenimus in montem, deuenimus ad diuitias, minus usitatũ, ac minoris rationis est, quàm peruenimus in montem, peruenimus ad diuitias. Similiter è diuerso, deuenimus in planũ, deuenimus in uallem, quoties ab æditiore loco profecti sumus, usitatius, probabiliusq;, quàm peruenimus in planum, peruenimus in uallem. Ita deueni in paupertatem, quasi descendi, & delapsus sum in humiliora. Deuoluo, deorsum uoluo, ut deuoluere rogos, deuoluere trabes, deuoluere saxa, deorsum præcipitare. Despicio, deorsum aspicio, sicut suspicio, sursum aspicio. Inde per translationem, quum quis alium contemnit, ac paruifacit, despicere uidetur, quasi infra se, & ad pedes suos proiectum aspicere, quemadmodũ & suspicere est uenerari, quasi supra nos aspiciamus illum esse collocatum. Nam dispicere est prouidere, & circunspicere mente, tanquam in omnem partem lumina mẽtis intendere, omniaq; discernere. A` quo dispicientia dicta est, circunspectio, & prouidentia, & consideratio diligens, atque discretio.

Occupo. Cap. LVII.

Occupare est locum tenere, aut capere, & ui capere, ut apud Liuium lib. XXXIII. Nam et ipsis uocantibus urbem hãc accepi, non occupaui, id est non ui accepi, aut mea sponte accepi, sed aliorum rogatu. Sæpe uero ante capere est, & (ut aliqui loquũtur) præoccupare. Vnde schema illud, occupatio appellatur, quoties, quæ dici ab alio poterant, ea ipsi præueniendo dicimus in nostram partẽ, ne nobis postea officerent retorquentes. Cicero officiorum libro primo: Sunt autem nulla priuata natura, sed aut ueteri occupatione, ut ij, qui quondam in uacua uenerunt. Certe primi illi, qui uenerunt in uacua, non potuerunt in aliena ire, ut isti aiunt, qui uolunt occupare utiq; in aliena re se possessorem facere. Proprie est enim occupare, quod in medio, siue in medium, atque in commune positum est, ante cæteros capere. Quod

re. Quod testatur Quintilianus inquiẽs: Multa nihilominus, quæ libera fuerant, transeunt in ius occupantium, sicut uenatio, & aucupatio. Inde occupatus dicitur, qui ante negotio aliquo detentus, non potest negotio alterius operam dare. Cicero: Nemo adhuc me conuenire ualuit, quin fuerim occupatus, hoc est, cui causarer me quibusdam alijs negotijs ante præuentum. Atque hinc uocatur occupatio, quum alicui necessariæ rei, & cui ante omnia operam dare debemus, cum diligentia uacamus.

Peto, Posco, Postulo, Flagito. Cap. LVIII.

P Etere est in bonum, & in malũ: quod declaratur per ipsam rem aut bonum, aut malum significantem. Vt medicus sanitatem ægri petit, pater laudem filij, tu diuitias, ego uoluptatem peto. Item multi filij petunt mortem patris, serui mortem dominorum, medici longitudinem morbi. Petere autem uitam alterius, itemq́; petere caput alterius, petere famam, petere pudorem, accipitur in malum, quòd illa in hominis perniciem petas, siue quòd ea oppugnes. At quum non in rem, sed in personam refertur peto, utique cum ablatiuo in malam partem accipitur, ut peto te gladio, peto te ueneno, peto te insidijs. Nam illud apud Vergilium:

Malo me Galathea petit lasciua puella.

Idem est, quòd malo me incesset, & pomorum iactu percutere me solet. Et ideo quasi audaciæ, culpæq́; sibi conscia, dicitur. Et fugit ad salices. Ab hac significatione absunt alia uerba, posco, quod est proprie rẽ debitam, & honestam peto. Inde reposco, quod est rem meam, et quod mihi reddi debet, peto. Postulo est quodam modo requiro, ut res, tempus, locus, persona, causa postulat, & tanquam rem iustam peto. Curtius: Postulabat autem magis, quàm petebat, nisi accipiamus, ut Varro apud Seruium uult, humiliter petebat. Sic enim ait: poscere est, quum aliquid pro merito nostro deposcimus. Petere uero est, quum aliquid humiliter, & precibus postulamus. Expostulo, quod est, cũ querela apud amicos requiro, & quasi officium amicitiæ in alio desidero, ut Terentius in Adelphis: Quam ipsi fecerũt ultro iniuriam expostulant. Sed frequentissime post se habet ablatiuum, seruiente præpositione cum: ut quid habes quod mecum expostules? Flagito uehementer, et plus quàm postulo, ut Cicero pro Quintio: Quanquam hæc causa postulat, & si postulat, non tamen flagitat. Quintilianus ad Triphonem: Efflagitasti quotidiano conuitio, ut libros quos ad Marcellum meum de institutione Oratoria scripseram, iam emittere inciperem. Quæ uerba etiã Ciceronis sunt in epistola ad Quintum fratrem.

Labo, & Labor. Cap. LIX.

l Abo, & labor ita differunt, quod labare est ruere, & repente cadere, ut apud Vergilium: Labat ariete crebro Ianua. Labi uero leniter, sensimq; deorsum ire, ut labuntur flumina, labitur cœlum, labitur anguis, labuntur ab æthere pennæ, labuntur dij à cœlo, non labant. Quintilianus: Vt numen, & deus delabi sideribus, & uenire de liquido puroq; aëre uidebatur. Cic. Non quasi unum ex hac urbe missum, sed quasi de cœlo diuinum hominem in hanc urbem delapsum intuentur. Ideoq; dæmones magis è cœlo labarunt, quàm lapsi sunt. Angeli uero assidue ad nos labũtur. Labi quoque dicuntur, qui in lubrico imprimentes uestigia, ad terram feruntur, non cum ruina, sed lentius, & cum aliqua mora, tametsi nonnunquam lapsus pro ruina accipitur, & per translationem de corporeis ad incorporea: de eo, qui aut per infirmitatem animi, aut per imprudentiam deliquit, dicimus lapsus est, quasi pes animi unus, ambo'ue, qui sunt fortitudo, & prudentia in lubrico lapsi sint. Et elabi quoque, periculum fugere dicitur eo modo, quo anguis lubricus, murena'ue, aut anguilla manu præhensa lapsu fugit: quod est, è manu elabitur. Ita qui è medio periculo euasit, elapsus dicitur. Vergilius:

Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites.

Sed hic non est translatio, utpote in re corporea, erat translatio in incorporea. Quintil. Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua nõ suos modo liberos paruulos in concionem deduxerat, sed Galli etiã Sulpitij filium suis ipse manibus circumtulerat, elapsum esse, tum aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum est. Cicero: Hic Tito fratre suo censore, qui proximus ante me fuerat, elapsus est, id est accusatorum quasi prehensantium manus effugit. Translatum quoque illud Terentianum est à labo, non à labor. Labascit uictus uno uerbo quàm cito. Labo primam breuẽ habet, labor primam longam. Hinc labor laboris, & laboro laboras prima breui, quod an ab altero illorũ deriuetur, an ab utroque potius, liberum opinaturis relinquo. Hoc tamen non omittens, inelaboratum dici, quod non artificio satis excultum est. Illaboratum uero, quod sine labore uidetur factum. Illud uitio dari solet, hoc laudi. Quintil. de Cicerone ita ait: Quum interim hæc omnia, quæ uix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu est oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem.

Deligo, & Eligo. Cap. LX

d Eligere, & eligere sic differunt. Deligere est, quod magis idoneum ad rem agendam est, cernere. Eligere uero, uel ad nostrũ emolumentum,

emolumentum, uel ad illius, qui eligitur dignitatem. Delegit sibi sæpe populus Romanus Imperatorem ad bella, ut Pompeium ad bellum Mithridaticum. Imperator quoque deligit milites, non eligit, ad rem uidelicet bellicam idoneos, & inter eos agit delectum, qui cui rei sit magis commodus. Et agricola delectum agit inter tauros, quos scindendo solo, quosq; procreandæ soboli destinet. At si ex multis daretur optio, quem sibi uellet, eligeret, non deligeret. Ideoq; semper ferè dicitur in eodem sensu, datur tibi, siue offertur optio, & datur tibi, siue offertur electio. At Cicero: Deligere, inquit, oportet, quam uelis diligere: de uxore loquens, deligere dixit, quasi ad res domesticas administrãdas. Nec inficias eo, posse fieri, ut in aliquem cadat delectionis, & electionis nomen, ut in ipsum principem, quem ad honorem pariter, et ad rempublicam bene gerendam assumimus. Cæterum deligo sine præpositione accusatiuum habere solet, ut Populus Romanus delegit Cn. Põpeium imperatorem. Eligo alterum accusatiuum sine præpositione, alterum cum præpositione: ut idem, Populus elegit in principem. sibi Octauium. Cicero inquit: Quos Cæsar in Senatum elegerat. Porro utrunque horum uerborum tam in superiores, quàm in inferiores cadit: ut illud quod modo dicebam, quos Cæsar in Senatum elegerat. Et sacerdotes eligunt sibi pontificem: & clerus episcopum. Rursus consul milites deligit, & milites imperatorem, nautæ gubernatorem, discipuli præceptorem sibi deligunt. Nam inter collegas, paresq;, aut ferè pares dicitur cooptare. Liuius: Dictatorem dici placet. Dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aemilium cooptat. Vt Cicero in Bruto: A` quo in collegium augurum fueram cooptatus. Illud nõ est silentio transeundum, duobus tantum dici modis deligere, præterquam per hoc uerbum ipsum. Vno agere delectum: altero, habere delectum, nunquam facio delectum. Qui duo modi differunt ab ipsa significatione deligendi, quod deligimus aliquando unum tantum. Agere uero, uel habere delectum, ad multa semper refertur. Apud Quintilianum legi, facere pro agere, quod haud scio, an uitio librariorum factum sit, an etiam sic dicere liceat. Ita enim legitur: Proprietates ingeniorum dispicere prorsus necessarium est. In his quoque certum studiorum facere delectum, nemo dissuaserit. Nanque erit alius historiæ magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio iuris, & nonnulli rus fortasse mittendi.

Percontor, Interrogo, & Sciscitor. Cap. LXI.

P Ercontari significat interrogare, quamuis suapte natura spectet ad finem coarguendi, ut Quintil. testatur, dicens: Quid enim tam commune, quàm interrogare, uel percontari? Quo

rum utroque indifferenter utimur, quum alterum noscendi, alterum arguendi gratia uideatur adhiberi. Interrogo igitur (ut ego interpretor) noscendi gratia adhibetur. Percontor uero arguendi. Sciscitari (ut ipsa uox indicat) sciendi causa interrogare est.

Debello, & Expugno. Cap. LXII.

d Ebellare, est bello uincere, aut bello capere. Expugnare pugnando capere, uel potius pugnando, & oppugnando uincere, quod significauit Liuius libro XLV. Haud paulo facilius quàm ante, duæ unam, tunc duas naues expugnauit, cœpitq;. Sed debellamus potius homines. Vnde debellatum esse dicimus, pro eo, quod est bello certatum, belloq; res parta est, aut perdita. Expugnamus autẽ opera, molles'q;, ut castra, ut urbes, ut castella, ut naues. Quocirca miror illud in Psalmo: Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Israël, Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi: pro eo, quod est, oppugnauerunt, siue impugnauerunt me. Si enim non potuerunt mihi, profecto non expugnauerunt, sed oppugnauerunt tantum. Græce autem ἐπολέμησαν magis est oppugnauerunt, siue impugnauerunt, quàm expugnauerunt. Pro eodem tamẽ significato interpres accepit, nisi librariorum uitium est.

De compositis à re. Cap. LXIII.

f Igo, inde refigo, quod fixum erat, educo. Tego, inde retego, quod tectum erat, denudo. Texo, inde retexo, quod erat textum, reddo non textum, & quasi infectum, quod erat factum. Claudio siue cludo, recludo, quod clausum erat aperio. Velo, reuelo, uelamentum tollo. Signo resigno, quod erat signatum obsignatum'ue relaxo, uel patefacio. Et multa alia huiusmodi sunt, multa non sunt: ut repeto, reposco, renouo, repræsento, reuello, remoueo, remaneo.

Præparo, & apparo. Cap. LXIIII.

p Ræparare, & apparare ita differunt, quod præparare est antea parare sibi, quæ utilia sunt, aut fore credit. Apparare ad dignitatem quandam, ac uerius pompam. Ideoq; oratores præparant, quibus obtinere causam possint. At procemium apparatum reprehenditur, quod plus pompæ, atque ostentationis, quàm utilitatis habere uideatur. Cicero officiorum primo: Facile totius cursum uitæ uidet, ad eam'q; degendam præparat res necessarias, ut pastum, ut latibula, ut alia generis eiusdem. Idem de Oratore tertio: Illa, quæ in apparatu fori appellantur insignia. Quanquam apparatus uidetur interdum significare utrunque, ut apparatus belli, quasi præparatio. Sed ut dicimus naues non modo instructas, sed etiam ornatas, quo, quò res instructiores ad bellum, eò pulchriores sunt, ita apparatum

belli uocamus, ubi instrumenta bellica etiam adornata sunt.

Præsum, & Præsideo. Cap. LXV.

PRæsum, & præsideo differunt. Ab hoc fit præses, sicut à desideo deses, à resideo reses. Ab illo uero præsens, quod à suo uerbo in significato recedit, de quo ante diximus. Præesse, est præpositum esse rei cuipiam gerendæ, atque administrandæ. Præsidere, est ad opem præstandam præesse, quam proprie præstant homines iniuriam quidem patientibus, aut in discrimen adductis. Dij uero beneficentiam, fauorem'q; inuocantibus. Aliquando tamen indifferenter. Suetonius de Tiberio: Præsedit & Actiacis ludis, quasi dixisset, præfuit. Cicer. pro Sylla: Noli animos eorum ordinum, qui præsunt iudicijs, offendere. Idem pro eodem: Quam ob rem uos dij, & patrij penates, qui huic urbi, atque imperio præsidetis. Idem pro Milone: Vos inuicti, & in ciuis inuicti periculo centuriones, atque milites uobis non modo inspectantibus, etiam armatis, & huic iudicio præsidētibus, hæc tanta uirtus ex urbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Quintil. in X. Nam beneuolum auditorem inuocatione dearum, quas præsidere uatibus creditum est, & intentum proposita rerum magnitudine, & docilem summa rerum celeritate comprehensa facit. Et non longe post: Quem præsidentes studijs deæ proprius audirent. Vnde tā dij, quàm homines præsides dicti sunt: illi quidem in suo quisque numine, sua'q; ui: hi uero in sua quisque prouincia, aut ab rege, aut à populo sibi commissa. Idem Quintil. Quòd omnia sic egerit, ut genitum præside bellorum deo incredibile non esset, quasi cuius in manu esset imperium bellorum, aut auxilium, ut apud Liuium libro sexto: Dij, deæ'q; omnes, qui capitolium incolitis, sicine uestrum militem, ac præsidem sinitis uexari ab inimicis? præsidem dixit pro auxiliatorē, ac defensorem, ut alibi: Etiam sæpe præses (ut diffinit Vlpianus) is est, qui maius in prouincia imperium habet omnibus post principem. Hinc præsidium dictum est auxilium principale. Nā subsidium id, quod in auxilium succedit, dicitur. Et milites, qui ad tutelam oppidi, castelli, similium'q; collocati sunt, præsidium uocantur: ut impositum est præsidium Caiettæ. Nam præsul antiquitus is dicebatur, qui primus erat Salios, id est Martis sacerdotes. Romæ duntaxat, à saliendo dicti in portandis ancilibus.

Assentor, Adulor, Blandior. Cap. LXVI.

ASsentari, adulari, blandiri ita differunt, quòd assentari est insidiose, & conciliandæ alicuius utilitatis gratia, effusius, & plerunque falsò quempiam laudare: adulari uero inseruire, & captare, ut fauorem emereamur quoquo modo, uel uoce, uel ge

stu:estq́; tractum ἀπὸ τῦ δούλου, quod est seruus. Et sanè adulari seruile est, non liberale, & ingenuum. Blandiri proprie ad tactum pertinet, & per abusionem ad alios sensus transfertur, nonnunquam etiam ad animum. Quintilianus: Tu non cogitas, quemadmodum suspensa manu sonantem blande cardinem flectas. Idem: Blandiar paulisper iudices calamitatibus meis, & sic agam, tanquam inuenerim utrunque sanum. Ideoq́; idem quodam loco penè pro eodem posuit hæc duo posteriora uerba. Transeo oblatum nolenti munerum uacationem, & blandius, quàm militiæ disciplina postulet, adulatum militi tribunum. Adulatum blandius dixit, ne aut blandius blanditum, aut adulantius adulatum diceret, si tamen adulantius reperitur. Et alibi: Et animalium quoque sermone carentium ira, lætitia, adulatio, et oculis, & alijs signis corporis deprehenditur. Sunt enim muta animalia hominum serua, quæ signa maxime apparent in canibus, de quibus inquit Vergil.

Hinc canibus blandis rabies uenit.

Nam assentari non cadit in muta animalia, nisi credimus hoc modo coruum à uulpe fuisse deceptum, quum optimum cibum ore gestaret.

Excuso, & Causor. Cap. LXVII.

e Xcusare apertam significationem habet: itemq́; causari. Excusamus crimen obiectum, quod quum uidetur satis purgatum, recentes dicunt, habeo te excusatum. Veteres dicebant, accipio excusationem, sicut in illo: dum quis mihi tulit conditionem (uerbi gratia) an uelim negotiari in sua pecunia in commune lucrum, dicam, accipio conditionem. Est & altera huius uerbi significatio, quæ à priore defluxit, quoties id, quod in causa fuit, ut peccaremus, afferimus in excusationem. Nec dicemus (ut aliqui loquuntur) accuso, sed excuso: quamuis potius uideatur ratio exigere, ut per accuso, quàm per excuso loquamur: ueluti si latrones, aut flumina impedimēto fuerint, ne ad diem adesse possem, dicam eo modo, quo Quintilianus: Tu tamen si interpellatus tempestatibus serius uenisses, excusares mare, & ambiguos flatus: & tibi bonam causam habere uidereris, quum diceres, ante non potui. Excusares dixit, non accusares Liuius libro sexto: Exactæ iam ætatis Camillus erat, comitijs iurare iam parato, in uerba excusandæ ualetudinis solitæ, consensus populi restiterat. Et libro XLVII. Vbi dies uenit, citariq́; absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse, cur abesset, excusabat. Lucanus in octauo,

-Littusq́; malignum Excusat.

Causari, est causam rei gestæ afferre. Suetonius: Syllanum item socerū ad necem, secandasq́; nouacula fauces compulit, causatus in utroque,

quòd

quòd hic se ingressum turbatius mare non esset secutus. Aliquando pe nè, quod illa significatio superioris uerbi (de excuso dico) in secundo significato. Quintilianus: Nec causanti pupillo sic tutor irascatur unquam, ut non remaneant amoris uestigia, & sacra quædam patris eius memoria: causanti pupillo, quasi excusanti acerbitatem tutoris. Cui simile est illud Papiniani: Iussus rationem reddere, & liber esse, si hæres causabitur accipere rationes, nihilominus liberum fore, id est si impedimenta prætendet. Vergilius:

Causando nostros in longum ducis amores.

Id est impedimenti causas afferẽdo. Vlpianus: Proscribere palàm sic accipimus claris literis, ut planè rectè legi possint, ante tabernam scilicet, uel ante eum locum, in quo negociatio exercetur, non in loco remoto, sed euidenti, literis græcis, an latinis? puto secundum conditionem, ne quis causari possit ignorantiam literarum. Et alibi: Causari tempestatem, ac uim fluminum. Vbi liceat dicere, excusare ignorantiam literarum, & excusare tempestatem, ac uim fluminum.

Mando, Præcipio, Iubeo, Impero, Edico, et Indico. Cap. LXVIII.

Mandare, est cuiuis personæ gerendũ aliquid, exequendumq; committere, ut Quintilianus: Mandata tamen tua fili pergo, id est (ut nunc loquimur) commissionem, non autem iussa. Nam deforme alioqui esset, si filius iuberet, imperaretq; patri. Præcipere, est tum magistrorum, quod est præcepta tradere, tum magistratuum, & superiorum personarum. Sallustius in Catil. Iudices rerum capitalium, quibus præceptum erat. Idem in Iugurth. Micipsa pater meus moriens mihi præcepit. Iubere frequenter idem est, quod imperare, ut Quintilianus: Pater me iussit. Et alibi: Nam quamuis infestum latronibus mare iussus intraui. Neque dissimulauerim magnas fuisse causas patri, cur hoc mihi imperaret, quod ipse facere non potuerat. Pro eodem accepit iubere, & imperare. Hic tamen annotandum est, quòd sicut eleganter dicimus, impero mihi, ut apud eundem: Imperauit sibi, ne quas admitteret amplius preces, ut etiam permisi mihi, permisisti tibi, permisit sibi: ita nõ eleganter dicas, iussi mihi. Præterea, quum ita dicamus imperata, ut iussa, huic apponimus uerbum exequor, perago, & si quid est simile. Illi autem ferè unum uerbum, quod est facio, ut apud eundem. Neque ipse hoc periculum ignoro, expertus non leui documento, quanti steterit mihi, quod semel imperata non feci. In hoc etiam hæc uerba differunt, quòd impero tibi hanc rẽ, dicimus. Iubeo uero præter hanc constructionem, post habere & illã, cuius exemplum modo protuli, pater me iussit. Est etiam iubere, non planè imperare, sed quasi hortari, ut idem: Spera tu, iube sperare ma

trem. Cicero etiam frequenter hoc modo loquitur, ut pro Deiotaro: Literis, quas ad me Tarracone misisti, bene sperare iussisti. Cui simile est Terentij: Iubeo te saluere. Verg. in quinto:

-Reddiq; uiro promissa iubebat.

Quàm quæso decorum fuisset, ut regi milites, ac comites sui imperarent? Edicere est magistratuum, regum'ue. Vnde edictum consulũ, sunt literæ consulum, quibus aliquid iubent, atque imperant. Nam indicere, proprie denuntiare est, ut indictum est bellum, indixi bellum fortunæ, indixi bellum uoluptatibus, indixit Romulus spectaculum. Liuius: Indici deinde finitimis spectaculum iubet. Iterum: Indixit in posterum diem, ut adessent. Idem: Indicto iustitio. Iterum: Delectusq;, & iustitium indictum est.

Introcludo, & Intercludo. Cap. LXIX.

i Ntrocludo te, id est in interioribus claudo. Intercludo te, iter tuum impendio, & quasi iter cludo. Vergilius:

Interclusit hyems, & terruit auster euntes.

Cicero: Qui iter Pœnorum cadaueribus corporum suorum intercludendum putauerunt. Qua ratione etiam dicimus intersepio, Quintil. His textis ne uniuersi mellis pondus effluat, intersepta onera claudũtur. Quasi circunsepta, uel qua effluere mella poterant septa.

Ex sententia, & Ad uotum habere. Cap. LXX.

e X sententia aliquid habere, & ad uotum, licet illud uideatur rationis esse, hoc affectus, eodem tamen fere significationis ueniunt: ut Quintilianus: Habes'ne uxorem ex animi tui sententia? Et alibi: Et ad oẽ uotum fluente fortuna lasciuit otium.

Facere iter, uel uiam, & iter habere. Cap. LXXI.

i Ter facere, uiam facere, uiam munire. Item iter facere, et iter habere differunt. Iter facere est (ut imperiti loquuntur) itinerare, & (ut periti) ingredi iter, aut uiam: ut Cic. de Senectute: Masinissam quum pedibus iter ingressus est, in equum non ascendere: quum in equo, ex equo non descendere. Idem lib. I. Officiorum: Tempus à natura ad eligendum, quam quisque uiam uiuendi sit ingressurus, datum est. Viam facere proprie est, ubi non erat uia, uiam, & transitum aperire. Quint. Feratur igitur non semitis, sed campis, non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed, ut latissimi amnes, totis uallibus fluat, ac sibi uiam (si quando non acceperit) faciat. Quod non probe dixeris muniat. Est enim munire uiam, repurgare, reficere, ac substruere, interdum lapidibus, quales sunt uiæ Romanæ à plerisque portis in multorum dierum iter silicibus stratæ, Cic. pro Milone: Ideó ne Appius ille cæcus uiam muniuit, non qua populus uteretur,

sed

sed qua sui posteri latrocinarentur? Et per translationem de corporalibus ad incorporalia. Quintil. lib. III. Propterea quòd plurimi autores, quamuis eodem tenderent, uias tamen diuersas, munierunt, & in suam quisque induxit sequentes. Dicimus etiam, ut uiam, ita ripam munire, alueum munire, aditum munire, quum illa reficimus, uel reparamus. Cicero etiam aditum munire, pro uiam munire dixit pro Cluentio: Aditum sibi alijs sceleribus ante muniuit. Iter habere, est iter aliquem esse facturum. Cicero, Iter habebant ad Latum regem. Pro Flacco, & ad fratrem: Et quod ille in Sardiniam iter habebat.

Propono, & Ostendo cum alijs uerbis. Cap. LXXII.

P Ropono præmium, propono metum, ostendo spē, ostendo metum, ferè in eadem significatione, hoc est, hinc hortor, illinc deterreo, nisi quod proponere est potius potestatem, imperiūq; habentis. Ostendere uero consilium dantis. Cicero: Quis est, qui proposito tanto præmio non excitetur? Idem: Propositis mortis, & exilij minis. Item: Spem, metumq; ostendere Atque iterum: Magnum huic urbi periculum ostenditur.

Pacificatus, Pacatus, & Placatus sum. Cap. LXXIII.

P Acificatus sum, pacem feci: pacatus sum, in pace sum, uel ab armis recessi. Placatus sum, ab indignatione animi ad lenitatem redij, uel animo leni sum.

Parem esse, & Paria facere. Cap. LXXIIII.

P Arem esse, idem est, quod sufficere alicui operi, siue resistendo illi, siue exequendo. Cicero ad Atticum libro XI. Tum interpellat fletus, repugno quoad possum Sed adhuc pares nō sumus, Quintilianus in geminis languentibus: Nunc infelix non par est dolori, nunc non inuenit ulla solatia, ex quo uidetur sibi filiū perdidisse uicturum. Idem: Non fallit nos nefande quid captes, hoc quod supra silentium trahis alta suspiria, quod in prorumpenti uidêris exclamatione deficere: mendacio paratur autoritas, et in fidem erupturæ uocis affertur, ut fateri uidearis inuitus: dic tamen, par est huic rei matris integritas, ut mentiaris? Lucanus:

Hunc habuisse pares Phœbus ignibus undas.

Et hoc in resistendo. In exequendo autem, idem Quintilianus: Aspicio par laboribus corpus. Nonnunquam par idem est, quod decens, ut idē: Si propter matrimonia uiolata urbes euersæ sunt, quid fieri adulterio par est? Paria facere, est quod alibi amissum est, uel quod aliunde acceptum, alibi, uel aliunde compensare. Idem Quint. Paria tecum facio Respub. quæ propter me unum ciuem perdideras. Et alibi: Sic paria faciemus. Tu illic eris uicarius meus. Plinius auunculus: Nascun-

tur & alio modo terræ, ac repente in aliquo mari emergunt, uelut pa ria secum faciente natura, quæq; hauserit hiatus, alio loco reddente. Plinius iunior ad Priscum libro VII. Habuerunt officia mea in secundis, habuerunt in aduersis. Ego solatium relegatarum, ego ultor reuersarum, non feci tamen paria: atque eò magis hanc cupio seruari, ut mihi soluendi tempora supersint. Seneca: Vt statim tibi soluam, quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus.

Solicito. Cap. LXXV.

s Olicito te, uel quòd spem, metum'ue tibi ostendo, ut solicitare plebem, uel inquieto, & tibi curam inijcio.

Gratum facio, & Gratificor. Cap. LXXVI.

g Ratum facio, & gratificor (si quid differunt) ita differunt, quanquam utrunque est ex gratum, & facio, non tamen utrunque compositum. Differunt autem ita, quòd gratum facere, est quiddam minus, & propè idem, quod obsequi, & inseruire, ut Cicero: Si hunc iuueris, gratissimum mihi feceris. Gratificari quiddam maius. Vnde Deum gratificari hominibus dicimus, non autem gratum facere, quasi idem sit, quod beneficia conferre.

Deduco, Reduco, Comitari, & Assectari. Cap. LXXVII.

d Educo, & reduco generalem habent significationem, sed in hoc specialem: Quoties alicui officij gratia præstamus comitatum, ut deduxi Catonem in senatum, eum'q;, ut domum reducam, hic expecto. Sed proprie hoc est inter homines non multum dignitate, & autoritate distantes. Comitari uero minorum potius erga maiores. Cæterum deducere, & reducere est, quasi ad certum locum. Assectari uero, quasi comitatum præstare, non tantum in itinere, aut nauigatione, aut militia, sed ferè per urbem, ut Cicero de Oratore libro II. Quum ædilitatem Crassus peteret, eum'q; maior natu, & consularis Sergius Galba assectaretur, quòd Crassi filiam Cn. filio suo despondisset.

Satio, & Saturo. Cap. LXXVIII.

s Atiare ad omnes sensus attinet. Saturare ad unum gustum. Nam figurate locutus est Cicero: Iracundiam meam satura tuo sanguine: quasi sitim meam satura. Satiare frequēter ad animum transfertur.

Incedo, & Ambulo. Cap. LXXIX.

i Ncedere, est ambulare, inde incessus, siue tardus, siue festinus, siue commetus, & incompositus, immoderatus'q;. Proprie tñ sublimior quidam, & fastum præ se ferens. Vergil.

Regina ad templum magna stipante caterua

Incessit

Incessit. Et iterum: Et uera incessu patuit dea.
Quod Seneca quodam loco declarat: Tenero, ac molli passu suspendimus gradum, nec ambulamus, sed incedimus.

Aduersor, & Auersor. Cap. LXXX.

a Duersor tibi, & auersor te. De primo nihil dubij est: secundum sumit significationem à gestu, quoties ab aliqua re, quam attestamur, uultum auertimus. Quintil. in XI. Aspectus enim eodem semper uertitur, quò gestus, exceptis, quæ aut damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idem illud uideamur uultu auersari, manu repellere. Maro: Dij talem terris auertite pestem. In Deuteronomio, & alijs pluribus locis est: Gentes, quas dominus auersatur, id est detestatur, atq; abominatur, & à quibus præ odio uultum auertit. Multi tamen indocti scribunt, leguntq;, aduersatur dominus.

De Leuo, & compositis suis. Cap. LXXXI.

l Euo, est alleuo, & molestiam, laboremq; extenuo. Nam pro illo significato, quod est sustollo, notum est: ut Liuius libro XXI. Mox aqua leuatur uento, quum super gelida montium cacumina concreta esset. Subleuo, auxilium, defensionemq; præsto. Cicero: Zopyrus, qui se naturam cuiusq; ex forma prospicere profitebatur, derisus à cæteris est, qui illa in Socrate uitia non agnoscerent, ab ipso autem Socrate subleuatus, cum illa sibi signa ratione à se deuicta diceret. Alleuo, in altum tollo, uel de imo, & ubi quid iacet, atque proiectum est, sursum tollo. Quintilianus: Vidi multos, quorum supercilia ad singulos uocis conatus alleuarentur. Idem Homini in aquam lapso, atque, ut alleuaretur, oranti. Inde per translationem ad qualitatem fortunæ, ut Idem: Quare nō petit, ut miserum putetis, nisi & innocens fuerit. Non petit, ut afflictum alleuetis, nisi & probauerit sese infeliciorem, quòd patrem amisit, quàm quod oculos. Etiam nonnunquam subleuo pro alleuo, ut apud Suetonium de Vespasiani uita: Dumq; surgit, ac nititur, inter manus subleuātium extinctus est. Eleuo imminuo, & extenuo, ut idem Quintilianus: Nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum, ac liberalibus disciplinis, & illo, quem exigimus, animo dignissimum, non uendere operam, nec eleuare tanti beneficij autoritatem, cum pleraque hoc ipso pessima uideri uia, quòd pretium habent? Nusquam memini in alium sensum repelisse me. Nam Hieronymus testatur quodam loco Esaiæ: Eleuatum est super limina templi, debuisse transferri, subleuatum est: sed ad tollendam ambiguitatem (ne quis putaret sensum esse talem, qualis est, sublatum est mihi pallium) ad aliud uerbum recursum fuisse. Proprium ta-

men erat sublatum, ut idem Quintilianus: Tunc te fas est sublatis ad cælum manibus proclamare, Mathematice, mentitus es.

Perpendo, Expendo, Appendo, Impendo, & Impendeo. Cap. LXXXII.

P Erpendere, est exacte ponderare, atque examinare: non autem (ut aliqui uolunt) intelligere, atque animaduertere. Cic. Quid in amicitia fieri oportet, quæ tota uirtute perpēditur? Expendere, eiusdem ferè significationis est. Idem in Verrem quinto: Deinde hæc expēdite, atque æstimate, Idem Officiorum primo: Quæ contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat sui, eademq; moderari, nec uelle experiri, quàm se aliena deceant. Appendere est tum suspendere, ut notum est, ut appendi uuas: tum ad lancem, stateram ue ponderare. Idem in Antonium: Vt iam appendatur pecunia, non numeretur. Et in proœmio orationum Eschynis, ac Demosthenis à se translatarum figurate ad incorporea transtulit: Ea putaui non annumerari lectori debere, sed tanquam appendere. Impendo habet participium præsentis tale, quale est ab impendeo, ut admoniti simus cauendum esse, ne ista nos fallat ambiguitas. Quale est apud eundem de senectute: Mortem igitur impendentem omnibus horis timens, quis possit animo consistere? Hoc participium est ab impendeo, non ab impendo. Est autem impendêre, supra caput iam iam casurum pendêre, ut nubes impendent. Et gladius ille equina seta appensus supra Dionysij conuiuæ caput imminens impendebat. Impendêre, ab impendĕre, apice distinguendum est.

Rapio, Eripio, & Præripio. Cap. LXXXIII.

R Apere manifestam significationem habet, quum de alijs rebus loquimur: quum uero de personis, duobus modis accipitur. Vno, qui ad res quoque pertinet, ut apud Vergilium:

Quid faceret? quò se rapta bis coniuge ferret?

Rapta dixit pro ablata. Et alibi: -Raptas sine more Sabinas. Altero pro eo, quod est, uim afferre, siue uitiare, uel si non asportet, nec fœminam loco deducat: quod proprie de uirginibus, quæ uitiatæ sunt, dicitur, ut apud Senecam: qui eandem legem non eisdem uerbis repetit, quodam loco sic retulit: Rapta raptoris, aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Alio loco sic: Vitiata uitiatoris, aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Ab hoc uerbo duo composita sunt, eripio & præripio: quorum primum quoties habet cum accusatiuo datiuum, ferè in malam partem accipitur, ut eripuisti mihi omnes bene uiuendi facultates. Quoties uero ablatiuū cum præpositione à, uel ab, siue abs, plerunq; in bonam, ut eripuisti me à periculo: interdū in malam, ut eripuisti

puisti à me filiã. Quod uerbũ ita differt à præripio (præterquam quod nunquam hoc postulat talem ablatiuũ) quòd qui alteri aliquid eripit, potest id non in suos usus eripere, ut eripuit illi uitam. Qui uero præripit, in suos proprios usus rapit: neq; præpositio illa antecessionẽ temporis declarat. Cic. pro Gallo: Demosthenes tibi præripuit, ne esses primus orator: tu illi, ne solus. Non hoc intelligit Cicer. quòd Demosthenes huic aut aliquid eripuerit (ut qui auferre nihil posset nondũ nato) aut priorem se fecerit. Non enim Demosthenes primus oratorum antiquitate temporis dicitur, sed facultate: neque hunc solus Demosthenes ætate antecessit, eo quidem magis, quòd hic ipse æqualis Ciceroni non potuisset inuicem antiquissimo illi aliquid ante auferre. Ergo ille præripuit tibi, id est rapuit sibi istam dignitatem, ut summus orator esse uideatur, futurus etiam solus, nisi tu partem in te illius laudis transtulisses, essesq; tu dignus nomine oratoris, quamuis non æquandus Demostheni, quo nomine adhuc post illum præter te dignum uidimus neminem. Nonnunquam hoc uerbum significat ante capere, sed magis in passiuo, ut immatura morte præreptus non potuit præstare, qualem promiserat, regem. Sunt autem hæc uerba Plinij Iunioris de uiris illustribus, quasi dixisset, immatura morte præuentus.

Titubo, Nuto, ac Vacillo. Cap. LXXXIIII.

t Itubare, est pedibus non ualentis insistere, quales sunt ebrij, aut ĩfirmi, aut uulnerati, aut decrepiti senes, ut apud Quintilianum: At non tua culpa fames cœpit, sed uulneratum iugulasti, titubantem strauisti, fumantem incendisti. Transfertur etiã ad animum, ut apud eundem: Neque ulla unquam tanta fuerit dicendi facultas, quæ non titubet, aut hæreat, quoties ab animo uerba dissentiunt. Titubare quoque lingua, & dẽtes dicuntur: hinc linguæ, & oris titubantiæ. Nutare est proprie alicuius male solidatæ molis ruinam minantis. De animo quoque dubitante, et nesciente, quò se potissimum conferat, nutare dicitur. Vacillare est, alterno motu inconstantem esse, ut idem: Est & illa indecora in dextrum, & sinistrum latus uacillatio alternis pedibus insistentium. Cicero: Cum ex eo in utranque partem toto corpore uacillante quæsiuit. Vnde & naues utique uacuæ uacillant. Et idem Cicero de quodam præ infirma ualetudine non recte scribente inquit: Vacillantibus literulis. Ad animum quoque transferimus, ut apud iurisconsultos, de fide testis uacillãte, qui inconstantia, & diuersa testimonia dixerit.

Vaco, Vacat, & Careo. Cap. LXXXV.

u Acas sapientiæ, das operam sapientiæ: uacas sapientia, cares sapientia. Quanquam carere proprie, est uacare, quibus indiges:

quod significauit Cicero, quum inquit: Satiatis uero, & expletis iucundius est carere, quam frui: quanquam non caret is, qui non desiderat. Improprie tamen dicimus, cares culpa, cares periculo, cares dãno. Cum nomine tamen significante actionem quandam, siue qualitatem adiungimus à præpositionem: ut uacas à labore, uacas à componendo, uacas ab agricultura, uacas ab omni molestia. Similiter per nomẽ, uacuus sum ab omni occupatione, atque ab omni solicitudine. Hoc autem uerbũ quum est impersonale, quæri potest, quid significet. Quintilianus inquit: Non, imo oderit reum uerba aucupantem, & anxiũ de fama ingenij, & cui diserto esse uacet. Hic uidetur uacet, accipi pro eo, quod est, curæ sit. Idem alibi: Tunc inchoare hæc studia uel non uacabit, uel non libebit. Hic uidetur esse pro eo, quod est, tempus uacuum erit. Nam libebit, idem est, quod curæ erit. Et ne quis auderet immutare licebit, pro libebit: Plinius Iunior (quãquam infinita sunt huiusmodi exempla) querens, quòd non posset operam dare admirando cuidã philosopho, ita ad amicum scribit: Quò magis te, cui uacat, hortor, quũ in urbem proxime uenies (uenies autem ob hoc maturius) illi te expoliẽdũ, limãdumq; permittas. Quid igitur duas has significationes huic tribuimus uerbo, cum præter id, quod ambiguum erit, utrum potius significetur, superuacuum uideatur dicere, uel non uacabit, uel non licebit: satis sit dicere, non uacabit: quo uidebuntur fortassis illa duo significari? Quare exponamus, ut cæteros locos, ita & illum, cui esse diserto uacet: uacuum est, hoc est, uacuum tempus est, uel si uis, cui est uacuus animus: quod significauit Vergilius quum inquit:

Sed si tantus amor casus cognoscere nostros.

Hoc quantum ad uoluntatem, quod est, si libet. Deinde quantum ad facultatem temporis, uel uacuitatem animi:

Et uacet annales nostrorum audire laborum. Dixerat enim:

Et iam nox humida cœlo
Præcipitat, suadentq; cadentia sydera somnos.

Quasi non uideretur tempus illud tantam narrationem pati, aut ipsa Dido eo tempore æquo animo posse audire, quod audire cupiebat.

De Conscisco, Asciseo, Desciseo. Cap. LXXXVI.

Consciscere, fere ad mortem pertinet. Plerunq; enim sic legimus: Mortem sibiipse consciuit: mortem tibiipse cõsciscis: mortem mihiipse cõsciscam: cogam te ad mortem tibi per teipsum consciscendam. Asciscere, est remotum aliquid quasi scite uocatum capere. Cicero de oratore: Expertes esse prudentiæ, quam sibi asciuerunt. Idem in Oratore: Quod minime politæ, minimeq; elegantes, sunt,

sunt, asciuerunt aptum suis auribus opimum quoddam, & quasi adipale dictionis genus. Desciscere, est ab imperio se, ductuq; alterius subtrahere, ut milites à duce, populi à domino, discipuli ab opinione magistri, quam prius sequebantur, præsertim ad alterius, uel imperium, uel sententiam se transferentes.

Asseuero. Cap. LXXXVII.

a Sseuerare est inter ipsa argumenta, probationesq; admiscere uim animi, motumq;: quod declarat Quintilianus, quũ inquit: Altera ex asseueratione probatio est, ego hoc feci, tu hoc mihi dixisti, & ò facinus indignum. Et alibi: Quum præsertim quorundam probatio sola sit in asseueratione, & perseuerantia.

Exhibeo, Facio, uel Facesso negotium. Cap. LXXXVIII.

e Xhibere illi negotium, facere, uel facessere negotium, est alterum molestia, ac labore afficere, frequenter quidem per accusationem, Vt Cicero Officiorũ tertio: Criminabatur etiam, quòd Titum filium, qui postea Torquatus est appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare iussisset. Quod quum audisset adolescens, negotium uidelicet exhiberi patri, hoc est, patrem accusari, uel molestia, laboreq; affici. Nam negotium sæpe pro labore apud hunc præsertim legimus: ut, Quid negotij est, ista poëtarum portenta conuincere? quomodo? quid operis? quæ exempla passim reperiuntur. Idem de natura deorum: Dij nec habent negotium ipsi, nec alteri exhibent. Quintil. lib. V. Vt uulneratus, aut filio orbatus, non fuerit alium accusaturus, quando, si negotium innocenti facit, liberet eum noxa, qui admiserit, id est si innocentem reum facit. Cicero ad Appium: Quum est ad nos allatum de temeritate eorum, qui tibi negotium facesserent, id est accusarent, insectarentur, ad pœnam uocarent.

Deturbo, Exturbo, & Disturbo. Cap. LXXXIX.

d Eturbare, est deorsum cum uiolentia deijcere. Vergil. Puppi deturbat ab alta.

Exturbare è loco eundem in modum deijcere. Disturbare, dissipando, diruendoq; disijcere. Quintil. Non enim discussos alicuius operis angulos, aut disturbatos parietes obijcimus. Cicero: Vt dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia ædificatam domum.

De Admoueo, & Amoueo, Aduerto, & Auerto, Aduersus, & Auersus. Cap. XC.

a Dmoueo manum, appono manum. Amoueo manum, remoueo manum. Aduerto oculos, mentem'ue: aliquò oculos, mentem'ue conuerto. Auerto oculos, aut mentem: alicunde con-

uerto oculos, aut mentem. Aduersus, oppositus, opposito pectore, atque obiecto. Auersus, terga ostendens. Vnde illud Tullianum aliquanto ob scœnius, sed ad rem declarandam pertinens: Et aduersus, & auersus impudicus es.

Consternere, & Consternari. Cap. XCI.

C Onsternere est corporis. Cõsternari autem animi, quum mẽs turbata est, & de statu mota, & quasi humi strata. Ideoq; sæpe coniungi animum uidemus, ut consternatus animo. Sal lustius tamen primo historiarum inquit: Equi sine rectoribus exterriti, aut saucij consternantur: quum sit usitatius consternuntur.

Non placeo, Displiceo, & Placeo mihi. Cap. XCII.

N On placeo mihi, & displiceo mihi, ab illo placeo diuersæ significationis sunt præter negationem. Nam ea prima aperti intellectus sunt, ut de Oratore Cicero: Nunquam mihi minus, quàm hesterno die placui. Et in Philippicis: Cumq; de uia languerem, & mihimet displicerem. Tertium est idem, quod superbio dote aliqua, bonoúe, quod mihi adsit, & glorior, & mihi eo nomine confido, plerunque cum inferiorum contemptu. Quintil. Placeas licet tibi, opum tuarum fiducia diues, si mihi idem inuidere non expedit, pares sumus. Pené in hunc sensum accipitur, Mirari se. Nam id efficere in alterum laudabile est. Vnde apud eundem de Socrate dicitur: Nã ideo dictus est εἴρων, id est agens imperitum, & admirator aliorum, tanquam sapientum. De seipso crebrius in uitium est. Idem: Quòd se silentio parricida miraretur. Martialis Valerius:

Ipse ego, quem dixi, quid dentem dente iuuabit
Rodere? carne opus est, si satur esse uelis.
Ne perdas operam, qui se mirantur, in illos
Virus habe, nos hæc nouimus esse nihil.

Se mirantur dixit, quasi sibi placent, uel de se magnificè sentiunt.

Moror te, & Maneo te. Cap. XCIII.

M Oror te, & maneo te, à quibusdam exponuntur pro expecto. Sed mea tamen sententia, magis poëticæ, quàm oratoriæ. Vergilius: Et tua progenies mortalia demoror arma. Terentius: Quem hic manes? Oratores potius accipiunt, moror te, pro retineo te, & in mora teneo. Ideoq; hæc duo uerba sæpe iunguntur, ut apud Quintil. Quid me adhuc pater detines, quid moraris abeuntẽ? Maneo pro eo, quod est, futurum est, ut ipse accipio, apud ipsos interdum etiam poëtas. Vergilius:

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.

Id est tibi futura sunt. Cicero: Cuius te fatum, sicut Curionem manet: hoc

hoc est cuius fatum tibi futurum est, sicut fuit Curioni.

Conflaui, Contraxi, et Dissolui æs alienum. Cap. XCIIII.

Conflaui æs alienum, & contraxi æs alienum, idẽ est, quod factus sum debitor alienæ pecuniæ. Dissoluo æs alienum, idem est, quod contraxeram æris alieni, restituo, ac pluribus soluo: uel quasi catena, qua ligabar, me soluẽda pecunia dissoluo. Quintil. Non ego æs alienum luxuria contraxi. Cic. Patri persuasi, ut æs alienum filij dissolueret. Quibus exemplis plena sunt omnia.

Migro, Decedo, Discedo, & Recedo. Cap. XCV.

Migro, decedóq;, sic à discedo, recedóq; differunt, quòd migrare est domicilium mutare, & aliò se ad habitandum conferre, relicta priore habitatione. Et est apud Iurisconsultos titulus De migrando. Similia huic sunt, emigrare, demigrare, commigrare. Remigrare autem, reuerti in pristinum domicilium. Transmigrare, est in longinquioris loci domicilium, habitationem'ue migrare. Immigrare, in domũ aliquam habitandi gratia ire. Eapropter homines, qui moriuntur, migrare dicuntur. Sed rectius cum apposito, quàm sine apposito, ut multi faciunt, nescientes Ciceronem cum apposito solere loqui, ut de republica lib. sexto: Antequam ex hac uita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem. Et Quintilianus in corpore proiecto: Seu quum ad infernas sedes anima migrauit. Etenim qui moriuntur, tanquam domicilium corporis relinquentes, aliò ad habitandum duntaxat anima, se transferunt. Contrà q; nequaquam milites, quũ castra mouent, aut de statione, munitionibus'ue decedunt, migrare dicuntur, utpote ubi domicilium nõ habuerunt, nec in domicilium se conferunt. Decedere, quanquam accipiatur nonnunquam pro eo, quod est, discedere, aut recedere: tamen proprie est, à mãdato custodiæ suæ loco recedere. Vnde consules, proconsules, præsides, prætores dicuntur ex prouincia decedere. Item præsidia de urbibus, atque castellis. Sine appositione intelligitur pro mori, quasi à custodia, & gubernatione corporis proficisci. Cicer. de Senectute: Vetatq; Pythagoras sine iussu imperatoris, id est Dei, de præsidio, & statione uitæ decedere. Idem de republica: Ideóq; & tibi Publi, & cæteris omnibus retinendus est animus in custodia corporis, nec iniussu eius, à quo ille est uobis datus, ex hominum uita migrandum est, ne munus humanum assignatum uobis à deo defugisse uideamini. Eo igitur modo dicitur decessit, quo dicitur defunctus, ut subintelligatur uita. At in excedo additur uita, non subintelligitur. Idem in Antonium: In ipsa cura, & meditatione obeundi sui muneris excessit è uita.

Precor, & Imprecor. Cap. XCVI.

p Recari, quid significet, certum est, quum merum accusatiuũ habet: adiuncto autem datiuo, idem est, quod imprecari, hoc est optare alicui deos precando, bonam fortunam, aut malã. Qui datiuus sæpe subintelligitur, ut apud M. Tul. in Pisonem: Vt omnes sui ciues salutem, incolumitatem, reditum, precarẽtur: quod mihi contigit, an quod tibi proficiscenti euenit: ut omnes execrarentur, male precarentur: Et Quintil. Inde fugientia uela longo uisu prosecuti, facilem emptionem, secundos uentos, placidum mare, non sic, si ipsi nauigaremus, precati sumus. Cum datiuo, idem: Sed si tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permittamus uela uentis, & oram soluentibus bene precemur. De imprecamur uero, hoc eiusdem sit exemplum. Non imprecamur debilitates, naufragia, morbos, pauper sit, & amet quamcunque meretricem, & amare non desinat. Quod crebrius accipitur in malum.

Habeo orationem, Facie sermonem. Cap. XCVII.

h Abui orationem, non feci orationem. Feci sermonem potius, quàm habui, nonnunquam etiam habui. Cic. de Senect. Cyrus quidem in eo sermone, quem moriens habuit, quum admodum senex esset, negat se unquam sensisse senectutem suam imbecilliorem factam, quam in adolescentia fuisset.

Polliceri, Conuenire, & Audire habeo. Cap. XCVIII.

t Antum habeo polliceri, inquit Cic. ad Lentulum. Idem in Catone Maiore: Neque eos solum conuenire habeo, quos uidi, sed etiam, quos audiui, & legi. Idem Oratore: Audire habeo, quid hic sentiat. Quod (ut ipse interpretor) idem est, quod pollicendum, conueniendum, audiendum est mihi. Quod probatur ex illo, licet diuerso loquendi modo, qualis apud Quintil. Adeo ludibrijs miseræ sum diuersitatis implicitus, ut impetrãdum à uobis habeam odij mei fauorem, id est ut imprecandus mihi sit à uobis odij mei fauor. Quod licet commutari in superiorem modum, sic, ut impetrare habeam odij mei fauorem, sicut contra illum in hunc, sic, tantum habeo pollicendum, neque eos solum conueniendos habeo. Audiendam habeo huius sententiam, uel habeo pro uolo, ut non mirum sit, quare aliqui legant, aueo. Sed non recte legere eos, ex illis Cæsaris Augusti uerbis ostenditur, quum dixit: Quid aliud habeo, quàm deos immortales precari?

Mereor bene, uel male de te, Demereor, & Emereor. Cap. XCIX.

m Ereor de te, est aliquid in te confero. Si beneficij quidem, bene mereri de te dicor. Sin autem offensionis, male de te mereri. Nõnunquam

nunquam utrunque reticemus, sed in ambiguum sensum: ut quid de te sum meritus? Nonnunquam per negationem, sic: homines nihil de me meriti, id est qui nihil in me beneficij, aut officij contulerunt. Quibus exemplis omnes M. Tullij libri scatent. Demereor quoque pro bene de aliquo mereor, accipitur, sed cum accusatiuo, ut Ouidius Heroidum:

Dic mihi quid feci, nisi non sapienter amaui?
Crimine te potui demeruisse meo.

Et Quintil. Simul ut pleniore obsequio demererer amantissimos mei. Emereor, idem pene est, quod mereor, præteritum eius emeritus. Vnde emeriti stipendia, qui militia perfuncti sunt, nominantur. Et in significatione passiua, stipendia emerita, ut idem: Emeritis huic bello stipẽdijs. Et per translationem à Vergilio emeriti boues dicuntur, & quædam alia. Emeriti autem senes solent habere eos, qui pro se laborent, qui dicuntur pro alio opus agere. Quintil. de apibus inquit: Habebã, qui pro me opus agerent.

Refero, & Fero. Cap. C.

r Etulit Pompeius ad Senatum, id est consuluit. In eadem tamen sententia Pompeius ad populum tulit. Ex illo fit Senatusconsultum, ex hoc rogatio, quæ instar est legis. Dicimus præterea refero tibi acceptum, pro eo, quod est, fateor me hoc abs te accepisse: neq; id modo in bonam partem, uerum etiam in malam, ut pro Deiotaro Cicero: Vitam acceptam refert clementiæ tuæ. Idem in Antonium: Omnia denique, quæ postea uidimus (quid autem mali non uidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Idẽ est fero tibi acceptum, siue pro eo, quod est, habeo pro recepto abs te, quod mihi debebas, etiam si solutio nulla intercesserit. Vnde fit acceptilatio, quam Iustinianus per interrogationem, & responsionem fieri uult. Retuli expensum, id est rationem de impensis confeci, uel exhibui.

Exhorreo, & Abhorreo. Cap. CI.

e Xhorreo hanc rem, idem est, quod expauesco. Abhorreo ab hac re, idem est, quod perquam alienus sum ab hac re. Hoc semper postulat huiusmodi ablatiuum, illud uero nũquam, sed accusatiuum.

Bene agi cum aliquo quid sit, & quid Actum esse.
Caput. CII.

Bene mecum agitur, idem est, quod in bona conditione sum. Item, præclare tecum agitur, optime cum illis agitur, melius cum hominibus ageretur, si paruo contenti essent: Ita male mecum agitur, & peius, incommodius ue, & pessime. Cicero: Cum illo uero quis neget actum esse præclare, mecum incommodius? Nonnunquam actiue. Valerius Max. libro quinto: Bene egissent Athenienses cum Miltiade, si eum post trecenta millia Persarum in Marathone deuicta, in exilium protinus misissent, ac non in carcere, & uinculis mori coëgissent. Actum est, semper in malam partem accipitur, ut actum est de republica, id est respublica extincta, desperata, & perdita est.

b

Salio, & Salto. Cap. CIII.

Salio, unde saltus, pro eo, quod est, saltum facio. Salto tripudio, unde saltatio. Interdum salio pro salto. Vergilius secundo Georgicorum:

s

Mollibus in pratis unctos saliere per utres.

Quid autem distent saltus, & saltatio, notum est. Saltus enim est qualis ceruorum, leporumq́;: Saltatio uero, illa hominum iactatio, quam uulgo tripudium uocant. Et licet salio pro salto accipiatur, non tamen saltus pro saltatio, saltatus ue, quæ eiusdē significationis sunt. Liuius: Ferre, ac per urbem ire cum tripudijs, solenniq; saltatu iussit.

Abdico, & Exhæredo. Cap. CIIII.

Abdicare, est expellere à bonis filium, dum uiuit pater. Exhæredare uero, post mortem. Sed abdicare est grauius, quod etiam in se exhæredationem continet.

a

LAVRENTII VALLAE IN ELEGANTIARVM LINGVAE LATINAE LIBRVM SEXTVM, QVI DE NOTIS AVTHORVM INSCRIBITVR,

PROOEMIVM.

s

VLPITIVS ille Seruius, cuius quanta in iure ciuili fuerit autoritas, plurimorum monumenta testantur, siue aliorum exemplo, siue priuato consilio fretus, non existimauit turpe sibi ad famam fore, ut librum de Notis Scæuolæ conscriberet, non modo antistitis in ea facultate, atque omnium principis, uerumetiam præceptoris sui. Cogitabat enim neque id posse sibi uitio dari, quod publicæ utilitatis causa susciperet, neque iniuriam illi fieri, qui reprehenderetur, si modo rite reprehendatur, quod in se fuisset ipse facturus, si errata sua animaduertisset. Probe itaque Sulpitius, & ingenue, ac uere Romane. Quin ipse quoque populus prudenter, et grato inuicem animo, qui factum huius non reprehensione, sed laude dignum, & gloria putauit. Nec minore uolumen hoc, quàm cætera, honore prosecutus est. Nam præcepta aliqua doctrinæ tradere, cuilibet mediocribus saltem literis imbuto promptum est. Errores maximorum uirorum deprehendere, id uero cum doctissimi hominis est, tum opus utilissimum, & quo nullum dici possit utilius. Quis enim dubitet, non minus agere, qui aurum, argentum, cæteraq; metalla expurgat, quàm qui illa effodit? qui triticum mundat, quàm qui metit? qui pinus, amygdala, cæterasq; nuces seligit, quàm qui easdem legit? Ita eum, qui emendat (nisi paucissima sunt, quæ emendat) non inferiorem existimare debemus, quàm ipsum illum inuentorem, nec minorem ab illo, quàm ab hoc percipi fructum. Insuperq; non modo huic ex illius castigatione nullum dãnum afferri, atque iacturam, uerumetiam pretiũ, ac dignitatem, perinde atque auro, ac cæteris, quæ modo commemoraui, quantum corpori purgatio ipsa detrahit, tantum residuo pretij (ut dixi) & dignitatis accrescit. Adeo plus utilitatis in parte est, quæ superat, quàm quæ fuerat in solido. Quare, si quis apud inferos Scæuolæ de Sulpitij facto sensus fuit (quæ erat illi æquitas, & iustitiæ amor) ausim affirmare fuisse gauisum, secumq; præclare actum esse dixisse, quòd suorum librorum aurum ab omni scoria esset, ac fece compurgatum: nihilq; fo-

ret, per quod conciues sui per eius scripta falli possent. Neque immerito Plinius Iunior ad amicum ita scribit: Ita enim magis credam cætera tibi placere, si quædam displicuisse cognouero. Quomodo igitur non sit beneficium id offerre, quod solet beneficij loco postulari? Quod si hoc non præstatur, aut iam defunctis, aut tale beneficium respuentibus, profecto his præstatur, ad quos ex ipsa magnorum autorũ emendatione multa in primis utilitas peruenit. Ideóq; ab optimis quibusque cuiuslibet artis professoribus præceptum est, ut eorum ipsorũ, quos discẽtibus ad imitationem proponunt, etiam uitia (si qua fuerint) ostendant. Huiusmodi igitur ego et exemplis, & rationibus adductus, faciendum mihi putaui, ut unum librum hunc de Notis scriptorum componerem, non quo illos carperem (nam, præterquam quòd hæc inhumana uoluptas foret, certe et alibi maior mihi hæc facultas daretur, & de hac ipsa re penè infiniti libri conscriberẽtur) sed quo prodessem aliquid linguam latinam discere uolẽtibus, non modo ex nostris præceptis, sed ex aliorum quoque erratis, ubi & de nostro nonnihil ad rei testificationem admiscebimus. Dedimus autem nostrorum librorũ suam cuique materiã, ut, si per se opus non multum sibi fauoris pararet, ipsa certe uarietas commendatione blandiretur. Ex hoc præsertim uolumine, in quo & uniuersa, quæ in superioribus singula continentur, & de pluribus, præstantissimisq; autoribus pronuntiatur, iudiciumq; contra eos fit. Sumus autem ijdem simul & accusatores, et iudices, sed qui aliorum pariter accusationem, iudiciumq; subeamus, nisi legitime & autoris, & iudicis fuerimus officio functi. Sed iam in forum descendamus.

In Nonium Marcellum de Alumnus. Cap. I.

a Lumnus eum significat, Nonius Marcellus inquit, & qui ab aliquo alitus est, & qui aliquem aluit. Cui in prima significatione suffragor, in secunda refragor. Nec illius exempla secum facere ostendam, sed mecum: quæ sunt, tum Ciceronis in Verrem: Italia autem alumnum suum seruitutis extremo, summóq; supplicio fixum uideret: tum Varronis: Et ecce de improuiso ad nos accedit cana ueritas Atticæ philosophiæ alumna. Quorum exemplorum (salua Nonij pace) utrunque significat educatum, non educatorem. Nam Cicero quidam Italiam quasi altricem, & illum ab ea alitum dixit. Varro uero non modo alio locutus est, quàm Quintil. ubi ait: Verba omnia, & uox eius alumna urbis esse solet, ut oratio Romana planè uideatur, non ciuitate donata. Vult enim uerba nostra, & uocem uideri debere natam, & alitam intra Romam, Varro inter Athenas, atque in sinu altricis philosophiæ. Adijcit etiam Nonius alumnũ

significare

significare dominum, ut apud Vergilium:

Corpus ubi exanimi positum Pallantis, Acetes
Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit, sed non felicibus æque
Tum comes auspicijs, charo datus ibat alumno.

Dure nimis (ne dicam inerudite) uir sané eruditus exposuit, quasi nesciamus non domini mortem à seruo, uel comite Vergilium fecisse deplorari, sed quod est plus, quàm si uel Euander ipse fuisset occisus, ac multo tristius ab altore, siue nutritio mortem eius, quem aluerat, & quem loco filij habebat, qualis Phœnix ille Homericus in Achillẽ fuit, quem, quoniam educasset, filium semper appellat, pro alumno. Et certe armigeri magnorum principum semper & ipsi magni uiri fuerũt. Siquidem (ut taceam de Phœnice, qui bonæ parti Myrmidonum imperabat) Patroclus auriga Achillis, princeps erat: & Sthelenus Capanei regis filius auriga Diomedis, & Meriones inter primos duces Cretensium auriga Ilionei, & Hectori aliquis fratrum feré aurigabatur currum: Talis fuerat Acetes Euandro Ergo non erat seruus, aut seruo similis apud Euandrum, multo minus apud filium, sed patri similis, & pro patre, præsertim illo absente. Duo autem hæc nomina, quæ ab eadem litera incipiunt, armiger, & auspicium, quæ apud Vergilium modo legimus, non nota omnibus etiam explicemus. Armiger est, qui in prælio gerit tela domini sui, ut scutum, ut arcum, lanceam, & cætera huiusmodi. Imperiti armigerum uocant armatum equitem. Auspicium est, uel à pastu auium, uel ab inspectione auium. Sed quia cõsul antequam iret in expeditionem, capiebat auspicium: hinc factum est, ut dicamus auspicia ducum, atque principũ, quæ à solo duce capiuntur. Et hinc auspicari non modo auspicium capere, sed etiam incipere: nec in bonam tantum partem (quod frequentissimum est) uerum in malam quoque, ut apud Plinium: At homo infeliciter natus, manibus pedibusq; deuinctis, animal cæteris imperaturum, à supplicijs uitam auspicatur. Nam quando non est uerbum, feré in bonum accipitur, ut apud Terentium: Haud auspicato me huc attuli, id est non feliciter, quasi auspicijs repugnãtibus. Quod declarat Quintilianus de Achille (ut opinor) loquens, qui ad mortem, quam dij futuram denuntiauerant, cupiditate ulciscendi Patrocli ruebat. Sic nanque ait: Eant nunc poëtæ antiquarum fabularum conditores, & se ad exhortandã amicitiæ fidem, magna quædam composuisse carminibus putent, si dixerint aliquos per maria, terrasq; asperiorem fortunam amicorum tantum secutos, aut principem Græciæ uirum in ultionem interfecti amici inauspicata bella gessisse. Et alibi: Itaque, ut apud illos Homerus, sic

apud nos Vergilius auspicatissimum dederit exordium. Auspex, qui præerat nuptijs celebrandis, quia auspicium pro nuptijs capere solebat: adhibebaturq; hic pro parte mariti: ut pronuba, quæ præest et ipsa nuptijs celebrandis pro uxore: aliquando etiam magis proprie pro eo, qui dux militiæ est, ut primo Carminum apud Horat.

Nil desperandum: Teucro duce, & auspice Teucro.

In eundem de Citare. Cap. II.

Citare, idem inquit, pro laudare accipitur, ut Cicero: Citeturq; Salamis clarissimæ testis uictoriæ. Nescio cur id dixerit, nõ enim tantus uir, tam parua nesciuit, nisi putet se acutiorem uisum iri, si clara faciat obscura: citantur testes non laudantur. Nam Salamis (qui fuit locus uictoriæ Themistoclis) nihil laudis meretur, quippe qui nihil egit, sed testis fuit, quia interfuit, uel quia in ea posita sunt trophæa uictoriæ, quæ rem gestam testificantur transeuntibus. Ergo si testificari locus potest, potest merito ut testis citari, non tamen tanquam uēturus, sed ad quem eant, qui testimonium desiderant. Vel citentur Salaminij, continēs pro contento, uel citentur autores, et libri, qui de hac Salaminæ uictoria meminerunt, testimoniumq; dicunt.

In eundem de Capio. Cap. III.

Capio secundum eundem in passiuo significat propitiationem, ut apud Lucretium:

Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Capere, facere. Terentius in Andria: Non si capiundos mihi inimicos sciam esse omneis homines. Capere, perpeti: Terentius in Heautontimorumeno: Dum abs te absum, omnes fuere mihi labores, quos cepi, leues. Capere, tollere, tenere. Vergil. Georgicorum quarto:

Hic tibi nate prius uinclis capiundus:

Varro in Meleagris: Quem idcirco terra non cepit, & cœlum non recepit. Idem in Eumenidibus: Stolam, calceosq; muliebres propter positos capio. Capere, eligere. Terentius in Hecyra:

Quum illum in generum cepimus. Vergil. in Georgicis:

Ante locum capies oculis.

M. Tullius de officijs: Quòd insit aliquid probi, quod capiat ignaros. Capere, delectare, sustinere, habere, decipere, circumuenire, occupare, detinere, satiare, accipere, complecti, inuenire, singulorumq; exempla subijcit, quæ ipse (ne longior essem) prætermisi. In quibus non est illius probabilis expositio. Nam quis credat autores uni dictioni tot significata, et quidem pro se quenq; noua dare uoluisse, tanquam linguã ipsam confundere cuperent? Cur igitur ita locuti sunt? Nempe quod nihil interest inter has significationes, capio hostem, capio generum, capio saxũ.

Præterea

Prætereá duæ proprietates in hoc uerbo notandæ ſunt. Vna, quòd habet reciprocum quendam uſum, ut idem ſit, cæpi uoluptatem, & cæpit me uoluptas. Cicero: Magnam cæpi ex literis tuis uoluptatem. Quintilianus: Nec me tanta capiebat uoluptas, quòd fluentia ceris mella conderem. Plinius ad Caluiſium lib. octauo: Capio aliquam uoluptatem, quòd hac uoluptate non capiar. Cepi ſomnum, captus ſum ſomno, uix dicitur, ſed dici poſſet, ut oppreſſus, uidelicet qui opprimitur ſomno, capitur ſomno. Cepi delectationem, uix unquam delectatio cæpit me, ſed in paſſiuo potius, captus ſum delectatione. Et item in cæteris, quæ ad delectationem pertinent. Captus ſum amœnitate loci, dulcedine uocis, ſpecie mulieris, amore pecuniarum, ſpe bonorum, magnitudine, ſublimitatéq; materiæ. Iſta enim omnia delectant, ideóq; ſubintelligi ſolet delectatio, quale ipſum illud Marci Tullij: Quòd inſit aliquid probi, quod capiat ignaros, id eſt delectet. Ergo probitati ineſt delectatio, ut ſit ita exponendum: cuius probi delectatio capit ignaros, ſiue ignari capiantur delectatione. Habet, inquit Terentius, captus eſt, ſubintellige amore, ſiue pulchritudine fœminæ, id eſt delectatione: non autem (ut te ſtatus ſum) actiue, cæpi amorem. Nec longe ab hac ratione abeſt illud, captus ſum oculis, pro orbatus ſum oculis. Nec hoc unquam reperies, niſi in paſſiuo, & nunquam ferè niſi de oculis dici. Miſericordia cæpit deos, non dij miſericordiam, dicimus, id eſt non delectatio, ſed dolor ille ex alieno malo. Et merita mea cæperunt deos, ut ait Lucretius: qui ſermo rarus eſt, id eſt admiratio, uel delectatio, uel affectus eos cæpit. Capio dolorem tamen potius, quàm cæpit me dolor, dicimus. Non quia non poſſumus etiam ſic dicere, ſed quia habemus alium in uſu modum magis proprium. Tenet me dolor, ſicut tenet me deſiderium. Delectatio enim uidetur tantum capere, nec diu permanere, dolor autē, & deſiderium tenere quaſi permanendo. Item, cæpi indignationem, cæpi, ſiue contraxi moleſtiam, potius, quàm cæpit me indignatio, cæpit me moleſtia. Contra, cæpit me tædium, cæpit me obliuio, cæpit me odium, potius quàm retrorſum. Vergilius:

Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.

Terent. Neque agri, neque urbis odium me unquam cæpit.

Cicero: Propter quod tantum odij cæpit eloquentia, ut homines ſtudioſiſſimi quaſi ex turbulentiſſima tempeſtate ſe in ſtudium traderent quietum. Idem: Vt eos iuſtitiæ capiat obliuio. Plinius tamen libro ſeptimo naturalis hiſtoriæ ait: È prææalto tecto lapſus, matris, & affinium, propinquorumq; cæpit obliuionem. Altera proprietas, quòd capere ſignificat uel ſponte, uel non ſponte accipere. Sumere tamen ſponte, atq; hinc eſt illud, cæpi labores, cæpi moleſtiā, cæpi dolorem, cæpi, uel ſuſcæpi

inimicitias, suscepi curas, suscepi sumptus, accepi calamitatem, accepi cladem, accepi damnum, accepi iniuriam, accepi contumeliam, accepi repulsam, accepi uulnus, quod nunquam ferè aliter dicimus, non sustinui, non perpessus sum uulnus, sed ferè semper accepi, nisi more poëtico, ut apud Ouidium libro secundo Metamorph. Nullam patiere repulsam. Cicero: In domum multiplicatam honoribus non solum repulsam retulit, sed etiam ignominiam, & calamitatem, quum dixit: nequaquam contra hoc, quod praecipio facit. Nam sumo supplicium, sumo poenam, non in me, sed à me in alium infligi intelligitur. Ideoq; adiungitur ablatiuus cum praepositione de. Cicero: De illo paulo post supplicium sumitur. Quintilianus: Vt, nisi occurrisset ad diem, de eo, qui restiterat, poena sumeretur. Potest tamen quis de se etiam sumere supplicium, eruntq; tanquam duae personae, quae agit, & quae patitur. Porrò quia sumere est ultro, quasi non permissu aliorum capere, eo fit, ut intelligatur pro nimium, & interdum pro arroganter sibi tribuere, ut Cicero de officijs: Orationem autem latinam efficies profectò legendis nostris pleniorem. Nec uero arroganter hoc dictum eximari uelim. Nam philosophandi scientiam concedens multis, quod est oratoris proprium, apte, distincte, ornateq; dicere: quoniam in eo studio aetatem consumpsimus, si id mihi assumo, uideor id meo iure quodammodo uendicare. Assumpsisse sibi ait eadem laudem, quae nisi uera esset, ac palàm uera, propter rei magnitudinem, arrogans uideretur. Ergo assumere, est multum & penè nimium sibi tribuere. Idem pro Plancio: Quanquam non mihi tantum sumo iudices, neque arrogo. Inde ineruditorum uocabulum praesumptuosus. Denique quodam loco Valerius Maximus ita planè horum uerborum proprietatem distinxit, ut hanc differentiam penè praecipere uideatur, quum de Catone Censorio loquitur: Qui ensem de medijs hostibus recepit, quanquam hoc aliqui filio Catonis tribuunt, inquientes, ut non coactus acciperet, sed sua sponte sumere uideretur. Quare si latine & nos loqui uolumus, dicamus dominum IESVM carnem quidem humanam sumpsisse, mortem uero accepisse. Meo iure, quod modo apud Ciceronem legimus, si quis forte desiderat, exponamus. Significat autem idem quodāmodo, quod mea autoritate, meaq; licentia, et concessa mihi ab hominibus libertate, ut idem pro Archia: Quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, suo iure inquit, quod poëta erat, & probatissimus poëta. Idem est pro meo iure, ut idem alibi: Pro meo iure hoc dico, uos eo me priuastis: quasi confidenter dico. Est enim efficiens causa, non finalis: qualia caetera sunt hoc modo dicta, pro mea in uos beneuolentia, pro uestra in me humanitate, pro tua mansuetudine, pro sua pietate,

ubi

ubi efficiens (ut dixi) causa intelligitur, non finalis.

In eundem de Contendere. Cap. IIII.

Contendere, idem ait, est festinare, ut Vergilius:

c - Quæ proxima, littora cursu
Contendunt petere.

Contentio est perseuerantia, uel elatio. M. Tullius de officijs libro primo: Ex contentione uocis, & submissione, & cæteris similibus facile iudicabimus. Sallustius historiarum quarto: Rursus iumenta nacti, ad oppidum ire contendunt. Contendere, continuare. Cicero de oratore secundo: Id quod eius scripta declarant, & contentiones uocis, & remissiones continuarentur. Et in tertio: Nihil perniciosius est, quàm sine intermissione contentio. Præterea ait, contendere esse astringere, intorquere, comparare, certare, extorquere, proripere, uel dirigere signum. Iterum pro festinare, intendere. Sed neque præcepta, neque exempla satis distincta sunt. Quid enim differt? contentio est perseuerantia, & contendere est continuare. Quum præsertim eadem exempla utrobique subijcias. Quid iterum Vergilianum illud? Contendunt petere. Et illud Sallustianum? Ire contendunt. Quæ duo idem declarant, quod tendunt, uel pergunt ire, siue petere. Iam uero apud Ciceronem contentio non est perseuerantia, neque contendere continuare, sed intentio, atque intendere: indifferenter enim dicimus hoc loco contentio, & intentio, contendere, & intendere. Nam plurimi falluntur, accipientes intentionem pro uoluntate, atque proposito. Afferam ad hoc probādum ex M. Fabio exemplum, per quod & ipsa res, de qua agimus, probabitur: Neque grauissimus autem in musica sonus, nec acutissimus orationibus conuenit. Nam & hic parum clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre animis motum potest: & ille prætenuis, & immodicæ claritatis, quum est ultra neruum, tum neque pronuntiatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. Nam uox ut nerui, quo remissior, hoc grauior, & plenior: quo intentior, hoc tenuis, & acuta magis est. Sic ima uim non habet, summa rumpi periclitatur. Medijs ergo utendum sonis, Hi quoque, quum augenda intentio est, excitandi: quum summittenda, sunt temperandi. Manifestum ergo est, quid sit intentio, cuius ēt similitudo neruorum manifestius docet, unde similitudo sumpta est. Nam, ut neruus in cithara, aut neruus in arcu, quo magis intenditur, eò uehementiorem sonum, uel ictum efficit: quò magis relaxatur, eò remissionem: ita & uox, quæ utique usum neruorum corporis exigit, quos uidere licet in acutissime exclamantibus maxime intendi, tanquam in cithara, aut in arcu, siue contendi, quæ (ut dixi) idem sunt, atque idem esse ex uerbis utriusq; autoris, quos nominauimus, liquet.

Neque

Neque uero quisquam negauerit continenter esse, quod continue, siue continuate, quod Marcellus ait, sed à contineo uenit. Contentus uero, à contendo, licet & contineo faciat contentum.

In eundem de Cursus. Cap. V.

Vrsus, inquit, idem est, quod uolatus, ut Vergilius:

c -Cursumq; per auras
Dirigite in lucum.

quasi non figurate dicamus de uolatu cursum, & de cursu uolatum: ut ille apud Terentium, festinato seruum ire iubens, inquit, uola, pro eo, quod est, curre. De nauigatione quoque festina dicimus cursum, ut Mar. Tullius: Quo cursu frumento onustas naues petentes Rhodum uiderit. Et Quintilianus, nauigationem dixit fugam, siue naues fugientes, quæ uelocem cursum conficerent, quum inquit: Inde fugientia uela longa uisu prosecuti. Is enim qui fugit, uelocissime currit. Eoq; Vergilius inquit,

-Pedibus timor addidit alas.

Idem quoque Quint. inquit: Multa sunt & græce, & latine non denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur: qui pilam, aut sudem, appellatione priuatim sibi assignata caret. Et ut lapidare, quid sit, manifestum est, ita glebarum, testarumq; iactus non habet nomẽ. Vnde abusio, quæ κατάχρησις dicitur, necessaria est. Quare ad hanc Quintil. formulam non aliter nauem uelociter euntem, & auẽ uelociter uolantem currere dicimus, quàm iaculari sudem. Illud autẽ apud oratores obseruaui, uolitare potius, quàm uolare pro discurrere, dici solere, ut apud eundẽ: Me per omnia maria uolitantem. Et apud Cic. Qui per forum uolitant. Quale est reptare. Nam quum repere sit animalium carentium pedibus, & uentre euntium, licet quædam reptilia pedes habeant, ut lacertæ, tamen reptare hominem dicimus, qui segniter, lente, & quasi testudineo passu incedit, quales sunt, qui in hortis, aut uinetis, similibusq; locis spatiantur. Horatius:

An tacitum syluas interreptare salubres.

Plinius ad Bebium: Scholasticis porrò dominis, ut hic est, sufficit abũde tantum soli, ut releuare caput, reficere oculos, reptare per limitem, unam semitam terere, omnesq; uiticulas suas nosse, & numerare arbusculas possint. Idem: Frequentior currentibus, quàm reptantibus lapsus est. Terentius in Adelphis:

Perreptaui usque omne oppidum, ad portam, ad lacum: quò non?

In eundem de Carpere. Cap. VI.

c Arpere, inquit, pro attenuare, & aperire. Vergilius:
Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ.

Hoc ne puellæ quidē ipſe dicerent. Nam ut carpimus linum uirens ex humo, quū uellimus, ita puellæ ſiniſtra manu de colo penſum trahentes, ſenſimq́; uellentes carpunt. Et ut decerpimus roſam primis digitis, ſic puellæ primis & ipſæ digitis decerpūt particulatim linum, lanamúe. Iterum carpere, celeriter præterire. Vt Verg. -Et acri Carpere prata fuga. Et in eodem: Carpere mox gyrum incipiat. Quaſi in primo non celeritas illa magis intelligatur per hoc, quod dixit, fuga, qui eſt celer curſus, quàm per illud carpere. Et in ſecundo ſignificetur uelociter præterire. Aliud nanque eſt ire in gyrum, aliud præterire, quod de equo, & ſeſſore utrunque poëticæ dictum eſt.

In eundem de Accipere. Cap. VII.

Ccipere pro paſcere idem inquit. Terentius:

a Accipit homo nemo melius prorſus, atque prolixius.

Et hunc imitatus Seruius in Vergilium:

Illos porticibus rex accipiebat in amplis.

Vrbanius profecto, & lautius loqui poterant. Pecora gregatim, altiliaq́; dicuntur paſci, non homines. Nos enim quoties accipimur, ſiue excipimur in conuiuium, non ad ſaginam, ſed ad iucunditatem illam, atq; apparatum inuitamur, ut minima pars cibis aſſignetur. Vnde cōuiuere dicimur eo tempore, non commeſſari, aut compotare, aut (quod deformius eſt) compaſcere, ſiue compaſci. Siquidem Terentius de Thraſone, non tanquam de ſaginatore locutus eſt, ſed tanquam de ſplendido apparatore conuiuiorum. Et Verg. Helenum, regem uult regiam quandam magnificentiam in exhibendo conuiuio declaraſſe, non ſolum (ut ita loquar) paſtionem, & (ut dixi) ſaginam. Fateor tamen accipere, nonnunquam ſignificare in domum ſuam, honoris, & amicitiæ gratia aliquem conuiuam capere: ita tamen, ut ſubintelligatur in conuiuium, ut acceptus ſum à te laute, id eſt acceptus ſum in conuiuium, uel tractatus. Nam frequenter in contrarium dici reperimus. Ego abs te miſeris ſum acceptus modis. Hoc apud Terentium, & apud Ciceronem. Ex quo illud laudatur Architæ, qui cum uillico factus eſſet iratior, quo te modo, inquit, accepiſſem, ni iratus eſſem?

In eundem de Graue. Cap. VIII.

Raue, inquit, ſignificat grauidum. Vergilius:

g -Donec regina ſacerdos Marte grauis.

Circumlocutio fecit, ut intelligatur grauida. Nam ſi dicam regina, aut Helena eſt grauis, nemo prorſus intelligat, ſed addam ex rege, aut ex marito, fortaſſe intelligatur eſſe grauida. Ita apud Vergil. Marte grauis, pro, ſemine Martis impleta.

Graue plenum. Vergilius:

Non insueta graueis tentabunt pabula foetas.
Si accipit foetas pro grauidas, superuacaneum est exponere graueis pro plenas. Per illud enim quòd prægnantes sunt, plenæ esse intelligũtur. Graues uero esse, per epitheton, quod appositum est, quippe grauidæ omnes graues, ut ipsa quoque uox indicat, nam à grauis fit grauidus. Sin accipit foetas pro his, quæ pepererunt, ut puerperas mulieres, quæ proximis diebus matres sunt factæ, graues lacte dicemus, quasi onustas, non quasi plenas. Durum sit nanque appellare oues, capras'ue lacte, sed ubera plena lacte, ut est apud eundem per translationem grauida.
-Et grauido superant uix ubere limen.
Quòd si quando reperiatur grauis pro plenus, hoc tamen in loco non ita accipitur. Hunc eundem quem ego protuli uersum, & ille affert, quasi de grauido, & non de graui sit quæstio: nec poëtæ modo, uerũ etiam oratores sic loquuntur, ut Quintilianus: Luctantur intra uiscera animæ, & uterum funeribus grauidum in os agunt. Sed ad graue reuertamur. Grauis, inquit, plenus. Vergilius:
Tum pietate grauem, ac meritis si forte uirum quem
Conspexere, silent.
Virum pium, & benemeritum, appellare plenum pietate, & plenum meritis quis audeat? Non ergo ita exponendum est, ut nec est utendũ. In quo paulo post meam sententiam ostendam. Graue inquit, grandæuum. Vergilius:
Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes.
At ego potius accipio grauis prudentia, & moribus, quomodo proxime grauis pietate, & meritis dicebatur. Multa præterea significata dat huic eidem nomini, quæ profecto forent infinita si ad illum modum, poëtarum omnium exponamus exempla. Quod longe abest, tum ab utilitate discentium, tum ab ipsa rei natura. Etenim graue suapte natura ponderosum significat, ut graue saxum, grauis sarcina, grauia arma, graue scutum, quod scilicet grauat nos in ferendo, & quod ægre, & cum molestia fertur. Inde per abusionem transferimus ad senectutem, ad morbum, ad laborem, ad dolorem: quia hi, qui molestiam ex senectute, morbo, cæteris'q; sentiunt, quasi onere intolerabili premuntur, quod cupide uelut graue pondus à se uellent deponere. Neque ad solum ad molestias corporis translatio hæc fit, uerumetiam ad molestias animi, ut grauis contumelia, grauia iniuria, grauis mœror, grauis iactura, quæ animũ genere quodã ponderis premunt. Itaq; unus modus est, quæ corpori, aut aio molesta sunt, ea grauia appellare. Eoq; molestia à mole. i. à re magna,

gna, magni'q; ponderis uocitata est. Alter modus est, quòd quemadmodum grauia saxa, & grandes trunci non facile loco mouentur, sed ad omnem temporis mutabilitatem hærent: ita homines constantes, ac præditi sapientia, merito per figuram graues nominantur, quòd nec precibus, nec minis, nec uanitate, nec promissis, ab æquo & iusto summouentur: ut hi faciunt, quos leues uocamus, qui in similitudinem pulueris & palearum ad omnem auram uentilãtur. Sciamus tamen grauis tunc regere datiuum, quum est in priore significato, ut tu es grauis mihi. Quare non probe quidam legunt apud Ciceronem de officijs: Quod ætati tuæ esset aptissimum, & autoritati meæ grauissimum. Nã hoc grauissimum superuacuum est. Cæterum quid mirer, si in his, quæ sunt altioris intelligentiæ, fallitur, quum leuioribus, atque apertis hallucinetur Marcellus?

In eundem de Inficiator. Cap. IX.

Inficiatores, inquit, sunt falsi criminis obiectores, ut Cicer. de Oratore libro primo: Vt si ille inficiator probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi: hoc de reo dictum est à Cicerone, nec reo criminis, sed pecuniarum. Ille uero accipit non tantum pro accusatore, sed pro actore etiam, & accusatore falsi criminis. Vbi enim pecunia, & petitor nominantur, ibi nulla est criminatio. Inficiator igitur is significatur, q̃ negat se uel debere, quod actor petit, uel commisisse, quod accusator obijcit. Vnde status coniecturalis dicitur inficialis, in quo semper reus inficiatur, uel inficias it. Inficiari enim, & id, quod dixi, inficias ire, est uerbo negare. Nam negare est aliquando etiam facto, ut Vergilius:

Egregij forma, sed quem forma negarat
In patriam reditus.

Veto notum est aliud esse, quàm nego, & (ut breuiter signem) contrarium est illis impero, & iubeo. Non est autem huic nomini nisi accusatiuus casus, & unum uerbum eo, is, it. De inficias loquor, cui simile est suppetias, pro eo quod est auxilium: ut in duodecimo commentariorum Cæsaris: Et nuntiabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias uenire. Et in eodem: Suis'q; rebus timens, elephantis'q; XXX. relictis, suis finibus, oppidis'q; suppetias profectus est. Et iterum in eodem: Atque suis fugentibus, suppetias ire contendit. Suetonius de Vespasiano: Legatum insuper Syriæ consularem suppetias ferentẽ, rapta aquila fugauerunt. Suppetias pro auxilium: Plautus in Epidico: Sed memento si quid sæuiunt, feres suppetias mihi cum sorore ferre. Idem in eodem, nominatiuo est usus: Auxilia mihi, & suppetiæ sunt domi.

In eundem de Incisim. Cap. X.

i Ncisim, inquit, quasi simul. Cic. in Oratore: Hæc quidē duo binis pedibus incisim, deinde mēbratim dicere solebas. Quid magis contrarium, quàm incisim, id est minutatim, & simul quod est coniunctum? quasi nesciamus, quid sint cola, commata, & periodi, de quibus Cicero pluribus in locis disputat, appellans ea incisionem, membrum, circuitum, siue ambitum, siue comprehensionem, siue continuationem, siue circunscriptionem. Cuius ultimi (quod multis nominibus Cicero uocat) duo genera Quintil. facit: priora autem sic diffinit: Incisum est sensus non expleto numero conclusus, plerisque pars membri: ut domus tibi deerat, at habebas: pecunia superabat, at egebas. Fiunt autem ex singulis uerbis incisa. Membrum est sensus numeris conclusus, sed à toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens.

In eundem de Candeo. Cap. XI.

q Vid ergo? nihil'ne bene dixit Marcellus? imo uero aliquid, atque adeo multa, sed nunc bene dictis non est locus, tametsi in his, quæ laudari queunt nonnihil interdum desidero, ut candet, ignitum est. M. Tullius de officijs: Candente carbone adurebat capillum. Candet, candidum est. Vergil. Aeneid. IIII.

Candentis uaccæ media inter cornua fundit.

Sed hic (ut dixi) nonnihil desidero. Nam & excandescere hominem dicimus, quum uehementer irascitur. Præterea ostendenda est passim causa, quamobrem unum uerbum plura significet, ut in hoc: Quum enim ignis obstantia exuperat, ac fumum uincit, candorem flammæ concipit, uel quòd sol, quanto candidior, tanto ardētior, ita animus dū ira concitatus est, inflammatus, incensus, & excandescens dicitur: uel quòd mare uentis confractum, et in morem aquæ ebullientis in lebete, uel ipsa aqua lebetis ebulliens, spumas albentes ciet, ita animus simili perturbatione percitus, excandescere dicitur, ut tanta commotio mentis significetur, quanta est uel maris, uel aquæ ad ignem iam albescētis, quod ex unius à Quintiliano expositi uocabuli patefiet exēplo. Vertex (inquit) est contorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur. Inde propter flexum capillorum, pars summa capitis: ex hoc inquam in montibus eminentissimum rectè dixeris, hæc omnia uertices, proprie tamen unde initium duxit. Quare nemini debet mirum uideri, cur interdum una uox plura significet.

In Seruium de Lætus. Cap. XII.

l Aetum Seruio placet multa significare, fœcundum, pingue, grauidum, pulchrum, uiride, & multa alia. Idq; apud Vergilium modo: quòd si alios quoque poëtas exposuisset, adhuc

alia

alia multa significata adiecisset. Sed ipse rationem reddam, cur in uarios sensus abutamur, cum unum natura significat. Laetum id appellamus, quod aspectu gaudium promit. Nam gaudere, proprie est intrinsecus: Laetari extrinsecus. Recte igitur animata dicuntur laeta, quoties laetantur. Et quia natura sic comparatum est, ut quae bona corporis habitudine sunt, alacriora, quae uero debili, tristiora sint: eo fit, ut pinguia uocemus laeta, ut laetas oues, laetos greges, laeta armenta. Transferimus hoc ad similia, ad segetes, ad uites, ad oliueta, ad caeteras arbores. Vnde sicut ex illis superioribus domini percipiunt fructus, et quemadmodum illa, ita haec quoque qualia sint, declarat aspectus, appellanturq; laetae segetes, laetae uites, laeta olíueta, laeta arbusta, eo quidem magis, quòd multi uolunt haec animata esse. Vel laeta dicimus ab effectu, quòd nos laetos faciunt, ut locum tutũ, quia nos tutos efficit. Ideóq; non appellantur homines laeti ob foecunditatem, pinguedinem, pulchritudinem, grauitatem, & similia, sed tantum ea, quae in nostros usus cedunt, aut (si ita contingat in nostram delectationem) laetitiam nobis, uoluptatemq; parientia. Hanc igitur regulam tenentibus, hoc nomen et apud autores inuentum facile intelligetur, & multifariam sine ambiguitate in utendo suppeditabit.

In eundem de Accuso, & Incuso. Cap. XIII.

a Cusare (ut idem cum multis alijs uoluit) est maioris de minore: Incusare est minoris de maiore, uel paris de pari: quorum singularis inscitia uehemẽter est castiganda. Apud quẽ enim autorum obseruatio ista reperietur? Non'ne apud ueteres adulescentuli solebant probitatis simul, & eloquentiae laudem capessere ex magnorum uirorum accusatione? Atque (ut ait M. Fabius) crediti sunt etiam clari iuuenes obsidem reipublicae dare, malorum ciuium accusationem: quod significauit Cicero, quum dixit: Quam est illa misera, quàm dura seruitus, adulescentibus paulo loquacioribus seruiendum est. Nunquid Demosthenes, quum tutores suos adulescentulus in iudicium uocauit, aut Cicero, quum Verrem reum fecit praetorium uirum, ipse quaestorius non accusauit? maleq; locutus est, dicens, accusationem suam semper, nunquam incusationem. Et hoc quidem de accusando. Quid autem de incusando? Certe, si illud non est de maiore in minorem, neque hoc erit de minore in maiorem: & alioqui nullo unquam in iudicio auditum est nomen incusationis, quid porrò extra iudicium? Vergilius inquit:

Quem non incusaui amens hominum'ue, deûm'ue.

Dij quidem maiores Aenea sunt, homines uero Troiani duntaxat minores. At est apud Terentium pater ad filium loquens: Quid me in-

cusas Clitipho? Hoc enim isti exemplum ponunt. Cæterorum exēpla omittunt, quæ contra eos faciunt, quæ sunt infinita, ut Cæsar cōmentario primo: Hæc quum animaduertisset Cæsar, conuocato consilio, omniumq; ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus, uehementer eos icusauit. Sed (ne multis morer) accusare, est uel apud iudices, uel apud alium quemuis, etiam apud illum ipsum, quem accuses, significare, atque ostendere aliquem peccasse. Incusare uero, reprehēdere mores alterius, & plerunque cum querela, quòd ab illo iniuria sis affectus. Et ita apud Vergilium, Terentium, Cæsarem, cæterosq; autores accipiendum est.

In eundem de Barba, & Barbæ. Cap. XIIII.

b Arba, idem inquit, hominis est. Barbæ uero quadrupedum. Sed non est barba tantum hominum, neque barbæ tantum quadrupedum, quin & barba quadrupedum, & barbæ hominum utique multorum dicuntur. Horatius:

Vtq; lupi barbam uariæ cum dente columbæ,
Abdiderint furtim terræ.

Plinius lib. XXVIII. Rabiem hircorum si mulceatur barba, mitigari: eadem præcisa, non abire eos in alienum gregem. Nam illud Vergil.

Stiriaq; impexis induruit horrida barbis:

magis de hominibus dictum est, quàm de hircis. Et illud:

Nec minus interea barbas, incanaq; menta
Cyniphei tondent hirci.

Ad multos hircos refertur, perinde ac si diceremus caudas, quum tamē singulæ singulis hircis sint, ita & barbæ. Sunt etiam & barbæ aliorum, quàm quadrupedum, ut Plinius in XXX. Quum Geminos trā sit sol cristis, & auribus, & unguibus gallinaceorum, si luna rasis barbis eorum.

In eundem de Nuntius, & Nuntium. Cap. XV.

n Vntius, inquit idem, est, qui nuntiat: quod autem nuntiatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur & masculino. Miror cur ita dixerit. Ego quidem nusquam hoc nuntium legi: at ne ipse quidem, ut opinor, quum Festus Pompeius uetustior eo autor, ita scribat: Nuntius & res ipsa, & nuntius dicitur.

In eundem de Arceo, Abigo, Abigeus, Abactor, Abigeatus. Cap. XVI.

a Rcere idem ait, esse prohibere. Sed mihi uidetur potius esse uetare, ne accedant hi, qui ueniunt. Iuno septem tantum annos arcuit Troianos ab Italia, quam ubi contigerunt, non arcebat ab ea amplius, sed in ea esse prohibebat. Transfertur (ut pleraq;) de corporeis

de corporeis ad incorporea. Cicer. in Paradoxis: Quæ uis enim est, quæ magis arceat homines ab improbitate, quàm si senserint nullum in delictis esse discrimen? Contrarium huic uerbo est abigere, quod significat à loco fugare, atque expellere, ut abige muscas à facie mea scribētis, abige canes à popina tua, abige sturnos sonitu à uinea. Quintil. Ibo in littus miser, plāctibus aues abigam. De pecoribus uero idem quod de cæteris animalibus accipiendum est, quæ si nobis odiosa sunt, abigimus, id est expellimus, ut oues capras, asellos, ab hortis, à uinetis, à pratis. Quod si ita non sit, sed furto tollimus, utique gregatim abigere aliud significat, id est furto tollere, aut etiam latrocinio, ut apud eundem, Adhuc spolia transeuntium, & abacti pecorum greges sub hoc titulo defendebantur. Vnde abactores uocantur pecuariorum animalium fures, latrunculi'ue. Hos quidem abigeos uocant. Vlpianus autem inquit: Abigei proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis, uel ex armentis subtrahunt, & quodammodo deprædantur, & abigendi studium quasi artem exercent, equos de armentis, uel oues de gregibus abducentes. Cæterum si quis ouem oberrantem, uel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius. Hic abigeum à non abigeo distinguit loco, non numero. Claudius numero, non loco, inquiens: Quantitas discernit furem ab abigeo. Nam qui unam suem surripuerit, ut fur coërcebitur: qui gregem, ut abigeus. Hic furē ab abigeo separat, ut superior fecit. Macer nō separat, quum ait: Abīgeatus crimen publici iudicij non est, quia furtum magis est, sed quia plerunque abigei & ferro utuntur, si deprehendantur, ideo grauiter puniri eorum admissum solet. Quomodò autem hi iurisconsulti inter se conueniant, aut non conueniant, nihil ad hoc tempus. Hoc tantum dixerim, non modo fures, siue furtim aliqui solent abigere armenta, uel greges, sed etiam latrunculi, qui facta prædonum manu in alienū agrum incursionem exercentes, pecora etiam interdum abigunt, & abigeo nominari possunt. Præstare (quo uerbo sæpe & iurisconsulti, et oratores utuntur) est prohibere, ne alicui fiat aliquid incommodi, &, si non prohibuerint, satisfacere: ut uenditor debet præstare uitium rei, quam uendit, id est prohibere, atque efficere, ne emptor damni quid faciat, alioqui satisfacere. Neque illud in alterum modo, uerum etiam in nosipsos. Cicero in Tusculanis: Quum id, quod ab homine non potuerit præstari, euenerit, id est caueri, & prohiberi.

In eundem de Innocuus, & Innoxius. Cap. XVII.

Nnocuus, inquit Seruius, est cui non nocetur. Innoxius, qui non nouit nocere. Vellem exempla recitasset, quibus ostenderet eam expositionem innocui ueram esse. Nanque illud

Vergilianum, quod eum impulit in hanc opinionem:
Donec rostra tenent, sic consedere carinæ
Omnes innocuæ.
Non est accipiendum, quòd subsederunt tales, ut eis nihil noceretur, sed uel more poëtico, quòd nihil peccauerunt, quasi innocentes homines. (Nocentes enim sunt quicunque ab honesto recedunt, etiam si nemini noceant) uel quòd non nocuerunt, neque sibijpsis, neque uectoribus, aut nautis.

In eundem de Instar. Cap. XVIII.

Nstar montis equum diuina Palladis arte.
i Instar, id est ad similitudinem, Seruius ait: Quid similitudinis equo ad montem? quòd si etiam similis esset, non tamen eum magnum potius, quàm paruum esse, quod Vergilius senserit, intelligeremus. Archimedes ille geometricus, globum ad similitudinem cœli fabricatus est, in quo effigies cœli aderat, magnitudo non aderat. Idem fit de tabula illa depicta ad similitudinem orbis terrarum, quã non ausim dicere depictam instar orbis terrarum. Neque alia multa huiusmodi: ut instar Antonij ambulas, instar patris scribis, instar languidi sedes: sed ad similitudinem, uel in similitudinem, uel in modum, uel in morem, uel tanquam, & similia. Instar potius significat ad æquiparationem, uel ad mensuram, ut apud Vergilium:
Argolici clypei, aut Phœbææ lampadis instar.
Cicero: Hexametrorum instar uersuum. Nam illud apud eosdem: Instar mortis ducunt, & fulminis instar: significat æquiparationem doloris in morte, & impetus ex fulmine. Quòd si quando reperiatur proxime accedere ad significationem similitudinis, admoniti simus, ut nimiam utendi licentiam deuitemus. Nam ego sic auderem uix uti, ut Seruij familiarissimus Macrobius cum sæpe aliàs, tum statim in prooemio Saturnaliũm ita inquiẽs: Vt, quæ indistincte, atque promiscue ad subsidium memoriæ annotaueramus, in ordinem instar membrorum cohærentia conuenirent.

In eundem de Passim, Vbique, & Vsquam. Cap. XIX.

Assim, inquit, significat ubique. Mihi autem aliud uidetur
p ubique, quàm passim. Nanque in prato ubique est herba, nõ passim. Contra, grex passim pascit, potius quàm ubique. Quippe aliquid interualli est inter pecudẽ, et pecudẽ: non ita inter herbam, & herbam. Est autem passim, quasi passu distante, uel sparsim, quemadmodum dicimus passis manibus, & passis crinibus. Quod accipi solet etiam pro crebro, dum de rebus mentis loquimur. Lactantius tamen pro ubique accipit, quum inquit: Creditur ei passim tanquã

cognitæ ueritati. Neque solum pro ubique, sed etiã (quod usitatius est) pro undique. Cumq́; is numerus, condendæ urbi parum idoneus esse uideretur, constituit Asylum: eò passim confugerunt ex finitimis locis pessimi quiq́; sine ullo conditionis discrimine. Usquam, duo hæc potius significat, in loco simul, & ad locum, ut Terentius in Eunucho: Occĩdi, neque uirgo est usquam. Cicero in Philippicis: Nec uero usquam discedebant.

De aduerbijs in im exeuntibus. Cap. XX.

Ddamus de quibusdam aduerbijs in im uocem exeuntibus. Priuatim nihil differt à priuate, si priuate dicere liceret: nihil separatim à separate, si hoc reperiatur: nihil properatim, à properanter: nihil dissimulatim à dissimulanter. Ubertim, idem est, quod copiose. Affatim, quod abunde. Raptim, quod festinãter. Cursim, quod currendo. Tamen aliud est generatim, quàm generaliter. Hoc enĩ significat omnia simul, quæ sub genere sunt, amplectendo: illud uero per singula genera, seu magis per singulas species. Siquidem species genera uocamus: ut quot sunt genera arborũ, uitium, potius, quàm quot sunt species. Vergil. -Gratiatim discite cultus. generatim

Varro: Non in uolucribus generatim seruatur analogia. Non ex aquilis aquilæ, neque ex turdis procreantur turdi. Sic ex reliquis sui quisque generis. An aliter hoc fit, quàm in aëre, quàm in aqua? non hic conchæ inter se generatim innumerabili numero similes. Eodem modo, ut generatim per singula genera dicimus, ita summatim per singulas summas: aliquando dicimus summatim, & generatim, non per singulas summas, generaq́;, sed per unam, unum'ue, ut dicam de hac re summatim. Cicero de Oratore lib. II. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quæritur, hoc modo: expetendá ne esset eloquentia? expetendi'ue honores? Cæterum quomodo differat ab illis ad summam, in summa, postea reddam. Uiritim, per singula capita uirorum, ut Gracchus diuidebat uiritim sex modios frumenti. Tamen de uno aliquando dicimus, ut apud Curtium: Si quis uiritim dimicare uellet, prouocauit. Nominatim, per nomina singulorum, ut assignati sunt coniurati nominatim custodi carceris. Et de uno etiam, ut tenens cruentum pugionem Brutus, nominatim Ciceronem inclamauit. Membratim, per membra. Cæsim, per incisiones gladij. Punctim, per punctiones, infixionesq́; gladij, siue incidendo, & pungendo. Strictim, stringendo singula, uel certum aliquid. Carptim, hinc & hinc decerpendo, non ipsam seriem sequendo. Tractim, trahendo, non interrumpendo seriem. Cateruatim, gregatim, turmatim, manipulatim, per diuersas cateruas, diuersos greges, diuersas turmas, diuersos manipulos.

Domesticatim, uicatim, regionatim, oppidatim, municipatim, prouinciatim, per uarias domos, uarios uicos, uarias urbis Romae regiones, uariaq; oppida, uaria municipia, uarias prouincias. Venio nunc ad id, quod promiseram. In summa, et ad summam, magis modo utendi differunt à summatim, quàm significato. Quintilianus in corpore proiecto: In summa non recedo. Fas est mihi etiam inuitis parentibus pie facere. Cicero de Offic. Ad summam (ne agam de singulis) communem totius generis humani societatem, congregationem, & conciliationem colere, tueri, conseruare debemus. Differt autem Ad summã, & Ad summum, quòd secundum ad numerum refertur, ut idem Cicero pro Milone: Vnus, aut ad summum duo, inuenti sunt, qui Milonis causam nõ probarent, id est non plures, quàm unus, aut duo ex omnibus. Idẽ ad L. Mesinum: Noli enim existimare mihi non solitudinem iucundiorẽ, esse, qua tamen ipsa uti non licet, quàm sermones eorum, qui frequẽtant domum meam, excepto uno, aut ad summum altero: hoc est excepto uno, aut (ut multum) duobus. Quintilianus in sensu priore solet uti tali genere dicendi per aduerbium, semel. Denique ut semel finiam, sic ferè componendum, quo modo pronuncindum erit. Et alibi: Et ut semel omnia complectar. Et iterum: Et ut semel, quod est potissimum, dicam, secretum in dictando perit, id est ut in summa dicam. Cuius rei causa est ipsum illud semel, quod significat una uice pro omnibus, ita ut postea non oporteat quid addi. Ideoq; solet accipi pro immutabiliter, & irreuocabiliter. Quod enim semel tantum fit, id non habet regressum, ut iterum fiat. Idem in Mathematico: Quid haec fulgentiũ siderum ueneranda facies, quòd quaedam uelut infixa, ac cohaerentia perpetua, semelq; capta sede collucent, alia toto sparsa caelo uagos cursus certis emetiuntur erroribus? Vergilius:

-Qui, ne quid tale uideret,
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.

Ouidius: -Nulla reparabilis arte
Laesa pudicitia est, deperit illa semel. Lucanus:

-Dixitq; semel nascentibus autor,
Quicquid scire licet. Semel, inquit, ut nullum postea uerbum addat. In eundem sensum idem Quintil. accepit Breuiter, ut in Geminis languentibus: Breuiter tamen longae crudelitatis explicanda saeuitia est, ex omnibus, quae pertulit, leuissimum fuit, quòd occisus est. Plinius maior: A' reliqua uero Gallia latere septentrionali, montibus Gebenna, & Iura, agrorum cultu, uirorum, morumq; dignatione, amplitudine opum, nulli prouinciarum postferenda, breuiterq; Italia uerius, quàm prouincia. Et iterum de Luscinia, quae uulgo dicitur philomela:

lomela! Nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc uariatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur reuocato, infuscatur ex inopinato: interdum & secum ipse murmurat: plenus, grauis, acutus, creber, extentus, ubi uisum est, uibrãs, summus, medius, imus. Breuiterq; omnia tam paruulis in faucibus, quæ tot exquisitis tibiarum tormentis ars hominum excogitauit.

In eundem de Tandem, Demum, & Denique. Cap. XXI.

Tandem idem ait, poni non necessitatis, sed ornatus causa, ut in illo Vergilij:

Sed uos qui tandem: quibus aut uenistis ab oris?

Nec cuius ornatus, aut quare sit ornatus, explicat. Idem sentit Priscianus, dicens: Tandem non solum pro aduerbio temporali, sed etiam pro coniũctione expletiua inuenitur, ut Cicero inuectiuarum libro primo: Quousque tandem abutêre Catilina patientia nostra? Mihi quidem nullum ornamentum uidetur esse in superuacuis, & nihil agentibus uerbis. Quãquam apud Græcos dictiones nonnullæ sunt, quæ aut numerum, aut sonum implent: quod in hac dictione non est, quæ habet potius urgens quiddam, & accelerans, eoq; ferè per interrogationem, quæ exempla uulgo sunt plurima: ut Cicero in Catilinam, cuius oratio sic incipit: Quousque tandem abutêre Catilina patientia nostra? Quo exemplo usus est Priscianus. Quidam tamen inter primos huius ætatis docti, solent citra interrogationem hoc aduerbio uti, non tam autoritatem sequentes eiusdem Vergilij, & in eodem loco:

Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas iter.

Et Horatij, qui ait:

Quamuis Sæua satis per te tibi consulis, & scis
Quo tandem pacto deceat maioribus uti,
Disce docendus adhuc.

quàm Ciceronis in Catone maiore dicentis: Qua tandem spe sibi tam audacter obsisteret, respondit, senectute. Et pro Roscio: Quum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset in eo. Nonnullisq; alijs in locis. Sed tamen utrunque interrogationem habet, & eam directam latenter ad secundam personam. Nam hic, qui loquitur, uerba alterius refert. Siquidem Pisistratus à Solone sic quæsiuit: Qua tandem spe mihi tã audacter obsistis? Et Fimbria ab illo (quisquis fuit) sic petiuit: Quid tandem in eo accusaturus es? Neque uero legem illius dictionis scribo, sed usum frequẽtissimum trado. Sine interrogatione autem quid significet, nemo ignorat, ut Vergilius:

Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.

Eiusdem significationis sunt demum, & denique, ut notum est. ut idem Vergil.

Tunc demum optata gemina super arbore sidunt. Cicero:

Quum excessisset è uita, tum denique uiueret. Sed plerunque quum sint multa enumerata, tum subiungimus denique, significantes hoc ultimum esse omnium, ut idem Vergilius:

O` crudelis Alexi, nihil mea carmina curas,
Nil nostri miserere, mori me denique cogis.

Et Cicero: Quum sibi non multitudinem militum, non idoneos Imperatores, non pecuniam sibi præsto esse uiderent, non denique ullam rē, quæ pertineat ad bellum administrandum. Demum solet accipi pro solum, siue pro omnino, præcipueq; iunctum cum is, & cum ita. Cicero in Sallustium: Ea demum magna uoluptas est Crispe Sallusti: æqualē, ac parem uerbis uitam agere. Marcus Fabius: Illud ingeniorum uelut præcox genus, non temere unquam peruenit ad frugem. Hi sunt, qui parua facile faciunt, & audacia prouecti, quicquid illi possunt, statim ostendunt. Possunt autem id demum, quod in proximo est, uerba continuant, hæc uultu interrito nulla tardati uerecundia proferunt. Et iterum: Tum illa quoque ex causa, quòd mentem tantæ rei intentam uacare omnibus alijs, etiam culpa carentibus curis oportet. Ita enim demum libera, ac tota nulla distringente, atque aliò ducente causa, spectabit id solum ad quod accingitur. Et alibi: Iacebat hæc insomnis, inquieta quum diceret, iam statim apparebit, iam statim ueniet, nunquā tamen tardius uenit. Miseram me fili, proxima nocte iam ueneras. Ecce iam medios sidera tenent cursus, indignor, irascor. Ita mihi demum satisfacies, si apud patrem fuisti. Ideo autem dixit solum, siue omnino, quod Plinius uidetur accipere pro omnino de hirundine, dicens: Ea demum sola auium, non nisi uolatu depascitur. Quidam uolunt ab is, & demum, componi idem. Ouidius pro demum, posuit denique, libro tertio sine titulo:

Si qua metu dempto casta est, ea denique casta est.

In Macrobium de Stella, & Sidus. Cap. XXII.

Tella, & sidus differunt, si Macrobio credimus, ita scribenti: Nunc uideamus, quæ sint duo hæc nomina, quorum pariter meminit, quum dicit: Quæ sidera, et stellas uocatis. Neque enim hic res una gemina appellatione monstratur, ut ensis, gladius: sed sunt stellæ quidem singulares, ut erraticæ quinque, & cæteræ, quæ non admixtæ alijs, solæ feruntur. Sidera uero, quæ in aliquod signum stellarum plurium compositæ feruntur, ut aries, taurus, Andromeda, Perseus, uel corona, & quæcunque uariarum genera forma-

rum in cœlum recepta creduntur. Sic et apud Græcos aster, & astrō diuersa significant. Et aster stella una, astron signum stellis coactum, nos sidus uocamus. Hæc differentia (Macrobij pace) nusquam reperitur, ut apud eundem Ciceronem de Vniuersitate: Itaque nesciunt, hos siderum errores. Et iterum: Toto igitur orbe constituto sideribus, parem numerum distribuit animorum, & singulos adiunxit ad singula. Et libro secundo, de natura deorum: Nam quum duo sint genera siderū, quorum alterum spatijs immutabilibus ab ortu ad occasum commeās, nullum cursus sui uestigium inflectit. Alterum autem continuans conuersiones duas eisdem spatijs, cursibusq; conficiat. Quintilianus in Mathematico: Quid hæc fulgentium siderum ueneranda facies? quod quædam uelut infixa ac cohærentia perpetua, semelq; capta sede colluceant, alia toto sparsa cœlo uagos cursus certis emetiuntur erroribus. Quod non sensisse Ciceronem (ut Macrobius uult) documēto est, quòd non præposuit stellas: Debet enim species generi, pars toti præponi, ut, dicam de prudentia, & de uirtute huius: dicam de facie Helenæ, & eiusdem pulchritudine, non autem ē diuerso. Fateor tamen nunquam stellam Arietem dici, Taurum, Andromedam, Perseum, sed sidus. Et hinc est, quod dicimus hybernum sidus. Et illud Quintiliani: Nos graue huius anni sidus afflauit.

In Aulum Gellium de Resciscο. Cap. XXIII.

Esciscere Aulus Gellius uult esse rem occultam, inopinatam, insperatamq; cognoscere. Miror de hoc solertissimo uerborū inuestigatore, atque censore, qui uocabulum hoc de facili difficile, de claro obscurum, de trito nouum, de exposito abstrusum fecerit, ne dicam falsò exposuerit. Nunquid si uideam hominem cœlo uolantem, ut fecisse Dædalus, Perseusq; fertur: aut aliquem ē terra prodire, qualis Thages fuisse ab Hetruscis creditur: aut Satyrum aliquem semiuirum, semicaprumq;, quem se uidisse nonnulli scripsere: aut arcana quædam naturæ peruestigauero, dicam resciuisse? non opinor. Est igitur proprie resciscere, rem, postquam gesta est, scire, quā nesciebas, quum gereretur, præsertim ad te, tuos ue pertinentem, ut Terentius in Adelphis: Hem tibi, resciuit omnem rem, id nunc clamat scilicet.

In eundem de Deprecor. Cap. XXIIII.

Eprecor supplicium, idem Aulus Gellius ait dictum esse, quasi detestor, uel execror, uel depello, uel abominor. Ego autem ita dici puto deprecor, ut & imprecor. Precor tibi bonū, precor tibi malum: sic deprecor liberationem, & deprecor pœnam: illam, ut potiar, hanc, ut uitem. Ouidius libro primo de Ponto:

Sæpe precor mortem, mortem quoque deprecor idem,
Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.

Deprecor dixit, quasi precor mortem non dari mihi in hac terra. Nec mirum id fieri in deprecor, quum fiat in magis usitatis, ut in defendo. Siquidem dicimus defende me, quod ferè dicitur, & nonnunquam defendo ictus, ut Cicero de Senectute: Vestita'q; pampinis, nec modico tepore calet, & nimios solis defendit ardores. Cum præsertim mos Romanis sit etiam mala precandi, ne ueniant. Vnde templa Timori, Pallori, Febri, alijs'q; similibus fuere dedicata, & ijs (ut ita dicam) numinibus fiebant sacra: quod etiam Vergilius probat:

Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Neque solum deprecari est uoce, sed etiam per ea, quæ instar uocis, obtinere solent uultum, gestum'q;. Etenim Bucephalam, qui præter unũ Alexandrum, omnem alium recusabat sessorem, non inepte dixeris deprecari alios sessores, præter regem. Denique deprecor magis significat, uel dicto, uel facto recuso, quàm illa, quæ Aulus Gellius attigit.

In Priscianum de Situs. Cap. XXV.

S Itus (Priscianus inquit) dicitur pro negligentia, ut Vergl.
Sed te uicta situ, ueri'q; effœta senectus.

Sed non ita est, potius'q; sordes illa, & illuuies, qualis nascitur intra opaca domus, quæ diu non repurgatur: unde inquit M. Fab. Excitanda mens, & attollenda semper est, quæ in huiusmodi secretis aut languescit, & quendam uelut in opaco situm ducit, aut contra tumescit inani persuasione. Huiusmodi igitur quidam situs sedet in uultu, capite toto'q; corpore uetularum, & habitu, præsertim inopum, qualem illum Vergilius intelligit, & Lucanus de malefica anu ait:

Fœda situ macies.

Quod etiam pædorem possumus appellare, ut idem Lucanus:

-Longus'q; in carcere pædor.

Et Cicero in Tusculanis: Pædores muliebres. Et iterum:

Barba pædore horrida.

Miror Priscianum hoc in loco à diffinitione Seruij desciuisse, qui hoc uocabulum proprie diffiniuit, inquien: Situs proprie est lanago quædam ex humore procreata. Fit autem in locis carentibus sole. Situs uero pro loci qualitate manifestum est, ut de situ Messanæ, & de situ Syracusarum, & similium.

In eundem de Docilis, & Docibilis. Cap. XXVI.

D Ocilis, idem inquit, est, qui facile docetur. Docibilis est, qui facile discitur, quomodo penetralis est, qui in intimis est partibus. Penetrabilis, qui facile penetratur. Nõ occurrit ubi nam legerim

legerim docibilis. Est.n.consuetum magis perceptibilis, nisi magis apud ecclesiasticos, atq; in alium sensum: Et erunt docibiles Dei, dictum est quasi dociles. Nam Cyprianus super illud Pauli, Episcopum non litigiosum, non contentiosum, sed mitem, & docibilem esse debere, ait: Docibilis autem ille est, qui est ad discendam patientiam lenis, & mitis. Hoc (ut ego sentio) idem est, quod docilis. Ratio tamen postulat, ut id significet, quod ait Priscianus, eo quidem magis, quod habemus in eodē sensu docilis, ut superuacuū fuerit duas uoces adeo confines uni significationi dare, nisi dicimus simile hoc esse illis æquale, & æquabile, de quibus dixi alio uolumine. Insuper sensibile, & sensile. Lucretius:

Ex insensibili ne credas sensile nasci.

Hæc duo pro eodem accepit, Exitiale, & exitiabile. Verg. in VI.

Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacenæ,
His mersere Malis. Ouidius sexto Metamorphoseos:
Dumq; manu tentat trahere exitiabile ferrum.

Rationale, et rationabile. Quint. in II. Sed quia carent sermone, quæ id faciant, muta, atq; irrationabilia uocantur. Porro penetralis (quantum mea fert opinio) non reperitur, sed penetrale, substantiuumq; est, non adiectiuum. Penetrabilis adiectiuum, qui facile penetrat, ut apud Vergilium, penetrabile telum, & penetrabile frigus. Tum qui facile penetratur, ut apud Liu. lib. XLVI. Et in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. Seruius quod penetrat, inquit, penetrale dicitur: quod autem penetratur, penetrabile. In quorum priore dissensio, cum non sit neque adiectiuum (ut ipse uult, exponens penetrabile frigus, pro penetrale frigus) neque significationis actiuæ. Denique (ut ad docilis reuertar) docilimus mea sententia faciet potius, quam docilissimus, qualia sunt facilis, gracilis, agilis, similis, humilis.

In eundem de Numen, & Nutus. Cap. XXVII.

n Vmen, idem inquit, est Dei nutus. Ante hūc Varro dixerat, numen dicunt esse imperium dictum à nutu. Vter horum commodius diffiniuit? Certe numen est imperium, potestasq; Dei: non autem nutus neque imperium cuiuslibet. Sed Varronem de imperio Dei suspicor intellixisse.

In eundem de Necatus, & Nectus. Cap. XXVIII.

n Ecatus, idem inquit, proprie ferro. Nectus uero, alia ui peremptus dicitur. Sed ego sentio generalem significationem necatus, specialem uero nectus esse. Cic. in Rhetoricis, & libris ad Herenn. & alibi sæpe ait. Veneno necatus. Quint. in IIII. Hinc adulter loris cæsus est, fame necatus. Nec unquam nectus dicitur sine certo genere mortis, ut enectus siti Tantalus: nec tam mortuus, quàm

propemodum mortuus, sicut exanimatus pro eo, qui similis est mortuo, ut fame, siti enecti: quae plurima sunt exempla.

De Nae, & Ne. Cap. XXIX.

n Ae pro ualde idem dixit, nec tamen solus. Terentius in Andria: Nae illa illum haud nouit. Mihi uidetur idē apud nos significare, quod apud Graecos, scribiq; cum diphthongo debere ναὶ, quod est certe, ut apud eundem: Faciunt nae intelligendo ut nihil intelligant. Quasi dicat, faciunt profecto. Haec apud Ciceronem dictio frequens est, ut de Oratore lib. III. Nae ille aut sane quemadmodum uerba struat, et illuminet, a magistris istis requiret. Apud Quintilianum, caeterosq; illius aeui rarissima. Ne componitur cum queo, cum scio, cum uolo. Frequentius tamen sine compositione, apposita negatione reperimus illud primum, quàm duo sequentia. Adeo ut barbarū putet Cicero dicere, non scio, et non uolo, licet nonnunquam apud ipsum quoque reperiatur. Ideo frequētissime legimus, haud scio, haud uelim. Idem Priscianus ait, a potius fieri potissime, quod ego nunquam legi, sed potissimum.

In Donatum de Valeo. Cap. XXX.

u Aleant, qui inter nos dissidium uolunt. Donatus, Seruius, et quidā alij sic exponunt: Pereant, qui hoc nobis uolunt. Quae uox, & oratio aliena fuerat ab ingenio Pamphili pio, & probo. Cicero: Si Deus talis est, ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur, ualeat. Quid enim propitius est numine? Nunquid eo irreligionis, atque eo impudentiae Cicero uenerat, ut Deo exitium precaretur? Absit, Lactantij quoque testimonio, qui de his ipsis Ciceronis uerbis ait: Quid enim contemptius potuit dici in Deū? Valeat, inquit, id est abeat, & recedat, quando prodesse nulli potest. Vides, ut Lactantium uult Ciceronem contumeliosum fuisse in Deum, non tamen exposuerit ualeat, pro pereat, sed abeat, & recedat. Quanquā (ut mihi uidetur) non significatur, per ualeat, quòd abeat ille a nobis, sed quòd nos ab illo, uale dicentes. Enimuero uale, salutatio est recedentis, ut salue, & aue uenientis. Quum ergo est uerbum salutantis, potest accipi pro mala precatione atque salutatione. Est autem salutare & aduenientis, & abeuntis. Vergil. in IX.

Hanc ego nunc ignaram huius quodcunque pericli est,
Inq; salutatum linquo.

Ideoq; nonnunquam reperimus salue etiam in discessu, ut in calce epistolarum Ciceronis ad Tyronem? Vale mi Tyro, uale, uale, & salue. Et iterum: Etiam atque etiam noster Tyro uale: Medico, Curio, Lisoni de te scripsi diligentissime. Vale Salue. Vergil. in XI.

—Salue aeternum mihi maxime Palla,

Aeternumq;

Aeternumq; uale. Nec mirum, si in fine loquendi reperiamus salue, quum etiam ille, qui aditur, & salutatur, dicat salue, quemadmodum qui abit, & qui alterum à se dimittit, dicat uale. Quod etiã Græci faciunt, ut Homerus pro Iliados:

Χαίρετε κήρυκες Διὸς ἄγγελοι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Neque est apud Latinos aliud uerbum, quo adeunti nos respondeamus, quam salue: nisi more iam uulgari magis, quam probato dicamus, bene ueneritis. Idem uerbum apud eundẽ, pro uale. XXII. Iliad.

Χαῖρέ μοι ὦ Πάτροκλε καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισι,

Cicero ad Atticum indicatiuo huius uerbi usus est, dicens: Et saluebis à meo Cicerone. Plautus in Truculento in prima positione utitur: Salue, satis est mihi tuæ salutis, nihil moror, non salueo. Martialis etiam dixit, ualebis:

Quum pinguis mihi turtur erit, lactuca ualebis,
Et cocleas tibi habe, perdere nolo famem.

Cæterum (ut ad institutum redeam) qui ualeant, pro execratione acceperunt, forsitan hoc argumento inducti sunt, quòd nonnunquam hoc uerbum languorem significat, ut idem de Oratore: Sicut medico diligenti priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbi eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est. Vnde ualetudo pro languore frequentissime accipitur: & testes ualetudinarij nominantur. Idem ad Terentiam, & ad Tyronem: Valetudinem tuam cura diligenter: hoc est languorem, & infirmitatem. Alibi pro sanitate. Sed nunc ualetudini tribuamus aliquid. Frequenter tamen apponimus adiectiuum, uel faustum, uel infaustum, ad distinguendum statum corporis: siquidem indifferenter significat more sui primitiui. Dicimus enim, ut uales? quomodo ualuisti? qualiter ualet filius? Sic, qua ualetudine es? qua ualetudine est filius? Respondebis, infirma, aduersa, mala ualetudine: uel contra, bona, incolumi, optima.

In Varronem de Vas, & Obses. Cap. XXXI.

u As, inquit Varro, appellatus est, qui pro altero uadimonium promittebat. Consuetudo erat quum reus parum esset idoneus inceptis rebus, ut pro se alterum daret. Videtur Varro significare uadem eum esse, quem fideiussorem uocamus, & uadimonium fideiussionem. Nos hoc negare ita esse, qui possumus? cum Varro omnium consensu sit Romanorum eruditissimus, & linguæ Latinæ peritissimus? qui Latinas literas fecit, & latiniores, & literatiores. Quanquam multi sunt, qui eum quibusdam in locis reprehendant: quæ facultas præcipue discipulis Quintiliani adesset, longe Varrone

doctioris, atque eloquentioris. Verum ego non ausim reprehendere, sed tantum affirmare, me non legisse (duntaxat quantum aut recordor, aut intelligo) uadem eum esse, qui uadimonium pro altero dat (si uadimonium significat fideiussionem) sed eum, qui sponsor est alterius in capitis periculo, siue idem supplicium subiturus, siue pecuniam soluturus, ut apud Quintilianum in Declamatione, quæ inscribitur, Amici uades. Et apud Ciceronem libro quinto Tusculanarum quæstionum de Pythagoreis amicis, quorum alteri quum tyrannus diem mortis dixisset, alter pro amico ad uisendam matrem ituro uas factus est. Et apud Titum Liuium de Cæsone capitis reo, ita dicentem: In uincula conijci uetant. Sisti reum, pecuniamq́; (nisi sistatur) populo promitti placere pronuntiant, summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, ueniebat in dubium. Id ad senatum reijcitur. Reus (dum consulerentur patres) retentus in publico, uades dare placuit, qui unum uadem trium millium æris obligarunt: quot darentur permissum est tribunis: decem finierunt. Tot uadibus accusator uadatus est reum. Hic primus uades publicos dedit. Quod Festus quoque sentit, dicens: Vas sponsorem significat in re capitali. Vadimonium (quantum ego sentio) est sponsio ad certum diem sistendi se in iudicio, id est comparendi per se, uel per aduocatos, ut in oratione Ciceronis pro Quintio datur intelligi, ubi longa est altercatio de uadimonijs: altera parte dicente fuisse sibi uadimonia deserta, altera uero nequaquam à se illa fuisse facta. Et Quintil. de Legato frumentario, qui ad præstitutum diē uenerat, inquit: Nisi tamen ad uadimonium legate uenisses, non multorum dierum commeatum habebamus. Et hoc ipsum fortasse Varro sensit. Obses autem est, qui traditur imperio alterius, ea conditione, ut, si dator obsidis à fide recedat, recipienti sit ius in corpus, & uitam obsidis. Quod præcipue inter potentes commercium est, qui non habent superiores, ad quos pro iustitia prouocent.

In eundem de Decurio. Cap. XXXII.

Decuriones, inquit idem, primi singularum decuriarum dicti, quod probat Tēpanius ille apud Titum Liuium, quod & ipse approbat Festus. Idemq́; ait: Decuriones appellātur, qui denis equitibus præsunt. Est ergo dictus decurio à decem, & centurio à centum. Nam (ut ait Pædianus) decuriæ sunt nobiliorum, centuriæ inferiorum. Quidam uolunt (quorum est Fronto) decurionem præesse turmæ, quæ constat ex duobus, & triginta equitibus: neq; belli solum, sed domi quoque decurio dicitur, nomen quoddam præpositure significans, ut Suetonius in Domitiani uita: Saturius decurio

cubiculariorū,

cubiculariorum, & hoc quidem apud Romanos. In municipijs autẽ (ut mihi quidem uidetur) idem est decurio, qui Romæ senator. Nam qui in senatu, & consilijs reipublicæ municipalis interesse poterant, decuriones erant. Cicero pro Sextio: Qua de causa & tum conuentus ille Capuæ huic P. Sextio apud me maximas gratias egit, & hoc tempore beneficium, fidemq́; hominis testimonio declarant, periculum deprecantur suo decreto. Recita quæso P. Sexti, quid decreuerunt Capuæ decuriones? Quòd autem differant decurio Romanus, & decurio municipalis, ex epistola quadam Plinij Iunioris è primo libro declaratur, dicentis: Esse autem tibi centum millia nummûm censum satis indicat, quòd apud nos decurio es. Igitur ut te non decurione solum, uerumetiam equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas equitis Romani facultates, trecenta millia nummûm. Non dicitur itaque decurio, aut quod decem præsit militibus (ut quidam uolunt) quem Græci δέκαρχον uocant, quum decurio sit maior equite, eques centurione, centurio decarcho, ut ex stipendiorum magnitudine datur in multis libris intelligi: aut in municipijs, qui decem equitibus præest, quum sit equite duntaxat Romano minor. An quia decem præsit equitibus municipalibus? aut hoc erit dicendum, aut Pomponij Iurisconsulti opinio sequenda, dicentis: Decuriones quidam dictos aiunt eò, quòd in initio, quum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, cõsilij publici gratia conscribi solita sit. Quare eum, quem nunc militem appellamus, aut falsa dignatione afficimus (nam etsi omnes qui militant milites sunt, miles tamen proprie, qui pedibus militat, dicitur, eques, qui equo) aut si uere, decurionem potius appellamus. Quidã horum temporum docti, equitem uocant, sed rectius decurionem uocarẽt. Nam eques est aut, qui Romæ ex ordine equestri est (quod non facit ad gloriam militarem) aut qui equo militat: cuius nulla dignatio est, quanquam iurisperiti multa ineptissime fabulantur de dignatione militum, quæ quidẽ uel nulla, uel communis est omnium siue pedestriũ, siue equestrium, qui militiam exercent. Nam de auro gestando, uel huiusmodi nugis, nullum uerbum est in iure ciuili. Sed hæc omittamus, quæ non sunt huiusmodi scriptionis, dum illud admonuerimus, Romanum decurionem, qui præest decem Romanis equitibus, longe præstare cæteris decurionibus, quibus etiam ipse eques Romanus præstat.

In Festum Pompeium, de Exemplum, & Exemplar. Cap. XXXIII.

Xemplum (inquit Festus) est, quod sequamur, aut uitemus. e Exemplar, ex quo simile faciamus. Illud animo æstimatur, istud oculis conspicatur. Mihi autem (licet Festus scientissime

de exponendis uocabulis loquatur) aperienda tamen est magis horum nominum differentia. Nam et exemplum est, ex quo simile facimus, ut opera Homeri exemplum sunt poëmata scribere uolentibus. Quintil. lib. X. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici uocem docentium, pictores opera priorum: rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Et exemplar animo quoque æstimatur. Cicero libro quinto de Oratore: Illa oratio fuit mihi exemplar bene dicendi. Quintilianus in decimo: Cornelius autē Seuerus etiam si uersificator, quàm poëta melior, si tamen (ut est dictum) ad exemplar primi libri libellum Siculum præscripsisset, uendicaret sibi secundum locum. Horatius in Satyra inquit:

Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi.

Idem Cicero pro Murena: Domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi, sed tamen naturæ similitudine illud à te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad unumquenque nostrum pertinere potuit. Ad imitandum uero tam mihi propositum exemplar illud est, quàm tibi. Itaque unum pro eodē penè exemplum, & exemplar posuit, & quidem eadem loco. Cæterum exemplum est ipsa res, quam imitamur, aut (si ita sors tulerit) deuitamus, in aliquo: ut in Catone. Cato autem ipse exemplar. Illud contentum, hoc continens. Quòd si dicamus, ad exemplar Catonis, aut ad exemplar Epicharmi, sic intelligimus, ad exemplar Catonis, quod est Cato: ad exemplar Epicharmi, quod est Epicharmus, siue opus Epicharmi, ut opus hominis pro ipso homine. Animam, corpusq; filij destruis, quasi aliud illa sint à filio. Exemplum pro exēplari. Est enim contentum pro continente, ut apud eundem: Fuit ille uir exemplum continentiæ: quomodo dicimus, ille uir fuit norma uiuendi: quum tamen non sit norma uiuendi uir, sed in uiro: ita nec ille exemplum continentiæ, sed in illo. Ideóq; exemplaria multa sunt, unius tamen exempli, ut redditæ sunt mihi binæ literæ tuæ eodem exemplo, id est eiusdem formæ: & duo, uel tria exemplaria Aeneidos, hoc est, multi codices eodem exemplo: & exemplar ab exemplari sumitur, non ab exēplo. Nam exemplum incorporale est, exemplar plerunque corporale. Hinc Sallustius: Literas, quas sibi nomine Catilinæ redditas dicebat, earum exemplum infra scriptum est, hoc est earum forma infra scripta est, melius quàm earum exemplar. Quòd forma sit exemplum, Paulus Iurisconsultus testatur: Si legatum certum petatur, nō iubet prætor uerba testamenti edere, ideo fortasse, quia hæredes solēt habere exēplum testamenti, id est formam. Cicero ad Appium: Ex his literis, quarum ad me exemplum misisti. Et ad Ciceronem tum Plancus: Exem

plar

plar eius chirographi Tito misi. Tum Asinius Pollio: Ex literis cognosces, nam earum tibi exemplar misi. Hi de pagina scripta, quod corporale est, intelligunt: ille de sententia, quæ in pagina cõtinetur, uel potius ex pagina percipitur. Quòd si indistinctè his duobus libet uti, non sanè repugnabo: quum præsertim Ouidius dicat exempla plura unius rei, pro exemplaribus. Nam unius rei unum, atque idem exemplum est proprie (ut dixi) in diuersis licet exemplaribus. Loquens .n. de opere suo Metamorphoseos, libro primo de Tristibus ait:

Pluribus exemplis scripta fuisse reor.

Reperitur etiam exemplarium pro exemplari: Plinius lib. VI. Iuba: hæc omisit in hoc tractatu, nisi exemplarium uitiosum est. Non de eo autem exemplo dixi, quod adhibetur rei aut probandæ, aut ornandæ causa, quæ significatio nota est omnibus. Vnde pars probationis uocatur ab exemplis, & in elocutione exemplum inter ornamenta numeratur.

In Boëtium de Persona. Cap. XXXIIII.

Persona est (inquit Boëtius) incommutabilis naturæ, indiuidua substantia: existimans se argumentatione collegisse, quare non sit qualitas, nec aliud prædicamentum ullum, sed substantia. Sed huic homini Romano ostendam, Romane loqui nescire. Persona nanque non est in Deo magis, quàm in bruto, sicut humanitas, sicut alia plura. Sed demus, ut in Deo etiam sit persona, quæro, quãobrem ea non sit qualitas, siue de homine loquimur siue de Deo? Nã in homine quidem persona significat qualitatem, qua alius ab alio differimus: tum in animo, tum in corpore, tum in extra positis, quæ à rhetoricis enumerantur in attributis personæ. Animi, ut quo studio se exerceat, medicinæ, an iuris ciuilis, an militiæ. Et qua mente: iracundus, an moderatus: auarus, an liberalis. Corporis: iuuenis, an senex: pulcher, an deformis: fortis, an imbecillis: mas an fœmina. Extra positorum: diues, an pauper: clarus, an obscurus: maritus, an cœlebs: parens liberorum, an orbus: & his similia. Ideoq; figuræ, & sigilla quædã, quæ rostris, aut alia corporis parte aquam fontanam emittunt, quia repræsentant uarios hominum uultus, & gestus, personæ dicuntur. Et histriones in scena personas accipiũt, aut quum seruum agunt, aut ancillam, aut matronam, aut meretricem, aut senem, aut adolescentẽ, aut patrem, aut matrem, aut filium, aut regem, aut militem, aut lenonem, aut parasitum, & mille huiusmodi, quæ non sunt singula in singulis, sed plurima: ueluti in me est persona humani, liberalis, timidi, iracundi, hebetis, somniculosi, literati, senilis, mariti, soceri, generi, patris, filij, fratris, pulchri, fortis, diuitis, nobilis, et interdũ contraria. Nã

ad fortissimum, pulcherrimum, ditissimum, non sum fortis, nec pulcher, nec diues, sed imbecillis, deformis, pauper. Alia itaque ad hunc persona sum, quàm ad eum, cui in his omnibus antecello. Et ad Priamum sum persona filij, ad Astyanacta persona patris, ad Andromacham persona uiri, ad Paridem persona fratris, ad Sarpedonem persona amici, ad Achillem persona inimici. Quo fit ut assit mihi multiplex persona, ac diuersa, sed una tantũ substantia. In deo autem personam ponimus, uel quòd nullum aliud uocabulum quadrat, non natura, quo ueteres utebantur, nõ substantia quo Græci utuntur, uel quòd uere in Deo triplex est qualitas. Atqui hic mihi os comprimet Boëtius, neque uocem prodire permittet, dicens, qualitatem eam esse, quæ possit etiam abesse præter subiecti corruptionem. Hanc ego diffinitionem (ut græculam, & ineptam) derideo. Dico lucem, uibrationem, calorem in sole esse qualitates, & hoc dico latine omnibus, qui unquam latine locuti sunt consentientibus: quanquam de hac re suo loco in nostro opere de dialectice disseruimus. Tales qualitates statuo in Deo, & has dico esse personas, quæ ab eo abesse non possunt, & qualitatem significare, non substantiam (ut Boëtius uoluit) qui nos barbare loqui docuit. Hinc enim forsitan adductum uulgus, ut sic loquatur, tres personæ me expectant, uideo duas personas, hic est bona persona: qui sermo antea fuit inauditus, & hodie nemo nisi imperitus omnino sic loquitur. Quãquam Boëtius ipse uiderit, quomodo persona est substantia. Sunt autem in Deo tres personæ, nõ tres substantias illi adesse intelligamus: præsertim quòd neque ulla uox meram substantiam significat, neque ulla res est mera substantia, ut in eodem nostro opere ostendimus.

In Iustinianum de Noxæ dedere. Cap. XXXV.

Noxæ dedere, Iustiniani pace, siue Trebelliani, & sociorum (Nam Iustinianus nec iura, nec forsitan latinas literas nouit) est pœnæ dare, siue tradere ob noxam, qua significatur culpa. Ille autem ait: Noxa est corpus, quod punitur: et in eodem loco: Corpus deditur noxæ. Si noxa corpus est, quomodo corpus deditur noxæ? Nunquid corpus deditur corpori, aut corpus sibi? Quanquam quid hæc oratio ad significandum pœnam faceret? Est autem hæc pœna seruorum, quos domini malunt ad pœnam tradere, quàm præstare maleficium, quod illi admiserunt. Paulus ita diffinit: Noxales appellantur actiones, quæ non ex contractu, sed ex noxa, atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur: quarum actionum ius, & potestas hæc est, ut si damnati fuerimus, liceat nobis deditione corporis, quod deliquerit, euitare litis æstimationem. Vlpianus quoque addit, ut corpus tradatur uiuum igni. Quintilianus in Gladiatore: Alebat

deuotum corpus grauior omni fame sagina, & inter dedita noxæ mã cipia contemptissimus Tyro gladiator, ut nouissime proderem calamitatis meæ innocentiam, discebam quotidie scelus. Nam noxa etiam dãnum significat, ut apud Ouid. lib. XV. Metamorphoseos:

Nocte nocent potæ, sine noxa luce bibuntur.

Et Suetonium de Cæsaris uita: Spurinamq; irridens, & ut falsum arguens, quòd sine ulla sua noxa idus Martiæ adessent. De brutis autem improprie dicitur, ea dedi noxæ, ut de capra apud eundem Ouidium libro primo Fastorum:

Verba fides sequitur, noxæ tibi deditus hostis
Spargitur effuso cornua Bacche mero.

Seruius super illud Vergilij:

Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei:

Ait noxam pro noxia, id est culpa: quasi per se noxa non significet culpam, quam familiaris eius (ut opinor) Macrobius leuem culpam accipi uult. Atque (ut sibi crederemus) noxam non culpam esse, sed pœnam, ait culpam noxiam dici, quasi noxiam sæpius, quàm noxam in hac significatione reperiamus, quam dictionem nusquam reperimus. Quod dixi Iustinianũ forsitan nec iura, nec literas latinas scisse, nemo miretur, tum quia semper in Græcia uixit, tum quia se dominum Iustinianum (ut ex numismate eius apparet) dici uoluit, ut quidã alij Cæsares fecerunt, quod à uiro Romano est alienissimum, & character ipse literarum, figurarumq; illorum temporum numismatis gothicum magis redolet, quàm latinum.

In eundem de Testamentum. Cap. XXXVI.

t Estamentum, idem inquit, ex eo appellatur, quòd testatio mẽtis est. Quæ diffinitio quorundam Iurisconsultorum fuit, quos si iuste A. Gellius coarguit, quanto ego iustius hunc arguere possum, qui explosam, atque derisam etymologiam inculcat? Nam cur à mente potius dicatur, quàm à mento, uel à menta? quia nihil ad hanc significationem mentum, menta'ue facit, inquies. Quid ergo mens ad armentum, ad salsamentum, ad ornamentum, ad condimentum, ad armamentum, ad pauimentum, ad cœmentum, ad calciamẽtum, ad uestimentum, & huiusmodi infinita? Nec minus inepta uidetur mihi hæc etymologia, quàm illa apud Donatum, apud Seruium, apud Isidorum: Oratio dicta est, quasi oris ratio. Quid aratio est? quid deuoratio? quid trituratio? quid operatio? quid mille huiusmodi? nunquid in his ratio est? an talia sunt, qualia cætera à supinis profecta, satio, potatio, messio, lectio? Quid non etiam sicut à supino ratio uenit, reor ratum ratio, sicut ab oratum oratio? Eo magis, quòd secun-

dā syllabā bis accipi uult, quasi dicatur oriratio, & non oratio. Non est ergo uera etymologia hæc. Neque à mente, neque à mento, neque à menta, sed potius hæc nomina assumunt tum syllabam, cum exiret antea in men, ut uestimen, calciamen, munimen, lenimen, nutrimen, spiramen, medicamen, uelamen, quibus adiecta tum, fit munimentum, lenimentum, nutrimentum, spiramentum, medicamentum, uestimentum, uelamentum, calciamentum: ita testamen addita syllaba tum, fit testamentum: quod si à mente descenderet testamentum, testamentia diceremus, quemadmodum dementia, & amentia. Nihil habet magis ridiculum hæc, de qua loquimur scientia, quàm etymologiam, in qua ipse quoque Varro & lusit, & lusus est.

In Donatum de Syncerum. Cap. XXXVII.

s Yncerum (Donatus inquit) quasi sine cera, mel simplex & purum, & sine suco: imo cum cera potius. Syncerum à σὺν componitur non à sine, quæ nunquam compositionem admittit, quod ipsa etiā scriptio declarat, quæ y, habet, non, i. Est enim ex duobus Græcis compositum, ex σὺν & cera, quæ ab illis dicitur κηρός, uel à σύγκηρος conuertimus. Quò magis uenusta, atque apta huius autoris etymologia est, indicatur etymologiam plerunque fallacem esse, quia significatio hæc non ita absoluta, & uera est. Quid uenustius atque aptius dici potest, quàm fidem ideo uocatam, quia fiat, quod dicitur? Quam etymologiam fallacem esse declarat, quòd hoc nomen, chordam instrumenti musici significat. Et tamen licet dicere syncerum, quasi cum cera mel, quod integrum est, & solidum, & nulla sui parte fraudatum: ut si diuidere fructum communium aluearioru̅ cum socio uelim, partemq; tantum mellis assignem, nimirum non ago syncere, quòd sine cera mella dedi.

In Iurisconsultos de Mulier. Cap. XXXVIII.

m Vlieris appellatione (Caius inquit) etiam uirgo uiripotens continetur. Vlpianus autem quodā loco ita ait: Quòd si ego me uirginem emere putarem, quum esset mulier, emptio nō ualebit. Hic mulierem appellat quæ uirgo non est. Ille etiam, quæ uirgo est. Et Vlpiani quidem locutio recta est Ciceronis testimonio, qui obiurgantibus, quòd sexagenarius Popiliam uirginem duxisset, cras mulier erit, inquit. Sed Caij quoque diffinitio locum habet aliquando, ut si quis uidens decem fœminas, quarum aliqua uirgo sit, ætate tamen, qua mulier esse possit, dicat, uidi decem mulieres. Quo modo etiam in Euangelio dicitur: Quid mihi, & tibi est mulier? Sed ex Græco sumptum est γυνὴ, uel θῆλυς, quo significatur, uel fœmina, uel mulier. Idē quoque Vlpianus inquit: Mulierem ita arctam, ut mulier fieri non

possit,

possit, sanam non uideri constat. Eandem dixit & mulierem, et nõ mulierem, primum pro ea, quæ est fœmina, secundum pro corrupta.

In eosdem de Munus, & Donum. Cap. XXXIX.

MVnus (paulus inquit) tribus modis dicitur. Vno donum, & inde munera dici dari, mitti ue. Altero onus, quod quum remittitur, uacationem militiæ, munerisq; præstat: inde immunitatem appellari. Tertio dicitur officium, unde munera militaria, & quosdam milites munificos uocari. Igitur municipes dici quòd munera ciuilia capiant. Idem alibi: Municipes intelligendi sunt & ij, qui in eodem municipio nati sunt. Vlpianus: Municipes quidem proprie appellantur muneris participes, recepti in ciuitatem, ut munera nobiscum facerent. Sed nunc abusiue municipes dicimus suæ cuiusque ciuitatis ciues, utputa Campanos, Puteolanos. Pomponius ita ait: Munus publicũ est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos, uniuersosq; ciues, remq; eorum imperio magistratus extra ordinem peruenit. Marcus autem sic: Munus proprie est, quod necessario subimus lege, more, imperio'ue eius, qui iubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quæ nulla necessitate, aut iuris officio, sed spõte præstãtur, quæ si nõ præstẽtur, nulla reprehensio est, et si præstentur, plerũq; laus est. Sed in hoc uentũ est, ut nõ quodcũq; munus, idemq; donũ accipiatur. At quod donum fuerit, id recte munus accipiatur. Quomodo hi Iurisconsulti inter se conueniant, & an aliquid desit alicui horum, Accursius cum Bartholo, Baldoq; consultet, dumq; mihi (ut more ipsorum loquamur) ambo, tres'ue respondeant, affirmentq;, quod Marcus ait, donum esse speciem, munus uero genus. Idemq; contrariũ esse uerbis Vlpiani dicentis: Inter donum, & munus hoc interest, quod inter genus, & speciem. Nam genus esse donum, ideo Labeo ait à donando dictum: munus esse speciem, nam munus esse donum cum causa, ut puta natalium, nuptiarum. Hic meam non interpono sententiam, ne illos triumuiros doceam contra me respondere. Quòd si me utique se qui uoluerint, respõdeant neutrum uerum dicere. Nam neque genus, neque species in hæc duo nomina cadit, & nullum mihi uidetur donum sine causa esse.

In eosdem de Peculium. Cap. XL.

PEculium est, Pomponius inquit, nõ id, cuius seruus seorsum à domino rationem habuit, sed quod dominus ipse separauit, suam à serui ratione discernens. Peculium Celso referẽte, Labeo sic definit: Est quod seruus domini permissu separatum à rationibus dominicis habet, deducto inde, si quid domino debetur. Idem alio loco: Paterfamiliâs peculium habere non potest, quemadmodũ nec

seruus bona. Ex his uerbis apparet, nec dominum habere peculiū posse, & solum seruum habere. Idem Pomponius, & Celsus alibi aiut: Vnde colligi possit, etiam non seruum, ac dominum habere peculium. Pomponius enim ita scribit: Castrense peculium est, quod à parentibus, & cognatis in militia degenti donatum est, uel quod ipse filius in militia acquisiuit, quod nisi militaret, acquisiturus non fuisset: nā quod erat sine militia acquisiturus, id peculium eius castrense non est. Celsus autem sic: Et audisse se rusticos senes ita dicentes. Pecuniam sine peculio fragilem esse. Peculium appellantes, quod præsidij causa reponeretur. A quo non dissentit Vlpianus dicens: Peculiū dictum est quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillum. Quid ergo inter has diffinitiones sequemur multiplices, & inter se propemodum contrarias? quum præsertim Festus ita scribat: Peculium seruorum est, à pecore dictum, sicut pecunia nobilium. Et Seruius Grammaticus: Peculium patrimonium (ita enim maiores dicebant) à pecoribus, in quibus constabat uniuersa eorum substantia. Vnde etiam pecunia dicta est à peculio, quod proprie tantum est seruorum, & peculiū dicimus (licet abusiue) pro patrimonio. Ipse uero tanquam arbiter honorarius hanc rē dijudicabo, & quidem breuiter. Peculium est quicquid labore nostro partum est, in quacunque persona, licet in seruis iura uelint dominorum accedere consensum. Et ita sensisse Vergilium sentio in ea parte, quam exponit Seruius:

Nec spes libertatis erat, nec cura peculi. Et Horatium:

Rem poteris seruare tuam: redit uncia, quid fit?
Semis, ad hæc animos ærugo, & cura peculi.

Et Ciceronem in Paradoxis: An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculij nullam conditionem recusant durissime seruitutis? Et illos quoque rusticos senes, de quibus Celsus meminit, pecuniam sine peculio fragilem esse, id est sine lucro industria parto. Nam cur habenti pecuniam maior spes præsidij collocatur in pusillo, quod reposuit, quàm in ipsa pecunia? quum præsertim peculium pars sit pecuniæ, aut quo modo præstare possit reposita illa pecunia, ne cætera dilabatur? Vel peculium est quicquid proprie alicuius est. A peculio fit adiectiuum peculiaris pro re ad peculium pertinente, siue peculij propria. Sed in usu iam receptum est pro proprio, siue speciali. Quintil. lib. VIII. Quod commune est & alijs nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur: ut Vrbem, Romam accipimus: & uenales nouitios, & Corinthia æra, quum sint urbes aliæ quoque, & uenalia multa, & tā aurum, & argentum, quàm æs Corinthium. Idem in II. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in quibus multi sunt iudices,

indices, quod dicimus, quasi singulis iter inculcare peculiariter uelimus. Et in libro sexto: Paululum impendamus huic quoque peculiaris operae. Peculatus, furtum rerum ad ipsam rempub. pertinentium, uel ad prouentus principis spectantium, sicut sacrilegium rerum sacrarũ. Inde depeculor, quod quidam ad sacrilegium etiam transferunt.

In eosdem de Fundus, Ager, Villa, Praedium. Cap. XLI.

f Vndus Vlpianus ita finit. Locus est non fundus, sed portio fundi aliqua. Fundus autem aliquid integrum est. Plerunque fundum sine uilla accipimus. Idẽ alibi: Ager est locus, qui sine uilla est. Modestinus uero sic: Quaestio est, fundus à possessione, uel agro, uel praedio quid distet. Fundus est omne, quicquid solo cõtinetur. Ager est species fundi, quae ad usum hominis paratur. Possessio ab agro iuris proprietate distat. Quicquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nequit pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietas loci est. Nam & ager, & possessio huius appellationis species sunt. Florentinus: Fundi appellatione omne aedificium, & omnis ager continetur. Sed in usu urbana aedificia, aedes rusticae, uilla dicuntur. Locus uero sine aedificio in urbe, Area: in rure autem, Ager appellatur. Idem'q; Ager cum aedificio fundus dicitur. Ecce diuersae iuriscõsultorum sententiae cum in alijs, tum in hoc, quòd Vlpianus ait, plerunque fundum esse sine uilla, id est, sine aedificio. Florẽtinus autem agrum cum aedificio esse fundum. Modestinus obscure exponit, agrum'q; diffiniens, cum neutro aliorum concordat, sed ridicule à possessione distinguit, ne dicam imperite loquens de possessione, quando significat qualitatem, non quando significat substantiam, perinde ac si quis dicat de uirtutibus, ac uitijs loquens. Prauum, & malum sic differunt. Prauum est, id quod non recta ratione, & uia fit. Praua enim appellantur, quae non sunt recta, ut lignum prauum. Malum uero genus pomi est. Quid hoc foret dictu ineptius, ubi de qualitatibus, & actionibus agitur, digredi ad substantiam, quae ad rem non pertineat? ita hic, quum de fundo, de agro, de praedio, de possessione disputat: non de ea significatione possessionis loquitur, qua proprietas intelligitur, sed qua actio possidendi, siue qualitas. Quòd si ita est, quid affinius habet possessio ad fundum, agrũ, praedium, quàm ad nauem, equum, uestem? Harum nanq; rerum ita possessio est, ut illarum: sed non de huiusmodi possessione loquendum erat, quae praesertim (ut ipse ait) non est species praedij, uel fundi. Praedium enim, fundus'ue proprietas est, quorum utrumlibet (si generale nomen est) ad possessionem, profecto non usus, sed proprietas dicenda. Modestino possessio fuit. Sed quid facias? ipse aliter possessionẽ dif-

finit. Quod si quis dubitet, an possessio proprietas sit, accipiat praeter ipsorum iurisconsultorum, etiam Ciceronis, & Quintil. testimonia, quorum alter in paradoxis ita scribit: Etenim si isti callidi aestimatores prata, & areas magni aestimant, quòd ei generi possessionum minime noceri potest. Non de usu uidelicet locutus est Cicer. cui certe noceri potest, sed de proprietate. Alter in sexto de Oratoria institutione: Patris eius dialogos dedit legendos, quorũ quum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tyburti sermonem habitum cõplecteretur, requirebant, ubi essent hae possessiones. Omnes autem illas Brutus uendiderat. Nemo interrogat, ubi est usus praediorum, sed ubi est proprietas. Nemo'q; usum uendit, sed proprietatem, aut usumfructum. De praedio autem Vlpianus ita scribit: Praedia urbana omnia aedificia accipimus, non solum ea, quae sunt in oppidu, sed etiam si forte stabula, uel alia meritoria in uillis, & in uicis, uel si praetoris uoluptati tantũ deseruientia, quia urbanum praedium non locus facit, sed materia. Proinde hortus quoque (si qui sunt in aedificijs constituti) dicendum est in urbanorum appellatione contineri. Planè si plurimi horti in reditu sunt, uinearij forte, uel olitorij magis, haec non sunt urbana. Etiam de praedio, sicut de fundo iurisconsultorum controuersia est. Nec mirum, quum nemo non habeat suam de rebus quibusque, uerbis'q; sententiã. Sed de posterioribus, qui ex operibus illorũ excerpserunt, miror, quòd haec indiscussa reliquerunt. Id (ut ego, quod ad me attinet, faciam) ita sentio. Agrum continere fundum, non contineri à fundo, nihil prohibet eum cum uilla esse. Erant in agris senatores, & uixerunt multi nobilissimi philosophi in agris, nimirum non sine uilla, & habitatione. Differt'q; ager ab aruo, quòd aruum semẽti datur. Sallustius: Quia Numidae pabulo pecoris magis, quàm aruo student. Quintil. Pauper, & diues in agro uicini erant, iunctis hortulis. Et mox: Sed si ex omni parte diuitis circumiectus ager uix tenuem ad gressus meos semitam dat. Quid agimus inquam? undique uallo diuitiarum clausi sumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde uineta, hinc saltus. Fundus (ut dixi) minus quiddam est. Singula enim proprie prata, singulae uineae, singuli horti, singula olueta, pomeria, salicta, arbusta, pascua, nemora, loca aucupatoria, uenatoria piscatoria, siue uillam, atque aedificiũ, siue piscinam, atque aluearia, siue uiuaria habeant, siue non habeãt, singuli fundi sunt, & hoc quidem in agro. In urbe autem, siue oppido, siue uico, siue castello tantummodo praedium est, quicquid tale est, qualia haec, quae enumeraui. Nanq; eadem in agro etiam praedia sunt. Fundus enim species praedij est. Itaque fundus est possessio rustica. Praedium et rustica, & urbana duntaxat possessio, qualem descripsi.

Nam uidetur possessio etiam significare tabernas, hospitia, horrea in urbe. Cicero in Philipp. Possessiones uocabat & urbanas, & rusticas. Puto non tantum prædia, sed & cætera, quæ immobilia uulgo appellantur. Addamus ad hæc aliquid de hoc fundum, quod an à fundo fundas, an potius fundo à fundum, siue à fundus ueniat, ambigi potest. Quidam fundus à funda dici uolũt. Cic. in quodam ioculari libello:
Fundum Varro uocat, quem possit mittere funda,
Ni lapis exciderit, qua caua funda patet.
Nisi hæc sententia sit tam paruum illum fuisse fundum, ut funda prehendi, & in morem lapidis iaci posset. Fundum igitur est ima pars rei, proprie aliquid liquoris intra se continens, aut ad continendum facta, ut dolium, ut nauis, ut alueus, uel fluminis, uel lacus, uel stagni, uel maris. Nam fundum turris (ut quidam scripserunt) ipse non dicerem. Fundamentum (ut omnibus liquet) aliud est, quàm fundum, & tamen fundare magis ad fundamentum, quàm ad fundum pertinet. Fundamus enim domum, non nauem, aut dolium, ut Vergilius:
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani fundabat Iapygis aruis.
Nam fundamentare non reperitur: nec fundare quidem est sané frequens, nisi per translationem. Quintil. in Gladiatore: Hoc fundatam paternis, auitisq; opibus domum exhaurit. Est enim frequentius iacere fundamenta, etiam per translationem, ut idem libro primo: Nam inde & contemptus operis innascitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, & (quod est ubique perniciosissimum) præuenit uires fiducia. Et Cicero: In quo templo (quantum in me fuit) ieci fundamenta pacis. Sine translatione, Suetonius de uita Caij: In arce Capitolina nouæ domus fundamenta iecit. Cæterum hoc differunt fundare, & fundamenta iacere, quòd fundare est ualidis fundamentis fulcire: Fundamẽta iacere, quasi qualiacunque fundamenta facere, & quodãmodo dare rei principium. Neque uero, sicut reperitur fundus, & fundum, ita reperitur punctus, & punctum. Errantq; philosophi, quum punctus, & linea dicunt. Nam de punctum, quod est breuissimum tempus, nulla lis est, ut Terentius in Phormione: Tum temporis mihi punctum ad hanc rem est. Pro eo autem sensu, in quem utuntur philosophi, Cicero pro Plancio: Nam quod questus es, plures te testes haberè de Velina, quàm quot in ea tribu puncta tuleris. Quidam momentum pro eodem significato accipiunt, cuius est punctum, tamen aliter est. Breue enim tempus significatur per illud, per hoc uero breuissimum. Horatius:
-Quid enim? concurritur horæ Momento.

In eosdem de Nouali. Cap. XLII.

Oualis (inquit Paulus) est terra proscissa, quae anno cessat,
n quae à Graecis, ὁ καὶ ἡ νεὸς, καὶ τὸ νέωμα uocatur. In quo
autoritatem Varronis secutus uidetur, dicentis: Ager restibi-
lis, qui restituitur, ac reseritur quotannis: contra, qui intermittitur, à no
uando noualis ager: et Plinij, qui ait: Nouale est, quod alternis annis
seritur. Idem quoque sentire uidetur Festus Pompeius, qui dicit: Noua
lis ager, nouae relictus sementi. Sunt, qui uolunt noualem esse aruum,
tunc primum ad sementem proscissum, quorũ est Seruius, qui inquit:
Dicimus & has nouales, & haec noualia. Proprie nouales tunc pri-
mũ arua proscissa. Quod ita sensisse Vergiliũ palàm est, in illo uersu:

Impius haec tam culta noualia miles habebit?

Ineptum erat deplorare agrum à barbaris possideri, quòd non esset
restibilis, sed quòd anno interquieuisset. Deplorabat igitur agrum, in
quo instruendo magnopere laborasset, & nouitate ipsa praeter caeteros
uberiorẽ datum iri in manus alienas, & barbaras, & impias. Quod
etiam & sentit, & declarat in milite Mariano Quintilian. Mox
ingentibus lacertis humum fodere, segnem futuris noualibus eruere
syluam. Hieronymus etiam diffinit in hunc sensum, dicens: Noua-
le, est ager nunc primum proscissus. Sed Vergilius in sensum priorem
accipit, quum inquit:

Alternis idem tonsas cessare nouales,
Et segnem patiere situ durescere campum.

Ideóq; Seruius alibi ait: Noualia, id est noua terra, quae per singulos
annos renouatur per semina.

In eosdem de Liber, & Volumen. Cap. XLIII.

I cui, Vlpianus inquit, centum libri sunt legati, centum uolu-
s mina ei dabimus, non centum, quae quis ingenio suo metitus
sit, quae ad libri scripturam sufficerent, utputa quum habe-
ret Homerum totum in uno uolumine, non quadragintaocto libros cõ
putabimus, sed hoc unum Homeri uolumen pro libro accipiẽdum est.
Vlpianus Homeri opus nunc unum librum, nunc quadragintaocto li
bros nominat. Nec tamen ait librum duo significare, ipsum opus, &
certam operis partem. Praeterea opus, siue opera Homeri librum appel
lat, & uolumen, quorum utrunque inauditum est. Vergilij Aeneis, nõ
liber est, sed duodecim libri. Georgica, nõ sunt item liber, sed libri qua
tuor. Bucolica, unus liber est, idémq; unum uolumẽ. Georgica, quatuor
uolumina, Aeneis, duodecim. Ouidius:

Sunt mihi mutatae ter quinque uolumina formae.

Sed quid exemplis agimus, quum nusquam plura afferri possint?

At Vlpinus putat, etiã si omnia opera Didymi, quo nemo plura scripsit, in unum codicem conglutinarentur, unum tantum debere uolumen appellari, quod nemo nec posset euoluere, nec ferre uellet. Est enĩ uolumen à uolo, quòd in libris uoluntas apparet, uel (quod magis sequerer à uoluo, quod uoluitur, quales libros hodie Hebræi quosdã habent, qualesq; in ueteri, & nouo testamento lectitamus fuisse. Et Romani, qui in libris arborum, id est corticibus scribebant, quòd libellos illos, quò ferrent commodius, complicabant, uolumina forte appellauerunt. Itaque uolumina libellis similiora fuere, quàm libris Quod ex eo quoque loco apparet, ubi Plinius de libris auunculi loquens, ait: Libri tres in sex uolumina propter amplitudinem diuisi, quasi dicat in sex minores libros, ut sint uolumina aliquanto minora, quàm libri. Quod etymologia quoque nonnihil probat, ut ostendi. Vnde adhuc durat uerbum euoluere libros, pro eo, quod est aperire libros, lectitandi gratia, quasi rem complicitam explicare, quemadmodum reuelare, est rem uelatam detegere. Nisi dicamus euolui libros propter numerũ paginarum. Accipitur autem nũc euoluere libros, siue auteres, pro eo, quod est lectitare. * Nec inficias eo, libros accipi pro codicibus: & in singulari librum pro quolibet magno codice, etiam si is contineat Iliada, & Odyssæam: ut tenet rex manu librum: & is sit Homerus: nõ tamen recte dicas, tenet librum Homeri. +

In eosdem de Probrum, & Opprobrium, Exprobare, & Improbrare. Cap. XLIIII.

P Robrum, et opprobrium, Vlpianus inquit, idem est. Probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis improba: utputa furtum, adulterium natura turpe. Enimuero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis. Nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem ĩdoneum incurrere. Vlpianus probrum accipit pro infamia tantum, qualis est ex furto, uel male gesta tutela, non pro flagitio, quod principale significatum est. Nam probrum idem est, quod dedecus: quod duo significat. Vnum, quod est crimen, ut Quintilianus statim in principio declamationis in milite Mariano inquit: Satis dedecoris, atque flagitij castra ceperunt. Alterũ, quod est ignominia, atque infamia, quod notum est. Similiter accipitur probrum pro crimine, ut idem libro primo: Iam si minor in eligendis custodum, & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere, in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutantur. Pro ignominia Liuius libro quinto: His freti occursant portis, ingerunt probra, ægre abstinent, qui castra oppugnant. Quæ duo nomina tanquam similia eodem loco Cicero coniunxit in Catone

Maiore: Mihi uero, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitio-sa, & tam perdita libido, quae cum probro priuato coniungeret imperij dedecus. Praeterea ne simile quidem est sane probrum pro opprobrio. Non enim latine dixisset Cicero: quae cum opprobrio priuato coniungeret imperij dedecus: quemadmodum in Sallustium dixit. Itaq; timens, ne facinora eius clam uobis essent, quum omnibus matribus-familias uestris opprobrio esset, confessus est uobis audientibus adulterium. Est autem opprobrium aliquando facto, sed frequentius uerbo. Nam Sallustius (ut uult Cicero) uel ex eo, quòd foeminis, quibuscum habuisse usum se, erat notum, uel quòd ipse illis uulgo impudicitiam obijciebat, opprobrio erat, Horatius:

Sic teneros animos aliena opprobria saepe
Absterrent uitijs. Quintilianus:

Modo maledictis, opprobrijsq; uulgi, modo crebra riualium contentione pulsatus, abigi tamen, compesciq; non posse. Opprobrijs dixit, quasi exprobrationibus, atque conuitijs. Et alibi: Solebat indignatio uestra conuitia nostra ferre non posse. Et matronalis indignatio dicere uidebatur, non parcis erga me marite uerbis. Nullam habet nostri tuus sermo reuerentiam, facile prorumpis in opprobria, facile quodlibet obijcis. Pro eodem ferè posuit opprobria, & conuitia. Nec inficias eo, nonnunquam hoc modo accipi probrum, ut Liuij proximum exemplũ, & Ciceronis ad Atticum: Epistolas mihi legerunt plenas omnium in me probrorum. Sed de hoc significato Vlpianus non intellexit. A' probro unum uerbum componitur, quod est exprobro, quod significat tũ qualemcunque culpam impropero, ut apud Ouidium libro XIII. Metamorphoseos:

Sit bene Tydides, qui nomine saepe uocatum
Corripuit, trepidoq; fugam exprobrauit amico.

Tum ingratitudinis, ut Terentius in Andria: Nam isthaec commemoratio, quasi exprobratio est immemoris beneficij. Sed pro hoc significato frequenter nos uitij alieni nomen apponimus: frequenter etiam nomen nostri meriti. Cicer. de Amicitia: Quorum plerique aut querũtur semper aliquid, aut etiam exprobrant, eoq; magis, si habere se putant, quod officiose, & amice, & cum labore aliquo suo factum queant dicere. Odiosum sanè genus hominum officia exprobrantium. Exprobrare ergo beneficia sua, est immemorem beneficij accepti inculpare. Imputare uero frequẽter ad significationem exprobrantis accedit: sed citra reprehensionem, quod an apud Ciceronem sit, nescio. In posterioribus uero creberrimum est, ut Quintilianus: Neque ego grauissimũ patrem suprema sua iuueni iactasse crediderim, quòd haeredem filiũ scriberet,

ſcriberet, non eſt res, quæ imputetur. Et alibi: Imputas nobis propitios uentos, et ſecundum mare, ac ciuitatis opulentæ liberalitatem, quæ tãtum frumenti uendidit, quantum duobus populis ſatis eſſet. Imputare nonnunquam pro computare reperitur, ut Caius: Qua ratione placuit legata, quum legatarij non capiunt, quum apud hæredem ſubſederint, hæreditario iure apud eos remanere intelligi, & omni quadranti imputanda. Marcus in quarta hæreditatis, quam per legem Falcidiam hæres habere deberet, imputantur res, quas iure hæreditario capit, nõ quas iure legati, aut fideicommiſſi, uel implendæ conditionis cauſa accepit. Nam hæc in quarta non computantur: ſed in fideicommiſſaria hæreditate reſtituenda, ſiue legatum datum ſit hæredi, ſiue percipere, ſiue deducere, uel retinere paſſus eſt, ei imputantur. Reputare quoque in idem ſignificatum. Vlpianus: Præterea, ſi matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum poſſe, ſed eſt uerius non niſi, per quẽ egenti dedit imputare eum oportere. Deinde: Sed & ſi ſeruis cibaria præſtiterit, uel libertis ſcilicet rei pupilli neceſſarijs, dicendum eſt reputaturum. Idemq́; eſt ſi liberis hominibus, ſi tamen ratio præſtandi iuſta intercedat. Item ſumptus litis tutor reputabit, & uiatica, ſi ex officio neceſſe habuit, aliquò exire, uel proficiſci.

In eoſdem de Stuprum, & Adulterium. Cap. XLV.

i Nter ſtuprum, & adulterium, Modeſtinus ait, hoc intereſſe quidam putant, quòd adulterium in nuptam, ſtuprum in uiduam committitur: Sed lex Iulia de adulterijs indifferenter hoc uerbo utitur. Et hoc quidem continetur in libro de rerum, & uerborum ſignificatione. Alibi autem idem ait: Stuprum committit, qui liberam mulierem cupidinis cauſa, non matrimonij continet, accepta uidelicet concubina. Adulterium in nupta, ſtuprum in uirgine, uel uidua, uel puero committitur. Quid mirum, ſi plures iuriſconſulti in deſiniẽdo inuicem diſſentiant, quum unus, atque idem ſecum diſſentiat? Hic non uidetur ſentire cum lege Iulia. Sed culpa illorum eſt, qui deſinitiones huiuſmodi deſcripſerunt, quæ ſi apte fuiſſent conglutinatæ, probari poſſent, ut illa Papiniani dicentis: Lex Iulia ſtuprum, et adulterium promiſcue Græce μοιχεíαν appellat. Sed proprie adulteriũ in nupta committitur propter partum ex altero conceptum, compoſito nomine. Stuprum uero in uirgine, uiduá ue committitur. Quod Græci φθορὰν appellant. Cuius definitionem approbo, illud tamen addens, Legem Iuliam rectè hæc duo promiſcue appellaſſe: non quòd omne ſtuprum ſit adulterium, ſed quòd omne adulterium ſit ſtuprum. Neque rectè iuriſconſulti excipiunt ſtuprum à nupta, quum etiam in quotidiano ſic ſermone loquamur. Quale eſt apud Quintilianum:

Vxor marito dixit appellatam se de stupro à priuigno, & sibi constitutum tempus, & locum. Et alibi: Furtiua stupra, raptosq; concubitus obijcit uel ex falso maritus. Fas est, fieri solet. Parcius tamen, si iam sit & mater, si in fidem castitatis uxoria fœcunditate profecerit. Quare ergo ita sentio stuprũ esse coitum lege uetitum, qui duplex est. Vnus, cum nupta, aut cum puero, aut cum sanguine coniunctis, aut sanctimonialibus. Quanquam hæc duo posteriora potius appellamus incestum. Alter, quum uim afferimus cuilibet personæ etiam ancillæ. Vnde stuprare dupliciter accipitur, cuius posterioris sensus testimonio est lex, quæ stupratoribus masculorum pœnam statuit decem milliũ, quũ pædiconibus nulla esset pœna constituta.

In eosdem de Instratum, & Stragula. Cap. XLVI.

INstratum, Vlpianus inquit, omne uestimẽtum contineri, quo amicimur. Labeo ait: Neque enim dubium, quin strangula uestis sit omne pallium. Videtur Vlpianus intelligere stragulam uestem esse uestimentum hominis, quo amicitur, quale est Græcorum pallium. Vt enim Romani togati à toga, sic Græci palliati à pallio uocantur. Ego uero non memini reperisse me stragulam uestem in hunc sensum, sed in opertorium lectorum potius, ubi & dormiebant, & discombebant. Quod Varro testatur de culcitra loquens: Hac quicquid insternebant, à sternendo stragulum appellabant. Et equorum, similiumq;, quorum operimentum etiam instratum uocatur. Hic illud admonebo inuerti frequenter significatum uerbi, ut in hoc ipso uerbo sterno. Sternimus quidem uestes humi, ramos arborum, flores, et multa huiusmodi. Tamen frequentius dicimus sterno humum floribus, ramis, uestibus. Hinc est, quare dicimus thoros, lectosq; sternere, & equũ sternere, non quia sint diuersi sensus, sed quia resoluuntur, ut sit sternere uerbi gratia, lectos, & equos tapetis: idem quod sternere tapetæ lectis, & equis. Culcitra autem est tam lanea, stupea, & si quid est huiusmodi, quàm plumea.

In eosdem de pulsatio, & Verberatio. Cap. XLVII.

INter pulsationem, & Verberationem, Vlpianus ait hoc interesse, ut Offilius scribit: Verberare est cum dolore cædere, Pulsare sine dolore. Sed cum utriusq; uenia, nõ est eiusmodi inter hæc uerba differentia. An quum uerberamus frumenta, cum dolore uerberamus? Aut pulsamus potius, quàm uerberamus? Et iumẽtũ, quum sentit ex flagellis dolorem, uerberatur? quum non sentit, pulsatur? An Entellus ille Vergilianus, sine dolore pulsabat Dareta? Sed (ne multis) quis non uidet uerberare esse, uerbere cædere, quod est instrumentum longũ, et exile, qualis est uirga, baculus, fustis, lora, flagellum,

ferula, arundo, & ſi quid eſt ſimile? Nec aliter dictum eſt uerberare à uerbere, quàm flagellare à flagello, fuſtigare à fuſte. Nam uerbera, licet pro uerberatione accipiantur, tamen rem corpoream proprie ſignificant, ut flagella, quæ ſunt proprie ſummitates ſarmentorum. Quintilianus: Ignes ex proximo raptos, uerberaq́;, quæ caſus obtulerat. Pulſare uero eſt graui, ac uehementi ictu cædere, nec tam inſtrumento lõgo, & exili, quàm breui, ac rotundo, ut pugnis, ut calcibus, ut malleis, ut ſaxis, quæ manu tenentur, quum alium percutimus in ſimilitudinẽ tympanorum, quæ manu pulſantur, nec ſemel, ſed multis ictibus percutere. Nanque non proprie pulſatum aliquem dixeris, qui ſemel pugno percuſſus eſt. Adeo non minor iniuria fit ex pulſatione, quàm ex uerberatione, præter eam cauſam, quam modo dixi, quòd uerberatio eſt multa percuſſio, quodq́; plerunque pulſatio fit in facie. Et ob pulſatos eorum legatos Laurentes Tatium regem occiderunt, qui non puniſſet propinquos ſuos, qui Laurentibus hãc iniuriam fecerant. Et ipſa incuſſio calcium contumelioſiſſima eſt, ſæpe etiam mortifera, utiq; ſi fiat in ægrum, in ſenem, in puerum, in prægnantem. Taceo, ſi alia re quis alterum pulſauerit, quàm manu, aut pede: quum uicinus meus uxorem ſolitus ſit non modo piſtillo, uerumetiam mortario æreo pulſare, ut non crebrius pulſet ipſum mortarium. Dictum eſt autem à pello, quod eſt percutio, & ferio, ut apud Marcum Tullium libro primo de Diuinatione: Vt pelluntur animi uehementius, ſæpe etiam cura, & timore. Et in ſecundo: Num igitur, quum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit?

In eoſdem de Pellex, & Pallace. Cap. XLVIII.

Pellicem apud antiquos Maſſurius, Paulo teſtante, ſcribit libro memorabilium, eam habitam, quæ, quum uxor nõ eſſet, cum aliquo tamen uiuebat, quam nunc uero nomine amicã, paulo honeſtiore concubinam appellari. C. Flaccus in libro de iure Papiniano ſcribit: Pellicem nunc uulgo uocari quæ cum eo, cui uxor ſit, corpus miſceat. Secundum quoſdam ea, quæ uxoris loco ſine nuptijs in domo ſit, quam Græci παλλακὴν uocant. Horum utrunque uere ſenſiſſe, & dixiſſe arbitror. Sed tamen pro ſuſcepti operis officio admonere debeo, pellicem apud oratores, et poëtas eam demum haberi, quæ cum eo, cui uxor eſt, corpus miſcet. Ideoq́; Iuno ſemper proſequitur pellices, quæ ſibi uxori Iouem præriperent. Vnde Plinius lib. XXXV. uerbo Græco maluit uti, quum de Alexandro loqueretur, quem conſtat eo tempore cœlibem fuiſſe, quum Apellem ſcorto donauit, quàm ueteri (ſi uerum eſt) latino, pallace potius, quàm pellice. Ita autem ait: Nanque, quum dilectam ſibi ex pallacis ſuis præcipue nomine Cam-

paſpē nudam pingi ob admirationem formæ ab Apelle iuſſiſſet. Quo fit ut Curtium ubi de eodem Alexandro, & alijs loquitur, cæterosq; ſcriptores opiner pallacen potius, quàm pellicem pro concubina cœlibis hominis dixiſſe, culpaq; librariorum in editionibus eſſe uitiatum. Suetonius de Veſpaſiano loquens, pallacarum dixit, non pellicum. Et alibi quoque, et Titus Liuius, multiq; alij græco nomine utuntur. Sin aliter inuenitur librariorum (ut dixi) uitio dandum eſt, cuius rei hoc argumentum eſt, quòd non rectè quis dicatur habere pellicem, ſed uxor. Et eſt nomen relatiuum ad alterius uxorem, cuius cum uiro rem habet, non autem ad maſculum: nec rectè dicturos fuiſſe reor oratores illos, qui pallacem dixerunt, ſi pellicem dixiſſent, ut patet.

In eoſdem de Cauillatio. Cap. XLIX.

n Atura cauillationis, quàm Græci σκῶμμα appellauerunt, hæc eſt, ut ab euidenter ueris per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ euidenter falſa ſunt, perducatur. Hæc duobus in locis Vlpianus. C. autem inquit: Si calumnietur, & moretur, & fruſtretur. Inde calumniatores appellati ſunt, qui per fraudem, & fruſtrationem alios uexarent litibus. Inde & cauillatio dicta eſt. Caius nullam fecit mentionem de euidenter ueris, aut euidenter falſis, nec de breuitate. Nec puto faciendam fuiſſe, quum plerunque cauillatio ſit tecta, & inſidioſa, multisq;, ac longis frequēter ambagibus utēs, & quæ uix ab acutis deprehendatur. Quare cauillatio eſt ſubdola ratio, quā nos conſcij nobis mendacij, uincendi tamen cauſa proferimus. In hunc ſenſum ſemper iuriſconſulti uſi ſunt, & Quintiliani ferè ſeculum. Cicero autem pro genere quodam facetiarum, & hunc imitatus Aulus Gellius, Titus Liuius utroque modo. Ipſe quoque Cicero diffinit libro ſecundo de Oratore, dicens: Etenim quum duo ſint genera facetiarum, alterum æqualiter in omni ſermone ſalſum, alterum peracutum, & breue: ſuperior cauillatio, altera dicacitas nominata eſt. Cæterum Caius uidetur ſentire, idem eſſe calumniari, & cauillari. Quod non ſentit Martianus, tantum accuſatori tribuens calumniari: quum ait, Calumniari eſſe falſa crimina intendere: quod per legem illam declaratur XII tabularum: Calumniator idem patiatur, quod reus, ſi conuictus eſſet.

In eoſdem de Prænaricator, Terguerſator, & calumniator. Caput L.

p Rænaricatores, Vlpianus inquit, eos appellamus, qui cauſam aduerſarijs ſuis donant, & ex parte actoris, in partem rei cedunt. À uaricando enim præuaricatores dicti ſunt. Idem alibi: Prænaricator autem eſt, quaſi uaricator, qui diuerſam partem

tem adiuuat prodita causa sua. Quod nomen Labeo à uaria certatio-
ne tractum ait. Nam qui præuaricatur, ex utraque parte consistit.
In prima diffinitione uidetur sentire, præuaricationem in solum acto
rem cadere, in secunda uero etiam in reum. Sed forsitan & hic de so-
lo actore sensit, cui assentiri uidetur Martianus, qui ait: Accusatorum
temeritas tribus modis detegitur, & tribus pœnis subijcitur. Aut enim
calumniatur, aut præuaricatur, aut tergiuersatur. Calumniari, est fal-
sa crimina intendere. Præuaricari, est uera crimina abscondere. Tergi
uersari, in uniuersum ab accusatione desistere. Et post iterum: Præuari
catorem eum esse ostendimus, qui colludit cum reo, & translatiue mu
nere accusandi defungitur, eo quòd proprias quidem probationes dissi-
mularet, falsas uero excusationes admitteret. Quod nos quidem ue-
rum fatemur esse, legemq; antiquitus de præuaricatorum pœna fuisse
ut Cicero Philippicarum libro secundo: Vereor Patres conscripti, ne
(quod turpissimum est) præuaricatorem mihi opposuisse uidear. Cæte-
rum (ut præteream, quod Cicero idem in partitionibus ait, præuarica
tionem diffiniri nunc ab accusatore, nunc à reo corruptelam esse iu-
dicij) reperio nonnunquam præuaricatorem ex parte rei quoque, neq;
perfidia tantum, ac malitia, sed imprudentia etiam, & negligentia
peccantem. Quintilianus in septimo: Vt in præuaricationum crimini
bus, ut absoluatur reus, aut innocentia ipsius fit, aut interueniente ali-
qua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis,
aut præuaricatione nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obsistit,
nulla uis: corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficul-
tas fuit. Quid superest, nisi ut præuaricatio fuerit? Hic pro perfidia
accusatoris accipit, alibi uero aliter. Sed de una causa loqui superua-
cuum est. Ego in uniuersum neque oratoris puto esse unquam præua-
ricari: neque intelligo, in qua pars utraque idem uelit. Ideoq; præua
ricatorem appellamus, quicunque à præscripto officij sui deflexerit,
atque aberrauerit. Plinius lib. XIX. Arator nisi incuruus præuarica-
tur. Plinius Iunior ad Cornelium Tacitum: Alioqui præuaricatio est
transire dicenda. Præuaricatio est etiam breuiter, & cursim attinge-
re, quæ sunt inculcanda, infingenda, repetenda. Et Adam præuarica
tum fuisse dicimus. Tergiuersari uero non est (quantum ego intelligo)
ab accusatione desistere. Illi uidentur ex hoc trahere significationem,
quòd qui terga uertunt, à pugna desistunt. Veruntamen non protinus,
qui terga uertunt, à pugna desistunt, ut Parthi. Itaque qui uertentes ter
ga; adhuc tamen pugnant, nec rationibus uolunt se uictos agnoscere,
tergiuersantur. Cicero de officijs libro tertio. Atque in his tamen tri-
bus generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergiuersantur. Pru

dentiam introducunt, scientiam suppeditantem uoluptates, depellentẽ dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, quum tradunt rationem negligendæ mortis, perpetiendiq; doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facilime illi quidem, sed tamen quoquomodo possunt. Dicunt enim uoluptatis magnitudine doloris detractionem fieri. Nunquid, qui hoc dicunt, aut desistunt ab accusatione, aut accusasse se iudicant? Idem pro Roscio Comœdo: Attende quæso Piso Fannij uultum, & huc, atq; illuc terguersantem testimoniũ contra se dicere cogo. Erat autem Fannius accusator, quem, si omnino ab accusatione desisteret, non insequeretur iure patrocinij Cicero, sed uictum, nolle tamẽ dare manus obiurgat. Liuius libro secundo ab urbe condita: Mouebãt hæc consulem, sed terguersari res cogebat, id est non agnoscere ueritatem, & eam, quibuscunque rationibus poterat, dissimulare, & quasi subterfugere. Tertium autem uerbum ab eodem Martiano diffinitum (de calumnia loquor) meretur & ipsum aliquã emendationem, quod non modo apud Ciceronem pro cauillatione accipitur, non illa quidem mouente risum, sed ea, qua Cicero ipse non utitur, ut de officijs libro primo: Existunt etiam sæpe iniuriæ calumnia quadam, & nimis callida, & malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud, Summum ius summa iniuria: sed etiam apud Quintilianum nonnunquam, ut ibi: Quamuis exiguo diuisus spatio opem non feret, non succurret, ut hac saltem se calumnia defendat: non abij, non reliqui, non abscessi, neq; pede (ut aiunt) uno à parente discessi. Aliosq; complures, quorum & Caius est, usu quoque probante, per quem utraque pars iurat de calumnia uitanda. Nimirum de cauillatione eo magis, quòd calumniari pro cauillari dicimus, quæ uox quatuor primas literas habebat easdem cum calumniari. Postremo probatur hoc ex illo digestorum loco, cuius titulus est: Si mulier uentris nomine calumniæ causa in possessione fuisse dicatur. Calumnia scilicet, ibi intelligitur dolus malus.

In eosdem de Ferri, Portari, Agri. Cap. LI.

Ferri proprie dicimus, Caius inquit, quæ quis corpore suo baiulat Portari ea, quæ quis iumento secum ducit. Agi ea, quæ animalia sunt. In hoc ipse Caio assentior, nisi quod portare est suo etiam corpore, interdum etiam magis, quàm ferre. Quis enim neget, iumenta portare? quæ quum homines imitantur, & ipsi portare dicuntur. Terentius in Andria:

Mi homo, quid istuc obsecro? quò puerum portas? Horatius:
-Ne forte sub ala
Fasciculum portes librorum, ut rusticus agnum.

Et ab hoc composita, deportauit Verres amicam de prouincia, deportauit

uit Pompeius beneficio Ciceronis tertium triumphum. Multi imperatores uictorem exercitum reportauerunt, quasi reduxerunt. Agere autem non uno modo dicitur, sed de uno tamen non tacebo. Martialis libro primo epigrammaton:

Semper agis causas, & res agis Attale semper.
Est, non est, quod agas, Attale semper agis.
Si res, & causæ desunt, agis Attale mulas.
Attale ne, quod agas, desit agas animam.

Cælius ad Ciceronem: Hortensius, quum has literas scripsit, animam agebat, id est expirabat.

In eosdem de Conuitium, & Maledictum. Cap. LII.

Conuitium apud Vlpianum iniuriam esse, Labeo ait: quasi maledictum iniuria non sit. Addit idem Labeo: Conuitiũ dicitur uel à concitatione, uel à conuentu, hoc est, à collatione uocum. Quum enim in unum complures uoces conferuntur, quasi conuocium est. Sed quod additur, à prætore aduersus bonos mores, nõ omnem in unum collatam uociferationem prætorem notare, sed eam, quæ bonis moribus improbatur, quæq; ad infamiam, & inuidiam alicuius spectat. Et iterum: Conuitium autem non tantum præsenti, uerũ absenti quoq; fieri posse Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuã uenerit te absente, conuitium esse factum dicitur. Item, si ad stationem, uel tabernam uentum sit, probari oportere fecisse conuitium non tantum is uidetur, qui uociferatus est, uerum is quoque, qui concitauit ad uociferationem alios, uel submisit, qui uociferarentur. Et paulo post: Ex ijs apparet, non omne maledictum conuitium esse, sed id solum, quod cum uociferatione dictum est. Et siue unus, siue plures dixerint, conuitium est, quod in cœtu dictum est. Quod autem in cœtu, nec uociferatione dicitur, conuitium proprie non dicitur, sed infamandi gratia dicitur. Ex ipsa nominis etymologia argumentum significationis Labeo sumpsit. Sed quum falsa sit etymologia, falsa erit & diffinitio. Quumq; falsa sit definitio, falsa erit & etymologia. Quis enim Labeoni credat conuitium à concitatione, aut à conuentu dictum, aut collatione uocis, quasi conuocium, quum sit alia propria magis siue etymologia, siue expositio per compositionem à con, & uitium, uel conuito, quasi uitandum, et uituperationis causa factum? Habet autem cõuitium ui non breuem, ut uitium, sed longam, ut uito. Licet conuito aliud significet, quàm conuitium, si modo significat idem, quod inuito, non obstat, quum à suo quoque simplici, quod est uito, in significatione magis distet, quàm conuitium à suo, siue illud sit uito, siue uitiũ. Ipsa quoque con præpositio in bonam, & malam rem accipi solet, ut

conficio, pro perficio, & pro eo, quod est, consauciando trucido. Inde confectores ferarum. Conuitium igitur, à uitium, uel potius à uito descendit, ut uitupero. Tametsi non omnino repugnē scribi per c, ut quibusdam placet, non per t, & hoc quidem de etymologia, quæ si pro Labeone, Vlpianoq́; non pro me faceret, tamen diffinitioni repugnare auderem, nusquam reperiens apud summos uiros hanc differētiam custoditam inter conuitiū, & maledictum. Inter quæ (si qua est) hæc erit, quòd conuitium est maledictum contumeliosum. Quintilianus libro septimo: Sic autem præparabit actione prima iudicum animos, ut noluisse potius obijcere, quàm non potuisse credatur. Eoq́; satius est, omni se ante actæ uitæ abstinere conuitio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifeste falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahitur, & qui nihil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquam superuacua: qui uana congerit, confitetur uanum in anteactis argumentum. Ex his uerbis planè datur intelligi, nec uociferatione utique fieri conuitiū, nec aliud esse, quàm maledictum. Cicero pro Cælio: Maledictum autem nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ, si petulantius iactatur, conuitium: sin facetius, urbanitas nominatur. Illud autem uerbum inuidiam, quo Labeo, siue Vlpianus utitur, quid mirum, si Accursius non intelligit? qui in institutionibus, ubi dicitur: Appellatione autem ligni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt: sic interpretatur, ut cæmenta, & lapides, immemor à iurisconsultis exponi materiam pro ligno ad ædificia utili: quanquam & Cato, & Varro, & Columella, & Plinius, qui de agricultura scripsere, alijq́; unam etiam arborem, particulamq́; illius materiam appellant, & breuiter omne lignum.

In eosdem de Versicoloria. Cap. LIII.

V Ersicoloria apud Iurisconsultos uocantur, quæ natiuum colorem mutauerunt: ut uestes, si albæ sint, aut nigræ, subnigræ'ue, quales ex lana non tincta solent esse, coloriæ: si in alium colorem tinctæ sint, uersicoloriæ nominantur. Cæterum uix in hunc sensum reperimus. Nam Cicero collum columbi, pauonisq́; & eius caudam uersicolorem uocat, & nonnulli aquam maris, uel quòd uersat, & mutat colorem subinde, uel potius, quòd sit discolor, ut apud Plinium lib. XXXVI. Subit mentem non fuisse tum autoritatem maculoso marmori: quā fecere à Thaso Cycladū insularū una, æque et è Lesbio: liuidius hoc paulo uersicolores q̃dē maculas hn̄s. Et in eodē: Primum (ut arbitror) uersicolores istas maculas Chiorum lapidicinæ ostenderunt, quum extruerent muros. Et in eodem: Veluti quum calculi fiunt, quos quidam abaculos appellant, aliquos etiam pluribus

modis

modis uersicolores. Et in XV. Ingens postea turba primorum, uersicolor, nigra, candicans. Hordearia appellata, à comitatu frugis eius. Et in XXV. Versicoloribus uiperarum maculis. Et in XXVIII. Nullum animal pauidius existimatur, & ideo uersicoloris esse demutationis. Per quod apparet collum columbæ, pauonisq́; & caudam, aquamq́; non ideo uersicolorem dici, quòd uersat colorem, sed quòd diuersum colorem habeat. Alioqui satis habuisset Plinius dicere: & ideo uersicolor est, nec adiungere demutationis. Neque uero uestes ab hac significatione communi excipiendæ sunt, putandæq́; solæ ipsæ uersicolores ita demum dici, si lana tincta confectæ fuerint, ut apud Quintilianũ: Dum in his de quibus erit quæstio, meminerimus, non Athletarũ thoros, sed militum lacertos esse, nec uersicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, bene ad forensem puluerem facere. Apud Titum uero Liuium est, secundo Punico bello, interdictum fuisse matronis, ne uersicoloribus uestirentur. Quod qualiter accipiendum sit, Valerius Maximus libro nono significat, dicens: Quam fœminæ tollere cupiebant, quia in his nec ueste uarij coloris uti, nec auri plus semiuncia habere, nec iuncto uehiculo propius urbem mille passus, nisi sacrificij gratia uehi permittebatur. Idem Liuius alibi ait: Corpus alteri magnitudine eximium uersicolori ueste, pictisq́; & auro cælatis refulgens armis. Profecto de uarij coloris ueste locutus est. Et iterum: Tunicæ auratis militibus uersicolores: argentatis, linteæ candidæ. Nam illud Vergilij: Versicoloribus armis, exponit Seruius de pictis, p̄ quod bellicosus ostenditur.

In eosdem de Penes, & Apud. Cap. LIIII.

PEnes te, ut Vlpianus ait, amplius est, quàm apud te. Nam apud te est, qualitercũque à te tenetur. Penes te est, quod quodammodo possidetur. Et ante hunc Festus Pompeius: apud et penes in hoc differunt, quod alterum personam cum loco significat, alterum personam, & dominium, ac potestatem, quod trahitur à penitus. Personam cum loco Festus accepit pro personam, et locum, ut apud Platonem, et apud forum, id est in Platone, & in foro: quorũ utriusq; diffinitionem probo. Illudq́; addo, penes, dum tantum ad personam refertur, non modo dominium adesse significare, uerumetiam laudem, ac uituperationem. De laude, ut Cicero in Bruto: Cuius penes quos laus adhuc fuit, nõ fuit rationis, ac scientiæ. De uituperatione, ut Quintil. in Gladiatore: Vereor ne illius inexpiabilis, et sæpe reprehensi odij alij culpa uideatur penes patrem, qui tam facile irascitur. Illud quoq; quod crebro usurpamus, fides penes autores sit, & in laudem, & in uituperationem simul accipitur, quasi laus ueritatis, aut uituperatio

falsitatis penes autorem sit, ad quem spectat fidem rei, cuius autor est, facere. Ad me certe ista uel laus, uel uituperatio non spectat, qui hoc non affirmo, sed ad alterum autorem relego. Quod de laude, & uituperatione dico, idem accipio de commodo, & incommodo, ut Liuius: Vt penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. Nonnunquam etiam loco seruit, sicut apud Cic. lib. IIII. ad Herennium: Ita petulās es, atque acer, ut ne ad solarium quidem (ut mihi uidetur) sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitatus sis. Penes scenam, id est apud scenam.

In eosdem de Patres, Maiores, Posteri, & Minores. Cap. LV.

Patres, inquit Paulus, usq; ad tritauos proprio uocabulo nuncupantur apud Romanos. Vlteriores, qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. Item liberi usque ad trinepotem, ultra hos posteriores uocantur. Sed cum uenia Pauli, neq; usus in hoc, neque ratio consentit. Omnes enim, qui ante nos fuerunt, utiq; qui liberos reliquerunt, atque id in nostra ciuitate, maiores dicuntur: qui uero post nos, posteriores. Cicero in Sallustium: Ego meis maioribus uirtute mea præluxi, ut si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ. Tu tuis uita, quam turpiter gessisti, magnas offudisti tenebras: ut etiam si fuerint egregij ciues, certe uenerint in obliuionem. Nunquid Cicero ait se præluxisse illis tantum, qui supra tritauum fuerunt, Sallustium uero tenebras offudisse? An potius ut quisq; à Cicerone, atq; Sallustio recentissimus erat, ita illi maxime horum utrūq; uel præluxisse, uel tenebras offudisse? An si quis claris maioribus ortus quæreretur, non multo magis is dicatur, qui patrem, auum, proauū, abauum, atauum, tritauum, claros: cæteros autem obscuros habuit, quàm qui ista econtrario? Hoc ne ipse quidem Paulus negaret. Insuper patres non opinor usque ad tritauos posse deduci. Quum enim dicimus patrum memoria aliquid factum esse, de proxima ætate semper intelligimus, non de illa etiam sexta. Dixi de maioribus, & patribus. Videamus de posterioribus, siue posteris. Idem Cicero eundem locum sic prosequitur: Quare noli mihi antiquos meos obiectare. Satius eni est, me meis rebus gestis florere, quàm maiorum opinione niti: & ita uiuere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, & uirtutis exemplum. Ita, opinor, non pertinebat ad filium, non ad nepotem, non ad pronepotem, non ad abnepotem, non ad trinepotem Tulliana nobilitas, & uirtutis imitatio, sed à filio trinepotis inceptura, quia ab eo posteritas Tulliana initium acceptura erat, quum potius tunc esset acceptura occasum. Idem alibi: Nec uero dubitat agricola (quamuis sit senex) quærenti cui serat, respondere dijs immortalibus, qui me non accipere

modo

modo hæc à maioribus uoluerunt, sed etiam posteris pondere. Taceo quòd Caius Caligula uolebat solos posteros filios esse, nec iura conces=sa posteris ad nepotes peruenire. Sed ne causari queat, non positum exemplum posteriorum, sed posterorum esse. Quintilianus in XII. Maluit enim uir sapientissimus quod superesset ex uita sibi perire, quàm quòd præterisset, & quando ab hominibus sui temporis parũ intelligebatur, posteriorũ sese iudicijs reseruauit. Nescio tamen an po-tius legendum sit posterorum, ut intelligamus, hoc quàm illud nomen esse usitatius, & non modo ad eos, qui ex nobis geniti sunt, sed ad uni=uersos, qui post nos erunt, pertinere. In eundem opinionis errorem in cidit Seruius, qui in octauo Aeneidos ait: Minores non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen, ut pater, filius, nepos, pronepos, abne-pos, atnepos. Vbi isti gradus defecerunt, merito iam dicimus minores, si cut etiam dicimus maiores post patris, aui, proaui, ataui'q; uocabulum. De maioribus satis modo disputauimus. Alterius nominis ratio eadem uno exemplo satis probabitur, eo'q; (quia cum Seruio expositore Vergi lij agimus) Vergiliano ex primo Aeneid.

Hunc lætum Tyrijs'q; diem, Troia'q; profectis
Esse uelis, nostros'q; huius meminisse minores.

Quis non uidet Didonem locutam de parentibus, qui tunc erant, eo-rum'q; filijs, natis'q; natorum, & qui nascerentur ab illis, non autem de filijs atnepotum, & deinceps, qui illius diei meminisse non poterãt, nisi id à parentibus accepissent?

In eosdem de Victus, & Penus. Cap. LVI.

u Ictus uerbo Vlpianus inquit, continentur, quæ esui, potui, cultui'q; corporis, quæ'q; ad uiuẽdum homini necessaria sunt. Vestem quoque uictus habere uicem Labeo ait. Cætera qui-bus uiuendi, curandi'q; corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur. Ne hoc quidem aut ratio, aut usus probauit. Victus à uiuendo uenit. At uiuere sine uestitu, cultu'q; corporis licet: ut in Aethio pia: sine esu potu'q; non licet. Ideo'q; semper distincta hæc duo reperi=mus, & semper addi alterum (de uestitu loquor) quia alterum, quod est uictus, hoc etiam significatum non complectitur: alioqui non dicere-tur uictus, & uestitus genus uitæ, quantum ad mores, ut quibus cum quis uiuat, & à quibus instituatur, & quibus moribus. At neque de penu iurisconsultis assentior, multa, quæ ad uictum non pertinent, pe-nui cedere uolentibus. Potior apud me breuis illa Ciceronis definitio ualebit in libris de natura deorum. Est enim omne, quo uescuntur ho=mines, penus.

In eosdem de Pignus, & Hypotheca. Cap. LVII.

INter pignus, et hypothecam tantum nominis sonus differt. Hæc Martianus. Vlpianus uero: Proprie pignus dicimus, quod ad creditorẽ transit: hypothecam autem cum non trãsit possessio ad creditorem. Ego magis cum Martiano sentio. Iustinianus cum Vlpiano in institutionibus, dicens: Nam pignoris appellatione eam proprie contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At ea, quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus. Sed non esse hanc differentiam ex eo argumentum est, quòd alterum latinum, alterum græcum, suæ utrunque deseruiens linguæ. Pignus autem non tantum creditori datur, sed inter paratos secum decertare mutuo offertur, & apud sequestrum deponitur. Vergilius in Bucolicis:

- Ego hanc uitulam, ne forte recuses,
(Bis uenit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono, tu dic, mecum quo pignore certes.

Qui tamen sensus rarissimus est. Nam illo figurato crebrius utimur, ut apud eundem?

Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus
Dat iuueni, atque animum præsenti pignore firmat.

Quasi dicat securum fecit, ut, qui dat pignus. A` priore significato dicimus pignero, & oppignero, hoc est do aliquid arraboni, quam quidam arram appellant. Et repignero, quod est recipio pignus soluto debito. Propter hæc uerba quidam (quorum est Priscianus) existimant pignus in hunc sensum, & in alium proximum, habere genitiuum pigneris: in illum, quo significamus filium, & per abusionem coniunctissimas sanguine personas, habere genitiuũ pignoris: Vnde enim oppignero, & repignero inquiunt haberemus, nisi pignus pigneris faceret? Non inepta quidem ratio, sed quid respondebunt, quòd quum habeamus, fœnus, fœnoris, facit tamen fœnero, & fœneror? Idem Priscianus ait, antiquos dixisse etiam fœneris. Nec tamẽ, ut ei credamus, exemplo probauit. Quid quòd ex frigus frigoris, fit refrigero? quid quòd ex tempus temporis, fit tempero? ex littus littoris fit oblitero? ex penus penoris (ut sentio) fit penetro? addita, quasi ad locum penoris intro. Tam enim penus, quàm penetro breui prima syllaba est. At mihi quidem propria, et uera pignoris significatio esse ea uidetur, unde uerba deriuantur. Nihil enim illi alij significato cum his uerbis, & filij (ut sentio) non alia ratione appellati sunt pignora, nisi quòd pignus quoddam inter coniuges sunt, tum uinculi, ne aliter forte diuortium fieret, tum charitatis. Cuius rei argumẽtum est, quod legimus sæpe pignora filiorum,

ra filiorum, ut apud Suetonium in Tiberij uita: Cõmunis filij pignora. Et iterum: Tam marium, quàm fœminarum pignora.

In eosdem de Ferrumino. Cap. LVIII.

f Erruminatio, Caius apud Paulum ait, per eandem materiã confusionem: plumbatura non efficit. Idem sentire uidetur Pomponius, dicens: Si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alieno'ue argento ferruminaueris, non dubitatur syphum tuũ esse, & à te recte uendicari: Scyphum enim argenteum intellexit. Cũ ijs plerique non sentiunt, quorum est Plinius, qui libro decimo ait: Nãque surculo super bina oua imposito, ac ferruminato alui glutino, subdita ceruice, medio æque utrinque librato, deportant aliò. Ferruminato dixit quasi agglutinato materia illa. Idem XI. Et medulla ex eodẽ uidetur in iuuenta rubens, in senectute albescens: non nisi cauis hæc ossibus, nec cruribus iumentorum, aut canum: quare fracta non ferruminatur. Quasi non glutinatur, nec coalescit, et colligatur. Idẽ XXXI. Carris Arabiæ oppido, muros domosq; massis salis faciunt aqua ferruminantes, quasi glutinantes. Idem XXXV. Calcis quoque usum bitumen præbuit, ita ferruminatis Babylonis muris. Idem XXXVI. Ea maxime causa, quòd fulto calcis sine ferrumine suo cæmenta componẽtes. Quasi dicat glutine. Et in eodẽ: Vitrum sulphuri concoctum ferruminatur in lapides, quasi conglutinatur in formam lapidis. Idem XXXVII. Infestantur plurimis uitijs, scabro ferrumine, maculosa nube, occulta aliqua uomica, præduro, fragiliq; centro, quasi glutino, & commissura, siue iunctura, siue ligatura. Ergo ferruminatio non ubique per eandem materiam facit confusionem, sed interdum quoque per aliã. Plumbatura per solum plumbũ efficit confusionem, ut ipsum m indicat nomen, si hæc confusio dicenda est.

In eosdem de Veterator, & Nouitius. Cap. LIX.

s Eruus, ut est apud Venuleium, tam ueterator, quàm nouitius dici potest: sed ueteratorem non spatio seruiendi, sed genere, & causa esse æstimandum Cælius ait: Nam quicunque ex uenalio nouitiorum emptus alicui ministerio præpositus sit, statim eum ueteratorum numero esse. Nouitium autem non tyrocinio animi, sed conditione seruitutis intelligi, nec ad rem pertinere latine sciat loqui, nec'ne. Nec ob id ueteratorem esse, quòd liberalius studijs eruditus sit. Apud Vlpianum sic scribitur: Præcipiunt ædiles, ne ueterator pro nouitio ueneat. Et hoc edictum fallacijs uenditorum occurrit. Vbique enim curant ædiles, ne emptores à uenditoribus circumueniantur, ut, ecce plerique solent mancipia, quæ nouitia non sunt, quasi nouitia di-

strahere, ad hoc scilicet, ut pluris uendant. Præsumptum est enim ea mancipia, quæ rudia sunt, & simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora, & ad omne ministerium habiliora. Trita uero mancipia, & ueterana difficile est reformare, & ad suos mores formare. Quia igitur uenaliciarij sciũt facile decurri ad nouitiorum emptionẽ, idcirco interponunt ueteratores, ut pro nouitijs uendant. Quid tam cõtrarium, quam hæ duæ iurisconsultorum sententiæ? Quid magis absurdum, quàm non dico inter eas non iudicasse, sed eas, aut ambas scripsisse, aut contrarias esse non uidisse? Et quanto plura in rebus (ut coniectura ducimur) esse debent, quum in uerbis tot sint, & tam manifeste contraria? Ego ut instituto officio fungar, & inter hos duos sententiam feram, quando alterius diffinitio à me tolli nõ potest: potior mihi uidetur Vlpiani opinio, & cum cæteris scriptoribus conuenire. Venaliciarij, mangones dicuntur uenalium hominum. Martialis:
Millia pro puero centum me mango poposcit.

In eosdem de In annos, Quotannis, ac similibus. Cap. LX.

n Ihil interesse, Pomponius apud Vlpianum scribit, utrum in annos singulos, uel quotãnis, an in singulos mẽses, uel quot mensibus, an in singulos dies, uel quot diebus legatur. Ipse quoque huic sententiæ accedo: proinde et si quot anni legentur, tot anni idem erit dicendum. Corrumpere est istud Vlpiane, atque Pomponi latinam linguam, non iuuare. Quis unquam dixit, quot diebus, & non potius quotidie? quis etiam quot mensibus, & non singulis mensibus? Cur etiam non addimus quot horis, quot noctibus, quot lustris? Quòd si quis hoc modo loquatur, intelligemus quidem ex ipsa uerborum serie, quid uelit: tamen ut barbare locutum reprehendemus, et ne deinceps ita loquatur, admonebimus. Non autem formulam alijs loquendi trademus, ut uos facitis. Iabolenus melius uini inquit Falerni, quod domi nascetur, quotannis, uel in singulos annos binos culeos hæres meus Titio dato. Quidam aduerbium hinc ducunt, quod est annuatim, ut Plin. lib. XII. dicens: Herodoto teste, qui tradit, singula millia talentũm annuatim thuris pensitasse Arabes regibus Persarum: si codex uerus est.

In eosdem de Turba, & Rixa. Cap. LXI.

i Nter turbam et rixam, testimonio Vlpiani, rectissime Labeo ait multum interesse. Nanque turbam multitudinis hominum esse perturbationẽ, & cœtũ: Rixã ẽt duorũ. Videtur Vlpianus, et labeo sentire turbã suapte natura significare multitudinẽ: ideoq; turbã in altero sensu esse perturbationẽ multitudinis. Ego uero primũ, et naturalẽ sensum esse pro perturbatione, quod docet uerbũ ex ea significatione

gnificatione ductũ, turbo, perturbo, disturbo, deturbo, conturbo, quæ nequaquam ad solam multitudinem referũtur. Et turbo turbinis, et homo turbidus, qui est iracundus. Cõtra'q; uinũ, & multa alia turbida dicũtur. ipsa'q; græca origo τύρβη approbat hũc eundem sensum. Cæterũ, quia multitudo non ferè uacat perturbatione, et ipsam appellamus turbam: ut colluuiem, homines uiles, & contemptos dicimus, & fecem, et sentinam: non quòd homines sint sordes, fex, sentina, sed quòd sordidã, & abiectam uitam agant. Terent. in Andria:

Sed si tu negaris ducere, ibi culpã in te trãsferet: Tũ illæ turbæ fiẽt.

Inter quos hæ turbæ fient? nempè inter Simonem, & Pamphilum, in quem omnis culpa transferetur. Ergo turba erit inter duos. At Idem in eodem ait: Di uostram fidem,

Quid turbæ est apud forum? quid illic hominum litigat?

Ego non nego aliquando turbam inter multos, quemadmodum rixam non semper inter duos, cuius multa exempla sunt, sed etiam inter plures, ut apud Liu. Eo anno Romæ, quũ per ludos à Sabinorũ iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominum rixa, ac propè præliũ fuit. Et nõ longe post: Quũ conuersus in patres impetus esset, consulũ intercursu rixa sedata est. Sed Terẽ. fortasse ideo adiecit, quid hoium illic litigat? quia ꝑ uerbũ turbæ non satis significatum erat perturbationem esse multorum. Quanquam & illud turbæ non minus pro multitudine hominum accipi potest, quàm pro perturbatione: quũ præsertim de perturbatione adijciat, quid illic hoium litigat? Sed de uno loco non attinet disputare, ubi infinita suppeditant. Dixi à turba fieri turbo, cuius genitiuum grammatici quidam uolunt esse pro ludicro illo instrumẽto, turbonis, quod uel ex hoc falsum esse documentum est, quòd formam acumine fastigiato uocamus turbinatam, ad similitudinem ligni illius. Falluntur igitur grammatici in turbo turbonis, quomodo in cardo cardonis, quod nec ipsum inuenitur.

In eodem de Exautoro. Cap. LXII.

Gnominiosa autẽ missio (si Iuliano credimus) toties est, quo
i ties is, qui mittit, adijcat nominatim ignominiæ se causa mittere: semp. n. debet imperator addere, cur miles mittatur. Sed si eum exautorauerit, inter infames efficit, licet non addidisset ignominiæ causa eum exautorasse. Pace tamen Iuliani, exautorare, est ducem ab imperio suo dimittere, uel missum militem facere, illum'q; donare missione militiæ plerunq;: ut apud Quintil. in milite Mariano: Pater huic emeritis bello stipendijs, tum, tota subnixum Numidia fregimus Iugurtham, exautoratus armis manus, agresti labori subegit. T. Liu. ab urbe condita libro XXXV. Volonũ quoq; exercitus, qui uiuo Grac-

cho summa fide stipendia fecerat, uelut exautoratus morte ducis à signis discessit. Et in uigesimonono: Vbi hoc modo exautoratum equitem cum gratia imperatoris uiderunt, se quisque excusare, et uicariũ accipere. Et in LXII. Vbi is uenisset, omnes milites exautorati domũ dimitterentur, præter quinque millia sociũm: his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse. Idem libro XXXV. Postero die concione aduocata de rebus à se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigãtis, ut suæ uictoriæ fructu se frauderet, quum deseruisset milites, exautoratos dimisit.

In eosdem de Depectus. Cap. LXIII.

d Epectus (si Vlpiano credimus) dicitur turpiter pactus. Mihi autem pro simplici potius accipi uidetur id, quod in multis fit, ut demiror, deambulo, desumo, demonstro, deosculor, depingo, deposco, deuito, degusto, demoror, deprecor demulceo. Quòd si quando reperiatur pro turpiter (quod non memini legisse me) id fit nõ magis ui præpositionis, qua hoc uerbum componitur, quàm ui ipsius uerbi, quod citra compositionem nonnunquam turpem pactionem significat. Cic. in Paradoxis: Si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis, si socios spolias, ærarium expilas, si testamenta amicorum expectas, ac ne expectas quidem, atque ipse supponis: hæc utrũ abundantis, an egentis signa sunt? Exemplũ uero, quod depectus non significat turpiter pactus, sed tantum pactus, apud Terent. in Phormioni: Ita me bene dij ament, ut mihi liceat tandiu, quod amo frui. Iã depecisci morte cupio. Tale est hoc Terentianum, quale est illud Verg. -Vitamq; uolunt pro laude pacisci.

Illud quoq; apud M. Tul. secundo Rhetoricorũ: Quidam cũ circunsideretur, neq; effugere ullo modo posset, depectus est cũ hostibus, ut arma, & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaq; fecit, armis, et impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit. Nõ est accipiẽdum pro turpiter pactus, ab autore esse positum. Quippe qui causam narrat, de qua controuersia est, an ille turpiter pactus sit: non autem factum hominis damnat, et aliquoties factum hoc, paulopost pactionẽ uocat: & in libris ad Herẽnium, hanc eandem rem gestam ita exponit, ut, quod erat sui officij, neq; accuset, neq; excuset, sed tantummodo pactum inter Pompilium, & Gallos ita fuisse significet: hancq; controuersiam ab accusatore, atque ab reo declamandam proponat.

In eosdem de Gemma, & Lapillus. Cap. LXIIII.

g Emmas lapillosq; Vlpianus sic distinguit, dicẽs: Gẽmæ sunt perlucidæ materiæ, quas (ut refert Sabinus ad Vitelliũ) Seruius à lapillis sic distinguebat, eò q gẽmæ essent perlucidæ

materiæ,

materiae, ueluti Smaragdi, Chrysolithi, Amethysti: lapilli contrariae superioribus naturae, ut Obsidiani, Veietani. Margaritas aũt, nec gẽmis, nec lapillis contineri satis cõstitisse idem Sabinus ait: quia cõcha apud rubrum mare et crescit, & coalescit. Myrrhina aũt uasa in gẽmis nõ esse Cassius scribit. Hoc falsum esse pace horũ quatuor iuriscõsultorum: cum oẽs autores probant, quorũ titulum Plin. de gẽmis non translucentibus fecit. et myrrhina in gẽmis numerat, et oẽs lapides pretiosos, praeter Margaritã, uno nomine (quod tm̃ lingua latina habet) gemmas appellat, tum ipsa rõ. Nam quis nõ uidet, lapillus, quod gñale nomen est, oĩum paruorum lapidũ, sed subintellectione pretiosus, idẽ esse, q̃d gemmula? Nã gemmas ẽt accipimus multorũ cubitorum inueniri, quas ut uerè lapides non lapillos appellare possumus: ita quũ minutae fuerint, lapillos appellare debemus. Quòd si lapides, tam grãdes trãslucidi non fuerint, siue perlucidi, quales sunt imperfecti, nũquid uocabimus eos lapillos? Quid hoc magis ridiculum? Quòd si ẽt oĩs lapis perlucidus gẽma est, ẽt Parium marmor, quod in modũ uitri translucidum est, gẽma erit. Postremo reperimus eiusdẽ coloris lapides quosdam permixtim constare ex pellucidis, et nõ perlucidis, et ita permixtos natura, ut nõ possis partem appellare gẽmam, partem lapillum. Curtius lib. VIII. quũ dixisset gemmas, margaritasq; mare littoribus infundit: paulopost de eisdem Indis ait: Lapilli ex auribus pendẽtes, profecto perlucidi intelligendi sunt. Et iterum lib. X. de rege Indo: Pẽdebant ex auribus insignes candore, ac magnitudine lapilli. Margaritam uero, siue Margaritum quis negare lapillum possit, qui semper est pusillus lapis? Ego quidem candidos illos lapillos ex Indiae regis auribus pendentes, margaritas interpretor. Horatius (quum inquit:

Nec magis huic intra niueos, uiridesq; lapillos)

De margaritis, et smaragdis intelligit. Margaritam aũt, sicut lapillis forsitan nego, ita gẽmis fateor contineri, ꝗ ferè oẽs concedunt. Seruius tamen grãmaticus, quasi multi aliter sentiant, inquit: Sanè multi separant gemmam à margarita, ut Cic. Nullam gemmam, aut margaritam, & gemmas uolunt dici diuersi coloris: margaritas uero albas, uel gemmas integras, margaritas pertusas. Haec Seruij opinio ab omnibus, & ab ipsa ueritate dissentit. Est enim margarita, quae in concha nascitur, unde conchilium dicitur, quam uulgo perlam appellant. Haec etiam uocatur unio (ut idem Plinius ait) quia nunquam nisi distincta reperiatur, estq; generis masculini. Nam foeminini illud, quo nunc quidã pro unanimitate utuntur, nec autoritate nititur (nescio enim apud quem reperiatur) nec arte, quum deberet esse masculini potius generis, ut talio, stellio, curgulio.

LAVRENTII VALLAE AD IOANNEM TORTELLIVM ARETINVM CVBICVLARIVM APOSTOLICVM, DE RECIPROCATIONE SVI ET SVVS, LIBELLVS PLVRIMVM VTILIS.

SINGVLARIS tua Ioãnes Tortelli tum erga me beneuolentia, tum de meis, quantulæcunque sunt, literis opinio, ijsq; præcipue, quæ ad eloquentiam spectant, facit, ut quicquid de elegantia linguæ latinæ, qui primus ad eloquẽtiam gradus est, adnoto, id omne ad te potissimum scribam: cum præsertim nihil eius generis tam exiguum proficiscatur à me, quod non tuo, nescio iudicio dicã, an amori, magnum esse uideatur. Non repudiabis igitur hoc tanquam exiguum, quod de pronomine Sui, cum eius deriuatiuo adnotaui, uelut appendicem quæstionis illius, ubi, quæ sunt huic cum genitiuis primæ, & secundæ personæ communia (quemadmodũ scis) disseruimus. Nam illic, quæ trium omnium, hic uero, quæ unius tantum propria sunt, explicãtur eatenus prorsus, quatenus pertinet ad reciprocationẽ. Hui, dicet aliquis, perexigua, perexilis'q; materia, nec satis scribi digna. Isti ego (utendus est enim in principio maxime contemptus operu) affirmo, non talem sibi introgresso eam uisum iri, sed magnam, profundam, sinuosam, similem'q; Labyrintho cuidam, etiam si Minotaurus non inesset: ut uere liceat Vergiliano uersu dicere:

Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Vbi utinam non plerique falleremur, non modo plebei, sed etiam principes in dicendo, ac Theseo pares, qui filo illo Ariadnes, aut non utimur, aut abutimur. Neq; de nostra tãtum memoria, uerum de aliquot iam proximis seculis loquor, in quibus uix quispiam uitio hoc non laborauit, uel utendi isto pronomine, quum non oportet, uel non utendi, quum oportet. At quàm usitato, quàm necessario, quantæ etiam dignitatis uocabulo? Etenim (ut supersedeam de genere hoc toto dicere) quantum grammaticis, dialecticis, philosophis, utique in ijs, quæ metaphysica uocant, quantum theologis, iurisperitis, oratoribus, quantum denique omnibus sermone utentibus conducit rerum, uerborumque interpretatio, quod proprium est eloquentiæ? Certe hoc, cuius uim, ius'q; interpretamur, tanti faciendum est inter cætera uocabula, quanti

la, quanti Pluton inter reliqua numina trium maximorum deorum, & unus, & frater tertius. Rides uicissim comparationis hyperbolen. Tu uero uel per me licet rideas, tecum etiam risurũ, quum (ut inquit Horatius) ridentem dicere uerum. Nil uetat. Rideas inquam, non derideas. Nam et proprius ad ueritatem accedet mea superlatio ridicula, quàm tua cum detractione derisio. Nec nihil bella, nec inconcinna, nec inepta sanè comparatio erit. Siquidem quemadmodum tres filij Saturni (si uetustati credimus) omnia inter se diuisere, ut Iupiter cœlum, Neptunus maria, Pluton inferos sortiretur: ita tria pronomina & inter se germana, & inter cæteras uoces primaria, tum omnium personarum numerum complectuntur (ego simile Ioui, cuius prima est dignitas: tu simile Neptuno, cuius secunda: sui simile Plutoni, cuius tertia) tum omnia deriuatiua per totidem casus singula sibi uendicant. Nam quid est, quod non meum, aut tuum, aut suum dici queat? & licet sui non contineat tertiam omnino personam, tamen illius ueluti fons est, perq; ipsum ea tota nuncupatur, ditius nimirum, ac locupletius utroq; aliorum: quoniam plures uoces possidet tertia persona, quam reliquæ. Et huic quoque Plutoni comparandum, qui Dis à diuitijs, & eadem causa Græce Pluton appellatur. Et eo quidem magis, quòd sicut Pluton defectum lucis sentit, eiusq; imperium omne ex alieno pendet orbe, quæ hinc illuc animæ descendunt, sine quibus non existeret illius regnum: ita sui, & defectum nominatiui habet, & nisi regimen eius aliunde pendeat, nequit subsistere: & (quod ad rem maxime facit) quemadmodum Plutone præside bene, maleq; factorum iudicia exercentur, sic in usu dictionis huius bene, maleq; loquentes præcipue iudicantur: ut qui ex hoc iudicio absoluti discesserint, ij optimo iure tanquam ad Elysium eant, cumq; Vergiliano Anchisa dicant:

Quisque suos patimur manes, exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauci læta arua tenemus.

Quare si pronomen istud tanto deo compari potest, cur eius tractatio perexigua, perq; exilis existimetur? Libuit iocari Ioannes, dum nostrã materiam, munus uidelicet in te meum, non esse tantopere contemnendam ostendere uoluimus. Sed ipsa tractatio planum faciet, meq; nõ modo potuisse illam Labyrintho comparare, sed fortassis etiam intus Minotaurum, id est desperationem habenti. De cuius natura, & usu cum alij ueteres grammatici nonnulla, tum Priscianus (cui inter cæteros ferè tribuitur palma) permulta præcipit, & haud scio an ulla de re diligentius, ut mirer sic lapsam loquendi consuetudinem defluxisse de uia. Nos huiusmodi erroris causas (ut aberrantes reducamus in uiam) quoad facultas feret diligentius tradere conabimur.

comparari

In quo distent Sui, & Suus, inter nos & Græcos. Cap. I.

PRINCIPIO (quoniam Priscianus pleraque ad Græcam figuram reuocat, & hoc in primis pronomen de quo agimus) indicandum est multa esse cum alibi, tum uero hic, inter nos Græcosq; dissimilia. Primum apud illos sui, id est οὗ, οἷ, ἓ. σφέ, σφῖν, σφεῖς, σφῶν, σφίσι, σφᾶς, non sane frequenti in usu: & suus, id est ἑός, καὶ σφέτερος, in minus frequenti esse, apud nos uero frequentissima, & quàm usitatissima. Itemq; pro his duobus apud eosdem aliud pronomen, id est αὐτοῦ, αὐτῷ, αὐτὸν, usurpari: quod proprie est ipsius ipsi ipsum ipso: uel ex utroque compositum, ἑαυτοῦ, &c. Et licet nonnihil differant, tamen crebro illud pro hoc poni, ut uix scias quid inter ipsa intersit. Neque me fugit ad signandam differentiam illud aspirare solere, quum pro hoc ponitur: sed nescio an omnes id scriptores obseruauerint. Certe nec omnes editiones seruatum habent, et quæ habēt, uix ubique: etsi ubique haberent, non tamen in totum linguæ latinæ responderet. Præterea hoc ipsum compositum primæ, secundæq; personæ accommodari, non solum tertiæ. ut προσέχετε ἡμῖν ἑαυτοῖς, apud nos (si uerbum sit è uerbo) absurdissimum, attendite nobis sibi, siue nobis sibiipsis: cum tantundem significet nobisipsis. Postremo apud Homerum, & si qui sunt alij, sexcentis in locis reperiri οὗ, οἱ, ἓ, Hoc est, sui, sibi, se: pro eius, ei, eum, eo, siue pro illius, illi, illum, illo: cuius autoritatem imitatum nostrum inuenio neminem. Ita & suam naturam interdum deserit hoc pronomen, & in locum suum aliud succedere patitur. Quod nobis adeo denegatū est, ut sicuti mei et meus, tui & tuus: ita sui & suus nequeant alterum pro altero poni: quum non latina sit, sed barbara oratio, ego amo amicum mei, uel tui, hic amat filium sui, pro meum, tuum, suum: & hic me credit omnia facere amore meo, odio tuo, inuidia sua, pro mei, tui,, sui, quæ apud Græcos non est differētia. Siquidem (ut alibi probauimus) sui, ut mei, tui, nostri, & uestri, passiue semper accipitur. Suus uero, ut meus, tuus, nostrum, uestrū, noster, uester, possessiue uel actiue: quod Priscianum ignorasse ob græcam forsitan imitationem quàm mirum, tam uerum est. Quum ergo tot sint, quibus à græca nostra dissentit oratio, non, quid illi dixerint, est intuendum, ne in eundem, in quem nonnulli (sicut ostendam) errorem incidamus, sed quid nostri, quorum autoritatem imitamur.

Non

Non esse tria genera cōstructionis prædictorum Pronominum, sed reciprocationem sufficere. Cap. II.

hAec præfatus, ad rem ipsam uenio, cuius Priscianus tria genera facit. Vnum, quod uocat reciprocum, quum pronomen in seipsum reflectitur: ut, Cato amat se. Alterum, quod uocat transitionem, quum per deriuatiuum eius loquimur: ut, Cato amat suum filium, siue Catonem amat suus filius. Tertium, quod uocat retransitionem, quum accedit alterum uerbum, uel in primitiuo, sic: Cato precatur me, ut sui miserear: Vel in deriuatiuo, sic: Cato precatur me, ut sui filij miserear. Sed optimum fuerit eius ad literam subijcere uerba, eaq; aliquanto longius repetita (quoniam non in unius tantum quæstionis usum repetentur) quæ hæc sunt.

Possessiua uero modis construuntur tribus, quum uerba uel à possessore in possessionem, uel à possessione in possessorem, uel extrinsecus transferuntur. À possessore in possessionem, ut doceo meum filium, doces tuum discipulum, docet ille suum auditorem. À possessione uero in possessorem, ut paret mihi meus filius, paret tibi tuus cliens, paret illi suus seruus. Extrinsecus, ut doces tu, uel ille meum filium, doceo ego, uel ille tuum filium, doceo ego, uel tu suum, uel illius filium. Sed melius hoc per retransitionem: ut rogat ille me, ut doceam suum filium. Quum enim suum sit relatiuum, exigit, ut prius cognoscatur persona possessoris sui, ad quam referatur. Et sciendum, quòd omnia possessiua, possessoris quidem personam secundum primitiuum significant. Possessio uero ipsa tertiæ est personæ, ut meus, tuus, suus, quomodo & nomina, quibus iunguntur: ut meus pater, tuus filius, excepto uocatiuo, qui solus in primæ personæ possessiuis inuenitur, quum secundæ copulatur personæ: ut, mi pater, ô mea Tullia, ô noster Chremes. Omnia tamen possessiua in genitiuos primitiuorum, non solum nominibus, sed etiam uerbis transitiuis sociata, possunt resolui: ut amicum meum moneo, pro amicum mei: & Euandrium filium Turnus interfecit, pro Euandri filium: & Daunius filius ab Aenea uictus est, pro Dauni filius. Hoc autem interest inter possessiuū pronomen, ut meus, tuus, suus, & primitiuum mei, tui, sui, quòd uoce possessiui genus, & casus, & numerus ipsius possessionis ostenditur, & substantiua quidem uerba possessiuis coniuncta ad possessores referuntur, ut tuus sum filius, & meus pater es, & suus est illius seruus. Et aliquanto posterius. Nos uero primitiuis quidem, id est sui, sibi, se, à se, uel per reciprocationem, ut sui potitur, sibi indulget, uel per retransitionem utimur: ut hortatur me ille, ut sui potiar: rogat te ille, ut sibi indulgeas. Possessiuis uero, quū in ea possessiuorum fiat transitio, ut sui serui miseretur, & suo seruo

prodest,et suum seruum diligit. Nec aliter tamen potest supradictum
possessiuum tertiæ personæ construi cum alijs extrinsecus personis,ni
si per transitionem(quomodo & primitiuum eius) id est nisi prius à
possessore eius proficiscatur in aliam uerbi personam, & sic ab illa
rursus ad possessionem tertiæ, sicut & ad se : ut, rogat me ille,ut suus
seruus ministret mihi,uel tibi: precatur me,ut sui patris miserear:pe-
tit te,ut suo pro sis filio : obsecrat Cicero Varonem, ut suum erudiat
gnatum. Et notandum quòd,quum à tertia in tertiă fit transitio per-
sonam,in dubium uenit, possessio ad quam pertineat earum:ut,rogat
iste illum,ne suo noceat filio,ambiguum,cuius filio suo,istius,an illius
id est an rogantis,an eius,qui rogatur: quomodo & apud Græcos,
παρακαλεῖ Πλάτωνα Ἀριστοτέλης, ἵνα τὸν ἑαυτοῦ φίλον παιδεύσῃ, dubiũ
fit,utrum Platonis,an Aristotelis suum. Hæc ille. Nõ uideo,quid opus
fuerit hac diuisione,quum & alia genera,& aliæ species esse possint,
ut posterius apparebit,neq; hæc ipsa satis inter se distincta sint. Quæ
enim species hæc erit?Cato cupit me amicum sibi,uel suum, optat te
coli à se,& à suis,ait domum tuam se autore extructam, siue sua pe
cunia,relinquam Reipub.testimonium meæ in se uoluntatis , rex est
domi suæ lætus sua gloria, sua quenque delectant,terra per se stat: et
alia plura:ut fortasse sicut expeditius,ita satius fuerit hæc omnia ap-
pellare reciprocationem,quod propemodum Priscianus ipse cõfitetur,
quum longe post inquit : Non aliter tamen hoc fit,nisi prius à tertia
persona uerbum aliquod(ut diximus) proficiscatur ad aliam extrinse
cus personam , & sic ab illa per retransitionem ad eam reciprocetur
aliud uerbum:ut,rogat me ille,ut ad se ueniam : petit te, ut sibi des:
hortatur milites imperator,ut se largo potiantur. Quapropter hoc tan
quam generali uocabulo(si modo ausim dicere)solo uti possumus.

Vnde dicta sit Reciprocatio. Cap. III.

Vod ex eo dictum est,quòd, sicut reciprocatur spiritus , quũ
q recipitur,& unda uicissim alluens littus,et Euripus ad pri
stinum subinde cursum rediens reciprocus est:ita hæc prono
mina alterum primitiuum, alterum deriuatiuum ad id,unde prodie
rant,reuocantur. Quod Graci, ἰδιοπαθεῖς , & ἰδιοπάθειαν uocant.
Priscianusq; interpretatur sui passum,& sui passionem, tum dure,tũ
minus apte:quia sui(ut diximus)tantummodo passiue accipitur. Satis
autem erat reciprocum,& reciprocationem dixisse.

Quomodo solœcismus admittatur in Sui,& Suus. Cap. IIII.

T hac quidẽ quomodo sit utendum,ex superioribus liquet.
e Quonam autem modo aliqui abutantur, Priscianus osten-
dit,inquiens:Tertiæ uero personæ possessiuum sine uoce al-

tera

tera ſignificante poſſeſſorem ſuum, non poteſt adiungi alij perſonæ ꝑ ſe. Si dicam, ſeruus ſuus miniſtrat mihi, uel tibi, ſolœciſmum facio, propemodum ipſe præceptor hoc pronomine abuſus eſt. Ego dixiſſem ipſius, ut referatur ad poſſeſſiuum potius, quàm ſuus, quod referri uidetur ad uocem alteram, quod ille non ſentit. De quo latius poſtea. Sed cur de primitiui ſolœciſmo omiſit exēpla? quæ res multum faciebat ad hoc uitium deuitandum: ut ego dixi ſibi, non eſt ſibi curæ Reſpublica, tu fuiſti ſecum: pro eo quod eſt, ego dixi ei, non eſt ei curæ Reſpublica, tu fuiſti cum eo. An quòd temporibus eius in hoc nunquam, aut uix unquam peccabatur? Quippe cum hac quoque tempeſtate minus in ſui peccetur, quàm in ſuus. Sicut enim datiuo, & ablatiuo poſtpoſita præpoſitione cum, prout exemplis docui, & nonnunquam forſitan genitiuo: ut, feci amore ſui, uulgus utitur: ita nó utitur accuſatiuo, ablatiuóq;. Quis enim é uulgo ſic loquitur? uidi ſe, pergo ad ſe, indigeo ſe, redeo ad ſe? profecto (quòd ſciam) nullus: ut, ſi recte ratiocinamur, minor ſit eius pars, in qua peccatur, utpote non planè per duos caſus: at uero in ſuus per omnes: per nominatiuum, quale fuit Priſciani exemplum: et in appoſito, ut hoc eſt opus ſuum: per obliquos, ut ego ſum amicus patris ſui, tu non places filio ſuo, legiſti librum ſuum, pone hoc ad pedes ſuos, libris ſuis fruor, in hortis ſuis cœnauimus, pro eius, ſiue ipſius, ſiue illius: quæ dici non latine, ſi qua ratio eſt, reddi iſta poteſt. In primitiuo quidem quòd quum inter hunc modum loquendi, quem reformidant, & illum, quo utuntur, nihil interſit) palàm eſt eos (ſemper. n. falſitas ſe ipſa conuincit) ſua confeſſione peccare: ut nuper quendam literarum græcarum ignarum, quē, quòd negaret propter loquendi conſuetudinem dicendum eſſe Ariſtoteles, ita ſum percontatus, non ne Ariſtotelicus omne dicunt? Quumq; ille reſpondiſſet, etiam: ergo inquam, etiam ueſtro teſtimonio dici debet Ariſtoteles, non Ariſtotiles, ut fieri poſſit Ariſtotelicus. In deriuatiuo autem quod conſequens eſt, quū hoc ſit eiuſdem naturæ, quod illi tanquam genitori, uel domino, uel duci non licet, id huic uel filio, uel ſeruo, uel militi non licere.

Prima cauſa, cur Sui, & Suus abutamur, pro Eius, uel Ipſius, uel Illius. Cap. V.

u Erum hic quiſpiam, neque hac mea ratione contentus, neque Priſciano ſatis fidei habens, aget nobiſcum autoritatibus, oponetq; Vergilianum illud:

Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi.
Nanque ſuam patria antiqua cinis ater habebat.

Quod haud dubie illi ſimile eſt, Seruus ſuus miniſtrat mihi, ſiue ſeruum ſuum uidi, & cætera, quæ protuli paulo ante, per omnes caſus

exempla. Vbi, etsi abest, ad quod referatur suus, id tamen subauditur: nemo enim dicit suus, nisi de eo, cuius habitus sit mentio: ut, si roganti, ubi est Titus? respondeas, nescio, seruus suus est hic, uel seruum suum uidi. In quo si solœcismus est, & in uersu Vergiliano sit necesse est. Sin in hoc non erit, falsò ait Priscianus in illo esse. Quid igitur ad hoc dicemus? Si Vergilium damnamus, tantum uirum, & poëtarum latinorum longe principem, quis ferat? & non eius autoritatem qualibet ratione potiorem existimet? Sin Priscianum, iam omnis huius rei ars subuerteretur, nullamq́; aut superuacuam maximorum autorum fuisse dicamus obseruationem oportet. Ego etsi uideo Priscianum (si modo animaduertit) hoc dissimulasse, tamen ipse non dissimulabo, aut iã nõ dissimulaui potius: quippe qui superioribus exemplis simile esse confessus sum. Sed uel poëticam licentiam excusandam reor, uel operis imperfectionem. Etenim credere libet Vergilium, quum talem quendam uersum faceret:

Nanque suam patria liquerat tellure sepultam:

Impeditum prima syllaba uerbi longa, mutasse formam dicendi, atque ita in solœcismum (si dictu fas est) incidisse: an non illud huic ex superiore libro, etsi non persimile, tamen non dissimile prorsus est?

Viuite felices, quibus est fortuna peracta. Iam sua.

Pro uestra positum est sua. Quòd si quis dicat positum esse pro propria, rectiq; hoc dici, ut id rectè diceretur,

Viuite felices, quibus est fortuna peracta Iam propria,

Hic nihil dicit, quum suum etiam pro proprio acceptum naturam tertiæ personæ non imitetur, nemoq́; sic loquatur: est mihi, aut est tibi suus scribẽdi mos, quum tamen dicamus, est mihi, aut est tibi proprius scribendi mos. Nam in illo huius eiusdem poëtæ uersu:

Quisque suos patimur manes,

non refertur id suos ad primã personam, quia sic resoluenda est oratio: nos patimur manes, sed quisque nostrum suos. Eiusmodi passim reperiuntur exempla: ut quum in bibliotheca nos ad suum quisque studium libros euolueremus. Non est autem huic Vergiliano, de quo disputauimus, Ouidianum illud simile:

Respice Laërten, ut iam sua lumina condas:

Vbi nonnihil rationis est, quòd utrunque uerbum eidem supposito seruit. Hæc igitur Vergilij autoritas (et si qua sunt eiusmodi apud alios loca, quorum nõnulla posterius attingam) prima extitit causa (ut iam causas enumerare incipiam) uulgaris erroris.

Secunda eiusdem causa. Cap. VI.

a Ltera, quòd nonnullis in locis, siue hominum, siue temporum culpa

culpa libri corrupti sunt: ut apud Ciceronē in Sallustiū: Quòd si istius uitæ memoriam uicerit, aliam patres conscripti, non ex oratione, sed ex moribus suis spectare debetis, quem locum (nisi emendetur) non cō fido me expositurū. At qui se exponere posse confidunt, ut in tota sententia, sic in uerbo suis, quid ratio poscat, non respiciunt: nec solum cō munis est huiusmodi menda librorum, sed etiam priuata in suis cuiusque codicibus. Nec aliunde factum est: ut, q;, encleticam quidā præponant (quorum sunt Ebrardus, & Alexander) nisi quòd Vergilium male legunt: ut in illo uersu:

Se satis ambobus, Teucris'q; uenire Latinis. pro Latinis'q;.

Tertia causa. Cap. VII.

At que hæ quidem causæ citra nostram forsitan culpam sunt. Totidē autem, quæ sequuntur, nobis utique assignandæ sunt, nonnihil ex duabus superioribus alimenti sumentes. Prior, quando non præuidemus, quò referatur hoc pronomen, quadam ambiguitate decepti: ut apud Vergilium:

En priamus sunt hic etiam sua præmia laudi.

Et apud Quintilianum: Itaque accedam in plerisque Ciceroni, atque in ijs ero, quæ indubitata sunt, breuior, in quibusdā paulum fortasse dissentiam. Nam cum etiam iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam: quasi id suum de Cicerone dicatur, non de legē tibus. Et alibi, dum idem autor, cur Ciceronis exemplum contraxerit, inquit: Quæ quia erant longiora, non suis uerbis exposui: suis acciperent plerique pro Ciceronis, quum sit accipiendū eo modo, quo illud: exponam altercationem nostram suo ordine, ac suis uerbis. Idem quoq; in primitiuo contigit, ut apud eundem: Nam & de filio nihil aliud perdiderat misera, nisi dies: nec iam timebat, ne ille, quo fruebatur, mori posset: planctibus, lachrymis'q; (penè improbe dixerim) parcius utebatur, nec sibi permittebat dolor lugere uenientem. Nam id sibi ad dolorem refertur, non ad matrem. Permulta sunt huius generis exempla, in quibus errandi ambiguitas est causa, ex quadam rei similitudine nobis labantibus, ut, quia illud bene dicitur: Adolescens assidue à me increpatur, obiurgatur, castigatur, hoc suis non placet: uideatur & hoc bene dici: Adolescentem assidue increpo, obiurgo, castigo, quod suis non placet: quod ipsarum statim iudicio aurium probabile est: hoc autem secus, & perinde est, ac si dicas, me increpare adolescentem assidue, obiurgare, castigare suis non placet: nisi quis uelit uerba hæc actiua passiue resolui posse, & huius generis locum illum esse Ciceronis: Qui autem annus ei primus ab honorum perfunctione aditum omniū concessu ad summam autoritatem dabat, is eius omnem spem, atq; omnia illum

uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbũ patriæ, graue bonis omnibus. Illud transeo, quòd in neminem nisi stultum cadat, ut hoc non intelligat, quale est apud Quintilianum: Tu prima docuisti sibi non parcere, potius quàm plus flere: ubi subauditur, illum, ut sit: Tu prima docuisti illum sibi non parcere, seu suis.

Quarta causa. Cap. VIII.

Posterior (quæ eadem quarta est) causa, quòd uidemus indifferens esse, an quis dicat, omnes optant, quod sibi utile est, uel quod ipsis utile est. Ille repetit, quod suum, siue quod ipsius est: quisque uult, quod sibi, uel quod ei, siue ipsi expedit, prodest, conducit, placet. Idq; apud summos quosque scriptores. Cicero pro Marcello: Multi dubitabant, quid optimum esset, multi, quid sibi expediret. Idem pro Ligario: Legatus in pace profectus, in prouincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Idem in Philippicis: Dicit enim, si quis eorum, qui prius se rogati essent, grauiorem sententiam dixisset, in eam se iturũ. Quintilianus in milite Mariano: Meq; ignorauit, quæ manerent eum pericula. Dixi de is dicam de ipse, addamq; de ille. Cicero pro Rabirio: Nec enim cuiquam eius consilium uehementius, quàm ipsi displicet. Et in officiorum tertio: Vas factus est alter, ut si ille non reuertisset, moriendum esset ipsi. Et in offic. primo: Homo, qui errãti comiti monstrat uiam, quasi de suo lumine lumen accendat, facit, ut nihilominus ipsi luceat, quum illi accenderit. Idem pro Marcello: Est uero fortunatus ille, cuius ex salute nõ minor penè ad omnes, quàm ad illum uentura sit, lætitia peruenerit. Quintilianus in Pariete palmato: Quapropter non petit, ut illum miserum putetis, nisi & innocens fuerit. Et in milite Mariano: Affirmo tibi C. Mari, non sic nuper repugnasset, si illum tribunus uoluisset occidere. Adijciam unũ de libris ecclesiasticis exemplum, de quibus postea locuturus sum: Iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis, Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi, In sanctitate, & iustitia coram ipso. Aliquando uidere licet, ubi desideres eum, ibi esse se, & rursus ubi se, ibi eum. Cicero pro Ligario: Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, quum de se eadem dicerem, ignosceret. Et amphiboliam libro Officiorum primo: Nam negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Non'ne licebat hic dicere, quid de eo quisq; sentiat, ut in illo eiusdem pro L. Sylla? Quid est huic, quòd eum in hac uita teneat? È diuerso alibi: Hic igitur Titus Ligarius qui tum nihil aliud egit, neque enim hoc diuinabat, nisi ut tu eum studiosum, & bonum uirum iudicares, nunc à te supplex fratris salutem petit. Vbi

ego citius dixissem se, quàm in illo eiusdem ad Atticum: Subquerulas literas miserat, quòd quædam constituta à se rescinderem: cum nō minus belle diceretur, quòd quædam ab eo, siue ab ipso. Hāc eandem differentiam agnoscas interuentu præpositionis, sed magis in ipse, quàm in is Quintilia. quinto Institutionum: Nec libenter exemplum, quod in se fortasse recidat, facit. Idem in sexto: Quanquam aliqui reperiūtur, qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, euitent. Sæpe duo hæc coniuncta reperias, uel nulla, uel aliqua interueniente præpositione, & præcipue inter, ut idem in decimo: Quum sit diuersa non earum modo inter seipsas conditio, sed in singulis etiam partibus causæ, sintq; alia leniter. alia aspere, alia concitate, alia remisse, alia docendi, alia mouendi gratia dicenda: quorum omnium dissimilis, atque diuersa inter se ratio est. Huius præpositionis & illa proprietas est, quòd nihil interest, an se, an ipso utaris, quum antecedit uel genitiuus (ut in proximis exemplis, & in hoc Tulliano: Nec mihi cæterorum iudicio uidetur solum, sed etiam ipsorū inter ipsos concessu ita tributum fuisse) uel datiuus, aut ablatiuus, ut apud eundem Quintil. Circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est. Et iterum: Nam in magnis quoque autoribus incidunt aliqua uitiosa, & à doctis inter ipsos etiam mutuo reprehensa. Secus quoties antecedit nominatiuus, accusatiuus'ue, ut apud Ciceronem: Vt enim pulchritudo corporis apta compositione membrorum mouet oculos, & delectat, hoc ipso, quòd inter se omnes partes quodam lepòre consentiunt. Et iterum: Damonem, & Pythiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse. Vbi ego non ausim dicere inter ipsas, & inter ipsos. Nā illud ab hoc genere diuersum est, quale apud Quintilianum: Nemo igitur dubitauerit, longe esse optimum genus Atticorum, in quo, ut est aliquid inter ipsos commune (id est iudicium acre, tersum'q;) ita ingeniorum plurimæ formæ. Hactenus exempla de Sui, nunc de Suus proferam. Cicero officiorum (unde modo protuli exempla) libro primo: In primis'q; uersutum, & callidum factum Solonis, qui (quo & tutior eius uita esset, & plus aliquanto Reipub. prodesset) furere se simulauit. Et in eodem: Illa tamen præstare debebit, quæ erunt in ipsius potestate. Rursus in tertio: Quid Agamemnon? quum deuouisset Dianæ quod in suo regno pulcherrimum natum esset. Et in eodem: Piscatores ad se conuocauit, & ab eis petiuit, ut ante suos hortulos postera die piscarentur. Inusitatius in eodem: Quid dominus nauis, eripiet'ne suū? minime: non plus, quàm si nauigantem in alto eijcere de naui uelit, quia sua sit. Nec minus inusitate pro L. Sylla, si modo syncera scriptura est: Sylla, si sibi suus pudor, & dignitas non prodesset, nullum

auxilium requisiuit. Vtrunque probatur ex altero: illic quidem licuisset dicere, quo tutior sua uita, & quae erunt in sua potestate, hic autem quòd in ipsius regno, & ante ipsius hortulos, et quia eius illa sit, & si ei suus pudor. Caeterum in iis testimoniis duplicia uerba fuere: quid ubi sunt singula? Nempe idem fieri uidetur, nec differre utrũ dicas, cepi columbam cum pullis suis, & cum pullis eius. Inueni turturem in nido suo, an in nido eius, Expuli leonem ex antro eius, an ex antro suo. Necaui lupam, & catulos suos, an catulos eius, siue ipsius. Tuetur nos Deus propter suam clementiam, an propter eius, ipsius'ue clementiam. Ante domum suam me inclamauit, an ante domum eius, ipsius'ue, & similia. Ego uero ita sentio, quum interuenit copula, non licere uti suus: quia nulla tunc est reciprocatio. Ideoq; non catulos suos dicendum, sed eius. In caeteris. si substantiuũ pronominis sui respicit ad suppositum, suus utique dicendum: sin ad appositum, saepius eius dici, siue ipsius, siue illius. Ad suppositum, ut: tuetur nos Deus propter suam clementiam, non propter eius: quemadmodum dicimus, tuetur nos Deus sua bonitate, non eius bonitate. Inclamauit me ante domum suam, non ante ipsius quemadmodũ dicimus, eiecit me domo sua, non domo ipsius, siue eius. Ad oppositum, ut: amamus Deum propter bonitatem eius: allocutus sum hominem ante domũ eius, libentius dixerim, quàm suam. Item, cepi columbam cum pullis eius: inueni turturem in nido eius: expuli leonem ex antro eius: nec tamen ratio obstat, quin & suo dicatur, ac ne autoritas quidem Ciceronis de republica libro sexto: Itaque ego illum de suo regno, ille me de nostro republica procontatus est. Terent. in Adelphis: Suo sibi hunc gladio iugulo. Nisi si quod addatur apposito adiectiuum, uerbum'ue, ad quod fieri reciprocatio debeat: quod genus est: Inueni leonem iratum, ac saeuiorem ob amissam praedam suam: Video columbam tristem in periculo pullorum suorum: Nostri illum minus suo, quàm suorũ casu perterritum: Sentio hominem ambulantem per domum suã, nõ per domum eius: Item, scio illum dolere fortunam suam: & in primis tuo quoque: ut, opinor hunc cognoscere contemptum sui. Illud trãseo, neminem posse errare quum suus est substantiuum, ut eius, aut ipsius, aut illius utatur, ut: comperi illum cum suis, siue inter suos: quinetiam uix erratur, quum accipitur pro proprio, ut de hac re dixi suo loco, nõ ipsius, &: referam haec omnia suis locis, ac temporibus, non eorum.

Causa cur Eius, Ipsius, Illius, abutamur pro Suus. Cap. IX.

Atque ex iis quidem, quae commemoraui, non modo factum est, ut multi pro eius, siue ipsius, siue illius, uterentur suus: uerumetiam ut econtrario pro hoc illis abuterentur (de quo soloecismo

nullam

nullā facit Priscianus mentionem) qualia sunt mea proxima exēpla, ut: uideo colūbam tristem in periculo pullorum eius, uel columba luget pullos eius, & quale Donati grammatici (ut grammaticos potissimum suae artis admoneam, si modo Donati grammatici libellus est de uita Vergilij, in quo alterius quoque generis uitia reprehendas) ait. n. loquens de Vergilio: Voluit etiam eius ossa Neapolim, transferri, ubi diu, & suauissime uixerat. At paulo post: Translata igitur iussu Augusti eius ossa (prout statuerat) Neapolim fuere sepulta uia Puteolana intra lapidem secundum, suoq; sepulchro id distichon, quod fecerat, inscriptum est. Et iterum: Item rogauit, quo pacto quis altum, felicemq; eius fortunam seruare posset. Superius uero: Quod quum magister stabuli Augusto recitasset, duplicari sibi in mercedem panes iussit. Et alibi aliquoties sibi, uel suo pro eius, & eius pro suo, uel sibi. Verum ē graeca quoq; figura non minimum causae accessit huic errori, id quod me pollicitus sum ostensurum. Nam quum pro uno αὐτοῦ liceat dicere tum suus, tum eius, tum ipsius, tum illius (non tamē quodlibet semper) tardus, aut indiligens interpres, quando hoc, & quando illud competat, nō dispicit. Quo uitio in interpretatione quidem ecclesiasticorum librorum omneis interpretes decepit lingua peregrina. Sed nos indigni reprehensione, qui maioribus credimus: Illi uero digni, qui maioribus suis credere noluerūt. Quo magis ex ijs praecipue uitiosa à me sunt exempla proferenda, ut errorem nostrum, ubi fontem eius agnouerimus, deuitemus: quum tamen ex hoc nec cōtumelia ulla fiat libris ecclesiasticis, hebraea tantum, aut graeca lingua loquentibus: nescio an honor potius habeatur, nec magna eorum traductoribus, si modo dignitatis horum ratio habenda est, qui uel incerti sunt, uel ignoti, uel inter se dissidentes. Hoc mihi dissimulādum non fuit, uel ob id, ne quis mihi istorum obijceret autoritatem. In psalmis igitur (quos Hieronymus certe non transtulit) ubi pleraque huiusmodi recte translata sunt, illud non recte: À gloria eorum expulsi sunt, pro à gloria sua. Et iterum: Qui exacuerunt ut gladium linguas eorum, pro linguas suas. Et iterum: Saturati sunt filijs, & dimiserunt reliquias paruulis eorum, pro suis. Et iterum: perierunt propter iniquitatem eorum, pro suam. Neq; uero me latet, in quibusdam codicibus recte legi, sua, suas, suis, suam. Sed ego rem, non hominem noto: necnon ibi: Et abstulit sicut oues populum eius: quod melius alibi legitur suum: sicut ibi quoque: Sicut locutus est per os sanctorum suorum, qui à seculo sunt prophetarum eius, alibi melius, Per os sanctorum prophetarum suorum, qui à seculo sunt. In his omnibus graece est genitiuus αὐτοῦ, αὐτῆς, αὐτῶν, hic pluralis, ille singularis. Aliquando etsi eius, seu ipsius, seu il-

lius tolerari potest, tamen latinius est suus, ut in eisdem psalmis: Neq; descendet cum eo gloria eius, pro sua: tametsi aliqui non legunt eius. Et iterum: Desiderium cordis eius tribuisti ei, & uoluntate labiorum eius non fraudasti eum: pro sui, & suorum. Et iterum: Brachium eorum non saluauit eos, pro suum. Et iterum: Benedicite domino omnes angeli eius, benedicite domino omnes uirtutes eius, benedicite domino omnia opera eius: pro sui, suæ, sua: quale est illud in Apocalypsi: Opera enim illorum sequuntur illos: quod ego citius dixissem, opera enim sua. Huius tamen generis non est, si interuenit uerbum, ad hunc modum: Quòd pater non amarit te, siue patrem non amasse te, probat ipsius testamentum, potius quàm suum, ut est apud Quintilianũ libro primo: Quomodo & ipsum, & Vergilium quoque scripsisse manus eorum docent. Nam in illo apud psalmos: Omnia à te expectant, ut des illis cibum in tempore, dante te illis colligent: illis pro sibi positum est: de secundo illis magis loquor, quod sibi quoque translatum in uenio. Suo autem pro eius (quod superioris generis uitium est) illic: Ad nihilum deductus est in conspectu suo malignus. Et iterum: Si autẽ dereliquerint filij sui legem meam: quanquam lego in quibusdam editionibus utrobique eius. Et iterum: Anima autem mea exultabit in domino, & delectabitur super salutari suo: nam id suo, ad dominum refertur, non ad animam: quemadmodum Græce αὐτοῦ. At ibi nescias, an uarietate gauisus interpres sit, an consilio mutauerit: Quoniam secundum altitudinem cœli à terra corroborauit misericordiam suam super timentes se. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est dominus timentibus se. Et in eodem Psalmo paulo post: Misericordia domini ab æterno, & usque in æternum super timentes se: & iustitia illius super filios filiorum his, qui seruant testamentum eius. Et: Memores sunt mandatorum ipsius. Pro his quinque nostris, suam, se, eius, ipsius, illius, unum est pronomen Græce αὐτοῦ, αὐτῶν, αὐτῆς. Idem, quod modo dixi, quod nunc aspiretur necne, non attinet dicere, ut taceam raris in codicibus psalmorum reperiri hãc diligentiam. Nam cæterorum ecclesiasticorum librorum in nullis adhuc reperi, nec eam (iudicio meo) satis exactam. Vter tamen sermo melior, super timentes se, an super timentes eum, lucis duntaxat gratia, super timentes eum, uel ipsius interpretis testimonio, qui priorem quodammodo posteriore correxit: nisi uarietatis gratia id fecit. Huius generis ille quoque locus est: Stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt: quòd si dixisset aduersus eos, qui ipsos angustiauerunt, obscuritatem deuitasset: ut taceam, quòd magis ad uerbum etiam transtulisset.

Quomodo uitetur amphibolia in Sui, & Suus. Cap. X.

e nimuero euitatur obscuritas hæc amphiboliæ per aliquod ferè trium pronominum, Is, Ipse, Ille, quæ cum alijs duobus Sui, & Suus, modo pugnant, modo conueniunt, ritu Troianorum puerorum, ut est apud Vergilium:

Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula uertunt
Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.

Mutaui modo se in ipsos, mutabo alio exemplo in eos, ut fecit interpres superius in psalmo, si tamen mutasse dicendus sit. Cicero in Bruto: Is soceri instituto, quem (quia cooptatus in augurum collegium non erat) non admodum diligebat: præsertim quum ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset. Nam id sibi (ut Quintiliani uerbis utar, qui eum notat) & ad socerum referri, & ad Fannium potest. At si dixisset ei, de Fannio utiq; locutus intelligeretur, aut si ipsi, aut si illi, sic, præsertim quum is Q. Scæuolam illi. Et ego quidem deuitare cupio amphiboliam. At Priscianus (cuius hoc erat officij) quum eam notat, non modo id non facit, uerumetiam in ipsam incidit paulo post, dum ait: Vel quum transitum facit in aliquos sibi coniunctos, ut ille miseretur eorum, qui secum uiuunt, uel sibi parentium, uel secũ degentium, dat sibi fauentibus, incusat secum certantes, & inuidet se indigentibus. Nam id sibi, & id se (quum tam pluralis sit numeri, quàm singularis) quò referatur, ambiguum est: sed hæc amphibolia in primitiuo est, illa, quam ipse notat, in deriuatiuo, rogat iste illum, ne suo noceat filio. Quasi uero nihil ad rem faceret illud de Cicerone, & Varrone: aliud ambigui protulit exemplum.

Suus est illius seruus, & similia male dici. Cap. XI.

i N quo etiam exponendo, quod in illo non fecisset, errauit, ut ad aliam quæstionem transeamus. Errauit enim inquiens, ambiguũ cuius filio suo, istius, an illius: cuiusmodi est, quod superius dixit: doceo ego, uel tu suum illius seruum. Et iterum: suus est illius seruus. Et iterum: suus illius, istius, ipsius hominis. Inq; alia longe post materia, nisi substantiuis, uel uocatiuis uerbis adiungantur, sicut & nomina, meus es filius, meus uocatur seruus, tuus nominor parens, tuus est pater, suus illius sum filius: suus illius es filius, suus illius est filius. Et aliquanto post non semel, quæ uerba mox subiungam, quorum Prisciani exemplorum unum est: Suus Vergilij uersus: simile illi, Vtrum Platonis, an Aristotelis suum? Quod sermonis gr-

nus (quantum memini) nusquam inueni: eoq; mallem aliena prompsisset exempla is, qui hoc tradit, quàm sua finxisset. Ad hoc probandum ea quoque facient, quæ de coniuncta huic materia disputabimus.

Suus neq; discretionis, neq; abundantiæ causa posse addi ad Ciceronis, uel istius filius, sed potius redundare. Cap. XII.

Iam uerba, quæ modo promisi me subiuncturum, utriq; atq; adeo multiplici quæstioni seruient, & idcirco prolixius recitentur, quæ hæc sunt: Discretionis quoque causa, uel abundantiæ solet cum genitiuo possessoris addi nominatiuus possessiui, ut suus est Homeri mos: intelligitur enim non alterius: & suus Ciceronis filius hæres est patris constitutus, suus dicitur ad discretionem illius, qui secundum leges non est suus, id est sub potestate patris legitimi nõ est. Quòd autem suus pro uniuscuiusque proprio accipitur, usus confirmat. Vergil. Georgic. primo:

—Molles sua thura Sabæi. Terent. in Phorm.

Quot homines tot sententiæ, suus cuique mos est.

Sin autem in possessione fit à possessore transitio, obliquis possessiui utimur, ut Cicero miseretur filij sui, præbet suo filio, aspicit suum filium, potitur suo filio. Sin extrinsecus fit transitio in possessionem tertiæ personæ, sufficit genitiuo uti ipsius possessoris: ut misereor filij Ciceronis: dono filio Ciceronis: accuso filium Ciceronis. Licet tamen etiam addere possessiui casus consequentes, uel discretionis causa, uel abundãtiæ, ut: egeo ingenij sui Ciceronis: benedico ingenio suo Ciceronis, & similia. Illud quoque sciendum, quòd cum, in alijs omnibus possessiuis liceat primitiui genitiuo pro omni eorum uti casu, quod ostendimus in hoc quoque possessiuo pronomine tertiæ personæ, quomodo in alijs, tũc utimur, quum ipse possessor aliquid agat in possessionem suam, & cũ in aliam personam transitum ostendatur facere pro sua possessione: ut, amat ille suum filium, & amat sui filium: benedicit suo filio, & benedicit sui filio: petit à me ut prosim suo filio, & ut prosim sui filio. Si ipsa tamen possessio in possessorem faciat transitionem, non est congruum uti primitiui genitiuo pro possessiuo: qua uim habet compositi græci: ut Ciceroni redit suus filius, non satis commode per hoc dicitur, Ciceroni redit sui filius: nec, Ciceronẽ laudat suus filius, pro sui filius, & similia: quia nec apud Græcos bene dicitur, Κικέρωνα φιλεῖ ὁ ἑαυτοῦ υἱός, nisi more Attico pro simplici compositum accipiatur. Et sciendum quòd quia primitiuum eius tam singulare, quàm plurale est, licet in possessiuo et unũ, et plures possessores eius intelligere, pro significatione genitiui ad possessorẽ pertinentis: ut suus illius, & suus illorũ: nec mirum, si per trãsitionem Romani utuntur his pronominibus sui,

sibi, se, à se, & eius possessiuo, ut ostendimus, necnon si ad coniunctionem sui, ad alias etiam personas aliquid agat: ut, ille uocat me ad se, ducat te secum, trahit omnia in se: uel quum transitum facit in aliquos sibi coniunctos: ut, ille miseretur eorum, qui secum uiuunt, uel sibi parentium, uel secum degentium: dat sibi fauentibus: incusat secum certãteis: & inuidet se indigentibus. Et uidentur hæc omnia possessiuorum uim habere, & similia, nec incongrue huiusmodi constructionem habuisse. Cum Attici quoque soleant huiusmodi compositis uti in constructionibus. Xenophon, ἀπομνημονευμάτων primo: Ἀλλὰ Σωκράτης ἔφη ὁ κατηγόρος τοὺς πατέρας προπηλακίζειν ἐδίδασκε πείθων σύνοντας αὐτῷ σοφοτέρους ποιεῖν τῶν πατέρων: Quod autem etiam genitiuo, uel datiuo, qui loco sit genitiui possessoris, bene additur etiam possessiuum (ut supra diximus) non solum nostrorum, sed etiam antiquorum usus cõprobat. Vergilius in Bucolicis:

Et me Phœbus amat, Phœbo sua semper apud me
Munera sunt lauri, & suaue rubens hyacinthus.

Terentius in Adelph. Suo sibi hunc gladio iugulo. Plato in Timeo: Μήτ᾽ ἄρα ἀργύριον, μήτε χρυσίον, μήτ᾽ ἄλλο ποιηθὲν κτῆμα αὐτοῦ ἴδιον. Et (quod mirum est) hoc ipsum τὸ ἴδιον etiam primæ, & secundæ adiungitur personæ apud illos, ut Isæus: ἐν τῷ πρὸς Εὐκλείδην. οὐκ ἂν τὰ ἴδια τὰ ἐμαυτοῦ: pro quo nos dicimus, meum proprium, & tuum proprium. Dicitur tamen etiam suum proprium illius, ut non putetur abundare suum, sed indubitabileum discretionem significare. Illud quoque notandum, quòd tertiæ personæ possessiuum ad innumerabiles (ut diximus) refertur personas: quippe cum ad omnia tertiæ personæ pronomina, & ad omnia nomina, & participia potest referri, ut suus illius, suus istius, huius eius, suus Vergilij uersus, sua discentis diligentia. Primæ autem personæ possessiua, & secundæ, non egent per se prolata adiunctione alicuius genitiui, quum uim genitiui finiti in se habeant: quomodo nec suus eget genitiuo sui primitiui, quem in se possidet, sed extrinsecus alterius uocis propter multitudinem tertiarũ personarum. Præter rem fuerit hic notare tam multas, atque adeo innumerabileis tertius personas, quum tantum una sit, sed huius personæ innumerabiles uoces. Primum aliud est suus illius filius, & cætera. Aliud suus est Homeri uel Homero mos, et suus cuique mos. Et apud Catullum: Suus cuique innatus est error: quoniam hic accipitur suus pro proprius, illic minime. Deinde nulla illic reciprocatio, quæ hic est: quippe intercedente uerbo inter suus, & genitiuum, datiuum ue: sic, Homeri, uel Homero est mos suus, siue mos suus est Homero: cuiq; est mos suus, siue mos suus est cuiq: cuiq; est innatus suus error, siue suus error

est innatus cuique. Phœbo sunt semper lauri sua munera apud me, siue lauri sua munera sunt semper Phœbo apud me. De quo genere cōstruēdi, posterius quid sentiam, apparebit. Nam illud exemplum.

India mittit ebur, molles sua thura Sabæi.

Inutile exemplum est, in quo non accipitur sua pro propria: sed quomodo, quum dicimus: mittunt suos legatos, suos milites, suas naues, sua agmina: quo etiam modo accipitur in Terentiano exemplo: Suo sibi hunc gladio iugulo: quod sibi nulla nisi festiuitatis cuiusdam gratia additum est, nec ita cohæret cum hoc ablatiuo datiuus sui primitiui, ut fit in illis genitiuis, suus illius, suus Aristotelis, Platonis'ue nullo pacto separabilibus. Nam si separes, iam alterum genus loquendi erit, de quo non loquitur Priscianus hoc loco, suusq; significabit quod proprius. Separet autem interiecto uerbo, ad hunc modum: Suus est illius mos, sua est istius natura, suus est Aristotelis modus, suum Platonis genus, suus est Vergilij uersus, sua est discentis diligentia, sua docentis. Et sine uerbo substantiuo: suus tenet dolor patrem, suus matrem: nec procul ab hoc abest Vergilianum illud:

-Fessosq; sopor suus occupat artus.

Quapropter non eadem (ut Prisciano placet) ratio dicendi, Suus est Homeri, uel Homero mos, usitatissimum loquendi genus, & suus Ciceronis filius hæres est patris institutus: quod dici ratio uetat. Nam quòd ait, ad discretionem illius, qui secundum legem non est suus, id est sub potestate patris legitimi non est, nulla ratio est, nisi & doceat sic locutos esse uel legum latores, uel principes, senatum'ue, aut populum, uel prætores, uel Iurisconsultos: qui etiam definitum reliquerunt, qui sui dicantur uel hæredes, uel serui, nunquam hoc pronomen cum genitiuis huiusmodi copulantes. Et (ut rationem quoque addam) suus hæres, ad eum, cuius quis hæres est, refertur: sicut suus seruus ad eum, cuius quis est seruus: ut si dicam: nemo potest suum instituere hæredē seruum suum: & sua tutela ad illum refertur, cuius tutela est: nec aliter dicitur suus ad discretionem alterius, quàm meus, tuus, alienus. Cum ergo nihil agat suus, si apponatur ad Ciceronis filius, palàm est redundare non aliter, quàm in altero exemplo. Egeo ingenij sui Ciceronis. Benedico ingenio suo Ciceronis, ubi suus redundare non aliter, quàm in altero exemplo diffitetur Priscianus: sed pro redundantia dixit abundantia. Sanè abundantia interdum aliquid causæ habet, redundantia nihil. Nam quò dictionem, non dico absurdā, sed otiosam, ac similem membro, quod integro corpori (ueluti sextus in manu digitus) adnascitur? quam ipse quoque qui ait, tacite reformidat, longe post, quum de uocatiuis pronominum agit, inquiens: Itaq;

quamuis

quamuis ad ipsam rerum naturam recte uideatur posse dici, ò sue fili Euandri, & ò sua uxor Euandri: ut si dicam Euandrie fili, & Euãdria uxor, quum in hoc duæ tertiæ intelligantur personæ, possessoris, et possessionis, usus tamen deficit. Cur Prisciane usus deficit? nempe quia deficit ratio, atque ipsa rerum natura: quoniam suæ & redundat, et reciprocationem (quod ipsius proprium est) perdit. At tu uis addi etiã proprium, nec tamen tunc redundare, siue abundare suum, sed indubitalem significare discretionem. Harum rerum (quum ratio tecum non faceret) si nulla uspiam reperiebas exempla, tradere præcepta nõ debuisti. Si reperiebas, & illa debebas proferre, quod fecisses (opinor) si reperisses.

Suus non caret uocatiuo. Cap. XIII.

q Vòd si usus & uitandæ redundantiæ, & conseruandæ reciprocationis causa respuit talem uocatiuum, ò sue fili Euandri, quid faciet neutra obstante istarum causarum? profecto uocatiuum oportet admittat, quum natura (Prisciano quoque testante) non refragetur. At quo pacto reperiemus nec redũdantem & reciprocum uocatiuum? id uero iam superius ostendimus. Si enim illic, Benedicite domino angeli sui, id angeli, uocatiui est casus, perinde ac si diceretur, ò angeli sui. Et quale esset, defendite, adiuuate, protegite Cæsarem uita periclitantem ò amici sui, ò milites sui, ò ciues sui: quidni uocatiuum suus habere dicendum est? Quòd si nulla huiuscemodi reperiantur exempla, nec mirum, quia raro sit opus hoc sermone, & ratio tam ualida est, ut ipsa possimus esse contenti.

Non tantum per nominatiuum, quale est, uidet illum suus filius, licere loqui, sed etiam per alios casus. Cap. XIIII.

s Icut in ea quæstione, quæ reliqua est ex Prisciani uerbis, sic paulo ante dicentis: Est tamen aliqua differentia in possessiuo tertiæ personæ, cuius nominatiuo tum utimur, quando ad suum possessorem possessio transitionem facit, & non ad alium: ut, indiget illius, uel Ciceronis suus filius: præstat illi, uel Ciceroni filius suus, uidet illum, uel Ciceronem suus filius: bene meretur de illo, & de Cicerone suus filius. Similiter passiuæ, quæ à possessore solo fiunt, nominatiuum possessionis exigunt, ut amatur ab illo, uel à Cicerone suus filius Necnon tam nominatiuo, quàm alijs casibus possessiui licet uti, quũ possessorem ostendimus extrinsecus facientem transitionem ad aliquã aliã personam pro sua possessione: ut rogat me ille, ut suus legat apud me filius, & ut suus docebatur à me filius, & ut sui miserear filij, & ut suo donem filio, & ut suum sequar filium, & ut suo potiar filio. Nam cur ad nominatiuum coarctat hãc regulam? An non hoc per ac-

cusatiuum eiusdem generis est? piget Ciceronis suum filium, Rumor est Cæsari insidiari familiares suos, Constat suum esse Homeri morem, Fugere Pōpeium sua interest. Fratris iam pigere incipit uxorem suā. Nam per accusatiuum latinius dici, quàm per nominatiuum, sic: Fratris iam incipit uxor sua pigere, alibi docuimus. Cui simile est illud Quintiliani in Milite Mariano: Nec si sit uitæ cupidissimus, pœnitere eum facti sui potest.

Quædam reliquiæ præceptorum, quando indifferenter, quando differenter utamur his pronominibus. Cap. XV.

Arum porrò duarum Prisciani regularum, quas nunc ad literam subieci, in posteriore licet pro suus uti eius, siue ipsius, id est genitiuo: ut rogat me ille, ut eius legat apud me filius, & ut ipsius doceatur à me filius. In priore non item, quod superius quoque significauimus. Etenim (ut diuersa promam claritatis gratia exempla) non ausim dicere, Pythagoram uenerabantur discipuli eius, sed sui: nec, quenq; decet ipsius defensio, sed sua, siue sui, ut apud Valerium Martialem:

Et sua riserunt secula Mæonidem.

Nam id, quod in principio negaui sub speciem transitionis cadere, sua quenque delectant, sua cuiusque sunt, sua cuique reddantur, iam admonuimus non posse mutare pronomen, quia tunc substantiuum est. Illud autem ancipitis usus est (quod in posterum consulto reseruaui) quoties per ablatiuum loquimur absolutum: ut beatus ille est, tot se, uel eum iuuantibus, potest iam secure uiuere tanta sibi, uel ei accedente hæreditate. Quo in genere nonnunquam usu uenit, ut per se, non per eum, uel ipsum utique loquendum sit.

Quemadmodum in construendo resoluantur Sui, Suusq;, in Is, ipse, ille. Cap. XVI.

T (quod mereris) ab ipso Se, incipiendum, ut apud Quintilianum institutionum primo: Tradito sibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis, naturamq; perspiciat. Non enim dixerim, tradito ei puero, sibi in ei mutato, aut eius, et puero permutatis, sic: Docendi peritus in primis ingeniū pueri, naturamq; perspiciat tradito sibi eo. Sed magis hoc in suus permittitur, quàm in is, ob id, quod sequi uult illud in constructione. Ideo resolui in quodlibet trium (de quibus disseruimus) pronominum, is, ipse, ille, tanquam affinitatis quodam, aut consanguinitatis gradu propinquorum, ut apud Senecam: Sæpe in magistrum scelera redierunt sua: quod ita construēdum erit, resoluendumq;, scelera magistri sæpe redierunt in eum, siue in ipsum, siue in illum. Nonnunquam resolui non potest: non modo quando

quando est substantiuum, ut suum cuique soluatur, sua cuiusq; sunt, nisi longa & perinde dura circuitione utamur: quod cuiusque est, ei soluatur, quæ cuiusq; sunt, ipsius sunt: sed etiam quando accipitur pro proprius, ut suus est Homeri mos, sunt & sua dona parenti. Sunt hic etiam sua præmia laudi: nisi hic circuitione utamur, ut mos Homeri est eius, dona parentis sunt ipsi, præmia laudis sunt illi: quod mihi non probatur. Est autem & alterum per hæc ipsa tria pronomina resolutionis genus, ut si dicas: Sæpe in magistrum scelera redierunt ipsius, uel eius, uel illius: quale est illud superius ex Quintiliano: Quo modo & ipsum, & Vergilium scripsisse manus eorum docent. Resoluamus enim: Sæpe scelera magistri rediere in ipsum, uel in eum, uel in illum: item, quomodo manus & ipsius, & Vergilij docent eos scripsisse. Sed hoc transeo, et cætera, non tam natiua materiæ, quàm adoptiua. Nam gratius facere scriptorem existimo, qui nonnihil, quàm qui nihil omittit, ne saltem plus magnitudini uoluminis, quàm utilitati legentium studuisse uideatur.

PERORATIO OPERIS.

Hæc habui Ioannes, de pronominum sui, & suus reciprocatione quæ dicerem. Cuius quæstionis, tantũ abest ut timeam, ne quis tenuitatem, facilitatem'q; insectetur, ut uerear, ne magnitudine potius, ac difficultate deterreatur, & quidem (sicut initio dixi) Labyrinthea. Et enim me quoque iuuat ad eius finem, uelut ad exitum Labyrinthi peruenisse illius Cretensis (nam complures fuisse memorantur) quem Vergilius idem alibi narrat:

Parietibus textum cæcis iter, ancipitem'q;
Mille uijs habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indepensus, & irremeabilis error.

Verum non est, cur ego iam uerear istam legentium (si qui modo hũc libellum legent) desperationem. Nanq; omnem, qua antea erat, difficultatem, ut illis demerem, ipse suscepi, uniuersas'q; ferè scrutatus cæcæ domus ambages, de Labyrintho, ut amphiteatrum facerem elaboraui, quale in media urbe usitur, à Vespasiano extructum, aut quale Puteolanum, Campanum'ue, aut Veronense (nam eiusdem exempla sunt plurima) mille uias illud quidem habens, sed sine cæcitate, sine dolo, sine errore, aut (quò magis è uicino similitudinem sumam) quale summi pontificis palatium, quod proxime Nicolaus quintus

ex confuso, & Labyrintheos anfractus habente augustissimum reddidit, non tamen abolitis eorum titulis, qui illud ædificarant, exornarantq;, sed reparatis, atque magnificentius restitutis, ut non immerito ueteres summi pontifices (si quis illis harum rerũ sensus est) huic plus, quantum ad ædificationem pertinet, quàm sibijpsis debere fateantur, à quo ædificante plus ornamenti acceperũt. Factum haud dubie omniũ palatiorum magnificentia præclarius. Cui nonnihil nostrum fortasse conferri poterit, qui priscorum autorum (quantum in nobis est) restituimus, reparauimusq; dignitatem. Sed quid demens ego, qui meum cum illius opere coner ulla ratione comparare? Casam cum regia, tophum cum marmore, æs cum auro, literulas cum excellenti uirtute, ac singulari sapientia: præsertim quum opusculum hoc non ausim edere, nisi prius ab eo comprobatum, optimo literarum censore, non solum literarum præside, ac principe. Est enim ille, ut semper antea doctrinarum omnium cultor, censorq;, ita nunc non modo Romani pontificatus, ac Romani imperij, uerumetiam Romani eloquij moderator, et princeps. Quæ tria cuinam post homines natos affuisse dicemus? id est ad duo priora, hoc tertium accessisse. In primis curam gerendi, ut cum omnis doctrina, tum uero lingua Romana (quæ usitatius latina dicitur) cunctarum doctrinarum seminarium coleretur, & cresceret: res profecto (si uere æstimemus) maioris laudis, quàm cætera. Siquidem illa ad nos aliorum iudicio, & interdum inuitos, deferuntur, hoc non nisi iudicio nostro, studioq; contingit. Illa nonnunquam parum recte administrantur, hoc non uideo quemadmodũ non recte queat administrari. Illa huius operã, atque opem desiderant, hoc etiam, ut illa non adsint, per se potest esse contentum. Itaque ego Nicolaum Quintum, tum propter alia summum hominem iudico, tum uero propter id, quod nõ tantum cultor est sapientiæ, sed plurimos etiam cultores efficit: haud iniuria comparandum censeo choro musarum (si quæ unquam musæ extiterunt) quæ & sapere ipsæ omnia, et nobis ad capessendam omnẽ sapientiam autores esse creduntur. Ab hoc igitur Ioannes, cuius tu intimus es (ut ad nos reuertar) oraculum posces, nunquid hic liber tibi dedicatus editione sit dignus.

FINIS.

INDEX COPIOSISSIMUS eorum, quæ scitu digna uisa sunt. In quo illud non ignorandum est a. paginæ frontem, b. tergum significare.

A

G

Inest

Nocte

V

FINIS.

HAEC FERMÈ LOCA SVNT QVAE À LIBRARIIS DEPRAVATA, ITA LEGI, AC DISTINGVI VELIMVS.

48. a. priusquam de republica dicere. ibidem. pauca querar. 49. a. ut apud nos perantiquus, ut. 54. a. Quando, & Quatenus. 55. a. Consilia in melius referet. 84. a. Animaduerto, pro Intueor, & personam. in eadem. b. De In primis. 85. b. Carneades singula metitur. 90. a. nec expertum habent. Non lingua. 93. a. perpetuasq; leges esse uoluit. 99. a. præsertim obscœne. 103. b. κολλυβισαὶ à Græcis. 106. a. Quæ in illa uilla ante. 114. a. & auem marinam. 117. b. qui æmulabantur, adulatores. 120. b. Vnde Ouidius: Tu non. in eadem infrà. imperitia confundentes, qui. 123. a. idest in oratoria arte. & paulo infra. quadam epistola testatur. ibidem infra. Victitare autem. 129. b. Quintilianus: partire uel gratis. 140. a. Iter habebant ad Latum regem. quidam Iatrum, nonnulli Deiotarum legunt. 146. b. Nam Cic. quidem Italiam. 148. b. Assumpsisse sibi ait eandem laudem. 149. a. nec acutissimus orationibus conuenit. in eadem. b. Ne nocturna quidem. 152. b. Nuncius, & Nuncium. 154. b Solitudinem iucundiorem esse. 162. a. & quosdam milites munifices uocari. ex Festo. 165. a. siue autores, pro eo. 166. b. quin stragula uestis. 168. b. Ferri, portari, Agi. 169. a. quum has literas scripsi. 171. b. fit penetro? addita t, quasi. 173. a. In eosdem de Exautoro. 174. b. tam exiguum proficiscatur à me. & infra. grammaticis, dialecticis, philosophis. 175. a. dicere uerum Nil uetat. ibidem. Nam & propius ad. ibidem. tanto deo comparari potest. in eadem. b. illud aspirari solere. ibidem. scriptores obseruarint. ibidem. ubiq;: & si ubiq;. 176. b. ut suo prosis filio. in eodem infra Quod Græci ἰδιοπάθεις. 177. a. Aristotelicus. omnes dicunt? 179. a. Hanc eandem differentiam. & paulo infra. quorum omnium dissimilis. 184. a. Falleret indeprensus, &. Finis.

REGISTRVM.

* *a b c d e f g h i k l m n o p q*
r s t u x y z, A B.

Omnes sunt quaterniones.

VENETIIS, IN AEDIBVS HAERE
DVM ALDI, ET ANDREAE
ASVLANI SOCERI;
M. D. XXXVI.

AL DVS.

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

